This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

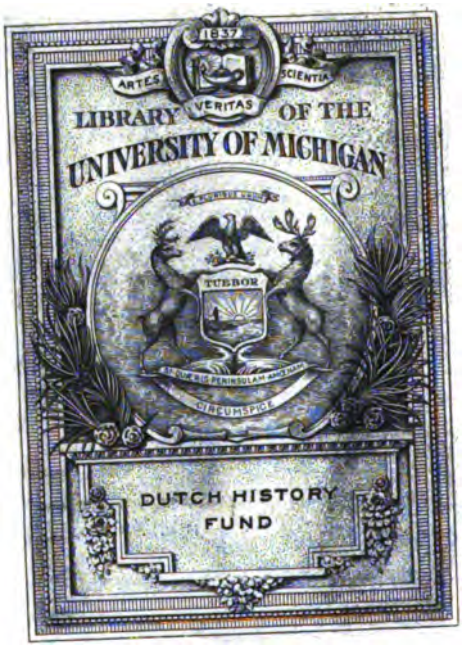

Digitized by Google

AP
14
.V123

Digitized by Google

Digitized by Google

MENGELWERK,

VOOR

1793.

Digitized by Google

Digitized by Google

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1793.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
1793.

Digitized by Google

Digitized by Google

Dutch Lit.
Nijhoff
10-17-24
10892

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

Verhandeling over het Spotten met Godsdienst en Deugd. bl. 1

Over het gebruik der *Digitalis flore purpureo* (*Paarsch Vingerhoedskruid*,) in verschillende Ziekten. Door den Heer E. J. THOMASSEN A THUESSINK, M. D. 11

Berigt van eene zeldzaame Spelonk op *Antigua*. 20

Beschryving van, en Waarneemingen op, *Hinzuan*, of *Johanna*; een Eiland tusschen het Noord-einde van *Madagascar* en het Vasteland van *Africa*. Door Sir WILLIAM JONES. 21

Uittrekzel uit het Algemeene Wetboek voor de *Pruisische* Staaten. *Van het Huwelyk aan de Linkerhand, en van de Kinderen uit een Huwelyk aan de Linkerhand gebooren.* 30

De Edelmoedigheid. *Een Gesprek.* 34

Nederlands Verpligtingen tot Dankbaarheid, by den aanvang van het nieuw begonnen Jaar MDCCXCIII. 42

De Mensch, van zyn Wieg tot aan zyn Graf. 45

Over het gebruik der *Digitalis flore purpureo* (*Paarsch Vingerhoedskruid*,) in verschillende Ziekten. (*Vervolg en Slot van bl.* 20). 50

Natuurlyke Historie en Huishouding der *Honig-byen*. Door den Heer JOHN HUNTER, *Esq.* 59

Digitized by Google

INHOUD.

Beschryving van, en Waarneemingen op, het Eiland *Hinzuan*, enz. (*Vervolg van bl.* 30.) 69

Leevensbeschryving van den Heer CHRISTIAAN WILLEM OEMLER. 77

De Zee. 83

Een Wenk aan onze hedendaagsche Ongeloovigen. 84

Redenvoering, over het Oogmerk der openbaare Prediking, en het Middel om 't zelve te bereiken. Door den Eerw. JOHN SCOTLAND. 85

Waarneeming, wegens het nut der op de Keel aangelegde omslagen van Peperwortel en Mostard, in kwaadaartige Keelziekten, vooral van die soort, welke, zints eenige maanden, binnen *Amsterdam*, verscheide Menschen aangetast heeft, en voor zommigen doodlyk geweest is. Door R..... M. D. 96

Waarneeming van den Heer MAUDUIT, over den *Tulpbol*. 98

Natuurlyke Historie en Huishouding der *Honig-byen*. Door den Heer HUNTER. (*Vervolg van bl.* 68.) 100

Beschryving van, en Waarneemingen op, het Eiland *Hinzuan*, enz. (*Vervolg en Slot van bl.* 77.) 110

De Beoefening der Wysbegeerte, of de Aankweeking van deugdzaame Gevoeligheid, noodig tot de bestendigheid van Character en Gedrag. Eene Proeve, opgehelderd door een treffend Verhaal, op eene waare Gebeurtenis gegrond. 122

De onderscheiden aart der Staatsdienaaren van HENDRIK DEN IVden, Koning van *Frankryk*, getoetst. 128

Diepgevoelde Vernedering eens Staatsdienaars. 128

Redenvoering, over het Oogmerk der openbaare Prediking, en het Middel om 't zelve te bereiken. Door den Eerw. JOHN SCOTLAND. (*Vervolg en Slot van bl.* 95.) 129

Geneesmiddel tegen den *Lintworm*, door den Heer CLOSSIUS gebezigd. 139

Natuurlyke Historie en Huishouding der *Honig-byen*. Door den Heer HUNTER. (*Vervolg van bl.* 110.) 141

Beschryving van de Characters, Gewoonten en Perfoonen, der

Digitized by Google

der Oorſpronglyke Bewoonderen van *America*. Door den Heer WILLIAM BARTRAM. 150

Naauwkeurig Verſlag van eenige weinig bekende Byzonderheden van de Orde *de la Trappe*. 159

De Beöefening der Wysbegeerte, of de Aankweeking van deugdzaame Gevoëligheid, noodig tot de beſtendigheid van Character en Gedrag. Eene Proeve, opgehelderd door een treffend Verhaal, op eene waare Gebeurtenis gegrond. (*Vervolg en Slot van bl.* 127.) 164

Aan Themire, by het Graf van haaren Egtgenoot. 170

Zedelyke Bedenkingen. 171

Israëls Verlosſing uit de Slaverny van *Pharaö*. — *Dichtmaatig Tafereel*. 173

Geneesmiddel tegen den *Lintworm*, door den Heer CLOSSIUS gebezigd. (*Vervolg en Slot van bl.* 141.) 177

Natuurlyke Historie en Huishouding der *Honig-byen*. Door den Heer HUNTER. (*Vervolg van bl.* 150.) 180

Verſlag van het Leeven en de Schriften van SOAME JENYNS, *Eſq.* 191

Beſchryving van de Characters, Gewoonten en Perſoonen, der Oorſpronglyke Bewoonderen van *America*. Door den Heer W. BARTRAM. (*Vervolg van bl.* 158.) 199

Herders Overdenkingen in de Lente. 206

De Tempel des Rykdoms. 210

Zonderlinge Ontmoeting tuſſchen een *Engelſch* Officier en een *Noord-Americaanſchen* Indiaan. 214

Zedelyke Bedenkingen. 216

Lof der Godheid. — *Een Fragment*. 217

Het Zaad, of de Boontjes, der Catoen-plant (*Goſſypium herbaceum foliis quinquelobis ſubtus eglandulofis caule herbaceo*,) als een zeer nuttig Middel ter voortbrenging en vermeerdering der Melk by zoogende Vrouwen, door verſcheide Waarneemingen bevestigd gevonden, en ter verdere Proefneeminge aangepreezen, door den Heer C. RENSING, M. D. te *Amſterdam*. 220

Natuurlyke Historie en Huishouding der *Honig-byen*. Door den Heer HUNTER. (*Vervolg van bl.* 191.) 224

Digitized by Google

INHOUD.

Waarneemingen omtrent de *Kimos*, of de *Pigmeen*, van het Eiland *Madagascar*. Door den Abbé ROCHON. 231

Aanmerking over het reizen met Kameelen, en de toepasſing daar van, als een Maatſtok, ten dienſte der Aardrykskunde. Door den Heer JAMES RENNELL, *Esq.* F. R. S. 235

Beſchryving van de Characters, Gewoonten en Perſoonen, der Oorſpronglyke Bewoonderen van *America*. Door den Heer W. BARTRAM. (*Vervolg en Slot van bl.* 206.) 238

Het Koffyhuis van *Surat*. *Een Oostersch Vertelzel*. Door den Heer DE ST. PIERRE. 247

Zedelyke Bedenkingen. 253

Redengeeving van het Gedrag onzes Heeren, ten opzigte van den Openbaaren Eerdienst; of waarom hy, met de zynen, geen afzonderlyke Godsdienſtige Vergaderingen gehouden hebbe. Door den Heer J. BRUCKNER. 257

Waarneeming, van eene gelukkig herſtelde Zenuwziekte, welke met Stuipen en hevige Pynen vergezeld ging. Door R..... M. D. 261

Natuurlyke Historie van de *Kwaker-Eend* en het *Bruinetje*. Volgens den Heer DE BUFFON. 264

Natuurlyke Historie en Huishouding der *Honig-byen*. Door den Heer HUNTER. (*Vervolg en Slot van bl.* 231.) 268

Leevensberigt van Vader PIERRE FRANÇOIS COURAIJER, D. D. Opgemaakt uit de beste Beſcheiden. 274

Almoran en Selima. *Een Oostersch Vertelzel*. 287

Over de Speelkaarten, en de Beduidenis der Beelden en Figuuren op dezelve. Volgens den Heer FANT. 291

Een *Aſiatisch* en een *Europisch* Voorbeeld van Oorlogen aan te vangen om geringe oorzaaken. 292

Proeve, over de Onoplettenheid der Menſchen op de Middelen om hun Geluk te verzekeren. 293

Het inwendig gebruik van de Witte Precipitaat (*Mercurius præcipitatus albus*,) als zeer voordeelig, en wel voornaamlyk in zommige Ziekten der Beenderen, voorgeſteld, en met eene Waarneeming bevestigd, door R.....M. D. 297

Be-

Digitized by Google

Bedenkingen, over de waarſchynlykheid eens Dampkrings rondom eenige Planeeten, die ons Zonneſtelzel uitmaaken. Voorgeſteld door den Heer P. VAN LAREN, A. L. M. & *Phil. Doct.* 301

Ontmoeting van een verbaazend aantal Krokodillen, of *Alligators*, in *America*; met veele Byzonderheden, de de Natuurlyke Historie deezer Dieren betreffende. Door den Heer W. BARTRAM. 309

Leevensberigt van Vader PIERRE FRANÇOIS COURAIJER, D. D. Opgemaakt uit de beste Beſcheiden. (*Vervolg en Slot van bl.* 286.) 320

Eenvoudige Herdersbeſpiegeling, by een ſchoonen Zomerſchen Avondſtond. 331

Gelykheid. 336

De Hoveling. *Eene Anecdote.* 340

De Man van Bedryf geſchetst. 345

Waarneeming van een byzonder Verſchynzel, het welk by eene doodlyke Ontſteeking der Onderbuiks-Ingewanden plaats vondt. Door R.....M. D. 351

Natuurlyke Historie van de *Zwarte* en *Bruine Eend.* Volgens den Heer DE BUFFON. 354

Waarneemingen, behoorende tot de Natuurlyke Historie der *Wespen.* Door den Heer L. LEVADE, M. D. 360

Eenige Byzonderheden van het Eiland *Teneriffe*, en bovenal wegens het beklimmen van den Piek. Door den Luitenant RYE. 361

Leevensberigt van den Heere BROOK TAYLOR, L. L. F. R. S., *en voor eenigen tyd Secretaris van de Koninglyke Societeit.* 372

De Omwenteling der Begrippen. 381

Sterk Voorbeeld van Godsdienſtig Bedrog. 383

Zedelyke Bedenkingen. 385

Brief van den Heer JOH. RÔBOL, M. D. aan de Schryvers der *Alg. Vaderl. Letteröef.* wegens het Middel van wylen Dr. J. J. VAN DEN BOSCH, in de Kinderpokjes. 390

Ophelderend Berigt, wegens de *Moskoeſtroom*, of *Maalſtroom*; een ſchriklyke Draaikolk, op de Kust van *Noorwegen.* 399

Ver-

Digitized by Google

INHOUD.

Verslag der Uitvindinge van Mr. JOHN BELL, om Scheeps-volk in nood van Schipbreuke te redden. 402

Keurige Beschryving van de grootsche en schilderagtige Tooneelen in *Savoye* en *Wallisserland*. Door den Heer WATKIN. 404

De Veragting van iemands Beroep belachlyk. 417

De Keus van Abdala. *Een Oostersch Verhaal.* 423

Onderrigtende Aanmerkingen, de Huishoudkunde betreffende. 429

Nadere Brief van den Heer JOH. RÔBOL, M. D. wegens het Middel van wylen Dr. J. J. VAN DEN BOSCH, in de Kinderpokjes. 437

Gewigtige Aanmerkingen over de Gezondheid en Langleevenheid. 440

Verslag van de wyze op welke men Ys maakt te *Benares*; in twee Brieven aan den Heer WILLIAM MARSDEN, *Esq.* F. R. S. van den Heer JOHN LLOYD WILLIAMS, *Esq.* 444

Berigt, wegens de dryvende Tuinen in het Meir van *Mexico*. 448

Beschryving van *Calcutta*, in *Bengalen*, de Hoofdstad der *Britsche* Heerschappye in *Oost-Indiën*. Door den Heer WILLIAM HODGES, R. A. 450

Beschryving van het Eiland *Carnicobar*, als mede van de Gewoonten en Zeden der Inwoonderen. Door den Heer G. HAMILTON. 453

Is de Natuurstaat verkieslyk boven den Beschaafden? 459

Zedelyke Bedenkingen. 461

De Zee. 464

Treffend Voorbeeld van wederkeerige Dankbaarheid. 466

Eene Staatkundige Anecdote. 468

Bedenkingen over den Tyd van de Uitzending der twaalf Apostelen. Door den Heer J. PRIESTLEY, L. L. D. F. R. S. 469

Verzoek om Oplossing van twee Gewetenszwaarigheden voor den Geneesheer. 473

Na-

Digitized by Google

INHOUD.

Natuurlyke Historie der *Talingen*. Volgens den Heer DE BUFFON. 477

Leevensberigt van ALBERT HALLER, M. D. 484

Beschryving van de Ligging, en Plan, der Stad *Washington*, in het Landschap *Columbia*, in *Noord-America*, welke thans gebouwd wordt, om, met den Jaare MDCCC, ten Zetel te dienen voor het Staatsbestuur der *Vereenigde Staaten van America*. 497

Damon. Ernstige Overdenking in den Herfst. 503

Een Eerlyk Man geschetst. 506

Iets over de Altaaren. 509

Verzoek om Oplossing van twee Gewetenszwaarigheden voor den Geneesheer. (*Vervolg en Slot van bl.* 477.) 516

Over de Kleur en Gedaante-verschillenheid der Volken, en derzelver oorzaaken. Door den Heer BRYANT. 521

Byzonderheden, den beroemden MONTESQUIEU betreffende. 525

Aardrykskundige Beschryving, en omstandig Berigt, van den Staat *Kentucky*, in *Noord-America*. Door de Heeren G. IMLAY en J. FILSON. 527

Beschryving van het Eiland *Senegal*. Door den Heer SAUGNIER. 535

De Winter. *Herderszang*. Ernstige Overdenkingen. 538

Leerzaame Beschouwing van het *Schaap*. 543

Eene alleraangelegenste Geneeskundige Ontdekking over de Kwaal van Schelden. 546

De heerschende Zugt tot het Spel tegengegaan. 550

Proeve, over de Eenzaamheid, of de Afzondering. 553

Waarneeming eener Pis-opstopping, en den Blaassteek boven de Schaambeens-vereeniging. Door den Heer G. J. VAN WY. 559

Byzonderheden, wegens den Wilden Muilëzel; een weinig bekend viervoetig Dier. Door den Heer STELLER. 566

Waarneemingen over *Tartaryen* en de *Tartaaren*. Door Sir WILLIAM JONES. 568

Aard-

Digitized by Google

I N H O U D.

Aardrykskundige Beſchryving, en omſtandig Berigt, van den Staat *Kentucky*, in *Noord-America*. (*Vervolg en Slot van bl.* 534.) 575

Verdraagzaamheid en Weetenſchappen in *America*. 581

Kort Geſchiedkundig Berigt van de Stad en Haven van *Toulon*. 585

Plan, ter Oprigting eener Nieuwe Hoogeſchool. 587

Sterkſpreekend Voorbeeld van Zelfbedwang in een *Americaanſchen* Indiaan. 593

Zedelyke Bedenkingen. 595

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER HET SPOTTEN MET GODSDIENST EN DEUGD.

(Uit het Engelsch.)

Gelyk een, die zich veinst te raazen, die vuurſprankelen, pylen en doodlyke dingen, werpt, alzo is een Man die zynen naasten bedriegt, en zeit: Sok ik 'er niet mede?

SALOMO.

Naardemaal de *Christlyke Godsdienst* aangekant is tegen de neigingen en driften van het bedorven gedeelte des Menschdoms, heeft dezelve, door alle Eeuwen heen, de tegenkanting van verſcheidenerlei vyanden moeten verduuren. Nu eens onderging dezelve de ſtormen van Geweld en Vervolging; dan weder den aanval van valſche redenkunst en drogredenaary. Wanneer het deezen *mislukte*, *vondt* die Leer zich blootgeſteld aan de ſpottery der onbeſchofte Menſchen, van eenen losſen en ligtvaardigen aart; die geen vatbaarheids genoeg bezaten, om te onderſcheiden 't geen groot, en geen oordeels genoeg om te beſlisſen, wat waar, was, onderwonden zich om den Godsdienst met verſmaadende kleinagting te bejegenen, even of dezelve voor de Wereld van geen belang altoos was. Zy bevlytigden zich, om het geheele Godsdienſtſtelzel, 't welk zo lang den eerbied des Menschdoms getrokken; 't welk, eeuwen lang, door de Geleerden onderſteund, en door de Wyzen bewonderd geweest was, te vertoonen als geen beter grondſlag hebbende, dan de naargeestige verbeelding van Dweepers en Geestdryveren. Van deezen ſtempel waren de *Spotters*, die, naar de taal van Apostel PETRUS, in de *laatſte dagen komen zouden*. (*) Eene voorſpelling door de uitkomst maar al te zeer bewaarheid.

Ver-

(*) 2 PET. III: 3.

Digitized by Google

Vermids de valſche kleuren, welke deeze Menſchen over den Godsdienst zoeken te verſpreiden, geſchikt zyn om de zwakken en onbedagtzaamen te misleiden, zal het der moeite overwaardig weezen, te onderzoeken, of de Godsdienst, de Christlyke Godsdienst, eenigen regtmaatigen grond oplevere aan die verſmaading, aan die belaching, der Spotteren. Het moeten, of de *Leerſtellingen*, of de *Geboden*, van den *Godsdienst* zyn, welke zy ſpottende in veragting zoeken te brengen.

De *Leerſtellingen* van den *Christlyken Godsdienst* zyn redelyk en zuiver. Alles wat dezelve ontdekt, betreffende de Volmaaktheden van GOD, diens zedelyk Beſtuur en Wetten, de Beſtemming der Menſchen, als mede de Belooningen en Straffen van eenen toekomenden Staat, ſtemt volmaakt overeen met de Voorſchriften der best verlichte Rede. In eenige ſtukken, die de grenzen onzer tegenwoordige vermogens overſchreeden, als wat het Weezen der Godheid, den gevallen Staat des Menschdoms, en deszelfs Verloſsing door JESUS CHRISTUS, aangaat, mogen de Leerſtellingen verborgen en duister ſchynen. Op deeze heeft ook de Spotter zyne aanvallen gemunt; als of 't geen wy niet kunnen verklaaren, om die reden, als ongerymd moest uitgekreeten worden.

Onnoodig is het, voor tegenwoordig, ons te verledigen tot eene byzondere verdediging dier *Leerſtellingen*; dewyl 'er zich eene bedenking aanbiedt, die, naar eisch overwogen, genoeg is om den Spotter den mond te ſtoppen. Is hy niet gedrongen om toe te ſtaan, dat het geheele Stelzel der Natuure, rondsom hem, vol van verborgenheid is? Wat reden heeft hy, derhalven, om te veronderſtellen, dat de Leeringen der Openbaaring, van denzelfden Oorſprong herkomſtig, geene verborgene duisterheid zouden hebben? Alles wat ter regeling van 't leevensgedrag vereischt wordt, heeft de Godlyke Wysheid, in Natuur en Godsdienst, voor allen openbaar gemaakt. Gelyk de Natuur ons genoegzaame onderrigting gegeeven heeft, ten opzigte van 't geen noodzaaklyk is tot ons voedzel, ons geryf en onze veiligheid, zo heeft de Godsdienst ons duidlyk onderweezen in onzen Pligt omtrent GOD en onzen Naasten. Dan, zo ras wy poogen ons te verheffen tot voorwerpen, die buiten den onmiddelyken kring onzer werkzaamheid leggen, wordt onze nieuwsgierigheid geſtuit, en duisternis omringt ons van alle kanten. Wat het Weezen is dier ſtoffelyke Lichaamen,

Digitized by Google

men, welke wy zien en voelen; hoe een Zaadkorrel tot een Boom opgroeit; hoe de Mensch in 's Moeders lyf gevormd wordt, of hoe de Ziel op het Lichaam werkt, zyn verborgenheden, van welke wy even min reden kunnen geeven als van de duisterste en moeilykste stukken der Openbaaringe. Wy vinden ons verpligt het bestaan dier dingen toe te staan, schoon de uitlegging onze bekwaamheden overtreffe.

Op dezelfde wyze ontstaan 'er, in den Natuurlyken Godsdienst, Vraagen wegens de schepping der Wereld uit Niet; over den Oorsprong des Kwaads onder het bestuur van een volmaakt Opperweezen; en de Bestaanbaarheid der Menschlyke Vryheid met de Godlyke Voorweetenschap; Vraagen van eene zo ingewikkelde natuur, en zo moeilyk op te losfen als eenige in de Christen Godgeleerdheid. Wy ontdekken duidelyk, dat wy, in de geheimen der Voorzienigheid, even min zyn toegelaaten als in de verborgenheden der Godheid. In alle zyne wegen is de Almagtige een GOD, *die zich verbergt.* —— In stede dat het eenige zwaarigheid tegen de Openbaaring oplevere; dat eenige van haare Leerstellingen van eenen verborgen aart zyn, zou het veel vreemder en onoplosbaarder weezen, als men 'er geene zulke Leerstellingen in aantrof. Was alles in het Christen-Leerstelzel volkomen op ééne hoogte met onze bekwaamheden geplaatst, zou dit veeleer grond gegeeven hebben tot een vermoeden, dat het zelve niet van GOD kwam: dewyl het dan zo ongelyk zou geweest zyn aan 't geen wy vinden in het Stelzel des Heeläls, en in het Stelzel van den Natuurlyken Godsdienst. Daar, zo als het zich thans opdoet, het Euangelie dezelfde trekken, het zelfde algemeen Character, heeft met die beide andere, die erkend worden van Godlyke Herkomste te zyn; klaar en bevattelyk in alles wat de betragting raakt; duister en verborgen in 't geen Beschiegeling en Geloof betreft (*). De schimpscheuten van den Spotter, derhalven, ten deezen opzigte, zyn zo verre van eenigen regtmaatigen grond te hebben, dat zy alleen zyne onkunde ontdekken, en de bekrompenheid zyns doorzigts.

Laa-

(*) Bischop BUTLER heeft, in zyne *Analogy of Natural and Revelated Religion*, dit Stuk, met zyne meesterlyke penne, uitvoerig behandeld, en in een sterk daglicht geplaatst.

Digitized by Google

Laaten wy voortgaan tot het geen de daadlyke beoefening betreft, of het gedeelte van den Godsdienst, 't welk Pligten voorſchryft. —— De Pligtsbetragtingen, welke de Godsdienst, ten opzigte van GOD, aanbeveelt, hebben de meeste ſtoffe aan de ſpotterny der Ongebondenen verſchaft. Zy poogen deeze als zo niets beduidende en overtollig af te ſchilderen, dat ze de geboorte alleen aan Geestdryvery kunnen verſchuldigd weezen. — Want is niet de Godheid zo verre boven ons verheven, dat hy noch voordeel noch genoegen ſcheppe uit onzen dienst? Wat zyn onze Gebeden, onze Lofzeggingen, voor dat oneindig Weezen, dat, in zichzelven volkomen gelukkig, alle zyne ſchepzelen voor zich beſchouwt, als Inſecten die een enkelen dag leeven? Wat anders dan bygeloovige ſchrik kan die pligtspleegingen van hulde, en die onderſcheiding van heilige dagen, voorſchryven, waar mede laage zielen zich vermaaken, doch die de meer verhevene met verſmaading beſchouwen?

Ter wederſpraak van dusdanige ſmaadredenen der Spotteren, zou het genoegzaam weezen aan te merken, dat de vereenigde gevoelens des Menschdoms, door alle eeuwen heen, en by alle volken, tegen hun getuigen. Hoe bedagtloos het gros des Menschdoms zyn moge, en alleen gehegt aan de voorwerpen welke het rondsom zich ziet, is nooit uit hun hart dit beginzel uitgewischt, dat men aan den grooten Vader des Menschlyken Geſlachts, den algemeenen, ſchoon onzienlyken, Weldoender der Wereld, niet alleen inwendige Eerbiedenis, maar uitwendige hulde, verſchuldigd is. Of hy die hulde noodig hebbe, dan niet, is de vraag geenzins; 't is, wat wy, van onze zyde, ongetwyfeld verſchuldigd zyn: en dat Hart is, met reden, voor laag te houden, 't welk de opwellingen van dankbaarheid aan eenen Weldoener, hoe onafhanglyk ook voor eenige wedervergelding, verſmoort. Waare Deugd zet altoos aan tot eene openbaare betuiging van de dankbaare aandoeningen welke zy voelt, en ſtelt eere in dezelve uit te drukken. Diensvolgens komen, de geheele Aarde over, de Godvereerders zamen, om, op verſchillende wyzen, den Regeerder der Wereld te aanbidden. In deeze aanbidding vereenigt zich de Wysgeer, de Wilde en de Heilig. Niemand, behalven de koele en ongevoelige, kan het oog opheffen tot dat weldaadig Weezen, zonder neiging te gevoelen om 't zelve te aanbidden, of te verheerlyken. Te vergeefsch, derhal-

Digitized by Google

halven, zal de Spotter belachen, 't geen de luidſpreekende ſtem der Natuure vordert en regtvaardigt. Hy verheft zich tegen het algemeen en verklaard gevoel des Menschlyken Geſlachts.

Maar, deeze bedenking ter zyde geſteld zynde, moet ik hem verzoeken te letten op eene van een ernſtiger en ontzettender aart. Door zyn losbandig belachen der Pligten van Godsdienſtigheid, en der Inſtellingen van Openbaaren Eerdienst, verzwakt hy de kragt der Geweetens by de Kinderen der Menſchen; hy ondermynt de groote pylaaren van de Maatſchappy, en brengt een doodlyken ſlag toe aan de Orde en 't algemeen Geluk. Alle deeze rusten op niets ſterker dan op het algemeen Geloof van een Alziend Getuigen, en algemeene Eerbiedenis van een Almagtig Beſtuurder. Op dit Geloof, op die Eerbiedenis, is de geheele verpligting van den Eed gegrond; zonder welken geen Staat beſtuurd, geen Regtszaaken afgedaan kunnen worden; zonder welken Geſchillen zouden blyven hangen, en byzondere eigendom geene veiligheid meer hebben. Onze eenige veiligheid tegen ontelbaare misdryven, tot welker bedwang geene Menschlyke Wetten kunnen reiken, is de vrees voor een onzigtbaaren Wreeker, en van die toekomende Straffen, welke hy den misdaaderen bereid heeft. Neemt deeze vrees weg uit het hart der Menſchen; en gy ſterkt de hand der boosdoeneren, en brengt de veiligheid der Menschlyke Maatſchappye in gevaar.

Maar hoe zouden indrukken, zo noodzaaklyk voor het algemeene welweezen, kunnen bewaard worden, als 'er geene Godsdienſtige Zamenkomſten, geen vastgeſtelde Godsdienſtige Inrigtingen, en geen Dagen, beſtemd waren, om de Menſchen op het ſtaatlykst het Beſtaan en de Heerſchappy van GOD te herinneren; als mede voor den geest te houden, dat zy vervolgens rekenſchap van hunne bedryven aan Hem zullen moeten geeven? Voor Menſchen van alle rangen, zyn de gevoelens, te welker opwekking de Openbaare Godsdienstoefening ſtrekt, nuttig en heilzaam. Maar, ten aanziene van de laagere rangen, is het te over bekend, dat de eenige beginzels, die hun van boosheid te rugge houden, verkreegen worden in de Godsdienſtige Vergaderingen, welke zy bywoonen. Ontzet van de voordeelen eener geregelde Opvoedinge; onkundig, voor een groot gedeelte, van de openbaare Wetten; onvoorzien van die verfynde denkbeelden van

Digitized by Google

Eer en Voeglykheid, in welke anderen van meer kunde opgebragt zyn, zouden zy, waren de heilige Tempels, werwaards zy zich nu vervoegen, geslooten, gevaar loopen van te verbasteren tot een woest geslacht, welks wetloos geweld gestaage vrees zou inboezemen.

Hy, derhalven, die Heilige Dingen op eene ligtvaardige en spottende wyze behandelt, speelt, misschien zonder het op te merken of te weeten, de rol eens openbaaren vyands der Maatschappye. Wy zullen hem, by wylen, misnoegde klagten hooren uitboezemen over de ongehoorzaamheid der Kinderen, over de oneerlykheid der Dienstboden, over de onbeschoft- en oprorigheden des Gemeens, terwyl hy zelve goeddeels aanspraakelyk is, wegens de ondeugden en ongeregeldheden, waarover hy zyn misnoegen te kennen geeft. Door zyn voorbeeld van veragting des Godsdiensts, wordt hy medepligtig aan veelvuldige misdryven, welke die veragting by anderen veroorzaakt. Door zyn smaalen op heilige Instellingen, moedigt hy het Graauw tot oproer en geweld aan; hy verstout den valschen Getuigen om den naam van GOD ydelyk te gebruiken; hy geeft den Straatrooveren de wapenen in handen, en laat den Dief by nagt langs straat wandelen.

Dat wy, wyders, de menigte van Pligten jegens onze Medemenschen in overweeging neemen. De volstrekte noodzaaklykheid derzelven tot het algemeene welweezen is zo blykbaar, dat deeze die Pligten grootendeels schootvry gesteld heeft voor de pylen des Spotters. Hy, die het bestondt, Regtvaardigheid, Waarheid of Eerlykheid, belachlyk voor te stellen, zou door iedereen geschuwd worden. By hun, die eenige overblyfzels van beginzelen bezaten, zou hy haatlyk weezen. Den zodanigen, die alleen op hun belang oogen, zou hy als een gevaarlyk Mensch voorkomen. Doch, schoon de gezellige Deugden, over 't algemeen, als eerbiedenswaardig en heilig behandeld zyn, hebben eenigen, onder zekere gedaante en in zekeren trap, de smaad der bedagtloozen niet kunnen ontgaan. — Die uitgebreide Edelmoedigheid, en verregaande zugt tot het algemeene welweezen, welke den Mensch aanzet tot het opofferen van zyn eigen belang, om het groot algemeen goed te bevorderen; als mede die strikte en naauwgezette braafheid, welke iemand niet toelaat, in eenig geval, van de waarheid af te wyken, zyn menigmaal met verfmaading bejegend door Lieden, die men Lieden van de groote Wereld noemt. Zy, die niet willen

Digitized by Google

len kruipen om de Aanzienlyken te vleijen; die het verſmaaden zich te ſchikken naar heerſchende Zeden, indien zy dezelve kwaad keuren; die weigeren het minſte voordeel van anderen te trekken, om het grooter voor zich zelven weg te draagen, vertoont men als Menſchen van een romaneſk Character; vol ingebeelde begrippen, onkundig van de wereld, en ongeſchikt om in dezelve te leeven.

Zodanige Perſoonen zyn zo verre van ten doel te moeten ſtrekken aan eenige regtmaatige belaching, dat zy geregtigd zyn tot eene maate van hoogagting, die aan eerbied grenst. Want zy zyn, in waarheid, de groote Steunpylaaren en Beſchermers van openlyke Orde. De agtbaarheid van hun Character baart ontzag by de ligt losbandige Gemeente. Het gewigt van hun voorbeeld ſtuit den voortgang des bederfs, bedwingt die ongebondenheid van Zeden, welke altoos ongevoelig veld wint, en inbreuk maakt onder alle rangen der Maatſchappye. Diensvolgens is het die Edelaartigheid van inborst, die onverzettelyke Deugd, dit agt geeven op Beginzelen, boven alle heerſchende begrippen, welke ten allen tyde de Characters der zodanigen kenmerkte, die zich, op eene voordeelige wyze, onderſcheidden in het openbaare leeven; die de zaak des Regts, tegen magtige verdrukkers, gehandhaafd, die, in netelige tydsgewrichten, de wankelende Regten en Vryheden des Menschdoms onderſchraagd, hun Land en Volk eere aangedaan, hebben. De zodanigen mogten beſpot worden door zommigen, onder welken zy leefden; dan de Naakomelingſchap heeft hun overvloedig regt laaten wedervaaren; zy zyn de Mannen, wier naamen in volgende Eeuwen vermeld worden, aan welken men met bewondering denkt, van welken men met roem ſpreekt.

De Schikker naar den tyd, de Man van ſteeds toegeevende beginzelen, en mindere Deugd, moge, voor eene wyl, onder zyne Vrienden en Naavolgeren, een Character, 't welk gepreezen wordt, vertoonen; maar, zo ras de losheid zyner Beginzelen ontdekt is, zinkt hy in veragting neder. Zy, die zich gereed betoonen om Mannen van onkreukbaare trouwe te belachen, verraaden alleen hunne eigene kleinheid van ziel. Zy geeven blyk, dat zy het verhevene der Deugd niet kennen, dat zy de waare voortreflykheid van den Mensch niet kunnen beoordeelen. Door iets te doen wat ſtrekt om zuiverheid

Digitized by Google

en ſtriktheid van Zeden in wanagting te brengen, ſtellen zy zich niet alleen bloot aan eene regtmaatige verſmaading; maar planten gevoelens voort, der Maatſchappye hoogſtſchadelyk. Want, indien wy het ontzag, der Deugd verſchuldigd, in eenig opzigt verliezen, beginnen wy die geheel te ondermynen. Geen Mensch, gelyk ontelbaare keeren is aangemerkt, wordt op éénmaal ſnood. Hy wykt, van ſtap tot ſtap, af van de voorſchriften des Geweetens. Indien de ruimſchootige geweetensleer des Spotters ingang vondt, zou openbaare oneerlykheid, valschheid, en verraad, ſpoedig opgroeijen uit deeze bewilligende Beginzelen, uit die ontſlaakingen van Deugd, welke hy wil doen doorgaan als noodzaaklyk voor ieder Mensch, die zyn wereld verſtaat.

De laatſte ſoort van Deugden, van welke ik nog te handelen heb, zyn van een perſoonlyken aart, en betreffen het beſtuur, 't welk wy te oefenen hebben over onze Vermaakneemingen en Driften. Ten deezen opzigte, heeft de Spotter altoos aangemerkt dat hy een ruim veld hadt. Dikwyls, zeer dikwyls, zyn de Deugden, Soberheid, Maatigheid, Zedigheid en Kuischheid, tot voorwerpen geſteld van belaching, als Kloosters-hebbelykheden, die den Mensch uit het gezelſchap der vrolyken weeren; hebbelykheden, die de uitwerkzels zyn eener laage opvoedinge, of van laaggeestigheid, of van eene zwakheid van geſteltenisſe; terwyl Spotters, die naar hunne begeerlykheden wandelen, hunne eigene Zeden verheffen, als wel opgevoed, als vry, als manlyk en geestig. Zy verbeelden zich daardoor verre boven het gemeene gros verheven, en verſmaaden allen, die zich bepaalen binnen de algemeene perken van een geregeld gedrag.

Verdwaasde Menſchen! wie ziet niet, dat de Deugden, waar mede zy ſpotten, niet alleen derzelver gezag uit de Wetten van GOD ontleenen; maar daarenboven weezenlyke vereischten zyn tot algemeen en byzonder geluk. Door de inwilliging hunner losbandige vermaakneemingen, voor eenigen tyd, mogen, zo lang jeugd en ſterkte hun byblyven, eenige weinige kort voorby ſnellende genietingen verkreegen worden. Doch welke zyn de gevolgen? —— Veronderſtelt, dat iemand onbedwongen in dusdanig eenen leevensloop volhardt, deeze zal zeker gevolgd worden door vlekken in zyn Character, en wanorde in zyne zaaken, door een verzwakt en bedorven lichaamsgeſtel, en een vroegtydigen jammerlyken ouderdom. —— Veronderſtelt eene Maat-

Digitized by Google

Maatſchappy, geheel beſtaande uit zulke Lieden, als de *Spotters* toejuichen; veronderſtelt dat in dezelve geenen waren, dan die zy Zoonen des Vermaaks noemen; dat zyn de zodanigen, die onmaatig, ongebonden, alle agtgeeving op maatigheid, geregeldheid en deugd, ter zyde geſteld hebben; welk een haatlyk tooneel zou zulk eene Maatſchappy opleveren? Hoe weinig dezelve gelyken na een beſchaafden en welgeregelden Burgerſtaat, waarin de Menſchen verkoozen hebben te leeven? Welk een onrust, oproer, hoe veel twists en gekyfs, zou 'er by aanhoudenheid in heerſchen? Welk mensch van gezond verſtand zou niet liever in eene wildernis woonen, dan, voor zyn leeven, onder zulke metgezellen verkeeren? Zal dan de Spotter het onderſtaan, om den draak te ſteeken met die Deugden, zonder welke 'er geen vrede, geen troost, geen orde, onder het Menschdom, kan zyn?

Laat hy denken om zyn huislyken ſtand en betrekkingen. Is hy een Vader, een Egtgenoot, of een Broeder? Heeft hy eenigen Vriend, of Bloedverwant van deeze of geene Kunne, in wier geluk hy belang ſtelt? —— Laaten wy hem vraagen, of hy zou wenſchen, dat onmaatigheid, onkuischheid, of ongebondenheid, van eenigerlei aart, der zodanigen Character brandmerkte? Zou hy zulke buitenſpoorigheden hun aanpryzen? Zou hy verkiezen, in hunne tegenwoordigheid, openlyk, en zonder bewimpeling, te ſmaalen op de tegenovergeſtelde Deugden, als van geen belang tot hun welweezen? —— Indien de losbandigſte zelfs huivert op dit denkbeeld; indien hy, te midden van zyne woeste vermaakneemingen, verlangt, dat zyne eigene Familie daar mede niet bezoedeld worde; laat zulks hem de waarde doen kennen van deeze byzondere Deugden, welke hy, in de uuren van ongeregeldheid, in de verſtrooijing zyner gedagten, gereed is te verſmaaden. Verbant ſoberheid, maatigheid en kuischheid, en gy ondermynt de grondſlagen van alle openbaare orde en huislyke rust. Gy maakt elk Huisgezin een verblyf van verdeeldheid en elende, weêrgalmende van de ſchaamtloosſte uitdrukkingen, en onderlinge hoonende verwyten. Gy laat niets agtenswaardigs in het menschlyk character over. Gy verandert den Mensch in een Dier.

Het Beſluit uit alle deeze bygebragte redenkavelingen is, dat Godsdienst en Deugd, in alle derzelver gedaanten, 't zy van *Leerſtelling* of *Gebod*, van Godsvrugt

Digitized by Google

omtrent GOD, van Braafheid jegens den Naasten, en Geregeldheid van Zelfsbeſtuur, zo verre zyn van eenigen grond op te leveren tot het gelach der Spotteren; veel eer geregtigd zyn tot onze diepſte eerbiedenisſe: 't zyn naamen die men nimmer dan met vereering moet uitſpreeken. *Dwaazen*, zegt de Schrift, *maaken een ſpel van de Zonde.* Zy mogten even goed van Peſt, Oorlog, of Hongersnood, een ſpel maaken. Met iemand, die verkoos deeze openbaare Volksrampen ten voorwerpe van zyne jokkerny te neemen; zoudt gy u niet willen verbinden. Gy zoudt van hem vlieden als erger dan een dwaas, dan een ongeſtelde van harſenen, van wien gy gevaar zoudt loopen eenen onverhoedſchen ſlag te ontvangen. Nogthans gaat het vaſt, dat, voor de groote Maatſchappy des Menſchdoms, de Zonde een zwaarder bezoeking is, dan Peſt, Oorlog, of Hongersnood. Deeze werken alleen als nu en dan wederkeerende oorzaaken van jammer; maar de Zonde en Ondeugden der Menſchen zyn altoos teisterende geeſſels der Wereld. Godloosheid en Onregtvaardigheid, Bedrog en Valschheid, Onmaatigheid en Ongebondenheid, teelen dagelyks elende en wanorde, verderven byzondere Perſoonen, verſcheuren Gezinnen en Gemeenſchappen, en geeven oorzaak tot duizend treurtooneelen op deeze ongelukkige Schouwburg. Naar gelange de zeden bedorvener zyn, is het Menschdom te ongelukkiger. De volmaaktheid der Deugd, in de Wereld hier boven heerſchende, is de groote bron van de volmaakte Gelukzaligheid, die daar plaats vindt.

Wanneer wy, derhalven, iets beſpeuren, 't welk ſtrekt, om den Godsdienst of de Zedekunde met minagting en losheid te behandelen, dat wy zulks voor een zeker teken houden van een verkeerd Verſtand, of van een bedorven Hart. —— Dat wy nimmer *in het Geſtoelte der Spotteren* zitten. —— Dat wy het vernuft bezoedeld rekenen, 't welk met heilige Onderwerpen zoekt te boerten. Staat de Spotter op, dat wy dan de Eer van onzen GOD en van onzen Verloſſer verdedigen, en der zaake van Deugd en Braafheid ſtandvastig getrouw blyven. *De lippen der Wyzen ſtorten weetenſchap uit; maar op die der Dwaazen is verderf. Die* GOD *eert, zal van Hem geëerd worden. De vreeze des Heeren is het beginzel der Wysheid, en wie het gebod bewaart, bewaart zyne eigene ziele.*

OVER

Digitized by Google

OVER HET GEBRUIK DER *Digitalis flore purpureo* (Paarsch Vingerhoedskruid) IN VERSCHILLENDE ZIEKTEN.

DOOR

E. J. THOMASSEN A THUESSINK, *M. D.*

Dagelyks byna worden ons nieuwe Geneesmiddelen en Proeven met verſchillende Planten, in onderſcheidene Ziekten, aangeboden. Dan weldra worden deze ook wederom vergeten, en andere in derzelver plaats geſteld, die dan weder het zelfde lot ondergaan, van tot hare vorige vergetelheid weder te keren. Buiten twyfel verliezen wy op deze wyze menig nuttig Geneesmiddel, 't welk misſchien op het misluk̃en van een enkele ongelukkige Proeve, welke, dikwerf van de ongeſchiktheid van het voorwerp, van de onkunde des Proefnemers, of van het kwalyk bereiden des Geneesmiddels afhangende, al te ligtvaardig verworpen word. Dikwyls zyn de Proeven met een of ander Geneesmiddel, in verſchillende Tydſchriften van verſchillende Natien, in onderſcheidene Talen, zodanig verſpreid, dat zy aan te weinig Geneesheeren bekend worden, die, op een enkele hun bekende Proeve niet durvende betrouwen, daarom een anders *nuttig* Geneesmiddel agterlaten, het welk menigen ongelukkigen Lyder zoude hebben kunnen behouden. Voor zo veel my bekend is, vinden wy, in onze Nederlandſche Tydſchriften, geen gewag gemaakt van de *Digitalis* (*) *flore purpureo*; een Plant, welke zedert eenige jaren, vooral in Engeland en nu ook in Duitschland, in een vry algemeen gebruik gekomen is. Ik denk, dierhalven, mynen Landgenoten geen ondienst te doen, wanneer ik hun de Geneeskundige Geſchiedenis dezer Plant, zo kort mogelyk, voordrage; ten einde zy daar door in ſtaat geſteld worden zelve te oordelen, in hoe verre dezelve, als een gewigtige vermeerdering der lyst van heilzame en Geneeskundige Planten, behore geacht en in gebruik gebragt te worden.

De *Digitalis flore purpureo* LINNEI (Paarsch Vingerhoedskruid), een Inlandſche Plant, in Gelderland gevonden wordende; doch die hier in alle Tuinen overvloedig voor-

(*) Behalven ſlegts ééne Waarneming, die derzelver nuttigheid bevestigt, in een der vorige No. der *Letteroefeningen*.

Digitized by Google

voorkomt en weelderig groeit, behoort tot de *Solanaceæ*, en vergiftige Planten. DODONEUS heeft deeze vergiftige eigenſchap reeds opgemerkt, en waarſchuwt daarom reeds tegen deszelfs gebruik (*). BOERHAVE hadt hetzelfde waargenomen, en zegt, dat deze Plant zo ſcherp is, dat zy den mond, de keel, den ſlokdarm en de maag aangrypt. Het uitgeperſte ſap en een afkookzel dezer Plant, in een ſterke mate genomen, veroorzaakt hevige braking, een ſterken doorloop, hevige maagkrampen, benauwdheid, beving, trekkingen, duizeligheid, koude van handen en voeten, ja den dood zelve (†). Niettegenſtaande deze hevige werkingen ſchynt men reeds deze Plant in de Geneeskunde gebruikt te hebben. Alhoewel DODONEUS het inwendig gebruik afkeurt, vinden wy reeds in de Uitgave van 1644, in een Byvoegzel (‡), dat, offchoon DODONEUS tegens het ligtvaardig gebruik dezer Plant waarſchouwt, dezelve egter in alle Landen voor een uitnemend wondhelend middel gehouden wordt, zo dat in Italiën een zo algemeen gebruik daarvan gemaakt wordt, dat het tot een ſpreekwoord geworden is, dat de *Aralda* alle wonden geneest. Dat het kruid met water, wyn of mee, de borst opent en de fluimen losmaakt, dat het den buik week maakt, en alle verſtoppingen wegneemt. De Boeren in Somerſet, in Engeland, gebruiken, volgens dezen Schryver, dit middel in koortzen, wanneer het braken en purgeren te weeg brengt. —— PARKINSON gebruikte de *Digitalis* in de Vallende Ziekte, en verhaalt een voorbeeld, dat een Vallende Ziekte, die 26 jaar geduurd had, en alle maanden twee of drie maal weder kwam, door een afkookzel van een of twee handvol Vingerhoedskruid, en vier oncen *Polypodium*, volkomen genezen wierd. Wy vinden geene verdere genezingen dezer ziekte door de *Digitalis*.

Proeven met de Digitalis in Scrofula.

Reeds lang is dit middel, in eene hardnekkige en maar zeer dikwyls ongeneeslyke ziekte, door ſommige Geneeskundigen gebruikt geweest. Het ſchynt my egter toe, dat men de bladen, vooral in het eerst, uitwendig tegens Scro-

(*) Kruidboek, p. 253.
(†) MURRAY, *App. Med. T. I.*
(‡) Kruidboek, p. 254.

Digitized by Google

Scrofuleuſe ongemakken gebezigd hebbe. PARKINSON zegt, dat de bladen en het uitgeperst ſap dezer Plant de Kropkliergezwellen verdryft. BATE ſchryft, met het zelfde oogmerk een zalf, uit de bloemen dezer Plant en reuſel bereid, voor. Wy vinden ook, in de Wurtenberger Apotheek, een voorſchrift van de bloemen, met reuſel tot een zalf gemaakt, om Scrofuleuſe zweren te helen. Dan de Heer HULSE denkt, dat dit middel alleen in vogtige en etterende Scrofulen, doch geenzints in de droge klieren, nuttig is. De Geneesheren te Worchester bezigden ze alleen in pappen en zalven, en vonden ze zeer werkzaam in Scrofuleuſe gevallen (*).

Het eerſte geregeld Berigt, 't welk wy omtrent het inwendig gebruik der *Digitalis* in Scrofuleuſe ziekten vinden, is ons door den Heer PARKINSON, of BAYLIES (†), medegedeeld. De *Digitalis* wierd te voren door Landlopers en Kwakzalvers alleen gebruikt, die het uitgeperſte ſap in zweren bezigden; zomtyds regtten zy door een onvoorzigtig gebruik daarmede groot nadeel aan, dan, in andere gevallen, hebben zy daarmede ook grote genezingen verrigt. Door verſcheide gevallen van genezingen was hy overtuigd geworden, dat dit middel uitnemend nuttig in Scrofuleuſe ziekten was. Een Jongeling had reeds tien jaren elendig aan klieragtige ongemakken geleden; hierdoor waren 'er verzweringen op verſchillende plaatzen des lichaams ontſtaan, waarvan een aan het regter been reeds zulke verwoestingen had aangerigt, dat men tot de afzetting beſloot. Een Schoenmakers vrouw raadde, om een lepel vol van het uitgeperſte ſap der *Digitalis* in een half pint warm bier in te geven, en de uitgeperſte bladen op het been zelf te leggen. Gedurende vier uren ontſtond 'er, na dit gebruik, een hevige braking, waarop een ſterke afgang volgde, die den gehelen dag duurde. De afgang ophoudende, raakte de Lyder zodanig aan het kwylen, dat de gehele mond daardoor ont-

(*) MURRAY, *l. c.*

(†) De Heer MURRAY houdt den Schryver der Verhandeling voor den Heer PARKINSON, dan de Heren VAN DER EEM en VAN LEEUWEN denken, dat het de Heer BAYLIES is: de Tytel van het Werkje is: *Practical Eſſays on medical ſubjects, by a Member of the Royal College of Phyſicians of London & Edinburg, Lond.* 1773. Zie ook *Auſerleſene Abhandlungen zum gebrauch Praktiſcher Artze. I. Th. p.* 111.

Digitized by Google

ontveld wierd. Men vernieuwde daaglyks het uiterlyk opgelegde kruid, waarna, reeds den eerſten dag, de heyige pyn bedaarde; de etteragtige uitvloejing nam langzamerhand af, verbeterde daaglyks, en hield eindelyk geheel op. De gezondheid des Lyders verbeterde te gelyker tyd ogenſchynlyk. Na verloop van veertien dagen, gaf men weder dezelfde gift, welke eveneens werkte. Binnen een maand tyds wierd de Zieke volkomen herſteld, en bleef beſtendig een goede gezondheid genieten.

Een jonge Vrouw kreeg een gezwel aan het oog, het welk haar van het gezigt beroofde, de bovenlip was viermaal zo dik als natuurlyk, en zy kreeg knobbelagtige gezwellen aan de vingeren, en pynen der ledematen. Nadat zy vrugtloos gebrande ſpons, menigvuldige mercuriaalmiddelen, piſſebedden, kalkwater en afkookſels der bloedzuiverende houten, langen tyd gebruikt had, gaf haar dezelfde Schoenmakersvrouw een lepel ſap van de *Digitalis*, waardoor haar ongemak veel verminderde, maar de al te hevige werking van dit middel maakte, dat zy tot een twede gift niet beſluiten konde.

Een Man, die, nadat hy gedurende drie jaar veel pyn aan de geleding des elleboogs had uitgeſtaan, door een opzetting van deze geleding met een kliergezwel, 't welk een zwartgele kleur had, wierd aangetast, gebruikte ſlegts vier giften van dit ſap binnen een maand tyds, en genas hierdoor volkomen, behalven dat alleen de geleding iets dikker dan natuurlyk bleef. De Schoenmakers vrouw hadt dit middel zodanig in gebruik gebragt, dat de Schoolmatreſſen het den kinderen gaven, zodra zy maar eenig teken der Scrofulziekte ontwaar wierden, tot dat eindelyk een kind onder de werking ſtierf, en het middel zyn agting verloor.

De Heer BAYLIES deelde deze waarnemingen aan de Artzen van het Ziekenhuis te Worchester, waarin toen vele Klierzieken waren, mede. Deze Geneesheren meenden, dat zy de hevige werkingen van dit middel zouden voorkomen, wanneer zy, by een ligt afkookzel dezer Plant, Wynſteenroom voegden, wanneer het geen braking of purgering, maar alleen een ligte walging, te weeg bragt. Dan in deze vorm deed het Geneesmiddel de verlangde werking niet, en om deze rede gebruikten zy dit middel alleen uitwendig, en ondervonden daarvan zeer veel dienst.

Ik heb deze Proeven hier zo breedvoerig opgegeven, om

Digitized by Google

om dat ik niet heb kunnen merken, dat men ergens deze Proeven met het ſap der *Digitalis*, in de hardnekkige en dikwyls ongeneeslyke en doodlyke Scrofulziekte, verder door nadere Proefnemingen onderzogt hebbe (*). Alleen zegt THILENIUS, dat hy met veel nut een Zalf, met versch uitgeperst ſap der *Digitalis* gemaakt, gebruikt heeft (†).

Proeven met de Digitalis in Waterzugt.

In 't jaar 1780 heeft de Heer DARWIN (‡) ons het eerſte verſlag gegeven, van eenige Proeven met deze Plant in de Waterzugt.

Hy gebruikte de *Digitalis* op de volgende wyze; vier oncen der verſche bladen wierden met twee pinten water tot een pint afgekookt, en daarna met twee oncen wyngeest nog afgetrokken. Van het doorgezygde vogt, gaf hy den Zieken alle twee uren drie eetlepels; gemeenlyk veroorzaakte dit hevige braking, en daarna een ruime pislozing. Somtyds gaf hy van een afkookzel van een once der bladen, in een pint water afgekookt, alle uren een lepel, tot dat 'er eenige uitwerking volgde; ſommige Lyders bragt dit braking, anderen alleen een ſterke walging, te weeg, welke door een ſterken afgang van urine gevolgd wierdt.

Twee Lyders, die een Waterzugt van het cellenweefzel der Longen hadden, wierden hierdoor genezen. By dezen was een grote aamborſtigheid, de pols was zeer ongeregeld, by het nederleggen of opſtaan hadden zy een hevige benauwdheid, die, na dat zy een paar minuten gezeten of gelegen hadden, ophield, zodat zy dan op beide zyden gemaklyk liggen konden; het water was natuurlyk, en wierd in een genoegzame hoeveelheid geloosd. —— In twee gevallen van Waterzugt van het harte-

zak-

(*) Wy vinden een kort verſlag dezer Proeven, in de uitmuntende Prysverhandeling der Heren VAN DER EEM en VAN LEEUWEN, in het Tiende Deel der Verhand. van *Sery. Civib. p.* 456. *ſeqq.*

(†) *Medicinifche & Chirurgiſche Bemerkungen, p.* 291.

(‡) *Experiments eſtablishing a criterium between mucaginous & purulent matter, & an account of the retrograde motions of the abſorbent veſſels of animal bodies in ſome deſeaſes, by* E. DARWIN. Lichtfield, 1780.

Digitized by Google

zakje, volbragt dit afkookzel een gelukkige genezing. Deze Zieken konden zo wel op de eene als de andere zyde, zonder benauwdheid, liggen. —— In een eigentlyke Borstwaterzugt, waarmede (na des Schryvers gevoelen) altyd een zekere pyn gepaard is, in den arm der aangedane zyde, op die plaats, daar zig de tweehoofdige armſpier inplant, veroorzaakte het afkookzel ſterke en verligtende afgangen; dan tevens wierd de Lyder daardoor zodanig verzwakt, dat hy aan een algemene Waterzugt, met ſlaapzugtige toevallen, ſtierf. By twee Lyders, die een Buikwaterzugt hadden, wierd de *Digitalis* vrugtloos tot zulk een hoeveelheid gegeven, dat zy braking en purgering veroorzaakte; doch de pislozing wierd 'er niet door bevorderd. Egter hadt dit middel een gelukkiger gevolg by een anderen Lyder, die zich, door het misbruik van ſterken drank, een Buikwaterzugt hadt op den hals gehaald; by dezen werkte het, na hevige brakingen en ontlastingen, zodanig op de pislozing, dat, binnen twaalf uuren, door dezen weg, al het Buikwater geloosd wierd. Daar de Lyder van zyne verfoeilyke gewoonte van drinken niet wilde afſtappen, kwam de Waterzugt telkens weder, dan hy herſtelde ook tienmaal binnen den tyd van drie jaren, door een ſterke, door dit middel bewerkte, pislozing.

Wy vinden een verſlag van verdere Proeven met de *Digitalis*, in de Waterzugt genomen, in een Tydſchrift, door Dr. SIMMONS uitgegeven (*). Dr. KAR, van *Hundington*, had dit middel dikwyls te *Edinburg* zien gebruiken, maar de uitkomst had aan de verwagting niet beantwoord, zo dat hy nimmer gezien had, dat hier mede een volkomene genezing was te weeg gebragt.

Het vermeerderde wel de pislozing, en verminderde de uitſtorting der vogten, dan het veroorzaakte den Lyderen zulke onaangename toevallen, dat zy het middel weigerden verder te gebruiken. Te *Edinburg* gaf men een aftrekzel van twee drachmen dezer bladen met een pond water, waarvan men den Zieken, viermaal daags, van een half tot twee oncen toediende.

Dr. SIMMONS beproefde, in het *Westmunſters Hospitaal*, eerst het afkookzel der droge bladen. Dit voldeed niet aan het oogmerk, en daar hy vernam, dat een zeer

(*) *London Medical Journal. Vol. VI.* 1785.

Digitized by Google

zeer beroemd Geleerde, door een afkookzel der verſche bladen te gebruiken, in een Borstwaterzugt zeer verligt wierd, dagt hy, dat, daar hy op dien tyd geen verſche bladen konde bekomen, mogelyk de gedroogde Plant in groter giften behoorde te worden toegediend.

Hy gaf hierom aan een Lyder, die een Borstwaterzugt had, die weinig pis loosde, en niet agter over konde liggen, een afkookzel van drie oncen *Digitalis* met anderhalf pint water tot een pint verkookt, en liet hiervan vier eetlepels daags gebruiken. Dien zelfden middag waterde hy reeds anderhalf pint, des middags nam hy wederom twee eetlepels, en des anderendaags 's morgens bedroeg het water, met de anderhalf pint, reeds vier kannen. De volgende twee dagen loosde hy anderhalf pint, den vierden dag veroorzaakte het een ligte braking, en op den vyfden dag loosde hy vier en een halve kan water; de zugt der handen en voeten was nu zeer verminderd, dan, daar de oorzaak der Ziekte ongeneeslyk was, bleven de overige toevallen voortduren. Dr. SIMMONS merkt hier op, dat de pisdryvende kragt niet van de walging afhangt, dat dit middel geen doorloop veroorzaakte, en dat, na zyn gedagte, de Plant hare vergiftige eigenſchap grotendeels door het drogen verloor.

Dr. WITHERING, van *Birmingham*, gaf in het zelfde jaar een wydlopig ſtuk over de *Digitalis* te *Londen* uit (*).

De Plant wierd door hem even voor het bloeijen verzameld, werpende de ſtengels en het rif der bladen weg; hy droogt ze daarna, en geeft hiervan aan volwasſenen van een tot drie greinen, of hy laat een drachme met een half pint kokend water trekken, en doet 'er een once van een geestryk gedeſtilleerd water by. De gemiddelde gift voor een volwasſenen is hiervan een once. Wanneer de *Digitalis* in ſterke giften ſchielyk op malkander gegeven word, veroorzaakt zy walging, braken, purgeren, duizeling, en verwarring des gezigts, en de Zieken zien alle voorwerpen geel of groen. De afſcheiding der pis word vermeerderd, zomtyds zodanig, dat zy ſchielyk en onwillig afloopt. De pols word zo traag, dat zy zom-

(*) *An account of the foxglove & ſome of its medical uſes with practical remarks on dropſy & other deſeaſes.*

Digitized by Google

zomtyds maar 35 maal in een minuut ſlaat. 'Er volgt een koud zweet, ſtuipen, flauwte, en eindelyk de dood zelve. Deze toevallen volgen in een minderen trap, na mate men de gift kleiner maakt. De onaangename walging komt niet altyd aanſtonds na het eerſte gebruik der *Digitalis*, maar zomtyds voor, zomtyds na, en by wylen te gelyk met een ſterkeren pisvloed, die de walging wel eens doet ophouden. Deze walging word egter dagelyks minder. In kleine giften werkt het zonder veel bezwaarlykheid, en de eetlust word daar door vermeerderd. Men moet met dit middel ophouden, zo dra het op de maag, pols of ingewanden, werkt, en dan zal men daar door verligting krygen; dog niet wanneer het purgeert. De Zieke moet van zynen meest geliefden drank drinken, zo veel hy wil. De *Digitalis* doet zelden nut by menſchen, die ſterke en geſpanne vaten, een brandende huid, een rood aangezigt, en een ingetrokke pols, hebben; ook doet ze geen nut in een Zakwaterzugt van den buik, en wanneer in een *Hydrops anaſarca* de zwelling hard en vast is. Men kan dit middel met voordeel gebruiken, wanneer de pols zwak en intermitterende, de kleur van het aangezigt bleek, dog de lippen levendig, de huid koud, de zwelling des buiks week, en de golving voelbaar is, en wanneer men in de *anaſarca* een indruk in de gezwollene delen kan maken. In die gevallen, waarin de *Digitalis* geen nut doet, moet men het lichaam daartoe door andere middelen voorbereiden, en, na de omſtandigheden, aderlatingen, middenzouten, wynſteenroom of purgeermiddelen laten vooraf gaan. Na de aderlating vermindert niets zo zeer de ſpanning der ſpiervezelen als de *Scilla* (Zeeuyen), welke een der beste voorbereidingsmiddelen der *Digitalis* is. Offchoon dit middel de bewegingskragt des lichaams vermindert, heeft hy niet gezien, dat de verlamming, of de toevallen welke door graveel of ſteen veroorzaakt worden, hier door vergerd wierden.

In een *Engelsch* Tydſchrift (*) vinden wy een zeer aanmerklyk en zeldzaam geval van genezing eener waterzugtige Vrouw, van Dr. WILLAN medegedeeld: deze Vrouw had, na een zware verkouwdheid, een *Hydrops anaſarca* en *aſcites* bekomen; twee dagen na het ophouden

(*) *Medical Journal*, 1786. p. II. p. 189.

Digitized by Google

den harer maandelykſche zuivering, loosde zy, door het gebruik van twee grein *Digitalis*, tweemaal daags gedurende veertien dagen, plotsling over de drie pinten water uit de ſchede, behalven nog het geen in 't bed gelopen was; deze lozing duurde nog twee dagen, waarna al het water ontlast was. Na verloop van tien dagen, had zich wederom veel water opgehoopt, 't welk wederom na de Stonden op dezelve wyze wierd weggevoerd. Zy gevoelde zich toen zeer zwak, en wierd door de Koortsbast genèzen.

Hy verhaalt nog een geval van een Lyderes, by welke, na vyf maanden waterzugtig te zyn geweest, zich tekenen van Borstwater opdeden; zy loosde, door twee grein *Digitalis* tweemaal daags te gebruiken, in den tyd van twee dagen, vier maten (*gallons*) water, en hierna verdwenen de toevallen. Dikwyls vertoonden zich dezelfde toevallen weder, maar wierden ook door een grein *Digitalis* twee of driemaal daags te nemen, ſchielyk verdreven.

De Heer KITE verhaalt een geval van een hardnekkige buiksverſtopping van waterzugt gevolgd, waarin geen middel, nog ook de *Digitalis*, eenige goede uitwerking deed (*).

Dr. DONALD MONRO, beroemd Geneesheer te *Londen*, geeft geen voordelig getuigenis van de werking dezer Plant (†). Een Apotheker te *Londen* had een waterzugtigen Zieken maar drie grein poeijer van de gedroogde Plant gegeven, en niet te min had dezelve een ontſteking van den hals der blaas gegeven, zonder de hoeveelheid der pis te vermeerderen. Dr. ASH had egter een afkookzel van anderhalf drachmen der bladen tot agt oncen, alle vier uren twee lepels, zonder nadeel, toegediend. Dr. MONRO ondervondt by zyne Zieken daar van niet de minſte werking, maar hy had opgemerkt, dat het in de handen van andere Artzen hevige werkingen, en gevaarlyke toevallen, verwekte. Niet te min beſpeurde hy daarvan verligting, en het voerde veel water af. Twee Lyders ſtortten wederom in, en ſtierven. Een derde Zieke, een ſterk jongman, raadpleegde Dr. MONRO eenige

(*) *Medical Journal*, Vol. VIII. p. II. p. 164.
(†) *A treatiſe on Medical & Pharmaceutical Chemiſtry & the materia medica. Lond.* 1788.

Digitized by Google

ge maanden daarna wegens een andere Ziekte, waarna hy zich op het land begaf, en hy niet meer van hem vernam.

(*Het Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

BERIGT VAN EENE ZELDZAAME SPELONK OP ANTIGUA.

(Overgenomen uit de *Voyages to the Madeira and Leeward Caribean Islands, by* MARIA R******.)

Aan de Oostzyde van het Eiland *Antigua* is eene ruime Spelonk, van eene ronde gedaante, bykans tachtig voeten diep. Daar is geen Water in, ſchoon dezelve blykbaar veel laager dan het Waterpas der Zee ligge. Of deeze Spelonk, voortyds, de Mond geweest hebbe van een uitgebranden Vuurberg, ('t geen my niet waarſchynlyk voorkomt, dewyl men 'er noch Puinſteen, noch eenige ſpooren van verbranding, aantreft,) of welk een anderen oorſprong dezelve moge gehad hebben, kan niemand met zekerheid zeggen.

Op zommige plaatzen vormt het Water, zypelende door de porien van de vaste rotzen, die zwaare boogen boven het hoofd maaken, een groot aantal Drupſteenen, die van het verwelkzel af, en aan de kanten van de Spelonk, hangen; een allerſchoonſt vertoon opleverende.

De regens, ſteeds de aarde van boven na beneden medeſleepende, hebben 'er een dikken en vrugtbaaren grond voortgebragt, in welken een aantal Boomen met alle weelderigheid groeit. Een verbaazend aantal van wilde Harten en Geiten, die deeze diepte tot eene wykplaats maaken, brengen tot de vrugtbaarheid niet weinig toe door de bemesting, welke zy agter laaten.

In twee deelen is de Spelonk geſcheiden door een groen gordyn van Wyngaarden, die juist midden door de Spelonk heen loopen, en, reeds veele jaaren daar gegroeid hebbende, allengskens opgekroopen zyn, en de opperſte takken geſlingerd hebben om de punten der rotzen, die den omtrek der Spelonke vormen. De uitſteekende dikheid van dit blader-gordyn, en de verfriſſende groente der door elkander gegroeide bladeren doen 't zel-

Digitized by Google

't zelve tot een der aangenaamſte voorwerpen worden, die men zich kan verbeelden, bovenal in deeze heete Lugtſtreeke.

BESCHRYVING VAN, EN WAARNEEMINGEN OP, HINZUAN, OF JOHANNA, EEN EILAND TUSSCHEN HET NOORD-EINDE VAN MADAGASCAR EN HET VASTELAND VAN AFRICA. Door Sir WILLIAM JONES, *Voorzitter in de Societeit tot Bevordering der Oosterſche Kennisſe, te Bengalen.*

Hinzuan (een naam die allengskens bedorven is in *Anzuame*, *Anjuan*, *Juanny* en *Johanna*,) heeft omtrent twee eeuwen onder het beſtuur geſtaan van eene Volkplanting der *Arabieren*, en levert een keurig blyk op van de traage voortgangen tot beſchaafdheid, gemaakt door eene kleine Maatſchappy, met veele natuurlyke voordeelen voorzien, doch met weinige middelen om dezelve te verbeteren. —— Een verſlag van dit *Africaanſche* Eiland, waarop wy de Taal der *Arabieren* hooren, en de Zeden der *Arabieren* zien, zal op zich zelven niet onaangelegen, noch vreemd weezen van het oogmerk der Societeit, waar aan ik het mededeel.

Op Maandag den 28 van July MDCCLXXXIII, naa, met 't Schip *de Krokodil*, in tien weeken en twee dagen van de rotzige *Kaap Verdiſche* Eilanden eene reis afgelegd te hebben, werden onze oogen onthaald op een gezigt zo ſchoon, dat geen Schilder of Dichter het naar eisch zou kunnen afmaalen, en zo genoeglyk voor ons, dat het alleen kan gevoeld worden door de zodanigen, die zich in onzen voorgaanden toeſtand bevonden hebben. Het was de Zon, in vollen luister opkomende op het Eiland *Mayata* (gelyk de Zeevaarenden het noemen) 't geen wy vol vreugde 's anderendaags in den naamiddag ontdekt hadden, door den hoogen Bergtop, en zich nu, op geen grooten afſtand van de venſters onzer Schreeps-kajuit, vertoonde; terwyl *Hinzuan*, naa welk Eiland wy zo lang gereikhalsd hadden, zich vooruit opdeedt, en met de hooge kust een ſtout vertoon maakte. Het Weêr was zeer ſchoon, het water lag vlak, en een zagt koeltje voerde ons, vóór den middag, op eene gemaklyke Reede, rondsom een Rots, waar de *Brilliant*, in 't voorgaande Jaar, ſchipbreuk leedt,

Digitized by Google

waar wy het anker 's avonds lieten vallen; wy hadden *Mohila*, een ander daar liggend Eiland, op dien dag gezien.

Ons Fregat was terſtond omringd door Canoes, en het Scheepsdek welhaast bezet met Inboorelingen van allerlei rang, van het hooggebooren Opperhoofd, dat linnen wæsch, tot den halfnaakten Slaaf, die alleen roeide. De meesten deezes Volks hadden Aanbeveelings-brieven van *Engelſchen*, die niemand hunner kon leezen, ſchoon zy het *Engelsch* verſtaanbaar ſpraken; eenigen van hun ſcheenen trotsch op Tytels, die onze Landlieden hun boertende gegeeven hadden, ingevolge van hunne veronderſtelde omſtandigheden; wy hadden aan boord Lords, Hertogen en Prinſen, die onze gunst verzogten, en ons om geſchenken aan waren. In de daad, zy waren al te verſtandig om zich door enkele klanken te laaten paaijen; maar verbeeldden zich dat deeze belachlyke Tytels hun zouden dienen tot merktekens van onderſcheiding, de aandagt uitlokken, en iets weezenlyks ſchenken.

De eenige Perſoonen van weezenlyk aanzien op het Eiland, die wy vóór onze landing zagen, waren de Gouverneur ABDULLAH, tweede Neef des Konings, en diens Broeder ALWI, met verſcheiden hunner Zoonen; van deeze allen zal ik, in 't vervolg, afzonderlyker ſpreeken. Zy verſtonden de *Arabiſche* Taal, en ſcheenen volyverig in het *Mahomethaansch* Geloof; zy zagen met bewondering myne Afſchriften van den *Coran*; zy lazen 'er eenige ſtukken van, terwyl ALWI een ander openliggend *Arabisch* Handſchrift inkeek, en beter in 't *Engelsch* overzette, dan men zou hebben kunnen verwagten.

De volgende morgen vertoonde ons het Eiland in al zyne ſchoonheid: het tooneel was zo vol verſcheidenheids, dat de bekwaamſte Schilder 'er naauwlyks eene onderſcheide afbeelding van zou hebben kunnen maaken. Gy moet u, derhalven, te vrede houden met eene enkele beſchryving, ter plaatze zelve vervaardigd, en aandagtig vergeleeken met het natuurlyk Landſchap. —— Wy lagen in een Baay ten anker, voor ons deedt zich een groot Amphitheater op, waar van gy u een algemeen denkbeeld zult kunnen vormen, door u te verbeelden eene verbaazende menigte van Heuvelen, oneindig verſcheiden in grootte en gedaante, zamengebragt met eene ſoort van kunſtlooze evenredigheid in alle ſchikkingen

Digitized by Google

gen die men zich kan voorſtellen. De agtergrond beſtondt uit een Keten Bergen; één deezer, een weinig meer dan drie mylen van den oever, ryst omtrent een halve myl rechtſtandig boven het waterpas der Zee. Alle deeze Bergen waren ryklyk met Houtgewas begroeid, bovenal met Vrugtboomen, allerheerlykst groen. In *Wales* en *Zwitzerland*, had ik veele Bergen gezien van eene ontzettende hoogte; maar nimmer aanſchouwde ik te vooren 'er een, rondsom welken de Wolken bykans geſtadig dreeven, terwyl de groene kruin 'er blylachende boven uitſtak, en 'er eene meerdere ſchoonheid door omving. —— Naast deeze afgelegen Bergketen deedt zich eene andere op; een gedeelte van dat Gebergte was heerlyk groen, een gedeelte geheel naakt; maar de affteekende kleuren veranderden zelfs deeze ontblootheid van allen groen in iets ſchoons. —— Nog nader waren ontelbaare Bergen, of liever Hoogten, die het fraaiſte groen en de vrugtbaarheid tot den oever uitſtrekten; zo dat groen van allerlei tinten, met de zagtſte kleuren gemengd, zich in eenen opſlag te land, en aan den waterkant, vertoonden. —— Dan niets bragt meer toe tot de verſcheidenheid van dit betoverend gezigt, dan de veelvuldige ryen van Palmboomen, inzonderheid van de hooge en bevallige *Arecas*, op den oever, in de valeien, en op de randen der heuvelen; men zou gezegd hebben, dat ze met voordagt zo geplant waren. Een ſchooner vertooning kan men zich naauwlyks verbeelden dan zulk een aantal van Palmboomen, in dien ſtand, met weelderige toppen, naar groene pluimen gelykende, op juiste tuſſchenruimten geplaatst; laatende tuſſchen beiden een gedeelte van het afgelegener Landſchap, waarvan de aanſchouwer, in zyne verbeelding, het overige moet opmaaken.

De Stad *Matſamudo* lag aan onze ſlinkerhand, en doet zich op een afſtand kennen door den Tooren van de voornaamſte Mosque, gebouwd door HALIMAH, eene Koninginne des Eilands, van welke de tegenwoordig regeerende Koning afſtamt; een weinig aan onze regterhand zagen wy eene kleine Stad, *Bantani* geheeten. Noch het Land van *Nice*, met de Olyven-Dadel- en Cypreſſenboomen, noch de Eilanden van *Hieres*, met de Bosſchen van Oranjeboomen, kwamen my zo verrukkend voor als het gezigt op de Reede van *Hinzuan*, 't geen, nogthans, gelyk de Capitein van *de Krokodil* ons verzekerde, ver overtroffen werd door veele Eilanden in den *Zuider-Oce-*

Digitized by Google

aan. —— Indien het leeven niet al te kort ware, ter volkomene volbrenging van alle pligten die onze openbaare en byzondere betrekkingen van ons afvorderen, en ter verkryging van zelfs de noodwendige kundigheden in eenige maate van volkomenheid, met hoe veel vermaaks en leerings zou men een groot gedeelte van 't zelve kunnen beſteeden in het bewonderen van de ſchoonheden deezes wondervollen Aardkloots, en het beſchouwen van de Menschlyke Natuur in alle derzelver verſcheidenheden!

Wy haastten ons om den voet aan land te zetten, 't geen ons in zo langen tyd niet hadt mogen gebeuren; naa het ontbyt roeiden wy na 't ſtrand om de Stad te zien, en een tegenbezoek by den Gouverneur af te leggen. Toen wy, omringd door een menigte van Inwoonderen, wandelden, deed ik hun verſteld ſtaan door het overhard leezen van een *Arabisch* Opſchrift, boven den ingang van een Mosque, en nog meer, toen ik, daar binnen getreeden, vier Spreuken verklaarde, aan den wand geſchreeven. Deeze Spreuken hielden in: —— *De Wereld is ons gegeeven te onzer eigene opbouwing, niet om pragtige Gevaarten te ſtichten.* —— *Het Leeven is ons verleend tot het volvoeren van Zedelyke en Godsdienſtige Pligten, niet om bot te vieren aan zinnelyke Neigingen.* —— *Rykdom word't ons geſchonken óm ruim mede te deelen, niet om ſchraapzugtig op te leggen.* —— *Geleerdheid dient om goede Daaden, niet om nutlooze Geſchillen, voort te brengen.* Wy konden niet nalaaten eerbied te hebben voor den Tempel, zelfs van een valsch Propheet, waar wy zo heerlyk eene Zedekunde aantroffen; wy zagen niets beters onder de *Roomſche* bedriegeryen in de Kerk op *Madera.*

Toen wy aan ABDULLAH's Huis kwamen, werden wy door een klein voorplein in een open kamer gebragt, in elk deezer was een groote en gemaklyke Sofa, en boven dezelve eene hooge ſlaapplaats in een donkeren hoek, waarover van de zoldering af een Chits behangzel hing: dit is de doorgaande gedaante van de beste vertrekken op het Eiland; en de meeste huizen, van eenig belang, hebben een dergelyk vertrek tegen over het voorplein, ten einde men te aller uuren eene plaats in de ſchaduw hebbe, om te eeten of te rusten. Wy werden op rype *Yemen*-vrugten en melk van Cocusnooten onthaald: maar de hette van het vertrek, 't welk open ſcheen te ſtaan voor allen, die 'er zich in wilden vervoegen, en de reuk van

Digitized by Google

van Muskus, of Civet, waar mede 't zelve vervuld was, deedt ons welhaast haaken, om zuiverder lugt te ademen: en liet ik my 'er niet langer in ophouden door de *Arabiſche* Handſchriften, welke de Gouverneur te voorſchyn bragt; doch die van weinig gebruik, en dus van geringe waarde, ſcheenen, dan alleen voor de zodanigen, die op het zeldzaame geſteld zyn: één derzelven, de *Strafwetten der Mahomethaanen* betreffende, zou ik gaarne voor een redelyken prys gekogt hebben; doch de Gouverneur wist niet wat daar voor te vraagen, en ik hield my verzekerd, dat beter Boeken over dit onderwerp te *Bengalen* te krygen waren. Hy boodt my een zwarten Jongen aan voor een myner *Corans*, en drong 'er op, dat ik een *Indiaansch* Gewaad, 't geen hy aan boord gezien hadt, zou verruilen voor een Koe en een Kalf; de vergulde Muilen hadden zyne aandagt meest getrokken, naardemaal, gelyk hy zeide, zyne Vrouw die gaarne zou draagen: ik gaf ze hem daarom ten geſchenke; doch bewaarde het Kleed en het Boek voor zyn' Vorst. Ik vormde geen hoog denkbeeld van SAYYAD ABDULLAH, die zeer op winst geſteld ſcheen, en zich zeer dienstvaardig betoonde, als hy eenig voordeel verwagtte.

Ons volgend bezoek was by SHAIKH SALIM, 's Konings oudſten Zoon. Hadden wy deezen eerst gezien, de ſtaat der Beſchaafdheid in *Hinzuan* zou ons in de laagſte ebbe voorgekomen weezen. De ſlegtſte Engelſche Huurknol in den geringſten ſtal is beter gehuisvest, dan deeze vermoedelyke Erfgenaam der Kroone; dan, ſchoon zyn voorkomen en toeſtel zeer woest was, moet 'er iets afgeſchreeven worden op zyne ongeſteldheid, die, gelyk wy naderhand vernamen, eene verzweering was in de mild; eene kwaal hier te lande niet zeldzaam, en dikwyls, overeenkomſtig met de geneeswyze der *Arabieren*, geneezen door een daadelyk brandmiddel. Hy kaauwde onophoudelyk ſtukjes *Areca-noot* met Schulp-kalk, eene gewoonte, zo ik onderſtel, van de *Indiaanen* ontleend, die dit mengzel grootlyks verbeteren, door 'er Speceryen en Betelbladeren by te voegen; voortyds deeden zy 'er ook Campher in: alle de Inwoonders van aanzien kaauwden zulks, doch ik denk niet in zulk eene buitenſpoorige hoeveelheid. — Prins SALIM bekeek zich van tyd tot tyd, met ſchynbaar genoegen, in een brok van een Spiegel, gelymd op een klein plankje, een vertoon van armoede, 't welk wy in geen ander huis zagen: dan veele omſtandigheden over-

Digitized by Google

tuigden ons, dat de laage ſtaat van zyne Koninglyke Hoogheid, die op geen kwaaden voet by zynen Vader ſtondt, en 't niet aan gezag ſcheen te ontbreeken, enkel aan zyne gierigheid moest toegeſchreeven worden.

Zyn Broeder HAMDULLAH, die zich doorgaans in de Stad *Domoni* onthoudt, is van een geheel ander character, en wordt voor een waardig, verſtandig en geleerd, man gehouden: hy was daags te vooren te *Matſamudo* gekomen, als hy vernam, dat 'er een *Engelsch* Fregat op de Reede lag: en ik, voor eenige minuuten uitgegaan zynde, om een *Arabisch* Opſchrift te leezen, vondt hem, by myn wederkeeren, bezig in het gretig doorbladeren van een Handſchrift, 't geen ik by eenigen van myn gezelſchap agter gelaaten had. Hy is een *Kadi* of *Mahomethaansch* Regter: en dewyl hy meer kennis, dan zyne Landgenooten, ſcheen te bezitten, ſpeet het my zeer, dat ik zo weinig geſpreks met hem hield. —— De Koning SHAIKH AHMED heeft een jonger Zoon, ABDULLAH genaamd, die zich doorgaans in de Stad *Wani* onthoudt, en zelden daar buiten komt, door den zwakken ſtaat zyner gezondheid. —— Naardemaal de opvolging tot den Tytel en 't Gezag van *Sultan* niet onveranderlyk bepaald is in eene linie, maar de bekragtiging noodig heeft van de Hoofden des Eilands, is het niet onwaarſchynlyk, dat dezelve ten eenigen tyde zullen opgedraagen worden aan HAMDULLAH.

Een weinig verder dan het Hol, waarin SALIM ons ontving, was zyn *Haram*, of het Verblyf zyner Vrouwen, die hy ons veroorloofde alle te zien; niet uit beleefdheid voor Vreemdelingen, gelyk wy in 't eerst veronderſtelden; maar, zo als ik naderhand uit zyn eigen mond vernam, in verwagting van eenig geſchenk. Wy zagen niet meer dan drie elendige Schepſels met gedekte hoofden, terwyl de Favorite, of die wy daar voor hielden, agter een ruw gordyn ſtondt, en van onder 't zelve haare enkels zien liet, met zilveren ringen omzet: deeze moest zy, als zy iets dagt, eer voor glinſterende boeijen, dan voor cieraaden, gehouden hebben; dan een redelyk weezen zou dan den ſtaat van een wild beest, aan gevaaren en honger in een bosch blootgeſteld, de voorkeus gegeeven hebben boven de ſchitterende elende van de Vrouw, of Matres, van SALIM te weezen.

Eer wy wederkeerden, wilde ALWI my zyne Boeken laaten zien; doch de dag was te verre verſtreeken, en ik be-

Digitized by Google

beloofde hem een nader bezoek. De Gouverneur haalde ons egter over, om zyn Lustplaats op 't land te zien, waar hy ons 's anderen daags ten middagmaal verzogt. De wandeling was zeer vermaaklyk van de Stad tot den kant van een beek, die in één gedeelte een kleine poel vormde, zeer geſchikt om in te baaden, en liep vervolgens, door boschjes en laanen, tot den voet van een heuvel; doch de eetzaal was weinig beter dan een open dorschvloer, en prees zich alleen aan door de koelheid van de ſchaduw. ABDULLAH wilde ons tot aan boord geleiden, vergezeld van twee Muftis, die het *Arabiſch* ſlegt ſpraken, en gaarne alle myne Handſchriften wenschten te zien: doch zy bezaten weinig geleerdheids, en zagen, met een verſtommende verwondering, op een ſchoon Affchrift van de *Hamaſah*, en andere verzamelingen van oude Dichtſtukken.

Vroeg in den naastvolgenden morgen kwam 'er een zwarte Boode, met een taankleurigen Jongen, als diens Tolk, van Prins SALIM, die, zyn ſpiegel gebrooken hebbende, een ander wenschte te koopen, of in te ruilen: wy lieten een beleefd antwoord geeven, en ſchikten het ter vervulling zyner wenſchen. Daar wy, van onzen kant, ons verlangen te kennen gaven, om den Koning te *Domoni* te bezoeken, verhaalde ons des Prinſen Boode, dat zyn Meester ons ongetwyfeld Draagſtoelen zou leenen, (want 'er was geen paard op het geheele Eiland) en een genoegzaam aantal volks, om ons te draagen, die wy, naar 't ons goeddagt, voor de moeite konden betaalen. Wy gaven hem daarop last, om die gunſte te verzoeken, met bede, dat alles tot onze reis gereed mogt weezen vóór Zonneopgang, opdat wy de hette van den middag zouden kunnen ontgaan, die wy, ſchoon het daar thans midden in den Winter was, zeer ſterk vonden.

De jonge knaap, COMBO MADI geheeten, bleef langer by ons, dan zyn Metgezel; in zyn uitzigt was iets zo opregts, en in zyn gebrooken *Engelſch* iets zo eenvoudigs, dat wy hem aanmoedigden, om met zyn onſchuldige praat voort te vaaren. Hy ſchreef en las het *Arabiſch* redelyk goed, en ſchreef, op myn verzoek, de Naamen van verſcheide Steden op het Eiland; hy was de eerſte, die my onderrigtte, dat het Eiland zelve eigenlyk *Hinzuan* heette. Het gebrek van te vraagen, om alles wat hem aanſtondt, hadt hy gemeen met den Gouverneur en andere Edelen; en konden zy daarin naauwlyks overtroffen

Digitized by Google

fen worden. Zyn eerſte verzoek, om eenig Lavendel-water, werd gereedlyk ingewilligd, en een klein vlesje, daar mede gevuld, was hem zo dierbaar, dat hy, hadden wy hem laaten begaan, onze voeten zou gekust hebben; doch het was niet om zyns zelfs wille, dat hy 'er dermaate mede in zyn ſchik was; hy verhaalde ons, met traanen in de oogen, dat zyn Moeder 'er groot welgevallen in zou ſcheppen, en het denkbeeld van haar genoegen ſcheen hem met verrukking te vervullen; nimmer zag ik Kinderliefde warmer gevoeld, of tederder, en, naar myn begrip, ongemaakter uitgedrukt: deeze Knaap was egter geen gunſteling der Officieren, die hem voor een loozen gast hielden. De naam zyner Moeder, zeide hy, was FATIMA, en hy drong 'er op, dat wy haar zouden komen zien; zich verbeeldende, zo ik veronderſtel, dat alle Menſchen haar moesten bewonderen en lief hebben. Wy beloofden aan dit verzoek te zullen voldoen, en lieten hem, verſcheide geſchenken gegeeven hebbende, vertrekken. Naardemaal hy my deedt denken, om ALADDIN in het Arabisch vertelzel, werd ik te raade, hem dien naam te geeven, in een Aanbeveelings-brief, welken hy met allen ernst van my verzogt, in ſtede dien van ST. DOMINGO, gelyk zeker *Europisch* Reiziger hem ſpottende genoemd hadt; maar dewyl de toeſpeeling niet algemeen zou verſtaan geworden zyn, en den tytel van ALAU'LDIN, of *Uitſteekend in Trouwe*, zynen meerderen mogt mishaagd hebben, oordeelde ik het voor hem raadzaamst, dat hy zyn Africaanſchen Naam behieldt.

Een zeer ſchraal Middagmaal was voor ons ten huize des Gouverneurs in gereedheid gebragt; wy zagen hem den geheelen dag niet, dewyl het 't begin was van de *Ramadan*, of *Mahomethaanſche* Vasten. De Godsdienſtpleegingen beletten hem ons in Perſoon op te wagten; maar zyn oudſte Zoon zat by ons, terwyl wy het middagmaal hielden met MUSA, die, benevens zynen Broeder HUSAIN, Voorraadbezorger was van den Capitein onzes Fregats.

Op het Voorplein een zeer fraai Heestergewas gezien hebbende, 't welk omtrent zes voeten hoog groeide, doch toen niet in bloem ſtondt, vernam ik, met zonderling genoegen, dat dit de *Hinna* was, van welke ik zo dikwyls geleezen hadt by de *Arabiſche* Dichters, en door de *Europiſche* Plantbeſchryvers belachlyk *Lawſonia* geheeten. MUSA kneusde eenige der bladeren, en, dezelve met water nát gemaakt hebbende, ſtreek hy 'er mede op onze

na-

Digitized by Google

nagelen en de toppen onzer vingeren, die, in korten tyd, een donkere Oranjekleur, aan 't roode grenzende, kreegen. Ik had te vooren my een ander denkbeeld gevormd van dit verwen, en my verbeeld, dat deeze verwe gebruikt wierd door de *Arabieren*, om de natuurlyke roodheid deezer lichaamsdeelen in jonge en gezonde perſoonen na te volgen, 't welk in alle landen voor ſchoonheid moest gehouden worden. Misſchien zou eene mindere hoeveelheid van *Hinna*, of dezelve anders toebereid, dat uitwerkzel te wege gebragt hebben. De oude mannen in *Arabie* gebruiken dezelfde verfſtoffe, om de grysheid hunner hairen te bedekken; terwyl hunne Dogters haare lippen en tandvleesch zwart verwen, om de witheid haarer tanden te ſterker te doen afſteeken. Zo algemeen zyn by alle Volken, en in alle eeuwen, perſoonlyke trots, en zugt om de waarheid te vermommen, ſchoon, in alle gevallen, de Menſchen, hoe verder zy van de natuur afwyken, zy zich ook van het waare ſchoon verwyderen; en de Mannen ten minſten behoorden af te laaten van het gebruiken eeniger kunſtenaaryen en vermommingen: indien de Dames van rang te *Parys*, of die in *Londen* de *Franſche* begeeren te volgen, genegen mogten zyn, om de *Arabieren* met den naam van *Barbaaren* te beſtempelen, laaten zy dan haar eigen hoofdkapzels en wangen in den ſpiegel bezien, en, indien haare wangen niet in ſtaat zyn om te bloozen, althans in haar binnenſte beſchaamd zyn over haare berisping.

In den naamiddag wandelde ik een verren weg op, over het gebergte op een kronkelend pad, te midden van Planten en Boomen, niet minder nieuw dan ſchoon, en het ſpeet my geweldig, dat zeer weinige onder dezelve in bloei waren: dewyl ik dan gelegenheid zou gehad hebben, om ze nader te onderzoeken. Nieuwsgierigheid voerde my van berg tot berg, en ik kwam ten laatſten tot de bronnen van een beek, welke wy overgegaan waren by het ſtrand, en waaruit ons Schip uitmuntend water kreeg. Ik zag op het gebergte geen Vogels, dan de *Guinea-Vogel*, die zeer ligt te vangen zou geweest zyn; geene Inſecten vielen my lastig, behalven de *Mosquitos*, en ik vreesde voor geen vergiftige kruipende Dieren; dewyl men my verzekerd hadt, dat de lugt te zuiver was, om ze verblyf te verleenen: maar ik was te meermaalen, ongewillig, de oorzaak van vrees voor een aartig en ſchadeloos ſoort van Haagedis, die zich in de Hees-

Digitized by Google

Heestergewasſen onthieldt. —— By myne wederkomst geraakte ik van den weg af, dien ik in 't opgaan beklommen had; dan eenige Zwarten, met Vrugten belaaden, ontmoetende, weezen zy my eenen anderen, en ik ging door een bekoorelyk bosch van Cocos-bomen, na 's Gouverneurs Landgoed, waar wy ons onthaal beſlooten met het drinken van *Sillabub*, een Melkdrank, die de *Engelſchen* de *Muſulmannen* geleerd hadden voor hun gereed te maaken.

(*Het Vervolg by eene nadere gelegenheid.*)

UITTREKSEL UIT HET ALGEMENE WETBOEK VOOR DE PRUISSISCHE STATEN (*).

Deel II. *Tit.* I. *Afdeling* IX.

Van het Huwelyk aan de Linkerhand.

§. 835. *Huwelyken aan de Linkerhand* zyn zodanige, welke aangegaan worden door perſonen van een ongelyken ſtand, overeenkomſtig de burgerlyke wetten, in deze Afdeling vervat.

§. 836. Huwelyken aan de Linkerhand konnen alleen geſloten worden door Mansperſonen, welke van Adel zyn, of welke in den dienst des Konings het character van Raad, of een ander van gelyken rang, ontvangen hebben.

§. 837. Een Huwelyk aan de Linkerhand wordt aan opgemelde perſonen alleen dan toegeſtaan, wanneer zy, uit een voorgaand Huwelyk aan de Regterhand, nog in leven zynde Kinderen hebben, of wanneer zy een vermogen bezitten, 't welk niet toereikende is, om een Huisgezin, overeenkomſtig met hun ſtand, te onderhouden.

§. 841.

(*) Ontworpen onder de Regering van den laatst overledenen Koning FREDERIK II, voltooid en uitgegeven onder de Regering van den tegenwoordigen Koning FREDERIK WILHELM II; edoch, ſchoon reeds voor enige maanden in 't openbaar aangekondigd, nogthans, uit hoofde van onvoorziene hindernisſen, door ene twede bekendmaking weder opgeſchort, tot nader order.

NB. Ik heb alleen de aanmerkelykſte Paragraphen vertaald, de andere overgeſlagen.

Digitized by Google

§. 841. 't Geen tot het ſluiten van een volwettig Huwelyk behoort, wordt insgelyks by het ſluiten van een Huwelyk aan de Linkerhand vereischt.

§. 843. Niemand mag ene Vrouw aan de Linkerhand trouwen, welke van den zelfden, of van een hogeren, ſtand is.

§. 846. Tot het ſluiten van een Huwelyk aan de Linkerhand, wordt een ſchriftelyk contract, of ene Huwelyksvoorwaarde, vereischt.

§. 847. In deze Huwelyksvoorwaarde moet bepaald worden, welk ene uitkering der Vrouw, in geval ener echtſcheiding, tot haar onderhoud zal toegeſtaan worden.

§. 855. Ene openbare afkondiging moet het aangaan van een Huwelyk aan de Linkerhand, even als voor het aangaan van een Huwelyk aan de Regterhand, voorafgaan.

§. 856. Het is nogthans genoeg, dat ſlegts van elken Perſoon afzonderlyk bekend gemaakt wordt, dat dezelve voornemens is ene Huwelyksverbinding aan te gaan; zonder dat by de afkondiging van den Bruidegom de naam der Bruid, of, by de afkondiging van de Bruid, de naam des Bruidegoms, gemeld worde.

§. 857. De voltrekking van een Huwelyk aan de Linkerhand geſchied op deze wyze; dat beide partyen voor het Geregtshof der Provintie, of voor enen door hetzelve daartoe aangeſtelden gecommitteerden, perſoonlyk verſchynen, den *inhoud* der Huwelyksvoorwaarde inwilligen, het naarkomen by handtasting aan elkander beloven, en dat eindelyk het contract door het Zegel van het Geregt bekragtigd, en in de Geregtsacten geïnſereerd wordt.

§. 862. De verloofde erlangt, door deze geregtelyke verbinding, den naam van *Huisvrouw*.

§. 864. De Huisvrouw verkrygt egter noch den naam, noch den ſtand, noch den rang, des Mans; maar houdt dien, welken zy te voren gehad heeft.

§. 866. De Huisvrouw treedt niet in de familie des Mans, en mag zig noch van zyne Titels, noch van zyne Wapens, bedienen.

§. 871. De Huisvrouw mag van den Man geen ander onderhoud vorderen, dan overeenkomſtig met haar ſtand.

§. 884. Staande het Huwelyk, mag de Man zyne Huisvrouw niets ſchenken, zo lange 'er nog Kinderen of Kinds-

Digitized by Google

Kindskinderen, uit een volwettig Huwelyk geboren, voorhanden zyn.

§. 886. Bezit de Man gene Naastbeſtaanden in eene afdalende lyn, zo zyn de geſchenken aan zyne Huisvrouw, gelyk aan Vreemden, wettig.

§. 887. Juwelen, andere Kostbaarheden, en in 't algemeen, al 't geen tot pragt behoort, wordt, in twyfelagtige gevallen, aangemerkt, als of het geleend ware.

§. 894. Wordt het Huwelyk aan de Linkerhand door den dood verbroken, zo heeft by 't begraven, en by 't rouwen, alles plaats, 't geen by volwettige Huwelyken gebruikelyk is.

§. 895. Egter mag de Huisvrouw niet anders dan overeenkomſtig met haar ſtand begraven worden; en zy mag den rouw niet anders dragen, dan zo als onder lieden van haar ſtand de gewoonte is.

§. 898. Zyn 'er uit het Huwelyk aan de Linkerhand Kinderen in leven, zo ontvangen deze, by het afſterven der Moeder, 't geen haar in de Huwelyksvoorwaarde toegelegd is.

§. 900. Na den dood des Mans, ontvangt de overgeblevene Huisvrouw de uitkering van 't geen haar in de Huwelyksvoorwaarde is toegeſtaan, als eene wettige ſchuld.

§. 901. Nogthans, indien de Man volwettige Kinderen of Kindskinderen nalaat, en niet zo veel vermogen, dat deze niet de helft van 't geen de uitkering bedraagt tot een erfdeel overhouden, zo moet het geen aan deze helft ontbreekt uit de uitkering vervuld worden.

§. 910. Een Huwelyk aan de Linkerhand kan, met inwilliging van beide partyen, ten alle tyde in een volwettig Huwelyk veranderd worden; mits 'er gene zodanige ongelykheid van ſtand plaats heeft, welke, ingevolge der Wetten, ook een Huwelyk aan de Regterhand zouden verhinderen.

§. 919. De Echtſcheiding in een Huwelyk aan de Linkerhand is in dezelfde gevallen geoorloofd, waarin dezelve toegeſtaan wordt in een Huwelyk aan de Regterhand.

§. 921. Indien de Huisvrouw zig ſchuldig maakt aan beſchimpingen of dadelykheden tegen den Man, zo is deze geregtigd, om de Echtſcheiding te eiſchen.

§. 922. Enkele ſcheldwoorden nogthans zyn daartoe niet voldoende.

§. 923. Ter oorzake van mondelyke beledigingen, of ter

Digitized by Google

ter oorzake van geringe dadelykheden, kan de Huisvrouw alleen dan op de Echtſcheiding aandringen, als ene dergelyke handelwyze in den Man tot een gewoonte geworden is.

§. 924. Als de Man door erffenisſen, door 't geluk, of langs andere wegen, een vermogen verkrygt, genoegzaam, om een Huisgezin, overeenkomſtig met zyn ſtand, te onderhouden, zo mag hy om de vernietiging van het Huwelyk aan de Linkerhand aanhouden.

§. 926. Verzekert de Man voor 't Geregt op zyn woord van eer, of op zyn Ambts-eed, dat zyne tydelyke bezittingen nu genoegzaam vermeerderd zyn, zo is deze verklaring voldoende.

§. 928. Ook de Huisvrouw kan de Echtſcheiding van het Huwelyk aan de Linkerhand zoeken, als haar vermogen door erffenisſen, of door 't geluk, zo zeer toegenomen is, dat zy in ſtaat geſteld is, om ene volwettige Echtverbintenis aan te gaan.

§. 934. Als het Huwelyk aan de Linkerhand door een Vonnis van 't Geregt verbroken, en de Huisvrouw voor de ſchuldragende party verklaard wordt, verliest zy de in de Huwelyksvoorwaarde beloofde uitkering.

§. 939. Is de Man de ſchuldragende party, zo moet de in de Huwelyksvoorwaarde der Huisvrouw toegekende uitkering, door ene Geregtelyke uitſpraak haar worden aangewezen, en deze kan, naar eisch der omſtandigheden, zelfs verdubbeld worden.

Tit. II. *Afd.* VIII.

Van de Kinderen uit een Huwelyk aan de Linkerhand geboren.

§. 557. Kinderen, uit een Huwelyk aan de Linkerhand geboren, voeren den naam des Vaders niet.

§. 558. Zy treden niet in zyne Familie, en konnen op de Voorregten van zyn ſtand en charakter gene aanſpraak maken.

§. 559. Zodanige Kinderen voeren den Geſlagtsnaam hunner Moeder.

§. 560. Zy treden in derzelver Familie, in zo verre de Moeder Familieregten bezit, en ze op hare wettige Nakomelingen kan overdragen.

§. 562. Kinderen, uit een Huwelyk aan de Linkerhand,

Digitized by Google

honnen van hunne Ouders eischen, om onderhouden, en opgevoed, te worden.

§. 563. Zo wel het één als het ander moet, naar den eisch, overeenkomstig den stand der Moeder geschieden.

§. 564. Maar is de Moeder van burgerlyke afkomst, zo is de Vader verpligt, de opvoeding en het onderhoud zyner Kinderen zo in te rigten, als gewoonlyk plaats heeft by een handwerkdryvend burger omtrent zyne wettige Kinderen.

§. 565. Overeenkomstig hiermede behoort ook de keuze van een Beroep, en van een Huwelyk, voor zodanige Kinderen te geschieden.

§. 570. Zyn de Kinderen, uit een Huwelyk aan de Linkerhand geboren, by het afsterven des Vaders, nog niet volkomen opgevoed noch in een beroep gesteld, zo moet het nodige tot dat einde uit de nalatenschap aangewezen, en door de Erfgenamen in zekerheid gesteld, worden.

§. 580. Sterft een Vader, zonder Nakomelingen, uit een Huwelyk aan de Regterhand, na te laten, dan erven de Kinderen uit een Huwelyk aan de Linkerhand, als 'er slegts drie of minder zyn, het derde deel, en, als 'er meer dan drie zyn, de helft, der Nalatenschap.

DE EDELMOEDIGHEID.

Een Gesprek.

(Uit het Engelsch.)

„ Ja, arme Knaap! ik ken hem wel; aartiger metgezel vervrolykte nooit den rondgaanden beker, of vermeerderde de gezellige tafelgenoegten. Hy was, in de daad, geheel vertelling, geheel geest. Zyn vernuft was zo vrugtbaar als zyn geheugen ryk: en wat het laatste onthield, vercierde het eerste met zo veel oorspronglyks en verscheidens, dat zyn voorraad van genoeglyk onderhoud nooit gevaar scheen te loopen, van uitgeput te zullen worden; want, schoon gy hem één ding duizendmaalen hoorde herhaalen, waren zyne aanmerkingen zo overvloedig, zo vol verscheidenheids, en zyn kunst, om 't zelfde geval in onderscheide gezigtpunten te plaatzen, was zo groot, dat het herhaalen zelfs een zweemsel van oorspronglykheid hadt; de verslectendste vertelling werd in wat nieuws herschapen, als dezelve overgehaald werd in het hoofkuis zyner geestige verbeelding."

„ Uwe

Digitized by Google

„ Uwe beſchryving van hem is geheel juist. —— Arme Tom! Gy waart, in de daad, een aartige Jongen; de Ziel van gezelligheid en boert. Gy hadt maar eene Fout —— een groote waarlyk, in 't oog der Wereld —— *Edelmoedigheid*!"

„ En kon hy," zeide MISANTHROPOS (die zich voor de eerſte keer, gedurende den geheelen namiddag, in het vrolyk onderhoud mengde, waar hy, gelyk ik, *een Stoel vulde*) —— „ en kon hy, ten aanziene van zichzelven, een bedervender Fout gehad hebben. *Edelmoedigheid*! Deeze is een elendige gave, waar van een ieder genoot heeft, behalven de bezitter. —— *Zy* is een vuur dat uw Huis en Middelen verteert, ten einde de ongevoelige menigte met den brand zich vermake."

„ Goede Hemel!" riep ARDENS uit, terwyl zyne oogen vol vuurs ſchitterden, en zyn ſtem de doordringendſte kragt aannam, „ is dit eene beſchryving van *Edelmoedigheid*? van *Edelmoedigheid*, die de Ziel verlicht, en dubbel geniet wat zy ſchenkt? —— Eene elendige Gave! een verteerend Vuur! Noem dezelve liever de zuivere en beminnelyke Deelgenoote van het gevoelig hart, die, terwyl zy haare lachjes en opleerenheden verſpreidt in den gezelligen kring, met eene gloeiende warmte, de wederkeering van elk genoegen, 't welk zy verleent, toevoegt aan den Heer haarer zedere genegenheden, wiens boezem het geboortehuis is van haar geluk! —— Noem dezelve een vrugtbaarmakenden ſtroom, welks doorſchynende golfjes, in de daad, de oogen des reizigers behagen; maar welks rykſte zegeningen ter belooning ſtrekken van den eigenaar des gronds!"

„ Wel Heeren," ſprak ARBOR, „ uwe bewyzen zullen, durf ik zeggen, *welhaast op* 't zelfde uitkomen; want beide ſchynen zy te *post* te draaven langs denzelfden weg van vermoeide grootſpraak; voor regenwoordig ſchynt het verſchil uwer gevoelens alleen te beſtaan in het onderſcheid tuſſchen vuur en water. —— Ik moet egter, wat my betreft, geheel inſtemmen met myn Vriend ARDENS, in zyne vergelyking van de Edelmoedigheid en een helder vlietenden Stroom; beiden zyn ze ongetwyfeld aangenaam genoeg voor reizigers, zy verfriſſen hun op den weg; beiden hebben zy dezelfde vrugtbaarmakende uitwerking op de tooneelen, welke zy ten dienaad ſtrekken. Maar dan zal misſchien, by een naauwkeuriger overzigt, dit beuzelagtig onderſcheid zich tuſſchen beiden opdoen, dat, terwyl de bezitter des laatſten den overvloed, welke dezelve mededeelt, inzamelt, de bezitter van de eerſte den loop ſteeds afgeleid vindt op vreemden grond, en aan den eigenaar niets nalaat dan Bankbreuk en Verderf!"

„ Bankbreuk en Verderf!" riep BENEVOLUS, „ ik zag noch iemand, door Edelmoedigheid, daartoe gebragt!"

„ Noch ik," ſprak OBSERVATOR: „ beledigd, zwaar beledigd en benadeeld, heb ik menig Edelmoedig Mensch gezien; maar vol-

Digitized by Google

volſtrekte Ondergang is het deel der Zelfzoekenden, der Snooden, der verſlaafden aan zinnelyken luſt, en opvolgers van hunne onbeteugelde hartstogten."

„ En nogthans," merkte GAYMORE op, „ arme TOM ſtrekt ten voorbeeld van dus een bedorven Man, en zyn bederf was het enkel uitwerkzel van zyne Edelmoedige Geaartheid! —— Ik bid u wees zo goed, want ik heb den Heer niet gekend, my te verhaalen, op welk eene wyze hy zyne Edelmoedigheid betoonde?"

„ ô, In alle dingen! Hy hieldt eene Stal met de beste Paarden in 't Ryk, ſchoon hy zelve zeldzaam reedt; eene menigte van de fraaiſte Jagthonden, ſchoon hy geen ſmaak in 't jaagen vondt; want zyn edelmoedige geaartheid kon het niet verdraagen, dat iemand, die hem met zyn bezoek vereerde, gebrek zou hebben aan eenig vermaak, zamenſtemmende met zyn ſmaak en verkiezing: hy werd van elk bezogt, zyn huis was het altoos openſtaand verblyf der Gastvryheid, elk aartig Man was 'er welkom, hy dronk zo veel wyns als hy kon draagen; Mannen van vernuft en geleerdheid kwamen 'er ook by menigte. Voor hun hadt hy eene groote Boekery; en, in de daad, als hy geen ander gezelſchap hadt, 't welk hem tot drinken aanzette, waarin hy geen ſmaak vondt, of 't welk hem tot het ſpel noodigde, waarin hy meer ſtelde, dan was het zyn grootſte vermaak met deeze Letterknabbelaars in zyne beſtofte Boeken te zitten kyken. — Hy hadt daarenboven zyn Lustplaats in den besten ſmaak aangelegd, hy verbeterde van dag tot dag zyne gronden, en het oude Landhuis; en dit meer, gelyk men gelóofde, om zyne Landhoevenaars bezigheid te verſchaffen, dan te zyner eigene voldoening; want hy was zeer onverſchillig omtrent dit ſlag van zaaken. Maar ach! arme TOM! 't was ſchielyk met hem gedaan, en alles werd verkogt om zyne ſnoode en gevoelloóze Schuldeiſchers te voldoen!"

„ Ongevoelige Snoodaarts, in de daad," ſprak ARISOR, „ konden zy zich niet vergenoegen met al dit betoon van Edelmoedigheid aan te zien! Moesten zy verwagten, daar voor ook betaald te worden?"

„ Wel, wel," hervatte GAYMORE, „ TOM was een aartige Jongen! zo edelmoedig een Knaap als ooit een Vles kraakte"

„ Ongetwyfeld," hervatte ARISOR, „ was zyn houden van Paarden en Honden, welke hy nooit gebruikte; het verliezen van zyn geld aan de Speeltafel; het drinken van Wyn, die hem niet ſmaakte, om het gezelſchap, 't geen hem niet kon bevallen, te behaagen, —— het onvermydelyk gevolg van de *Edelmoedigheid* zyner geſtelteniſſe."

„ Maar ik bid u," hernam OBSERVATOR, „ wat werd 'er van zyn Rentmeester, naa deezen ongelukkigen afloop? Kunt gy my dit zeggen?"

„ ô,

Digitized by Google

„ ô, Deeze was een doortrapte Schurk. Hy teedt kort daarna zyn Koets, en kogt een groot gedeelte der Landgoederen op zyn eigen naam. Ach, arme TOM! was altoos te edelmoedig voor zyne Bedienden. Men kon hem nooit beweegen om het oog over zyne eigene zaaken te laaten gaan: hy hieldt elk een zo eerlyk als hy zelve was."

„ Dit wil zeggen, myn Heer! als ik u wel verſtaa, dat hy al te Edelmoedig was om zich te bekreunen over de middelen om Edelmoedig te kunnen blyven; en daarom voorbedagtlyk de oogen ſloot tegen de ondervinding, die elke dag opleverde; en toeliet dat een ſlegt Rentmeester zich toeëigende, 't welk deugd en vernuft met elkander hadden behooren te deelen, en hem beroofde van dien overvloed, welken hy nog zou kunnen bezitten; geagt leevende, in volle ruimte, te midden der dankbetuigingen van beloonde verdienſten, en de zegeningen van geredde behoefte. —— Ik zal niet ſtilſtaan, met eenige geſtrengheid, op de vlekken en onbeſtaanbaarheden van dit character: want ik eerbied zelfs de zwakheden van een goeddoend Man, ook dan, wanneer die zwakheden (gelyk in het tegenwoordige geval) op geenerlei wyze als de gevolgen van die goeddaadigheid kunnen worden aangemerkt; ook zal ik u niet doen opmerken hoe zeer veel zyne Edelmoedigheid zou hebben kunnen uitgebreid worden (zelfs geduurende het kort tydperk zyns voorſpoeds) door het afſnyden van de verſpillende uitgaven zyner zwakheid, en om alleen vertoon te maaken. Maar ik kan niet afzyn op te merken, hoe het uit uw verhaal, oppervlakkig beſchouwd, blyke, dat, niettegenſtaande zyne *Verkwisting*, zyne *Edelmoedigheid* niet geheel zou hebben moeten bankroet gaan, was zyne onoplettenheid op zyne weezenlyke belangen nog niet grooter geweest, dan zyne deugdzaame Edelmoedigheid, of zyne nog kostbaarder Gebreken."

„ De Ondervinding ſtaat," beruigde BIOGRAPHUS, „ geheel aan nwe zyde: en wat wy ook voorbaarig mogen beſluiten, uit de gedeeltlyke of partydige beſchouwing van eenige byzondere voorbeelden, 't is zeker, dat wy, in de Gedenkſchriften van de edelmoedige weldoeners des Menschdoms, de droeve verhaalen van rampſpoedigen lotwisſel niet te zoeken hebben. —— Weinige Menſchen, van welken ik my herinner ooit geleezen te hebben, deeden half zo veel edelmoedige daaden, als HELVETIUS. Hy onderhieldt niet alleen, maar ſtelde een duurzaam inkomen vast, en dat ruim, voor verſcheide mannen van verdienſten; hy was de Vader voor het land rondsom zyne woonplaats; en waar zich behoefte of vernuft vertoonde, hadt hy de eene hand gereed om deeze te onderſtutten, en de andere om geene te beloonen. En, nogthans, was HELVETIUS zo verre van zyne middelen te verkorten, dat hy zich in ſtaat bevondt, om de inboezemingen van Wysbegeerte en een gevoelig hart op te volgen; in 't zelfde jaar afſtand doende

Digitized by Google

van een ryk, doch lastig, ampt, en in zyne armen drukkende eene beminnelyke, maar van ſchatten misdeelde, Bruid, zo weinig als hy tot ſchraapzugt genegen. Maar HELVETIUS verſtondt zich op het huishouden; eene deugd, zonder welke niemand, in eene groote maate, Edelmoedig kan weezen."

„ Maar ik bid u," zeide BENEVOLUS, den afgebrooken draad des Geſpreks weder aanknoopende, „ wat was verder het lot van dit edelmoedig ſlachtoffer der onvoorzigtigheid? Waren 'er onder allen, die zich in den zonneſchyn zyns voorſpoeds gekoesterd hadden, geenen, die in den winternagt zyns wederſpoeds met hem deelden? Ging armoede en ſmaadlyk verwyt met hem ten grave? Kon hy niemand tot medelyden beweegen?"

„ Neen, geenzins," herwam AMICUS, „ niets dergelyks. De Geſchiedenis van myn Vriend TOM leert het tegendeel. 't Is waar, volgens den fraaijen ſpreekwaart der Verkwisting naar de Mode, *zat hy aan den grond*; maar hy was niet geheel *geruïneerd*. TOM verviel zomtyds, gelyk anderen van zynen ſtempel, onder ſlegte Knaapen, die zo ſchielyk wegweeken als zy gekomen waren; maar de kring zyner bekenden was al te uitgeſtrekt en te verſcheiden, om hem niet dierbaar te maaken aan zommigen, die de magt en den wil hadden om hem dienst te doen. Eenigen waren 'er, die met dankbaarheid zich de betoonde gunstbewyzen herinnerden; anderen herdagten, met tedere belangneeming, de uuren van gezellig vermaak met hem geſleeten; en, terwyl de milddaadigheid van eenige Vrienden, die zich byeen voegden, een gedeelte van zyn bezwaard Vaderlyk Erfgoed loste, bezorgden anderen hem een klein Jaargeld; met één woord, zyne zaaken begonnen, daar tegenſpoed hem eenige voorzigtigheid geleerd hadt, eenigzins een gunſtiger gedaante aan te neemen; en ik geloof vast, dat myn Vriend TOM, hadt een ongelukkige *affaire* van eer hem het leeven niet benomen, en de menschlyke maatſchappy van een cieraad beroofd, weder eenig Figuur in de Wereld gemaakt, en zyne rol van Edelmoedigheid op nieuw, zonder de voorgaande dwaasheden, geſpeeld zou hebben."

„ Maar wat zult gy zeggen van LORENZO?" vroeg GAYMORE: „ Zie hoe laag hy gevallen is; gevallen, gelyk een vallende Ster, om nooit weder op te komen. Waar is de Vriend, die hem een opheurende hand toereikt? —— Waar is het oog, dat zich eenigzins op hem ſlaat in zyn onheil?"

„ Ja, wat zegt gy van hem?" herhaalde ARISOR, „ Was niet LORENZO een edelmoedige Knaap, die niet alleen elken Schelling, welke zyn eigen was, doorbragt; maar, met dezelfde onbekrompenheid, den eigendom zyner Zusters, Bloedverwanten, en van allen, die eenige betrekking op hem hadden?

„ Ach? ſpreek van LORENZO niet," riep ARDENS, vol verontwaardiging, uit; „ noem den naam niet van een Schepzel, dat de byzondere kunst bezat, om groote middelen te verſpillen, zonder vertoon te maaken, zonder goed te doen, en zon-

gonder te genieten; die zich dompelde in alle de uitgaven van Verkwisting, zonder ooit iets fraays of vervrolykends te ſmaaken; die eer het gewoel en de losbandigheid van gezelſchap zogt, dan 't geen vriendſchapsverbintenisſen konnen opleveren. Wie hoorde immer van verdienſten door hem beloond? Van ongelukkigen door hem gered? —— Ja, wie ſprak immer van de verſtraaijingen in zyn Huis of Buitenplaats? Van een fraay onthaal, 't geen hy ſchonk? Lust, geen vermaak, was het voorwerp zyner naajaaging; en het eenig denkbeeld, 't geen hy kon vormen van te leeven als een Heer van aanzien, was dat hy veel gelds doorbragt. —— Dat hy Edelmoedig genaamd wierd, hadt geen anderen grondſlag, dan de ryklykheid, met welke hy een zwerm tafelſchuimers onthaalde, door welken hy, zo zulks mogelyk is, meer veragt dan gevleid werd; de geheele ſom van zynen lof komt hierop uit, dat hy een ſchadeloos Metgezel was voor allen, behalven voor zyne Bloedverwanten, die hy te kort deedt, beledigde, en dit alles met lompheid van bejegening betaalde."

„ Ja, ja," zeide ARISOR, „ Goedhartigheid —— Goedhartigheid, ben ik verzekerd dat gy hem moet toekennen: want hy zou, die hem in zyn aangezigt beledigd hadden, vriendlyk behandelen; de dingen verrigten van loshoofden, te traag om hunne eigene zaaken waar te neemen; zelfs kon hy de uitnoodigingen en verzoeken niet weigeren van Menſchen, om met welke gezelſchap te houden, of te verpligten, hy de minſte geneigdheid hadt."

„ Edelmoedigheid, myn Vriend GAYMORE!" vervolgde ARDENS, met aangroeijende verontwaardiging, „ Neen, neen, houd u verzekerd, *Edelmoedigheid* is een Deugd van Lieden, die eene *Ziel*, die *Verſtand*, die *Smaak* hebben; en indien LORENZO, zo, in eenig opzigt, geregtigd *is* tot *ons* medelyden, 't is, om dat hy nooit vatbaar was voor zo verfynd een gevoel."

„ Daar is," vervolgde OBSERVATOR, „ geene bedriegery nadeeliger voor de Zeden en 't Geluk des Menschdoms, dan het, zints eenigen tyd, door zekere losbandige Schryvers, zo zeer aangemoedigd denkbeeld, dat Kwistige Ryklykheid van Leevenswyze, natuurlyk eene Edelmoedige Geestgeſteltenisſe veronderſtelt. —— Niets kan verder van de waarheid verwyderd weezen. —— Ik ſtaa u toe, dat een Man, buitenſpoedig in zyne vermaakneemingen, dikwyls eene *Edelmoedige Opwelling* kan gevoelen; dat hy zomtyds een *Edelmoedige Daad* kan verrigten; maar deeze Opwellingen zullen doorgaans in een onvermogenden wensch vervliegen, en die daaden kunnen nooit dikwyls herhaald worden. Zelfsgenot verzwelgt alles, waar de zugt tot vermaak de overhand heeft, en wanneer Edelmoedigheid van gedrag, in eenige weinige voorvallen, gepaard gaat met zulk eene geaartheid, is het doorgaans, om dat een tegenovergeſteld gedrag ſtrydig zou weezen met de lustvoldoening

des Zelfzoekers. —— Wat het verband betreft tusſchen kostbaare Vermaakneemingen en Edelmoedigheid van hart, dit ſtuk wordt, myns oordeels, zeer wel opgehelderd in de Characters van drie jonge Heeren, ons allen wel bekend.

„ SORDIDUS is een weezen zonder het minſte greintje Edelmoedigheid in zyne ziel, en die nogthans nooit het vermogen bezat om een Guinje vier-en-twintig uuren in zyn zak te houden. Zyne kinderachtige yerbeelding wordt getroffen door elke benzeling, welke hy ziet; in opſchik en kleinigheden verkwist hy meer gelds, dan genoegzaam zou weezen om de kosten van een waarlyk aanzienlyk voorkomen goed te maaken; nogthans zal hy een kaale rok bykans twaalf maanden draagen, zyn Kleermaaker lastig vallen om een ſchelling op de rekening te korten, en de betaaling van tyd tot tyd uitſtellen tot dat het ten zynen ſchade loopt. Een ſlaaf van lust, bekreunt hy zich niet ten wiens koste dezelve voldaan wordt. Indien hy met eene party uitgaat, zal hy zyn geld uit zyn zak leggen, om een voorwendzel te hebben, dat hy den eenen of anderen (Vriend of Vreemde) verzoeke tot het betaalen zyner rekeninge, welke hy nimmer aanbiedt weder te vergoeden; komt hy in eene kamer, waar wyn op tafel ſtaat, hy drinkt het eene glas voor, het ander naa, zonder te wagten dat het hem gevraagd worde; hy weet zich meester te maaken van lekkernyen, en die te verbergen: als hy dus, ten koste van anderen, zich wel gemest, en de zakken gevuld heeft, gaat hy na zyn eigen kamer, om in eenzaamheid en heimlyk de lekkernyen, dus gekreegen, op te peuzelen. —— Nogthans moet dit toonbeeld van laaghartigheid, naar zommiger berekening, geteld worden onder de ſlachtoffers van Edelmoedigheid; want wie is er die zyn geld ſpoediger doorbrengt dan SORDIDUS? Of wie vindt zich dikwyler in verlegenheid door zyne buitenſpoorigheden? Want de eiſchen van lustvoldoening zyn ſterk en ſchreeuwend, en, voor geene andere vermaaken vatbaar, weet hy dezelve niet te beteugelen: zo dat zyne voldoeningen, ſchoon zo laag als de tegten, die zyne ziel beheerſchen, niet min kostbaar zyn dan alle de vermaaken van vrolykheid, verhoogd door gevoel en vermeerderd door gezellig genot. Maar SORDIDUS is, geloof ik, een ſpeeling der Natuur, een zonderling verſchynzel in den kring van zedelyke werkzaamheid: want ik dank den Hemel, dat ik nooit zyns gelyken aantrof.

„ Het Character van DISSIPATUS is algemeener en opmerkenswaardiger. Deeze jonge Heer heeft weezenlyk een groot aandeel van goedaartigheid, en een hart natuurlyk op den toon van Edelmoedigheid geſtemd; doch, Standvastigheid van Character ontbreekende, en weggeſleept door zyne zugt voor kostbaare vermaaken, worden zyne deugden maar al te dikwyls verzwolgen in den draaykolk der Verkwisting, of dienen tot geen ander einde dan om hem te doen vallen in de ſtrikken van ſleg-

Digitized by Google

ſlegtere losbandigen, en de kosten van anderer voldoeningen, op zyne rekening te neemen. — Uit deeze ſchets zult gy natuurlyk beſluiten, dat DISSIPATUS geen tyd heeft, om na voorwerpen ten betoon zyner Edelmoedige goeddaadigheid te zoeken; maar, wanneer de middelen en de gelegenheden zich beiden opdoen, ſchroomt hy agterlyk te weezen in eenig edelmoedig bedryf. Dit, nogthans, is zeldzaam het geval; en dikwyls, wanneer zyn oog een voorwerp van medelyden ontmoet, wanneer het verhaal van den toeſtand der ongelukkigen zyn oor treft, en zyne goeddaadige neigingen oproept, gaat zyn hand uit eigen beweeging na de ledige beurs: het denken aan zyne verſpillende vermaaken, die beletten dat hy de weldaadige wenſchen van zyn hart voldoening verſchaft, grieft hem op het diepſte. — Met één woord, ſchoon DISSIPATUS, onder zyne vrolyke Medgezellen, den naam heeft van een Edelmoedigen Knaap te weezen, heeft niemand zich min onderſcheiden door Edelmoedige bedryven, of zich genooddwangd gevonden tot meer kunſtenaryen, aan laagheid grenzende, dan hy tot zyne kwelling moet ondergaan.

„ EDWIN, in tegendeel, ſchoon veel jonger dan de twee gemelden, en ſlegts met een klein Inkomen voorzien, — EDWIN, die teffens een Oeconomist en een Berekenaar is, en zorg draagt om zyne beurs nooit ledig te maaken voor dat hy verzekerd is van die weder te kunnen vullen, —— EDWIN, die geen kunſtig vertoon maakt om het oog te trekken, en nooit in toevallige verbintenisſen komt, geſchikt om de onbekrompenheid van zyn hart te doen inkrimpen, — EDWIN, zeg ik, doet meer Edelmoedige daaden in alle maanden zyns leevens, dan honderd zulke Characters, als DISSIPATUS, in jaaren: en geniet duizendmaal meer voldoening dan SORDIDUS ooit kan ſmaaken of begrypen. Nogthans ontleent hy zyne vermaaken (die der weldaadigheid uitgenomen) uit zyne Boeken, en nu en dan een tochtje op het land te doen, om een oud Kasteel te bezien, of op een ſchilderagtig Landgezigt zich te vergasten. Zyn wakkere en altoos waakzaame geest behoed hem voor bedrogen te worden; dan niemand handelde ooit opregt met hem, zelfs in kleinigheden, of hy vindt reden om zich te verwonderen over de onbekrompenheid van zyn hart. Nagebootſte elende zou beeven voor zyn doordringend oog; maar weezenlyk gebrek vervoegt zich daadlyk tot zyn hart, en zyne beurs zal zeker zamenſtemmen met de verwydering van 't zelve. Milddaadig van zyn eigen, ſtaat hy op de regten van anderen: en de kieschheid met welke hy altoos zorg draagt, om alle rekeningen zo geſteld te vinden, dat de balans ten zynen nadeele overſlaat, ontdekt meer Edelmoedigheids van hart dan alle de ſchynbaare Verkwisting van Loshoofden en Ligtmisſen."

NI-

Digitized by Google

NEDERLANDS VERPLICHTINGEN TOT DANKBAARHEID, BY DEN AANVANG VAN HET NIEUW BEGONNEN JAAR.

Op welk een wys, erkent myn dankbaarheid
Zyn goedheen best, die my in 't leeven ſpaarden?

LAUS DEO, SALUS POPULO.

Burgers van dit Vaderland —— Burgers der Waereld, die noch met my het lieve levensligt aanſchouwt! —— Zyn weldaaden dankbaarheid verſchuldigd? genotene Zegeningen erkentenis waardig? wel —— *dankt* dan uwen en onzen God voor zynen byzonderen Zegen! —— Wilt thans uwe geloſte aan den Opperheer betaalen! Hy heeft u weder een jaar in zyne gunst geſpaard, en doet u thans weder een nieuw aanſchouwen, boven zoo veele duizenden, die reeds, door den dood, naar eene onherroepelyke eeuwigheid zyn weggenomen! —— Beſchouwt ſlegts hoe onzaggelyk groot het getal is der geenen die in de verloopene twaalf maanden verdweenen zyn, en waar van men helaas zeggen moet, ach —— zy zyn niet meer! en wat wedervoer u niet in het verloopene, en wat ſtaat u in het nu begonnen jaar te wagten?

Dankt dan uwen Weldoenden Vader, die u noch doet leeven, beweegen, en zyn! beſchouwt den aanvang van dit nieuw begonnen jaar, met geene onverſchillige oogen, —— neen —— erkent Gods vaderlyke goedheid en langmoedigheid, te uwaarts; want Hy de weldaadige is het, *die u kroont met goedertierenheid en barmhertigheden!* het is zyne vaderliefde *dat wy noch niet vernield zyn*, en zyne groote goedheid, *dat wy noch geen einde hebben.*

Dankt dan uwen God! want Hy, verleende u een jaar van zegen, Hy gaf vrugtbaarheid aan onze Velden en Akkers. —— Hy kroonde het jaar met zyne goedheid —— men zag zyne zegenende hand langs velden, weiden en woud —— men zag de heuvels lachgend praalen —— de nutte beesten weelig graazen —— de dalen waren met Koornhalmen, met voedzaam Graan, overdekt, en wy ſmaakten de aangenaame, de overnutlige, voordeelen van *Lente* en *Zomer*, *Herfſt* en *Winter.*

Dankt uwen Hemelſchen Weldoender! want hoe veelen zyn, in het weggevloode jaar, ten prooi geworden, aan de woedende Golven der Zee! hoe menig een Vader, Echtgenoot, Zoon, Broeder of Vriend, heeft zyn graf in de groote Wateren moeten vinden, en wy —— wy leeven noch!

Dankt

Digitized by Google

Dankt uwen liefderyken Vader! want duizenden hebben door het woedende Oorlogsvuur hun leeven moeten eindigen. —— Ongelukkige Krygsknegten zyn ten slagtoffer geworden. —— Het shorrend Lood, het bulderend Kanon, of het scherp gefleepene Zwaard, heeft zoo veele bedroefde Weduwen, bedrukte Moeders, en vaderlooze Kinderen, doen worden, en wy —— wy leeven noch.

Dankt uwen God! want hoe veelen zyn in het verdweenen jaar in de uiterste armoede en elenden gedompeld, daar eene woedende vlamme alle hunne Bezittingen vernielde, eene alleverschrikkelykste brand hun geheele Welvaart verteerde! en wy —— wy verheugen ons noch in onze tydelyke Bezittingen.

Dankt ook uwen God! —— gy die u noch in het byzyn van uw lief dartlend Kroost verheugt, daar zoo veele Ouders hunne dierbaare telgen, door de alvernielende Kinderziekte, of anders toevallen, hebben moeten verliezen, en zy, die, by den aanvang van het verloopene jaar, noch hunne hoop en verwachting uitmaakten, zyn nu verdweenen, hunne plaats is ledig, en de weenende bedrukte Moeder zit by het ledige Wiegje van haaren lieveling.

Dankt uwen God! —— gy welgepaarde Echtgenooten, daar gylieden u noch in elkanders aanmoedig byzyn moogt verheugen: hoe menig een Man zag zyne Vrouw, hoe menig een Vrouw haaren Man, door de onverbidelyke onverzoenbare dood, wegrukken —— hoe menige Weduwe zugt, daar zy, by het misſen van haaren dierbren Echtgenoot, ook te gelyk haar gantsch tydelyk beſtaan ziet ophouden, en armoede haar onvermydelyk lot geworden is: —— Plannen en ontwerpen vormden zy in het heengevloogen jaar, dan de dood klopt aan, maakt een einde aan alle hunne uitzigten; hun vereenigd byzyn wordt verbroken; en zie daar, hunne Huwlyksgenoegens eindigen.

Wel —— *dankt* dan uwen God, ô Nederlanderen! die weder dit Jaar beleeven, in gezondheid, en allen voorſpoed. Dan, op welk een wys erkent uwe dankbaarheid Gods goedheen best? Wat zult gy den Heere uwen God vergelden voor alle zyne groote weldaaden aan u beweezen? Wel, laat het aandenken van den zegen, dien gy geniet, u ten ſpoorſlag ſtrekken, om waarlyk deugdzaam te leeven, voorbeeldelyke Christenen, en waardige Burgers, te zyn; verbetert ten dien einde uwe gebreklykheden en pligtverzuimenisſen, op dat het nieuw begonnen jaar u ook *in nieuwigheid des levens wandelen doe.* Houd u overtuigd dat God niet den dienst uwer lippen begeert, maar eenen reinen levenswandel, liefde tot den naasten, en aanbidding in geest en waarheid, om u hier door, dikwerf, de tegenwoordigheid van Hem te herinneren, die harten en nieren beproeft. —— Wie weet of wy thans het laatſte Jaar van ons leven niet beleeven, en —— of in dit Jaar de rol onzes le-

Digitized by Google

levens niet zal afloopen! Ach, dat wy dan, *in deezen dag, bekennen, wat tot onzen vrede dient, eer het verborgen wordt voor onze oogen!* leeven wy dan zoo, als of ieder dag de laatste van ons leeven zy; bereid u hier toe elken dag en van heden af; maakt op elken avond rekening met uw geweeten, dan zullen wy niet onvoorbereid zyn, maar, wel toegerust, den boode des doods ontvangen, niet als een Koning der verschrikkinge maar als een verkondiger eener blyde boodschap; dan zullen wy van deeze onvolmaakte waereld overgevoerd worden in de plaatse der Gelukzaligheid in die plaatse, daar geene verwisseling van Jaaren zyn zal, maar eene onophoudelyke Eeuwigheid; daar zullen wy, als burgers van den Hemel, het waarom van het tegenwoordige, en van onze wording, regt leeren kennen! en —— volgens de taal van het onfeilbaar woord van God, verzadiging van vreugde en lieflykheden, aan Gods regterhand genieten, Eeuwiglyk, dat is, zonder Einde. —— De God aller genade gunne dat dit eens onzer aller lot en deel zy.

Zoo vliegt de tyd, zoo rollen onze Jaaren.
Zoo ging dit Jaar ook weêr voorby,
Met lust en vreugd —— met kommer en bezwaaren,
Dat elk dan waarlyk dankbaar zy.
Zyn liefdryk hart blyft ons alteos genegen;
Schoon ons dikwerf zyn hand kastydt,
Hy leid hier door ons op de regte wegen;
Op dat ons hart zig eens verblydt;
Wil 't begonnen Jaar, o Heer! uw Zegen schenken:
Maak elk aan zynen pligt getrouw,
Zoo zal ons geen verdriet of onheil krenken,
Zoo blyven wy bevryd van ramp en rouw.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE MENSCH, VAN ZYN WIEG TOT AAN ZYN GRAF.

Tusschen de twee groote ſtanden van 's menſchen leven is het, dat leed en vreugd, voor- en ongſpoed, hem, als by beurten, vergezellen! — Op welk eene aanbiddenswaardige wys, onnagaanbaar voor het begrip der ſtervelingen, is de formeering, de wording, van den Mensch: hoe word hy door zynen wyzen Schepper behoed, en verzorgd, zelfs vóór zyne verſchyning op deeze onvolmaakte waereld; en wanneer het tydſtip daár is, om op dit aárdsch tooneel te verſchynen, hoe allernoodzaaklykst heeft hy, terſtond, de wyze hulp noodig van dit Almagtig Weezen, dat hem op dit waereldrond riep, het leven, beweegen en zyn, gaf; dus — hy komt ten voorſchyn, — wordt geboren, en zie daar de aanvang van dat leven, in 't welk hem zoo veel te doen ſtaat.

Al weenende, komt hy ten voorſchyn; klaagende, geeft hy zyne behoeften te kennen! Welk eene oplettende zorg wordt nu vereischt, ter opkweeking van zyn zoo teder lighaam, daar hy nog onbekwaam is om voor zich zelven te zorgen: en hoe veel heeft hy niet noodig, met welk een tedere zorg waakt het moederlyke hart voor hem? — Welk een aantal ſlaapelooze nagten offert zy voor zynen welſtand op! — Hoe verſchaft haare melk, dat edele vogt, zoo wyslyk door den Schepper der Natuur voor zyn zoo teder geſtel geſchikt, hem het nodige voedſel! — Hoe wordt het moederlyke hart als van een geſcheurd, op den minſten ſchyn van ongemak; die zy waant in haaren jongen lieveling te beſpeuren! — Hoe hangt zyne gezondheid, in den volgenden tyd van zyn leven, af van de behoorlyke vorming, en juiste behandeling, van zyn zoo teder lighaam! Langzaam beginnen zyne redelyke vermogens zich te ontwikkelen. — Het ouderlyke hart verheugt zich, daar zy hunnen kleinen; al ſtamelende, de lieve woorden; vader — en moeder, hooren voortbrengen; daar het ſpraakvermogen, by trappen, ten voorſchyn komt. — Nu maakt eene meer en meer gevestigder tred het kind

Digitized by Google

ſtoutmoedig, het durft het nu waagen, om, alleen, al huppelend voort te wandelen op zyne tedere voetjes, en zie daar het begin der werking zyner lighaamsvermogens, —— nu beginnen de vermogens van zyne ziel zich ook by trappen te ontwikkelen, en nu —— nu is het, dat het ouderlyk toevoorzicht meer vereischt wordt. Ja, nu wordt het tydſtip gebooren, dat zy, die den veelbevattenden naam van ouderen willen waardig zyn, zich, met allen ernst en juiste oplettendheid, behooren toe te leggen, om het buigzaame hart der jeugdelingen, wel —— ja wel en behoorlyk te vormen: met welk een wys beleid is het ouderlyke hart bezig, het kind zyne verpligtingen, in alle opzigten, te doen begrypen. —— Hoe ſchikt de vader zich, naar de nog zoo geringe vermogens der lieve jeugd, —— hy geeft het een denkbeeld van de goedheid van dat Weezen 't welk hem geſchapen heeft, en noch daagliks onderhoud, van wien hy zoo veele weldaaden, boven anderen zyner natuurgenooten, ontvangt: en laat hem zelve hier uit afleiden, welke groote verplichtingen hy aan zulk eenen goeden Vader verſchuldigd is. —— Hoe tragt de regtgeaarte Vader het jeugdige hart in te ſcherpen, anderen altoos zoo te handelen, als zy zelve zouden wenſchen gehandeld te worden, en toont hun door voorbeelden, geſchikt, ja geſchikt, naar hunne vatbaarheid, hoe zy, door een deugdzaam gedrag, altoos in de gunst van hunnen Hemelſchen Vader blyven —— de achting van alle braaven genieten, en dus hun eigen geluk bevorderen. —— Hy doet het kind al verder begrypen, welke groote erkentelykheid het gehouden is te betoonen aan zyne ouderen, van wien hy, naast God, het leven ontvangen heeft: hoe het verpligt is, hun eene ongeveinsde gehoorzaamheid te bewyzen, — lief te hebben, —— te eeren, — tot blydſchap en troost, en, indien het mooglyk is, eens in der tyd tot onderſteuning te verſtrekken, en —— zoo rollen de jaaren zyner kindsheid voort —— zoo wordt hy gevormd tot een jongeling, tot dat tydſtip van zyn leven, voor hem het allergevaarlykst: zoo gevaarlyk, dat wy zelfs den wysſten van Israëls Koningen een aantal van raadgeevingen zien geeven aan de onnoozele ligtverleidbre jeugd; iedere bladzyde van zyn boek is vol van dezelve; hoe waarſchouwt hy hun, dat zy in alle hunne vrolykheden —— vermaaken —— verlustigingen en dartelheden, altoos gedagtig zouden zyn, dat God hun om *alle dingen* eens zou *doen komen voor het gerigte*. Ach! jongelingen —— bedenkt dit altoos, ſchryft

het

Digitized by Google

het op de tafel van uwe harten, ja, wenſchelyk ware het, dat dit de zwakke jeugd nooit ontſlipte. Welk een groot aantal van verleidende *Sireenen* omringen hem, — hoe glibbrig is zyne levensbaan, hoe ligt kan hy ſtruikelen! Nu komen hem die wyze leſſen zyner ouderen te ſtade, daar hy in eene waereld rond zwerft, vol van bekooringe, daar men ongebondenheid — losheid en ruuwheid, met den naam van wellevendheid beſtempelt, en den grooten eernaam draagt van zyn waereld te verſtaan; naar den ſmaak gekleed — fraai *gecoeffeerd*, en een aantal van zotte — laffe — verwyfde complimenten, gepaard met eene menigte *bastaard*-woorden, maaken den jongeling aanzienlyk en geacht: dan — hy vergeet niet, beleezen te zyn in allerleie romaneske verhaalen, ſentimenteele liefdensgevallen, en zoo genoemde werken van ſmaak: dan — hoe ligt weegt hy met dit alles! Zaaken van belang — van gewigt, zyn hem onbekend, doch dit is buiten den ſmaak — om God en zynen dienst is geen tyd van denken, dit verſchuift men voor den ouderdom, zoo men die bereikt: en zie daar in zulk eenen ſmaak, in zulk eene manier van leeven, (de een wat meerder, de ander wat minder,) nadert hy tot zynen middelbaaren levensſtand, — nu moet hy, in den kring der maatſchappy geplaatst, ook tot nut in dezelve verſtrekken, en, door den Heiligen band des Huwelyks verbonden, met kroost gezegend, zich toeleggen, om hen braave Christenen — waardige leden der ſamenleving, te doen worden, — daar nu de een zich beyvert, om nuttig te zyn in het Kerkelyke, daar tragt een ander uit te munten in het zoo wigtig Staatsbeſtuur, of om het nuttig koopbeleid te handhaaven; daar weder anderen hun werk maaken, om door kunſten en wetenſchappen, en allerleie ſoorten van ontdekkingen, zig beroem dte maaken, by zyne medemenſchen, en voor zyn volgend geſlagt! dus, en op zulk eene wyze, nadert de mensch — ſpoed de ſterveling, elk onder het handhaaven zyner bedryven, na zyn einde. — Hy woelt — ſlaaft — zorgt — vormt ontwerpen en plannen — brengt by een — plant — bouwt — breekt weder af — legt zich ter ruste — ſtaat weder op — ſmaakt gulle vreugd, wrangen tegenſpoed, en zie daar, — onder dit alles, nadert langzaam de ouderdom, de Eerwaardige grysheid, de *fierlyke kroone*: nu beginnen de vermogens der ziel te verflaauwen — de aandoeningen verſtompen, alle vermaaken beginnen te

Digitized by Google

walgen! —— De dagen zyn gekomen, de jaaren genaderd, waar in wy hem hooren zeggen, ik en heb *geenen lust*. Dan, *welgelukzalig is de man*, die zyn voorigen tyd wel besteed heeft.

Aanvallen van onderscheidene ongemakken treffen nu den ouderdom by beurte —— een mindere werking van het bloed doet hem in kragten verminderen, —— de boode des doods klopt aan, en verwittigt hem van zyn aanstaande reis na de eeuwigheid, want —— zyn uurglas is ten einde geloopen, en heeft hy zig, in alle zyne daaden, als Christen —— Burger — Echtgenoot, of Vader, loflyk gedraagen, —— Godsdienstig ten aanzien van zynen God —— regtvaardig ten aanzien van zyn evennaasten, en —— maatig voor zig zelven, geleefd, met welk een bly vooruitzicht ziet hy dan zyn einde naderen! Hy aanschouwt den dood als een blyde boodschap —— dankende zynen God, die hem, door alle de verwisselende tooneelen van dit leven, geholpen heeft: —— verheugende zich reeds in het blyde vooruitzicht van die alles te boven gaande verlustiging, welke uit Gods onmiddelyke tegenwoordigheid, in de toekomende waereld, zal voortvloeijen. Hy doet zyne vrienden en huisgenooten om zyne bedsponde verzamelen, (daar zommigen van dezelve reeds staaren op zyne langvergaarde schatten) roept hun met eene afgebrokene stem toe, *weent niet over my*, laat myn heil u streelen —— myn sterfuur schenkt my meer geluk, dan 't uur waarin ik werd gebooren —— ik heb aan myne bestemming hier voldaan, — één oogenblik slegts, en de tyd zal aan myn breekend oog ontzinken: — nu verwisselt al myn smart in hemelwellust, en ik vaar getroost naar God, daar het leed in 't graf verzinkt; geen bange traan wordt meer geschreid; ik verwagt u aan geene zyne van het graf, daar wy het wyze doel van ons lot zullen kennen. Zoo gaat hy uit dit sterffelyke na het onsterffelyke, — beveelt zynen geest in de handen van zynen hemelschen Vader, — zyn laatste polsslag tikt —— hy blaast zynen adem uit — sterft — en is —— niet meer.

Zoo klimmen onze levensdagen,
Naar 's hoogstens eeuwig welbehagen,
Nu eens in kommer en verdriet,
Dan weêr in blydschap onzer harten:
Dus mengt Gods wysheid vreugd met smarten:
Hier waar genoegen huist hier niet.

Neen,

Neen, de onvolmaaktheid in dit leven
Doet ons verlangen, naar een goed,
Dat deeze waereld —— dat de tyd, ons niet kan geeven,
Naar een beſtendig heil, dat aan de ziel voldoet.

Het lighaam ſterft —— de geest, ontbonden,
Stygt naar den kreits der hemelronden,
En ſnelt door lucht en wolken heen,
Door 't eindloos ruim der Starrenkringen,
Naar de Opperoorzaak aller dingen,
Die met zyn gunst hem hier beſcheen.
Niets kan zyn vlugge vaart beperken . . . .
Hy nadert aan de hoogſte wyk:
Hy hoort der Englen zang — zy zingen van Gods werken,
Daar heft hy met hun aan 't eeuwig juichend ryk.

Zie daar de Mensch kortelyk beſchouwd, in alle deszelfs verſcheidenheden, van zyne komst op deeze waereld tot aan zynen dood; dat dan het beſchouwen van den Mensch aan ons menſchen leere, dat uit zyn ſtoflyk beeld de glans der Godheid ſtraalt: mogten dan alle onze vermogens altoos van ons aangelegd worden tot eer en heerlykheid van onzen wyzen Maaker. — De rede, ons van God geſchonken, ontſteeke onze ziele in liefde tot hem, beteugele onze woeste driften, — leere ons de deugd van de ondeugd onderſcheiden, —— en verheffe ons boven al wat leeft; zoo zy Gods wyze wil altoos de rigtſnoer onzer daaden, —— regele onzen gang op 's levens kronkelpaden, —— en doe ons altoos erkennen de wysheid Gods, in alles wat zyne onbepaalde magt verrigt.

Mensch! gezel der Englenkoren!
Weerglans van Gods Heerlykheid!
Die, voor de eeuwigheid geboren,
Een volzalig lot verbeidt:
Wie kan uw geluk beſeffen?
Gy moogt, boven 't laag gedierte,
Dat in grove lusten tiert,
Uwen glorieſtaat verheffen,
Gy hoort 's Maakers grootheid klinken,
In des Serafs lofgeſchal,
En ziet zyn volmaaktheên blinken
In den ſpiegel van 't heelal.
Voor zyn voetſchabel gebogen
Bid gy hem eerbiedig aan:
Gy verheft zyn wonderdaên

Digitized by Google

En menschlievend mededogen.
Laat de dood uw lyf ontzielen,
U doen zinken in het graf,
En uw diersch gebouw vernielen,
Gy legt flechts uw fluier af:
God zal eens de keen ontwinden
Van u neêrgevallen leest.
En uw afgefcheiden geest
Met een hemelsch huis verbinden.
Dan zult gy, verheerlykt, praalen,
Voor Gods glansryk aangezicht! . . .
Maar, wie kan die glorie maalen? . . .
Hier bezwymt myn kruipend dicht.

OVER HET GEBRUIK DER *Digitalis flore purpureo* (Paarsch Vingerhoedskruid) IN VERSCHILLENDE ZIEKTEN.

DOOR

E. J. THOMASSEN A THUESSINK, *M. D.*

(*Vervolg en Slot van bl.* 20.)

Wy vinden het voordeligfte getuigenis, omtrent de voortreflyke kragt dezer Plant, by een uitmuntend Duitsch Schryver, den Heer THILENIUS (*). Offchoon hy altoos na de kragtigfte middelen zogt, was hy altyd eenigfints hiervoor bedugt geweest, niet alleen wegens de hevige werkingen, welke het vooral in die gevallen, waarin het van dienst was, op de maag en ingewanden uitoefende, maar ook wegens de onzekerheid der gift, waarin het nog te veel nog te weinig zoude werken.

Hieromtrent door WITHERING gerust gefteld, beproefde hy, daar hy in het jaar 1786 ter regter tyd de bladeren konde verzamelen, dit middel, en vond dat het niet alleen zyne verwagting vervulde, maar zelfs fomtyds overtrof. Hy verkoos dit middel vooral om deszelfs uitgebreide nuttigheid in het oplosfen der Verhardingen in in Ingewanden, welke niet alleen de weder inftortingen der Waterzugtigen veroorzaken, maar ook dikwyls een byzondere en langdurige behandeling vorderen. Andere oplosfende middelen durft men zelden lang genoeg, en in een

(*) *Medicinifche und Chirurgifche Bemerkungen.* Frankfurt, 1789.

Digitized by Google

een behoorlyke mate, toedienen, dewyl de vaste delen daardoor nog meer verzwakt, en de vogten nog meer verdund, wordende, de Zieken dies te eerder op deze wyze ten grave gaan.

Hy gaf aan een Vrouw, die door droefheid in een algemene Waterzugt vervallen was, zodat haar lichaam van 't hoofd tot de voeten gezwollen was, dagelyks twee grein *Digitalis* met *Flores Caſſiæ*. Zy had een ſterken hoest met een zeer moeilyke ſlaimlozing, haar ſmaak was aardagtig, het water weinig en brandig, en de zwelling zagt. Nadat zy 's morgens en 's avonds, gedurende vier dagen, een grein gebruikt had, verminderde de zwelling van armen en voeten merkelyk, maar de borst bleef beklemd, en de pols wierd zeer langzaam. Na dien tyd, wierd zy, niettegenſtaande zy nu twee grein gebruikte, daaglyks erger, en ſtierf.

Een aamborſtige Vrouw kreeg een Buikwaterzugt, met een opzwelling der benen, met een onregelmatige en tuſſchenpozende pols; de Heer THILENIUS gaf haar agt poejers ieder van anderhalf grein *Digitalis*, waarvan zy 's morgens en 's avonds één moest gebruiken. Na vier dagen tyds, had zy reeds veel gewaterd, alle zwelling was verdwenen, de pols ſloeg geregeld, en de ademhaling was veel gemaklyker. Zy gebruikte toen nog zes giften ieder van twee greinen, waardoor zy volkomen herſteld wierd; behalven, dat zy nog enige matheid en rilling had, welke geheel door het gebruik van Extract van Gentiaanwortel, en Eikeknoppen, met een tinctuur van Speceryen wierd weggenomen.

Hy verligtte, door twaalf giften, ieder van anderhalf grein *Digitalis* met zuiker en *Oleum Caſſiæ*, een Vrouw, die, na een ſlymkoorts, waterzugtig wierd, zodat de buik en benen zeer gezwollen waren, en de ademhaling zeer bezwaard was. De zwelling wierd door de *Digitalis* geheel en al weggenomen; doch zy ſtierf vyf weken daarna.

Een Vrouw kreeg, nadat zy voor een loomheid door de leden adergelaten was, een zwelling des buiks en der benen, door het ſcarificeren verminderde in 't eerst deze zwelling; doch kort daarna was het gehele lichaam opgezet. Zy loosde weinig water, en had eerst een plaatslyke pyn in de mild, en daarna op de plaats der lever. Nadat hy haar purgeerpillen, die ſterke ontlastingen te weeg bragten, gegeven had, liet hy haar poejers

Digitized by Google

van twee grein *Digitalis* gebruiken, en daarop thee, van Jeneverbesſen getrokken, drinken, en tevens de benen in droge warme zemelen ſtoven. Deze ſtoving verdroeg zy niet; maar de poejers der *Digitalis* deden haar in 't eerst veel water lozen. Naderhand klaagde zy over ſterken dorst, zy loosde weinig en zeer dik troebel water; zy gevoelde, om den anderen dag, de pyn in de zyde, en een zekere huivering door de handen en voeten. Hy ſchreef haar nu Eikelkoffy, een *Vinum Squilliticum* met *Elix. Vitrioli* voor, liet haar voor den dorst honigazyn met water drinken, en ſtond haar des middags een glas wyn toe. Zy wierd, hier door, van alle toevallen bevryd; doch toen het water wederom begon op te zetten, gaf hy haar het volgende aftrekzel:

℞ *Herb. Digit. Purp. dr.* ii.
Aq. Fontanæ unc. xii.
digere per iv *horas, colat. adde*
Aq. Cinam. c. vino. unc. ii.
's Morgens en 's vonds een eetlepel.

Zy genas hier door volkomen.

Een zestigjarig Man, van een ſlymagtige geſteldheid, kreeg eerst een *Hydrops Anaſarca*, en daarna een Borstwaterzucht, zodanig, dat hy niet in het bed leggen konde. Door het gebruik van de *Squilla* met *Syrup. Juniper.* wierd eerst de zwelling, en daarna door de *Scilla* met *Sulph. Antimon. aur.*, en *Spec. Aniſat.* met een aftrekzel van de *Rad. Senegæ*, de benauwdheid weggenomen. Zyne verdere genezing verwaarloosd hebbende, ſtortte hy ſchielyk in, en herſtelde ook wederom door het gebruik van 15 poejers, welke uit een halve drachme *Digitalis*, vyf gr. *Sulph. aur. Antim.*, en vyf gr. zuiker, beſtonden, waarop hy een aftrekzel van geneverbesſen, als thee gedronken, liet gebruiken. Ten derdenmale ingeſtort zynde, genas hy nu volkomen door dezelfde middelen.

Een driejarig Kind, 't welk, in den zomer, tweemaal *petechiæ* zonder koorts gehad had, kreeg in het najaar een algemene Waterzucht. Na het toedienen van een braakmiddel, gaf men haar vier grein *Digitalis* in twaalf poejers verdeeld. 'Er volgde een ſterke ontlasting van ſlym, door braking en afgang, en hierop loosde het kind veel water; om de kragten te herſtellen, gebruikte het Pontacwyn.

Een-

Digitized by Google

Een Man van 49 jaar, een ſterke brandewyndrinker, wierd door een algemene *Hydrops Anaſarca* aangetast, hy had reeds een ſtikzinking gehad, en op de benen, die rood waren, vertoonden zich blazen; hy waterde weinig, echter was zyn pols nog vry kragtig. De Heer THILENIUS gaf hem 24 greinen *Digitalis* met *Flores Caſſiæ* gemengd, die tot 12 poejers gemaakt wierden; hy liet hem Geneverbeſſen nadrinken, en allen dag een glas Geneven drinken, op ieder been een kop zetten, en ze daarna wel dekken. Den tweeden dag begon hy reeds zo ſterk te wateren, dat hy hetzelve by emmers vol loosde; de koppen gaven een yskoud weivogt, de benen genazen hierop ſpoedig, en binnen korten tyd was hy geheel van zyn Waterzugt herſteld. Ter verſterking wierd hem nog eenigen tyd een *Vinum Squilliticum* met *tinctura aromatica* toegediend.

Een Vrouw kreeg, na het te vroeg ophouden der Stonden, een uitſlag aan de benen, welke, opgedrpogd zynde, een Buikwaterzugt veroorzaakte. 'Er wierden aan de benen fontanellen gezet, en twee grein *Digitalis* met *Cremor Tartari*, en Citroenzuiker, voorgeſchreven. Na het gebruik der poejer, braakte zy veel groene gal, wierd bedlegerig, de buik zwol ſterker op, maar de dorst verminderde, en zy waterde iets meer. Zy gebruikte een laxeermiddel, en hierop de *Eſſentia Fuliginis*, *Cinamomi*, enz. en daar de fontanellen niet droegen, wierden 'er nieuwe ſpaanſche vliegen op de benen gelegd, en daarna het *Ung. Citrinum* aangewend. Dit verligtte haar zodanig, dat de zwelling des buiks merkelyk verminderde; egter bleef 'er, dien in den buik een brandende pyn over. Na dat de voorgaande middelen met een afrekſel van *Digitalis* gepaard waren, waterde en zweette zy 's morgens zeer ſterk, en herſtelde daarna volkomen.

Een Weduw, die een ſlepende Borſtkanker had, wierd door een Geelzugt aangetast, verzeld met pyn in de lever, welke zich tot den rug toe uitſtrekte. Zy nam braakwynſteen, en daarop een mixtuur met *Extract. Saponar. Tartar. Vitriol. & Syrup. Nuſturtii.* Des niettegenſtaande vermeerderde de Geelzugt, en zy wierd waterzugtig. Het water was niet alleen in de benen, maar ook in den buik, en was verzeld met ſpaarzame waterloſing, en een pyn by de minſte aanraking des onderbuiks. De Heer THILENIUS gaf haar de volgende poejers:

Digitized by Google

℞ *Sp. Sal. coagul.* dr. ii.
Pulv. Digit. Purp. gr. viii.
Flor. Casiæ. Scrup. ii.
Div. in Pulv. N. viii.

Na vier dagen vermeerderde de waterlozing, doch de buik wierd meer opgezet; zy wierd hardlyvig, hoestte, en had walging. Hy gaf haar een purgeermiddel, en daarop 12 grein *Digitalis* in agt poejers. Hierna verdween de Geel- en Waterzugt; doch de poejers ſchenen op het Kreeftgezwel geene werking gedaan te hebben.

Een Vrouw, die zich, door koude, een zugtige opzetting van buik en benen op den hals haalde, gebruikte vyf poejers van de *Digitalis*, braakte daarvan, en ging zo veel water door de urine af, dat hetzelve door het vertrek ſtroomde. Het middel daarop verlatende, kreeg zy een algemene Waterzugt met blauwe vlakken, en alle tekenen van een bederf der vogten. Zy wierd toen wel verligt door poejers van *Digitalis* met *Cremor Tartari & Cortex Winteran.*; doch ſtierf naderhand.

Een aamborſtig Man wierd, na dat hy enige dagen koortzige toevallen gehad had, door een Waterzugt van buik en benen aangevallen, verzeld met grote zwakheid. Hy was bleek, doch blozend van wangen, hy ademde moeielyk, en wierp taje etteragtige ſluimen op. Na dat hy, 's morgens en 's avonds, een grein *Digitalis*, en 's nademiddags *Eſſ. Galb. & Elix. pector.* gebruikt had, en daarop water na welgevallen gedronken, vond hy zich ſchielyk zeer verligt, en was in twaalf dagen herſteld.

Een Kraamvrouw wierd, in de eerſte agt dagen van haar kraam, door een koorts aangetast, waarop het zog ſchielyk verdween, kort hierop wierden de voeten, buik en handen, opgezet, zo dat zy geen voet verroeren, en bezwaarlyk leggen, konde; zy waterde weinig, zweette ſterk, en had des nagts veel hitte en dorst. De Heer THILENIUS gaf haar 12 poejers, die uit twee dr. *Crem. Tart.* en 12 gr. *Digitalis* beſtonden, waarop zy gerſtenwater moest drinken. Na dat zy deze poejers zes dagen gebruikt had, veroorzaakten zy een ſterken afgang, een ryme waterlozing, en een vermindering der zwelling: nietteminder bleven de ſchaamdelen tot berſtens toe gezwollen; en op den linker voet vertoonden zich kleine blazen, die ſpoedig wederom verdweenen. Hy ſchreef haar nu voor:

℞ *Herb.*

Digitized by Google

℞ *Herb. Digit. purp.* dr. i.
Cremor. Tartar. Sol. unc. i.
Bull. c. aq. font. unc. ix. *colat. adde*
Syr. Rub. Idæi unc. iß.

om 's morgens, 's nademiddags en 's avonds, een eetlepel van te nemen. Hierdoor verdween de Waterzugt in veertien dagen. Hy ried haar vervolgens verſterkende middelen te gebruiken, en een fontanel aan het been te zetten.

In agttien dagen verdreven 24 grein *Digitalis* een volkomene Waterzugt by een Meisje van 34 jaar, wier maandſtonden verſtopt waren.

In den tyd van tien dagen week een volkomene *Anaſarca* by een Meisje van elf jaar, door purgeerpillen en 12 grein *Digitalis*.

De Heer THILENIUS beſluit uit deze gevallen, dat de *Digitalis* boven de meeste middelen tegens de Waterzugt de voorkeus verdient, daar zy ook een kragtig middel tegens de verſtoppingen der ingewanden, verhardingen en ſcrofulen, is.

Een beroemd Zwitſchers Geneesheer, Dr. SULZER, verhaalt een geval van een algemene Waterzugt, die met een uitterende koorts, en zodanig een verſtopping der lever, gepaard ging, dat men die uitwendig verhard kon voelen. Na dat men eenigen tyd de Zeeuyen en andere pisdryvende Geneesmiddelen vergeefs beproefd had, beſloot hy ook de *Digitalis* in de volgende vorm te geeven:

℞ *Fol. Digit. purp.* dr. iß.
Aq. Bullient. unc. iv.
Pulv. Cinnamom. unc. ß.
Digere per quat. horas, colat.

's morgens vroeg en 's avonds een eetlepel. In 't eerſt deed dit middel generhande werking; doch daarna kwamen de toevallen van walging, benauwdheid, duizeling, beneveling en verduistering van het gezigt. Hy gebruikte daarna eenige poejers van de *Digitalis*. De fluimlozing en de ſpeekzelvloed waren ſterk, en gaven verligting; dan men was verpligt met het middel op te houden. De pols wierd nu trager van 130 tot 80 of 90. Men beproefde nu wederom de *Scilla*, en gaf daarop een zweetmiddel, waarop de huid vogtig wierd; maar het water bleef dik en troebel. Na het toedie-

Digitized by Google

dienen der *Sapo Antimon.* met het *Pulv. alt. Plummeri* loosde de Zieke veel ſlym. Men gaf nu de Rhabarber met vlug loogzout, op de wyze van PEYRILHÉ, en hierna raakte hy niet alleen veel water kwyt, maar de ontlastingen bevrydden hem van veel ſlym en verſtopte ſtoffen. De Waterzugt verdween nu allengs, de lever wierd weder zagt, en de Lyder herſtelde eindelyk volkomen. De Heer SULZER denkt, dat de *Digitalis* hier veel nut gedaan heeft; doch dat het vlug Loogzout de natuurkragten heeft opgewekt om deze omwenteling gelukkig te volbrengen (*).

De Heer Dr. SCHERB verhaalt drie gevallen, waarin de *Digitalis* wel enige verligting, doch gene genezing, te weeg bragt, maar daarby zulke hevige walging en braking veroorzaakte, dat hy dezelve vooral niet boven de andere pisdryvende middelen ſtelde (†).

Offchoon ik nog weinige gelegenheid gehad heb, om met nadruk de *Digitalis* te kunnen beproeven, en die gevallen, waarin ik dezelve heb aangewend, meest wanhopig waren, zodat ik 'er weinig uit kan beſluiten, zal ik dezelve hier egter mededelen.

Een Vrouw van 50 jaar kreeg, na het ophouden der *menſes*, eerſt gezwollene benen, en daarna een Borstwaterzugt. Zy had de hevigſte benauwdheden, hartkloppingen, een zeer ongeregelde pols, kortademigheid, en kon niet agterover, of op eene van beide zyden, leggen. Ik had haar dikwyls door pisdryvende middelen, vooral door het *Sal ſuccini*, veel verligting toegebragt. Eindelyk begonnen de buik en benen zodanig te zwellen, en de benauwdheid tot die hoogte te ſtygen, dat ik alle ogenblik een ſtikking vreesde; de Zeeuijen, het *Sal ſuccini*, *Rob. Juniperi*, en andere pisdryvende middelen, waren zonder de minſte verligting gebruikt; ik dagt dus raadzaam, op het getuigenis van WITHERING en THILENIUS, in dit wanhopig geval de *Digitalis* te beproeven. Zy gebruikte des morgens een poejer van twee grein *Digitalis* met zuiker. Nadat zy dit een paar uren had ingehad, volgde 'er een hevige braking, die den gantſchen dag duur-

(*) *Muſeum der Hailkunde, herausgegeben von der Helvetiſchen Geſelſchaft correſpondirender Artze en Wundärtze.* Zurig 1792.

(†) *L. c. p.* 158. *ſeqq.*

duurde, en van zulk een ſterken pisvloed gevolgd wierd, dat zy in twee dagen van alle zwelling en benauwdheid bevryd was. Zy gebruikte daarna nog enige verſterkende middelen, en bevond zich een geruimen tyd zeer wel. Naderhand vernam ik, dat zy langzamerhand wederom was begonnen op te zetten; doch daar zy gemeenlyk de Ziekte in een hogen trap moest gevoelen, vóór dat zy myne hulp vroeg, ſtierf zy plotsling.

Een Vrouw van ruim 40 jaren oud, die, gedurende verſcheide jaren, een hardnekkigen hoest gehad had, wierd eindelyk waterzugtig; hare beenen waren ſterk gezwollen, doch de opzetting was zagt, en liet een indruk der vingeren na; de buik was zeer opgezet, en men voelde duidelyk de golving des waters, het water was dun, doch ſpaarzaam, zy had veel dorst en een kleine rasſe pols. Zy kon geheel niet te bed leggen, was zeer kortademig, hoestte veel zonder opwerping; te bed zeer hoog leggende, zwollen de armen en handen, en de ſlaap was zeer diep. Nadat ik enige dagen een *Vinum Squilliticum* gegeven had, verminderde de benauwdheid, en de zwelling der armen; de waterlozing wierd ſterker, doch de buik en benen bleven gezwollen. Op deze wyze door de *Squilla* voorbereid zynde, gaf ik haar eerst één, en daarna twee greinen *Digitalis* met *Flor. Caſſiæ*, dan geen werking beſpeurende, vermeerderde ik langzaam de gift tot agt maal twee grein daags. Na deze grote giften, had zy daaglyks walging en braking, welke wel verligting gaven, doch te veel verzwakten om op deze wyze voort te gaan, vooral daar het middel de waterlozing niet vermeerderde. Ik gaf haar nu een mixtuur uit *Rob. Junip. Sp. Mind.* en *Sp. Nitr. d.* met *aq. Juniperi*, waarop zy ſterk begon te zweten. Dit zweet, het welk veel verligting gaf, wierd door het gebruik van wynwey bevorderd. Hetzelve wierd zo overvloedig, dat zy het water by ſtralen als uit de zweetgaten wreef, de armen en benen wierden geheel dun; doch de buik bleef hard en opgezet. Gedurende enige dagen duurde deze beterſchap, doch wel dra ſcheen het water meer in de borst, het hoofd en de armen, te verzamelen, terwyl de benen dun bleven. Zy wierd nu daaglyks benauwder, meer kortademig, en ſtierf eindelyk ſlaapzugtig.

Ik heb de *Digitalis*, zedert dien tyd, nog in een geval van algemene Waterzugt, te gelyk met andere middelen, toe-

toegediend; doch ik kan om deze rede uit dit geval niets ten voordele van dit Middel besluiten.

Uit de opgetekende nauwkeurige Waarnemingen der beroemdste Engelsche en Hoogduitsche Geneesheren, blykt het overvloedig, dat de *Digitalis* ten minsten een plaats verdiene onder die Middelen, welke men in eene zo hardnekkige en gevaarlyke Ziekte, welke dikwyls de beste pogingen der Geneesheren te leur stelt, niet behoort agter te laten.

Proeven met de Digitalis in Hydrocephalus, Mania, en Bloedspuwing.

De *Hydrocephalus*, of het inwendig Waterhoofd, is gewoonlyk een Ziekte, die van een scrofulagtigen aart is. Dr. PERCIVAL vond, dat, van 22 gevallen, elf ten minsten duidelyk scrofuleus waren. Hy beproefde dus, niet zonder grond, de *Digitalis* in deze ziekte. Hy zegt, dat hy maar in weinige gevallen de *Digitalis* beproefd heeft. In één geval, het welk zeer lang geduurd had, en ongelukkig uitviel, veroorzaakte dit middel grote zwakheid, verschillende zenuwtoevallen, en wierd door gene goede uitwerking gevolgd. Nadat men kwikmiddelen, en andere kragtige geneesmiddelen, vrugtloos beproefd had, stierf het Kind, volkomen by zyn verstand zynde. By de opening vond men, dat de regter zyde der hersenen geheel ontbonden was, de *Corpora Striata* verteerd, en de linker holte hield twaalf oncen water in.

In een ander geval van *Hydrocephalus internus*, gaf hy alle vier uren twee van de volgende pillen. *Pulv. Digital. purp. Opii Colat. calomel. aa* gr. I. *m. f. pil.* N. II. Na het gebruik van vier pillen viel de Zieke, die twaalf jaren oud was, in een gezonden slaap, die agt uren duurde. Zy ontwaakte zeer verkwikt, vry van pyn, en kon zonder ongemak het licht zien. Haar hoofd zweette sterk, en hierop volgde eene sterke pislozing, en van dit ogenblik af aan beterde zy daaglyks. Dan de Heer PERCIVAL schryft de beterschap vooral aan de Opium en de Kwik toe, welke laatste reeds te voren ryklyk was toegediend (*).

Zedert men ontdekt had, dat de *Digitalis* de pols aan-

(*) *Medical facts & Observations. I Vol.* Lond. 1791. *p.* 118. *seqq.*

Digitized by Google

aanmerklyk vertraagde, en diensvolgens de kragt van 't hart en der vaten verminderde, heeft men ook dit middel in andere gevallen gebruikt. De Heer JONES geeft een aanmerklyk geval op van *Mania*, waarin de *Digitalis*, na een aderlating, gevoegd by buikzuiverende middelen, eerst tweemaal daags in poejers van één grein, en daarna tot anderhalf drachma, in zes oncen water afgetrokken, 's avonds en 's morgens een eetlepel, een genezing te weeg bragt (*).

Dezelfde Schryver verhaalt verscheide gevallen van bloedspuwing, met koorts, en een zeer snelle pols, verzeld, waarin, na het toedienen van aderlatingen en verkoelende middelen, één gr. *Digitalis*, 's morgens en 's avonds, de drift des bloeds aanstonds matigde, de snelheid der pols aanmerklyk verminderde, en de Zieke volmaakt herstelde (†).

(*) *Medical. Comment. Dec. II. p.* 302.
(†) *L. c. p.* 313.

NATUURLYKE HISTORIE EN HUISHOUDING DER HONIG-BYEN. Door JOHN HUNTER, *Esq.*

(Uit de *Philosophical Transactions. Part.* 1, *for.* 1792.)

„ Hoe veel 'er ook over de Honig-Bye en de Huishouding van dit zo zonderling als nuttig Insect
„ geschreeven zy, vonden wy, by het doorleezen des Geschrifts, wegens dit Insect, door den Heer HUNTER
„ ingeleverd, en in de *Philosophical Transactions* geplaatst, zo veel mededeelenswaardigs, dat wy niet twyfelden, om het onzen Leezeren, by stukken, op de
„ voeglykste wyze afgedeeld, in ons *Mengelwerk* te leezen te geeven: en bepaalen wy ons, voor tegenwoordig, tot het eerste gedeelte zyner Verhandelinge, of

ALGEMEENE WAARNEEMINGEN OMTRENT DE HONIG-BYEN.

De Gemeene By heeft, ter oorzaake van een aantal byzonderheden in haare Huishouding, de aandagt der weetgierigen uitgelokt; en is, uit hoofde van de voordeelen,

Digitized by Google

len, welke dezelve aanbrengt, een voorwerp der belang-zoekenden geworden; het is, derhalven, niet te verwonderen, dat dit Insect eene algemeene oplettenheid getrokken heeft, van het onbeschaafdste Volk af tot het beschaafdste toe. Met dit alles, is het niet genoeg waargenomen door den Ontleedkundigen: ten minsten twee wyzen van naaspeuring hebben niet zo veel hand aan hand gegaan als wel behoorde.

De Natuurlyke Historie van de By heeft men meer aangezien als een geschikt voorwerp der weetgierigen in 't breede, wanneer men meer voorgesteld dan waargenomen heeft. SWAMMERDAM, in de daad, heeft eer aan den anderen kant afgedwaald, daar hy, met groote naarstigheid, tot de uiterste kleinigheden, in het byzonder maakzel van de By, afdaalde. Ik moet hier aanmerken, dat het, over 't algemeen, niet alleen onnoodig is, in onze Beschryving der deelen in de Natuurlyke Historie, zo zeer op kleinigheden stil te staan; maar ook over 't geheel onvoegelyk. 't Is onnoodig, wanneer men 'er geen toepassing van maake op iets anders dan de zaak zelve, inzonderheid wanneer het van geen gevolg is; maar als men 'er gebruik van maakt, dan behoort het, in zo verre, naauwkeurig behandeld te worden. Kleinigheden, die buiten het weezenlyke omloopen, verveelen, en doen het, daar men 't genoegen met onderwys moest paaren, onaangenaam en lastig worden; en dat te meer, indien de deelen klein zyn, en het zintuig alleen het voorwerp op zich zelven kan beschouwen, en het verstand het geheel bezwaarlyk begrypen, of alle de deelen zamengenomen tot eenig agtereenvolgend bedryf kan toepassen. Dit is maar al te zeer het geval geweest van SWAMMERDAM, hy stondt menigwerf na te groote naauwkeurigheid in zyne beschryving van kleinigheden (*).

Maar men heeft de Natuurlyke Historie der Insecten in 't groot niet genoeg verstaan, zodanig, dat dezelve licht kon verspreiden over dit onderwerp, wanneer 'er eene overeenkomst was, en waar dezelve, buiten zulk eene overeenkomst, in de By alleen onverstaanbaar moest bly-

(*) Ondanks deeze aanmerking van den Heer HUNTER, zal de keurige arbeid onzes Landgenoots, 't welk een zo aanmerklyk gedeelte van zyn *Bybel der Natuure* uitmaakt, den dank der Naakomelingschap verdienen: terwyl men met verwondering de fraaije *Plaaten* beschouwt, die deeze Kleinigheden ons onder het oog brengen.

Digitized by Google

blyven, ter oorzaake van de duisterheid, welke eenige deelen der Huishouding deezer Insecten omgeeft: want 'er is naauwlyks eenig soort van Dieren of het heeft in zyne Huishouding iets duisters: en waarschynlyk is deeze zo groot in dit Insect, als in eenige andere soort van Dieren, welke wy in één Jaarsaisoen, meest alle dagen, zien: nogthans kunnen deeze deelen der Huishouding blykbaar weezen in eenige andere soorten van 't zelfde geslacht, en dus opgehelderd worden uit de overeenkomst; zo dat de soorten elkander bystand bieden in de ontvouwing der byzonderheden. —— Zulks is blykbaar in het geheele geslacht der vliegende Insecten: want wat verlooren is in de eene soort, of niet kan opgelost worden, kan men in eene andere bewyzen: en wy bevinden dat 'er zommige dingen in de Huishouding der Byen voorkomen, die in dezelve alleen niet gezien of betoogd kunnen worden, doch blykbaar zyn in eenige andere Insecten; en dewyl zy dezelfde deelen bezitten, en de andere omstandigheden gelyk zyn, moeten wy besluiten, dat het gebruik dier deelen in beide gelyk staat: want wanneer eene omstandigheid in een Dier in dat Dier niet kan worden uitgevonden, maar wel in een ander, dan valt het besluit natuurlyk, dat het gebruik in beide gelyk is.

Schoon de Honig-By eenigermaate onder de Huisdieren moge gerangschikt worden, worden nogthans, daar zy zich in zulk een drom vertoonen, en ligt verstoorde weerbaare Diertjes zyn, haare bedryven vry duister, en kunnen alleen by kleine tusschenvallen waargenomen worden; menigmaal kunnen wy enkel de uitwerkzels zien; 't geen de kennis van derzelver Huishouding nog onvolkomener maakt. In veele gevallen stellen zy onze wenschen te leur; dikwyls verbergen zy, als zy kunnen, een gedeelte hunner Huishouding voor ons gezigt. Zy verschuilen menigmaal hunne eieren en jongen. Dit neemt men ook waar in viervoetige Dieren en Vogelen.

Naardemaal de Honig-By een Insect is, heeft dezelve de meeste dingen byzonder aan dien rang van Dieren eigen: zodanige dingen, welke zy gemeen hebben, komen in de Historie van dit Insect niet te passe; maar alleen de byzonderheden, die 't zelve van alle andere onderscheiden, en tot een By maaken; en naardemaal de Byen een groot geslacht van Insecten vormen, zyn het de meer zonderlinge hoedanigheden, die een onderscheiden soort van dit Geslacht uitmaaken. Daar

Digitized by Google

de meeste deelen van de Huishouding der Insecten niet in alle opzigten begreepen zyn, en schoon nu bekend in eenige Insecten, nogthans in de By als nog niet kunnen worden waargenomen, maar welke overeenkomen met veele omstandigheden tot dit Insect behoorende, moeten zy in de tegenwoordige Natuurlyke Historie van de By gebragt worden om dezelve te volledigen te maaken.

Ik zal in de Ontleding van de Honig-By niet tot kleinigheden afdaalen, dit zou te verveelend, en niet belangryk, weezen. Wanneer wy spreeken over de Huishouding van de Bye-volkplanting, zo als het afscheiden van Wasch, het vervaardigen der Honigraaten, het verzamelen van Stof, van Honig, het voeden der Wormen, het dekken der Poppen, enz., meenen wy de Werkende Byen. In het voortzetten van eenig onderwerp komen de meeste zaaken als 't ware by toeval aan den dag; dat is, veele dingen ontstaan uit naaspeuring, die men eerst niet begreepen hadt, en zelfs mislukkingen en proefneemingen hebben dikmaals zaaken te onzer kennisse gebragt, voorheen niet bevat, en die vooraf waarschynlyk niet bevat zouden hebben kunnen worden: aan den anderen kant heb ik menigmaal op myn gemak proeven genomen, vooraf berekenende wat de uitkomst zyn zou; maar wanneer ik de proeve in 't werk stelde, was de uitslag verschillende, of ik bevond, dat de proef niet vergezeld kon gaan met alle de omstandigheden, die opgegeeven waren.

Vermits de Byen, door hun verbaazend aantal, veel van haare werkzaamheden verbergen, is het noodig zodanige kunstbehendigheden te gebruiken, als kunnen strekken om in die verdonkerde Huishouding licht te krygen. Byekorven, met glazen in dezelve, vertoonen dikwyls veel van de werkzaamheden deezer Insecten; Byekorven geheel van glas nog meer; maar dewyl zy zulk een drom vormen, en den Honigraat in 't midden beginnen, kan 'er weinig van gezien worden eer het werk reeds vry verre gevorderd is. Zeer naauwe glazen Byekorven zyn best geschikt om die werkzaamheden aan den dag te brengen: de afstand van de eene tot de andere zyde zy omtrent drie duimen, en de hoogte en lengte genoegzaam voor een Byezwerm om 'er een geheelen Zomer in te werken. Naardemaal één rechtstandige Honigraat, ter geheele lengte en hoogte van de Byekorf, in 't midden die in twee deelen onderscheidende, de beste stand is om de werkzaamheden der Byen te vertoonen, is het noodig aan deeze Diertjes eene rig-

Digitized by Google

rigting in hun werk te geeven, om dien Honigraat zo te vervaardigen: ten dien einde moet men een houten ſtyl in 't midden plaatzen, van den top tot beneden loopende, want zy begeeren den Honigraat van eene hoogte te beginnen. Begeert men ze dwars of ſchuins te zien, men hebbe ſlegts dwarſche of ſchuinſche ſtokjes in de Byekorf te plaatzen. Ik had een Byekorf van glasruiten gemaakt, met glazen einden, die zeer wel beantwoordde aan de enkele blootligging haarer werkzaamheden; maar dikwyls zag ik myne Byen dingen verrigten, waarin ik wenschte eenige Byen op de daad te betrappen, of een brok van den Honigraat weg te neemen. Ik liet, derhalven, Byekorven maaken van dezelfde gedaante en grootte, maar zamengeſteld uit verſcheide glasruiten, die ieder afzonderlyk konden open gedaan worden, zo dat ik, wanneer ik iets zag, 't geen ik naauwkeuriger, of onmiddelyk, wenschte te beſchouwen, de ruit te dier plaatze opende, en 't geen ik begeerde, zo veel in myn vermogen was, volvoerde. Ik moest dit met veel voorzigtigheids aanvangen; dewyl de Honigraat veeltyds aan het glas in dit gedeelte vastgehegt was. Wanneer ik waarnam dat eenige werkzaamheden begonnen, welker tyd ik wenschte te bepaalen, als het leggen en het uitkomen der eitjes, enz., maakte ik een klein plekje met witte verw, tegen over het celletje, waarin het ei gelegd was, en tekende daar op den dag aan.

Daar de Byen Volkplantingen vormen, en eene groote verſcheidenheid van werkzaamheden volbrengen, met eene maate van naauwkeurigheid, welke die der menſchen ſchynen te evenaaren, heeft de Mensch, in dit geval geenzins jalours zynde, gereed aan de Byen meer toegeſchreven dan zy met de daad bezitten; naamlyk een redeneerend vermogen: terwyl elke daad alleen uit Inſtinct geſchiedt, zo dat zy dit niet kunnen vermyden of veranderen, dan alleen uit noodzaaklykheid, niet naar verkiezing. Men heeft deeze Diertjes tot Wetgeevers, tot Wiskunſtenaars, gemaakt: in de daad, by eene oppervlakkige beſchouwing, is 'er eenige ſchyn van reden voor dusdanige veronderſtellingen; maar de menſchen zyn veel verder gegaan, en hebben al het openſtaande uit hunne verbeelding aangevuld; doch op zulk eene onnatuurlyke wyze, dat iemand, het leezende, zich verbeeldt de beſchryving van een monſter in handen te hebben. Waarſchynlyk beſtaat de beste wyze, om de Natuurlyke Historie

Digitized by Google

van dit Insect te behandelen, hier in, dat men alleen beschryft, wat 'er met de daad plaats heeft, en de Leezer zal terstond ontdekken waar de vinding der andere Schryveren gewerkt hebbe; nogthans zyn 'er eenige verzekeringen, welke eene meer byzondere overweeging verdienen, als het vormen van Koningin-Byen, naar welgevallen.

Landen, die weinig onderscheids in de Jaarsaisoenen ondergaan, kunnen Insecten hebben, wier Huishouding wel geschikt is voor die eenpaarigheid, en welke niet zou voegen aan eene Lugtgesteltenis, waarin de Jaarsaisoenen veel verschillen; want Insecten van Landen, wier Jaargetyden zich duidelyk kenmerken, als in ons Land, hebben een tydperk in hun leven, waarin het weinig in onze magt staat om naaspeuringen te doen, en naauwlyks iets kan ontdekt worden dan by toeval; want proefneemingen beduiden dikwyls weinig: wy moeten, derhalven, dit opengelaaten vak aanvullen door redenkaveling, en uit de overeenkomst, zo wy 'er eenige bezitten. Dit tydperk is voornaamlyk de Winter by de Insecten, die dat saisoen door leeven. Dieren van een saisoen gelyken naar veele Plantgewassen; terwyl de Gemeene By alleen een Dier van het saisoen is in de gewoone levensbedryven, of 't geen derzelver vrywillige werkzaamheid mag heeten; van hier is de By, eenigermaate, gelyk de Mensch, geschikt voor elk Land: 't welk de rede kan zyn waarom zy een zo algemeen Diertje is; want ik geloof dat de Byen een der algemeenst bekende Diertjes zyn; doch dit kan uit aankweeking ontstaan, ingevolge waarvan zy gebragt zyn in Lugtstreeken, welke zy uit zichzelven niet zouden hebben opgezogt.

Insecten zyn zo klein, en zo weinige van dezelve geschikt om in een vastbepaalden huislyken staat te leeven, dat men derzelver Levensduur niet gemaklyk konne bepaalen: weshalven wy hier meer moeten afgaan op proeven, uit de omstandigheden ontleend, dan op stellige en rechtstreeks bewyzende; en misschien dat de leeftyd van de Gemeene By minst in ons vermogen is om te agterhaalen: want derzelver aantal in dezelfde Maatschappy maakt het bykans onmogelyk hier zeker te gaan. Daar zy eene Volkplanting oprigten, of eene Maatschappy aangaan, welke stand houdt, kan men den duur van die Maatschappy weeten, maar het levensperk van elk op zich zelven blyft onbekend. Nogthans zyn wy verzekerd, dat het alleen de Werkbyen en de Koninginnen zyn die de Maatschap-

Digitized by Google

ſchappy aanhouden; want de Mannetjes ſterven het zelfde jaar dat zy te voorſchyn komen.

Uit haar hangen aan takken van boomen en uitſtekken, wanneer zy zwermen, zou men bykans overhellen om te veronderſtellen dat de Byen uit een warme Lugtſtreek herkomſtig zyn: nogthans zou men, daar zy zo ruim zorgen voor de verandering van Lugtgeſteltenis, of liever voor eene verwisſeling van Jaargetyde, integendeel wel overſlaan om te gelooven, dat ze geſchikt zyn voor veranderlyke Lugtſtreeken; of liever deeze twee omſtandigheden ons opleiden om te bepaalen dat ze voor beide beſtemd zyn; en de algemeenheid der Byen bewyst het. Ik begryp, dat, in eene vry eenpaarige warme Lugtſtreek, de Huishouding der Byen eenigzins kan verſchillen van die in eene veranderlyke, dat zy zich dan niet in de noodzaaklykheid bevinden om zo veel voorraad op te leggen, en waarſchynlyk de celletjes zouden gebruiken om 'er langer in te broeden: egter is eene goede Lugtſtreek voor de Byen de geſchiktſte, en haar gelykt, in een gemengde, als *Groot-Brittanje*, een gunſtig Jaargetyde best. Men vindt de Gemeene By in *Europa*, *Aſia*, *Africa* en *America*. Dat zy in de drie eerstgemelde Waerelddeelen gevonden worden, laat zich gereed bevatten; maar hoe zy in *America* komen, is zo vlot niet te begrypen: want de Byen, ſchoon een ſoort van handel- en vervoerbaare Diertjes, kunnen eene zo langduurige opſluiting, als noodig zou weezen om dezelve na de *West-Indiën* over te voeren, niet verdraagen; dan alleen in eene ſoort van Yskelder: want telkens, als ik gepoogd heb ze in haare Korven te beſluiten, werden zy zo rustloos dat ze zich onderling ombragten.

Het Wyfje en de Werkby hebben, geloof ik, in elke ſoort Angels, die haar in de daad tot een beſchadigend, of liever een verdedigend, Diertje maaken: want, ſchoon zy aanvallen, denk ik dat het by wyze van verdediging is, uitgenomen wanneer zy op elkander aanvallen, 't welk zelden of nooit met de Angels geſchiedt. Naardemaal dit meer tot de Werkbyen behoort, zal ik dat in overweeging neemen, als ik van dezelve afzonderlyk ſpreeke. Van 't geheele Byengeſlacht is de Gemeene By het ligtst verſtoord: want daar zy een eigendom bezitten, ſchynen zy daaromtrent nayverig, en zoeken 't zelve te verdedigen: doch bevinden zy zich niet naby haare bezitting, dan houden zy zich gerust, en moeten getergd

Digitized by Google

worden eer zy ſteeken: met al die gezindheid tot verdediging, alleen tot verzekering van haar eigendom, of ter beveiliging van zich zelven, wanneer 't haar nader geldt, hebben zy geene begeerte of geſchiktheid om anderen te beledigen. Zo zullen twee of meer Byen op een en dezelfde bloem aazen, zonder dat de eerſte bezitter zulks, als zyn regt, eiſche: een honderd mogen zich rondsom denzelfden drup Honig bevinden, indien dezelve buiten de grenzen van haar eigen regtsgebied ligt: doch wat zy verzameld hebben, verdedigen zy. Het is gereed te ontdekken, wanneer zy voorhebben te ſteeken; zy vliegen met ſnelle vaart rondsom het voorwerp waarop zy het gemunt hebben, en door de ſchielykheid haarer beweeging ontgaan zy geſlaagen of aangevallen te worden: dit ontdekt men uit het geluid 't welk zy met de wieken maaken, als of zy onder het vliegen de ſteek zullen toebrengen; dit geluid verſchilt zeer veel van 't geen zy ſlaan, wanneer zy, op een ſchoonen avond, met Stof en Honig belaaden, Korfwaards komen vliegen: dit is een gemurmel van wel te vredenheid. —— Wanneer een enkele By door verſcheide andere wordt aangevallen, ſchynt dezelve het lydzaamſte Diertje, 't geen men zich met mogelykheid kan verbeelden; zy doet geen wederſtand, en ſchynt zelfs niet weg te willen vliegen: zy laat zich dooden.

De Byen zyn, misſchien, de eenige Inſecten die 's Winters eeten, en dus ook de eenige die uitwendig zigtbaaren voorraad opleggen: en daar alle Dieren, Inſecten of andere, die zich, geduurende den Winter, ſtil houden, of in 't geheel niet eeten, of zeer weinig voedzel nuttigen, in vergelyking van 't geen zy des Zomers gebruiken, in den Zomer vet en welgedaan 'er uitzien ('t welk ik inwendigen voorraad noem), beſpeuren wy niet, dat de Gemeene By op den eenen tyd vetter is dan op den anderen: 't geheele jaar door zien zy 'er eveneens uit.

'Er zyn toevallen, welke de Byekorven overkomen, waar van het niet gemaklyk valt reden te geeven. Ik had een Korf, in de maand November geheel ledig van Byen geworden; by onderzoek vond ik 'er geen Honig in; geduurende den Zomer was dezelve ſterk geweest; een Wespen-nest in den tuin, niet verre daar af, hadt de Korf in de maand October ontrust; maar dat Wespen-nest weggenomen zynde, was alles in volmaakte rust gebleeven.

Digitized by Google

ven. Deeze Korf nader beziende, vond ik 'er ſlegts vyf doode Byen in, en geen drup Honig in eenige cel: niet weinig Byenbrood was 'er hier en daar in de celletjes van den Honigraat; doch beſchimmeld aan de oppervlakte. — Aan den anderen kant heb ik Zwermen gehad, die in den Winter ſtierven, terwyl 'er een groote voorraad van Honig in de Korf voorhanden was. Opmerklyk kwam het my voor, dat zy alle dood lagen met lang uitſteekende ſnuiten; by die ik opende vond ik de maagen vol Honig, en de ingewanden vol van uitwerpzels, bovenal in 't agterſte gedeelte.

De Byen zyn mogelyk de eenige Inſecten, die Hette by zichzelven voortbrengen, en dus geſchikt om eene draagelyk welgeregelde Warmte te hebben, buiten welke zy, gevolglyk, ongemak lyden, en ſchielyk ſterven. Deeze warmte maakt, derhalven, niet alleen een gedeelte uit van derzelver inwendige Huishouding, elk hoofd voor hoofd betreffende; maar ook van haare uitwendige of algemeene Huishouding, en verdient overzulks gekend te worden. De Hette der Byen kan men door den Thermometer bepaalen, en zal ik den uitſlag opgeeven myner Proefneemingen, in twee verſchillende Jaargetyden genomen.

Op den 18 van July, 's avonds ten tien uuren, met een Noordewind, de Thermometer in de open lugt op 54°, plaatſte ik dezelve boven in een Korf vol Byen, en, in het tydsverloop van minder dan vyf minuuten, rees dezelve tot 82°. Ik liet 'er den Thermometer den geheelen nagt; 's morgens ten vyf uuren was dezelve gedaald op 79°; 's morgens ten negen uuren klom dezelve tot 83°; ſtondt ten één uuren op 84°, en viel 's avonds ten negen uuren op 78°.

Op den 30 December was de Thermometer in de open lugt 35°; in de Byekorf 73°.

Schoon de Byen eene Hette verdraagen bykans gelyk aan die de viervoetige Dieren uitſtaan, is, nogthans, haar uitwendig bekleedzel niet verſchillende van dat der Inſecten, die deeze Hette niet kunnen veelen. 'Er doet zich geen onderſcheid op tuſſchen het bekleedzel der Byen en der gemeene Vliegen, of Wespen; ook zyn zy niet vetter: al het welk de Byen tot ſlegte bewaarders van warmte maakt; zy zyn, derhalven, koudlyk, en, in eene koude al te ſtreng voor haar om met genoegen te leeven, vergoeden zy het gebrek, waar voor zy, uit hoofde haarer kleinheid, op zichzelve blootſtaan, door zich in een drom

Digitized by Google

zamen te voegen. Een enkele By heeft zo weinig vermogen om zich te verwarmen, dat zy welhaast bevangen en bykans beweegloos wordt: de gewoone nagtkoude in den Zomer kan dit uitwerkzel hervoortbrengen; en eene koude hier toe in ſtaat doodt 'er veele. Een Gemeene By is, overzulks, verpligt in eene Maatſchappy te woonen, zal zy, in koud weêr, het leven behouden.

Wy weeten, dat de verteering der Hette grooter kan weezen dan het vermogen om dezelve voort te brengen: wanneer dit het geval is, bemerken wy het, en doen dan zodanige bedryven als uit Inſtinct ontſtaan, of natuurlyk uit den gevoelden indruk voortkomen, of zo als reeds gewoonte en hebbelykheid ons geleerd hebben. Veele Dieren winden, als zy een overmaat van Koude voelen, zich op in hun eigen vagt; alle de uiteinden der leden in het middenpunt, of het holle van den buik, brengende. Vogels liggen de pooten onder den buik, en ſteeken de ſnebbe tuſſchen de vlerken en het lyf: veele, indien niet alle, trekken na warmer plaatzen, of uit Inſtinct, of uit gewoonte; maar de Byen hebben geen ander middel dan zich in een digten drom byeen te voegen, en hoe grooter deeze is, des te beter.

Naardemaal de Byen zeer ligt door Koude aangedaan worden, is ook haar Inſtinct, ten dien aanziene, zeer ſterk, als mede omtrent de Vogtigheid. Ik heb waargenomen, dat een Zwerm aan de openingen van de Byekorf hing, gereed om weg te vliegen, en onmiddelyk weder in dezelve te rug zien keeren. 'Er ontſtondt eene Koude, die ik niet voelde, en binnen kort was de geheele Zwerm ter Korf in getoogen: de Koude toeneemende, bemerkte ik, in 't einde, de oorzaak van deeze hertocht. — Als 'er Regen op handen is, zien wy de Byen in groote menigte t'huis komen, en naauwlyks blyft 'er een enkele buiten.

De eitjes der Byen vorderen deeze Warmte zo wel als de Diertjes zelve, de Byewormen en Poppen kunnen niet leeven in eene Koude van 60 of 70°. Deeze Warmte houdt het Wasch zo zagt, dat de Byen 't zelve, met gemak, kunnen kneeden. In glazen korven, of in welke men glazen venſtertjes heeft, zien wy dikwerf een waaſem aan den binnenkant van het glas, bovenal, wanneer het glas kouder is dan de lugt daar binnen: of dit uitwaaſeming is van de Byen, voortkomende uit derzelver lichaam of longen, dan uit de Honig, kan ik niet zeggen.

(*'t Vervolg by eene nadere gelegenheid.*)

BE-

Digitized by Google

BESCHRYVING VAN, EN WAARNEEMINGEN OP, HINZUAN, OF JOHANNA, EEN EILAND TUSSCHEN HET NOORD-EINDE VAN MADAGASCAR EN HET VASTELAND VAN AFRICA. Door Sir WILLIAM JONES, *Voorzitter in de Societeit tot Bevordering der Oosterſche Kennisſe, te Bengalen.*

(*Vervolg van bl.* 30.)

Wy ontvingen geen antwoord van Prins SALIM, en, in de daad, wy verwagtten 'er geen; dewyl wy 't voor een toegeſtaan ſtuk rekenden, dat hy ons oogmerk, om by zynen Vader, den Koning, een bezoek af te leggen, goedkeurde. Vóór Zonnen opgang, vervoegden wy ons aan den oever in het volzeker vooruitzigt van een vermaaklyk tochtje na *Domoni*; doch wy vonden ons te leur geſteld. De Dienaars, aan 's Prinſen deur, vermeldden ons, met veel koelheids, dat hun Heer ziek, en, zo zy geloofden, in ſlaap was; dat hy hun geene bevelen wegens de Draagſtoelen gegeven hadt, en dat zy hem niet durfden ontrusten.

ALWI kwam welhaast by ons om zyne pligtpleegingen af te leggen; hy werd gevolgd door zyn oudſten Zoon AHMED, met wien wy wandelden in de tuinen van de twee Prinſen SALIM en HAMDULLAH. De ligging was uit den aart goed; maar wild en woest, en in SALIM's tuin, waar wy intraden door een elendige opening, zagen wy eene geſchikte Badplaats van ſteen opgehaald, maar toen geheel vervallen, als mede een Afdak by wyze van een Zomerhuis, gelyk aan 't geen waar onder wy geëeten hadden by den Gouverneur, doch kleinder en ſlordiger. Op den grond, lag eene ſoort van wieg, omtrent zes voeten lang, weinig meer dan één voet breed, gemaakt van koorden, netswyze, doch verre van keurig, door elkander gevlogten, met een langen en dikken Bamboo-tak aan wederzyden. Dit hoorden wy, met verbaasdheid, was een Koninglyke Draagſtoel, en een van die Voertuigen, waarin wy op de ſchouderen zouden gedraagen geworden zyn, over het gebergte.

Veel geſpreks had ik met AHMED, die ik een verſtandig en geſpraakzaam Perſoon vond. Hy verhaalde my, dat

Digitized by Google

veelen zyner Landgenooten Gedichten maakten, en *Zangſtukken* opſtelden, en dat hy zelve een groot liefhebber van Dichtkunde en Muzyk was, dat, indien wy ten zynen huize wilden eeten, hy voor ons zingen zou, en ſpeelen. Wy namen zyne uitnodiging niet aan, dewyl wy beloofd hadden, om, zo wy ooit een dag in *Matſamudo* ons ophielden, by BANA GIBU te zullen eeten; deeze was een eerlyk man, van wien wy aan boord Eieren en Groente kogten, en aan wien eenige *Engelſchen* den naam van *Lord* gegeeven hadden, waarop hy zich niet weinig liet voorſtaan. Wy konden, derhalven, alleen een morgenbezoek by SAYYAD AHMED afleggen. Hy zong een Lofzang of twee in 't *Arabiſch*, en paarde zyn ſleepend, ſchoon hartroerend, Pſalmgezang met het ſpeelen op eene ſoort van Luit, welks ſnaaren hy tokkelde met een agterwaards geboogen penneſchacht: het ſpeeltuig was zeer onvolkomen; doch ſcheen hem zeer te vermaaken. De naamen van de ſnaaren waren 'er op geſchreeven met *Arabiſche*, of *Indiaanſche*, Letteren, enkele en zamengeſtelde; doch ik oordeelde het der moeite niet waardig dezelve af te ſchryven. Hy gaf aan Capitein WILLIAMSON, die eenige Letterkundige Zeldzaamheden aan de Boekery te *Dublin* ten geſchenke wilde geeven, eene kleine rol, waarop een Lofzang met *Arabiſche* Letteren geſchreeven ſtondt; doch in de taal van *Mombaza*, vermengd met *Arabiſch*: dan het verdiende naauwlyks eenige aandagt; naardemaal de Taalſtudie weinig innerlyke waarde heeft, en alleen nuttig is als een hulpmiddel om tot wezenlyke kennis te geraaken, welke wy niet wel kunnen verwagten van de *Mozambique* Dichters. AHMED zou, zo ik geloof, met verrukking onze *Europiſche* Airtjes (ik zonder altoos de *Franſche* Melody uit) gehoord hebben: want zyn geliefde toon was een gemeene *Ierſche* Dansdeun, waarin hy een zonderling genoegen ſcheen te ſcheppen.

By ons wederkeeren na den oever, dagt ik om 't beloofde bezoek by den ouden ALWI en by Prins SALIM, wiens character ik toen nog niet had leeren kennen. Ik beſloot daarom alleen aan land te blyven. Ons middagmaal hadden wy vroegtyds by BANA GIBU beſteld. — ALWI liet my zyne Handſchriften zien, die meestendeels de Plegtigheden en Voorſchriften van zynen Godsdienst betroffen; en één derzelven, 't geen ik voorheen in *Europa* gezien had, was eene verzameling van verhevene en ſchoone Lofzangen ter eere

van

Digitized by Google

van MAHOMETH, met uitleggende aantekeningen op den rand. Ik verzogt hem my 'er een voor te leezen, naar de wyze der *Arabieren*, en hy zong het op een trant die ver van onbehaagelyk was; doch ik hou my verzekerd dat hy het Zangſtuk zeer gebrekkig verſtondt.

De plaats, waarin wy ons bevonden, was aan ſtraat open, deeze was welhaast opgevuld met Menſchen; de meesten hunner waren Muftis, of Verklaarders der Wet; en ALWI, misſchien begeerig om hun zyn Geloofsyver, ten koste van Welleevenheid, te toonen, vestigde myne aandagt op eene plaats in eene verklaaring des *Corans*, welke ik zag dat op de *Christenen* gemunt was. De Verklaarder, met eenige byvoegzelen (doch over 't geheel niet onnaauwkeurig) de omſtandigheden der Verzoeking vermeld hebbende, legt deeze taal in den mond des Verzoekers: „ Schoon ik niet in ſtaat ben u te bedriegen, „ nogthans zal ik door uw toedoen meer Menſchen mis„ leiden, dan gy zult te regt brengen!" De Mahomethaanſche Schryver voegt 'er by: „ En dit was geen ydele „ bedreiging: want de Inwoonders van een Koningryk, „ veele duizenden mylen in uitgeſtrektheid, zyn tot nog „ zo bedroogen door den Duivel, dat zy godlooslyk ISA „ den Zoon van God noemen! —— De Hemel behoede „ ons," laat hy 'er op volgen, „ van de *Christenen*, zo „ wel als van de *Joden*, te lasteren!"

Schoon een Godsdienstgeſchil met deeze hardnekkige Yveraaren zo ontydig als vrugtloos zou geweest zyn, verdienden zy, nogthans, myns oordeels, eene kleine beſtraffing: dewyl zy het 'er op ſcheenen gemunt te hebben om my iets beledigends onder 't oog te brengen. „ De „ Verklaarder," zeide ik, „ was zeer te beſchuldigen „ over eene zo weinig onderſcheidende en haastige uit„ ſpraak. De Tytel, welke uwen Wetgeleerden, en u, zo veel „ aanſtoots geeft, was in *Judea* zeer gebruikelyk, daar „ zy, door eene ſtoute figuurlyke ſpreekwyze, met het „ *Hebreeuwſche* taaleigen overeenkomſtig, ſchoon niet ge„ bruiklyk in 't *Arabisch*, aan *Engelen*, aan *Heilige Man„ nen*, ja zelfs aan geheel het *Menschdom*, die GOD hun„ nen Vader moeten noemen, den naam van *Zoonen* GODS „ gaven: in deezen wydluftigen zin, noemt een Apostel „ de *Uitverkoorenen*, *Kinderen* GODS, en den MESSIAS, „ den *Eerstgeboorenen onder veele Broederen*; maar de „ woorden *Eénig-geboorenen* worden in een hooger en on-

„ ver-

„ vergelyklyken zin op hem alleen toegepast (*); en wat „ my betreft, die de Schriften geloof, welke gy ook „ betuigt te gelooven, ſchoon gy, zonder bewys, zegt, „ dat wy dezelve vervalscht hebben, ik kan hem die „ Benaaming niet weigeren, door welke hy, hoe zeer „ het onze Rede te boven gaat, onderſcheiden wordt in „ het Euangelie; en de Geloovers in MAHOMETH, die „ JESUS uitdruklyk den MESSIAS noemen, en verklaaren dat „ hy van eene Maagd gebooren is, 't welk alleen ten „ vollen de uitdrukking, door deezen Schryver gewraakt, „ zou wettigen, zyn zelve te veroordeelen als zy op „ woorden vitten; wanneer zy, beſtaanbaar met hun eigen „ Geloof, tegen de groote hoofdzaak van het onze niets „ kunnen inbrengen." De *Muſulmannen* hadden niets ter wederlegging in te brengen, en het geſprek nam een andere keer.

Ik verwonderde my over de vraagen, welke ALWI my deedt over den jongstgeſlootenen Vrede, en de Onafhangelykheid van *America*; de magt en middelen van *Groot-Brittanje*, *Frankryk*, *Spanje* en *Holland*; het Character en de veronderſtelde oogmerken des Keizers; de vergelykende ſterkte van de *Ruſſiſche*, de *Keizerlyke* en *Othomanſche*, Legermagten, en hoe zy dezelve in werkzaamheid bragten. — Ik beantwoordde dezelve zonder eenige agterhoudenheid, dan alleen ten opzigte van den Staat onzer Bezittingen in *Indie*; en myne antwoorden verdweenen niet in de wyde lugt: want ik ontdekte dat de geheele menigte daarop onderſcheide aandoeningen gevoelde; doorgaans betoonde dezelve verbaasdheid, dikwyls verlegenheid, inzonderheid toen ik hun beſchreef, de groote Magt, en wonderbaare Krygstugt, des *Oostenryk/chen* Legers, en de domme vooroordeelen der *Turken*, die door niets kunnen overgehaald worden om hunne oude *Tartaarſche* hebbelykheden af te leggen; als mede de zwakheid hunner Heerſchappyen in *Africa*, en zelfs in de meerafgelegene Landſchappen van *Aſia*.

In vergoeding voor myne onderrigtingen, gaf hy my een klaare maar algemeene onderrigting, wegens het Staatsbeſtuur en den Koophandel deezes Eilands. Zyn Land, gaf hy te verſtaan, was arm, en bragt ſlegts weinig Artykels van Koop-

(*) *Rom.* VIII: 29. Zie 1 *Joan.* III: 1, 2. BARROW, p. 231, 232. 251.

Digitized by Google

Koophandel voort. Maar, indien zy Geld konden krygen, *'t geen zy nu veel hooger begonnen te ſchatten dan ſpeelgoed*, (dit waren zyne eigene woorden,) zouden zy zeer gereed vreemde Waaren kunnen bekomen, en dezelve met voordeel verruilen aan hunne Naabuuren op de Eilanden, en op het Vasteland: dus krygen wy, voor een weinig gelds, Snaphaanen, Kruid, Lood, Houwers, Mesſen, Laken, ruw Katoen, en andere Koopmanſchappen, van *Bombay* gebragt; met deeze dryven wy handel op *Madagascar*, en krygen vandaar de natuurlyke voortbrengzels des Lands, of Dollars, waar voor de *Franſchen* Vee, Honig, en andere goederen, op dat Eiland koopen. Voor het Goud, 't welk wy met uwe Schepen ontvangen, kunnen wy Olyphants-Tanden van de Inboorelingen van *Mozambique* krygen, die dezelve ook verruilen voor Krygsbehoeften en Staafyzer: de *Portugeezen* aldaar ſchenken ons Lakens van verſcheide ſoorten voor 't geen ons Eiland oplevert. Deeze Lakens verhandelen wy, met groot voordeel, op de drie digt by ons liggende Eilanden, vanwaar wy Ryst, Vee, een ſoort van Broodvrugt, welke op *Comara* groeit, en Slaaven, ontvangen, welke wy ook verkoopen op andere plaatzen, waar wy handel dryven; en wy doen dit met onze eigene Schepen.

Toen hy van den Slaavenhandel ſprak, kon ik niet naalaaten myn afkeer van denzelven te kennen te geeven, en hem te vraagen, volgens welke Wet hy zich een eigendom aanmaatigde over redelyke weezens: naardemaal onze Schepper aan ons Geſlacht eene Heerſchappy, met redelykheid uit te oefenen, gegeeven had over de Dieren des Velds, en de Vogelen des Hemels; maar geene *aan den Mensch over den Mensch.* — Volgens geene Wet, was zyn antwoord, of noodzaaklykheid moest eene Wet weezen. 'Er zyn Volken op *Madagascar*, en in *Africa*, die noch GOD, noch zyn PROPHEET, noch MOSES, noch DAVID, noch den MESSIAS, kennen: deeze Volken bevinden zich in eenen geſtaagen Oorlog, en maaken veele Gevangenen, die zy, konden zy ze niet verkoopen, zeker zouden dooden. Deeze Lieden leeven in de uiterſte armoede, en hebben een aantal van Kinderen, die, konden zy 'er geene beſchikking over maaken, nevens hunne elendige Ouders, van gebrek zouden moeten vergaan. Door deeze elendigen te koopen, behouden wy hun leven, en mogelyk dat van veele anderen, door ons geld gered. Indien wy deeze koopen, leeven zy; worden zy goede ſlaaven, dan leeven zy

Digitized by Google

zy wel; maar worden zy niet verkogt, dan moeten zy jammerlyk omkomen. —— Zulke gevallen, gaf ik hem daar op te verſtaan, kunnen 'er plaats hebben; doch gy trekt valschlyk een algemeen gevolg, uit eenige weinige byzondere gevallen; en dit is de eigenſte misleiding, waar door, by duizend andere gelegenheden, het menschdom zich laat bedriegen. Het lydt geen twyfel in het minst, of een beſtendige winstgeevende handel in Menſchen ſtookt de Oorlogen aan, waarin altoos gevangenen gemaakt worden; en dezelve houdt die geduurige vyandſchap gaande, welke gy voorgeeft de *oorzaak* te zyn van een in zich zelf wraakbaar bedryf, daar het, in de daad, een *uitwerkzel* is. Die zelfde handel kweekt de luiheid by eenige Ouders, die over 't algemeen hunne Kinderen zouden kunnen voeden als zy vlytig werkten, en vervoert anderen om hunne natuurlyke aandoeningen te verdooven. Ten hoogſten genomen, kan uwe bevryding van deeze ongelukkige Kinderen alleen opklimmen tot een perſoonlyk verdrag, waar door zy tot dankbaarheid, en een redelyken dienst, verpligt zyn —— en gy tot goedgunſtigheid en menschlievenheid; maar, kunt gy denken uwen pligt wel waar te neemen, als gy, tegen hun wil, beſchikkingen over die Kinderen maakt, en met hun handelt op dezelfde wyze als met uw Vee: inzonderheid, wanneer zy Leezers van uwen *Coran*, en Pylaaren van uw Geloof, konden worden? —— De Wet, ſprak hy, verbiedt ons hun te verkoopen, als zy in den Propheet gelooven; en kleine Kinderen worden alleen verkogt, en dit niet dikwyls, of door alle Meesters. — Gy, gaf ik daar op te verſtaan, die in MAHOMETH gelooft, zyt, volgens den geest en de letter van zyne Wet, verbonden, om zorge te draagen, dat zy ook in hem gelooven mogen; en, indien gy zulk een gewigtigen pligt verwaarloost om vuil gewin, zie ik niet hoe gy op zegen in deeze, of gelukzaligheid in de andere, Wereld kunt hoopen. — Myn oude Vriend en de Muftis ſtonden dit toe, mompelden eenige gebeden, doch vergaten waarſchynlyk myn preek in weinig minuuten.

Zo veel tyds was 'er verloopen in dit geſprek, dat ik ſlegts een kort bezoek kon afleggen by Prins SALIM. Het oogmerk myns bezoeks was, den tyd onzer Reize na *Domoni*, zo vroeg als mooglyk was, op den volgenden dag, te bepaalen. Hy zag 'er ongehavender uit dan te vooren, en ik vond hem in een luim, dat hy zich bitter over de *Engelſchen* beklaagde. „ Geen erkentenis" ſprak

ſprak hy, „ is 'er gedaan voor de gunstbewyzen, die „ ik, en de voornaamſte Mannen des Eilands, betoond „ hebben aan de Officieren en het Scheepsvolk van *de* „ *Brilliant*, ſchoon 'er meer dan een jaar verloopen is, „ zints de Schipbreuk." —— Ik ſtond, in de daad, verſteld over de agtloosheid, waaraan zulk een verzuim alleen kon worden toegeſchreeven, en verzekerde hem, dat ik 'er het myne van zou zeggen, zo op *Bengalen* als in *Engeland*. —— „ Wy hebben," zeide hy daar op, „ weinig te hoopen van Brieven; want, wanneer wy ons „ daar mede hebben laaten betaalen, in ſtede van met Geld, „ en dezelve vertoonden aan uwe Schepen, zyn wy door„ gaans met verſmaading bejegend, en dikwyls met ſchel„ den afgeweezen." —— Ik verzekerde hem, dat of deeze Brieven koel, en door onaanzienlyke Perſoonen, moesten geſchreeven geweest zyn, of vertoond aan lieden van geene opvoeding, hoedanigen 'er onder alle Volken gevonden worden; maar dat eenige weinige voorbeelden van ruwheid hem geen algemeen vooroordeel tegen ons Nationaal Character behoorde in te boezemen. —— „ Maar „ gylieden," ſprak hy, „ zyt een ryk Volk, wy zyn arm; „ nogthans zyn alle onze bosſchen van Cacoa-boomen, „ onze Vrugten en ons Vee, altyd ten uwen dienſte; „ gy poogt altoos ons af te knevelen, ons te geeven „ wat gy kwyt wilt weezen, en wilt ons dikwyls niet ver„ koopen wat wy meest behoeven." — Om een recht denkbeeld van de *Engelſchen* te vormen, zeide ik daar op, moet gy ons in ons eigen Eiland, of ten minſten in *Indie*, bezoeken; hier zyn wy Vreemdelingen en Reizigers; veelen onzer hebben geen oogmerk om in eenig Land handel te dryven; niemand onzer denkt het op *Hinzuan* te doen, waar wy alleen om ververſching aanvaaren. De Kleederen, de Wapenen, of de Werktuigen, welke gy noodig moogt hebben, zyn dikwyls voor ons onontbeerelyk; maar indien SAYYAD ALWI, of diens Zoonen, als Vreemdelingen in ons Land kwamen, zoudt gy geen reden vinden om op eene grootere Gastvryheid te pochen. —— Hier op vertoonde hy my, voor de tweede keer, een brok van een oud zyden Kamizool, met de Star van de *Orde van den Diſtel*, en verzogt my de ſpreuk uit te leggen; en gaf tevens zyne begeerte te kennen, dat de Koning van *Engeland* hem die Orde zou ſchenken, ter belooning voor de goede dienſten aan de *Engelſchen* beweezen. Ik toonde hem de onmogelykheid van de ver-

vul-

Digitized by Google

vulling deezer begeerte, en nam die gelegenheid waar, om hem te zeggen, dat 'er meer weezenlyke waarde was in hunne eigene Lands-Tytels, dan in die van *Prins*, *Hertog* of *Lord*, welke men zo kwistig aan hun gegeeven hadt; doch die geheel niet ſtrookten met hunne Zeden, noch met de geſteltenis hunner Regeeringe.

Dit Geſprek voor ons beiden niet van den bevalligſten aart zynde, ſtapte ik daar van af, met te verzoeken, dat de Draagſtoelen en Draagers den volgenden morgen, zo vroeg mogelyk, in gereedheid mogten weezen. Hy antwoordde, dat de Draagſtoelen, voor niets, tot onzen dienst waren; doch dat wy hem tien Dollars moesten geeven voor de Draagers van elken Draagſtoel, dat dit de gezette prys was, dat Mr. HASTINGS dien betaald hadt, toen hy den Koning ging bezoeken. Dit, gelyk ik naderhand ontdekte, was eene onwaarheid; doch ik begreep, dat hy de *Dollars* voor zich zelven zou houden, en niets geeven aan de Draagers, die dezelve beter verdienden, en die hy zou dwingen hunne Wooningen te verlaaten, en ten zynen voordeele te arbeiden. — Kunt gy u verbeelden, voerde ik hem te gemoete, dat wy vier-en-twintig mannen zouden gebruiken om ons zo verre op hunne ſchouders te torſchen, zonder hun rykelyk te beloonen? Maar dewyl zy vrye Lieden zyn (dit hadt hy my gezegd), en geen Slaaven van u, zullen wy hun betaalen naar gelange van hunne moeite en goed gedrag, en het is beneden uwe en onze waardigheid voor 's hands koop te maaken! Ik vertoonde hem een fraai Afſchrift van den *Coran*, 't welk ik voor zyn Vader beſtemd had, en beſchreef wat ik verder bedoelde te ſchenken; dan hy vroeg my, met de grootstmogelyke koelheid, „of dit alles was?" Ware hy Koning geweest, een Beurs met harde Dollars zou hem meer genoegen geſchonken hebben, dan het ſchoonſte en heiligſte Handſchrift. Over verſcheidene onderwerpen met hem ſpreekende, bevond ik dat hy kleinverſtandig was, en zonder beginzelen; ik nam myn afſcheid, en zag hem niet meer; maar beloofde dat ik hem in 't zekere zou laaten weeten, of wy de beöogde reis zouden onderneemen.

Wy aten op ons gemak, en hadden, in 't overige van den dag, gelegenheid om de Zeden der Inwoonderen van een middelbaaren rang op te neemen; deeze worden *Banas* geheeten, en hebben allen Slaaven, die ſteeds voor hun arbeiden. Wy bezogten de Moeder van COMBO

MA-

Digitized by Google

MADI, die zich in geene ruime omſtandigheden bevondt; en haar Man, die ter Zee voer, verruilde eene *Arabiſche* Verhandeling over de Starre- en Zeevaartkunde, welke hy geleezen hadt, voor een Kompas, waarvan hy het gebruik zeer wel verſtondt.

In den morgen, had ik geſprooken met twee zeer oude *Arabieren* van *Yemen*, die eenige Koopmanſchappen op *Hinzuan* gebragt hadden: in den namiddag ontmoette ik eenen anderen, van *Maskat* gekomen (waar toen een Burgeröorlog ontſtooken was,) om wapenen te koopen. Ik betuigde allen, dat ik hun Volk beminde; zy beantwoordden dit met de vuurigſte dankbetuigingen, inzonderheid de twee oude Mannen, die zeker by de tachtig jaaren telden; zy bragten my ZOHAIR en HARETH voor den geest.

Men hadt my een zo ongunſtig berigt gegeeven van den weg over het gebergte, dat ik myne Reisgenooten afmaande van om den tocht te denken, waarin de Capitein reeds geen zin hadt: maar dewyl ik volkomene kennis begeerde te verkrygen van een Eiland, 't geen ik nimmer zou wederzien, ſchreef ik den volgenden dag aan SALIM, met verzoek, dat hy my één Draagſtoel zou leenen, met een genoegzaam getal van Mannen. Hy zondt my geen geſchreeven antwoord, 't welk ik meer aan zyne onbekwaamheid, dan onbeleefdheid, weet; maar de Gouverneur kwam met ALWI, en diens Zoonen, 's avonds aan boord; zeggende, dat zy myn Brief gezien hadden; dat alles in gereedheid zou weezen; doch dat ik de Draagers voor niet minder dan tien Dollars kon krygen. Ik verklaarde meer te willen betaalen, maar aan de Draagers zelve, naar maate van hun gedrag. Zy keerden, eenigzins misnoegd, te rug, naa dat ik op het Schaakbord een ſpel geſpeeld had met ALWI's jongſten Zoon, in wiens voorkomen en gedrag iets zeer inneemends was.

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

LEVENSBESCHRYVING VAN DEN HEERE CHRISTIAAN WILLEM OEMLER, *Hertoglyk Saxiſch-, Weimar- en Eiſenachſche Conſiſtoriaalraad; Superintendent der Kerken en Schoolen van het Jenaſche Diſtrikt; Opperleeraar aan de Hoofd- en St. Michaëlis Kerk; Beſtuurder van het Weezen-Inſtituut te Jena, en Medelid der Keurvorſtlyke Academie der nuttige Weetenſchappen te Mentz.*

De Heer OEMLER wierd den 20 *Sept.* 1728, te *Denſtädt*, een Dorp naby *Weimar*, geboren. Zyn Grootvader GEORGE

Digitized by Google

WILLIM, zoo wel als zyn Vader CONRAAD GERHARD, zyn beide daar Predikant geweest. Zyn Grootmoeder, van Moeders zyde, was eene Jufvrouw GOTTER, de oudſte Dochter van JOHAN CHRISTIAAN GOTTER, Geneesheer te *Kamburg*, welke met JOHAN CHRISTIAAN REICHEL, Predikant te *Punſchraw* by *Naumburg* in *Saxen*, in den Echt trad; uit welk Huwelyk eene Dochter geboren wierd, welke zyne Moeder is geweest. Zyn Vader, welke hem als een eenigen Zoon zeer teder liev had, wierd hem door den dood ontrukt, toen hy nog geene zes jaaren oud was. Doch eene gunſtryke Voorzienigheid zorgde op de beſte wyze voor zyne Opvoeding, en vroegere beſchaaving. Op zeker Landgoed, te *Denſtädt*, hield eene Mevrouw LAU haar verblyv, welke een Gouverneur voor haare twee Kinderen hield. Deze Dame vergunde, dat hy met beide haare Kinderen mogt onderwezen worden. Hy genoot hier, tot in zyn tiende jaar, het eerſte onderwys. Hierop bezocht hy het Gymnaſium te *Weimar*. Daar ſtond hy, in de vierde Claſſe, onder het opzigt van den rechtſchapenen LABES, welke, na verloop van eenige jaaren, Predikant te *Teutleben* by *Buttſtädt* wierd. Nog vereert hy de Aſſche van dien rechtſchapen Man, in welken hy zynen goeden Vader weder vond. Deze Man zocht de gaven en talenten, welke God in zyne ziel gelegd hadde, geduurig beter te ontwikkelen, en te volmaaken. Van dezen voortreffelyken Man wierd hy, als of hy zyn eigen Zoon was, bemind; ook gav hy hem, by elke gelegenheid, blyken zyner vaderlyke lievde, zoodat hy door zyne aanbeveeling zich veele vrienden en begunſtigers verwierv. Het aandenken aan eenen SCHRÖW, welke Conrector was, is by hem onvergeetelyk, en het grav van den beroemden CARPOVIUS nog dierbaar en waardig. Daar hy, in de Wysgeerige Weetenſchappen, voornaamlyk, zyn genoegen vond, nam CARPOVIUS deze gelegenheid waar, en oefende hem in het diſputeeren, zoodat hy ſchier by elk diſpuut, welk 'er weeklyks gehouden wierd, opponeeren of defendeeren moest. CARPOVIUS was een voortreffelyk Leermeester, welke zich byzonder naar de vatbaarheden en neigingen zyner Kweeklingen wist te ſchikken, en hierdoor wakkerde hy hunnen iever, op eene buitengewoone wyze, aan. Beſpeurde hy, by den eenen of anderen, eene byzondere neiging tot deze of geene weetenſchap of taal, dan gav hy hun aanſtonds met vergenoegen, en zonder eigenbelang, Onderwys in dezelve. Onze OEMLER liet eens blyken, dat hy lust hadde om de Syriſche taal te leeren, en aanſtonds was CARPOVIUS bereid, om hem het noodige Onderwys daarin te geeven, en verheugde zich, hem zoo ver gebragt te hebben, dat hy, met eene Redevoering, in 't Syrisch, van het Gymnaſium afſcheid nam. In het jaar 1747 verliet hy dit Gymnaſium, en vertrok naa het Hoogeſchool te *Jena*. Hier breidde hy zyne reeds verkregene Wysgeerige Kundigheden, onder aanleiding van den toen-

maa-

maaligen Magister POLZ, welke vervolgens Hoogleeraar en eindelyk Conſiſtoriaalraad wierd, uit. Met lov ſpreekt hy dikwerv van de vriendſchap van dezen Man. Hy herinnert zich nog altoos het geluk, dat hy den vryen toegang tot hem had, en denkt nog, met vergenoegen, aan de uuren, waarin hy zich onder zyn opzigt weeklyks in het disputeeren oefende. In de taalen verkoos hy de toenmaalige Privaat-Leeraaren Doct. HIRT, Doct. ZIRLER en ZENKEL; in de Godgeleerde Weetenſchappen den toenmaaligen Kerkenraad Doct. WALCH, en Doct. KÖCHER. Maar zyne meest gelievde Leeraar was Doct. REUSCH, welkers lievde en toegenegenheid hy voornaamlyk verwierv. Aan dezen Man dankt hy zyne overtuiging van de Waarheid en Godlykheid van het Christendom, daar hy in zyn Collegie bewees, dat de Christlyke Godsdienst de redelykſte zy, en dat in denzelven niet één Leerſtuk de waarheden van de gezonde en zuivere rede tegenſpreekt. Zyne *Introductio in Theologiam revelatam* is nog geduurig een van zyn meest gelievde Boeken. Hy verheugt zich nog, by dezen diepdenkenden Geleerden, de *Polemica* gehoord te hebben. Dit Collegie, zoo als het REUSCH hield, verſpreidde over de Godgeleerde Weetenſchappen het helderſte licht. Die hetzelve met nut by hem bygewoond heeft, is noch een aanbidder der Nieuwere, noch een blinde aanhanger der Oude; maar hy zal zeker eerst alles proeven, en het beste behouden. Hy acht zich over het gemeen gelukkig, dat hy op zulk eenen tyd te *Jena* geſtudeerd heeft, waarin Geleerde en voorbeeldig deugdzaame Hoogleeraars, welke niet ſlegts eene waare opklaaring bevorderden, maar ook, door hun voorbeeld, de leeringen, welke zy voordroegen, gewigtig en belangryk maakten, leevden.

Schoon, in zyn tyd, de Uitlegkunde met zoo veel vrucht niet behandeld wierd als tegenwoordig, tragtte hy evenwel in ſtilte zich met den waaren zin der Bybelſche Waarheden bekend te maaken. Nadat hy over het Onderwys in het uitleggen der H. Schrivt, door BAUMGARTEN, by POLZ Collegie gehouden had, kocht hy over een en ander gewyd boek de beste Uitleggers van dien tyd, en ſloot zich in zyne Kamer op, om zich ongeſtoord in den Bybel te kunnen oefenen, en wel op zulk eene wyze, als voor zyn verſtand en hart van nut kon zyn. In de Christlyke Zedeleer was REUSCH ook zyn Leermeester. Maar, daar MOSHEIM te dier tyd een begin met de uitgave van zyn Werk maakte, verkoos hy ook dit, voor eenen Predikant zoo nuttig, Boek, tot zyn Handboek in deze Weetenſchap, gelyk hy ook vervolgens in zyne openbaare Schrivten bekend heeft, dat hy MOSHEIM veel te danken had. REUSCH en POLZ beſpeurden in hem, dat hy zich voornaamlyk der Wysgeerte wilde toewyden; dan, zy raadden hem aan, dat hy zich tot het predikambt zou voorbereiden. Hy volgde hunnen raad ook op, en bleev, uit dien hoofde, nog twee jaren

Digitized by Google

ren langer op het Hoogeſchool, om zich in de beöefenende Weetenſchappen, als in de *Homiletica*, onder aanvoering van den Kerkenraad, Doct. HALLBAUER, in de *Pastoraal Theologie* en *Catechetica* onder WALCH en KÖCHER, te oefenen. Voornaamlyk verwierv hy zich de genegenheid van GOHREN', welke een zeer beroemd Predikant, en bekwaam Catecheticus, te *Jena* was. Deze voortreffelyke man kreeg ook zulk eene lievde voor hem, dat hy hem den Predikſtoel liet beklimmen, en met hem als zynen vriend verkeerde; welke verkeering ook zeer nuttig voor hem was. Van dezen man ſpreekt hy nu nog ook niet anders dan met de grootſte hoogachting.

Toen hy aan het einde van zyne Academiſche loopbaan was, wierd hy van zynen Leermeester, den toenmaaligen Magiſter POLZ, verzocht, om, by gelegenheid, dat deze, in 1752, Adjunct by de Filoſofiſche Faculteit wierd, onder hem in 't openbaar als Reſpondens te disputeeren. Het gelukkig gevolg daarvan ſpoorde hem aan, om een eigen Dispuut uit te werken, en het zelve openlyk te verdedigen, waarby hy het geluk had, dat REUSCH, en nog eenige zyner Leermeesters, tegen hem opponeerden.

In het jaar 1752, eindigde hy zyne Academiſche loopbaan, en wierd Gouverneur by den jongſten Zoon van den Commercieraad SCHMIDEL, te *Gera*. Deze Jongeling, welke door zyn' Vader tot den Koophandel geſchikt was, toonde byzonder goede natuurvermogens te bezitten. Uit dien hoofde, verwekte hy weldra in hem een' lust tot de Weetenſchappen. Hy onderwees hem nog geen volle drie jaaren; doch had hem evenwel, in dien tyd, zoo ver gebragt, dat hy, na zyn vertrek, het Thomasſchool te *Leipzig* bezocht, en, door zyne naarſtigheid, het zoo ver bragt, dat hy Hov- en Regeeringsraad te *Dresden* wierd. In dit huis had hy gelegenheid om zich in de praktikaale Weetenſchappen te oefenen. De Heer SCHMIDEL lag over het halv jaar ziek. Hy moest hem dagelyks bezoeken, en met hem over de gewigtigſte Leerſtukken van het Christendom ſpreeken. Te dier tyd gav God eene byzondere blyk zyner goede Voorzienigheid over hem. Op zekeren dag, in het jaar 1754, ſtond, reeds des morgens om zeven uuren, het ſchoone huis van dien Heer in volle vlam. Was dezelve midden in den nacht uitgebarſten, dan had hy het niet kunnen ontvlugten; want men had nauwlyks zoo veel tyd, dat men den zieken Heer SCHMIDEL kon redden, welke weinige dagen daarna overleed. In dien post had hy wel het gewenscht vooruitzigt, om met zyne Eleve niet ſlegts naa de Hoogeſchoolen, maar ook uit reizen te gaan. Doch de wyze Voorzienigheid ſloeg eenen anderen weg met hem in. Geheel onverwagt beriep hem de Geheimraad VON LINKER tot Predikant te *Denſtädt*, waar zyn Grootvader en Vader als Predikanten geſtaan hadden; vermids de opvolger van zynen Vader geſtorven was.

Hy

Digitized by Google

Hy volgde den wenk van God, en wierd in 1755 in zyn Leeraarambt ingezegend. Aan deze plaats heeft hy menig hard en treurig geval ondergaan. In het jaar 1759, wierd hy van eenen Pruisiſchen Partyganger, COBATSCH, geplunderd; door den ſchrik en de mishandelingen, welke daarmede gepaard gingen, verloor hy zyne gezondheid, en zyne Echtgenoote, welke de jongſte Dochter van den Baljuw FISCHER, te *Ostheim*, was, het leven, in haar twee-en-twintigſte jaar. Het volgende jaar drukte hem de Veeziekte, en de ſchade, welke een onweêr veroorzaakt had, bragt hem in eenen kommervollen toeſtand. Maar Gods goedheid vergoedde hem dit alles in eene ruime maate. De toenmaalige regeereude Hertogin Weduwe AMELIA nam, in zyne treurige ongevallen, een groot deel, en beval, dat men voor zyne verbetering zoude zorgen. 'Er waren vier jaaren verlopen, toen de Voorzienigheid hem eene betere Predikantsplaats aanwees. De doorluchtige Hertogin beriep hem, met een eigenhandig ſchryven, tot Opperleeraar en Adjunct te *Neumark*, en hy deed aldaar, in 1764, zyne Intrede. Nu nog zegent hy die Gemeente, welke hem met zoo veele lievde ontving. Hy arbeidde hier ſlegts tot 1766, toen hy, geheel onverwagt, als Archidiaconus van *Jena* beroepen wierd. Om gewigtige redenen bedankte hy, tot drie reizen toe, voor dit beroep, om dat zyne Gemeente hem zoo dringend verzocht, dat hy haar zoo ſpoedig niet wilde verlaaten. Maar eindelyk moest hy aan het aanhoudend verzoek van eenen Hoogedelen Stadsraad te *Jena* gehoor geeven, en het beroep aanneemen.

Aanſtonds, na dat hy hier aangekomen was, verzocht hem een groot aantal Studenten, dat hy eenige *Collegia Practica* voor hun wilde houden. Hy beloovde dit, en verkreeg daar toe, den 14 *February* 1767, van den Hertog verlov. Hy hield een *Collegium Homiletico-practicum*, en gav zynen toehoorers gelegenheid, dat ze zich niet alleen des Vrydags in de Stadsmaar ook des Zondags in de Garniſoens-Kerke, konden oefenen, waarby hy dan altoos tegenwoordig was; een *Collegium Catechetico-practicum*, waarby hy hun ook gelegenheid gav om zich met de onderſcheidene Claſſen der kinderen in het Catechiſeeren te kunnen oefenen; een *Collegium Theolog. pastorale*, waarmede hy ook de Caſuiſtica paarde, en zyne toehoorers ook met zich, by het bezoeken der Zieken, nam.

Maar voornaamlyk droeg hy zorg voor een beter Onderwys der Schooljeugd. Want hy had reeds by ervaaring gezien, dat de Predikanten-daardoor het meeste goed in hun ambt konden ſligten. Hy liet, uit dien hoofde, de Schooljeugd weeklyks twee uuren in zyn Auditorium byeenkomen, en onderwees ze daar zelve. Dit weldaadig voorneemen veroorzaakte hem eene groote moeilykheid, zoo dat hy verklaagd, en hem dit verboden, wierd. Dan hy liet zich hierdoor niet vervaard maaken, om dat hy zyner goede zaak bewust was. Maar, daar de geest der vol-

Digitized by Google

volging dagelyks heviger wierd, besloot hy den raad zyner goede vrienden te volgen, en gav 'er aan de toen regeerende Hertogin kennis van, verzocht haar, dat ze alles zou laaten onderzoeken, maar ook te gelyk om haare gunstige bescherming. Hy verwierf niet slegts haaren gunstigen byval, om deze zaak onverhinderd voort te zetten; maar zy stelde hem ook den 21 *April* 1769, als werklyken Consistoriaalraad, met zitting en stem in het Vorstlyk Consistorie, aan. Een jaar vroeger, naamlyk in 1768, richtte hy een Vryschool op, waarin alle arme kinderen, om niet, in alle nuttige Weetenschappen, in het rekenen en schryven, onderweezen worden, en ook alle Schoolboeken voor niet krygen. Dit Vryschool nam de toenmaalige doorluchtige Erfprins, de thans regeerende Hertog KAREL AUGUSTUS, in zyne bescherming, en nu nog ondersteunt hy hetzelve door zyne milddaadige bydraagen. Zoo klein als het begin was, zoo heerlyk heeft God deze inrichting gezegend, en word nog met vrugt gaande gehouden. Maar, daar zyne vyanden, welke hem dwarsboomden, zich nog niet stil hielden, nam hy het besluit om een beroep naa *Erfurt* aan te neemen. Hy deed, in de daad, ook aanzoek om zyn ontslag; dan hy kreeg hetzelve niet; maar de doorluchtige Hertogin vermeerderde zyn traktement met honderd guldens; met de verzekering, dat ze by de eerste gelegenheid nog beter voor hem zoude zorgen. De toenmaalige Geheimraad, en vervolgens Kanselier, SCHMIDT, moest hem dit besluit bekend maaken, en hem verzoeken, om haare Landen en dienst niet te verlaaten. Uit dien hoofde besloot hy voor dit beroep te bedanken, om zich de gunst en toegenegenheid eener zoo edeldenkende Vorstin niet onwaardig te maaken. In het jaar 1772 geraakte hy, by de toen ter tyd heerschende besmettelyke ziekte, gevaarlyk krank. Deze ziekte had reeds over de vyvhonderd persoonen in het graf gesleept, gelyk hy ook, door zyn veelvuldig bezoeken dier Zieken, daarmede wierd aangestoken. Alle Geneesheeren twyfelden aan zyne opkomst; maar God schonk hem zyne gezondheid weder.

In het jaar 1775, nadat de Consistoriaalraad en Superintendent, Doct. HIRT, het beroep naar *Wittemberg* aangenomen had, wierd hy Vicarius van dat Superintendentschap, en, in 1776, werklyke Superintendent en Opperleeraar. In zyn distrikt gav hy zich aanstonds alle moeite om het onderwys der Schoolen beter in te richten; gav den Schoolleeraaren nuttige Schriften te leezen, en vormde zelvs eenige Schoolleeraaren, welke hy leerde hoe zy doelmaatig moesten werken. Den Predikanten gav hy vriendlyke wenken, om het nuttige van hun ambt dagelyks beter in te zien.

Hy is tweemaalen gehuwd geweest. De eerste reis in het jaar 1756, met de jongste dochter van den Baljuw FISCHER, te *Ostheim*, JOHANNA MAGDALENA, welke in 1762, zonder kinderen na te laaten, overleed. De tweede reis in 1763, met de middel-

ste

de dochter van den Locaal Adjunct-Opperleeraar, CHRISTOFFAUR. AS MATHESIUS, te *Kamburg*, FREDRIKA DOROTHEA, by welke hy twee zoonen en vier dochters heeft.

C. MULLER. V. D. M.

DE ZEE.

Welk een wyden Waterplas beſchouw ik voor myne oogen! —— Welk eene groote uitgeſtrektheid vertoont zich aan myn gezigt — De *Zee*, die groot en wyd van ruimte is, dat onoverzienbaare pekelveld, waar de God van Hemel en van Aarde zyne Almagt vertoont. Het tydſtip nadert, dat ik met myn Water-Kasteel over het zelve heenen gevoerd zal worden, —— de voor my gunſtige Wind begint te waaijen, —— de vlugge Matroos maakt reeds de Zeilen los. —— Alles is aan het werk om het Schip reisvaardig te maaken: men ligt alreede het Anker, en —— zie daar, wy verwyderen ons van het Land; —— langzaam ontzinkt my de Plaatze myner geboorte, — ik zie nog even de toppen der Toorens van myn Vaderland, en, wy zeilen voort. —— Nu zwerf ik op de groote Wateren der *Zee*. —— Ik beſchouw niets dan Lugt en Water, en beveel my aan Hem, die de Zee en het Drooge gemaakt heeft; dan —— welk een ruim veld van Beſpiegelingen vertoont zich voor mynen geest; hoe heerlyk is het Werk van God; — hoe onverhinderd beſchouw ik hier de Majeſtueuze op- en onder-gang der Zon; — hoe vrolyk zie ik haar, in het Oosten, den blyden *Morgenſtond aankondigen*, en hoe aanbidlyk ſchoon des *Avonds*, in het *Westen*, nederdaalen, daar zy voor myne oogen aan de Kim verdwynt! En, beſchouw ik in den ſtillen nacht het gezellige licht der Maan, met zoo veele millioenen van andere Hemellichten; dan verlies ik my zelven, verrukt door 't ſchoon gezigt der Schepping. Hoe duidelyk vertoont zich thans aan myn oog de onbepaalde Almagt, Wysheid en Goedheid, van den Schepper der Natuur. —— Hoe wyslyk ſchikte Hy den Wind, om, door middel van denzelven, onze Schepen als voort te ſtooten; —— dan, behaagt het den Heer der Wereld de Schatkameren van den Wind geheel te ontſluiten, dan beginnen zich de Golven der *Zee* tot bergen te vormen. —— Hy, JEHOVAH, ſpreekt, Hy doet eenen ſtormwind opſtaan, —— de baaren der *Zee* beginnen te bruiſchen, —— de Zeelieden beeven; het groote, het logge, Schip wordt geſlingerd als een ligte veder; Donder, en Blikſem, verheft zig by beurten en de gantſche Natuur ziddert: beſchouw deeze Aanbiddelyke Almagt van den God aller Goden; —— komt hier, gy —— gy lieden die het beſtaan eener Godheid loochent, — beſchouwt Gods werk op de groote wateren, en beeft. ——

Dan,

Digitized by Google

Dan, hoe veele duizenden van ſchepſelen vinden, in deezen grooten Waterplas, hun beſtaan! Hoe veele wonderen der Natuur zyn in denzelven geplaatst, — hoe veelerlei ſoorten van ſchepſelen, groote en kleine, tot 's menſchen dienst geſchikt; door zyne Almagtige hand onderhoud Hy dezelve alle; —— zy wagten op Hem dat Hy hen hunne ſpyze geeft te zyner tyd. —— Hoe wonderlyk is het Maakſel hunner ligchaamen — geſchikt om in dat vloeibaare Element te leeven —— in dat golvend ruim der rustelooze baaren; —— die baaren, door den wyzen Formeerder tot zulke heerlyke einden geſchikt, — tot zoo veel nut voor zyne ſchepſelen, ons Menſchen; —— baaren, die enkel op het bevel van zyne Godlyke Almagt zig verheffen, —— en ook ſtille zyn; —— baaren, meer dan eens gebezigd, om volken te ſtraffen, —— om volken te behouden! —— Hoe ſtrafte Hy de eerſte Waereld, door eene gantſche overſtrooming van water! —— Hoe deed hy den grooten dwingland Farao, met zyn gantſche legermagt, door dezelve omkomen; en hoe beperkte Hy de woedende golven, om zyn volk Israël te behouden! —— Aanbid dan Gods Almagtige hand —— Gods onbepaalde kragt, in de groote wateren der *Zee*; —— beſchouw zyne wonderen op dezelve, en loof Hem, die de wateren der *Zee* heeft voortgebragt, voor ons tot zoo veele nuttige einden. Want, al wat zyne hand geſchapen heeft ſtrekt ten onzen nutte —— alle zyne Werken zyn als zoo veele tongen om zynen lof te vermelden. —— Het gantſche Heelal —— de onafmeetbaare Schepping, zy getuige zyner Almagt, Wysheid en Goedheid. Loof dan den Heere, ô! onze Ziele, en vergeet geene van zyne wonderdoende Weldaaden; want hem komt toe den hoogſten lof, van nu tot in eene eindeloze Eenwigheid.

EEN WENK AAN ONZE HEDENDAAGSCHE ONGELOOVIGEN.

Wanneer de beroemde Deïstiſche Wysgeer, DAVID HUME, zich te *Parys* bevondt, viel 'er een geſprek voor, tusſchen hem, de Heeren D'ALEMBERT, DIDEROT, en andere Vernuften, die uitſtaken, door eene veragting te betoonen voor de bekrompene Begrippen en Volksvooroordeelen, die, huns oordeels, het verſtand vernederden van eenen BACON, eenen NEWTON, en eenen LOCKE. —— In den loop des onderhouds bleek, dat de Heer HUME zo verre niet ging in de Belydenis des Ongeloofs, als eenigen van 't Gezelſchap. Hy yverde voor het Beſtaan en het Zedelyk Beſtuur eener Godheid. —— Naa dat hy weggegaan was, antwoordde een deezer groote Wysgeeren, gevraagd zynde, wat hy van den Heer HUME dagt? —— „ Zeker, de Heer HUME is een Man van een onbekrompen „ en vryen denktrant; doch het is recht jammer, dat hy zich „ niet geheel heeft weeten te ontdoen van Bygeloof, en te ont„ ſlaan van de overblyvende Vooroordeelen zyner Opvoeding."

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENVOERING, OVER HET OOGMERK DER OPENBAARE PREDIKING, EN HET MIDDEL OM 'T ZELVE TE BEREIKEN. Door JOHN SCOTLAND, *Leeraar te Linlithgow.*

En voorts, dewyl de Prediker wys geweest is, zo leerde hy het Volk nog Weetenschap. PREDIKER XII: 9.

„ 't Is op de Kerkvergaderingen in *Schotland*, gelyk
„ wy onderrigt worden in het Berigt des Vertaalers
„ van ROBERTSON'S *Geschiedenis van America*, bl. VIII,
„ dat de Geestlyken dier Kerkgemeenschappe gelegenheid
„ vinden om hunne bekwaamheden, op de voordeeligste
„ wyze, ten toon te spreiden. Op zodanig eene Zamen-
„ komst is de volgende Redenvoering voorgedraagen, die
„ wy der Vertaalinge, en eene plaats in ons *Mengelwerk*,
„ waardig gekeurd hebben. Den Jongen Leeraaren zal de-
„ zelve van veelvuldige nutheid kunnen weezen."

* * * * *

De voorgeleezene woorden geeven my aanleiding, om te spreeken over de Pligten van een *Christen Leeraar*. De taak is zwaar; en ik kan my, schoon ik anders de noodige bekwaamheden daartoe bezate, niet voorstellen, recht te zullen doen aan dit Onderwerp in een korte Leerreden. 't Is niet meer dan een vlugtige oogslag op een gedeelte, dat ik kan op my neemen. En in de weinige aanmerkingen, welke ik zal bybrengen, zal men zeker niet denken, dat ik my onderwinde voorschriften te geeven aan myne Eerwaardige Vaderen en Broederen, van welken te leeren my beter zou voegen. Ik beoog alleen, als voegende aan de plaats die ik bekleede, U eenige dingen in gedagtenisse te brengen, en voor te houden, die, schoon wy ze reeds kennen, het niet onvoegelyk kan geagt worden, van tyd tot tyd, te herinneren. Wat ik heb voor te draagen zal, zo ik hoop, regtmaa-

Digitized by Google

tig, en in de hoofdzaak niet verſchillend weezen van de gevoelens, gekoesterd door Mannen van uitgebreider kunde en meerder ervaarenisſe. Doch, indien ik wat beſliſſend ſpreek, zal de ſtellige wyze van voordragt aan eene Leerreden vergund, en daarin verwagt, myne verdediging moeten uitmaaken.

Veroorloft my, derhalven, U kortlyk aan te wyzen, het Oogmerk der Prediking, en het Middel om 't zelve te bereiken.

I. Het Oogmerk der Prediking is, zegt de Text, *om het Volk Weetenſchap te leeren.* Weetenſchap heeft men „ het voedzel der Ziele," geheeten; dewyl dezelve aan den Geest kragt en ſterkte geeft, gelyk gemeen voedzel het Lichaam. En, indien dit voorſtel eenigermaate waarheid is, ten opzigte van alle weezenlyke Kennis, zal het byzonder doorgaan omtrent Zedelyke en Godsdienſtige. Die ſoort van Weetenſchap ſchenkt daadlyk voedzel; alle andere dienen alleen om den ſmaak te ſtreelen; terwyl, voor een onbedorven hart, de zuiverſte, de aangenaamſte, en duurzaamſte, verkwikking teffens uit de eerſte voortkomt. Even gelyk, in een gezond lichaamsgeſtel, het eenvoudigst en noodzaaklykst voedzel een ſtandhoudender voldoening ſchenkt, dan die uit lekkernyen ontſtaat.

Kennis, of de bevatting der waarheid, weezenlyke of veronderſtelde, legt den grond van alles wat wy beraamen of doen. Dit ontſtaat uit onze natuur, als verſtandige Weezens, by welken alles, wat zy bedenken of bedryven, bewustheid *influit*, en het vormen van begrippen. Hoe aangelegener het voorwerp onzen geest voorkomt, hoe noodiger onze kennis deswegen is, en daarom is, dewyl de Godsdienst voor ons hoogst belang gerekend moet worden, de kennis van deszelfs gronden en waarheden onvermydelyk noodig. Hier op doelen ſteeds de onderwyzingen. De leſſen en vermaaningen, van deezen Leerſtoel voorgedraagen, veronderſtellen altoos eenige waarheden, eenige ſtukken van kennis, als derzelver grond. Hoe klaarder, hoe juister, hoe meer bevattende, de beſchouwingen van Godsdienſtige Waarheden zyn, hoe meer het Godsdienſtig gedrag, daar op gegrond, een *redelyke dienst* zal worden, gelyk de Apoſtel vermaant.

Maar hoe zal de verſtandige Leeraar deeze Waarheden voorſtellen? Op eene wyze die gemaklyk en verſtaanbaar is voor allen. Want het is geen geleerdheid, maar het uit-

Digitized by Google

uitwerkzel van geleerdheid, de vrugt van welbekookte kundigheden, en eene ten toon ſpreiding van gevoelens, geſchikt voor gemeene vatbaarheden, die niet alleen den nuttigen, maar ook den wyzen en bekwaamen, Leeraar kenmerken. En, gelyk zulk een Leeraar, aan den eenen kant, zorg zal draagen, om niet oppervlakkig of ſchraal te weezen, zo zal hy, aan den anderen kant, het vermyden voor te groote uitgebreidheid. Beter is, 't geen wy te zeggen hebben, met klem voor te ſtellen, dan alles te zeggen, wat gezegd kan worden. In een Land, waar het Euangelie, langen tyd geleden, geleeraard en beleden is, mag men veel, ten opzigte van bykans elk onderwerp, veilig overlaaten aan de algemeene vooraf gevormde gevoelens des volks. En waare kundigheid ontſtaat eerder uit eene klaare vereenigde beſchouwing van een onderwerp, by 't welk de geest in ſtaat is om met gemak de onderſcheide deelen te overzien, dan uit eene brokkelige voordragt van de onderſcheide deelen tot in 't onbepaalde uitgerekt. Te welker oorzaake, 't geen men zomtyds noemt, een onderwerp uitputten, dikwyls niet meer is dan een geleerd ſoort van beuzelen; waarin, dewyl elke Godsdienſtige waarheid eene nadere of verdere betrekking heeft met alle andere, men zich zet om alles omtrent elk onderwerp te zeggen: daar, in 't einde, verſcheide onderwerpen in elkander loopen, tot dat het verſtand des Hoorders, in ſtede van verlicht te worden, zich verward en verlegen vindt.

Maar wy zyn nog niet gekomen tot het groot Oogmerk der Prediking. Beſpiegelende kennis is niet meer dan het middel, betragtende kennis het einde, of, de eerſte is de grond, de laatſte de vrugt; indien de grond deeze niet voortbrengt, wordt dezelve onnut of erger: dezelve kan ſchadelyk onkruid teelen. In den Godsdienst, wordt waare kennis meer door 't Hart, dan 't Hoofd, opgedaan. *Ik zal*, zegt GOD door den mond zyns Propheets, *hun een Harte geeven om my te kennen.* De H. Schrift ſpreekt van *met het Harte te verſtaan, en klok van verſtand te zyn in de vreeze des Heeren.* De betragting van den Godsdienst is, naar het onderrigt der H. Bladeren, de eenige Wysheid, en Ondeugd de eenige Dwaasheid, die onzer opmerkinge waardig is. Daar en boven, naardemaal de Godsdienst eene beoefenende Weetenſchap is, ſchoon eenige maat van beſpiegelende kundigheden, noodzaaklyk, ten grondſlage diene, en, waar deeze plaats grypen,

aanleiding tot eene goede Betragting kunnen geeven, of niet, zyn eene goede geſchiktheid en daadlyke Beoefening de zekere middelen tot alle belangryke vorderingen in Beſpiegeling. Den wil van GOD te doen wordt door onzen Zaligmaaker voorgeſteld als het groot vereischte ter ontdekking, of eene Leer van Godlyke Herkomſte is: en met hetzelfde oogmerk ſchryft JOANNES, *Gy hebt de Zalvinge van den heiligen, en weet alle dingen.* Het is een grondregel, die algemeen doorgaat, „ dat wy de dingen, die wy moeten doen, leeren „ door dezelve te doen:" *De Spotter zoekt wysheid; maar daar is geene; maar de weetenſchap is voor den verſtandigen ligt.* Uit welk alles volgt, dat de Weetenſchap, die de verſtandige Leeraar het Volk zal inſcherpen, is, die ſtrekt om *hun wys te maaken tot zaligheid*; of, met andere woorden, die op de Betragting uitloopt. Gelukkig de Leeraar, die, waarin hy ook moge feilen, hierin gelukkig ſlaagt. Want hy, die dus geleerd is, mag alleen voor den wyzen Christen gehouden worden. Naardemaal het eindoogmerk des Christendoms is, invloed te hebben op het hart en de bedryven, verſtaat hy, wiens Character en gedrag daardoor gevormd wordt, 't zelve te regt; niet hy, die in ſtaat is daar over veel te ſpreeken en te redentwisten. En, wanneer men zodanig iemand zou mogen tegenwerpen, dat hy een Christen is zonder kundigheden, dewyl hy anderzins maar eene geringe maate van bekwaamheid vertoont, dan mag men vraagen, of zy zouden denken dit met regt te mogen inbrengen tegen iemand van gelyke bekwaamheid, dat hy voorzigtig is zonder kennis, wanneer hy, gelyk menigmaalen het geval is, zyne wereldlyke zaaken met voegelykheid voortzet. Dat het Volk deeze betragtende kennis van Godsdienſtige Waarheden kryge, is, derhalven, het groot voorwerp van 's Leeraars zorge.

Alle beginzels moeten ter betragting opleiden. En, dewyl 'er veele hooge en gewigtige beſpiegelingen in het Euangelie zyn, is die Leeraar meer of min bekwaam en verſtandig te rekenen, die meer of min bedreevenheids bezit, om derzelver, tot de Betragting opleidenden, invloed op te helderen. Het is niet altoos noodzaaklyk dat de Leerſtellingen een uitgewerkte ontvouwing, of bewys, hebben. De te werkſtelling van 't gezond verſtand, een vroegtydig en algemeen geloof, zal een kort verſlag van de meening en gronden der gewoone Leerſtellingen ge-

Digitized by Google

genoegzaam doen zyn. Het is, derhalven, over 't algemeen, verkieslyker, dat ze voornaamlyk vertoond worden in derzelver uitwerking. De gemoederen der Menſchen zullen, ten zelfden tyde dat zy geene twyfelingen wegens derzelver waarheid opvatten, hier door weder-houden worden van in dezelve te berusten als ſtukken van loutere beſpiegeling, en eene voldoender overtuiging van derzelver waarheid hebben, door opgeleid te worden om den invloed te gevoelen.

Maar, op welk eene wyze zal men best deezen invloed bevorderen? Dit is het ander gedeelte myns onderzoeks, waar toe ik nu treede.

II. Eeuwige Deugd; de Godlyke Volmaaktheden en Gods Gezag; het Zedelyk Beſtuur der Godheid; het Stelzel der Verzoening door God zelve ontdekt, en doormengd met andere Waarheden, bevatten het geheele Onderwerp der Predikinge. Maar, om deeze aangelegene waarheden van daadlyk gebruik te maaken, moeten zy verſtandig toegepast worden op de menschlyke natuure, en de Characters der Menſchen. Van de wyze om dezelve toe te paſſen, ontſtaat de natuur en de maat van derzelver invloed; en om den vereischten invloed te hebben, moet de toepaſſing juist overeenkomen met den ſtaat van 's Menſchen Character en gedrag. Om het Oogmerk der Prediking te bevorderen, (ſtaa my toe hier de woorden te gebruiken van een Man, door en door kundig in de toegangen tot het menschlyk hart) „ moeten wy den ſpie-„ gel aan de Natuur voorhouden, de Deugd haar eigen „ gelaat, de Ondeugd haar eigen beeld, toonen, aan de „ Eeuw en Tyd, die wy beleeven, haar gedaante en „ houding." Algemeen ſterk uitvaaren zal niets betekenen. Maar door ons onderwerp verſcheidenheid by te zetten, door de byzondere beweegingen der driften af te tekenen, de zaak van elk, hoofd voor hoofd, te treffen, ſchoon niemand byzonder genoemd of bedoeld worde, zal het geweeten zich kragtig genoopt vinden, om de ſchildery toe te paſſen.

Het loopt van zelve in 't oog, welk eene verbaazende verſcheidenheid deeze wyze van Prediken aan onze Leerredenen moet byzetten. De Onderwerpen der Prediking zyn altoos dezelfde; maar de wyze van dezelve toe te paſſen moet veranderen naar de verſcheidenheid der zeden, van tyden en plaatzen. En het is deeze geſtadige voorſtelling der zaaken uit nieuwe oogpunten, beantwoordende

Digitized by Google

aan de geduurige verandering van der menſchen zeden, welke in den Text ſchynt bedoeld te worden als het kenmerk van een verſtandig Leeraar. *En voorts, dewyl de Prediker wys geweest is, zo leerde hy het Volk noch Weetenſchap.*

Maar twee zaaken van veel grooter aanbelang, dan enkele verſcheidenheid, moeten hier in agt genomen worden. De een is, dat de Character-tekenende wyze van Prediking het beste bewys van bekwaamheid oplevert; de ander, dat deeze het beste middel is ter overtuiging.

Het valt gemaklyk, in 't algemeen, de Deugd te pryzen, en de Ondeugd te beſtraffen; aanmaamingen voor te ſtellen om deeze naa te jaagen, geene te vlieden: en, ten aanziene van die onderwerpen, een grooten voorraad van ydele woorden te kwisten, vol van bloemryke uitdrukkingen, met afgemeetene en zwellende zinſneeden; maar met naauwkeurigheid de byzondere beweegingen van het hart te beſchryven, den verſchillenden invloed der beweegredenen op de driften van onderſcheidene perſoonen aan te wyzen, de onderſcheidene trekken in Characters, die onder dezelfde algemeene benaaming voorkomen, te onderſcheiden; dit vordert kennis, en dit heeft moeite in. 'Er is eene oneindige verſcheidenheid in de geſteltenisſen van 't menschlyk gemoed, en om de fyne onderſcheidingen (*) in Character en bedryf te ontdekken, zodanig, dat een mensch, behalven de toeſtemming in 't geen hy als waarheid hoort, zyne eigene beeldtenis erkent, moet erkend worden geene geringe bekwaamheid te vorderen.

Hier

(*) Het is niet onaartig op te merken, hoe eene betuiging van onkunde, zelfs dan, wanneer dezelve geenzins verondersteld kan worden, uit zedigheid, voort te komen, voor eene zonderlinge doordringenheid van verſtand konne doorgaan. Het *je ne ſçai quoi* is eene geliefde ſpreekwyze van alle het niet naauwneemende Schryveren, om in te boezemen dat 'er iets in hunne woorden ligt opgeſlooten, al te fyn om het met woorden uit te drukken. Oppervlakkige Leezers verbeelden zich dat dit een hooger vlugt insluit; niet overweegende, dat hoe beter een Schryver zyn onderwerp verſtaat, hy te zeldzaamer hiervan gebruik zal maaken. Het is, derhalven, geene uitmeemende ſcherpzinnigheid van gedagten, maar, integendeel, de verwarring, of gebrek, van denkbeelden, die meest altoos het gebruik deezer ſpreekwyze veroorzaaken.

Digitized by Google

Hier na zal egter de Leeraar, die meesterſtukken zoekt voort te brengen, geſtadig tragten (*).

Maar, hoe zeer deeze wyze van Prediken ten bewyze van bekwaamheid ſtrekke, zal verder blyken, als wy overweegen, dat dezelve het beste middel is om te overtuigen. Niets kan overtuigen, of het moet *byzonder* weezen. In *algemeene* cierlyke voordragt, moge elk vermaak ſcheppen, maar niemand wordt verlicht, of naar eisch aangedaan. De rede hiervan is, dat, alle menſchen zich zelven in eeniger voege even zeer bedoeld vindende, niemand het zich byzonder aantrekt. Zo te ſpreeken, dat een mensch, met eenige verbaasdheid, naadenke, en zegge: *Ik heb het gezien!* en, op eenen anderen tyd, te maaken dat hy de gedagten inwaards wende, en betuige: *Ik heb het in my zelven gevoeld!* dit is doel treffend in 't ſpreeken, dewyl het overtuiging baart; geene algemeene overtuiging dat de zaak waarheid is; maar eene byzondere overtuiging dat het iemand in 't byzonder raakt. —— De gloeiende kleuren, welke de Verbeelding verſchaft, en de drift in het voordraagen, van welke men zomtyds geſprooken heeft als de eenigſte vereischten, zyn, zelfs dan, wanneer zy de maat niet te buiten gaan, niet

(*) Een zeker ſlag van Leeraaren ſpreekt met groote verſmaading van algemeene Voordragt, 't geen zy het doen van Aanſpraaken noemen: hunne verſmaading zou regtmaatig weezen, indien zy iets beters in plaats ſtelden. Maar hunne eigene handelwyze is, om, door eene menigte van nietsbetekenende onderſcheidingen, eene Redenvoering, volgens de regelen van een gekunſteld Stelzel, in eindelooze deelen en onderdeelen te ſnipperen; die, in ſtede van een onderwerp naar eisch te behandelen, of 'er een klaare, veelbevattende, en een geheel maakende, ſchets van op te geeven, het alleen verkruimelen in byzonderheden, welke 'er om heen loopen. Nogthans noemen zy den Man, die hierin uitmunt, een groot Prediker, of een bekwaam Godgeleerde. Laaten deeze bynaamen omtrent hem gelden, als men ſlegts wil toeſtaan, dat, in Leerredenen van dien ſtempel, dezelfde dingen ſteeds wederkeeren onder verſchillende hoofden; dat de Leerreden, onder de ſchyn-vertooning van voort te gaan, ſtil ſtaat, en dat wy naauwlyks een enkelen ſtap ter waare kennisſe van het onderwerp vorderen. „ De gereedſte weg," zegt een beroemd Schryver, „ om gek te worden, is door zich aan een bepaald Stelzel te „ binden: want hoe meer eene zaak naar Wysheid gelykt, „ indien het geen Wysheid zelve is, hoe regtſtreekſcher de„ zelve in het tegenovergeſtelde verandert."

Digitized by Google

niet meer dan bekleedzels; Character-ſchetzende denkbeelden maaken het lichaam der Welſpreekenheid uit.

Twee groote hinderpaalen doen zich in 's Menſchen gemoed tegen de overtuiging op. Traagheid en Zelfbedrog. De uitboezemingen van eene leevendige en heete verbeelding, gepaard met een vuurige voordragt, moge de ziel uit den ſtaat van vadzigheid opwekken, aandagt baaren, en ſterke aandoening veroorzaaken; maar, indien de ziel geen bepaald oogmerk heeft, is het uitwerkzel oogenbliklyk en niets beduidend; of, indien het ſtand houdt, zal het op een wild en ongeregeld gedrag uitloopen. Ten zelfden tyde volvoert het Zelfbedrog haare werkingen met meer gerustheids, en een beteren uitlag, dan te vooren. Maar Character-tekenende ſchetzen, het hart door het verſtand raakende, ontdekken het Zelfbedrog in de ſchuilhoeken, en rukken het dekkleed weg, waar mede 't zelve de leelykheid der Ondeugd bedekt.

Algemeene beſchouwingen vorderen, om de gewenschte uitwerking te baaren, en opmerkzaamheid en opregtheid van hart, 't geen van het gros der Toehoorderen niet kan verwagt worden. Byzondere beſchouwingen vereiſchen, om derzelver doel te ontdekken, van ons alleen, dat wy de oogen openen, en hebben niet meer noodig dan opregtheid te verwekken, en het uitwerkzel te verzekeren, eer de menſchen het merken.

Algemeene beſchouwingen mogen goede beweegingen veroorzaaken. Doch daar dengdzaame aandoeningen geen Deugd zyn, zal zodanig eene beſchouwing eens onderwerps, 't welk alleen ſtrekt om de eerstgemelde gaande te maaken, verre te kort ſchieten om het Oogmerk der Prediking te bereiken. Veelen zyn vatbaar voor vuurige opwekkingen ter Deugd, die in hun Character vreemdelingen zyn omtrent de Deugd zelve. En de eigenlyke bedoeling des Predikers is, niet om een Inſtinct op te wekken, maar invloed te hebben op de keuze; niet om lydelyken indruk te baaren, maar daadlyke werking. —— De bekende geſchiedenis van ALEXANDER van *Pheres* kan ons hier ter opheldering dienen. Die veragtlyke Dwingeland borst, by de vertooning van vercierd jammer op het ſchouwtooneel, uit in traanen, ten zelfden tyde dat hy een groot aantal zyner Onderdaanen met de gruwzaamſte wreedheid ombragt. —— Hier hebben wy een ſlegt Mensch, die de aandoeningen ter Deugd gevoelt; zyne ge-

Digitized by Google

gemoedsbeweegingen zyn zo ſterk als zyne misdaaden ſchreeuwend. Hoe zullen wy reden geeven van eene zo in 't oog loopende onbeſtaanbaarheid? Geplaatst als een geen belanghebbend aanſchouwer, waar hy niet te kampen hadt met zyne heerſchende driften, oefende de Wet der Deugd, in zyn hart geſchreeven, wakker gemaakt, haar vermogen. Deelneemende in de zaaken der Wereld, dreef de woede zyner belanghebbende driften hem tot het inſlaan van eenen geheel tegenovergeſtelden weg; en verborgen, daar alle hartstogten zich zelven rechtvaardigen, voor zyne oogen de ſnoodheid zyns gedrags in deeze op te volgen. Die, het geweeten in ſlaap ſusfende, hielden den man te rugge van zyn weezenlyk Character te zien, en daar over uitſpraak te doen. Zo dat hy, met eene ſchynbaare gelyke voldoening, botvierde aan de misdaadigſte driften, en bloot ſtondt voor de opwekkingen ter Deugd; beide hadden zy beurtlings by hem plaats, zonder elkander in den weg te zyn. —— 't Is waar, een weinig bedaard beſchouwens van zich zelven zou hem de onbeſtaanbaarheid hebben kunnen toonen. Maar hoe weinigen zyn genegen om in zich zelven te treeden? Dit zelfde is het geval in alle algemeene leevensomſtandigheden, waar de menſchen zich gevoelig betoonen voor de bekoorlykheden der braafheid, en, in het daadlyk leeven, een geheel daar mede ſtrydige rol ſpeelen; zy vermyden zorgvuldig in zich zelven te zien, en de onderſcheide deelen van hun eigen Character met elkander te vergelyken.

By afweezigheid der verzoekinge, is het hart in de belangen der Deugd. Dit is niets meer dan de indruk van GODS hand in de vorming van 's Menſchen Ziel. Maar is dit genoegzaam om de eiſchen van den Godsdienst te vervullen? Zeker neen. Want, gelyk het 't oogmerk van den Godsdienst is de Menſchen zo wel te doen werken als te gevoelen, en te gevoelen alleen om te werken, zo is het 't oogmerk van Godsdienst-Leere, om der Deugd eenen gezagvoerenden invloed te geeven in beproevende omſtandigheden, en van dien aart zyn, meer of min, alle omſtandigheden deezer Wereld, die den Mensch tot daadlyk betoon oproepen. Hoe zullen die Godsdienſtige gevoelens zich *dan* houden? Dit is de groote vraag. —— Men zal gereed toeſtemmen, veronderſtel ik, dat deeze gevoelens dikwyls onderdrukt of vermeesterd zullen worden door de overheerſching der zondelyke nei-

Digitized by Google

gingen. — En van waar ontstaat die overheerſching der zondelyke neigingen? Uit de bedorvenheid onzer Natuure. — Maar berooft die bedorvenheid den Mensch van zyn Geweeten? Neen; doch 't Geweeten wordt door Ondeugd vermeesterd. —— Terwyl het wakker is? Niet zo algemeen; maar, om het voor wakkerworden te bewaaren, wordt het geblinddoekt. — Vanwaar heeft Ondeugd dit vermogen om het Geweeten te verblinden? Alleen door de duisternis, waar mede zy zich bedekt, of het bedrieglyk kleed, 't welk zy aantrekt. Ondeugd behoeft, om haat te verwekken, alleen gezien te worden. Zy is eene tooveresſe, die verſcheide middelen bezit om wederſtand te boven te komen, maar in haare kunſtenaaryen ter verdeediginge ſchuilt haare groote zekerheid in vermomming; veelvuldig zyn de uitvlugten, veelvuldig de valſche kleuren, van welke zy zich bedient, om, in de verbeelding der zondaaren, onder eenen anderen naam dan haaren eigenen, door te gaan.

Tegen deeze alle ſteft het Characterkundig Prediken de kragtdaadigſte middelen van ontdekking te werk. Maar om in een groep gezien te worden, is haar hoofdbedrog; om haar ter overtuiging voor den dag te haalen, moet zy, om zo te ſpreeken, in haare eigene gedaante vertoond, en niet als eene menigte gezien worden; eene menigte, of als verzameld in den perſoon van éénen, of als verdeeld onder veelen. Men moge de Menſchen over de zonden in 't algemeen onderhouden, of tot hun van eene zonde bepaald ſpreeken, doch op eene algemeene wyze, en de indruk, welke dit veroorzaakt, is, zo eenige, oogenbliklyk en zonder uitwerkzel: men moge tot hun van zonden ſpreeken, in welke zy deel hebben met veelen rondsom zich, en *zo ziende zien zy niet.* De vertooning, derhalven, moet, om t'huis te komen in iemands hart, byzonder, niet algemeen, weezen, en zodanig, dat hy zich in een geval beſchouwe, waarin hy met anderen in 't algemeen geen deel heeft, maar dat hy als zyn eigen gevoelt. —— Om dit te verrigten, is het geenzins noodzaaklyk, dat wy, ten onderwerpe onzer Leerredenen, alleen de zodanige uitkiezen als zeer byzonder zyn. De algemeenſte onderwerpen kunnen, door een kundige hand bearbeid, Charactermaatig behandeld worden.

„ Algemeene Beſchouwingen," zegt zeker Schryver; „ zyn gelyk ruime verſchieten, waar het oog een zo „ ruim veld neemt, dat het veele dingen teffens ziet, „ en

en niets onderscheidens." Byzondere beschouwingen vertoonen de onderscheidene voorwerpen in eene tastbaare gedaante, elk in zyne eigene gestalte en grootte. Het valt hier uit gemaklyk te begrypen, welke minst bloot staan voor misvatting, welke best geschikt zyn om de uitvlugten der Eigenliefde te voorkomen of te vernietigen, en de naakte waarheid op het hart te drukken. Zegt de Menschen, by voorbeeld, dat zy groote zondaars zyn, dat zy dagelyks in gedagten, woorden of daaden, overtreeden, zy zullen gereed hunne toestemming geeven; zy zullen u met genoegen hooren; en daar mede is het afgedaan. Maar ontdekt ondeugende neigingen, beschryft ze omstandig, zo dat men de Menschen bekend maake met de werkingen van hun eigen hart, en zy zullen zich geheel anders aangedaan vinden. Zy zullen, misschien, niet uit de Kerk gaan, om aan den Leeraar te denken, en dien toe te juichen; maar zullen, 't geen de edeler Bedoeling der Prediking is, heenen gaan, en denken aan zich zelven (*).

('t Vervolg en Slot by eene nadere gelegenheid.)

WAAR-

(*) Het is, in de daad, zeer ongelukkig, wanneer een Prediker der Geregtigheid, die zich gezet heeft tot de kiesche en moeilyke taak om zondige neigingen te bestryden, tegenstand ontmoet, ontstaande uit Godsdienstige begrippen. De Persoonen, op welken ik in eene voorgaande aantekening doelde, die met verstaanding spreeken van algemeene Voordragten, zien eene Leerreden, indien dezelve meer byzonder en toepasselyk is, met nog meerder wederzins aan, en noemen dit *Wettisch Predikken*, of het uitdoelen van *Zedelessen*. Het komt 'er niet op aan, wat zy met deeze woorden, bepaald, meenen, zeker is het, dat zy 'er iets zeer slegts mede willen aanduiden. Hier door worden lieden, onbezorgd omtrent de zuiverheid en opregtheid huns gedrags, genoopt, om hun geweeten gerust te stellen, en hun hart te versterken tegen alle poogingen om 'er de zonden uit te rooijen. Wanneer gy hun in 't algemeen aanspreekt, als groote Zondaars, zullen zy zugten, het hoofd schudden, en gereed de waarheid bekennen. Maar vervoegt u, als 't ware, tot elks hart, vermeldt de byzondere gevallen zyns gedrags, door welke hy een Zondaar wordt, dan komt hy 'er tegen op, en gevoelt wederzin; 't is *Zedeleer*, die hem gepredikt wordt, en hy verwerpt het gezegde met verstaading. 't Is waar, de ongerymdheid van zulk eene handelwyze is te groot om met veele woorden voorgesteld te worden; want, indien de Mensch geen Zondaar zy in byzondere gevallen, hoe kan hy dan een Zondaar in 't geheel weezen?

Maar

WAARNEEMING, WEGENS HET NUT DER OP DE KEEL AANGELEGDE OMSLAGEN VAN PEPERWORTEL EN MOSTARD, IN KWAADAARTIGE KEELZIEKTEN, VOORAL VAN DIE SOORT, WELKE, ZINTS EENIGE MAANDEN, BINNEN AMSTERDAM, VERSCHEIDE MENSCHEN AANGETAST HEEFT, EN VOOR ZOMMIGEN DOODLYK GEWEEST IS.

Dat alle Keelziekten, maar voornamelyk die, welke met ontſteeking, of nog wel boven dien met andere kwaadaartige toevallen, vergezeld gaan, eene zeer ſpoedige hulp vorderen, behoeft geen betoog; daar nu, in het jongstverloopen half jaar, zodanig eene, voor allen, die daar door zyn aangetast, zeer gevaarlyke, en voor zommigen doodelyke, Keelziekte alhier plaats gehad heeft, en de ondervinding my het meerder nut van het bovengemelde middel, boven de Spaanſche Vliegplaasters, en andere omſlagen uit bederf tegenſtaande Kruiden met rooden Wyn vervaardigd, duidelyk heeft doen merken, oordeelde ik my verpligt zulks aan myne Land- en Kunstgenooten ter beproeving in ſoortgelyke gevallen te moeten mededeelen.

Zie hier eene korte ſchets der Ziekte, zo als die my doorgaans is voorgekomen: in den eerſten aanval ſcheen zy niet boosaartig, en ſlegts eene Keelziekte te zyn, uit verkouwdheid ontſtaan (*Angina Catarrhalis Rheumatica*), dan dit duurde zelden langer dan twee, of ten hoogſten drie, dagen; wanneer, zelfs zonder eenige uitdryvende of andere Geneesmiddelen gebruikt te hebben, by veelen de geheele oppervlakte der huid, by anderen de Keel, Borst en Armen, met roode vlakken bedekt wierd, doch zonder eenige verligting; hier by vergezeld wordende door eene zeer moeijelyke doorzwelging, brandende hitte in de Keel, hoogrood gekleurde en zomtyds zeer drooge tong en ge-

„ Maar de Menſchen, die in 't klein ſchurken zyn," zegt MONTESQUIEU, „ zyn zeer eerlyk in 't gros beſchouwd;" en zelfbedrog, 't geen in ſtaat is om zich met de armzaligſte voorwendzels te behelpen, krygt niet weinig kragt door de taal, welke men het Volk ongelukkig geleerd heeft by dusdanige gelegenheden te voeren.

Digitized by Google

kenelyke; een aanhoudende ſluipkoorts (*continua remittens*), een ſpoedig verval van kragten, en niet zelden ylhoofdigheid.

Zy, die, op den eerſten of tweeden dag, een braak- of purgeermiddel gebruikt hadden, ontlastten gewoonlyk zeer veel taaje ſlymſtoffe; dan, ſchoon (zo verre ik heb kunnen beſpeuren) aan de Ziekte daar door geen nadeel toegebragt wierd, bevond ik echter dat zy daar door in het minst van haaren gewoonen loop niet afgeleid noch verbeterd wierd.

Aderlaatingen heb ik by geenen van myne Lyders beproefd, om dat, behalven de reeds opgenoemde toevallen, de kleine en ſlappe pols, waterige en vlottende oogen, weeke, en van alle veerkragt beroofde, huid en ſpieren, eene ſterke genegtheid der vochten tot rotting te kennen gaven.

Myne eerſte zorge was dierhalven, om de zeer ontſtooken Keel, die in koudvuur dreigde over te ſlaan, te hulp te komen; hiertoe bezigde ik, by den aanvang der Ziekte, Spaanſche Vliegplaasters, ook wel eens een Pekelharing, dan deze laatſte alleen by de ligtſte Lyders; doch die voldeed my zelven by dezen geheel niet; van de eerſten bevond ik dat derzelver uitwerking zeer onzeker was, by zommigen weinig of niets, by anderen wel een groote blaar, doch met weinig of geene verlichting; by allen was de werking langzaam, ten minſten in evenredigheid des *dringenden noods*, en vorderde verſcheide uuren tyds; ook heb ik, by enkelen, nog eene daar uit ontſtaande moeijelyke waterloozing, (*Stranguria*), beſpeurd: dit alles deed my naar andere middelen omzien; ik beproefde een en ander omſlag uit rottingweerende planten met rooden wyn vervaardigd, doch vrugteloos; eindelyk nam ik geraspte Peperwortel (*Raphanus. rusticanus, Meer-Edik*), mengde dezelve onder aangemaakte witte of bruine Mostard, en liet dezelve op de bloote huid der Keel leggen, en dit voldeed my volkomen; want, binnen een, of ten hoogſten twee, uuren tyds, begon reeds eene aanmerkelyke prikkeling, die binnen zes a zeven uuren tot eene volkomene ontſteeking opklom, en alsdan aan de doorzwelging reeds eene merkelyke verlichting toebragt, ten bewyze dat ook de Keelontſteeking alsdan door dit middel verminderd wierd; by zommigen volgde hierop eene ontvelling (*excoriatio*), met ontlasting van wat ſcherp vocht; by de meesten geſchiedde de ontvelling eerst met den

den afloop der Ziekte, en bragt dus geen hinder aan; eene met wyn bevochtigde omslag, en in het vervolg een Plaaster van blaauwe zalf (*caruleum*), was voldoende om de huid weder te herſtellen.

Hierby liet ik myne Lyders, zo veel hun doenlyk was, gebruik maaken van een gorgeldrank, alleen uit rooden wyn en broodzuiker beſtaande; terwyl ik hun teffens, zo niet van den eerſten, ten minſten van den tweeden dag der Ziekte af, ſterke afkookzels van den Koortsbast overvloedig toediende; de buik zuiver houdende door zagt laxeerende inſpuitingen (*enémata*), en, in de ergſte gevallen, heb ik hiertoe ook met veel vrugt de Koortsbast voorgeſchreeven.

Daar myn oogmerk thans niet is, om eene Geneeskundige Verhandeling over deze Ziekte te ſchryven; maar alleen, om, door myne gemaakte Waarneeming, myn evenmensch nuttig te zyn, zo zal ik hier niet meer byvoegen, dan dat men, by den vermaarden SYDENHAM, in zyne *Opera omnia*, *Genevæ MDCCXXIII*, pag. 315, eene, in den jaare 1697 waargenomen, en met deze zeer overeenſtemmende, Ziekte beſchreven kan vinden.

R.....M. D.

WAARNEEMING VAN EEN HEER MAUDUIT, OVER DEN TULPBOL.

(Getrokken uit de *Medicine éclairée, par* M. FOURCROY. Tom. II.)

Het is bekend, dat een Tulpbol, die men in den Herfst in den grond zet, en den volgenden Voortyd bloeit, uitgeput is, na zyn Steng geſchooten, en zyn Bloem voortgebragt, te hebben; dat de Bol, welken men vervolgens opneemt, dezelfde niet is, als die men in den Naatyd in den grond ſtak. Het is een beweezen zaak, dat de Steng, die de Bloem ondersteunde, welke in 't midden van den eerſten Bol zat, buiten den nieuwen zit, geplaatst tuſſchen dien Bol en de buitenſte bekleedzels die den ouden Bol bedekten, die zich over den nieuwen uitſtrekken en denzelven omringen, als mede den Steng, die de Bloem gedraagen heeft; dat die bekleedzels, overblyfzels van een uitgeputten Bol, zich afſcheiden, en als nutlooze deelen wegvallen; dat zy verkleefd blyven aan den Steng die gebloeid heeft, en die zich met dezelve afſcheidt van den

Digitized by Google

den nieuwen Bol: deeze is vast vol, en, indien men denzelven opent, vindt men in 't midden de Bloem, die 'er in 't Voorjaar uit moet komen. Dit alles is bekend; misschien het volgende minder.

Een Tulpbol, die men in den Herfst niet plant, groeit, schiet een Steng van eenige linien; dit weet men ook: zyn groei houdt vervolgens op, althans ten uiterlyken aanziene, en in het Saisoen, dat men denzelven uit den grond zou gehaald hebben, vertoont zich die Bol van buiten uitgedroogd en misvormd; maar, wanneer men dien opent, bevindt men, dat, het geen plaats gehad zou hebben, indien de Bol in den grond gezet geweest ware, ook gebeurd is, zonder dat de Bol geplant geweest is, schoon dezelve bedorven zy in een droge plant, blootgesteld aan de onmiddelyke en bestendige werking der lugt; dat wil zeggen, dat men, onder de eerste verdroogde bekleedzels, een nieuwen Bol vindt, die zich gevormd heeft, en vol sap is; ter zyde van dien Bol, tusschen denzelven en de verdroogde bekleedzels, vindt men ook den Steng, die de Bloem zou gedraagen hebben, boven denzelven die Bloem, desgelyks verdroogd, aan het uiterste van den ouden Bol, een weinig daar boven.

Een Tulpbol vergaat, derhalven, niet, hoewel 'er een Saisoen verloope, zonder denzelven te planten; 'er vormt zich een nieuwen Bol, en zelfs kringen aan den kant: de zelfstandigheid van den nieuwen Bol, en der kringen, is, derhalven, voor een gedeelte, die van den ouden Bol, en de Aarde en de Vogtigheid brengen dan niets meer toe, dan een vermeerdering aan de vorming van den nieuwen Bol, en der kringen: want deeze voortbrengzels zyn van eene mindere grootte, als de Bol niet in den grond geweest is.

Deeze Waarneeming strekt, om te doen begrypen, waarom dezelfde Bol, elk jaar, een gelyke Bloem voortbrengt; dit ontstaat daar uit, dat dezelve grootendeels gevormd is van dezelfde zelfstandigheid, die agteneenvolgend, van jaar tot jaar, van den ouden in den nieuwen Bol overgaar.

Deeze Waarneeming verklaart, daarenboven, hoe, terwyl de Bloembollen buiten den grond zyn, zich rondsom kringen vormen, of hoe, die 'er reeds waren, aangroeijen; maar hoe de overgang van de zelfstandigheid des ouden Bols in den nieuwen geschiedt, en hoe veele jaaren deeze overgang zou hervatten, zonder dat de Bol uitgeput geraak-

Digitized by Google

raakte? Dit moet door nieuwe Waarneemingen onderzogt worden.

Ik eindig dit Artykel, misschien reeds te lang voor eene zaak van zo weinig aangelegenheids, met aan te merken, dat de verandering, welke vroeg of laat in de kleur van de Bloem eens Tulps voorvalt, die jaaren agtereen in kleur niet veranderd geweest is, ongetwyfeld daar van afhangt; dat de zelfstandigheid van den oorspronglyken Bol, veele jaaren agter den anderen, eene gelyke maate heeft bygedraagen, met het geen de Aarde en Vogtigheid verschafte, tot het vormen van nieuwe Bollen, en dat het jaar, waarin de Bloem dezelfde kleur niet heeft, het jaar is, 't welk volgt op dat jaar, in 't welk de evenredigheid der zelfstandigheden, ter vorming van nieuwe Bollen, veranderd is.

Deeze gissing wordt door de ondervinding gerugsteund; want men vindt de kleuren der Tulpen dikwyls veranderd, wanneer de Bollen in grootte veel toegenomen, of verminderd, zyn: vanhier heeft de grond, naar gelange dezelve den Bol versterkt of verzwakt, invloed op de kleuren van de Bloem.

NATUURLYKE HISTORIE EN HUISHOUDING DER HONIG-BYEN. Door JOHN HUNTER, *Esq.*

(Uit de *Philosophical Transactions. Part.* I. *for* 1792.)

(*Vervolg van bl.* 68.)

KEURIGE BYZONDERHEDEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE VAN DE HONIG-BY, ALS EENE MAATSCHAPPY AANGEMERKT.

De Byen zyn zeer zindelyke Diertjes, ten opzigte van zichzelven, schoon niet omtrent de overblyfzels van haare jongen. Zelden, geloof ik, doen zy haare ontlastingen in de Korf. Ik weet, dat zy verscheide dagen opgesloten geweest zyn, zonder zich te ontlasten, en, op het oogenblik dat zy uitvloogen, dit in de lugt deeden; ook zyn ze zeer zindelyk op hun lyf; want ik heb menigmaal ontdekt, dat zy elkander reinigden, inzonderheid als zy, by toeval, met Honig besmet waren.

Dit

Dit Diertje kan alléén aangemerkt worden, of in zo verre deszelfs Huishouding voor zichzelven betreft, 't welk het zelve gemeen heeft met de meeste éénzaame Dieren; maar men kan het ook aanmerken als een Lid der Maatschappye, in welke 't zelve een werkzaam deel neemt, en teffens een voorwerp wordt, zeer belangryk voor de Weetgierigheid.

Wanneer men in deeze Maatschappy de op zichzelven staande Leden beschouwt, mag dezelve gezegd worden te bestaan uit een Wyfjes-Broedster, uit niet broedende Wyfjes, en Mannetjes; maar, als eene Gemeenschap aangemerkt, bestaat zy enkel uit Wyfjes-Broedsters en niet-Broedsters; de Mannetjes tot geen ander einde strekkende, dan dat zy het eigenlyk werk van Mannetjes verrigten, en enkel voor een tyd zyn: en het is waarschynlyk, dat de Wyfjes-Broedster in geen ander licht beschouwd moet worden, dan als de Legster van de Eitjes, en dat zy alleen invloed heeft op de niet broedende Wyfjes, door haare tegenwoordigheid; strekkende alleen tot een band van vereeniging: want buiten haar schynen zy geene band te hebben: 't is haare tegenwoordigheid, die de Byen tot zamenwoonende Diertjes maakt.

Mogen wy niet veronderstellen, dat de Naakomelingschap der Koninginne eene verknogtheid aan de Moeder hebbe, eenigzins gelykstaande met de verknogtheid van jonge Vogelen aan het Wyfje, 't welk dezelve opvoedt? Want, schoon de tydperken hunner verknogtheid niet gelyk zyn, is het de afhangelykheid, welke ieder deezer van de moeder heeft, die deeze band uitmaakt: want de Byen hebben, buiten deeze, geene. De gelykheid is, nogthans, niet volkomen: want de jonge Dieren, die derzelver Voedster verlooren hebben, zullen zich te zamen voegen, en gemeenschaplyk het zo goed stellen als zy kunnen: dewyl zy, in 't vervolg, op zichzelven zullen moeten leeven; maar de Byen hebben een altoosduurende by Instinct werkende afhangelykheid van de Moeder: waarschynlyk, om dat zy geene onderscheidene Sexen uitmaaken. Wanneer de Koningin verlooren gaat, is deeze verbintenis verbrooken; zy laaten de voorige nyverheid vaaren, en sterven waarschynlyk, of vervoegen zich misschien in eene andere Korf. Dit is het geval niet by de Byensoorten, welker Koningin alleen eene Volkplanting vormt: want, schoon de Koningin weg is, gaan zy nogthans voort met het werk, haar ten deele gevallen, als de Wesp en de

Digitized by Google

Hommel. — Hoogstwaarſchynlyk behoort de geheele Huishouding van de By, welke wy zo zeer bewonderen, tot de niet broedende Wyfjes, en hangt af, dat haare Inſtinctive vermogens aan 't werk gezet worden, door de tegenwoordigheid der broedende Wyfjes; dit haar eenig genot zynde. Wanneer wy, derhalven, van de wonderbaare Huishouding der Byen ſpreeken, zyn het de Werkbyen, over 't algemeen, die wy bewonderen; ſchoon de Koningin boven alle in 't oog loopt, wegens de uitgeſtrektheid van haare alles bezielende eigenſchappen.

Deeze Huishouding heeft, in voorkomen en werkzaamheden, iets, gelykende naar de Menschlyke Maatſchappy; doch verſchilt 'er zeer veel van in de eerſte oorzaaken, en het geheele beleid. De Menſchen ſtellen hun eigen maatregel vast; de Byen hebben 'er een door de Natuur bepaald, en doen daarom al het noodige. Deeze maatregel van invloed is de Wyfjes-Broedſter, en wordt de Koningin geheeten: ik zal den naam behouden, ſchoon ik haar geen vrywilligen invloed of magt toeken.

De niet broedende Wyfjes maaken de Byekorf uit, of mogen de Maatſchappy in 't groot genaamd worden: en de Mannetjes zyn enkel Mannetjes: elk deezer deelen van de gemeenſchap zal ik hiernaa afzonderlyk in overweeging neemen.

Wanneer men de Gemeene By in eenig tydperk des jaars neemt, of, met andere woorden, in eene bepaalde maand, en dan voortgaat tot dat die maand wederkomt, en naagaat wat in dat tydsverloop gebeurt, dan zal men waarſchynlyk de geheele Huishouding der Byen gadegeſlaagen hebben: want, ſchoon zy meer dan één jaar mogen leeven, 't geen ik geloof dat men niet weet, dewyl dit niet gemaklyk valt te bepaalen, kan, nogthans, elk jaar ſlegts eene herhaaling weezen van het laatſte: dewyl ik begryp, dat zy in het eerſte tot volkomenheid geraaken. De Geſchiedenis, overzulks, van één jaar, mag gezegd worden de geheele uit te maaken, en diensvolgens is het van geen belang, op welk een tydperk in den jaarkring wy die Geſchiedenis aanvangen.

Misſchien is het de beste tyd om de Natuurlyke Historie te beginnen, van zulke Inſecten, als alleen tot den vollen groei komen in 't jaargetyde, waarin zy gebroed worden, den Winter door leeven, en den volgenden Zomer broeden, wanneer zy uit den winterſlaap opſtaan, en met broeden aanvangen; maar men zou mogen denken,

Digitized by Google

ken, dat de Gemeene By eene uitzondering op deezen regel maake; dewyl zy vroeg in de Lente begint te broeden, doorgaans vóór dat zy waargenomen kunnen worden: en daar zy broeden om eene Volkplanting te vormen, die zich van den ouden Stam zal afscheiden, om eene geheel nieuwe Maatschappy op te rigten, mogt het natuurlykst schynen te beginnen met die Volkplanting, en dezelve na te gaan in alle derzelver werkzaamheden, één jaar lang, wanneer zy, als 't ware, zichzelve weder baart, en te rug komt tot het zelfde punt, waarin de oude Stam was, wanneer deeze die Volkplanting uitzondt.

De Byen kunnen, gelyk elk ander Dier, voor 't welk men zorg draagt, van den tyd der broeding, of bevrugting, af, dat opgevoed wordt tot den tyd, waarin het voor zichzelven kan zorgen, niet gezegd worden een tydperk te hebben, waarin wy haare Natuurlyke Historie kunnen aanvangen: maar, by zommige andere Insecten, doet zich een tydperk op; want men kan ze naagaan van het Ei af, geheel van de Ouders onafhangelyk wordende, van het oogenblik dat ze gelegd zyn: als de Zydeworm, enz. —— 'Er zyn drie Tydperken, van welke men de Natuurlyke Historie der Byen kan aanvangen. Het eerste in de Lente, wanneer de Koningin haare Eitjes begint te leggen; het tweede in den Zomer, by de oprigting eener nieuwe Volkplanting; het derde in den Herfst, wanneer zy de Winterkwartieren gaan betrekken. Ik zal de byzondere Historie van de By aanvangen, met de nieuwe Volkplanting, als 'er nog niets vervaardigd is: want dan begint alles, wat 'er vervolgens kan gebeuren.

Wanneer een Byekorf eene Volkplanting uitzendt, is het doorgaans reeds Juny; doch dit verandert naar de weersgesteltenisse: want in een gunstigen Voortyd zwermen de Byen zomtyds in 't midden van de Meymaand, en zeer dikwyls op 't einde. Eer zy vertrekken, hangen zy doorgaans aan de opening der Byekorf, eenige dagen lang, even of zy geen plaats genoeg daar binnen vonden voor zulk warm weer, 't geen ik geloof, dit menigwerf het geval is; want als het weer koud wordt, weeten zy zich ineen te pakken, en gunstiger weer af te wagten. —— Doch het zwermen blykt eene werkzaamheid te zyn, welke zy uit noodzaaklykheid verrigten: want het schynt, dat zy natuurlyk niet zouden zwermen; dewyl zy, nog eene ledige plaats aan te vullen

Digitized by Google

hebbende, niet zwermen: door het vergrooten van de Korf komt men het zwermen voor. De tyd van zwermen duurt by deezen langer, dan by geenen. Eenige avonden, vóór dit bedryf aanvangt, hoort men dikwyls een zonderling geluid, eene ſoort van trompetgeſchal; 't zelve vergelykende met de toonen van de Pianoforte, komt het meest overeen met de klank van de laage A.

De Byezwerm beſtaat doorgaans uit drie ſoorten; een Wyfje of Wyfjes (*), Mannetjes, en, die men veronderſtelt tot geene Sexe te behooren, de Werkbyen: zy maaken te zamen omtrent zes- of zevenduizend uit. Het is eene vraag, die niet gemaklyk, bepaald, beantwoord kan worden; of die oude Stam alleen jongen uitzendt, van 't zelfde ſaiſoen, als mede of de Zwerm alle de jongen, of ſlegts een gedeelte daar van, uitmaakt. Naardemaal de Mannetjes alleen in 't zelfde ſaiſoen gebroed worden, vertrekt 'er een gedeelte, en zeer waarſchynlyk is het even zo met de andere geſteld.

Doorgaans trekken zy uit op 't heetſte van den dag; dikwyls naa een regenbui: wie vooruit trekt, weet ik niet; maar veronderſtel, dat het de Koningin is. Wanneer 'er één wegvliegt, volgen zy alle onmiddelyk, en zy vliegen rondsom in eene ſchynbaar groote verwarring; ſchoon 'er één beginſel is, dat de geheele Zwerm bezielt. Welhaast blykt het, dat zy het op eene vaste plaats gemunt hebben; als een tak van een boom; de holligheid van een ouden boomſtam; de hoek van een huis, die naa eene holle plaats loopt: wanneer de plaats gekoozen is, vervoegen zy zich alle derwaards, tot dat zy verzameld zyn. Dan het ſchynt, in eenige gevallen, dat zy, vóór het wegvliegen, geen zitplaats verkoozen hebben, of, indien zy het gedaan hadden, dat ze verſtoord zyn, 't zy het naby, of op een grooten afſtand, ware: want, naa eenigen tyd gezweefd te hebben, als beſluitloos, vliegen zy weg, ſtygen in de lugt, en trekken met groote gezwindheid heen.

Wanneer de Zwerm zich op de aanſtaande woonplaats gezet heeft, beginnen de Byen terſtond Raaten te maaken: want zy hebben de ſtoffe by zich. Ik heb grond om te gelooven, dat zy vóór het vertrek zich met Ho-

(*) Ik heb reden om te gelooven, dat nooit meer dan één Wyfje met een Zwerm uittrekt.

Digitized by Google

Honig opvullen, waarſchynlyk uit den voorraad in de Moederkorf. Ik doodde 'er ettelyke der wegvliegenden, en vond ze vol Honig: terwyl die in de Korf gebleeven waren, by lange naa, zo veel Honigs niet in hadden: eenigen vloogen weg met het Meel aan de pooten; dit merk ik aan voor louter toevallig.

Hier zal het de gepaste plaats zyn, om op te merken, dat een Byekorf doorgaans twee, en zomtyds drie, Zwermen in één Zomer uitzendt; doch dat de tweede doorgaans kleinder is dan de eerſte, en de derde kleinder dan de tweede: en deeze laatſte heeft zelden tyds genoeg, om voor den aanſtaanden Winter te zorgen. Dikwyls dreigen zy te zwermen; doch doen het niet; of dit beſtaan, om eene zwerming te onderneemen, moet toegeſchreeven worden aan eene te groote menigte van Byen, en het niet zwermen aan het gemis eener Koninginne, durf ik niet bepaalen. Het gebeurt, zomwylen, dat een Zwerm te rug trekt; doch als dan geloof ik, dat zy haare Koningin verlooren heeft: want de Korven, na welken de Zwermen zyn wedergekeerd, zwermen niet weder op den eerſtvolgenden warmen dag; doch wagten 'er mede veertien dagen of langer: wanneer zy op nieuw uittrekken, is de Zwerm doorgaans veel grooter dan te vooren: dit doet my vermoeden, dat zy gewagt hebben op de Koningin, die met een volgende Zwerm zou vertrekken.

Dus verre hebben wy de Volkplanting in beweeging gebragt. De ſtoffe van de Woonplaats der Byen, of de Raat, welke uit Wasch beſtaat, komt naast in overweeging, met de wyze van die te vormen, te bereiden, of te ſchikken. — Een geheel nieuw verſlag van het Wasch zullende geeven, zal ik eerst aantoonen, dat het niet wel zyn kan, 't geen men het veronderſteld heeft te weezen. Vooreerst merk ik op, dat de ſtoffen, zo als wy bevinden dat zy de Raat uitmaaken, in dien zelfden ſtaat, (als een zamenmengzel,) niet gevonden worden op eenige Plant, waar men veronderſteld heeft dat zy dezelve verzamelden. De zelfſtandigheid, welke zy aan haare pooten medebrengen, welke het ſtof is van de bloemen der planten, heeft men, in 't algemeen, geloof ik, zich verbeeld, de ſtoffe te zyn van welke zy het Wasch maakten: want dit wordt by de meesten Wasch geheeten; maar het is Meel, want het is altoos van dezelfde kleur als het Meel der bloemen, op welke zy aazen; en, in de daad, wy zien ze het vergaderen, wy zien de Byen

Digitized by Google

daar mede geheel overdekt als met ſtof; niet te min heeft men veronderſteld, dat dit het Wasch ware, of dat het Wasch daar uit gevormd wierd. REAUMUR is van dit gevoelen. —— Ik deed verſcheide proeven, om te ontdekken of 'er eene zo groote hoeveelheid olie in ware, als genoegzaam kon zyn voor de hoeveelheid van het gevormde Wasch, en op te ſpeuren of het uit olie beſtondt. Ik hield het by de kaars; maar het rook niet als Wasch, en gaf, brandende, dezelfde reuk van zich, als het ſtuifmeel der bloemen, wanneer het brandde. Ik merkte op, dat deeze zelfſtandigheid van onderſcheide kleur was op verſchillende Byen; maar altoos van dezelfde kleur op beide de pooten van dezelfde By; terwyl een nieuw gemaakte Raat geheel één en dezelfde kleur hadt. Ik merkte op, dat die ſtof met meer geretigheid vergaderd wierd voor oude Korven, waar de Raat volkomen is, dan voor die Korven, waarin men dezelve eerst begonnen heeft, 't geen zwaar te begrypen zou vallen, indien dit Meel de ſtoffe van het Wasch uitmaakte: wy mogen desgelyks opmerken, dat, by den aanvang van een Korf, de Byen zelden iets aanvoeren aan haare pooten, twee of drie dagen lang; en dat naa dien tyd het vergaderen van Meel begint toe te neemen; want dan zyn 'er eenige Celletjes gevormd om 'er 't zelve als een voorraad in op te leggen; eenige Eitjes zyn 'er gelegd, die, uitkomende, deeze zelfſtandigheid als voedzel behoeven, 't welk gereed is als het weêr vogtig mogt weezen. —— Ik heb ook opgemerkt, dat, wanneer het weêr zo nat of koud was in Juny, dat de jonge Zwerm belet wierdt uit te vliegen, dezelve, nogthans, ſtaande dien tyd, zo veel nieuwe Raat maakten als zy zouden gedaan hebben, wanneer het weêr het uitvliegen gedoogd hadt. Ik heb gezien, dat zy het Meel inbragten omtrent het laatſte van Maart, en in glazen Korven de Byen waargenomen met het Meel aan de pooten, en ontdekt hoe zy daarover beſchikten, gelyk ik vervolgens zal vermelden.

Het Wasch wordt door de Byen zelve gevormd; het mag een uitwendige afſcheiding van olie geheeten worden; en ik heb bevonden dat het gevormd wordt tusſchen ieder ſchaal van de onderzyde des buiks. Toen ik de eerſte keer deeze zelfſtandigheid waarnam, by myne proeven op de werkende Byen, ſtond ik verlegen om te zeggen wat het was? Ik vroeg my zelven of het nieuwe ſchaalen waren, die zich daar vormden, en of de Byen

de

Digitized by Google

de oude aflagen, gelyk de Kreeften, enz. doen? Maar ik vond dezelve allen tusſchen de ſchaalen van den onderkant des buiks. De Byen in glazen Korven waarneemende, terwyl ze by het glas opklommen, kon ik zien dat de meesten deeze zelfſtandigheid hadden; want het ſcheen als of de laagſte of agterſte kant van de ſchaal dubbel was, of 'er dubbele ſchaalen waren; doch ik ontdekte dat het los zat, en zich nergens aan hegtte. Bevindende dat de zelfſtandigheid, welke zy aan de pooten binnen brengen, Meel was, geſchikt, zo als uit alle omſtandigheden bleek, om den Byeworm te voeden, en niet om Wasch te maaken; en nog niets beſpeurd hebbende, 't geen my het minſte denkbeeld van Wasch kon geeven, begreep ik dat het in deeze ſchaalen zou kunnen ſchuilen; eindelyk oordeelde ik het noodig dit te onderzoeken.

Ik ſtak verſcheide van deeze vermeende ſchaalen aan een naald, hield ze by een kaars, waar zy ſmolten, en terſtond een klootje vormden: waarop ik niet langer twyfelde of dit was het Wasch. In dit gevoelen werd ik verſterkt, doordien ik deeze ſchaalen niet aantrof, dan in den tyd van het bouwen der Raaten. Op den bodem van de Byekorf, zien wy veele van deeze ſchaalen afgevallen leggen, eenige vry geheel, andere gebrooken.

Meermaalen heb ik getragt de Byen te betrappen, of als zy deeze ſtoffe zelve van tusſchen de ſchaalen des onderlyfs haalden, of dit van elkander deeden; maar nimmer kon ik my in dit opzigt voldoen: éénmaal nogthans betrapte ik eene By, kykende onder de ſchaalen van den buik van eene andere; doch kon niet uitvinden dat deeze 'er iets van tusſchen haalde. Zeer dikwyls zien wy de Byen den buik, als ſpeelende, op en nederwippen, rond heen en weder loopen, binnen een klein beſtek, gevolgd door één of meer Byen, die als 't ware haar gadeſlaan. Ik begreep, dat deeze waarſchynlyk de ſchaalen van Wasch uitwierpen, en de andere op de wagt ſtonden, om ze te ontvangen; doch ik kon niet volſtrekt bepaalen wat zy deeden.

't Is met deeze ſchaalen dat zy de Cellen vormen, de Raat geheeten; doch misſchien niet geheel en al: want ik geloof dat zy 'er Meel onder mengen, ſchoon dit enkel nu en dan gebeurt, en, waarſchynlyk, wanneer de afſcheiding niet overvloedig is. Ik heb eenigen grond, om te denken, dat, als 'er geene vreemde ſtoffe bykomt, de dikte van die ſchaal gelyk is met die van de zyde van

Digitized by Google

de Raat; dit zo zynde, dan zal een Raat niet anders weezen dan een getal deezer ſchaalen, vereenigd; maar een groot gedeelte van de Raat ſchynt 'er te dik voor, en een mengzel te weezen, gelyk aan het dekzel voor het Popje.

Het Wasch is, natuurlyk, wit; doch, geſmolten met Raat, geel. Ik begreep, dat dit ontſtond uit de vermenging met Honig, de uitwerpzels der Byenwormen, en het Byenbrood zo genaamd. Ik doopte eenige witte Raat in Honig, kookte een ander gedeelte met Meel, en ook met oude Raat; maar kon niet zeggen dat dezelve geel wierd. Wasch wordt door bleeken tot de natuurlyke kleur wedergebragt; 't geen ten blyke ſtrekt, dat de andere uit zeker mengzel ontſtaat. Ik heb reden om te gelooven, dat zy de oude Raat neemen, wanneer die afgebrooken of, door eenig toeval, nutloos gemaakt is, en dezelve weder gebruiken; maar dit kan alleen geſchieden met Raaten, in welke geene Byen gebroed zyn; want het Wasch kan naderhand niet van het weefzel afgeſcheiden worden. Reaumur veronderſtelde, dat zy de oude ſtoffe op nieuw verwerkten; dewyl hy het bedekzel van het Popje van een geeler kleur vondt, dan de andere deelen van de nieuwe Raat; doch dit is altoos het geval, 't zy de Byen oude geele Raat te verarbeiden hebben, dan niet, gelyk ik vervolgens zal toonen.

De Byen, die het Meel vergaderen, vormen ook het Wasch; want ik vond het tuſſchen haare ſchaalen.

De Cellen, of liever de verzameling van Cellen, die de Raat uitmaaken, mogen gezegd worden rechtſtandige plaaten, of afdeelingen, te vormen, die zich uitſtrekken van den top tot den bodem van de holte, waarin zy dezelve bouwen, en van de eene tot de andere zyde loopen. Zy beginnen altoos van boven af, en werken na beneden; maar, indien het bovenſte gedeelte van deeze hoogte, aan welke de Raaten vastzitten, weggenomen, en 'er een dekzel op gezet, wordt, beginnen zy aan de bovenkanten van de oude Raat, en werken opwaards in de nieuwe holte boven aan den top. Doorgaans kan men het werk der Byen beſtuuren, wat de rigting haarer nieuwe plaaten of koeken betreft, door ſtokjes boven aan te plaatzen, aan welke zy haar Raat vastmaaken. In een langwerpige Korf, zullen deeze plaaten der Raat, als de ſtokjes in de langte loopen, langwerpig weezen; dwars ge-

Digitized by Google

geplaatst, zullen ook de plaaten dwars loopen, en ſchuins, zullen zy ook die helling hebben.

Elke plaat of koek beſtaat uit een dubbele ry Cellen, welker bodemen de afſcheiding tusſchen elke ry maakt. De plaaten zyn niet zeer geregeld geſchikt, noch vormen een geregeld vlak waar zy het zouden hebben kunnen doen; maar zyn dikwyls geſchikt naar de gelegenheid, of de gedaante der holligheid, waarin zy gebouwd zyn. De Byen tragten niet de holte naar hun werk te ſchikken, gelyk de Wespen doen; ook zyn de Cellen niet van dezelfde diepte, doch geregeld naar den ſtand; maar dewyl de Broedcellen alle van eene gegeevene of bepaalde diepte moeten weezen, bewaaren zy een genoegzaam getal tot dat einde, en vullen de andere met Honig, gelyk ook de te ondiepe.

De hegting van de Raat rondsom de holte is niet volkomen, maar afgebrooken, om tusſchenruimten te laaten; 'er zyn ook doorgangen in 't midden der plaaten, inzonderheid als 'er een dwarshoutje is om de Raat te onderſteunen: deeze geeven de Byen gelegenheid om van plaat tot plaat te gaan. —— De zelfſtandigheid, welke zy gebruiken om haare Raaten aan de omringende deelen te hegten, is dezelfde niet als gemeen Wasch; dezelve is zagter, en gelykt zeer veel na die, waarmede de Byen het jonge Broedzel bedekken. Het is waarſchynlyk een mengzel van Wasch met Meel.

De Cellen zyn bykans horizontaal geplaatst; doch niet net: de mond ryst een weinig; dit geſchiedt waarſchynlyk om de Honig beter te kunnen houden: deeze regel wordt egter niet ſtipt in agt genomen; want menigwerf zyn ze juist horizontaal, en aan het beneden einde van een Raat dikwyls hellende. De eerſte Raaten in een Korf zyn de kleinſte, en veel netter dan de laatſte of benedenſte. Derzelver zyden of verdeelingen tusſchen Cel en Cel zyn veel dunner, en de zeshoek is veel volkomener. Het Wasch is zuiverder; zynde waarſchynlyk weinig anders dan Wasch, en het is broſſer. De hoogere Raaten zyn veel grooter, en beſtaan uit veel meer Wasch, of liever uit meer ſtoffe; en de Cellen ſtaan op zulke afſtanden, dat ze eene ronde gedaante kunnen aanneemen; het Wasch is zagter, en daar is iets onder gemengd. Ik heb opgemerkt, dat de Cellen niet alle van gelyke grootte, maar deeze ruimer dan andere zyn: dat de kleinſte eerſt gemaakt worden, en by gevolge aan het

Digitized by Google

bovenſte gedeelte, waar de Byen eerst beginnen, en de grootere meer na het beneden einde van de Raat, of laatst gevormd; ſchoon wy, in Byekorven van een byzonder maakzel, waarin de Byen kunnen beginnen te werken aan 't eene einde, en, nederwaards, tot het andere einde, menigmaal bevinden, dat de grootſte Cellen zo wel aan 't laagſte einde, als het tegenovergeſtelde, voorkomen. Deeze zyn geſchikt om Mannetjes in uit te broeden; en in de Hommel- en Wespen-Raaten zyn grooter Cellen om 'er Koninginnen in uit te broeden; deeze treft men ook aan in de laagſte laage, en zyn laatst gemaakt.

De eerſte Raat in eene Byekorf is geheel van ééne kleur, naamlyk bykans wit; maar is zo wit niet op het einde van 't ſaiſoen, ziende alsdan meer uit den geelen.

('t Vervolg by de eerſte gelegenheid.)

BESCHRYVING VAN, EN WAARNEEMINGEN OP, HINZUAN, OF JOHANNA, EEN EILAND TUSSCHEN HET NOORD-EINDE VAN MADAGASCAR EN HET VASTELAND VAN AFRICA. Door Sir WILLIAM JONES, *Voorzitter in de Societeit tot Bevordering der Oosterſche Kennisſe, te Bengalen.*

(Vervolg en Slot van bl. 77.)

Vóór het opgaan der Zonne ging ik, op den tweeden van Augustus, alleen aan ſtrand, met eene kleine Korf, gevuld met zulken voorraad als ik dien dag mogt noodig hebben, en met eenige Kuſſens, om 's Prinſen Draagſtoel ten minſten tot een draaglyk voertuig te maaken: dan, de Prins hadt beſlooten de Dollars, die den Draageren toekwamen, te ontvangen, en, weetende dat ik zeer geſteld was op het volbrengen deezer Reize, kon hy de voorwaarden voorſchryven.

De oude ALWI ontmoette my op den oever, en bragt de verontſchuldiging van SALIM, dien hy zeide ongeſteld te weezen. Hy bragt my ten zynen huize, en ſcheen te neigen om my het bezoeken des Konings te ontraaden; doch ik gaf hem op de ſtelligſte wyze te verſtaan, dat, indien de Prins my de noodige Bedienden niet wil-

de

de verſchaffen, ik, met myne eigene Knegts en een Gids, na *Domoni* zou gaan.

„ SHAIKH SALIM," gaf hy my hier op te verſtaan, „is „ verſchriklyk gierig; ik ſchaam my over zulk een Bloed- „ verwant; hy is niet min ſtyfzinnig dan gierig, en het „ zal onmogelyk zyn, zonder dat hy tien Dollars ont- „ vange, Draagers te krygen." Ik gaf hem daar op drie Guinjes, welke hy na SALIM bragt, of voorgaf te bren- gen; doch hy keerde te rug zonder ze verwisſeld te heb- ben; zeggende, dat hy geen Zilver hadt; met toezeg- ging, dat hy by myne terugkomst de overſchietende Dollars zou wedergeeven. Een uur omtrent verliep 'er, eer de belachlyke Koninglyke Draagſtoel aangebragt werd door negen ſterke Zwarten, die geen enkel woord *Ara- biſch* verſtonden; zo dat ik geene onderrigting van hun kon wagten, wegens het Land, waar door ik ſtond te reizen; doch ALWE ſtondt my by in dit aangelegen ſtuk. „ Gy kunt," zeide hy, „ niet gaan zonder Tolk: want „ de Koning ſpreekt geene andere Taal dan de Taal des „ Eilands; maar ik heb een Knegt, TUMUNI geheeten, „ een braaf Karel, die *Engelſch* verſtaat, en zeer gezien „ is by den Koning; hy is op geheel *Hinzuan* bekend „ en geagt. Deeze Man zal u vergezellen, en gy zult „ welhaast zyne waarde leeren kennen."

TUMUNI verzogt myne Mand te *mogen draagen*, en wy toogen op weg, met het ſchoonſte vooruitzigt op een fraaijen dag; doch eenige uuren later dan ik beoogd had. *Ik wandelde door* de tuinen der twee Prinſen tot aan het uiterſte van de Stad, en kwam in een klein Dorp, beſtaande uit verſcheide nette Hutten, meest van Cocusbladen gemaakt; dan de weg, verder op, werd zeer ſteenagtig. Ik zette my in den Draagſtoel, en men droeg my geheel veilig over eenige rotzen. Hier op verzogt ik myn Tolk de Draagers te verzekeren, dat ik hun mild- lyk zou betaalen; maar de arme Boeren, die van hunne Landgoederen op het Gebergte gebragt waren, kenden zeer weinig de waarde van geld, en bejegenden myne uit- looving met onverſchilligheid.

Omtrent vyf mylen van *Matſamudo*, ligt de Stad *Wa- ni*, waar SHAIKH ABDULLAH, boven vermeld, gewoon- lyk zyn verblyf houdt. Ik zag dien op eenen afſtand, en zy ſcheen aangenaam gelegen. Toen ik het rotzig ge- deelte van den weg had afgelegd, kwam ik aan een ſtee- nigen oever, waar het bleek, dat de Zee eenigen grond ver-

Digitized by Google

verlooren had, naardemaal 'er fyn zand ter ſlinker zyde lag, en, verder op, een fraaije Baay, naar die van *Weymouth* gelykende, en even geſchikt om te baaden; doch het ſcheen my niet toe, dat de ſteenen, over welken ik gegaan was, eerst onlangs van onder het water gekomen waren. Hier zag ik het Fregat, en voor twee dagen van 't zelve affcheid neemende, ging ik van de kust in een fraai Landſchap, zeer netjes bebouwd, en deels beſtaande uit hoogten, zeer ſchoon met groen begroeid, deels uit vlakten, in 't vrolyk gewaad van veelvuldige bloemen. Myn Gids onderrigtte my dat het Plantadien waren van eene ſoort van Erten, die de Inboorelingen aaten. Hutten en Boerenhuizen waren over dit vrolyk Landſchap verſpreid, en het gansch tooneel was vermaaklyk; doch werd welhaast door ſchoonheden van eenen anderen aart afgewisfeld. Wy daalden neder in eene koele Valei, door welke een beek van allerzuiverst water vloeide; hier, myn Draagſtoel ongemaklyk vindende, ſchoon ik, uit het gelach en de vrolykheid der Draageren, moest beſluiten, dat de last hun niet zwaar viel, verzogt ik hun denzelven neder te zetten, en ik wandelde, het overige van den weg, voor hun heen. Bergen, bekleed met ſchoone boomen en bloeiende heesters, deeden zich aan ons oog op, toen wy uit de Valei opklommen, en wy trokken een half uur voort door aangenaame Dreeven, waar ik my bejammerde over de onmogelykheid om 'er my eenigen tyd op te houden, om te bezien de verſcheidenheid van nieuwe Gewasſen, die zich ſtap voor ſtap aan ons opdeeden, en welker naamen, zo wel als kragten, aan TUMUNI bekend ſcheenen.

Eindelyk daalden wy neder in eene Valei, van grooter uitgeſtrektheid dan de voorige; een Rivier, of breede vlietende Waterval, liep 'er door heen, viel neder van eene ſteile hoogte aan het einde, en ſcheen zich te verbergen onder de rotzen. Het Vee graasde aan den rivierkant, de Hutten der Eigenaaren ſtonden op de hoogten; een aangenaamer plek gronds had ik voorheen nooit gezien, zelfs niet in *Zwitzerland* of *Merionethshire*; maar dezelve werd gevolgd door eene verzameling van natuurlyke ſchoonheden, welke ik bezwaarlyk oordeelde te zullen aantreffen, op een klein Eiland, twaalf graaden ten Zuiden van de Linie. Ik was zodanig niet ingenomen met myne eenzaame Reis, dat ik ſchoonheden, die geen daadlyk beſtaan hadden, ontdekte, en de eerſte uitwerking

der

Digitized by Google

der vergelyking tusschen *St. Jago* en *Hinzuan* was voorby. Maar, zonder eenige geneigdheid om deeze Landschapsbeschryving hoog te kleuren, kan ik met waarheid zeggen, 't geen ik dagt op 't oogenblik dat dit geheele Landschap, met het volgende, zich aan myn oog opdeedt, als zo verre te bovengaande *Ermenonville* of *Blenheim*, of eenige andere naabootzingen der Natuur, door my in *Frankryk* of *Engeland* gezien, als de schoonste Baai eenig Waterstuk door kunst gevormd.

Twee zeer hooge Bergen, tot den top toe met het rykste groen begroeid, lagen, op eenigen afstand, aan myne rechterhand, en waren van my afgescheiden door Velden, bedekt met Vee en Boerenwooningen, of door Valeien, wedergalmende door ruischende Beeken en stortende Watervallen; aan myne slinkerhand had ik de Zee, zigtbaar van de hoogten, door openingen en laanen; de weg was een effen pad, natuurlyk kronkelende door een bosch van welriekende Kruiden, Vrugtboomen en Palmboomen. Zommige hooge boomen hadden witte bloezems, in geur niet ongelyk aan Oranjebloezems: myn Gids noemde ze *Monongos*; doch de dag was te verre gedaald om ze naauwkeurig te bezien. De verscheidenheid van Vrugten, Bloemen en Vogelen, van welke ik, in deezen heerlyken tuin, slegts een vlugtig gezigt kon neemen, zou eenen Natuurkundigen eene maand lang vermaakt hebben: ik zag geen Insect dat eenige opmerking verdiende, en geen kruipend gedierte altoos. Het Land, met houtgewas begroeid, hadt verscheidenheids genoeg door eenige weinige opengelaaten vlakten; steeds deeden zich nieuwe doorzigten op; in 't einde vertoonde zich, op 't alleronverwagtst, het fraaiste Zeegezigt; een of twee hoogten overgeklommen zynde, bereikten wy den oever, langs welken verscheide Heuvels en Hutten stonden. Wy keerden van 't strand af, en op de eerst volgende hoogte zag ik de Stad *Domoni* op een kleinen afstand.

Een aantal Inboorelingen kwam my te gemoete; eenigen hunner spraken *Arabisch*: deeze plaats voor een geschikte rustplaats aanziende, vaardigde ik myn Leidsman af om den Koning van myn bedoeld bezoek te verwittigen. Hy keerde binnen een half uur te rugge met eene allervriendelykste boodschap, en ik trad ter Stad in, die my groot en volkryk voorkwam. Eene verbaazende menigte vergezelde my, en ik werd gebragt in een huis, gebouwd op 't zelfde plan als de beste huizen te *Matsa-*

mu.

Digitized by Google

muda. Op 't midden van het Voorplein ſtondt een groote *Momonga-boom*, die de lugt met deszelfs geur vervulde: het vertrek aan de linkerhand was ledig, en in dat aan de regterhand zat de Koning op een Sopha, met een gewoon Carpet bedekt. Hy rees overeinde toen ik intrad, en, myne handen vattende, deedt hy my aan zyne rechter zyde zitten; doch, dewyl hy alleen de Taal der *Hinzuanneren* kon ſpreeken, nam ik myne toevlugt tot myn Vriend TUMUNI; vaardiger en naauwkeuriger Tolk dan deeze kan 'er niet zyn. Ik bood den Koning een fraai *Indiaansch* Gewaad aan van blaauwe zyde met gouden bloemen, 't geen ſlegts éénſ op eene masquerade gedraagen was; teffens reikte ik hem over een heerlyk affchrift van den *Coran*, waar uit ik hem eenige plaatzen voorlas. De Koning nam deeze Geſchenken met het uiterſte genoegen aan, en zeide, „ dat hy wel wenschte dat ik ter „ Zee by hem gekomen was, ten einde hy een myner „ boots mogt afgelaaden hebben met Vrugten, en eenig „ van zyn beste Vee. —— Hy had," vervolgde hy, „ my gezien aan boord van het Fregat, waar hy, volgens zyne gewoonte, vermomd geweest was, en hadt „ van my voorts gehoord uit den mond van zyn Zoon „ SHAIKH HAMDULLAH."

Ik gaf hem een berigt van myne Reize, en verhief de ſchoonheden van zyn Land; hy deedt my verſcheide vraagen wegens myn Vaderland, en betuigde hoogagting te hebben voor myn Volk. „ Maar ik hoor," voerde hy my te gemoete, „ dat gy een Overheidsperſoon zyt, en gevolglyk voor den Vrede, waarom draagt gy dan een „ Zwaard?" —— „ Ik was," antwoordde ik, „ eer „ Mensch, eer ik een Magiſtraatsperſoon wierd; en, indien het mogt gebeuren dat de Wet my niet kon beſchermen, dan moet ik my zelven beſchermen!" —— De Koning kwam my voor, omtrent zestig jaaren oud te weezen; hy hadt een vergenoegd gelaad, op 't welk veel goedhartigheids doorſtraalde, gemengd met eene zekere deftigheid, welke hem onderſcheidde van de Staatsdienaaren en Officieren, die hem omringden.

Ons onderhoud werd afgebrooken door de aanmelding, dat het de tyd des Avondgebeds was; opſtaande, zeide de Koning: „ Dit huis is 't uwe, en ik zal 'er u komen „ bezoeken, naa dat gy eenige verfriſſing genomen hebt." Kort daar op bragten zyne Dienaars my een gebraaden Vogel, Rystpodding, en eenige andere Schotelen met Vrug-

Digitized by Google

Vrugten; myn eigen Korf vulde de rest van myn avondeeten aan. De Kamer was behangen met een oud rood doek, en vercierd met Porcelein, en festonnen van Engelſche Vleſſen; de Lampen ſtonden op den grond in groote Zeeſchelpen; de Slaapplaats was in eene afzondering, bedekt met een chitzen behangzel, tegen over de Sopha, waar op de Koning gezeten hadt. Schoon deeze Slaapſtede niet zeer uitlokkend was om 'er zich ter ruste te begeeven, en de vliegen allerlastigst waren, deeden egter de vermoeienisſen, dien dag uitgeſtaan, my in een vasten ſlaap ſtorten.

Ik ontwaakte op de wederkomst des Konings met zyn ſtoet; eenigen onder deezen waren *Arabieren*; want ik hoorde 'er een zeggen, *Huwa rakid*, of, *Hy ſlaapt*; hier op volgde onmiddelyk ſtilte, en ik bragt den nagt met weinig onrusts door, buiten het plaagen der vliegen. In den morgenſtond bleef alles even ſtil; het huis ſcheen verlaaten, en ik ſtond verwonderd, wat 'er van TUMUNI geworden was. Hy daagde eindelyk op, met kenmerken van verlegenheid op zyn gelaad, en verhaalde my, dat de Draagers 's nagts waren weggeloopen; maar dat de Koning, die my in een ander zyner huizen wenschte te zien, my Draagers zou bezorgen, indien hy het op my kon verwinnen te blyven tot 'er een boot kon afgezonden worden. —— Terſtond vervoegde ik my tot den Koning, dien ik aantrof, zittende op een hooge Sopha, in een groot vertrek, welks wanden vercierd waren met Spreuken *uit den Coran*, in zeer leesbaare letteren; omtrent vyftig zyner Onderdaanen zaten in een halfrond voor hem, en myn Tolk ging in 't midden van deezen zitten. De goede oude Vorst lachte hartlyk, toen hy hoorde wat 'er 's nagts was voorgevallen, en zeide: „ Gy „ zult nu, hoop ik, voor een week, myn gast blyven; „ maar, zo gy in ernst ſchielyk begeert weder te keeren, „ zal ik na het Land zenden om eenige Boeren, die u „ zullen draagen." Hy verdeedigde daar op het gedrag van SHAIKH SALIM, 't geen hy uit TUMUNI verſtaan hadt, die my naderhand verhaalde, dat de Koning des zeer te onvrede was, en niet zou nalaaten zyn ongenoegen daar over te verſtaan te geeven: hy beſloot met een lang vertoog over de voordeelen die de *Engelſchen* zouden kunnen doen, door alle jaaren een Schip van *Bombay* te zenden, om te handelen met zyne Onderdaanen; over de verbaazende goedkoopheid hunner Waaren, en inzonderheid

Digitized by Google

heid van hun Vee. Hoe belachlyk dit denkbeeld moge voorkomen, toonde het de uitgebreidheid van zyn hart, zyne begeerte om de belangen zyns Volks te bevorderen, en een gevoel van de voordeelen uit den Koophandel ontſtaande, 't welk men alleen kon verwagten van een klein *Africaansch* Opperhoofd, en dat, indien hy een Oppervorst van *Yemen* geweest ware, zich uitgeſtrekt zou hebben tot redelyke ontwerpen, geëvenredigd aan de uitgebreidheid zyner heerſchappy. — Ik antwoordde, geringe kundigheden te bezitten van den *Indiſchen* Koophandel; maar dat ik het hoofdzaaklyke van zyn geſprek zou overbrengen, en altoos getuigenis geeven van zyn edelmoedigen yver voor 't beste zyns Lands, en van de zagtheid met welke hy 't zelve beſtuurde. Naardemaal ik geen zin had, om een tweeden nagt op het Eiland door te brengen, verzogt ik te mogen wederkeeren, zonder na Draagers te wagten. De Koning ſcheen zeer opregt in den aandrang dat ik myn bezoek zou verlengen; doch hy bezat te veel *Arabiſche* beleefdheid, om my te dringen. Wy ſcheidden derhalven.

Op het voorſtel van TUMUNI, die my verzekerde dat het weinig tyds zou kosten, als wy onze opwagting gingen maaken by een der braafſte Mannen op *Hinzuan*, gaf ik een bezoek aan den Stadsbevelhebber, MUTCKKA geheeten: hy bezat een zeer inneemend voorkomen; hy toonde my verſcheide Brieven van de Officieren van *de Brilliant*, die uit een warm hart ſcheenen voortgevloeid, en de ſterkſte loffpraaken behelsden van zyne beleefdheid en minzaamheid. Hy drong 'er op, dat ik myn Korf zou vullen met de ſchoonſte Granaatäppelen, die ik ooit zag.

Ik verliet daarop de Stad, vervuld met een zeer gunſtig denkbeeld van den Koning en den Stadsbevelhebber. Toen ik den Berg opklom, vergezeld door eene menigte Inboorelingen, verhaalde een hunner my, in het *Arabisch*, dat ik het uitſteekendst teken van onderſcheiding, 't welk de Koning my kon geeven, zou ontvangen: en naauwlyks hadt hy dit gezegd, of ik hoorde een kanonſchoot. SHAIAH AHMED begroette my dus met zyne geheele Artillerie. Ik zwaaide met myn hoed, roepende *Allah Acbar!* Het Volk juichte, en ik vervorderde mynen weg, niet zonder vreeze voor grooten overlast van de ſteekende hitte, en de vermoeidheid in het beklimmen der rotzen. De wandeling was, egter, over 't geheel, niet on-

Digitized by Google

onvermaaklyk. Zomtyds rustte ik in de valeien, en vervoegde my tót de beekjes, die my door derzelver koelheid verfrischten, en het noodige water gaven, om het te mengen met het uitgedrukte sap myner Granaatäppelen, en ook nu en dan met Brandewyn. Eenige Boeren, langs eenen naderen weg over de Bergen gekomen, haalden ons in, en bragten ons, als een geschenk des Konings, een Koe met een Kalf, en een Geit met twee jongen; ze waren naastdenklyk als de schoonste uitgezogt; wy bragten ze behouden op *Bengalen* over.

De gezigten, welke my den voorgaanden dag zo hoogst vermaakten, hadden nog derzelver bekoorelykheid niet verlooren, schoon zy het aanpryzende der nieuwheid derfden: maar ik moet bekennen, dat het verrukkendst en blydschapwekkendst voorwerp, 't welk ik, op dien dag, in een wandeling van tien mylen, ontdekte, was het Fregat, 't geen ik, by Zonnen ondergang, gewaar wierd van een rots, digt by de tuinen der Prinsen. Digt by de Stad kwam my een Eilander te gemoete, die, bemerkende dat ik vermoeid was, een schoone Kokusnoot opende, 't geen my een verfrischenden drank verschafte. Hy vertelde my, dat een zyner Landgenooten dien naamiddag gestraft was, wegens een diefstal, aan boord van *de Krokodil* gepleegd, en voegde 'er by, dat, zyns oordeels, de straffe niet min regtvaardig was, dan de misdaad schandelyk voor zyn land. De misdaadiger was, zo als ik naderhand vernam, een Jongman van goeden huize, getrouwd aan eene Dogter van den ouden ALWI; doch, voor een oogenblik in de Kajuit alleen gelaaten, en een paar blaauwleerde muilen ziende, kon hy de verzoeking niet uitstaan, en verborg ze zo gebreklyk onder zyn kleed, dat men, by 't uitkomen, den diefstal ontdekte. Dit voorval wyst uit, dat, by opvoeding, het beginzel van eerlykheid den voornaamsten des Eilands niet wordt ingeboezemd; zelfs ALWI, aangemerkt hebbende, „ dat het, in de Maand „ van *Ramadan*, niet geoorlofd was zich met *Hinna* „ te beschilderen, of leugens te vertellen," antwoordde op myne vraag, of dit beide het overige van het jaar geoorlofd was? „ Leugens waren onschuldig, indien 'er „ niemand door werd benadeeld."

TUMUNI nam zyn affcheid, zo wel als ik over den Tocht voldaan. Ik zeide by zyn Meester, dat ik aan TUMUNI de Dollars schonk, welke my van de drie Guinjes nog toekwamen; en dat, indien zy ooit van elkan-

Digitized by Google

der ſcheidden, ik hem gaarne in *Indie* in myn dienst zou neemen.

Capitein ROBERTS hadt den dag, dien ik van boord was, geſleeten met SAYYAD AHMED, en van hem eenige byzonderheden vernomen, de Regeering van *Hinzuan* betreffende: deeze bevondt hy eene *Monarchaale*, bepaald door eene *Ariſtocratiſche*. De Koning, hadt men hem te verſtaan gegeeven, bezat de magt niet, om, op zyn eigen gezag, Oorlog te verklaaren: maar, indien de Vergadering der Edelen, welke hy van tyd tot tyd zamenriep, ten Oorlog beſloot, met eenige der naby gelegene Eilanden, betaalden zy de Oorlogskosten door vrywillige opbrengingen, ter vergoeding van welke zy, als hun eigen, aanmerkten al den buit en de Gevangenen die men verkreeg. De hoop op voordeel, of het gebrek aan Slaaven, was doorgaans het weezenlyk beweegmiddel tot zodanige onderneemingen, en ſchynbaare voorwendzels kon men gemaklyk vinden: hy vernam, dat zy, op dien tyd zelfs, een Oorlog in den zin hadden: dewyl hun werkvolk tot den aanſtaanden Oogst ontbrak. Hun Vloot beſtondt uit zestien of zeventien kleine Schepen, die zy bemanden met tweeduizend vyfhonderd Eilanderen, gewapend met ſnaphaanen, houwers, of met boog en pylen. Nu omtrent twee jaaren geleeden, hadden zy zich meester gemaakt van twee Steden op *Mayata*, die zy nog in-, en met volk bezet, hadden. — De gewoone kosten des Beſtuurs worden betaald uit eene belasting van tweehonderd Dorpen; doch de drie voornaamſte Steden waren vry van alle belastingen, uitgenomen dat zy, 's Jaarlyks, aan den Opper-Mufti, een veertigſte gedeelte van alle hunne roerende goederen betaalden; van deeze betaaling waren noch de Koning, noch de Edelen, ontheeven.

De Koninglyke Waardigheid was, volgens de beginzelen hunner Regeeringsgeſtaltenisſe, verkieslyk; ſchoon de Opvolging niet afgebrooken was, zints de eerſte verkiezing van een Sultan. Hy kreeg berigt, dat een zwervend *Arabier*, die zich op het Eiland hadt nedergezet, door zyne onverſchrokkenheid in verſcheide Oorlogen, den rang van een Overſten, en vervolgens dien van Koning, met een bepaalde magt, verkreeg; dat deeze de Grootvader geweest was van SHAIKH AHMED. My was verhaald, dat de Koningin HALIMAH zyne Grootmoeder, en dat hy de zesde Koning, was: doch hier ſtaat aan te merken, dat de woorden *Jeád* en *Jeddah*, in het *Arabisch*

Digitized by Google

Visch onbepaald gebruikt worden voor een Manlyken of Vrouwlyken *Voorzaat*; en, zonder een naauwkeurige Lyst van AHMEDS Geslacht, in welker verklaryging ik my te leurgesteld vond, is het niet wel mogelyk den tyd te bepaalen, op welken zyne Voryaders den hoogsten rang in de beheersching des Eilands verkreegen.

In den Jaare MDC vondt Capitein JOHN DAVIS, die een Verhaal zyner Reize gaf, *Moyata* geregeerd door een Koning, en *Anzuane*, of *Hinzuan*, door eene Koningin, die hem veele vriendschapsblyken bewees; hy ging ten anker voor de Stad *Demos*, (meent hy hier mede *Domoni*?) welke, naar zyn zeggen, zo groot was als *Plymouth*; hy besluit uit de ruïnen, omstreeks dezelve, dat het, in vroegeren tyde, een groote en sterke plaats geweest was. Ik kan alleen zeggen, dat ik geene ruïnen vernam.

Vyftien jaaren later, deeden Capitein PEYTON en Sir THOMAS ROE de *Comora-Eilanden* aan; uit hunne Reisverhaalen blykt, dat eene oude Sultane zich toen op *Hinzuan* onthieldt; maar een oppergezag hadt over alle de Eilanden; drie haarer Zoonen *Mohila*, in haaren naam, beheerschende. Indien dit waarheid zy, moesten SOHAILI en de Opvolgers van HALIMAH hunne heerschappy over de andere Eilanden verlooren hebben, en kunnen zy, als het hun te passe komt, door het vernieuwen van hun slaapend regt, altoos een voorwendzel ten Oorlog vinden. Vyf Geslacht-opvolgingen van de oudste Zoons zouden genoeg zyn tot aanvulling van het verloopen tydvak, zints DAVIS en PEYTON *Hinzuan* door eene Sultane geregeerd vonden; en AHMED was van zulk een ouderdom, dat zyne Regeeringstyd wel voor een Geslacht mogt doorgaan; het is, over 't geheel genomen, waarschynlyk, dat HALIMAH de Weduwe geweest hebbe van den eersten *Arabischen* Koning, en dat haar Mosqué door de Afstammelingen steeds in stand gehouden is; weshalven wy met reden mogen veronderstellen, dat 'er twee eeuwen verstreeken zyn, zints een enkele *Arabier* den moed en de bekwaamheid hadt, om op dat schoone Eiland eene Regeeringsvorm vast te stellen, die, schoon slegt genoeg in zich zelve, blykt ten voordeele gestrekt te hebben van de oorspronglyke Inwoonderen. — Onlangs hebben wy gehoord van Burgerlyke oneenigheden op *Hinzuan*, welke wy durven verklaaren niet gereezen te zyn door eenige wreedheid of geweld van de zyde van AHMED; doch waarschyn-

ſchynlyk veroorzaakt door eene *Oligarchy*, eigenaartig vyandig aan den Koning en het Volk.

Dat de Bergen, op de *Comara-Eilanden*, Diamanten en Edelgeſteenten bevatten, door de Staatkunde der onderſcheide Regeeringen zorgvuldig verborgen gehouden, moge waarheid zyn, ſchoon ik geene reden heb om het te gelooven, en het alleen, zonder bewys, hooren zeggen; maar ik hoop, dat noch eene verwagting van zulke ſchatten te zullen vinden, noch eenig ander voordeel, ooit eene Mogenheid van *Europa* zal beweegen, om de eerſte beginzelen van Regtvaardigheid te ſchenden, door de Opperheerſchappy over *Hinzuan* te overweldigen, als welk Eiland tot geen beter einde kan dienen, dan om aan onze Vlooten eene tydige ververſching te bezorgen: en ſchoon de Inwoonders 'er belang by hebben, om ons met ſchynbaare hartlyke genegenheid te ontvangen, moeten wy, nogthans, indien wy wenſchen, dat hunne verknogtheid aan ons hartlyk zy, en hunne behandeling regtvaardig, hun een voorbeeld geeven van ſtrikte eerlykheid, in het voldoen aan onze verbintenisſen.

In de daad, de *Engelſchen* zyn niet hartlyk bemind by de *Hinzuanners*, die, gelyk zulks gewoonlyk geſchiedt, een algemeen denkbeeld vormen uit eenige weinige voorbeelden van geweld, of verbreeking des gegeeven woords. Niet veele jaaren geleden, behandelde een *Europeaan*, die gastvry ontvangen en mild onthaald was, te *Matſamudo*, een jong getrouwde Vrouwe ruwlyk. Deeze, van eenen geringen ſtaat zynde, wandelde met eene ſluier 's avonds langs de ſtraat; haar Man ſchoot toe, om haar te helpen, en zette de ruwe behandeling met bedreigingen, en misſchien met geweld, betaald. Men zegt, dat de *Europeaan* hem eene doodlyke wonde toebragt met een mes, of bajonet, naa de ontmoeting uit zyn verblyf gehaald. Deeze ſnoode moord, welke de wet der Natuure de Magiſtraat geregtigde met den dood des moordenaars te ſtraffen, werd den Koning aangediend, die den Stadsbevelhebber te verſtaan gaf, (om de eigen uitdrukking van ALWI te gebruiken,) „ dat het raadzaamst zou wee„ zen, dit in ſtilte te ſmooren."

ALWI verhaalde my een geval, hem zelven overgekomen, 't geen ik niet voorby mag te vermelden. Wanneer hy zich op de kust van *Africa* bevondt, in de heerſchappy van een zeer woest Vorst, leedt een klein *Europeesch*

Digitized by Google

pisch Schip ſchipbreuk; de Prins eigende zich niet alleen alles toe van de laading wat hy kon krygen; maar nam den Capitein en het Scheepsvolk gevangen als zyne Slaaven, en behandelde hun op de wreedaartigſte wyze. ALWI verzekerde my, dat hy, het geval gehoord hebbende, zich haaſte om na dien Prins te gaan, zich voor hem nederwierp, en, door aanhouden en traanen, hem bewoog, om aan de *Europeaanen* hunne vryheid te ſchenken; dat hy hun, op zyne eigene kosten, onderſteunde, en in ſtaat ſtelde om een ander vaartuig te maaken, waar mede zy na *Hinzuan* zeilden, en van daar na *Indie*, of na *Europa*, ſtevenden: hy toonde my de Brieven van belofte van betaaling voor ſommen, die voor een *Africaanſchen* Handelaar wel groot; doch in geenen deele een prys waren van vryheid en veiligheid, en mogelyk voor 't leeven, al 't welk ALWI's goede en belanglooze dienſten hun verzorgd hadden. Ik beklaagde my, dat ik, in myne omſtandigheid, geheel buiten ſtaat was, om ALWI by te ſtaan tot het verkrygen van regt; doch hy drong by my aan, dat ik een *Arabiſchen* Brief van hem, met de rekeningen, welker voldoening men beloofd hadt, aan den Gouverneur Generaal zou overgeeven, die, gelyk hy betuigde, hem wel kende. Ik voldeed aan zyn verzoek. —— Naardemaal het mogelyk is, dat de Man, dus van onregt beſchuldigd, zich konne verdeedigen, wil ik noch hem, noch het Schip door hem gevoerd, noemen: maar, indien hy nog in leevenden lyve is, en indien dit geſchrift hem mogt in handen komen, dat hy dan daardoor worde opgewekt, om te bedenken, hoe zeer de eer van ons Volk vordere, dat een Volk, 't geen wy *wild* noemen, doch ons met geryflykheden ten dienſte ſtaat, geene regtmaatige oorzaak hebbe, om ons de ſchennis onzer aangegaane verbintenisſen te verwyten.

Digitized by Google

DE BEOEFENING DER WYSBEGEERTE, OF DE AANKWEEKING VAN DEUGDZAAME GEVOELIGHEID, NOODIG TOT DE BESTENDIGHEID VAN CHARACTER EN GEDRAG. —— Eene Proeve, opgehelderd door een treffend Verhaal, op eene waare Gebeurtenis gegrond.

(*Uit het Engelsch.*)

Men heeft, in 't algemeen, verondersteld, dat eene wysgeerige gemoedsgesteltenis, of eene geschiktheid tot medelyden, of, gelyk dezelve doorgaans, schoon eenigzins verward, genaamd wordt, Aandoenlykheid, hoedanigheden zyn, dermaate aangeboren, en zo weinig afhangende van de pogingen en den wil der Persoonen, by welken men ze aantreft, dat men, de zaak uit een zedelyk oogpunt beschouwd zynde, weinig lof kan schenken aan 's Menschen Character, uit dien hoofde. —— Ik sta, nogthans, in een geheel tegenovergesteld gevoelen, en ben geneegen om te gelooven, dat 'er haauwlyks een Persoon onder de beiderlei Sexen gevonden wordt, of hy zou een of ander deezer beginzelen, in eene behoorelyke maate, kunnen bekomen, door eigen werkzaamheid. Zelfs, in den kring myner Bekenden, heb ik zomtyds, met hartlyken weedom, Persoonen aangetroffen, die, door de verkryging van 't een en ander, aan de wereld de edelste voorbeelden van volmaaktheid in Character zouden hebben kunnen opleveren, na welke de Menschlykheid kan dingen; doch die, by mangel van gepaste aankweeking, nederzonken tot den laagen staat, waarin naauwlyks de een of de ander, op eene aanmerklyke wyze, is te ontdekken.

Appetentius is een Jongeling, aan wien de Natuur haare gaven van zielsvermogens, in ruime maate, heeft toegedeeld, en die, in een leeftyd, zo vroeg, dat de Driften, welke doorgaans het Character der Menschen kenmerken, nog op geene doorslaande wyze zich ontwikkelden, veele treffende blyken gaf van Vernuft en Schranderheid, welke de verwondering verwekten van allen die hem kenden: en, daar deeze blyken van bekwaamheid ondersteund werden door eene meer dan gemeene bevlytiging op de fraaije Letteren, klommen de verwagtingen zyner Vrienden nog hooger: en allen zagen zy voorwaards, met de streelendste hoope vervuld, op de rypere jaaren eens Jongelings, die de vermaaken en tydkortingen zyner Medgezellen versmaadde, om de schoonheden in de Oude Schryvers op te zoeken, en zyn vindingryk vermogen te oefenen, in Opstellen van Zedelyken en Godsdienstigen aart.

Dee-

Digitized by Google

Deeze verwagtingen zyn, egter, niet vervuld: want, al te zeer bepaald aan 't gezelschap van Persoonen, die weinig of geen voldoening hebben, dan welke ontstaat uit onmaatig zinnelyk genot, en aangemoedigd, door de baatzugtige voorzigtigheid der zodanigen, die hem met edeler gevoelens hadden behooren te vervullen, om verbintenissen aan te gaan, die, hoe voordeelig zy mogen weezen, uit het oogpunt van geldwinst beschouwd, weinig geschikt waren om zyne zielsvermogens aan te kweeken, of zyne zeden te regelen; verviel hy onder de dwaaze dwinglandy der lusten, 't geen het eertyds brandend vuur van ontluikende eerzugt uitdoofde, zyn vlytbetoon en standvastigheid verzwakte, en, eenigermaate, de fyne aandoeningen, ten eenigen dage zo gunstig voor Verstand en Deugd, verstompte: dermaate, dat weinigen, behalven die geenen, die kennis draagen van de vroegere blyken zyns vernufts, tegenwoordig zouden vermoeden, dat APPETENTIUS een Jongeling geweest was van eenige begaafdheden, verre verheven boven den algemeenen peil van Koopmans bekwaamheid.

't Is waar, hy bezit, onder anderen, nog eene begeerte tot Roem: doch deeze is, gelyk de overige, niet zeer verfynd, en schynt de voorkeus te geeven om lof te verwerven door slinksche middelen, of van de zodanigen, wier goedkeuring hem geen waarde kan byzetten, boven den arbeid om edele bewondering te verwekken, door het opofferen van zodanige voldoeningen als onbestaanbaar zyn met Letteroefening, of zich te bepaalen tot zulk eene bevlytiging, als noodwendig vereischt wordt om zich te verzekeren van eene eenigzins opmerkenswaardige nadering aan uitsteekenheid, welke ook de oorspronglyke bekwaamheden der ziele mogen weezen.

De zedelyke bekwaamheden van APPETENTIUS staan onder dezelfde ongelukkige heerschappy zyner zinnelyke aandoeningen. Hy blyft, men moet het erkennen, nog getrouw aan zyne vroegtydig gemaakte en belanglooze verbintenissen, onder welke hy eenmaal het genoegen smaakte van verstandig onderhoud; maar losbandigheid en overdaad noodigen hem te dikmaal op geheel andere feesten. Hy bezit nog al de gulheid en gereede edelmoedigheid der jeugd, en opent gaarne zyn beurs voor een vriend, of om een ongelukkigen te helpen; maar het geld wordt voornaamlyk door hem beschouwd, als een middel om hem zinnelyk genot en bedwelmend vermaak te verschaffen: om geld te verkrygen, zal hy zomtyds daar toe met eene geestigheid werken, niet voegende aan zyne jeugdige jaaren, en zyne verwagte winsten overrekenen, met de stiptheid van een ouden Geldschieter, die alleen op vaste panden geld leent —— schoon hy, ten zelfden tyde, noch de levendigheid, noch den smaak, heeft, waarmede Lieden van verstand doorgaans hunne vermaaken vercieren, en waarvan de uitspattingen der

jeugd, voornaamlyk, derzelver ſterke en gevaarlyke bekoorelykheden ontleenen.

Een zo ſlegt gemengd Character mag eer aangemerkt worden als misvormd door toeval, dan bedorven door voorbedagte boosheid, of overgegeeven aan ſnoodheid uit overleg. —— Om van de menschlyke natuur alles te maaken, wat 'er van kan verwagt worden, ſchynt 'er niets meer noodig, dan een toevoegzel van die kieſche medegevoeligheid, welke, de ruwheid van zinnelyken lust verſmaadende, genieting zoekt in het te werkſtellen van weldaadige en medelydende aandoeningen; of die bedaarde en manlyke Wysbegeerte, die, zich ontſlaande van offerande toe te brengen aan laage zelfzoekenheid, op de vleugelen der Rede zich verheft, om waare beminnelykheid en waarheid te vinden.

APPETENTIUS (die, van zyne kindſchheid af, te veel verkeerd hadt onder Lieden, die geen denkbeeld van eenige onderſcheiding hebben, dan 't geen uit Geld ontſtaat, en die geen ander gebruik des gelds kennen, dan dat het de bezitters in ſtaat ſtelt om overdaadig te eeten en te drinken) was bovenmaate verſlingerd geworden op den Wyn en Tafelweelde, en kon, zonder eenigen tegenzin, HORATIUS, VIRGILIUS, SOCRATES en ANTONINUS, laaten vaaren voor den eerſten domkop, die hem uitnoodigt om met hem deel te neemen in overdaadig zuipen en zwelgen: en, ſchoon hy vermaak ſchept in de Sentimenteele Werken van STERNE, is het blykbaar, dat by hem, even als by dien beroemden Schryver, de taal der Gevoeligheid, en de beſchryvingen van verregaande Tederheid, weinig anders zyn, dan prikkels om zynen lust op te wekken, of verſchooningen voor het botvieren aan driften, tot welker beteugeling hy zich geene moeite wil geeven.

Zodanig is het tegenwoordig, en, zo ik vrees, het gevestigd, Character van een Jongeling, die, met behulp eener geſchikte Opvoedinge, een cieraad voor de Weetenſchappen, en de menschlyke natuur, zou hebben kunnen weezen, en het nog kan worden, door een ſtoutmoedige pooging zyns verſtands: want de vatbaarheid voor Gevoel, zo min als de bekwaamheid van redenkavelen, is uit de lyst zyner natuurlyke begaafdheden niet uitgewischt. Het volgend Verhaal zal hiervan het overtuigendst bewys opleveren, en teffens toonen, tot welk een laagen trap van verbastering zinnelyke lust het menschlyk Character kan doen daalen.

Onder andere omſtandigheden, welke hoop gaven op de hervorming van APPETENTIUS, was eene vroegtydige genegenheid voor eene beminnelyke jonge Juffrouw, die het noch aan genegenheid mangelde om haaren invloed ten voordeele van de deugd aan te wenden, noch, uitgenomen in het tegenwoordige geval, aan oordeel, waar zulk een betoon moet aangewend worden. Maar, dewyl het de ziel, en niet de lust, is, wel-

Digitized by Google

welke doorgaans in briefwisselende verkeering spreekt, kreegen de zedelyke en gevoelige uitdrukkingen des Minnaars welhaast zulk eene volkomene overhand op het partydig hart van PATHETICA, dat van dien kant thans weinig te wagten is, dan de streelende opwagtingen, eer geschikt om de trotsheid te voeden, dan de zwakheden van een overgegeeven Jongeling te verbeteren.

Aan deeze Schoone, blyft APPETENTIUS verknogt met al het vuur, eigen aan zynen jeugdigen leeftyd, en al de zuiverheid, bestaanbaar met zyn Character: dat deeze laatste niet zeer uitsteekt zal de Leezer, uit de reeds opgegeevene schets, natuurlyk besluiten; en ik schaam my over de verbastering der menschlyke natuure, terwyl ik een geval verhaal, welke dezelve in het helderst daglicht zal stellen.

APPETENTIUS, de Minnaar, vondt zich, niet lang geleden, naa dat hy, volgens gewoonte, ten zynen eigen huize sterk gedronken hadt, op een dag dat zyne PATHETICA onder het getal der Gasten was van zyne Moeder en Zusters, opgewekt, om, volgens de behaagelyke gewoonte door de Galanterey ingevoerd, zyne Beminde, op het bestemde uur, t'huis te brengen. Dienswolgens verliet hy, met een vrolyk hart, zyn goed, dat is door den drank bevangen, gezelschap, en voor éénmaal in zyn leeven stapte hy zonder verdriet af van zyne vlees en tafelweelde.

Het zagte schynzel der maane verlichtte de ledige straaten. De helderheid van de lugt boven de toppen der huizen, en door de wyde toegangen na het westelinde van *Londen*, gepaard met de zagte drukking van de tedere hand, natuurlyk op zulk een uur zich voegende in den beschermenden arm des *Minnaars*, deedt al de tederheid in zyn boezem ontgloeijen, en zette de vaardige tong van APPETENTIUS aan om alle de betuigingen uit te storten, welke liefde en wyn hem konden inboezemen; zodanig, dat de luisterende Schoone, niet in staat om het stil omzwinden des tyds op te merken, meer dan een uur omwandelde, de deur haarer Ouderen voorby ging eer zy het besluit nam om den stoep op te treeden, en aan te kloppen om de onbegeerde inlaating; en eer hy, onder duizend betuigingen van zuivere liefde en onwankelbaare standvastigheid, in staat was haare schoone en half weigerende hand los te laaten, en haar vaarwel te zeggen. —— Maar *Liefde is een spel, en Geloften zyn wind*, zegt PRIOR.

APPETENTIUS was naauwlyks meer dan de lengte van twee straaten voortgegaan van de plaats, waar hy het éénig voorwerp van zyne tedere gedagten verliet, of hy werd aangesprooken door een dier ongelukkige slachtoffers van schande en elende, die de trots van gevoellooze Bloedverwanten buiten de plaatzen van verbetering houdt, en die de wetten van

Brit-

Digitized by Google

Brittanje vryheid geeven van om te zwerven, en de onbedagtzaame Jeugd te verleiden.

VICTIMA zag 'er allerbekoorelykst uit; nog nieuwlings aan het losbandig leeven gekomen, hadt het de aantrekkelyke bevalligheden der jeugd niet uitgewischt; het viel der verhitte verbeelding van APPETENTIUS geenzins moeilyk, dewyl 'er zich eenige gelykvormigheid opdeedt in grootte en gedaante, eenige overeenkomst te vinden tusschen deeze Hoer en de beminnelyke PATHETICA, zo even door hem verlaaten. Tederheid en medelyden waren gevolglyk de eerste indrukzels, en, onder het dekkleed van deeze, liet hy toe dat snoode begeerten in zyn hart opwelden, die hy, hadden zy hem openlyk aangevallen, misschien met weinig moeite wederstand zou geboodeu hebben. Met één woord, nieuwsgierigheid en medelyden werden ondersteund door lust, en de wellustige Jongeling liet zich voeren in een dier huizen, over welker bestaan de ondeugd zelve maar al te veel reden heeft zich te bedroeven.

Men heeft, met regt, of (gelyk zommigen willen) romanesk, opgemerkt, dat 'er eene toverkragt steekt in waare genegenheid, die dikwyls werkt als een behoedmiddel der Deugd: deeze waarneeming werd, in dit geval, kragtdaadig bevestigd. Want hier (zelfs in deeze schandelyke verblyfplaats,) drong de denkbeeldige gedaante van PATHETICA in, en doofde het snoode vuur der jeugd. En als hy bemerkte, dat het voorwerp zyns ongeregelden lusts stilletjes zich afwendde om de traanen af te veegen, die de gedwongen lach van haar gelaad overdekten, voelde hy zyn hart diep getroffen, en hy herriep voor zynen geest alle de te veel verwaarloosde lessen van het Geweeten.

Hy zette zich peinzend op een stoel neder, en, eenige oogenblikken gezweegen hebbende, zeide hy met een zugt, en het goedhartigst gelaad: „ Gy zyt ongelukkig, arme Meid! „ gy zyt ongelukkig, en uw hart deelt niet in de vermaaken, „ om welke te verschaffen gy u gedrongen vindt."

De ongelukkige VICTIMA voelde zich vermeesterd door den aart en wyze deezer aanspraake. De stem des medelydenden deelneemens hadt zich nooit voorheen laaten hooren binnen deeze muuren, waar een Dwingelandes zich vet mestte door ondeugden, welke zy zelve niet langer kon pleegen, en de Zoonen der ongebondenheid onthaalde op onmedegenootene genengten. Zy borst in traanen uit; zeggende: — „ Ach, myn „ Heer! ik ben hier niet aan gewoon. Schoon vatbaar, maar al „ te vatbaar, voor de zwakheden der Natuure, dagt ik nimmer „ dat ik zou afhangen van . . . ."

Zy kon niets meer uitbrengen. Schaamte en hartzeer stopten haar den mond. APPETENTIUS poogde haar te vertroosten. „ Helaas!" vervolgde zy, „ waren anderen niet ongevoeliger „ voor de stem der Natuure, dan ik voor de stem der Deugd, „ ik

Digitized by Google

„ ik zou thans niet voor de eerſte keer een kleinen ſtraal van
„ troost verneemen door het medelyden eens Vreemden. Zoudt
„ gy gelooven —— neen, gy, die zo veel voelt voor het
„ lyden eener onbekende, kunt nooit gelooven, dat ik, niet
„ verder af dan het Dorp E ——, een Oom heb, een
„ agtenswaardigen Oom, (indien Rykdom agting kan geeven,
„ waar de gevoelens der Natuur ontbreeken) die my voor myn
„ bederf kon, maar niet wilde, behoeden."

Nam APPETENTIUS deel in 't vermelden van eene plaats, met welker ſchoone gelegenheid hy zo wel bekend was, hoe zeer groeide zyne verwondering aan, als hy VICTIMA, ten bewyze van de egtheid haars verhaals, hoorde ſpreeken van eene School, door hem zo vaak bezogt; en wanneer zy, onbewust tegen wien ze ſprak, onder de Leermeesters en Medeſcholieren, met welke zy weinig jaaren geleden gemeenzaam geweest was, de naamen ophaalde van zyne Zuster en van het voorwerp zyner Liefde, gepaard met omſtandigheden, van welker waarheid hy niet onbewust was. —— „ Ach! weinig,
„ dagt ik," was haare taal, „ wanneer ik ſpeelde met de on-
„ ſchuldige SERENA, en de ſchoone PATHETICA waarſchuwde
„ tegen de laage oogmerken, die het halve Dorp wist dat de
„ losbandige Egtgenoot van haare Gouvernante tegen haare
„ eer ſmeedde, dat ik immer, binnen weinige jaaren, een voor-
„ werp zou worden, 't geen zy beiden met verontwaardiging
„ en veragting zouden aanzien."

Reeds heb ik den Leezer te verſtaan gegeeven, dat het hart van APPETENTIUS geenzins hebbelyk afkeerig was voor de indrukken van Gevoeligheid; en even min was zyn verſtand onvatbaar om de Wysbegeerte aan te kweeken; doch, dewyl dit laatſte verzuimd was, zo nam het eerſte, door het voorbygaande voorkomen, maar al te zeer de gedaante aan van een luim en grilligheid, op zommige tyden het open vak van veranden lust aanvullende, en maar al te dikwyls wykende voor deszelfs dwingende voorſchriften. Het deelneemend vermogen, egter, betoonde zich nimmer ſterker in zyn boezem, dan onder deeze betuigingen van VICTIMA; zodanig, dat het zeggen, 't welk hem met een verſtommende verwondering trof, ten zelfden tyde de tederſte aandoeningen van Menschliefde en Medelyden deedt ontwaaken.

Derhalven het perſoonlyk belang, 't geen hy hadt in het gehoorde, ter zyde ſtellende, was hy begeerig om te weeten of er iets kon gedaan worden, om dit ongewillig ſlachtoffer van openbaare ſchande te ontheffen; en hy begon, zo ras hy zich genoeg kon herſtellen, haar te vraagen na de omſtandigheden haarer Geſchiedenisſe.

(*Deese by de eerstvolgende gelegenheid.*)

Digitized by Google

DE ONDERSCHEIDE AART DER STAATSDIENAAREN VAN HENDRIK DEN IV, *Koning van Frankryk*, GETOETST.

HENDRIK DE IV, die in geestigheid uitmuntte, en op aartigheden van vernuft geſteld was, wilde, op zekeren tyd, aan een vreemd Afgezant toonen, van hoe verſchillenden aart zyne Staatsdienaars waren. Ten dien einde liet hy hun agter den anderen in diens tegenwoordigheid komen, en zeide tot hun: *Hier is een Boom, die dreigt te vallen.* —— VILLEROI raadde, zonder 'er zelfs na te kyken, den Koning, dat hy onmiddelyk denzelven zou wegdoen, en een ander in ſtede planten. —— JENIN, den Boom met alle mogelyke opletten-heid beſchouwd hebbende, bekende, dat hy 'er niets kwaads aan ontdekte; maar dat men, om ongelukken voor te komen, den Boom door des kundigen moest laaten naazien. —— SULLY gaf, met zyne gewoone koenheid, te kennen, „ Sire, wie is „ het die u dit in het hoofd gebragt heeft? De Boom zal „ langer ſtaan dan Gy of Ik leeven!"

DIEPGEVOELDE VERNEDERING EENS STAATSDIENAARS.

Eene waare Gebeurtenis (*).

De Heer PONCHARTRAIN hadt zich, in het Bewind der Zeezaaken van *Frankryk*, door zyne willekeurige en ſtrenge handelwys, den haat van 't geheele Zeeweezen op den halze gelaaden. Zyn Ampteloos leeven, naa zyne Afzetting, deedt hem gevoelen, in welk eene algemeene veragting hy vervallen was. Sterkſprekend was het volgend geval.

Een Zeeofficier, by dien Staatsdienaar iets te verzoeken hebbende, kwam te post by den Heer PONCHARTRAIN, zonder iets van diens Afzetting gehoord te hebben. Terſtond werdt hy binnen gelaaten, en was even verwonderd over de ſtilte en eenzaamheid, welke daar heerschte, als over de gereedheid, waar mede hy gehoor verwierf. —— Bevreesd, en met neêrgeſlaagene oogen, ſtelde hy zyne zaak aan den Exminister voor, die hem, op eene zeer heuſche wyze, toevoegde: *Myn Heer, dit raakt my niet meer* —— —— „ *Hoe*," hervatte de Officier, een ſtap agteruit treedende, en de oogen opſlaande, „ *is* „ *Myn Heer dan niet langer.....?*" —— *Neen, Myn Heer!* —— De Officier keek hem eenigen tyd aan, en daarop in zyne handen klappende, riep hy, met al de bruske vrymoedigheid eens Zeemans, uit: „ *Wat dit betreft, ben ik wel te vreden!*" En hy vertrok, veel meer voldaan dan hy gekomen was.

(*) *Memoires de la minorité de* LOUIS XV, *par* J. B. MASSILLON.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENVOERING, OVER HET OOGMERK DER OPENBAARE PREDIKING, EN HET MIDDEL OM 'T ZELVE TE BEREIKEN. Door JOHN SCOTLAND, *Leeraar te Linlithgow.*

En voorts, dewyl de Prediker wys geweest is, zo leerd hy het Volk nog Weetenschap. PREDIKER XII: 9.

(Vervolg en Slot van bl. 95.)

Schoon het, naa alle onze poogingen om onze Prediking nuttig te maaken, de Godlyke invloed alleen is die 'er waarlyk kiem aan konne byzetten; kunnen wy zulks alleen verwagten in evenredigheid van de geschikte middelen, welke wy aanwenden. En schoon het ons, by het gebruiken der geschiktste middelen, dikwyls misse, om de hardnekkige Zondaars te regt te brengen, ja hunne verontwaardiging verwekken, hun berispinge gaande maaken, is dit zelfs een bewys van een aanmerkelyk slaagen. 't Is een bewys, dat wy hun Geweeten getroffen hebben. Het Geweeten te treffen zal zeker een schok geeven, ten minsten aan de zegepraalende beledigingen van de ondeugd, die met ongedekten aangezigte wandelt. En hoewel een verwytend Geweeten, door den invloed van bedorven Zelfliefde, moge zoeken om de blaam van zich af te weeren, en het te wyten aan het werktuig dat de knaaging opwekte, zal nogthans, schoon de pooging gedwongen en onopregt zy, dezelve niet vergezeld gaan met voldoening, en de waarheid zal in 't einde ten vollen zegepraalen. *De woorden der Wyzen zyn gelyk prikkelen, en gelyk diep ingeslaagen nagelen.* De behoedzaamheid, noodig om onze Prediking vry te waaren van alle strekking om te verbitteren, terwyl dezelve kragtig blyve om te overtuigen, is alleen nog een zwaarder proeve van de Wysheid en Bekwaamheid des Leeraars.

Maar is het dus, vraagt men misschien, dat wy aan de eischen der Welsprekenheid kunnen voldoen? Is het

Digitized by Google

op deeze wys, dat wy de driften, de groote dryfveeren van werkzaamheid, kunnen opwekken en in beweeging brengen? Algemeene denkbeelden zyn, denkt men veelligt, best geschikt om verwondering, schrik, en alle de groote driften, op te wekken; dewyl, deeze denkbeelden meer of min duister en onzeker zynde, de ziel, in eenen staat van onzekerheid, nooit naalaat, wanneer de denkbeelden anderzins van eenen treffenden aart zyn, de verbeelding werk te verschaffen om het groote en ontzagwekkende op te zoeken. Eene klaare en zekere bevatting van een voorwerp, in tegendeel, leidt ons op om 't zelve op ons gemak en gemeenzaam te beschouwen, en laat de ziel, by gevolge, in eenen staat al te bedaard, al te zeer meester van zichzelve, om de onbeperkte vlugt der verbeeldingskragt, en de geweldige beroeringen van drift, toe te laaten. —— Dan moeten wy, te deezer oorzaake, zeggen, dat byzondere of bepaaldere Beschouwingen niet vatbaar zyn voor Welsprekenheid? Laat ons hier eene gepaste onderscheiding maaken.

Wanneer de ziel enkel verrukt moet worden door het wonderbaare, of getroffen door het verbaazende, wordt 'er duisterheid vereischt. Maar, wanneer de aandoening der ziele een hooger doeleinde heeft, wanneer het oogmerk is om invloed op het gedrag te hebben, dan zal, hoe onderscheidener en bepaalder het voorwerp is, ook de ziel te klaarder den grond, waar zy zich bevindt, ontdekken: en als dezelve, met te grooter zekerheid van niet mis te zullen tasten, zich aan 't werk begeeft, zal zy het met te meer voldoenings en yvers verrigten, vol verzekering van een goeden uitslag. Dezelve heeft, in dit geval, eene bedoeling en beweegreden, die in 't andere ontbreekt. Dit, derhalven, is het geval, alleen geschikt om te overtuigen.

In de daad, wanneer iemand moet overgehaald worden tot eenige groote onderneeming die buiten hemzelven omloopt, dat wil zeggen, die vreemd is van de regeling van zyn eigen hart, zullen algemeene Beschouwingen niet alleen de geschiktste, maar de alleen bevoegde, zyn, te dier gelegenheid: naardemaal die vuurigheid van geest, welke tot zodanig eene onderneeming aanzet, en noodig kan weezen om dezelve te volvoeren, gestuit kan worden door agt te slaan op kleinigheden; maar stand houdt door wyduitgestrekte en veelbevattende bedoelingen. —— Anders is het gelegen met de besturing van den inwendigen Mensch:

want

Digitized by Google

want, terwyl de ziel zich omtrent gewigtige voorwerpen buitenwaards uitbreidt, zamelt zy de kragten in een punt byeen, als het voorwerpen, in eigen boezem t'huis hoorende, betreft. En heeft men den prikkel, tot werkzaamheid gebragt door dit inwendige bedryf, niet als gering of kragtloos aan te merken. Men beroept zich op het Geweeten; en de zedelyke gevoeligheid van het Geweeten, die in haar bedryf de werking der Driften insluit, is nog, afzonderlyk aangemerkt, een veel zekerder en beſtendiger, zo wel als waardiger, beginzel van werkzaamheid dan de Driften alleen.

Om nu indruk te maaken op het Geweeten, worden twee omſtandigheden vereischt; dat het denkbeeld, aan den geest voorgeſteld, klaar en bepaald zy, en dat het door iets daadlyks onderſteund worde. 't Zyn byzonderheden alleen, die bepaald, en daarom geſchikt, zyn, om den vereischten indruk te maaken. Zelfs dan, wanneer tot de verbeelding alleen geſprooken wordt, zonder verwarring te verwekken, geſchiedt het met den besten uitſlag door byzonderheden. 't Zyn Bloemen in 't algemeen niet, maar de Lelien des velds, die best geſchikt zyn om de ziel met een gevoel van de zorgdraagende Voorzienigheid te vervullen; 't is geen groot Koning, maar SALOMO, wiens heerlykheid, by vergelyking, naauwkeurig kan onderſcheiden worden (*). Zelfs in werken van verbeelding, waarin de Schryver alleen ten oogmerk heeft te behaagen, vindt hy het menigwerf noodig, om zyn doel te beſchieten, tot byzonderheden af te daalen. De rede is in alle gevallen dezelfde. Wy hebben een klaarder en leevendiger begrip van byzonderheden, dan wy van algemeenheden kunnen hebben.

Maar de Welſpreekenheid van den Predikſtoel heeft eene hoogere bedoeling, dan enkel de bevatting te hulp te komen. Haar oogmerk is het hart te winnen, om het Gedrag te regelen, en het Character te vormen. Maar dit kan alleen geſchieden door daaden aan 't Geweeten voor te houden; en wel daaden, weezenlyk beſtaande in de Perſoonen, tot welken wy ons vervoegen. Wanneer het onmiddelyk doelwit van een Vertoog is om te vermaaken, is het oogmerk des Spreekers bereikt, als hy de aandoeningen van verwondering, medelyden, genoegen, of afſchrik, gaande maakt, en, om dit te bewerken, mag de ver-

(*) MATTH. VI. 28, 29.

Digitized by Google

verbeelding het geheele veld inneemen, en heeft geene perken, dan die van waarſchynlykheid. Maar, wanneer het onmiddelyk oogmerk eener Leerreden is, het regelen van gedrag en wandel, dan moet de verbeelding plaats ruimen voor het weezenlyke. Het is geen veronderſteld geval, maar iets 't geen daadlyk beſtaat, waar op de Spreeker doelt: en verbeelding ſtrekt zich niet wyder uit dan in kragt te geeven, aan een voorwerp, gezien en gevoeld als met de daad beſtaande, of 't geen wy begrypen dat beſtaan kan. Wy mogen voor een tyd van een voorwerp als een verciering niet bewust zyn, zelfs wanneer het een verciering is; maar op het oogenblik dat wy het weeten, zal de verbeelding aangedaan worden; doch overtuiging neemt een einde. Hoe bepaalder nu het voorwerp is, des te ſterker, des te meer voldaan, is onze bewustheid van de weezenlykheid; en hoe ſterker onze bewustheid van de weezenlykheid is, hoe meer kragts ter overtuiging daar in ſteeke. —— Het levert geene uitzondering op, dat, in een werk van loutere verbeelding, een verdicht geval, zo juist gelykende met het weezenlyk geval van den Toehoorder, kan getroffen weezen, dat zulks zyn Geweeten treft; en hy, ſchoon hy naderhand bemerke, dat het een verdicht geval ware, nogthans, door de bewustheid dat het hem zo juist trof, zich door dien indruk laat beſtuuren om 'er zyn gedrag vervolgens naar te ſchikken. Een ieder bemerkt duidelyk, dat het daadlyk beſtaand geval, niet de verciering, de oorzaak is der veranderinge; de verciering is niet meer dan eene gelegenheid om het weezenlyke te zyner kennisſe te brengen. De groote zaak, ter overtuiginge noodig, beſtaat hierin, dat, te midden van de ſpeeling der verbeelding en der driften, het hart zyn eigen byzonder belang in het vertoond geval niet uit het ooge verlieze. —— Met één woord, het is het doel der Welſpreekenheid niet alleen om de kragten ter Deugd in de ziel op te wekken; maar aan dezelve een voorwerp te verſchaffen, en tot werkzaamheid aan te zetten; en hoe beter wy het voorwerp kunnen onderſcheiden als tot ons zelven behoorende, hoe dieper indruk het maake op 't gemoed. Het moge de verbeelding niet ontvlammen, het treft het Geweeten. En wat is Welſpreekenheid, indien dit dien naam niet mag draagen (*)? Na

(*) Eene zekere trant van Prediken vondt ingang in de jongſt ver-

Digitized by Google

Naa dit alles moet men toeſtaan, dat, om de oogmerken der Welſpreekenheid te bereiken, algemeene en byzondere Beſchouwingen behooren zamengevoegd te worden. Byzondere Beſchouwingen geeven kragt aan eene Leerreden, en zyn de rechtſtreekſche wegen ter overtuiging. Een voegelyk mengzel van algemeene Beſchouwingen ſchenkt een uitgebreidheid aan byzondere gevoelens, ſpreidt een glans op het pad der overtuiging, en doet ons 't zelve met genoegen bewandelen. Ja meer; zodanige algemeene Beſchouwingen, als dienen om de driften in beweeging te brengen, kunnen, door de ziel gereeder vatbaar te maaken voor indruk, zeer gunſtig medewerken tot het wel doen ſlaagen der byzondere Beſchouwingen (*). En nog gunſtiger uitſlag kan men verwagten door het bybrengen van beweeglyke gevallen, die de eigenliefde niet rechtſtreeks aantasten, en daar door het zelfbedrog te leurſtellen, en teffens eene natuurlyke toepaſſing hebben op 't geval voorhanden. Getuigen, NATHAN's gelykenis by DAVID. Maar al de verdienſte van algemeene Beſchouwingen ligt daar in, dat zy dienstbaar zyn aan de byzondere, of tot een voertuig ſtrekken om ze met meer kragts op het hart aan te dringen.

verloopene Eeuw, de *Caſuïſtiſche* geheeten, beſtaande in de oplosſing van byzondere Geweetensgevallen: het voornaamſte gebrek daarin ſchynt geweest te zyn, dat de Leeraars hunne Leerredenen ſchoeiden op de leest van afgetrokken denkbeelden, in ſtede van op die der inboezemingen van Gevoel. Nogthans werd, langs deezen weg, zo veel goeds uitgewerkt, dat ernſtigen en bedagtzaamen zich verbeeldden, dat zy hun eigen geval afgeſchetst vonden, en zeer geſticht, gelyk zy te regt dagten, heenen gingen. Dr. SANDERSON, een geleerd en braaf Man, en een der Kapellaanen van CAREL DEN I, was een bekwaam Man in dit vak. De Koning was gewoon te zeggen, „ dat hy zyne Ooren medebragt om andere Leeraars te hoo„ ren; maar zyn Geweeten om Dr. SANDERSON te hooren."

(*) De vereeniging van algemeene en byzondere Beſchouwingen, in eene Leerreden, ſtaat gelyk met de zamenvoeging van Muzyk en Dichtkunde, in Werken tot vermaak vervaardigd. Muzyktoonen geeven, op zichzelven, alleen een beuzelagtig, niets beduidend, en oogenbliklyk vermaak; maar zy krygen lichaam en gedaante door zamengevoegd te zyn met de denkbeelden van Dichterlyk opſtel; en geeven te rugge wat zy ontleend hebben, door deeze denkbeelden dieper in het hart te drukken.

Digitized by Google

gen. Buiten deeze mededienstbaarheid, moge de Toehoorder vermaakt, en de Prediker gepreezen, worden; terwyl de belangen van zelfbedrog alleen te meer ſterkte verkrygen, door dien de mensch zyne liefde tot de Deugd, en haat tegen de Ondeugd, opgewekt door de algemeene aanpryzing van deeze en veragting van geene, voor eene deugdzaame geſteltenisſe zelve verkeerdlyk opvat.

Behalven dat het Characterſchetzend Prediken de beste weg is om de Menſchen hunnen Pligt te leeren, beſtaat een der grootſte voordeelen, aan die leerwyze vast, daarin, dat dezelve hun behoedt voor de begogelingen der Geestdryverye. Gelyk alle dwaaling in algemeenheden gelegen is, zo zyn algemeenheden, min of meer duister zynde, altoos vrugtbaar in dwaaling te teelen. Dit gaat byzonder door ten opzigte van Geestdryvery, die zich altoos aan algemeenheden houdt, en tot welker werkingen eene groote maate van duisterheid altoos noodwendig vereischt wordt. De verbeeldingskragt wordt ontſtooken door zekere geliefde uitdrukkingen, of door zekere op geen reden ſteunende indrukken, onmiddelyk in de ziel gevormd. Deeze ſpreekwyzen, klanken en indrukken, hebben geene bepaalde meening; op dezelve worden, nogthans, zekere duistere onbepaalde denkbeelden gevormd, welke dienen om de werking der verbeelding te onderſchraagen, en hoe minder onderſcheiden deeze denkbeelden zyn, hoe ſterker de verbeelding wordt aangevuurd. Terwyl dus het oordeel ſlaapt, is de verbeeldingskragt wakker, en de Menſchen leeven in eene wereld van hun eigen maakzel. Doch eene klaare bevatting der dingen doet de begogeling verdwynen; de zwervingen der verbeeldingskragt houden op; het Hart wordt alleen door het Verſtand getroffen, en de Mensch niet verder bewoogen, dan de weezenlyke kennis van het onderwerp hem brengt.

Dit is, derhalven, een byzonder voordeel. Characterkundig Prediken is het beste behoedmiddel tegen den invloed van een geest, die het verſtand benevelt, ons begrip van goed en kwaad verwart, en de beste aandoeningen onzer natuure bederft. — Om kort te gaan, Characterkundig Prediken is, in dit, en in alle opzigten, het groot middel, om, onder den zegen van GOD, aan den *zuiveren en onbevlekten Godsdienst* de onverderfelyke eere weder te geeven.

Ik

Ik moet van dit onderwerp, de wyze om het Oogmerk der Prediking te bereiken betreffende, niet afftappen, zonder daar by te voegen, dat het ons niet alleen zal passen te letten, niet alleen op de hoedanigheid der Gevoelens, welke wy omhelzen; maar ook op de wyze van dezelve over te leveren. De wyze, om ze over te leveren, moet ongetwyfeld veranderen volgens den byzonderen aart der Gevoelens, en volgens de gemoedsgeſteltenisſe der Toehoorderen. Maar, te midden van alle zodanige verſcheidenheden, is 'er eene zaak, welke wy geſtadig in 't oog moeten houden: naamlyk, dat onze Leerwyze, (ik ſpreek voornaamlyk van den ſtyl, niet enkel van de wyze van voordragt,) eenvoudig zy, en natuurlyk. Klaarheid, vereenigd met beknoptheid, een hoofdvereischte in een goed opſtel, is het uitwerkzel van waare eenvoudigheid. Dan, 't geen van het hoogſte aanbelang is, eenvoudigheid ſchynt in een weezenlyk verband te ſtaan met de kragt der overtuiging.

Het moge een veel gewaagd begrip zyn, doch ik heb het lang gekoesterd, dat, ware onze ſmaak tot eene manlyke ſterkte gekomen, een groot gedeelte, van 't geen men fraaiheden en cieraaden noemt, voor kinderagtigheden zouden gehouden worden, ſlegt geſchikt ter bereiking van het doelwit der Welſpreekenheid op den Predikſtoel. Dezelve behaagen. Maar dringen zy door tot de hartsgenegenheden? Werken zy tot overtuiging op het hart? Misſchien zyn ze te verder daarvan verwyderd, om dat zy ons behaagen. Zy geeven aan den geest eene vrolykheid van uitſpanning. Doch daar belangryke en vermaakende Beſchouwingen twee zeer onderſcheide zaaken zyn, zo zal de ernſtige en bedagtzaame geſteltenisſe van ziel, welke aan de bezigheid deezer plaatze voegt, en die, welke voor vermaak geſchikt is, wyd van elkander verſchillen. Indien een verſtandig Toehoorder, doordrongen van het onderwerp, gereed is om de figuuren der Redenkunſte, door den Redenaar gebruikt, als voor uit te loopen, verſchaft zulks een goed kenmerk om derzelver wettig gebruik te bepaalen; een gebruik, nooit wettig te rekenen, dan wanneer wy ophouden dezelve als cieraaden aan te zien, en derzelver kragt alleen gevoelen, als middelen ter overtuiging. —— Ik ſtaa toe, dat zomwylen, ſchoon niet zo dikwyls als men 't zich verbeeldt, juiste en levendige figuuren der Redenkunſte een onderwerp in een klaarder en ſterker dag kunnen zetten,

Digitized by Google

dan een eenvoudiger wyze van voordragt; en dan zyn ze gepast, vermids zy tot het groot Oogmerk, de overtuiging, medewerken. Maar, indien zy alleen dienen om te ſchitteren, moeten zy, als beneden de waardigheid van de Welſpreekenheid des Predikſtoels, verworpen worden. Met één woord, de ſtyl, op den Christenleerſtoel gebezigd, kan, mits dezelve niet te kragtloos en te kruipend zy, nooit te eenvoudig weezen. Dit kunnen wy, op 't Oogmerk der Prediking lettende, niet te zeer in 't oog houden. De Geſchiedenis van JOSEPH, en diens Broederen, in het Boek GENESIS, toont, dat een beeldtenis natuurlyker aan den geest kan worden voorgeſteld, en, buiten alle tegenſpraak, een dieper indruk op het hart maaken, in een eenvoudige taal begreepen, dan wanneer 't zelve opgeſmukt te voorſchyn treedt. Het eenvoudige, het hartroerende, en het verheevene, ſtaat in eene natuurlyke verbintenis met elkander.

Eenvoudigheid heeft eene verdere aanpryzing. Het is eene oude en ſteeds herhaalde klagte, dat de Menſchen zich dikwyls enkel door woorden en klanken laaten inneemen. Onder dit dekkleed heeft men ſoms ſchadelyke gevoelens ingeboezemd, en, niet zeldzaam, dingen, die weinig, en misſchien niets, in 't geheel beduiden. Het geneesmiddel tegen dit kwaad beſtaat hier in, dat wy, door een natuurlyke voordragt, zonder kunstkleuring, de ſtoffe onzer Leerredenen het uitſteekendst gedeelte doen zyn. Waare Welſpreekenheid vordert, dat de Redenaar de uitdrukkingen naar het onderwerp ſchikt, en de uitſpraak naar beide regelt. En gelyk dit gezegd mag worden, opregt met onze Toehoorderen te handelen, zo is het de rechte weg om onze eigene verdienſten te vertoonen, indien wy 'er eenige bezitten. Want, hoe wonderſpreukig het moge klinken, het gaat vast, dat veelen het vermoogen bezitten, om vloeiend en cierlyk te ſpreeken, die weinig kunnen denken.

Laat het voor allen blyken, dat wy iets weezenlyks te zeggen hebben, veeleer dan dat wy angſtig bezorgd zyn, hoe wy het zullen zeggen. Ik merkte zo even op, hoe het eenen Leeraar voege, dat hy agtgeeve op de wyze, hoe hy zyne gedagten zal mededeelen; doch laat dit, in geenen deele, voor den Toehoorder blyken. Het is 't toppunt van volmaaktheid, kunst door kunst te verbergen, en zo te ſpreeken, dat een Toehoorder van een eenvoudig en gezond verſtand zich verbeelde, dat hy, dezelfde zaak moe-

Digitized by Google

moetende voordraagen, dezelfde woorden zou gebruikt hebben. Het is een bewys van een bedorven ſmaak in den Toehoorder, tot welks voldoening de waardigheid der Welſpreekenheid zich nooit moet vernederen, indien de juistheid en het gewigt der zaaken, klaar en natuurlyk uitgedrukt, niets meer doen dan vergoeding ſchenken voor het gebrek aan ſchitterende cieraaden.

Men werpe hier niet tegen, dat het geen ik thans gezegd heb ſtrekt om onze Opſtellen van alle fraaiheid te berooven. Het kan hier op uitkomen door ons eigen mangel aan ſmaak en bekwaamheid; en dan zullen alle de ſchoonheden, welke wy langs eenen anderen weg opzamelen, beuzelagtig of valsch, en van dien aart, weezen dat de Welſpreekenheid ze moet ſchuwen. Maar, op zich zelven beſchouwd, zyn eenvoudigheid en ſchoonheid zo verre van onbeſtaanbaar met elkander te weezen, dat, in tegendeel, de verfyndſte, de kieschſte, en de duurzaamſte, ſchoonheden, die den toets der eeuwen hebben doorgeſtaan, eenpaarig erkend worden, zodanige Opſtellen te weezen, die het kenmerkteken van eenvoudigheid droegen. Eenvoudigheid is onderſcheiden door die bevallige gemaklykheid, welke ten grondſlage van fraaiheid ſtrekt, en zonder welke alle andere ſchoonheden afzigtig worden, en haaren naam verliezen (*).

Om te beſluiten. In een Vertoog over de Hoedanigheden eens *Predikers der Geregtigheid*, zou het ten hoogſten te wraaken zyn, geen gewag te maaken van ééne, buiten welke alle andere hoedanigheden vrugteloos en zelfs aanſtootelyk zullen worden; en deeze is Goedheid van Hart, en Braafheid van Character. De verſtandige Prediker zal zich niet te vrede houden met het uiterlyk welvoeglyke; hy zal ſtreeven na de ſchoonheden, en de welgevalligheden aankweeken, die het gemoed vercieren. Dit moet hem den onderſteunenden troost geeven van 't welſlaagen zyns arbeids; dit zal hem aanzetten om met deelneeming de geestlyke belangen zyner Gemeente te behartigen, onderwys en vertroosting uit te ſtorten in hunne gemoederen, vol warmte, en voortvloeiende uit het diep-

(*) Eenigen, als Lord SHAFTESBURY, die in hunne eigene Schriften zwellend waren, hebben nogthans, als Letter- en Oordeelkundigen ſpreekende, die woordenpraal en gemaaktheid, welke hun als Schryvers aankleefde, vaaren laatende, de eenvoudigheid met allen ernst aangepreezen.

Digitized by Google

diepſte des harten. Het is 's Volks overtuiging hier van, 't welk zyne bediening verre verheft boven het laage oogmerk om enkel te behaagen. Het verlangen hunner ziele ſtrekt zich uit om hem te hooren; en, door den Godlyken Zegen, daalt onderwys, beſtraffing, en vertroosting, met een zagten, doch onwederſtandlyken, invloed neder op den grond hunner harten. *Zyne Leer zal druppelen als de regen, zyn rede zal nedervallen als de daauw; als de zagte regen op het teder kruid, en als de ſtortregen op het gras.*

Maar, naar dit alles, myne Broeders! veel zal het hooren der Euangelieleere van u afhangen. Ongetwyfeld kunt gy, daar toe beſluitende, de beste en meest beloovende poogingen vrugtloos doen worden, door in Ondeugd te volharden. Gy kunt uwe overtuigingen verſmooren in veelvuldige bezigheid, vermaakneeming, en losbandigheid; gy kunt ze verſtrooijen in gezelſchap, en lachen, of medelachen, als men u in een ernſtige luim aantreft. Maar is dit handelen als redelyke Schepzels? En waarom, bid ik u; zoudt gy hier na ſtaan? Op zyn best genomen, zyt gy in ſtaat om u zelven maar ſchraal te voldoen: want, belegt het zo gy wilt, de uitſlag uwer poogingen kan nooit gepaard gaan met die geheele en volkomene zelfsvoldoening en vreugde, welke de bewustheid, van braaf en regtmaatig gehandeld te hebben, vergezelt. Of, indien gy in ſtaat mogt weezen om volkomen u zelven te bedriegen, wat zou u dit, daar gy GOD niet kunt bedriegen, baaten? Zou daardoor uw verderf niet onvermydelyker worden? Zekerlyk is het dan uw zaak, te handelen als Menſchen, die zien, dat het hun belang is, hunne oogen niet te ſluiten, maar te openen, en de waarheid te verſtaan. —— Zommigen zyn 'er, GOD geeve dat zy weinig in getal mogen weezen, die de ongelukkige kunst verſtaan, om de Ondeugd den mantel der Deugd om te hangen. Doch daar zyn 'er veelen, zeer veelen, wel in ſtaat om hunne oogen af te wenden van het gezigt dier aangebooren leelykheid. —— Gy moogt u aanſtellen, dat gy gelykt naar *den man, die zyn aangebooren aangezigt bemerkt in eenen ſpiegel, zichzelven bemerkt, heenen gaat, en terſtond vergeet hoedanig hy was*; maar, zeg my, zal dit uw vergeeten de natuur der dingen veranderen? Zal dit te wege brengen, dat het kromme regt, of leugen waarheid, worde? *Weest, derhalven, niet onverſtandig; maar verſtaat welke de wil des Heeren zy. Legt af alle* kwaadheid, *overvloed van boosheid, en geveinsdheid*, niet al-

Digitized by Google

alleen omtrent de Menſchen, maar omtrent GOD en uw eigen Geweeten, en *wordt, als eerstgeboorne kinderen, begeerig na de onvervalschte melk des Woords, op dat gy daar door moogt opwasſen.*

GENEESMIDDEL TEGEN DEN LINTWORM, DOOR DEN HEER CLOSSIUS GEDEZIGD.

(*Uit het Hoogduitsch.*)

Door den Zoon van den geleerden Uitvinder van dit Geneesmiddel, is hetzelve bekend gemaakt, en, met eenige mondelyk van zyn Vader ontvangene, en uit deszelfs nagelaatene papieren byeen verzamelde, berichten vermeerderd, aldus beſchreven.

KÁMPF heeft, in zyn achtingswaardig boek over de Ziekten van den Onderbuik, de onzekerheid der op raiſonnementen alleen ſteunende kentekenen van de aanwezigheid der Wormen in het menschlyk Lichaam, na myne gedachten, grondig bewezen. Het is alleen, door het ontlasten van een of meerdere Wormen, dat men van derzelver tegenwoordigheid kan overtuigd worden. Ondertuſſchen heeft men zelden veel nadeel te vreezen van de uitwerking der gewoone wormáfdryvende Geneesmiddelen, om dat die van geenen heftigen aart zyn; zo men al, door enkel op raiſonnementen ſteunende kentekenen, dezelve toedient; uit hoofde dat dezelve voor andere Ziekten in de darmen, by eene ſterke verſlyming, ſchoon 'er al eens geene Wormen plaats vinden, zeer nuttig zyn. Zo zeker als dit ten aanzien der ronde Wormen doorgaat, juist zo heeft het tegengeſtelde geval by den *Lintworm* plaats; deeze vordert genoegzaam altyd ſterke *Drastica* in groote giften, indien men dezelve geheel, en zonder dat de kop terug blyft, afdryven wil. Men zoude dus zeer onberedeneerd handelen, indien men alleen door kenmerken, uit redeneering opgemaakt, zodanige groote giften van heftig werkende Geneesmiddelen toedienen wilde; waarom dan ook een zodanig middel, het welk in alle gevallen, zonder eenige uitzondering, het aanweezig zyn van den *Lintworm*, door de ontlasting van een gedeelte deszelven verzekerd, by uitſteekenheid te wenſchen is.

HERRENSCHWAND gaf, in gevallen daar hy een *Lintworm* vermoedde, eer hy zyn *Specificum* liet gebruiken, een

Digitized by Google

een Probeermiddel, dat uit een lood Siroop van Perſiken-bloeizel beſtond. Indien met den ſtoelgang eenige korrels, of witagtige lichaampjes, ontlast wierden, dan oordeelde hy dat 'er ontwyfelbaar zeker een *Lintworm* plaats hadt (*). Myn Vader had ook een middel, 't welk hy, by aldien hy redenen meende te hebben om een *Lintworm* te vermoeden, vooraf liet gebruiken, eer hy zyne *Drastica* voorſchreef; dit is reeds in het boek van KÄMPF beſchreeven: ondertusſchen hoop ik geen overtollige moeite te neemen, wanneer ik zyne geheele handelwyze by het afdryven van den *Lintworm*, zo als ik dezelve mondelyk van hem verſtaan, en uit zyne nagelaaten papieren gevonden, hebbe, aan de practizeerende Geneesheeren mededeele.

Zyn Probeermiddel ontdekte hy door het volgende toeval: hy behandelde, in Holland, eene Dame, die reeds een geruimen tyd aan een ſterk opgezwollen lichaam gelaboreerd had; deeze had hy, —— waarom weet ik niet meer naauwkeurig, —— Terpentyn op de volgende wyze voorgeſchreeven. ℞ *Therebinth. Venet. Drachm.* i. *ſolve in Vitell. ovor. q. ſ. adde Aq. Menthæ piperit. Unc. IV. ſ.* by kleine portien te gebruiken.

Dien zelfden avond, wierd hy met grooten haast by haar gehaald, om dat zy, volgens het zeggen, op haar uiterſte lag. Hy bevond haar ook, in de daad, in eene flaauwte, met een koud zweet op het voorhoofd, liggende. Zy kwam eindelyk by, en zeide; dat zy haar onderlyf voelde zakken, en neiging had om af te gaan. Na de ontlasting was de dikke buik byna geheel verdweenen; in den ſtoelgang vond men een dikken klomp, die, by nader onderzoek, bleek een *Lintworm*, doch zonder kop, te weezen.

Door dit toeval aangemoedigd, gebruikte hy in alle voorvallen daar hy een *Lintworm* vermoedde, dit tot een Probeermiddel, en, zo als hy my verzekerd heeft, altyd met die uitwerking, dat, zo 'er een *Lintworm* aanweezig was, daar door een gedeelte van dezelve afgedreeven wierd.

Men begrypt ligt, dat de gifte van de Terpentyn naar maate der jaaren, der prikkelbaarheid van het geſtel, en de overige omſtandigheden van de gezondheid van den Zieken, moet beſtemd worden.

Wan-

(*) VAN SWIETEN, *Comm.* Tom. IV. p. 740.

Digitized by Google

Wanneer hier door de aanweezigheid van den *Lintworm* beweezen was, zo ſchreef hy den Lyder, eer hy zyn *Drastiek* middel toediende, den volgenden leefregel voor. Hy moest vier weeken vooraf niet anders eeten dan ſcherpe gezoute ſpyzen, Kaas, gezoute Visch, Worſten, Pekelvleesch, Ham, enz. Eenige dagen voor dat hy het ſterke middel nam, gebruikte hy alle avonden een grein *Opium*, of *Laud. Liquid. ſ.* Op deeze wyze, zo als hy my verzekerde, heeft hy menigmaal maar éene gifte van zyn *Drasticum* noodig gehad, om den *Lintworm* geheel af te dryven.

Thans zal ik het Geneesmiddel, nevens het gebruik van het zelve, woordelyk uit zyne papieren opgeeven, en vervolgens zyne Aanmerkingen daar op laaten volgen.

(*Men verwagte het in een eerſtvolgend Stukje.*)

NATUURLYKE HISTORIE EN HUISHOUDING DER HONIGBYEN. Door JOHN HUNTER, *Esq.*

(Uit de *Philoſophical Transactions. Part.* 1. *for* 1792.)

(*Vervolg van bl.* 110.)

Van de Koninglyke Cel.

Daar is een Cel, de Koninglyke Cel geheeten, dikwyls zyn 'er drie of vier, en zomtyds meer; ik heb 'er elf, en zelf dertien, gezien in dezelfde Byekorf. Gemeenlyk zyn deeze Cellen geplaatst aan den rand van een of meer der Raaten; maar dikmaals ook aan de zyde van de Raat, egter niet in het middenpunt, te gelyk met de andere Cellen, als een grooter onder de andere; maar menigwerf tegen de monden der Cellen, en dus uitſteekende buiten de algemeene oppervlakte der Raat; doch de meesten zyn gevormd aan den kant van de Raat, welke in een deezer Cellen uitloopt.

De Koninglyke Cel is veel wyder dan de andere; doch zelden zo diep; derzelver mond is rond, en blykt wydst te zyn ter halver ovaale diepte, en hangt nederwaards, in ſtede van horizontaal of ſchuins. De ſtoffen, waaruit de

Digitized by Google

de Koninglyke Cel is zamengeſteld, zyn zagter dan gemeen Wasch, meest gelykende op die waar van de benedenkant der Raat gemaakt is; of waar mede de Byen haare Poppen bedekken: 'er komt weinig Wasch in derzelver Zamenſtelling, geen derde; de rest is, naar myn begrip, Meel.

Men heeft verondersteld, dat dit de Cel is, waarin de Koningin wordt uitgebroed; maar ik heb reden om te gelooven, dat dit louter inbeelding is; want, in de eerſte plaats, is de Cel te groot, en daarenboven zelden zo diep als de ruime Cellen, waarin de Mannetjes worden uitgebroed; terwyl de Cel, indien ze geëvenredigd ware aan de lengte der Koninginne, dieper behoorde te weezen; want de lengte van het lyf maakt het grootſte onderſcheid uit tusſchen de Koningin en de andere Byen. —— Ten anderen, de mond is benedenwaards geplaatst. —— Ten derden, is die Cel nimmer gevoerd met dat zyden ſpinzel, 't welk de Poppen bedekt, gelyk de Cellen der Mannetjes en der Werkbyen; wy vinden ook geen uitwerpzels op den bodem. Het getal deezer Cellen is zeer verſchillend in onderſcheide Korven. My ſtaat voor, Korven gezien te hebben zonder eenige Koninglyke Cel, en ik heb 'er aangetroffen met elf, twaalf, en zomtyds meer. Ik heb ze, den geheelen Zomer door, in opmerking genomen, en 'er nooit eenige verandering in gevonden.

De Raat ſchynt eerst gevormd te zyn ter voortteelinge, en de vulling met Honig alleen een tweede gebruik te weezen, daarvan gemaakt; want indien de Byen haare Koningin verliezen, maaken zy geen Raaten, en de Wesp, Hommel, enz. maaken Raaten, ſchoon zy geen Honig verzamelen, en is 'er eene Byeſoort die Honig verzamelt, en weglegt in Cellen, welke zy nimmer maakt.

Ik zal de By niet aanmerken als een uitſteekend Wiskunſtenaar, in ſtaat om juiste gedaanten te vormen, en als geredeneerd hebbende over de beste gedaante van de Cel, om het meest te kunnen bevatten, zo dat het grootſte getal in de kleinſte ruimte plaats vindt, (want de Hommel en de Wesp werken veel netter, ſchoon zy zich ſchynbaar niet in dezelfde noodzaaklykheid bevinden; dewyl zy niets verzamelen om de Cellen te vullen,) om dat de By, hoewel vry volkomen in deeze opzigten, nogthans in andere, de formeering van de Raat betreffende, vry on-

naauw-

Digitized by Google

naauwkeurig is. —— Ik zal ook deeze Diertjes niet aanmerken als een Raat vormende van eene zekere gedaante en grootte, uit enkele werktuiglyke noodzaaklykheid, want zulk een vorm zou geen Cellen van verſchillende grootte voortbrengen; veel min konden de Wespen door het zelfde beginzel gedreeven worden, dewyl haare Cellen van zeer onderſcheide grootte zyn, en de eerſte veel te klein voor de Koningin der Wespen; maar ik zal het geheel aanzien als een Inſtinctif Beginzel, ten aanziene van 't welk het Diertje geen vermogen van verandering of keuze heeft, dan 't welk ontſtaat uit het geen uitwendige noodzaaklykheid mag genaamd worden. —— De Cel heeft doorgaans zes kanten, doch dit zeshoekige is het naauwkeurigst in de eerstgevormde Cellen, en derzelver bodem is meestal zamengeſteld van deeze zyden, of vlakten, twee van de zyden één maakende, en zy vallen gemeenlyk in tuſſchen de bodems van drie Cellen van den tegenoverkant; maar dit gaat niet geregeld, en wordt alleen zo gevonden, waar geen uitwendige hinderpaal voorkomt.

Ik heb reeds opgemerkt, dat de Cellen, in 't laatst van het Saiſoen gevormd, niet zo net gemaakt, en dat de afdeelingen dikker en van een geeler kleur, zyn; zulks ontſtaat, myns bedunkens, daar uit, dat het Wasch minder zuiver, en met meer vreemde ſtoffe vermengd, is; in gevolge hiervan zo ſterk niet zynde, wordt 'er meer toe vereischt. De Byen bewaaren veele haarer Cellen voor Honig, en deeze zyn meest aan den bovenkant. In oude Byekorven, die verſcheide jaaren geſtaan hebben, heb ik het bovenſte gedeelte van de Raat vry gevonden van alles wat na broedzel zweemt, als het zydeägtig voerzel en de uitwerpzels des Byewurms aan den bodem: terwyl het laagere gedeelte, voor meer dan de helft van de Cellen, de duidelykſte blyken droeg van broedzel bevat te hebben. In deeze is het voerzel van zyden ſpinzel aan de zyde zamengeſteld uit veele laagen, en in veele de bodem half gevuld met uitwerpzelen; ik merkte op, dat in die deelen de Raat het dikst was aan den mond, 't geen my deedt denken, dat, wanneer een Cel ondiep wordt, door dien de bodem eenigermaate opgevuld is, de Byen dan aan den mond iets toevoegen. Weshalven, zy ſchynen meest te dienen voor het Byenbrood; zo dat een grooter voorraad van Honig op te leggen by haar bedoeld wordt.

Van

Van het leggen der Eitjes.

Zo ras 'er eenige weinige Raaten gevormd zyn, begint de Wyfjes-By Eitjes te leggen. Zo verre ik in ſtaat geweest ben om het waar te neemen, is de Koningin de eenige By die voortteelt, ſchoon men beweerd heeft, dat de Werkbyen zulks doen. Haare eerſte Eitjes in het Saiſoen zyn die, waar uit de Werkbyen voortkomen, dan die der Mannetjes, en misſchien van de Koningin: zo gaat het toe by de Wesp, de Hommel, enz. Nogthans wordt door RIEM beweerd, dat, wanneer een Korf van een Koningin beroofd is, de Werkbyen Eitjes leggen; zo dat, op dien tyd, eenig Honig en Meel wordt binnen gebragt, als voorraad voor een natten dag. De Eitjes worden gelegd aan den bodem van de Cel, en wy vinden ze daar, eer de Cellen half voltooid zyn; zo dat de voortteeling vroeg begint, en voortgaat met de vorming der andere Cellen. Het Eitje is vastgemaakt aan 't eene einde aan den bodem van de Cel, ſtaat zomtyds recht overeinde, dikwyls ſchuins; het heeft een kleeverig of ſlymig dekzel, 't geen maakt dat het zich hegt aan alles wat het aanraakt.

Het ſchynt, dat 'er tyd bepaald is, of tyden bepaald zyn, tot het leggen der Eitjes; want ik heb in een nieuwe Zwerm waargenomen, dat de groote zaak van het leggen der Eitjes niet boven de veertien dagen aanhieldt; ſchoon de Korf niet half met Raat gevuld was, begon het te verſlappen. Waarſchynlyk is dat einde van het Eitje, 't welk eerst voortkomt, dat geen, 't welk aan den bodem van de Cel kleeft, en waarſchynlyk is de ſtaart van den Byeworm aan dat einde gevormd: hoe zy dit, het Eitje beweegende, weder doen kleeven, weet ik niet. Ik heb ontdekt, dat zy menigmaal het Eitje uit een Cel neemen, om het, zo wy mogen veronderſtellen, na eene andere over te brengen: waarom zy dit doen kan ik niet zeggen.

In deeze nieuw gevormde Raaten, als mede in veele van de niet half voltooide, vinden wy de zelfſtandigheid, Byenbrood geheeten, zomtyds overdekt met Wasch; wy zullen vervolgens hier over ſpreeken. Omtrent den tyd, wanneer zy meer dan halfweg de Korf nederwaards gewerkt hebben, met het vormen van de Raat, beginnen zy de grootere Cellen te maaken, en als dan komen de eerſte broedzels uit, die kleine, of Werkbyen, zyn; vervolgens beginnen zy de Mannetjes uit te broeden, en waar-

Digitized by Google

waarſchynlyk eene Koningin voor een nieuwe Zwerm; dewyl de Mannetjes nu gebroed zyn om de jonge Koningin te bevrugten voor den tegenwoordigen Zomer, als ook voor het volgend jaar. Deeze loop in 't broeden is dezelfde met die van de Wesp, Hommel, enz. Schoon dit berigt doorgaans toegeſtemd wordt, hebben nogthans eenige Schryvers, over dit onderwerp, eene andere wyze van het voortbrengen eener Koninginne veronderſteld, wanneer de Korf van Byewormen voorzien, en van de Koningin beroofd, is.

Wat de geheel volkomen voortgang van het Eitje mag genaamd worden, naamlyk, van den tyd der legging tot de geboorte van de By (dat is de tyd van het uitkomen), het leeven van den Byeworm, en het leeven van de Pop, is, geloof ik, korter dan by de meeste Inſecten. Het valt niet gemaklyk te bepaalen, wanneer een Eitje uitkomt. Ik heb my verbeeld, dat het op den vyfden dag was. Wanneer het uitkomt, vindt men den jongen Byeworm opgewonden liggen op den bodem van de Cel, eenigermaate omringd met een doorſchynend vogt. In veele Celletjes, waar de Eitjes zo even zyn uitgekomen, ſtaat het vlies nog op zyn plaats; door den Byeworm niet weggenomen of nedergedrukt zynde. Thans is 'er een nieuwe arbeid voorhanden voor de Werkbyen, te weeten het voeden en opkweeken der jonge Byewormen. —— Wy mogen veronderſtellen dat de Koningin daar mede niets te maaken heeft, naardemaal 'er, ten allen tyde, Werkbyen genoeg in de Korf zyn tot dat einde; ook brengt de Koningin nimmer eenige ſtoffe aan, gelyk elk ander lid der Gemeenſchappe, in den beginne, verpligt is. Zy ſchynt deswegen eene Koningin te weezen by erf- of liever by een natuurlyk regt, terwyl by de Wespen, Hommels, enz. de Koninginnen zichzelve tot die waardigheid, en tot Voogdeſſen der Maatſchappye, ſchynen te verheffen.

Gereedlyk ontdekt men dat de Byen de Byewormen voeden, en, in de daad, een Byeworm zou gemaklyk kunnen opgekweekt worden door iemand, die zich daar op wilde toeleggen. Zy openen de twee zyd-nypers om het voedzel te ontvangen, en door te zwelgen. By het aangroeijen werpen zy hunne bekleedzels af; doch hoe menigmaal zy dit doen in den Wormſtaat, weet ik niet. Ik heb hier boven gezegd, dat de Byen dikwyls de Eitjes verplaatzen, en ook bevonden, dat zy te meermaalen den

Digitized by Google

Byeworm van de eene in de andere Cel overbrengen, zelfs wanneer deeze vry groot zyn. De Byewormen neemen meer en meer in grootte toe, tot zy de Cel bykans vervullen; omtrent deezen tyd hebben zy geen voedzel meer noodig, en zyn gereed om in den Poppenſtaat opgeſlooten te worden; hoe men dit tydperk ontdekt, weet ik niet: want by elk ander Inſect, zo verre ik 't heb kunnen naagaan, is zulks het werk van den Worm, of de Rups zelve; maar in de gemeene By is het de werking van het volkomen Dier; waarſchynlyk komt het van het weigeren des voedzels door den Byeworm. De tyd tuſſchen het uitkomen uit het Eitje, en het veranderen in een Pop, is, geloof ik, vier dagen, ten minſten herhaalde waarneemingen komen vry naby op deezen tyd uit. Wanneer zy gereed zyn tot den ſtaat van Pop, bedekken de Byen den mond van de Cel met eene zelfſtandigheid van eene ligt bruine kleur, bykans op dezelfde wyze als zy den Honig bedekken; uitgenomen, dat, in dit geval, het bedekzel, uitwendig, rond is, en blykt niet geheel uit Wasch, maar uit een zamenmengzel van Wasch en Meel, te beſtaan. De Byeworm is nu geheel ingeſlooten, en begint de Cel en het dekzel van den mond te voeren met een zydeägtige ſtoffe, die ſpinnende op de wyze van een Zydeworm; dit maakt een ſoort van kooker voor den Pop. Bonnet nam waar, dat, in zeker geval, de Cel te kort was voor den Pop, en deeze het dekzel doorbrak, waar op het dekzel meer bolrond dan gewoonlyk gemaakt werd. De mogelykheid hiervan kan ik zeer wel begrypen; wy zien zulks menigmaal by de Wesp. Die bekleedzel afgewerkt hebbende, werpen zy het laatſte Wormenvel af, of ſchuiven het van den kop nederwaards; dit blyft aan den bodem van de Cel, en zy worden Poppen.

Van het Voedzel der Byewormen, of 't geen doorgaans Byenbrood genaamd wordt.

Eigenaartig zou men veronderſtellen, dat het voedzel der Byewormen Honig was; zo om dat dit het voedzel is der oude Byen, als om dat zy die voor zichzelven opleggen; nogthans is uit de byzonderheid, dat de Honig aan de oude Byen ten voedzel ſtrekt, geen bewys te ontleenen: dewyl zeer weinig jonge Dieren het zelfde voedzel met de oude nuttigen; en daar uit zelfs is waarſchynlyk dat

Digitized by Google

dat de Byeworm niet van Honig leeft; en, indien wy uit de overeenkomst redenkavelen, zullen wy opgeleid worden om te veronderstellen, dat het Byenbrood het voedzel is van den Byeworm. Dit althans is het in andere Byeboorten, die van Honig leeven.

Wy kunnen niet veronderstellen, dat het Byenbrood tot voedzel voor de oude Byen dient; daar wy zien, dat zy hetzelve verzamelen in de maanden Juny, July, enz. op welken tyd zy Honig in overvloed hebben. Deeze zelfstandigheid is zo gemeen aan een Byekorf, als eenig deel tot de Huishouding der Byen behoorende. Eer zy vyf of zes vierkante duimen van een Raat in een nieuwe Korf gevormd hebben, vinden wy Eitjes, Honig, en Byenbrood: en op welk een tyd van het jaar men een Korf ledigt, zullen wy deeze zelfstandigheid aantreffen; wanneer een Byekorf Honig gebrek heeft, en in den Winter sterft, vindt men geen Honig; maar al het Byenbrood, 't welk in voorraad opgelegd was voor de Byewormen in de Lente. De Byen draagen groote zorge voor dit Byenbrood; want het is te meermaalen met Wasch overdekt, even als de Honig, en ik geloof, bovenal, in den Winter; waarschynlyk met oogmerk om het voor een tyd van behoefte te bewaaren. In April heb ik zommige van de Cellen vol, andere slegts half vol, gevonden. Wanneer wy een Cel, met deeze zelfstandigheid gevuld, doorsnyden, ontdekken wy meestal dat dezelve zamengesteld is uit laagen van verschillende kleuren; eenige donker oranje, andere bleek bruin. In glazen Byekorven zien wy dikwyls, dat het glas één zyde van de Cel uitmaakt, en in deeze Cel ontdekken wy menigwerf, met een opslag van het oog, de gemelde onderscheidene laagen.

Dit Byenbrood is de zelfstandigheid, welke zy aan haare pooten aanbrengen, en bestaat uit het Stuifmeel der Planten. 't Is het Meel niet van alle Planten, 't welk de By vergadert, ten minsten men bemerkt, dat zy het zelve op eenige met veel vlyts vergaderen, terwyl zy andere onaangeroerd laaten; ja zommige bekende Planten hebben by haar eene blykbaare voorkeuze. 't Geen zy verzamelen moet zeer loszittende stoffe zyn, juist gereed om af te vallen tot het bevrugten van het vrouwlyk deel des bloems; ten blyke dat dit waarlyk zo is, hebben Byen bloemen bevrugt die geen manlyke deelen hadden. Doorgaans is die stoffe van eene geele kleur;

maar van onderſcheiden hoogte, dikwyls tot oranje opklimmende. Wanneer wy de Byen bezig zien met dezelve te verzamelen op bloemplanten, die eene groote menigte van bloemen hebben, zo dat zy eene volkomene laading kunnen medevoeren, dan is het de kleur van het Meel dier bloemplanten.

Het is der beſchouwinge overwaardig, hoe zy deeze zelfſtandigheid in de Cel ſchikken. Als wy Byekorven van naby bezien, ontdekken wy dikwyls Byen met deeze ſtoffe aan de pooten, gaande langs de Raaten, als uitziende na eene Cel om dezelve in te leggen. Zy gaan menigmaal over een Cel, waarin reeds Byenbrood ligt; doch verlaaten die, bezien eene andere, en volharden daar in tot zy zich bepaalen: 't geen my op de gedagten gebragt heeft, dat ieder By zyne eigene Cel heeft. Wanneer zy in de begogde Cel komen, ſteeken zy de beide agterſte pooten daarin, terwyl de twee voorpooten en het voorlyf rusten op den mond van de digtst bygelegen Cel; vervolgens brengen zy den buik of het agterlyf in de Cel, en de poot onder den buik; het agterſte des lyfs wendende na de buitenzyde van den poot waar het Meel zit, en ſchuiven 't zelve daar mede af. Wanneer het dus van beide de pooten geſtreeken is, verlaat de By de Cel, en de twee gedeelten Meel ziet men leggen op den bodem van de Cel; onmiddelyk komt 'er eene andere By, deeze kruipt in dezelfde Cel, en blyft 'er omtrent vyf minuuten; 't zelve kneedende en op den bodem neder werkende, of verſpreidende over 't geen 'er reeds in gelegd was; eene effene oppervlakte blyft 'er over.

Dit Byenbrood is vast als een deeg, brandt eenigzins, en geeft een vreemde reuk van zich; waarſchynlyk ontſtaande uit de vermenging met eenig dierlyk vogt onder de kneedende bewerking; want als het in de Cel gebragt wordt is het veeleer een poeder dan een deeg.

Dat deeze zelfſtandigheid den Byeworm tot voedzel verſtrekt, blykt uit de proeven, genomen op de maag van dit Diertje: want een volgroeide Byeworm doodende, is de maag vol van eene dergelyke zelfſtandigheid, alleen zagter, en als 't ware met een vogt vermengd; maar nimmer ontdekt men Honig in de maag. Hier uit mogen wy opmaaken, dat het Byenbrood even zo tot voedzel van den Byeworm verzameld wordt, als de Honig tot voedzel voor de Byen opgelegd. De Heer SCHIRACH verbeeldt zich, dat het manlyk zaad den Byeworm tot ſpyze dient;

en

Digitized by Google

en heeft men verondersteld, dat het voedzel van den Koninginne-Worm, en die der Mannetjes, verschilde van dat der Werkbyen. REAUMUR zegt, dat het voedzel van den Koninginne-Worm in smaak verschilt van dat der gemeene Byen. Hoe hy dit wist, die het voedzel der andere niet kende, begryp ik niet.

Van de Uitwerpzelen des Byeworms.

De Byewormen werpen weinig vuiligheids uit; doch 't geen zy zich kwyt maaken laaten zy op den bodem van de Cel vallen; en dit wordt, 't geen eenigzins vreemd schynt, nooit door de Byen weggenomen; zy laaten het verdroogen, te gelyk met de afgelegde bekleedzels van den Byeworm; nieuwe Eitjes en Honig worden in Cellen, dus gesteld, in volgende jaaren gelegd, zo dat met den tyd de Cellen bykans half vol zyn.

Van den Poppenstaat der Byen.

In den Poppenstaat vormen zich de Byen tot een nieuw leeven. Zy worden geheel vernieuwd, of wonderbaarlyk veranderd: want 'er blyft geen de minste zweem van de oude gedaante over; nogthans moet het Diertje uit dezelfde stoffe bestaan: niets nieuws komt 'er by. Hoe verre deeze verandering alleen bestaat uit de oude deelen nieuw gevormd, of allengskens van gedaante veranderende, valt niet gemaklyk te bepaalen. Om de verandering te wege te brengen, moeten veele deelen verplaatst worden, uit welke waarschynlyk de nieuwe gevormd worden. Naardemaal de Byen in deezen staat niet verschillen van de vliegende Insecten in 't algemeen, zal ik dit stuk haarer gedaantverwisseling niet verder voortzetten, schoon het in de Natuurlyke Historie der Insecten een zeer weezenlyk deel uitmaakt.

Wanneer de Pop in een volkomen By veranderd is, verbreekt dezelve het bedekzel van de Cel, en treedt te voorschyn. De tyd, welken zy in deezen staat verblyft, valt gemaklyker te bepaalen, dan hoe lang zy in het Eitje is, of een Worm; want de Byen kunnen de Poppen niet verplaatzen, gelyk zy de twee andere doen. In één geval duurde die tyd dertien dagen, en juist twaalf uuren; weshalven het Eitje vyf dagen vóór het uitkomen liggende, de Wormstaat vier dagen duurende, en de Pop

Digitized by Google

dertien en een halven dag leevende, eer dezelve in een By verandert, zal het geheel op twee en twintig en een halven dag uitkomen; doch in hoe verre dit naauwkeurig is, durf ik niet bepaalen. Ik bevond eens dat de Poppenſtaat van een Mannetje veertien dagen duurde; doch dit was waarſchynlyk toevallig. Als zy eerst uit den ſtaat van Pop treeden, zyn ze graauwagtig van kleur; doch worden ſchielyk bruin.

Indien de Zwerm, van welke ik tot hier toe de Historie heb opgegeeven, vroeg uitgekomen en groot is, en bovenal, indien zy gehuisvest wordt in te klein een Korf, zet dezelve al te ſterk voort om den Winter over in die Korf te blyven; in dit geval wordt 'er een nieuwe Zwerm uitgezonden, die nogthans meesten tyds geen groote is, en doorgaans te weinig tyds heeft om de Raaten te voltooijen, en met genoegzaamen voorraad van Honig op te vullen, om het, den Winter door, uit te houden. Dit ſtaat gelyk met de tweede of derde Zwerm der oude Korven.

(*'t Vervolg by eene nadere gelegenheid.*)

BESCHRYVING VAN DE CHARACTERS, GEWOONTEN, EN PERSOONEN, DER OORSPRONGLYKE BEWOONDEREN VAN AMERICA.

(Overgenomen uit de *Travels into North and South Carolina, by* WILLIAM BARTRAM.)

De Heer BARTRAM begint zyne Beſchryving, met op te merken, dat dezelve niet alleen de vrugt is van zyne eigene waarneemingen; maar ook ontleend uit het algemeen en onpartydig berigt van oude agtenswaardige Perſoonen, zo onder de oorſpronglyke *Americaanen* zelve, als van blanke Kooplieden, die veele dagen huns leevens by hun ſleeten.

Eerst van hunne Perſoonen en Hoedanigheden ſpreekende, gaat hy dus voort. De Mannen by de *Cherokees*, *Muſcogulges*, *Siminoles*, *Chickſaws*, *Chactaws*, en vereenigde Stammen der *Creeks*, zyn groot, kloek, en gemaatigd ſterk; hunne leden zyn welgemaakt, zo dat zy, over 't geheel genomen, voor ſchoone Menſchen mogen gehouden worden; hunne weezenstrekken zyn geregeld; hun gelaad

open,

open, agtbaar, en bevallig; nogthans zyn voorhoofd en wenkbraauwen zo gevormd, dat men terſtond getroffen wordt door het denkbeeld van heldhaftigheid en moed; het oog, ſchoon aan den kleinen kant 't naast, ſtaat leevendig en vol vuurs, de oogappel is altoos zwart, en de neus heeft doorgaands iets van het geen men een arendsneus noemt. —— Hunne houding en gebaaren hebben een air van grootmoedigheid en onafhanglykheid. —— Hun kleur is roodagtig bruin, of koperverwig; hun hair is lang, dik, en zwart als een raven; geevende, naar het licht 'er op valt, eene glansagtige vertooning.

De Vrouwen der *Cherokees* zyn groot, teder, en van eene keurige geſtalte; haare gelaatstrekken zyn in eene juiste evenredigheid; haare houding is bevallig, vriendlyk, en haar gang heeft iets deftigs en inneemends.

De Vrouwen by de *Muſcogulges*, ſchoon in 't oog loopende door de kortheid haarer geſtalte, zyn welgevormd; haar aangezigt is rond, geregeld en ſchoon van trekken, de wenkbraauw hoog en wel geboogen, het oog groot, zwart, kwynend ſtaande drukt het zedigheid, beſchroomdheid, en ſchaamagtigheid, uit; deeze bekoorelykheden zyn haare beſchermende en verdeedigende wapenen, en zy weeten 'er zich zeer wel van te bedienen, en, onder het dekkleed deezer aanlokkende bevalligheden, verbergen zy de fynſte kunſtenaary; nogthans zyn ze beminnelyk, en vol genegenheid. Zy maaken, zo ik geloof, het kleinſte geſlacht van Vrouwen uit, tot nog bekend; zeldzaam zyn ze meer dan vyf voeten hoog, en ik denk dat het grootſte getal nooit die hoogte bereikt; haare handen en voeten zyn niet grooter dan die van *Europiſche* Meisjes van negen of tien jaaren. De Mannen zyn, egter, van eene reusagtige geſtalte, en kloeker dan de *Europeaanen*; veelen haalen meer dan zes voeten, weinigen minder dan die maat, of vyf voeten acht en tien duimen. Hun kleur is veel donkerder dan die van eenigen der Stammen, ten Noorden van hun, die ik immer gezien heb. Deeze beſchryving past op de *Muſcogulges*, hunne Bondgenooten, de *Chactaws*, en ik geloof de *Chicaſaws* (ſchoon ik nimmer hunne Vrouwen zag), uitgenomen, nogthans, eenige hoopen van de *Siminoles*, *Uches*, en *Savannucas*, die grooter en dunner zyn, en een helderder kleur hebben.

De *Cherokees* zyn egter kloeker en ſterker dan de *Muſcogulges*, en verreweg het grootſte ras van Menſchen,

Digitized by Google

't geen ik immer aantrof (*). Hun kleur is helderder, heeft iets van het olyfverwige, inzonderheid by de volwasſenen; eenige hunner jonge Dogteren zyn bykans zo ſchoon en bloozend als de *Europiſche* Vrouwen.

De *Cherokees* zyn in hun voorkomen en manieren ernſtig en beſtendig, deftig en omzigtig in hun gedrag, aan het ſtille agterhoudende naast in de verkeering; nogthans genoeglyk en vriendlyk, verkleefd aan hunne Vryheid en de Natuurlyke Regten van den Mensch; geheim, welberaaden en vastbepaald in hunne raadſlagen; eerlyk, regtvaardig en goedgunſtig, en ſteeds gereed om alle vermaak en voldoening, zelf hun bloed en leeven, op te offeren om hun Grondgebied en Regten te verdeedigen. Zy bewyzen hulde aan de *Muſcogulges*, doch met wederzin, en draagen dat juk ongeduldig. Ik was getuigen van eene allergrootſte vernedering, welke zy van hunne roode Meesters moesten dulden, by de groote Zamenkomst en het Verdrag van *Augusta*, wanneer dit Volk met de *Creeks* toetradt tot den afſtand van het nieuw aangekogte; 'er bevonden zich omtrent drie honderd van de *Creeks*, een groot gedeelte deezer waren Krygslieden, en omtrent één honderd *Cherokees*.

De eerſte dag der Zamenkomſte werd geopend met het beraamen der voorloopige voorwaarden. Één Artykel van dezelve was, aan de zyde der *Georgians*, een eisch op een Landſtreek, liggende aan de *Tugulo*, en waar op zy beiden aanſpraak maakten; de *Cherokees* hadden het, zo 't ſchynt, vóór de opening der Zamenkomſte heimlyk afgeſtaan aan de *Georgians*, buiten weeten der *Creeks*. De *Georgians* hiervan ſpreekende als een afgedaane zaak, vroegen de *Creeks*, in de Vergadering, op welk een grond zy dien eisch deeden rusten; zeggende, dat zy nimmer die Landen hadden afgeſtaan. De *Georgians* antwoordden, dat zy dezelve gekogt hadden van hunne Vrienden en Broeders de *Cherokees*. De *Creeks* hier over misnoegd, en in toorn ontſtooken, ſtondt een Opperhoofd en Krygs-

(*) 'Er zyn, egter, eenige uitzonderingen op deezen algemeenen regel, gelyk ik by ondervinding weet. Hun tegenwoordig Opperhoofd, of Keizer, ATTA-KUL-KULLA, is zeer klein, rank en teder, en het eenig voorbeeld dat ik hiervan zag by dit Volk; doch hy is een Man van meer dan gemeene bekwaamheden.

Digitized by Google

Krygsman over einde, met een woedende en ſchriklyke houding; bedreigingen en ſmaadredenen uitende, vestigde hy het oog op de Hoofden der *Cherokees*, en vroeg hun welk een regt zy hadden om hunne Landen weg te geeven; hy noemde hun oude Vrouwen; hun toevoegende, dat zy zints lang hun genoodzaakt hadden Vrouwe-kleederen te draagen. Een allervernederendst zeggen, in de tegenwoordigheid van de Hoofden van het geheele *Muſcogulge*-Bondgenootſchap, van de *Chicaſaws*, de voornaamſte Mannen en Burgers van *Georgia*, *Carolina*, *Virginia*, *Maryland* en *Pennſylvania*, in het aangezigt van hunne eigene Opperhoofden en Burgers, en te midden van het lachen en ſmaalen der Vergadering, inzonderheid der jonge lieden van *Virginia*, hunne oude Vyanden en gevreesde Nabuuren; doch, hoe vernederend het, in de daad, was, moesten zy deeze blaam geduldig, en zelfs zonder wederſpraak, gedoogen.

Daarenboven bragten deeze hoogmoedige Bravos en Overweldigers hun trots en vermeeten zo verre, dat zy zelfs dreigden de Zamenkomst af te breeken en na huis te keeren, indien de *Georgians* niet toeſtemden in het vernietigen van het heimlyk verdrag met de *Cherokees* gemaakt, en die Landſtreek onmiddelyk van hun te ontvangen; aan hun het uitſluitend regt van vervreemding toekennende. Dit werd toegeſtemd, ſchoon van de *Cherokees* geweldig afgeperst, ſtrydig met regt en verdragen: naardemaal de *Savanna*, en de wateren dier Riviere, erkend waren als de natuurlyke en juiste grensſcheidingen tusſchen de *Cherokees* en de *Muſcogulges*.

Het Volks-character der *Muſcogulges*, beſchouwd uit een ſtaatkundig oogpunt, vertoont het ſchildery van een groot of doorlugtig held. Een ſtout, hoogmoedig en trots geſlacht van Menſchen, zyn ze braaf en dapper in den oorlog, op vermeesteringen geſteld, rustloos, en ſteeds zich in den wapenhandel oefenende; nogthans betoonen zy zich grootmoedig en genadig aan een overwonnen vyand, wanneer hy zich onderwerpt, hunne vriendſchap en beſcherming verzoekt; altoos vereenigen zy de vermeesterde Stammen in hun Bondgenootſchap, wanneer zy onmiddelyk, en zonder eenige uitzondering, alle regten van vrye Burgers genieten, en, van dat oogenblik af, vereenigd zyn in een band van Broederſchap. —— Men weet niet dat zy één Stam uitdelgden, behalven de *Yamaſtes*, die zich op geen voorwaarden wilden overgeeven; maar tot den

laatſten man vogten; ſlegts omtrent veertig of vyftig ontkwamen uit den laatſten beſlisſenden ſlag, die zich onder de beſcherming begaven der *Spanjaarden* te *St. Augustin*.

Volgens hun eigen berigt, 't geen ik voor waarheid houde, gingen zy, naa hunne aankomst in deezen oord, een Verbond van eeuwige vriendſchap aan met de *Britſche* Volkplantingen van *Zuid-Carolina* en *Georgia*, 't welk zy nimmer openlyk ſchonden; doch, in tegendeel, alles deeden om die Verbintenis te verſterken. Hunne hoogbejaarde Opperhoofden ſpreeken hier van, tot op deezen dag, met vreugdetraanen in de oogen, en toonen hunne blydſchap over die gedenkwaardige Gebeurtenis, als een der roemrykſte voorvallen in de Jaarboeken huns Volks.

Ten voorbeelde hunner begrippen van onpartydige Geregtsoefening, en Eerbied aan het Opperweezen verſchuldigd, als de Opperregter der menschlyke bedryven, wien alleen het regt toekomt om over het leeven van een Mensch te beſchikken, breng ik mynen Leezeren onder 't oog het volgende geval, gelyk ik het ontving uit den mond van een *Spanjaard*, een agtenswaardig Inwooner van *Oost-Florida*.

De Zoon des *Spaanſchen* Bevelhebbers van *St. Augustin* hadt met twee jonge Heeren, zyne Vrienden, een plan gemaakt om zich met jaagen en viſchen te verluſtigen. Voorzien van een geſchikt vaartuig, van geweer en vischwant, gingen zy onder zeil; Zuidwaards aan ſtevenende langs de kust, na de punt van *Florida*; baaijen, inhammen, en rivieren, in- en opvaarende, naar de gelegenheid medebragt, of het vooruitzigt van vangst hun aanzette. De ſchoone en verrukkende landgezigten van de kust van *Florida* lokten hun verder en verder Zuidwaards op, zo dat zy ongemerkt verder gingen dan de buitenſte *Spaanſche* verſterkte post. — Ongelukkige Jongelingen! niet lettende op den raad en de bevelen hunner Ouderen en Vrienden, ſteeds hunne vermaakneeming voortzettende, kwamen zy 's avonds in eene Haven, waar de gelegenheid tot de jagt zich allergunſtigst opdeedt; zy verkwikten zich met de aangenaame vrugten in 't wild groeijende, en namen de rust onder de ſchaduw van welriekende boomen; dan, helaas! in de oogenblikken hunner zagte ſluimeringe vonden zy zich omringd, gevat, en weggevoerd, door een zwervende hoop van *Creek-Indiaanen*; ſtout op het bemagtigen van zo ryk een buit, ſleepten zy deeze Jonge-

lin-

lingen mede, en bragten ze, langs afgelegen paden, door moerasſen by hun Volk.

Op dien tyd waren de *Indiaanen* met de *Spanjaarden* in een hevigen oorlog, gevoerd met bykans onbegrensde wreedheid aan wederzyden; met één woord, de ongelukkige Jongelingen werden veroordeeld om verbrand te worden.

In deeze Stad bevonden zich *Engelſche* Kooplieden, die, het Character der Gevangenen verneemende, en groote belooningen van den *Spaanſchen* Bevelhebber verwagtende, als zy hun konden verlosſen, den *Indiaanen* hun wensch om 't ontſlag voorſtelden, met aanbod van een grooten losprys; hun teffens te verſtaan geevende, dat het Jongelingen van hoogen rang waren, en één hunner 's Bevelhebbers Zoon.

Hierop kwamen de Volkshoofden byeen, en, naa een ſtaatlyke en rype beraadſlaaging, keerden zy weder, en gaven de Voorſpraaken hun beſluit, op deeze wyze, te verſtaan: —— „ Broeders en Vrienden! Wy hebben de „ zaak der Gevangenen overwoogen, en dat onder 't „ oog en in de vreeze van den Grooten Geest. —— Gy „ weet dat dit Volk onze wreede Vyand is; zy ſpaaren „ het leeven niet van een onzer die in hunne handen „ valt. Gy zegt, dat de Jongeling de Zoon is des *Spaan-* „ *ſchen* Bevelhebbers, wy gelooven dit; het ſpyt ons „ dat hy onze Gevangene wierd; doch hy is onze Vyand; „ de twee andere Jongelingen, zyne Vrienden, zyn mede „ onze Vyanden; het moeit ons hun hier te zien; maar „ wy weeten geen onderſcheid tusſchen hun vleesch en „ bloed, zy zyn even zeer onze Vyanden; indien wy 'er „ één in 't leeven behouden, moeten wy ze allen ſpaa- „ ren; maar wy kunnen dit niet doen; ons Volk eischt „ hun bloed, om de ſchimmen hunner verſlaagene Bloed- „ verwanten te verzoenen; zy hebben ons de handhaaving „ onzer Wetten en Regten aanbetrouwd, wy kunnen „ hun niet verraaden. —— Nogthans hebben wy een „ heilig voorſchrift, deeze zaak betreffende, 't welk ons „ vergunt tot zekere maate genade te betoonen: een van „ de drie zal door 't lot behoudenis erlangen; de Groote „ Geest ſtaat ons toe dit te beproeven; hy is geen Aan- „ neemer des Perſoons." —— Het lot werd geworpen, en de Zoon des Bevelhebbers viel ten deele, dat hy mede verbrand moest worden.

Indien wy hun, ten opzigte van hun byzonder Charac-

ter,

Digitized by Google

ter, of uit een zedelyk oogpunt, beſchouwen, moeten zy, myns bedunkens, onze goedkeuring wegdraagen, als wy vooroordeelen ter zyde zetten, en vrylyk denken. Als zedelyke Weezens aangemerkt, hebben zy de *Europiſche* beſchaaving niet noodig.

Zy zyn regtvaardig, eerlyk, liefdaadig, en herbergzaam omtrent Vreemdelingen; teder belang ſtellende in hunne Vrouwen en Bloedverwanten; kinderminnend, naarſtig, ſpaarzaam, goedgunſtig en lydzaam. Weeken en maanden heb ik onder hun en in hunne Steden verkeerd, en nooit het minſte teken van twist en onmin beſpeurd; nooit zag ik een *Indiaan*, die zyn Wyf ſloeg, of zelfs in toorn beſtrafte. In dit geval kunnen zy ten voorbeelde en tot beſchaaminge der beſchaafdſte Volken ſtrekken, daar het hun aan geene regtvaardigheid, dankbaarheid, en gezond oordeel, ontbreekt; want, in de daad, hunne Vrouwen verdienen hunne agting, en de minzaamſte behandeling; dewyl zy vlytig, ſpaarzaam, zorgvuldig, en liefhebbend, zyn.

De *Muſcogulges* zyn vlugger, leevendiger, en geſpraakzaamer, dan hunne Nabuuren, de *Cherokees*; en, ſchoon op een grooter afſtand van de Vastigheden der Blanken woonende, dan eenig volk ten Oosten van de *Miſſiſippi*, of *Ohio*, hebben zy blykbaar grooter vorderingen gemaakt in de verfraaijingen van waare beſchaafdheid, welke op geenerlei wyze kunnen toegeſchreeven worden aan de goede voorbeelden der Blanken.

Hun inwendig beſtuur en huishouding trekken terſtond de opmerking der *Europiſche* Reizigeren, en ſtellen dit Volk onbetwistbaar in een heerlyk gezigtpunt; hunne weldaadigheid, gemeenzaamheid, en vriendlyke onderlinge verkeering, zonder eenig bedwang van omſlagtige pligtpleegingen, is zodanig als of zy zelfs geene moeite hadden om de driften van eer- en baatzugt te beteugelen. — Een Man gaat uit om zyne bezigheden te verrigten, hy komt in eene andere Stad; indien hy eeten, rust, of gezelſchap, noodig heeft, treedt hy ter deure in van het eerſte huis, 't welk hy verkiest; zeggende: „Ik kom hier!" De Bewooner of Bewooneresſe antwoordt: „Gy zyt hier welkom!" Onmiddelyk is ſpys en drank voor hem gereed, hy gebruikt daar van, en rookt tabak, praat met het Gezin over verſcheide zaaken, en het Stadnieuws. Hy ſtaat op, en zegt: „Ik gaa heen." De ander antwoordt: „Gaat heen!" Vervolgens gaat hy in een ander huis, 't welk

Digitized by Google

welk hem behaagt, of gaat na het openbaar plein, waar het Volk dagelyks verkeert, en, by nagt, danst, of na een bepaalder gezelschap, naar hy het verkiest; hy heeft zo min noodig, dat iemand hem inleide, als een Woudvogel om zich op de vrugten van een bosch te onthaalen, en gestreeld te worden door den aangenaamen avondzang der Boschbewoonderen.

Het is eene verbaazende, schoon eene volstrekt beweezene, waarheid, en teffens een scherp verwyt voor de Blanken, indien zy willen opmerken, en naar regt oordeelen, en die dit Volk tot een hoogen rang onder het Menschdom verheft, dat zy in staat geweest zyn om de geduurige poogingen van het heirleger der ondeugden te wederstaan, die de oude wereld overstroomden, en derzelver Zeden zodanig bezoedelden; en dit te meer, daar zulke talryke benden van die booze geesten dit Land ingetrokken zyn, en hun van alle kanten bestookt hebben. Ontzettend, in de daad! wanneer wy het slegt en zedeloos gedrag beschouwen van zo veele Blanken, die onder hun woonen. Ondanks dit alles, schynt het, voor dit eenvoudig en ongeletterd Volk, natuurlyk, verkieslyk, en zelfs gemaklyk in het werk te stellen, die schoone lessen, ons overgeleverd door de oude Wyzen en Wysgeeren, en te onzer leering opgehaald.

Ik zag een jongen *Indiaan* onder dit Volk, die zich tegenwoordig bevondt by de bedryven van dwaaze en luidrugtige overdaadigheid der Blanken in de Stad; hy sloeg met zyne hand op zyn borst, glimlachte, en zag, van verwondering getroffen, na boven, als wilde hy zeggen: „ô! Gy groote en goede Geest! wy zyn, in de „daad, gevoelig voor de weldaaden en gunstbewyzen, „ons betoond, door ons het schitterend verstand der „Blanken te onthouden. Wy wisten niet, vóór dat zy „onder ons kwamen, dat de menschen zo laag konden „vallen, en beneden de waardigheid hunner natuure zinken. Bescherm ons voor hunne Zeden, Wetten, en „Overmagt!"

De *Muscogulges*, met hunne Bondgenooten, de *Chactaws*, *Chicasaws*, en misschien de *Cherokees*, verdienen, by uitstek, den lof van alle Volken, van wegen hunne Wysheid en Deugd in het wederstaan, en zelfs afweeren, van den grootsten, en zelfs den algemeensten, vyand, althans van de meeste *Europische* Volken, ik meen de Sterke Drank.

Het

Digitized by Google

Het eerste Artykel, en waar op zy het meest aandringen, in alle hunne Verdragen met de Blanken, is, dat 'er geenerlei foort van Sterke Dranken in hunne Steden zal gebragt of verkogt worden; en wordt het den Kooplieden alleen gecorloofd zo veel dranks mede te neemen als verondersteld wordt, dat zy onder den weg noodig hebben: blyft 'er iets over als zy tot de Steden komen, zo moeten zy het weg laaten loopen, of onder den grond delven; want het mag niet in de Stad komen.

Op myne reis van *Mobile* na dit Volk, de vereeniging van den *Penſacola*-weg met ons pad even voorby zynde, ontmoetten ons twee jonge Handelaars. Wy vroegen, wat nieuws? Zy gaven ons te verſtaan, dat zy eenige vaatjes met Sterken Drank hadden willen invoeren; maar dat zy 's avonds onder den weg overvallen werden door een party *Creeks*, die, hun ſoort van Koopmanſchap ontdekkende, alle de vaatjes met hunne *Tomahawks* openſloegen, en het vogt aan het dorſtig zand te drinken gaven, zonder een druppel te proeven; en dat zy werks genoeg gehad hadden om zichzelven te beſchermen tegen het geweld des wapentuigs, waarmede de *Creeks* op hunne Koopwaar gewoed hadden.

Hoe zullen wy reden geeven van hunne uitſteekende inrigtingen in 't Burgerlyk beſtuur; dezelve kunnen den oorſprong niet ontleenen uit Dwangwetten; want zy hebben zulk een kunſtig Stelzel niet. Godlyke Wysheid ſchryft hun de pligten voor, en zy gehoorzaamen. Wy zien en kennen ten vollen de jammerzalige uitwerkzels van dit beginzel des kwaads, en wy weeten zeker even goed als deeze Wilden, hoe den loop daar van te ſtuiten. Ontbreekt ons dan Wysheid en Deugd, dat wy ter ſchoole gaan in de Raadsvergaderingen der *Muſcogulges*.

(Het Vervolg by eene nadere gelegenheid.)

NAAUW-

Digitized by Google

NAAUWKEURIG VERSLAG VAN EENIGE WEINIG BEKENDE BYZONDERHEDEN VAN DE ORDE DE LA TRAPPE.

(Overgenomen uit de *Leſſons d'une Gouvernante*, door Madame DE SILLERY BRULART, voorheen de Gravinne DE GENLIS.)

„ Van de Abtdy DE LA TRAPPE, in den Jaare MCXL
„ geſticht, gelegen op de grenzen van *Perche* en
„ *Normandye*, heeft men veele en zeer wyd uitëenloo-
„ pende Berigten; het volgende, van de Gravinne DE
„ GENLIS (want onder deezen naam is zy onzen Land-
„ genooten beter bekend dan by dien, welken deeze
„ Opvoedſter der Kinderen des Hertogs van ORLEANS,
„ nu EGALITÉ, thans heeft aangenomen), zal geen onwaar-
„ dige plaats onder dezelve bekleeden, en onzen Leeze-
„ ren geen ongenoeglyk onderhoud verſchaffen. Een der
„ kleine tochtjes, welke zy met haare Kweekelingen
„ deedt, gaf aanleiding tot het bezoek deezer Abtdye,
„ welk zy op deeze wyze verhaalt."

* * * *

Deezen morgen vervoegden wy ons, kwartier vóór tien uuren, nogmaals in het binnenſte gedeelte van de Abtdy..... Naa de *Mis* gehoord te hebben, werden wy toegelaaten in de Eetzaal, om de Vaders te zien eeten. Er lag geen tafellaken op tafel, maar elke Monnik hadt een ſervet; de tafelborden waren van tin, de lepels van hout. Ieder Monnik kreeg een ſchep ſoep, een bord met groente, twee of drie raauwe appelen, een groote ſneede goed brood, een kleine kruik water, en een met bier. Een hunner beklom eene ſoort van Predikſtoel, en deedt een ſermoen onder het eeten. Ieder Monnik doet dit ſermoen op zyn beurt, en de Monniken, die eeten, worden gedient door andere Monniken, die vervolgens eeten met den Prediker. De Leekebroeders eeten, op denzelfden tyd, in een kleinder Eetzaal, volgende op de grootere, en alleen van dezelve door een boog zonder deur afgeſcheiden; wy konden hun derhalven uit de groote Eetzaal zien, en zy werden bediend door andere

re Leekebroeders, die eeten als deezen gedaan hebben (*).

Uit de Eetzaal begaven wy ons na de Boekery. Vervolgens bezigtigden wy de Graftombe van den Heer DE RANCÉ. De Cellen der Kloosterbroederen zyn zeer klein, zy hebben 'er een bed van ſtroo in, een houten tafel, en een Kruisbeeld. Wy zagen de Monniken in den Tuin arbeiden, en traden in de Apotheek, die groot en wel voorzien is; naast dezelve is een ſchoone Kruidtuin, voorzien van de meest bruikbaare Planten.

Ik zal hier verhaalen wat ik leerde uit den ommegang met de Vaders. De Historie van den Graaf DE COMMINGES is fabelagtig, onder anderen, dat de Monniken alle dagen bezig zyn met hun Graf te delven; dat zy hoogten opwerpen en ſlegten om zich werk te verſchaffen; dat zy, by de ontmoeting, elkander begroeten met de woorden: *Wy moeten ſterven!* dat zy op hun hart een Kusſentje, met doornen beſtooken, draagen, enz. Alle deeze dingen zyn volſtrekt valsch. Zy onderhouden eene beſtendige Vasten; zy eeten nimmer Visch, Zuiker, Eijeren, Boter, of Olie; uitgenomen eene kleine hoeveelheid by hunne Salade. Azyn wordt hun vergund, zo wel als Melk; doch van de laatſte moeten zy zich, geduurende de Voorjaars-Vasten, onthouden. Hun Ordesregel verbiedt hun het drinken van Wyn, uitgenomen als zy op reis zyn, of zich elders buiten de Abtdy onthou-

(*) De Inſtelling van Leekebroeders, zo ſtrydig met de Christyke Nederigheid, is onbegrypelyk, byzonder by de ſtrenge Ordes. Hoe kan in die van LA TRAPPE, by voorbeeld, daar de arbeid even zeer verdeeld is onder alle de Leden van de Orde, waar de Leekebroeders de Vaders niet oppaſſen, de onderſcheiding in Naam en Eetzaal ontſtaan weezen? 't Is niet om dat die Broeders geen Preekers zyn, want dit is even zeer het geval met de meeste Vaders. Rede leert ons de Gelykheid beminnen, de Godsdienst ſchryft ze voor; en 't is een wondere tegenſtrydigheid te zien, dat een Monnik zich diep in 't ſtof vernedert, en ten zelfden tyde het verſmaadt zyne beete broods te eeten met eenigen zyner Broederen, zo Deugdzaam en Godsdienſtig als hy zelve. Deeze Inſtelling is van geene hooge oudheid; 't was ST. GUALBERT, die de Leekebroeders inſtelde, in den jaare 1072; doch zonder deeze trotſche onderſcheidingen. Ik weet niet wie hun tot den ſtaat van Dienſtknegten vernederde; maar wy mogen vry veronderſtellen, dat het een Monnik van *Adel* geweest hebbe.

Digitized by Google

houden, in welk geval het hun ook vry ſtaat, Visch en Boter te gebruiken.

Hunne Kleeding is geheel wit; het hoofd en de baard hebben zy geſchooren, en draagen een breeden hoed, dien zy naar welgevallen op- en afzetten. Zy ſlaapen altoos in hunne kleederen; hunne hembden zyn van wolle ſtoffe, en niet van hair; elke lyfskwelladie van die ſoort is verboden door de Ordes-regelen. Niemand wordt onder hun, beneden de twintig jaaren, aangenomen; en de Proeftyd duurt twaalf maanden. De zwakken alleen houden zich bezig met het maaken van Roozenkranſen, en houten Lepels; voorts werken zy in den hof, en maaken alles, wat tot de keuken dient, gereed; hier toe leenen zy allen de hand.

Het geheele getal der Monniken deezer Abtdye is omtrent honderd en twintig, zo Vaders als Leekebroeders. Zestig zyn 'er van de eerstgemelden, en van deezen ſlegts achttien Priesters; de overigen, ſchoon even zeer door onherroepelyke Geloften verbonden, doen geen Mis, en zyn niet in de heilige Orde ingewyd; denkende dat zy niet deugdzaam en godvrugtig genoeg zyn om de gewyde Verborgenheden te bedienen. —— De Abt wordt voor zyn leeven verkooren, en door den Koning benoemd, ingevolge van de ſtemming der Monniken; de ſtemmen worden by balotteering verzameld, en, zo ras dit gedaan is, wordt de Balotdoos geſlooten, en na *Verſailles* gezonden.

'Er zyn drie Monniken, die den naam draagen van *Hoteliers*. Hun werk beſtaat in de Vreemdelingen en Armen, die 'er komen, te ontvangen. Uit de oorſpronglyke ſtigting, en de beſpreekingen aan de Abtdy gedaan, bezitten zy inkomſten genoeg om drie dagen lang herberg te verleenen aan elken armen Reiziger, die deezen weg neemt. Wanneer alle de bedden in de Abtdy bezet zyn, wordt de Reiziger in de Herberg geplaatst, en de Monniken betaalen de kosten. Indien hy, ſtaande die drie dagen, ziek wordt, draagen zy zorge voor hem, tot zyne herſtelling toe: hy heeft de oppasſing van hun Chirurgyn, en krygt Geneesmiddelen; de Monniken bezoeken hem met alle dienstbetooning. Wanneer een Reiziger geld ontbreekt, om zyne reis voort te zetten, geeven zy hem zo veel hy noodig heeft tot het bereiken van de plaats, waar hy heen moet. Geen dag gaat 'er voorby, of zy

Digitized by Google

krygen bezoek van dusdanige Perſoonen, inzonderheid van Soldaaten.

Het gebeurt meermaalen, dat de dankbaarheid en de bewondering, welke zo veel goedheids inboezemt, de Voorwerpen daar van beweegt om Leden dier Broederſchap te worden, en het leeven onder hun te ſlyten. In de daad, wie na Deugd in derzelver hoogſte volkomenheid ſtreeft, zal dezelve hier alleen vinden, onder eene gedaante, wel is waar, die een wat ſtreng voorkomen heeft, doch zo verheeven is, dat men zich niet behoeft te verwonderen, dat eene geſteltenis, vatbaar voor Geestdrift, tot die opoffering beſluite.

Deeze Monniken draagen ook zorge voor de Armen in hunne nabuurſchap, verſcheide mylen in 't rond. Ik vroeg eene menigte van Boeren hier over, en zy ſpraken van deeze Monniken met eene agting en eerbied als wy zouden gevoelen voor Engelen, indien zy zich vernederden om onder ons te komen woonen. Toon my de byzondere Perſoonen, die, met dezelfde inkomſten, zo veel goeds kunnen doen, en door hun voorbeeld en door hunne weldaadigheid! Waar zullen wy zodanige Deugden aantreffen, zo de Godsdienst dezelve niet inboezemt?

Nimmer neemen zy in hunne Orde een Weduwnaar aan, of hy moet alreede voor zyne Kinderen gezorgd hebben: hoe oud ook deeze Kinderen mogen weezen, indien hunne omſtandigheden niet zodanig zyn, dat zy genoegzaam beſtaan kunnen, begrypen zy, dat een Vader, in zulk een geval, geene beſchikking kan maaken over zyne vryheid; maar dat hy alle zorgen voor zyn Gezin behoort aan te wenden. Wanneer zy hunne Gelofte gedaan hebben, verzaaken zy alle ſoort van gemeenſchap door Briefwisſeling, en ſtaan het bezoek niet toe van Bloedverwanten, Vader en Moeder uitgezonderd, en dit nog zeldzaam.

In 't byzonder is hun opgelegd, geen de minſte voorkeuze te betoonen omtrent eenig Perſoon van hunne Orde, als verpligt hun allen even zeer te beminnen. Indien een Monnik ontdekte, dat zyn Medemonnik hem eene meerdere vriendſchap dan anderen toedroeg, zou hy het een pligt moeten agten, als zy allen vergaderd waren, verlof te verzoeken om te mogen ſpreeken, en hem deswegen openlyk aanklaagen. In dit geval leggen de Overſten den Beſchuldigden boetedoening op; deezen wordt niet vergund zich te verdeedigen, of 'er een woord te-

Digitized by Google

togen in te brengen, zelfs indien hy dagt ten onregte beſchuldigd te weezen. Hy moet gelooven, dat hy, op de eene of de andere wyze, ſchoon hy het zich niet konne herinneren, oorzaak tot het beklag gegeeven hebbe, en, zonder des te twyfelen, zyne Zelfliefde aan de gehoorzaamheid der Ordes-regelen opofferen. —— In alle gevallen, waarin een Monnik in eenen anderen een misſlag ontdekt, is hy even zeer gehouden hem openlyk te beſchuldigen, en de Beſchuldigde moet volſtrekt, op het hooren, zwygen, en zich, met onderwerping, de boetedoening, hem opgelegd, getroosten. Wanneer hem één woord te zyner verdediginge ontglipt, vallen alle Monniken onmiddelyk op den grond neder, om God vergiffenis af te bidden over dien hoogmoed: doch dit gebeurt nimmer dan met Nieuwelingen, en zelfs met deezen zeer zeldzaam.

Deeze Byzonderheden ontving ik uit den mond van Broeder PROSPER, een jongen Monnik van acht en twintig jaaren, die acht jaaren in *la Trappe* geweest was. Hy hadt een gul uitzigt, zag 'er ſchrander en opregt uit. Ik verzogt hem my in goeden ernst te zeggen, of hy onder zyne Medemonniken geen een enkelen hadt, dien hy in zyn hart meer vriendſchaps dan anderen toedroeg? Zyn antwoord was: Neen, in de daad; ik zou eer een twaaftal dan één kunnen noemen.

Wanneer 'er verklaard wordt, dat een zieke Monnik maar weinig uuren leevens meer over heeft, zegt men hem aan, dat hy de laatſte Kerkgeregten moet ontvangen; hier op wordt hy in de Kerk gebragt, waar men dezelve altoos toedient, en, die plegtigheid volvoerd zynde, brengt men hem weder te bedde. Als zyn laatſte oogenblik nadert, wordt 'er een klok geluid, om de geheele Abtdy bekend te maaken, dat een Broeder in doodsnood is. Alle de Monniken vergaderen rondsom den ſtervenden, en hem in de aſſche gelegd hebbende, bidden zy voor hem met luider ſtemme. Deeze beſchryving is verſchriklyk voor Wereldlingen; dan men merke op, dat, in de Abtdy *de la Trappe*, de komst des doods, en de Godsdienstplegtigheden welke diens aannadering vergezellen, aangemerkt worden als heilig en troostryk, en als 't ware voorbooden van een groote Zegepraal en hoogſte Gelukzaligheid.

Vader THEODORUS betuigde my: „ De ſobere en werk-
„ zaame Leevenswyze, welke wy houden, beveiligt ons
„ voor geweldige, en uit verderf ontſtaande, ongemakken.

Digitized by Google

„ Nimmer heb ik, onder ons, een voorbeeld gezien van „ eene beſmettende kwaal; zelfs dan niet, wanneer eene „ beſmettende Ziekte in het Land heerschte. Wy weeten „ naauwlyks van eenige kwaalen dan ongeſteldheden aan „ de Longen, veroorzaakt door het zingen in de Kerk, „ en door de Ordes-regelen, die ons verpligten, dik„ wyls in den nagt op te ſtaan. Kan iemands geſtelte„ nis deeze ongemakken verduuren, en heeft hy dertig „ jaaren bereikt, dan leeft hy hier langer dan ergens „ anders, en zyn ouderdom is gezond en ſterk; hier„ door ſterven wy meestal in 't bezit van alle onze ver„ mogens, en, geduurende de vyftig jaaren, die ik hier „ leefde, heb ik naauwlyks een voorbeeld van het tegen„ deel gezien."

DE BEOEFENING DER WYSBEGEERTE, OF DE AANKWEEKING VAN DAUGDZAAME GEVOELIGHEID, NOODIG TOT DE BESTENDIGHEID VAN CHARACTER EN GEDRAG. — Eene Proeve, opgehelderd door een treffend Verhaal, op eene waare Gebeurtenis gegrond.

(*Uit het Engelsch.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 127.)

„ Ik ben," dus luidde VICTIMA's Berigt, „ myn Heer! de oud„ ſte Dogter van een Heer in het Landſchap *Southampton*, hem gebooren van eene Vrouwe van eenig aanzien en verdien„ſten, nu niet meer in leeven, met welke hy bykans alles, wat hy bezat, verkreeg, 't geen, hoewel men 't hier niet zou tel„len, genoegzaam was om op het kleine Dorp, waar hy woon„de, onafhanglyk en geagt te leeven. Maar, helaas! de hooggeroemde meerderheid van het mannelyk verſtand werd, in ons Gezin, niet bewaarheid, en ik had maar al te vroeg gelegenheid om te beſpeuren, dat ik, in 't verlies van myne waarde en hartlyk betreurde Moeder, verre weg de beste helft verloren hadt van die beſcherming, en dat onderwys, waar op een Kind by zyne Ouders een natuurlyk regt heeft.

„ Dan, hoe verwaarloozend myn Vader mogt weezen, om zelve den pligt van myn Beſchermer waar te neemen, vond ik hem niet weinig ongereed om my de keuze van eenen anderen Beſchermer toe te ſtaan. 't Is waar ik was toen maar weinig meer dan zestien jaaren; doch de Man, op wien ik dit vertrouwen ſtelde, was zeker een voorwerp, op 't welk niets te zeggen viel, inzonderheid daar hy my wilde trouwen, zonder ee-

eenig verdrag te maaken over het goed, 't welk my zou aankomen. In 't kort, hy was een jong Procureur van veel hoope in dit gedeelte van dat Landſchap; men hieldt hem voor een Heer, die 'er wel uitzag, en op wiens gedrag niets te zeggen viel. Ik zeg dit niet uit eene verblindende vooringenómenheid; want myn hart, 't geen nimmer ſterk voor hem ſprak, was lang in 't bezit van een ander geweest.

„ Vergeef my!" voer zy voort, naa eenige tuſchenpoozing om het ſtorten van een traanenvloed. „ Ik merkte by myn Vader op, dat het Huwlyks-aanzoek ongetwyfeld verre te boven ging, wat ik met regt kon wagten. Myn Vader, nogthans, ſcheen hier over anders te denken, en verboodt den Heer .... zyn huis; my, met ronde woorden, verklaarende, dat ik, indien ik voorzigtig was, met eene geſtalte en gelaad als het myne, op iets meer mogt wagten dan een Land-Procureur. Helaas! boezemſmert hadt toen de onſchuldige leevendigheid myner oogen niet benomen, en had ik de zwakke behulpzels der kunst niet noodig om den blos van gezondheid op het aangezigt te leggen.

Onder voorwendzel van deeze Vryadie af te breeken, werd ik na *Londen*, of liever na E —— door myn Vader gezonden, die aan zyn Broeder, aldaar Herbergier, eene zekere ſom voor myn kostgeld beloofde, ſtaande den tyd dien ik by hem zou blyven, tot hy raadzaam zou oordeelen dat ik weder t'huis kwam.

„ Doch de weezenlyke oorzaak van zyn gehouden verdrag bleek welhaast; want, kort naa myn vertrek, trouwde hy met een jong gemeen ſchepzel, die by hem zes of zeven maanden voor meid gewoond hadt, en by welke hy, in de vierde maand, naa de voltrekking zyns Huwlyks, een Erfgenaam van al het goed myner Moeder kreeg.

„ Het valt gemaklyk te raamen, wat myn lot moest worden. De betaaling van het eerſte halfjaar was alles wat myn Oom voor kostgeld ontving; en toen alle hoop, om verder eenig kostgeld te ontvangen, vervloogen was, vond ik my vernederd van den rang eener geëerde Inwoonſter tot den ſtaat van eene afhanglyke Dienstboode. Daar egter myn Oom, bemerkende dat ik geheel en al verlaaten was van myn Vader, en ik van nut in zyn huishouden kon weezen, de goedheid hadt om my als Huishoudſter te neemen.

„ Dit zou ik hebben kunnen verdraagen, dit verdroog ik, in de daad, met geduldige onderwerping. Maar de laſtige plageryen en de kwaadaartige nydige behandelingen myner Neeven, die (niet bedenkende, dat ik, zonder een daar aan gevenredigd loon te ontvangen, allés deed wat een Boven-meid zou verrigten) my aanzagen als eene indringſter, die een deel kreeg van 't geen zy als hun eigendom aanzagen, —— dit, zeg ik, ſneed my door de ziel.

Digitized by Google

„ Ik wil voor u, myn Heer! niet verhoelen, dat deeze de eenige redenen niet waren, welke my bewoogen myn Oom te verlaaten. Daar was een jong Heer van eenig aanzien, die daar dikwyls kwam; en het leedt niet lang of myn ydelzinnig hart ontdekte uit zyne oogen, zyn gedrag, zyne vleiende doch eerbaare fluisterlingen, dat noch de schoonheden van het omliggende land, noch het onthaal 't welk hy in de Herberg genoot, aanleiding gaven tot het veelvuldig herhaalen zyner bezoeken.

„ AMENUS hadt middel weeten te vinden om agter myne Geschiedenis te komen, en giste zeer gereed, dat ik niet gelukkig was in mynen staat: hy wist het, derhalven, zo te beschikken, dat hy, op een avond, met my alleen een gesprek hieldt; en met alle die kunstenaaryen, welke een afgerigte Bedrieger weet in 't werk te stellen, om de tedere driften in zyne belangen over te haalen, zonder te schynen zich rechtstreeks tot dezelve te vervoegen, beklaagde hy het ongelukkig lot myner afhanglykheid van Weezens, ongevoelig voor myne verdiensten, en nydig van wegen myne bekoorelykheden. In 't einde haalde hy my over, om eene aanbieding te omhelzen, welke hy beloofde my te zullen verschaffen; te weeten, om myn tegenwoordigen stand te verwisselen voor dien van Gezelschaps-Juffrouw by eene Dame van rang, de goedheid zelve, waar zyne bescherming en vriendschap my van dienst zouden kunnen weezen, om 'er ruimer en beter te bestaan.

„ Om u, myn Heer! met geen langwylig verhaal op te houden, zal ik maar kort opmerken, dat myne bedoelde Beschermster, door de streeken van AMENUS, als toevalliger wyze, by het neemen van een Plaisierparty, aan 't huis van myn Oom kwam. Aan haar, die, met de daad, geheel goedheid en deugd was, verhaalde ik myne Geschiedenis, met alle de aandoenlykheid welke ik konde, en besloot, volgens de gemaakte afspraake, met haare voorspraak te verzoeken om ergens anders te komen, waar ik myn kost kon verdienen zonder alle oogenblikken blootgesteld te zyn voor de lastige herinneringen van gunstbetoon en verpligting.

„ De goede oude Dame was getroffen door eene voordrage, waarin de billykheid sprak, en zich van myne Geschiedenis, omtrent de waarheid, zo veel zy noodig oordeelde, verzekerd hebbende, nam zy my, gelyk AMENUS wel voorzien hadt, aan, als haare Gezelschaps-Juffrouw.

„ Onder het dak van deeze goede en edelmoedige Beschermster, bleef ik meer dan een jaar, zonder immer het drukkend juk van afhanglykheid te voelen; en gezegend door nu en dan het gezelschap te genieten van iemand aan wien myn gerust gestelt hart geen teder verzoek kon weigeren, —— want ach! dat hart was vol van dit denkbeeld, oordeelde ik my tot toppunt van geluk opgeklommen. Maar de drift van de diez-

Digitized by Google

haare meinëedige AMANUS verkoelde, en de geluksstaat van VICTIMA verdween.

„ Myn hart zou, egter, zynen vrede weder hebben kunnen krygen, en daar ik geen reden had om voor ontdekking te vreezen, noch van eenige gevolgen onzer verkeering, of gebrek van eer in mynen Verraader, zou ik onbesprooken en geagt hebben kunnen blyven onder het beschuttend dak van Mevrouw AIMWELL. Maar het slegt verlangen tot magtlooze wraakneeming, de genegenheid welke ik had opgevat voor die vermaaken en fraaiheden, waar toe de mildheid myns voorigen Minnaars zo veel hadt toegebragt, en die neiging waar voor onze Sexe misschien zo vatbaar is als de uwe, wanneer eens de slagboom van maagdlyke schaamte opengezet is; dit alles verhaastte mynen val, en ik leende het oor aan eenen anderen Minnaar, ruim zo mild, maar niet zo beminnelyk, als myne voorgaande; en dewyl het hart hierin min deelde, en gevolglyk dezelfde behoedzaamheid niet werd in agtgenomen, als in myne vroegere verkeering, verloor ik myn goeden naam, en met deezen de Vriendschap en Bescherming der agtenswaardige Dame, wier goedheid mywaards ik zo slegt beloonde.

„ Behoefte en elende volgden weldraast, en het was te vergeefsch, dat ik, de schriklykste sheilte des verderfs voor my ziende, herhaalde Brieven schreef aan myn Oom, vol van de opregtste betuigingen myns berouws; hem verzoekende, om my, op welke voorwaarden ook, weder in zyn huis te neemen, my voor misdryf te behoeden, en myne Familie voor schande te bewaaren.

„ Zodanig, myn Heer! is myne Geschiedenis, en, schoon ik geen eisch kan maaken om in den rang gesteld te worden der *ongelukkige Vrouwen*, wier *onvoorzigtigheid* en losheid de eenige bronnen zyn van haar bederf, behoor ik niet, indien de Menschen my beoordeelen, zo als zy zelve zouden wenschen beoordeeld te worden, dus, zonder betoon van medelyden, aan volstrekte schande en jammer overgegeeven te worden. —— Behoed my! ó Hemel! behoed my! " schreeuwde zy uit met een verwilderd gebaar, „ en laaten de traanen van berouw my niet vergezellen op nog droeviger tooneelen van schrik en misdryf!"

Dit zeggende, wierp zy zich, heftig schreiende, op een stoel neder, en gaf zich aan de wanhoop over.

't Gevoel van ARPETRANTIUS nam te zeer deel in haar lot, om haar in dien toestand te laaten. Hy schonk haar alle troost die hem mogelyk was, en, nu van haar de toezegging verworven te hebben, dat zy niet wilde haar schandelyk leevensbedryf zou voortzetten, eer zy hem op nieuw gezien hadde, gaf hy haar een ruime gifte, en ging heenen; by zichzelven overweegende, hoe hy haare verlossing duidlyk zou bewerken, en na verscheide plans ontworpen te hebben, bevondt hy, dat

Digitized by Google

het eenig waarſchynlyk middel, 't geen zyn ſlaapwelgerend hoofdkuſſen hem kon verſchaffen, beſtondt, in het medelyden haars Vaders op te wekken, en dien over te haalen om haar in zyn huis te ontvangen; waar haare ſchande onbekend kon weezen, en zy tot den weg der deugd wederkeeren.

Vervuld met dit ontwerp, ging hy, den volgenden avond, volgens zyne belofte, de ongelukkige Boeteling bezoeken, en het gaf hem geene geringe voldoening, te verneemen, dat zy, ten betoon van haare opregtheid, voor het geld van hem ontvangen, de ſchuld betaald hadt, door welke, volgens de gewoone kunſtenaaryen deezer ſchepzelen, de Hoerewaardin haar in eene ſoort van gevangenis hielde; als mede dat zy beſlooten en gereedheid gemaakt hadt, om haar intrek te neemen in het gering, maar eerlyk, huis eener arme Vrouwe, die zy voortyds weldaadigheid beweezen hadt, en de eenige Perſoon was, aan welke zy het waagen durfde zich in haaren tegenwoordigen toeſtand bekend te maaken.

Hartlyk verlangende, om geheel van behoefte en verzoeking ontſlaagen te worden, ſtemde zy volkomen toe in den voorſlag van haaren tegenwoordigen Verloſſer, en ſmeekte hem, om alle dringende redenen, welke in zyn vermogen waren, by te brengen, om by haaren Vader de gevoelens van medelyden en natuur op te wekken. Zy gaf hem de verzogte onderrigting, en, na een tweede betoon zyner weldaadigheid met dankzegging en gebeden betaald te hebben, vertrok zy na haar nieuw verblyf, vervuld met de ſtreelende uitzigten van tot onſchuld weder te keeren. —— APPETENTIUS, na zyn eigen huis gaande, peinsde op de harttreffende redenen, welke hy beſloot in eenen Brieve te vervatten, en op den volgenden dag te zenden aan haaren wel harden, doch, zo hy hoopte, niet geheel gevoelloozen, Vader.

Ongelukkig werd hy in den morgen, door eene onvermydelyke bezigheid, belet, om dit beſluit te volvoeren; en eer deeze geheel afgedaan was, ontving hy eene dringende uitnoodiging van een aantal zyner gewoone Medgezellen, om met hun een vrolyken maaltyd te gaan neemen. —— Deeze uitnoodiging na eene plaats, waar verſtand en genot beide in overdaad verzoopen wordt, was van zodanig eene natuur, dat hy, door hebbelykheid aan inwilliging gewoon, 'er geen weerſtand aan kon bieden; en daar men, 's avonds, den ongelukkigen voorſlag deedt om een verlustigend Landreisje voor een week, of tien dagen, aan te vangen, gaf APPETENTIUS, naar gewoonte, zyne toeſtemming; zich beloovende, dat hy, tuſſchen die vermaaknemingen, wel tyd zou vinden om zich te kwyten van de Verbintenisſen door Goedhartigheid aangegaan. —— Met één woord, hy liet toe dat het een belet na het ander hem verhinderde, om 't geen hy in zyn hart voornam uit te voeren; en toen hy, in 't einde, opgewekt door het vernaan van een

Vriend,

Digitized by Google

Vriend, aan wien hy, in den beginne, de zaak ontdekt hadt, wederom begon gehoor te geeven aan de inſpraaken der Gevoeligheid, liet hy nogthans toe, dat zyne betere aandoeningen overheerscht wierden door de hebbelyke dwingelandy van lust, en ſtilde de aanklagten van het Geweeten, welke zyne vermaaken ſtoorenis toebragten, door een korten Brief, van een klein geſchenk vergezeld, aan de angſtvallig wagtende VICTIMA te zenden; haar onderrigtende, dat, indien zy nog by haar beſluit bleef volharden, hy op den volgenden of een anderen morgen, welken zy kon bepaalen, haar aan den poſtwagen zou ontmoeten, en haar het vragtloon betaalen.

Met deeze verklaaring, hoe weinig voldoende in de daad, naam VICTIMA genoegen, en naardemaal de kortſtgeſtelde tyd haar verkieslykſt voorkwam, gaf zy den Briefbrenger tot antwoord mede, dat zy, volgens afſpraak, haaren Weldoender, den naaſtvolgenden morgen, zou verwagten. —— Maar APPETENTIUS werd, door zyne Gaſtverbintenisſen, wederom vervoerd tot verzuim; en, toen hy de laatſte hand zou hebben kunnen ſlaan aan zyn weldaadig oogmerk, gaf hy zich weder over aan eene nieuwe uitnoodiging, en vergat zyne belofte. En dewyl hy, kort daar op, door zaaken uit de Stad geroepen werd, bleef de volvoering geheel agter; en, tot deezen dag toe, heeft hy zo veel niet gedaan, dat hy na VICTIMA, of haar lot, vernomen heeft.

In deezer voege liep een Voorval af, 't welk by den aanvange beloofde, zo veel eers aan de Menschlyke Natuur te zullen geeven, en waar op, 't zelve volvoerd zynde, gelyk het kon volbragt worden, Wysbegeerte en Gevoeligheid roem zouden hebben mogen draagen. En, voorwaar, hy moet zeer weinig bekwaamheids van onderſcheiding tuſſchen vermaaken bezitten, die niet bemerkt, dat alle de bedervende botviering en aan zinnelyken lust allerſchraalst en vlugtig moeten weezen, vergeleeken by de vervrolykende bedenking, van een arm Scheepzel uit elende, ſchande en misdryf, gered, en haar den vrede der ziele wedergegeeven, te hebben: misſchien gepaard met agting en geluk.

Maar het is te vergeefsch iets groots of uitmuntends te verwagten van eenig Character, hoe veel vatbaarheids en ſterkte de oorſpronglyke vermogens der Natuure mogen hebben, 't welk zich de hebbelykheid niet eigen gemaakt heeft, om of de driften te beteugelen door den bedaarden en verlichtenden geest der Wysbegeerte, of om, met onderſcheidende vaardigheid, te gehoorzaamen aan de aandoeningen van weldaadige Gevoeligheid. Beiden zyn ze kinderen van deugdzaame aankweeking; onderſcheiden, 't is waar, in beſchryving, en langs verſchillende wegen werkende; doch even beminnelyk in derzelver natuur, en even zeer het zelfde voorwerp behartigende, het algemeen geluk des Menschdoms. Maar hoe zal de Slaaf van Lustöpvolging kunnen hoopen op den byſtand van een

van

van beiden: daar de beoefening van de eene beſtaat in de beſchouwing van beginzelen, niet in de voldoening der driften; en die van de ander in deelneeming met de aandoeningen onzer Medemenſchen, niet in het voldoen van onze eigene grillige begeerten.

Gevoeligheid moet, derhalven, niet aangemerkt worden als de dwaasheid van Inſtinct; naardemaal veel aankweekings en daadlyke goedheid noodzaaklyk zyn om de geſteltenis voort te brengen, die de ernſtige Zedeleeraar met dien beminnelyken tytel vereert; en, ſchoon de natuur de vatbaarheid geſchonken hebbe, waarop dezelve gegrond is, zal die vatbaarheid, indien eene deugdzaame opvoeding, en daadlyke edelmoedigheid, de heerſchappy daar van over het hart niet verzekeren, te vergeefsch geſchonken zyn, en vuige wellust den bezoedelden throon beklimmen. —— Eene geſteltenis, ook allergeſchiktst tot Wysgeerige agtbaarheid en nuttige kloekmoedigheid, kan, door die zelfde verwaarloozing en onoplettenheid, nederzinken tot de verlaagende hebbelykheden van zelfzoekende onverſchilligheid; en ſtomme ongevoeligheid kan dat vuur uitblusſchen, welks beſtendig licht een reeks van volgende Geſlachten, weldaadig, zou beſcheenen hebben.

AAN THEMIRE, BY HET GRAF VAN HAAREN ECHTGENOOT.

Ja, Vriendin! daar, onder deezen zerk, rust het overſchot van hem, dien gy lief had. Het is waar, uw leed is groot; natuur gevoelt den ſlag. Het pand, u ontrukt, is uwe traanen waardig. Ween dan, doch ween met maate; leen uw oor aan 't edele recht der reden; vertrouw Gods Oppermacht: uwe ſmart is Hem bekend. Hy, die eenen worm behoed, verlaat ook het Menschdom niet. Dat Alziend Oog, dat Waerelden regeert, en over graskens blinkt, weet best wat ieder Mensch, tot zyn geluk, behoeft. Die Almagtige Hand, die Hemelen kan doen beeven, en Zonneſtelzels ſchokt, beſchermt ook het lot der Weduwen; ja, bepaalt hun leed, door 't enkel woord: *Ik wil.* Draag dus, in Hem berustende, uw lyden met geduld; denk hooger dan op dit onvolmaakte leeven; denk aan het toevend heil, den deugdzaamen bereid. Droog dus uwe traanen af: uw Echtgenoot wierd voor de Eeuwigheid! en gy zoud hem dit heil misgunnen? Uw dierbaar pand is aan veele elenden onttoogen, en wie kent het wys *waarom* der Aanbiddelyke Voorzienigheid. Dus, hoe grievend ook de ſlag moge zyn, die u verſcheurt, u drukt, kusch echter de Vaderlyke Hand van Hem, die u uw pand ontrukte.

Is thans uwe Wooning woest, die onlangs noch een zetel voor de liefde was! — Legt gy uw hoofd op 't eenzaam legernè-

Digitized by Google

zeder! —— Is alle vreugde u ontvoerd, en ſnikt u alles toe: De dierbre is niet meer! —— Helaas! wees een Christen; aanbid den wil van God; vrees geene ſtormen, daar u, na deezen Orkaan, een blyde Zomer wacht; herinner u dat tydlip, waarin alles zal herëenen, dat perk zal ſtellen aan den druk, dat uitkomst zal geeven. Laat dan dit Graf, deeze eenzaame Wooning uws Mans, u tot nut gedyen; denk daar, als Christen, op 's leevens lotgevallen; vind by het roerloos ſtof vertroosting, en denk, hoe het Graf eens alles hergeeven zal. Zulk een Christelyk aandenken zal u gewis uwe jammerklagten doen vergeeten. Ja, *Themire!* nog een korte poos, en het Graf maakt alles één: wie weet hoe kort uw leeven is; hoe ſchielyk gy, mooglyk, hier by uwen Echtgenoot zult verzameld worden. ô! Wat zalig voorgevoel voor uw beminnend hart, wanneer gy bedenkt, hoe gy eens, hier, op dezelfde plek die thans uwe traanen bevogtigt, met hem herryzen zult, bevryd van rouw en ſmerten. Als God u, en uwe Gade, ten oordeel wenkt, dan zult gy met hem opſtaan, om hem eindeloos weder te vinden. Zoo zal uw Gemaal u ter Godſtad inleiden, in het Gloriekoor der zalige Cherubyuen. —— Wel dan, *Themire!* my dunkt, een roozenblos bedekt uwe bleeke wangen; eene zachte glimlach ſchynt op uw gelaad geſpreidt, by het herdenken van dit alles. —— Juich dan in uwen druk, vertrouw op den Hoogen God, in alle ſmerten; Hy is de Man, de ſteun der Weduwen. —— Laat altoos het Graf uw Hoop, de Deugd uw Trooster, zyn!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het oogenblik, waarin elende allerondraaglykst is voor 's menschlyk gemoed, is, wanneer wy genoodzaakt worden, droefgeestigheid met het masker van blydſchap te bedekken, en een vergenoegd gelaad te vertoonen, terwyl onze Zielen bloeden van de wonde, die den doodſteek gaf aan al onze rust voor het toekomende. 't Is dan dat de boezemſmert, die voor een tyd weggedreeven was om plaats te maken voor andere denkbeelden, met verdubbeld geweld het hart beſtormt, en met een weedom pynigt, die weinig van krankzinnigheid verſchilt.

De luister van Voortreflykheid en ware Verdienſten is zo ſmertlyk voor den Nyd, als de ſtralen der Zon voor een Nagtvogel, die zyn ſchreeuwend ſchor geluid ſlaat als de beste gevederde Zangers zwygen; en zyne vale vlerken uitſpreidt wanneer ze niet vergeleken kunnen worden met de heerlyke Plui-

Digitized by Google

Pluimadie van de Zwaan, of de ſchitterende veeren van de Pauw.

Als men altoos verſtandig te werk ging, en met de rede raadpleegde; als men altoos het heilzaamſte voor zich zelven, voor zyn evenmensch, verkoos, hoe veel zou de Maatſchappy daar by winnen. Veele kwade bedryven zouden agterwege gebleven zyn, welke men nu dagelyks ziet gebeuren, tot merkelyke ſchade en nadeel der Maatſchappy, en daar en tegen zou men bedryven zien van eene geheele andere natuur, ten beste van de Maatſchappy, ten voordeele van onzen naasten, en daar de bewerkers voor zich het grootſte nut, en de meeste winst, uit trokken.

Wanneer men altyd eigen voordeel op het oog heeft, met voorbyzien van algemeene belangens, dan gaat het een Land, eene Maatſchappy, tegen, en niet zelden dat dezelve tot haren geheelen ondergang neigt.

Als iets eens het toppunt van hoogte bereikt heeft, dan ziet men het zelve niet zelden dalen. Als een mensch tot het hoogst geluk geſtegen is, dan loopt hy het grootst gevaar, om ſchielyk te dalen. Een Land, ten toppunt van voorſpoed geſtegen, daalt niet zelden tot de uiterſte laagte. —— Omgekeerd heeft dezelfde verandering plaats. Dat in de laagte is, verheft zich dan weer in de hoogte.

Niets is gewooner, dan de menſchen te zien verwaarloozen, 't geen binnen hun bereik, en gemakkelyk te verkrygen, is, en in tegendeel naar dat te ſtaan, dat hun meer vreemd, en op eenen verderen afſtand van hun geplaatst, is. —— Men verwaarloost veeltyds zyn eigen akker, om te bezitten 't geen op vreemde gronden wast. —— Zelden heeft men ſmaak in dat geen, het welk men in zyn eigen Stad vind: men haakt naar het vreemde, en de voordeelen van zyne eigene plaats moeten wyken voor den bedorven ſmaak, en de gewoonten der mode. —— Het ganſche Gemeenebest moet onderdoen voor het verderf, dat de vreemde modes aanbrengen. De goederen van het eigen Land worden verwaarloosd uit eene kleinagting van dezelve, en men verkiest vreemde in derzelver plaats, minder deugdzaam dan die men verwerpt. —— Dezelfde verkeerdheden ziet men ook plaats grypen in de zeden en gewoonten. — Vreemde dwaasheden ſchat men oneindig boven eenvoudige zeden van zyn eigen Land, en de oude Vaderlyke zeden, de eenvouwigheid, verliest men uit het oog, en een verderfelyk zedebederf wordt ingevoerd.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

IZRAËLS VERLOSSING UIT DE SLAVERNY VAN FARAÖ!

Dichtmaatig Tafereel.

Door 't geloove zyn zy de roode Zee doorgegaan, als door het drooge, het welk de Egiptenaars ook verzoekende, zyn verdronken.

PAULUS.

Na dat de ſchrandere *Mozes* en *Aäron*, verſcheidene maalen, Gods bevel aan *Faraö* hadden te kennen gegeeven, om Izraël uit *Egipte* te laaten trekken, bleef hy egter voor alle reden doof; doch toen behaagde het den Heer van Hemel en van Aarde zyne onnagaanbaare Almagt aan den grooten Dwingeland te vertoonen, in tien onderſcheidene Plaagen:

Hy maakte al het water van *Egiptenland* tot bloed.
Deed Vorſchen en Luizen verſchynen.
Verwekte Pest, Zweeren, Hagel en Vuur.
Deed Sprinkhaanen te voorſchyn komen.
Het heldere Zonnelicht drie dagen lang verdwynen, en
De Eerstgeboorenen van Mensch en Vee ſterven. —
Doch toen zag de trotſche *Faraö* zyne dwaasheid te laat, en, als in de engte gebragt, beveelt hy *Mozes*, om toch *Egipte* te ontwyken.

Zoo daagde het tydſtip van Izraëls Verlosſing!

Nu maakte de groote *Mozes* eenen aanvang tot den uittogt, en beveelt Izraël hoe het zich moest gedraagen, eer het heenen toog.

Elk moest nu, van zyne gebuuren, gouden en zilveren vaten eiſchen — elke huiswaard een lam neemen, een manlyk, één jaar oud; het zelve ſlagten, — het bloed daarvan ſtryken aan den post en dorpel van zyn huisdeur, om, in het ſlaan der Eerstgeboorenen, verſchoond te worden. Men moest, in deezen nacht, het lam braaden, met ongezuurde brooden en bittere kruiden eeten — geheellyk opeeten — op dat van het zelve niets overbleef, of, wat mogt overſchieten, moest

Digitized by Google

door het vuur verbrand worden, en deeze laatſte veelbeduidende maaltyd moest geſchieden, met ſtaaven in de handen, geſchoeid, en met haast, want het was des Heeren Paſcha, elk tot een gedachtenisſe; en het geſchiedde alzoo, —— het volk gehoorzaamt, en maakt zich tot de reis gereed!

De groote Leidsman *Mozes* ſpande nu al zynen vlyt in het werk tot den optogt, en om in eenen goeden ſtaat te ſtellen, een getal van zesmaal honderd duizend mannen, behalven ſtoköuden, kinderen, vrouwen, knegten, en ſlaaven.

Thans by *Rameſes* by een vergaderd, geeft hy het teken, en elk begeeft zich op deeze groote reis naar *Sukkoth*; voerende het gebeente van *Joſeph* met zich mede. Hier bouwt men draagbaare tenten, en *Mozes* meld hier het volk, hoe God, hun beſchermer, hun des daags met een wolk- en des nachts met een vuur-kolom zoude geleiden; nu reist men voort van *Sukkoth* naar *Etham*, en dus geheel en al uit *Faraö's* grimmige oogen.

Dan Hy, Jehovah, die weet en kent, wat 's menſchen hart beſluit, die ook wist, wat de heerschzugtige *Faraö* had beſlooten, ten wisſer ondergang van zyn volk, doet Izraël eenen anderen weg neemen, —— het keert van *Etham* weder naar *Pihachiroth*, en komt eindelyk aan het ſtrand van het roode Meir, waar Hy, op eene byzondere wyze, zyne onbepaalde Almagt zou vertoonen —— hier rust het groote Heir —— hier houdt men *halte*.

Dan! — wat gebeurt 'er? — Izraël wordt ontzet, ontſteld, en verſchrikt; zy zien het Leger der Egiptenaaren tot hun naderen: *Faraö* met een ontzaglyk Heir jaagt hun agterna, en het bruiſchende roode Meir zien zy voór zich: dus ingeſlooten en omſingeld, is, volgens hun begrip, hier heul nog hulp te hoopen. Men valt den Leidsman *Mozes* met ſnoode lasteringen op het lyf: en wil zich weder aan *Faraö* onderwerpen, weder naar *Egipte* keeren.

Doch de Godsheld ſtaat pal, gelyk een rots in 't midden van de afgryslykſte ſtormen der woedende golven; hy is gerust dat Gods hulp hem beſchermen zal, en tragt, zoo veel hy kan, met een bedaarden geest, dit redenloos gedrag te ſtillen, en tot bedaaren te brengen: ſteunende op de Magt van dat volmaakt aanbidlyk Opperweezen, dat hem altoos, in zoo veele byzondere ge-

Digitized by Google

ſtaren, had bygeſtaan, verzoekt hy by het volk gehoor, en zegt tot hun:

Gelooft my —— blyft God getrouw, en wilt niet vreezen! —— De Hemelſche Monarch zal ons ter hulpe zyn; die zal u allen, nog deezen dag, de blyken van zyne groote Goedheid en Almagt toonen. —— Het is God, de Heerſcher van 't groot Heelal, die voor ons ſtrydt, en het gantſche Egiptiſche Heir, dat gy nu ziet, van den Aardbodem zal verdelgen.

Hier zwygt de Held, en roept zynen God, ootmoedig, aan, ſmeekt, dat Hy hem bekend zou maaken, hoe zich thans te gedraagen in deeze voor hem zoo gewigtige omſtandigheden, en Hy, de Almagtige, die gezegd had, *roept my aan in den dag der benauwdheid*, —— Hy, de Heer, verhoort *Mozes* bede.

Nu nadert het geduchte tydſtip, nu geeft hy Izraël bevel, om naar den kant der Zee, digt aan den oever van het Meir, te trekken, en God —— de alleen Wyze God —— verdonkert, door zyne wolk-kolom, het gantſche Egiptiſche Leger, daar die zelfde wolk-kolom, by zyn volk Izraël, den ſchoonſten luister vertoonde.

Dan dat nu het gordyn wegſchuive, om het grootſte Toneel van alle Toneelen te aanſchouwen.

Hier treedt *Amrams* groote zoon voor het gantſche volk van Izraël, neemt zynen ſtaf, en ſlaat, op het bevel van den God aller Goden, de Zee, dat ze zich vaneen ſcheure, het water ſcheidt zich van elkander, terwyl een ſterke oostewind waait, om dat vloeibaare element, als een muur, ter regter- en ter linkerzyde te doen ſtaan, en zoo ziet men, tusſchen beide, den droogen grond als eene gladde baane.

Verbaasde wonderdaad, die nimmer weergaa hadt!

Nu treedt de Held, die gerust op 's Hemels hulp vertrouwde, rustig van den kant, ſtapt het Leger voorbit, en zegt, —— komt, volgt my na, uw Leidsman wyst u het ſpoor, vreest niet, —— de God uwer vaderen is ook uw God, Hy zal uw beſchermer weezen, want zyn almagtig Alvermogen houdt voor u, voor ons, de wagt; en zie daar, Izraël volgt hem, en gaat met zyne vrouwen, kinderen, vee, en have, droogvoets, door het midden van de Zee.

Nog eens, verbaasde wonderdaad!

Intusſchen nadert de Legermagt van den Koning *Farao* — hy komt, en beſchouwt hoe Izraël, niet alleen langs den

zeegrond wandelt, maar ook alrede aan de overzyde des lands nadert —— hy weet niet wat hy ziet, — hy ſtaat verbaasd — hy ſiddert, en begrypt niet hoe dit wonder is geſchied, daar zulks nooit in vroegere tyden gebeurde, of zou dit ook uitgewerkt zyn door *Mozes* toveryen? Dan, het zy hoe het zy; hy zegt: hier dient geen tyd verſpilt, komt Helden, volgt my, op dat wy *Mozes* met zyn volk agterhaalen, de weg is voor ons gebaand; en hy rent, gevolgd van zyn gantſche Heirleger, wagenen, paarden, ruiterbenden, en voetknegten, gezwind, ten zeeſtrande af, om het regt op Izraël aan te wenden.

Maar! — wat gebeurt 'er? — helaas, de God van Hemel en van Aarde ziet van zynen troon ter neder op *Faraö* en zyn volk. Hy doet den zeegrond beeven —— de wagenen beginnen te ſlingeren, te ſtooten, te ſchokken, raaken uit het ſpoor, en willen bezwaarlyk voort, — elk roept, komt laat ons vlugten — gezwind te rugge vlien — Hy, die menigmaal voor Izraël ſtreedt, ſtrydt thans weder tegen ons! Ja, de Koning zelfs roept van zynen ſlingerenden wagen, met een beſtorven mond, — *zwenk* — keer te rugge, eer het inwellende zand ons den hertogt weigeren mogt. Dan, hier kan géén roepen, geen zwenken, baaten; de wagens blyven ſtaan, — het paard ſteigert naar de lugt, ſchuimbekt, briesebt, en trapt, — alles raakt in wanorde, — de een verdringt en vertrapt den anderen, — het gantſche Leger raakt in nood, terwyl men *Faraö* dit alles verwyt.

Intuſschen was Gods volk, de vlugtende Izraëliten, reeds den anderen oever van het vaste ſtrand genaderd, en nu beveelt God, aan den Leidsman *Mozes*, zyn ſtaf, en hand, over het opeengeſtapelde water uit te ſtrekken, en ziet, de Zee keert weder tot haare plaatze! —— zy bruischt op *Faraö's* Leger aan, met woedend zeegeklots, begint weder te raazen, te woên, dat al de golven kooken! terwyl de trotſche heerschzugtige Dwingeland, de groote Koning *Faraö*, met den dood worſtelt: —— hy roept om hulp, by zyne doove Goden; maar te vergeefsch: niet een kan hier den dood ontgaan, hier helpt geen naberouw, geen klaagen, weenen, of kermen; het is alles vrugteloos: wagenen, paarden, en menſchen, werden bedolven en ingeſlokt, als in één grondelooze kolk, en *Faraö* werd begraaven ter plaatſe daar Izraël werd bevryd: zoo verlost-

Digitized by Google

leette hy de kinderen Izraëls *uit de hand des heaters, en hy bevrydde ze van de hand des vyands, want Faraös paard, met zynen wagen, en zyne ruiteren, zyn in de Zee gekomen, en de Heere heeft de wateren der Zee over hen doen wederkeeren; maar de kinderen Izraëls zyn op het drooge, in het midden van de Zee, gegaan.* Zoo was Jehovah de redder der onfchuld. —— Hy gaf hun de vryheid en het leven, ontwapende den dwang, velde de heerschzugt ter neder, en herftelde de vryheid: —— *zoo zinkt uwe Grootheid, wufte Vorften, als God door donders fpreekt!* op dat gy zoudet weeten, dat, hoe ook uwe luister fchittert, gy, egter, met alle uwe magt, maar menfchen zyt.

Ja Izraël loof de Oppermagt,
Uw vyand is verflagen,
Uw dwingland is ten val gebragt
Met wapen, paard, en wagen;
Hy volgde ons na: —— zyn magtig Heir
Trad tusfchen de open golven:
Jehovah zag het —— en het Meir
Heeft, bruifchend, hen bedolven.

GENEESMIDDEL TEGEN DEN LINTWORM, DOOR DEN HEER CLOSSIUS GEBEZIGD.

(*Uit het Hoogduitsch.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 141.)

Zie hier het *Geneesmiddel* zelve, benevens des Autheurs *Aanmerkingen.*

℞. *Mercurii dulcis gr. XII. Lap. Cancr. ppt. gr. XII. Specif. cephal. Mich. gr. VI. m. f. pulv. S. N.* I.

℞. *Ol. Amygd. dulc. unc.* ß. *S. N.* II.

℞. *G. gutt. gr. XXXVI. Rad. Angel. gr. VIII. Pulv. Card. Ben. Pulv. epilept. ana fcrup.* I. *m. f. pulv. fubtil. div. in III part. æqual. S. N.* III.

Des namiddags om vier of vyf uur gebruikt de Lyder het prepareer poejer N. 1. met een lepel vol kond water, en na een ligte avondmaaltyd gebruikt hy tegen den nagt een of twee lepels vol verfche zoete Amandel-oly N. II.

Op den volgenden morgen vroeg, gebruikt hy een van

Digitized by Google

de drie poejers N. III. met een weinig thee, of laauw water, of in een ouwel gerold. Dit poejer verwekt, doorgaans, binnen den tyd van twee uuren, twee of drie braakingen, en eenige ontlastingen; dit behoort men gemakkelyk te maaken, door den zieken, inmiddels, een weinig dunne soup, of een paar kopjes slappe thee, toe te dienen. Na verloop van een paar uur, onderzoekt men de ontlasting, en byaldien men den Worm niet *geheel* in dezelve vindt, zo laat men de tweede portie van N. III. op voorgemelde wyze gebruiken. Wanneer eindelyk, na verloop van derde half uur, de Worm door de tweede gifte nog niet afgedreeven is, alsdan word de derde portie van N. III. genomen, die dan nooit mankeert den Worm *geheel* uit te dryven, die, als hy op denzelfden dag, en vooral zo hy by tyds ontlast word, duidelyke tekenen van leven geeft, en zo dit al op dien dag niet geschied, zo mist hy echter nooit, op den volgenden dag, alhoewel dood, met natuurlyke ontlasting voor den dag te komen.

Aanmerkingen.

Het prepareer poejer N. I. oordeelt hy onnoodig, om dat veele aangestelde proeven hem van de werkeloosheid der Mercuriaale middelen in wormziekten overtuigd hebben. Even zo weinig kan men eenig voordeel van die middelen verwachten, welke by de *G. Gutt.* in de poejers N. III. voorgeschreeven zyn, om dat zy de hevige werking van de Guttegom noch vermeerderen, noch verminderen; indien men het laatste bedoelde, zoude men Gember of Salpeter daar toe moeten gebruiken. Dikwerf heeft hy door Guttegom, Gember en Salpeter, van ieder 16 grein, gemengd te geeven, daar door eene zagte laxeering verwekt: ook was het niet raadzaam onder de Guttegom iets te vermengen, dat zyne werking verminderde, dewyl men alsdan onmogelyk van de goede gevolgen verzekerd zyn kan. Eenig bitter middel kan, met voordeel, by de Guttegom gevoegd worden, om dat daar door zyne werking vermeerderd, en de maag minder aangetast word.

Men treft Lyders aan, die van dit middel noch overgeeven, noch purgeeren, en die echter toch den Worm, binnen den tyd van 24 uuren, met den gewoonen stoelgang ontlasten.

Somtyds word de Worm reeds door de eerste gifte van dit

dit Geneesmiddel afgedreeven, doch dit gebeurt zeldzaam; daar en tegen word het zeer dikwyls door de tweede gifte veroorzaakt: in zulk een geval is de kuur niet moejelyk, en doorgaans is de Lyder in ſtaat, om op dien zelfden dag noch uit te kunnen gaan. Wanneer alle drie de poejers gebruikt zyn, zo word men door de veele ontlastingen wel eenige verzwakking ontwaar, dan die, echter, blykens de ondervinding, niet heel veel te beduiden heeft, en door een glas goeden wyn ſpoedig weder herſteld word. (In één geval, daar ik het voorſchreef, veroorzaakte dit middel meer dan dertig ontlastingen, zonder de minſte nadeelige toevallen na te laaten.) Twee uuren na dat de Worm ontlast is, kan de Lyder van eene ligte maaltyd gebruik maaken, en een glas ouden wyn drinken; zelfs ook dan, wanneer de Worm na de derde gifte noch niet ontlast is.

Het is genoegzaam, indien het middel ſlegts een half kwartier uurs binnen gehouden word; maar indien het terſtond weder overgegeeven word, dan zoude het zeker geen voldoende uitwerking hebben. (Volgens de waarneeming van BISSET, word het overgeeven het best daar door verhinderd, wanneer de Lyder zo lang te bed blyft, tot dat het middel begint te werken; zo haast hy opzit, of zich beweegt, dan verwekt het zeer ligt overgeeven, waardoor het alsdan voor het grootſte gedeelte, zo al niet geheel, weder uitgebraakt word.)

Zwakkelyke Lyders mag men wel de eerſte gifte van het middel geheel laaten gebruiken; maar indien hun het zelve ſterker aantast, als hier vooren reeds gemeld is, zo laat men een gedeelte van de tweede gifte achter.

Wanneer zich de Worm vertoont, zo moet men hem niet afbreeken; maar men laat hem hangen, en gebruikt het middel zo lang voort, tot dat hy geheel ontlast word. Indien zich eenige toevallen mogten opdoen, zo behandelt men dezelve op gelyke wyze als dezulken, die zomtyds door andere purgeermiddelen veroorzaakt worden.

Digitized by Google

NATUURLYKE HISTORIE EN HUISHOUDING DER HONIGBYEN. Door JOHN HUNTER, *Esq.*

(Uit de *Philosophical Transactions. Part.* 1. *for* 1792.)

(*Vervolg van bl.* 150.)

Van de Saisoenen, wanneer de onderscheidene Werkzaamheden der Byen plaats grypen.

Reeds heb ik aangemerkt, dat de nieuwe Volkplanting zich terstond zet tot het vermeerderen van haar getal, en alles wat daartoe betrekking heeft. Zy moesten geschikte plaatzen vervaardigen tot het broeden, en tot het opleggen van voorraad tot den Winter. Wanneer de tyd van Eijeren leggen voorby is, komt die van Honig te verzamelen: wanneer, derhalven, de laatste Popjes voor dat Saisoen uitgekomen zyn, worden die Cellen terstond met Honig opgevuld, en zo dra deeze opgevuld zyn, bedekt met zuiver Wasch, en moet aangemerkt worden als een voorraad tegen den Winter. Dit overdekken der Cellen strekt tot twee zeer weezenlyke einden; het eene om spillen en lekken der Byen te voorkomen, het ander om de uitwaseming te beletten, en blyft de Honig door dit middel vloeibaar in zulk eene warmte. Zy houden zich ook onledig met het opleggen van Byenbrood voor de jonge Wormen in de Lente; want zy beginnen veel vroeger, dan waarschynlyk eenig ander Insect, voort te teelen: dewyl zy eene Zomerwarmte behouden, en voorraad voor het jonge Broedzel hebben.

In de maand Augustus mogen wy veronderstellen, dat de Koningin, of de Koninginnen, bevrugt zyn door de Mannetjes; en, daar deezen niet voor zich zelven zorgen, worden zy een last voor de Werkbyen, en daarom tot den dood toe geplaagd; hier door veel spoediger stervende dan zy anderzins zouden gedaan hebben: wanneer de Byen beginnen met het opleggen van den Wintervoorraad, is alle werkzaamheid gedaan, uitgenomen het verzamelen van Honig en Byenbrood. Het schynt als of de Mannetjes op dien tyd huns leevensgevaars bewust zyn; want zy blyven by het in- of uitgaan niet aan den ingang der Byekorf vertoeven; maar vliegen 'er

schie-

Melyk in of uit, schoon zy doorgaans aangevallen worden door één, twee, of drie, te gelyk; zy schynen geenen wederstand te bieden; alleen gaan zy, zo ras mogelyk, weg. De Werkbyen steeken de Mannetjes niet met den angel, maar prikkelen hun alleen, als 't ware om ze af te matten; doch ik vermoed dat dit meer een natuurlyke dan een geweldige dood mag heeten.

Alle de Mannetjes zyn nu vernield, en het zou, in de daad, noodloos geweest zyn 'er eenigen te behouden om de Koningin in 't Voorjaar te bevrugten. Dat 'er veel meer geweest waren, dan noodig was, kan ik gemaklyk gelooven, want dit zien wy in de Natuur over 't algemeen; doch zy rigt haare werkzaamheden, schoon 'er overtolligheden zyn mogen, altoos ten goede in.

Wanneer de Jongen geheel voortgekomen, en of de Celletjes gevuld zyn, of niet meer Honig in te zamelen valt, dan is de tyd verscheenen om voor den Winter in de Korf te blyven.

Schoon ik nu eene Korf voltooid heb, en 'er geene werkzaamheden, geduurende de Wintermaanden, plaats grypen, is nogthans de Historie van deeze Korf onvolkomen, tot den tyd toe dat ze een nieuwe Zwerm uitzendt.

Naardemaal de Honigby zeer aandoenlyk is voor de Koude, ontdekken wy, dat zy, zo ras de Koude begint, zeer stil worden, en blyven, den geheelen Winter door, leevende van het verzamelde in den Zomer en in den Herfst; een koude dag in den Zomer zelve is meer in staat om de Byen te doen t'huis blyven, dan een regenvlaag op eenen warmen dag. Indien de Byekorf dun, en aan het weer zeer bloot gestald, is, zullen zy 'er zich naauwlyks in beweegen, maar zich zo digt in een klomp byeen voegen als de Raaten zulks toelaaten. Op deeze wyze brengen zy den Winter door; doch op een schoonen dag betoonen zy zich zeer leevend en werkzaam, zy gaan uit, neemen 'er genot van, en ontlasten zich van haare vuiligheid: want ik verbeeld my, dat zy zelden die uitwerpen als zy in de Korf zyn. Om dit te bewyzen, sloot ik eenige Byen in een kleine Korf, en voedde dezelve, eenige dagen, met Honig, en op 't oogenblik, dat ik ze liet uitvliegen, ontdeeden zy zich in groote hoeveelheid van hunne vuiligheid. Ik vermoede daarom, dat zy, in den Winter, dezelve langen tyd in de ingewanden ophouden: in de daad, wanneer wy den opgeslooten

Digitized by Google

ſtaat in den Winter overweegen, en dat zy geene plaats hebben om zich van haare uitwerpzels te ontdoen, kunnen wy dit niet wel anders verklaaren. De uitwerpzels zyn geel van kleur, en naar gelange zy langer opgeſloo-ten geweest zyn, vinden wy de ingewanden, hooger op, daarmede vervuld.

Het leeven der Byen, in den Wintertyd, is zeer eenzelvig, en mag enkel beſtaan heeten, tot dat de warmte wederkomt. Naardemaal zy alsdan van het door vlyt in den Zomer verzamelde leeven, ſchynt het, dat zy eeten naar maate van de koude des Saiſoens: en by Proefneeming bevond ik, dat een Korf ligter was in een koude week dan in een warmer; dit bewoog my tot naauwkeuriger Proeven, om te verneemen hoe veel Honigs in den Winter verteerd werd. Ik bragt de Korf op de ſchaal, den 3 Nov. 1776.

		oz.	dr.
Nov.	10 hadt dezelve verlooren	2	7
	17	4	2½
	24	3	7½
Dec.	1	8	2
	8	2	1
	15	5	2
	22	4	3
	29	5	4
Jan.	1	2	5
	12	5	2
	19	3	4
	26	3	1½
Feb.	2	5	0
	9	7	0
	In 't geheel	72	1½

Schoon een niets bedryvende ſtaat in grooten deele de toeſtand zy der Byen, den geheelen Wintertyd door, gaat nogthans het werk by de Koningin tot den aanwas in den Zomer voort. De Eitjes beginnen te zwellen, en ik geloof, dat zy, in de maand Maart, gereed is ter legging; want de jonge Byen zwermen in Juny: weshalven de Koningin der Byen de vroegſte Broedſter is van alle ons bekende Inſecten. In gevolge hier van gaan de Werkbyen eerder aan den arbeid dan eenige andere Inſecten van deezen ſtam. Dit kunnen en Koningin en Werkbyen beide

Digitized by Google

de doen; dewyl sy, den Winter door, in eene Maatschappy leeven; en het is voor deeze Diertjes noodzaaklyk; naardemaal zy vroeg in den Zomer eene Volkplanting moeten vormen, die voor zichzelven moet zorgen tegen den volgenden Winter. Dit alles vordert, dat zy alle andere Insecten vooruit moeten zyn in werkzaamheid; want deeze zullen alleen Jongen krygen, die voor zichzelven zorgen moeten in den Zomer; niet onder de noodzaaklykheid zynde om voor den Winter op te leggen.

In de maand April vond ik in de Celletjes jonge Byen in allerlei stand, van het Ritje af tot het Popje toe: eenige deezer hadden reeds de kleurverandering ondergaan, en dus naby den staat om te kunnen vliegen; waarschynlyk waren 'er reeds uitgevloogen. —— Naardemaal dit Saisoen te vroeg is om spyze voor den Worm van buiten te haalen, komt het opgelegde Meel dan te stade; doch, zo ras de Bloemen beginnen te bloeijen, verzamelen de Byen versch Meel, schoon zy Meel in voorraad hebben; aan het versche de voorkeus geevende.

Van de Koningin.

De Koningin, gelyk ze genaamd wordt, heeft meer de aandagt getrokken dan alle de andere Korfbewoonders, schoon de Werkbyen dezelve veel meer verdienen. Derzelver sexual, en de wyze waar op zy zich aan het oog bloot geeven, is deezer Historie beter opgemaakt; dooh daas 'er slegts één eenige Koningin in de Korf is, en deeze maauwlyks ooit gezien wordt, kunnen wy alleen tot de uitwerkzelen van haaren arbeid komen, en heeft zulks gelegenheid gegeeven tot het maaken van gissingen, en om meer te zeggen dan beweezen kan worden. Men erkent dat ze gebroed wordt op de gewoone wyze; alleen heeft zy eene byzondere Cel voor zich in haar eersten staat, en REAUMUR zegt, „ dat zy in den „ Wormstaat voedzel van eenen anderen aart krygt." Doch, dewyl 'er waarschynlyk maar één Koningin is, beweert men, dat, ten einde de geheele Korf niet zou afhangen van één leeven, de Werkbyen het vermogen hebben om een gewoonen Byeworm tot eene Koningin te vormen. Hadden de Schryvers dit enkel als een los nedergesteld gevoelen opgegeeven, wy mogten het, als onwaarschynlyk, met stilzwygen voorby troeden; maar zy hebben getragt dit door Proeven te bevestigen: ik zal daarom opgeeven wat

wat zy, ten deezen opzigte, zeggen, met myne Aanmerkingen daar op.

Een Uittrekzel van den Heer SCHIRACH zal hier toe dienen. De volgende Proeven werden genomen om den oorſprong van de Koningin der Byen te bepaalen: „ In twaalf houten doozen werden twaalf ſtukken van een Raat gelegd, vier duimen in 't vierkant, elk Eitjes en Wormen in zich bevattende, en zo opgehangen, dat de Byen rondsom elk gedeelte van de Raat konden komen. In elke doos was een handvol Werkbyen gedaan. Weetende, dat, wanneer de Byen eene Koningin zullen vormen, zy opgeſlooten moeten weezen (*), werden de doozen twee dagen lang geſlooten. By het onderzoek, naa dit tydsverloop, bleek het (men opende alleen zes doozen,) dat in alle Koninginne-Cellen aangevangen waren, één, twee, of drie, in ieder; alle deeze behelsden een Byeworm, vier dagen oud. Naa vier dagen werden de andere zes doozen geopend, en in ieder Koninginne-Cellen gevonden, de Byewormen vyf dagen oud, omringd met een grooten voorraad van lymerige ſtoffe; en een deezer Byewormen, met het Microscoop bezien, geleek in alle opzigten eene Werkby.

„ Deeze Proeve werd herhaald, en de Byewormen, uitgekoozen om Koninginnen gemaakt te worden, waren drie dagen oud: en, binnen zeventien dagen, vondt men, in de twaalf doozen, vyftien aartige en ſchoone Koninginnen (†). Deeze Proeven werden in de maand Mey genomen, en men liet de Byen een groot gedeelte van den Zomer werken; men bezag de Byen een voor een; doch geen Mannetje was 'er te ontdekken, en nogthans waren de Koninginnen bevrugt, en lagen Eitjes (‡).

„ Men

(*) Hoe hy dit te weeten kwam, kan ik niet begrypen; want niets *van vooren* kon zulk eene onderrigting geeven.

(†) Dit berigt is niet alleen onwaarſchynlyk, maar ſtrydt met zichzelve. Vooreerst is het niet aanneemelyk dat eene handvol Byen zich zou benaarſtigen, om twee, drie, of vier, Koninginnen te maaken; dewyl wy dat getal in eene groote Byekorf niet aantreffen; ten anderen, ſchynt het onbeſtaanbaar, dat 'er alleen vyftien zouden gevormd worden uit twaalf deelen; daar zommige der voorgaande vier jonge Koninginnen hadden.

(‡) Hier is een wonder van eene andere ſoort. Koninginnen, Eitjes leggende, welke (dit moeten wy veronderſtellen dat

„ Men herhaalde de Proeve met ſtukken Raat, alleen Eitjes bevattende; doch 'er werden geene voorbereidzels gemaakt tot het voortbrengen eener Koninginne (*).

„ De Proef, om eene Koningin uit een Byeworm voort te brengen, werd in elke maand van 't jaar, zelfs in November, herhaald (†).

„ Een Byeworm, drie dagen oud, werd bezorgd door een Vriend, beſlooten in een gewoone Cel, en opgeſlooten met een ſtuk Raat, waarin Eitjes en Byewormen zich bevonden. De Byeworm, drie dagen oud, werd tot een Koningin gevormd, en alle de andere Eitjes en Byewormen vernield (‡).

„ In meer dan honderd Proeven heeft men eene Koningin gevormd van Byewormen, drie dagen oud (§)."

WILHELMI merkt op, dat eene Koninginne-Cel, welke gemaakt wordt terwyl de Byen opgeſlooten zyn, gevormd wordt, door drie gewoone Cellen tot één te maaken, wanneer men den Byeworm in het middelpunt plaatst, en vervolgens de zyden herſtelt.

Een jonge Koningin, kortlings uitgekomen, werd in een Korf gezet, van welke men zich vooraf verzekerd hadt, dat

dat de Heer SCHIRACH wil dat wy zullen gelooven) zy tot vrugtbaarheid bragten, zonder toedoen van het Mannetje.

(*) Waarom E[illegible], die wy veronderſtellen moeten uitgekomen te zyn, e[illegible]yewormen voortgebragt te hebben, geene Koninginnen vormden, kunnen wy niet begrypen.

(†) In deeze maand, wanneer de Byen nimmer zwermen, was 'er geene noodzaaklykheid om Moeders, of boventallige Koninginnen, te hebben; en egter bragt elke Proeve een fraaije Koningin voort. Deeze Waarneeming is zo zonderling als een der voorgaande. In *Engeland*, en alle Landen daar aan gelyk, broeden de Byen bykans nooit naa de maand July, en in 't begin van September is 'er naauwlyks een Popje te zien; deeze Byen, nogthans, broedden tot November, en lagen zelfs Eitjes.

(‡) Waarom bragten deeze Byen ze om, in deeze Proeve, en niet in de andere?

(§) De Werkbyen worden, in de bovenſtaande Proeven, aangemerkt als alle Wyſjes, ſchoon derzelver Eijerſtokken te klein zyn om ontdekt te kunnen worden. —— Het ſchynt dat een Byeworm van drie dagen de beste was tot die Proeve; nogthans zou iemand veelligt denken, dat een Byeworm van twee dagen ruim zo geſchikt zou weezen.

Digitized by Google

dat 'er geen Mannetjes in waren, en welker Koningin weggenomen was; en nogthans lag deeze Koningin Eitjes (*).

De Proeve van den Heer SCHIRACH herhaalende, floot hy vier ſtukken Raat op met één Byeworm in ieder; naa het verloop van twee dagen waren de Byewormen alle dood, en de Byen hadden opgehouden met werken (†).

Een ſtuk Raat, waar uit men alle de Eitjes en Byewormen hadt weggenomen, werd met eenigen voorraad van Honig, en een zeker aantal Werkbyen, opgeſlooten. Binnen korten tyd werden zy zeer werkzaam, en men vondt, op den avond van den tweeden dag, driehonderd Eitjes in de Cellen (‡). —— Hy herhaalde deeze Proeve, met denzelfden uitſlag, en de Byen werden aan zichzelven overgelaaten; zy plaatſten Koninginne-Wormen in de Koninginne-Cellen, op nieuw vervaardigd, en andere in de Mannetjes-Cellen; de overige werden ongeſtoord gelaaten. —— Hy nam op een anderen tyd twee ſtukken Raat, waarin noch Eitjes, noch Byewormen, waren, ſloot ze met een zeker aantal Werkbyen op, en bragt de doos in een kachelkamer; den volgenden avond bevatte een der ſtukken Raat verſcheide Eitjes, en het begin van eene Koninginne-Cel, die ledig was.

Behalven de korte Aanmerkingen, welke ik aan den voet des blads op de Proeven van de Heeren SCHIRACH en WILHELMI gemaakt heb, verzoek ik, dat men in agt neeme, dat ik veele twyfelingen heb ten aanziene deezer Proefneemingen, ontſtaande uit verſcheide omſtandigheden, welke my in den loop myner Proefneemingen voorkwamen.

De drie volgende Stukken ſchynen zeer aan te loopen tegen derzelver waarſchynlykheid. *Vooreerſt.* Een Zomeravond in *Engeland* is doorgaans te koud voor eene zo klei-

(*) Hierin is geene verborgenheid; maar kwamen de Eitjes uit?

(†) Dit is de waarſchynlykſte uitkomst in den loop van alle deeze Proefneemingen.

(‡) Dit zou toonen, dat de Werkbyen, naar welgevallen, in Koninginnen kunnen hervormd worden, en dat zy, noch de Eitjes, behoeven bevrugt te worden; en, indien dit het geval ware, zou 'er geen noodzaake zyn tot al den omſlag om eene Koningin of een Mannetje te vormen.

Digitized by Google

kleine hoeveelheid Byen, om zo leevend en wakker te weezen, dat zy nieuwe werkzaamheden zouden aanvangen: zy worden dermaate van de koude bevangen, dat ze bezwaarlyk in den dag weder bekomen; en ik zou vermoeden, dat, waar ook deeze Proefneemingen gedaan worden, (en zommige, zegt men, dat in *Engeland* genomen zyn,) het daar toe ook te koud is. —— *Ten tweeden.* Indien het weêr zo warm ware, dat dit uitwerkzel geen plaats greep, dan zyn de Byen zo rustloos, dat zy doorgaans zichzelven ombrengen, of afmatten; althans, naa eenige weinige dagen opsluitens, vindt men ze meest dood. —— En *ten derden*, het gegeeven berigt van de vorming eener Koninginne-Cel doet my, onaangezien de bovengemelde hindernisſen, welke eigen zyn aan de Proefneeming, het geheel voor een verdichtzel houden.

Ten aanziene van de eerſte zwaarigheid, welke van dien aart was, dat ze allen ſlaagen van dusdanige Proeven wegnam, nam ik de volgende Proef. Ik deed een gedoelte Byen met Raaten, in welke Eitjes en Byewormen waren, en in eenige Proeven ook Popjes (*), in een warmer plaats, zette ze onder glas, boven run, welks oppervlakte overdekt was met aarde, om het opdampen van ſchadelyke lugt te voorkomen: weetende, dat de Byeworm gevoed wordt met Byenbrood of Meel, droeg ik zorg om 'er eene Cel of twee, met deeze zelfſtandigheid gevuld, by te voegen; als mede Bloemen van Planten, die veel Meels opleverden; Honig ook, ten voedzel voor de oude Byen. In deezen ſtaat waren myne Byen voor de koude beſchut, en van het noodige voorzien; doch, naa eenige dagen opgeſlooten geweest te zyn; kwamen de Byen, die in leeven gebleeven waren, aan de opening, liepen en vloogen rond, maar trokken allengskens weg; en de Raaten, enz. onderzoekende, vond ik

(*) Ik verkoos eenige Popjes te neemen; want ik veronderſtelde, dat, wanneer myne Byen ſtierven, de Popjes, als zy uitkwamen, 't geen binnen weinig dagen ſtondt te gebeuren, niet weetende waar heen te gaan, zorg zouden draagen voor de Byewormen, die uit de Eitjes mogten voortkomen; maar, tot myne verwondering vond ik geen Eitjes uitgekomen, geen Popjes tot den Byenſtaat gevorderd; allen dood. Waar uit ik begon te vermoeden, dat de tegenwoordigheid der Byen voor beiden noodig was.

Digitized by Google

ik de Byewormen dood, en geen werk, hoe genaamd, aangevangen.

De Koningin, de Moeder van alle, op welk eene wyze voortgebragt, is een waar Wyfje, verſchillende en van de Werkbyen, en van de Mannetjes. Zy is zo groot niet van romp als het Mannetje, en ſchynt in alle deelen grooter dan de Werkbyen. De ſchaalen, onder aan den buik der Werkbyen, zyn niet alle van dezelfde kleur; dat gedeelte, 't welk overdekt wordt door de bovenſte ſchaal, ligter, en het onoverdekte donkerder zynde; dit ligte gedeelte eindigt niet in een rechte lyn, maar in twee kromme, maakende een punt. Al het welk den buik een ligter kleur geeft in de Werkbyen, inzonderheid als dezelve uitgezet of verlengd wordt.

De tong van het Wyfje is veel korter dan die van de Werkby, meer gelykende naar die van het Mannetje; nogthans zyn de tongen van de Werkbyen niet alle van dezelfde langte; maar geene hebben die zo kort als de Koningin.

De gedaante des buiks van het Wyfje, by zulke Dieren, verandert een weinig, naar den ſtaat waarin zy zich bevinden; maar de buik van het Mannetje en de Werkby verandert bykans niets: dewyl zy, wat de vetheid betreft, altoos byna zich in denzelfden ſtaat bevinden; ſteeds overvloed van voedzel hebbende. Dan de buik van het weezenlyk Wyfje verandert zeer veel; dezelve is van eene verſchillende grootte en gedaante in den Zomer en in den Winter: in den Winter, mag men zeggen, dat de buik de natuurlyke grootte en gedaante heeft; over 't geheel is het Wyfje dikker dan de Werkby, en deeze meerdere dikte beſpeurt men ook in den buik, 't geen waarſchynlyk veroorzaakt wordt, doordien de Eijerſtok in den Winter vry groot is, en de vergaderplaats voor het zaad vol. Het uitëinde van den buik is meer zamengetrokken dan by de Werkbyen, de laatſte ſchaal loopt aan beide de zyden naauwer toe, en meer in een punt uit aan den aars. De ſchaalen zyn, in dit Saiſoen, meer opeengeſchooven, 't geen alleen ontdekt kan worden door ze uit te haalen.

In den Voortyd, en in den Zomer, valt het gemaklyker, de Koningin te onderkennen; de buik is niet alleen dikker, maar ook veel langer, dan voorheen, 't welk ontſtaat uit het aangroeijen der Eitjes. Men onderſcheidt

ee-

Digitized by Google

eene Koningin van de Werkby, enkel door de grootte, en ook eenigermaate door de kleur; doch dit laatſte valt niet zo gemaklyk te bepaalen, om dat het verſchil in kleur zo merkbaar niet is op den rug, en men de Koningin doorgaans op den rug ziet. Maar, wanneer men eene Korf doodt, is de beste wyze alle de Byen te verzamelen, en op een wit papier te verſpreiden, of ze in water te doen in een breeden ondiepen witten ſchotel, waarin zy dryven, en als dan kan men gemaklyk de Koningin uitvinden.

Naardemaal de Koningin broedt in het eerſte jaar dat zy te voorſchyn komt, en de Eijerſtokken nimmer geheel ledig zyn, is eene oude Koningin waarſchynlyk dikker dan een nieuw gebroedde: of het moest zyn, dat de Eijerſtokken en Eitjes zich vormen in den Poppenſtaat, gelyk dit plaats heeft by den Zydeworm, 't geen ik veronderſtel dat gebeurt.

De Koningin is mogelyk kleinst als zy gebroed heeft, want daar zy Eitjes zal beginnen te leggen, omtrent de maand Maart, moet zy welhaast weder dik en vol worden; doch ik geloof, dat haare Eijerſtokken nooit ledig zyn; altoos Eitjes, ſchoon zeer klein, in zich hebbende. Zy heeft vet in haar buik even als de andere Byen.

Het is hoogstwaarſchynlyk, dat de Koningin, die met een Zwerm weg trekt, eene jonge Koningin is; want de Mannetjes gaan met de Zwerm heenen om haar te bevrugten: dewyl zy in 't zelfde jaar moet bezwangerd zyn; want zy broedt in 't zelfde jaar.

De Koningin heeft een Angel gelyk aan die van de Werkby.

Van het getal der Koninginnen in eene Korf.

Ik geloof dat een Korf, of Zwerm, maar éene Koningin heeft; ten minſten, ik heb 'er nooit meer dan éene in een Zwerm aangetroffen, of in een oude Korf in den Winter, en waarſchynlyk is het dit, 't welk een Korf uitmaakt: want, wanneer 'er twee Koninginnen zyn, ſtaat 'er eene verdeeldheid ſtand te grypen. RIBM ſpreekt van boventallige Koninginnen, en verzekert, dat hy ze heeft zien ombrengen door de Werkbyen, zo wel als door de Mannetjes.

Op den 18 November des Jaars 1788, doodde ik eene Korf, die den voorgaanden Zomer niet gezwermd had,

Digitized by Google

ſchoon zy alle dagen daar toe gereed ſcheen. Doch toen 'er, de zwermtyd verſtreeken zynde, niets van dien aart was voorgevallen, begon ik te vermoeden, dat de reden hiervan daar in te zoeken was, dat 'er geen jonge Koningin of Koninginnen in waren, en ik vond 'er ſlegts één eenige. Dit levert eene ſoort van vermoedelyk bewys op, dat ik wel gegist had; of men zou moeten veronderſtellen, dat de Byen, toen zy beſlooten hadden niet te zwermen, alle Koninginnen, één uitgezonderd, verdelgden. In eene Korf, door my uitgerooid, ontdekte ik geen Mannetjes, en maar één Koningin. —— Deeze byzonderheid, dat 'er zo weinig Koninginnen gebroed worden, moet ontſtaan uit de natuurlyke zekerheid, waarin zich de Koningin bevindt, uit hoofde van het leeven in eene Maatſchappy: want, ſchoon 'er in een Wespen-nest, en by andere Byenſoorten, maar één Koningin is, broeden deeze eene groote menigte Koninginnen, tot eenige honderden toe; doch, geduurende den Winter, in geene Maatſchappy leevende, zyn ze blootgeſteld aan eene groote verwoesting; zo dat, waarſchynlyk, van de honderd geen één leeft om in den Zomer te broeden.

Ik heb gezegd, dat de Koningin met de maand *July* ophoudt met Eitjes te leggen: en dan wordt zy door de Mannetjes bezwangerd, eer deezen ſterven. De Heer RIEM zegt, de paaring tuſſchen het Mannetje en Wyfje waargenomen te hebben; doch vermeldt niet in welk Saiſoen. Ik zou hier aan twyfelen: maar de Heer SCHIRACH veronderſtelt, dat de Koningin bevrugt wordt zonder paaren. Ik weet niet, of hy, daar mede, meent, dat zy in 't geheel niet bevrugt worde, en met den Heer DEBRAW veronderſtelt, dat de Eitjes, naa dat ze gelegd zyn, de bevrugting ontvangen door eene ſoort van kleine Mannetjes, die over de Cellen heen gaan, en hun agterſte in de Cellen ſteeken, zo dat zy de Eitjes beſtryken (*). De Heer BONNET oordeelt het niet noodig, dat de Mannetjes, ter verrigting deezer bezigheid, klein zyn: want hy zag een kloek Mannetje, gaande over een ſtuk Raat, zich ophoudende by elk Celletje, waarin een Eitje was; doch

(*) De Heer DEBRAW, weetende, dat de Mannetjes, in het laatst van den Zomer, of in den Herfst, ſterven, vondt zich genoodzaakt een klein ſoort van Mannetjes, den Winter over leevende, tot dat einde te veronderſtellen.

Digitized by Google

doch by geen ander; geevende met het agterlyf op den mond van het Celletje driemaal een slag: en dit veronderstelt hy dat de wyze is om de Eitjes te bevrugten. Het getal van *drie* is altoos een beroemd getal geweest; doch het zal niets uitvoeren waar geen Mannetjes zyn, 't welk het geval eener Byekorf is in de Lente, den tyd, wanneer de Koningin het meest bezig is met Eitjes te leggen: 't geen hem deedt veronderstellen, dat de dienst der Mannetjes bestondt in de Byewormen met hun zaad te voeden.

Het is waarschynlyk, dat de paaring geschiedt gelyk die der andere Insecten. De paaring van eene andere Byensoort heb ik gezien, en deeze was overeenkomstig met die van de gemeene Vlieg. De Angel is op dien tyd uitgestooken, en op den rug gekeerd tusschen de twee Diertjes; zy zyn eenigen tyd bezig in dit bedryf.

De omstandigheden, betrekking hebbende tot de bevrugting der Koninginne, niet bekend zynde, is 'er eene ruime plaats voor gissingen overgebleeven, en zouden de Schryvers, indien zy hun gevoelen alleen als gissingen hadden medegedeeld, van hunne opregtheid blyk gegeeven hebben; doch zy zyn verder gegaan, en hebben hunne begrippen, als daadlyk bestaande zaaken, willen doen gelden.

(*Het Vervolg by de eerste gelegenheid.*)

VERSLAG VAN HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN SOAME JENYNS, *Esq.*

(*Uit het Engelsch.*)

SOAME JENYNS, die langen tyd een plaats van onderscheiden rang in de geleerde wereld bekleed heeft, werd gebooren in den jaare MDCCV, te *Bottisham*, in *Cambridgeshire*. Hy was de éénige Zoon van ROGER JENYNS, Ridder te dierzelfde plaatze, en zyne Moeder, wier Doopnaam PALMER was, behoorde tot het Geslacht van den nog leevenden CHARLES PALMER, *Bart.*

Naa dat hy de gewoone Schoolen doorgegaan was, werd hy als Lid aangenomen in *St. John's College*, te *Cambridge*. Zyne uitsteekende bekwaamheden ontdekten zich vroeg door eene menigte van Proeven en Dichtstukjes, die blyken droegen van een jeugdig vuur. Veele van deeze

Digitized by Google

laatſte maaken een groot gedeelte uit van een *Collection of Poems*, door wylen den Heer ROBERT DODSLEY, in VI Deelen, in 't licht gegeeven.

Zeer vroeg tradt hy in den egt met Jonkvrouwe SOAME, die groote middelen bezat, en over welke zyn Vader Voogd was. In deeze vereeniging, gelyk maar al te dikwyls het geval is, was de neiging van den jongen Heer JENYNS min geraadpleegd dan de voordeelen, die men veronderſtelt vastgehegt te zyn aan Geldhuwelyken. De gevolgen waren zodanig als men zich gereedlyk kan verbeelden; het gedrag van den Heer JENYNS, jegens zyne Egtgenoote, kan aan de wereld niet voorgehouden worden als een voorbeeld van Huwlyksleeven; 'er volgde eene Egtſcheiding, welke de laatstgemelde niet lang overleefde. Kort naa haaren dood, trouwde hy eene tweede Vrouwe, wier Doopnaam was GREY, zo men veronderſtelt eene Bloedverwante van hem; dewyl hy haar, by het leeven van zyne eerſte Vrouwe, Nigt noemde. Deeze Vrouwe overleeft hem.

Mr. JENYNS deedt zyn eerſte treede op het tooneel des openbaaren leevens onder het opzigt van den beroemden Sir ROBERT WALPOLE. Hy kwam in het Huis der Gemeente als Repreſentant van de Stad *Cambridge*, in welken post by veele jaaren bleef. In den jaare MDCCLVI werd hy aangeſteld tot een der Lords van den Koophandel en Plantadien; welke waardigheid hy bekleedde, tot dat die Vergadering ontbonden werd in 't jaar MDCCLXXX.

Het eerſte Werk van aanbelang, 't geen onze Schryver uitgaf, kwam in 't jaar MDCCLVII te voorſchyn, onder den Tytel: *An Enquiry into the Nature and Origin of Evil.* —— 't Is ondoenlyk voor ons, hier te treeden tot de ontleeding van een Vraagſtuk, 't geen, zints zo veele Eeuwen, de gedagten der beſpiegelende Wysgeeren heeft bezig gehouden. De wyze, op welke de Heer JENYNS rede geeft wegens den oorſprong des Kwaads, verſchilt van die, waar op, zo verre wy weeten, eenig Schryver vóór hem zulks gedaan heeft. Hy is van begrip, dat Goed geheel zonder Kwaad voort te brengen, een van die onmogelykheden is, welke Oneindige Magt zelve niet kan volvoeren: en dat alle Kwaad het beſtaan alleen verſchuldigd is aan de noodzaaklykheid van deszelfs eigene natuur: waar door hy verſtaat, dat het Kwaad met mogelykheid niet zou hebben kunnen voorkomen worden zonder het verlies van eenig meerder Goed: of de toe-

Digitized by Google

toelaating van eenig nog grooter Kwaad. Veel Kwaads, denkt hy, moet onvermydelyk zich indringen, door de natuurlyke betrekkingen en omſtandigheden der dingen, in het volmaaktſte Stelzel van geſchapene Weezens, zelfs tegen den Wil van den Almagtigen Schepper; om dat het niet kan buiten geſlooten worden, zonder tegenſtrydigheden te werken; deeze geene voorwerpen van Magt zynde, is het geene verkorting der Almagt, te beweeren, dat die dezelve niet kan uitwerken.

Dit is de grondſlag van JENYNS Onderzoek, met veel ſcherpheids doorgehaald door Dr. JOHNSON (*). Wy willen hier alleen aanmerken, dat de oplosſingen van dit gewigtig en duister Geſchilſtuk niet min verſcheiden zyn dan onvoldoende. Hier over hebbe men zich, egter, niet te verwonderen; de loodlyn van 't menschlyk Vernuft is zeker te kort om de diepte der Godlyke Bedeelingen te peilen: en het meestbevattende Verſtand te klein om de plans van Oneindige Wysheid te bevatten. Zelfs de hoogſte Rangen van verſtandige Weezens zyn, misſchien, onkundig van de redenen der Godlyke handelwyze in dit opzigt, en onbekwaam om de onderſcheidene einden te ontdekken, welke beantwoord kunnen worden, door de toelaating des Kwaads in het verbaazend en zo zeer zamengeſteld Stelzel des Heeläls. Genoeg mogen wy het rekenen, te bedenken, dat, onaangezien de menigvuldige onheilen, welke het menschlyk leeven omringen, het oppervlakkigſte onderzoek in de Bedeelingen der Voorzienigheid, en van de Werken der Natuure, genoegzaam is om ons te overtuigen, dat Goedheid over 't geheel heerscht: want wy zyn omringd door de blykbaarſte en treffendſte kenmerken van een goedgunſtig plan; en, hoe verder wy onze naſpeuringen voortzetten, hoe overtuigender blyken wy ontmoeten van deeze troostvolle waarheid.

Mr. JENYNS gaf, in den jaare MDCCLXI, twee Boekdeeltjes in 't licht; het eene behelsde eenige Staatkundige Proeven; het ander eene Verzameling van zyne Dichtſtukjes. In deeze verzameling treft men aan, eene Overzetting van Mr. IZAAK HAWKINS BROUWN's *Latynsch* Dicht-

(*) Zie JOHNSON's *Literary Magazine:* men kan ook Dr. JOHNSON's *Review* vinden in een *Collection of his Fugitive Pieces*, in 2 Vol. als mede in de laatſte Uitgave zyner Werken.

Digitized by Google

Dichtſtuk over de Onſterflykheid der Ziele, en eene ſoort van Leerdicht over de Danskunst, op welke de Heer JENYNS in zyne Jeugd zeer geſteld was. In 't zelfde jaar kwam van hem uit, eene Ode op 's Konings Huwelyk.

In 't jaar MDCCLXVII ſchonk hy zyne *Thoughts on the Cauſes and Conſequences of the preſent high Price of Proviſions.* In 't zelve ſchryft hy den hoogen Prys der Eetwaaren voornaamlyk toe aan twee oorzaaken; den aanwas der Nationaale Schuld, en de vermeerdering onzer Rykdommen; dat is, met andere woorden, aan de Armoede van het Publiek, en den Rykdom van byzondere Perſoonen. By deeze oorzaaken voegt hy de vermeerdering der Verteering, ontſtaande uit eene algemeen heerſchende Weelde, die alle Rangen beſmette. — Dit Stukje is vol zeer ſchrandere Waarneemingen. De Nieuwspapieren van die dagen lieten niet na 'er verſcheide aanmerkingen op te maaken, en, in de daad, geenen, dan die aan 's Lands behoud wanhoopten, konden hunne toeſtemming geeven aan de algemeene gevolgtrekkingen onzes Schryvers.

Het Werk van Mr. JENYNS, 't welk het meeste gerugt maakte, is getyteld: *A View of the Internal Evidence of the Chriſtian Religion* (*). Het geheele plan is begreepen onder de volgende voorſtellen. —— *Vooreerst*, dat 'er thans voorhanden is een Boek, onder den Tytel: Het *Nieuwe Teſtament.* —— *Ten tweeden*, dat uit dit Boek een geheel nieuw Godsdienſtſtelzel kan ontleend worden, ten aanziene van de Leerſtellingen, niet alleen oneindig verheven boven, maar gansch ongelyk aan, alles wat immer in de gedagten der Menſchen opkwam. —— *Ten derden*, dat men uit dit Boek desgelyks een Stelzel van Zedekunde kan opmaaken, waar in elk Zedelyk Gebod, op de Rede gegrond, tot een veel hooger trap van zuiverheid en volmaaktheid wordt opgevoerd, dan in eenig ander van de ſchranderſte Wysgeeren der voorgaande Eeuwen;

(*) Van dit Werk hebben wy eene *Nederduitſche* Vertaaling, te *Rotterdam* by BRONKHORST, en te *Amſterdam* by SCHALEKAMP, uitgegeeven, in den jaare 1778, onder den Tytel: *Bedenkingen over de Inwendige Klaarblyklykheid van den Chriſtlyken Godsdienst*, door den Heere S. JENYNS, *Schildknaap*, met eenige Aanmerkingen opgehelderd. Zie onze *Hedendaagſche Vaderlandſche Letteroef.* VI. D. 1 St. bl. 335.

Digitized by Google

wen; elk Zedelyk Voorſchrift, ſteunende op valſche beginzelen, wordt 'er geheel uitgelaaten, en veele nieuwe Geboden worden 'er by gevoegd, byzonder beantwoordende aan het nieuwe voorwerp van dien Godsdienst. — *Eindelyk*, dat zodanig een Stelzel van Godsdienstleere en Zedekunde het werk niet kan geweest zyn van eenig Mensch, of een gezelſchap van Menſchen, veel min van die gemeene, onkundige, en ongeletterde Perſoonen, die het daadlyk ontdekten, en der wereld mededeelden; en dat het, derhalven, ongetwyfeld, moest herkomſtig zyn van de tusſchenkomst der Godlyke Magt, dat is, van een Godlyken Oorſprong weezen.

Weinige Schriften zyn algemeener geleezen dan dit Werk. Verſcheide omſtandigheden liepen zamen om het ſterk vertier, en het gretig ontvangen, te bevorderen. Eenigen vonden 'er het hoogſte genoegen in, anderen ſmaakte het geheel niet; allen ſtonden zy verſteld, dat een Schryver van die uitſteekenheid, en *veronderſtelde Beginzelen*, zich opdeedt als een Voorſpraak des *Christendoms*. Zodanig was, daarenboven, de aart zyner verdediginge, en waren 'er in verſcheide byzonderheden zo veele aanmerkingen te maaken op de redeneerwyze, welke hy aannam, dat de onvooringenomenſte Leezer, in den beginne, niet kon naalaaten de zuiverheid van des Schryvers oogmerken te verdenken, en te veronderſtellen, dat hy 'er mede lachte, daar hy, in de daad, deftig en in ernst ſprak; want, met al het Vernuft en de Geleerdheid onzes Schryvers, ſchynt hy de zaak der *Christenheid* verdedigd te hebben op beginzelen, die, naar de onderſcheide geſteltenis der Perſoonen, of tot Twyfelaary, of tot Geeſtdryvery, aanleiding geeven.

Veele Beantwoordingen van dit Werk kwamen 'er uit; alleen twee derzelven verdienen byzondere opmerking, en zyn derzelver Opſtelleren waardig: het eerſte is van den Eerw. Dr. A. MACLAINE, Leeraar der *Engelſche Kerk* in *'s Gravenhaage* (*); het tweede van den Eerw. Mr. TAYLOR (†). Uit het eerstgemelde Tegenſchrift zullen wy ee-

(*) *A Series of Letters addreſſed to* SOAME JENYNS, *Esq. on occaſion of his View of the Internal Evidence of Christianity.*

(†) *A full Answer to a late View of the Internal Evidence of the Christian Religion: In a Dialoge between a Rational Christian and his Friend. By the Editor of Ben Mordechais Lettres to Elisha Levi.*

Digitized by Google

eene treffende plaats ontleenen (*). — „Ik neem," ſchryft de Eerw. MACLAINE, „het belang van den *Chriſtlyken Godsdienſt* te zeer ter harte, om my niet ernſtig te verzetten tegen uwe wyze van Verdediging. Op uwe *Bedenkingen, over de Inwendige Klaarblyklykheid van den Chriſtlyken Godsdienſt*, vallen zeker, in verſcheide opzigten, aanmerkingen te maaken. In 't algemeen is uwe wyze van redenkaveling noch bondig noch naauwkeurig. Uwe opheldering loopen wyd af van de beginzelen, tot welker opheldering en aandrang zy moeten dienen. Men zou zomtyds in verzoeking komen, om te denken, dat gy deeze beginzels uit het ooge verloor, te midden van den wyden omhaal van bewyzen en waarneemingen, welke gy aanvoert om ze te onderſteunen: en terwyl wy veele trekken van geest, vernuft en welſpreekenheid, bewonderen, welke ons treffen te midden van deeze ſchitterende verwarring, bedroeven wy ons over het gebrek aan klaare orde en wysgeerige juistheid, volſtrekt vereischt in een Werk van deezen aart. Gy gelykt volkomen op een Man, die ſchielyk overgebragt is op een nieuw tooneel, waar eene menigte van voorwerpen hem in éénen opſlag treft, en die eene beſchryving daarvan aanvangt eer hy tyd gehad heeft om derzelver ſchikking en verband te overweegen. Of, om eene andere gelykenis te gebruiken, die nader komt aan uw byzonder geval, gy gelykt op een volyverig en moedig Vrywilliger, die zich geſcheept heeft op een Vaartuig, door vyanden omringd, en overvallen door ſtorm, en dat Schip begint te verdedigen en te beſtuuren, zonder die kunde in de Zeevaard, of in

(*) Wy hebben in ons *Mengelwerk* uit deeze Brieven van MACLAINE twee hier herinnerenswaardige Stukjes geplaatst: het eerſte voert ten Opſchrift: *De Leerſtellingen, Geboden en Beloften, des Chriſtendoms, en het Begrip eens Proeffiaats, niet geheel onovereenkomſtig met de denkbeelden des Menschdoms vóór de verkondiging van het Euangelie*; het tweede, *Aanmerkingen over 's Menſchen Verdorvenheid en de Verzoening*. De Heer Vertaaler en Toeſchikker dier Stukjes zou 'er meer gegeeven hebben, hadden de Uitgeevers geen reden gevonden, om de verdere plaatzing te weigeren. —— De opheldernde Aanmerkingen in de *Nederduitſche Vertaaling* zyn van geene verdienſten ontbloot.

Digitized by Google

„ in de Scheepsverdediging, welke noodig is om zich „ van behoudenis en overwinning te verzekeren (*)."

Vernuft kan, even gelyk alle andere vermogens der Menschlyke Natuure, oordeelkundig en heilzaam, of ongerymd en schadelyk, aangewend worden. Wanneer het zich toelegt op het naaspeuren van nuttige waarheden, en het uitbreiden der grenzen van weezenlyke weetenschap, doet het zulke belangryke dienſten aan het Menschdom, dat het den hoogſten lof waardig is. Maar, 't zy dat zommige Perſoonen, niet te vrede met dat aandeel van agting wegens oorſpronglykheid, 't welk verkreegen kan worden op de effene paden van waarheid en gezond verſtand, 't zy dat zy het noodig vinden om de ſcherpzinnigheden van drogredenkunst te gebruiken tot het verdedigen van begrippen, welke zy door verkleefdheid aan Party hebben aangenomen, gebeurt het menigmaal, dat uitſteekende bekwaamheden zich, met voorbedagten raade, bezig houden om ingebeelde en wonderſpreukige Stelzels op te rigten, of Leeringen voor te ſtaan, onbeſtaanbaar met de groote Regten en Belangen des Menschdoms.

Van dit misbruik des Vernufts, gaf Mr. JENYNS een treffend voorbeeld, in den jaare MDCCLXXX, by de uitgave van zyne *Disquiſitions on ſeveral Subjects*. De onderwerpen, in dit Stuk onderzogt, zyn acht in getal. — *De Keten van het algemeene Weezen*, of de trapswyze vorderingen in de Natuur, van de laagere tot de hoogere Rangen van Beſtaan. — *Wreedheid omtrent de mindere Weezens*; welke hy verdedigt, op de veronderſtelling dat de Mensch een ingeſchaapen en oorſpronglyk beginzel van kwaadaartigheid heeft. — *Het voorgaande Beſtaan des Menſchen*; eene Leerſtelling, welke hy in goeden ernst verdedigt. — Eene *Bovennatuurkundige Verhandeling over den Tyd*; waar in het blykbaar is, dat hy, gelyk veelen vóór hem, zichzelven verliest in eene menigte van woorden. — In de vyfde Naaſpeuring betreedt hy het veld der *Analogie*, zo vol verbeelding, en wyst

(*) Wylen de Aardsbisſchop CORNWALLIS, die geen Man van diepe geleerdheid was, las dit Boek, en verklaarde het terſtond voor eene alleruitſteekendſte verdediging van den Christlyken Godsdienst. Hy ſprak 'er als zodanig van by zyne Majeſteit, die Mr. JENYNS geluk wenschte met 's Aardsbisſchops gunſtig gevoelen van zyn Werk.

Digitized by Google

wyst verſcheide overeenkomſten aan tuſſchen de Stoffelyke en Zedelyke Wereld, meer geſchikt om de verbeelding gaande te houden, dan om voldoening te ſchenken aan den Wysgeerigen Onderzoeker. — De drie laatſte handelen over het *Redelyk Christendom*, over het *Staatsbeſtuur en de Burgerlyke Vryheid*, en over *Godsdienſtige Vaſtſtellingen*. Op deeze valt, in verſcheide opzigten, veel te zeggen; en zyne tegenkanting tegen alle vastgeſtelde beginzelen van *Burgerlyke Vryheid*, in de zevende Verhandeling, ontmoette inzonderheid wederſpraak (*).

Behalven deeze Stukjes vervaardigde Mr. JENYNS, gelyk zulks wel verwagt mogt worden van een Lettervriend van Lord CHESTERFIELD, eenige Vertoogen in het Tydſchrift: *The World* (†).

Met één woord, zyne verſtandige Vermogens waren van den eerſten rang. Zyn leeven was zeer werkzaam, en vol afwiſſelingen. Hy bepaalde zich niet tot zyn Boekvertrek, maar verkeerde in de groote wereld. Zyne denkbeelden waren vlug, en hy drukte zich net uit. Dit is het Character zo van zyne Schriften in Rym als in Onrym. Mr. EDMUND BURKE heeft met regt aangemerkt, dat JENYNS een der geenen was, die het zuiverſt *Engelſch* ſchreef, dat is, 't eenvoudigſt en oorſpronglykſt *Engelſch*, 't minſt beſmet met vreemde woorden.

Mr. JENYNS was klein en rank van geſtalte, hy hadt een kleine wen, of uitſtek, aan den hals. In zyne Jeugd was hy zo zeer op Kleederpragt geſteld, dat hy onder de Pronkers van zynen tyd uitſtak; doch in 't laatſt zyns leevens vertoonde hy zich in geringe kleeding, doorgaans met een Bever-overrok, met blaauwe ſlegte Laarskouſen. De lange tyd, welken hy voor de Stad *Cambridge* als Vertegenwoordiger verſcheen, wyst uit, dat hy een volkbehaagend Character moet bezeten hebben; en nogthans helde zyn aart zodanig tot het ſchraapzugtige over, dat men weet dat hy de Almanakken, die hem als Lord van den Handel en Plantadien als een gift toekwamen, van onder de handen der Boekverkooperen weghaalde.

Op

(*) Met klem geſchiedde zulks in een Geſchrift: *An Answer to the Disquiſition on Gouvernment and Liberty.* Met veel geests werd het beſpot in *the Dean* (TUCKER) *and the Squire, a Political Eclogue, humbly dedicated to* SOAME JENYNS, *Esq. by the Author of the Heroic Epistle to* WILLIAM CHAMBERS.

(†) No. 125, 153, 157, 163 en 178 zyn van zyne hand.

Digitized by Google

Op den achttienden van Wintermaand, des jaars MDCCLXXXVII, overleedt de Heer JENYNS ten zynen huize in *Tilney-ſtreet*, en op zyn Doodbedde, door YOUNG, met zo veel regts, *een Ontdekker van het Hart*, geheeten, toonde hy eene opregtheid, waarmede hy de zaak des *Christendoms* verdedigd hadt. „ Op zyn Ziekbedde," getuigt zeker Schryver, „ ging hy den loop zyns leevens „ naa, en met een zigthaaren glans van vergenoegen be„ tuigde hy, te gelooven, dat zyn klein Boekje over „ het *Christendom* nuttig geweest was. Het was mis„ ſchien ontvangen, waar grooter Werken geen ingang „ vonden; en kon dus geſtrekt hebben om de Deugd op „ te wekken, en het vertrouwen op de waarheid te on„ derſchraagen. — Hy ſprak van zynen dood, als iemand „ tot ſterven gereed. Hy ſchrikte 'er niet voor als een „ kwaad, of als eene ſtraffe; maar tradt denzelven te ge„ moete met eene betaamelyke koenheid, als zyne oor„ ſpronglyke beſtemming, het wenschlyk ontſlag van 't „ geen kwaad was, en de oproeping tot alles beters."

BESCHRYVING VAN DE CHARACTERS, GEWOONTEN, EN PERSOONEN, DER OORSPRONGLYKE BEWOONDEREN VAN AMERICA.

(Overgenomen uit de *Travels into North and South Carolina*, *by* WILLIAM BARTRAM.)

(Vervolg van bl. 158.)

VERSLAG VAN DE KLEEDING, DE FEESTEN, EN UITSPANNINGEN, DER AMERICAANSCHE INDIAANEN.

De Jeugd van beide de Sexen, onder de *Americaanſche Indiaanen*, is 'er zeer op geſteld, om zich met uitwendige cieraaden op te pronken. De Mannen ſcheeren het hoofd, ſlegts een kleine kuif overlaatende; beginnende boven op den kruin, waar dezelve omtrent twee duimen breed, en even zo veel hoog, is, en gekroest overeinde ſtaat; maar deeze kuif, zich agterwaards ſtrekkende, verbreedt allengskens; bedekkende het agterhoofd of den nek. Het lange agterhair is vercierd met afhangende zilveren kookertjes, en daar aan gehegte zilveren plaatjes; doorgaans is de middelſte vlegt, verre de langſte zyn-

zynde, in een grooter zilveren kooker geslooten, of gestooken in het lid van een riet, aartig gesneeden of beschilderd; het hair, daar door heen steekende, loopt in een staart of kwast uit.

Hunne ooren zyn gespleeten. Zy scheiden den rand of het kraakbeenige gedeelte af, 't welk in 't eerst vry naauw en digt met lederen riempjes omwonden, en met versch Beerenvet bestreeken, wordt, tot het geneezen is. Men maakt 'er een stukje lood aan vast, 't welk dit kraakbeenige gedeelte tot eene ongelooflyke lengte uitrekt; 't zelve wordt naderhand rondsom omzet met koper- of zilverdraad, en maakt een halven cirkel uit, gelykende na een wassende maan: dit gedeelte van het oor is dan vry beweeglyk, en wappert op de minste beweeging of buiging des lichaams; het is daarenboven vercierd met zagte witte pluimen van Reigervederen.

Een zeer aartig hoofdcieraad, of band, omtrent vier duimen breed, en kunstig gewrogt of geweeven, kostbaar vercierd met steenen, koraalen, enz. omringt het hoofd; vooraan in 't midden verfraaid door een hoogopstaande en slingerende pluim van Kraan- of Reigervederen.

De Kleeding is vry eenvoudig en onkostbaar. Zomtyds een geplooid hemd van linnen aan het lyf, en een schort dat de benedendeelen dekt: dit deel der Kleeding heeft iets van de oude *Romeinsche* broeken, of die der *Schotsche Hooglanders*, en bestaat doorgaans uit een stuk blaauw laken, van vooren en agteren tot de knie nederhangende, doorgaans aan den onderkant getand, en met koraalen of beleggzel vercierd. Aan de beenen hebben zy laarzen van laken, die van den enkel tot over het dik des beens loopen, en opgepronkt met verscheide cieraaden. De voeten beschermen zy door een schoeizel, dat veel heeft van de voetzoolen der Ouden, van beestenvellen gemaakt, en van geen optooi naar de zinnelykheid beroofd.

Behalven deezen toestel, hebben zy een grooten mantel van het fynste laken 't geen zy kunnen bekomen, altoos blaauw of rood: deeze mantel is om den rand geboord met franje of passement, en dikwyls bezet met koperen of zilveren bellen. Eenigen hebben een korten mantel, die maar even de schouders en de borst bedekt: deeze is op eene kunstige wyze zamengesteld uit vederen, geweeven, of gelaaten in derzelver natuurlyken staat; doorgaans zyn het de roode vederen van de *Flaminga*, of andere van de schitterendste kleuren.

Groo-

Digitized by Google

Groote zilveren halve maanen hangen aan een lint om den hals, en wapperen op de borst. Om de armen draagen zy zilveren armbanden, zilveren en gouden ketenen, ook draagen zy een halsband.

Het hoofd, de hals en de borst, zyn met vermillioen beſchilderd: en eenige der Krygshelden hebben het vel van de borst en andere deelen des lyfs beſchreeven met beeldſpraakige Figuuren, van bloemen, dieren, ſterren, halve maanen, en de zon in 't midden op de borst. Deeze ſchildering van de huid, verhaalde men my, geſchied in de jeugd, door de huid met een naald te prikken, tot het bloed 'er uit komt, en vervolgens eene blaauwe verf daar in te ſtryken, 't geen hun al hun leeven byblyft. — Het hembd hangt los om den middel, gelyk een kiel, of is van vooren gelpleeten, gelyk een nagtrok; zomtyds wordt het ſtyf toegebonden om den middel, door een fraaijen gordel.

De Kleeding der Vrouwen verſchilt eenigzins van die der Mannen. Haar ſchort is op eene andere wyze gemaakt, breeder en langer, reikende omtrent op 't midden der beenen: zy hebben geen hembd, maar een kleine borſtrok, doorgaans van gebloemd linnen of fyn laken, met belegzel, koraalen, enz. vercierd. Nooit draagen zy kouſen, maar laarsjes, die ter halver been komen. Nimmer ſnyden zy het hair af, maar ſcheiden het in vlegten, die opgebonden en boven op 't hoofd vastgemaakt worden met een zilveren werktuig, zo dat zy een hoog opgezetten top vormen, vercierd met eene ongelooflyke menigte van linten van verſcheidenerlei kleuren, die van alle zyden bykans tot den grond toe afhangen. Zy blanketten of beſchilderen het aangezigt nooit, dan in byzondere gevallen, als zy genegen zyn om aan de andere Sexe eenige gunst te betoonen.

Alle de opgemelde cieraaden moeten enkel aangemerkt worden als vergunningen by byzondere gelegenheden, en voorregten der Jeugd, by Huwelykspleegtigheden, Feesten, Dansſen, enz. of wanneer de Mannen zamenkomen om een Oorlogsſpel te ſpeelen, op den avond onmiddelyk vóór dat zy ten kryg uittrekken: want meestal gaan zy bykans naakt; zich vergenoegende met het ſchort, het hembd, de laarzen en voetzoolen. Zelden draagen de Mannen den mantel, dan alleen 's avonds in den winter, als het koud is. De Vrouwen gebruiken een mantel by het danſen, wanneer dezelve haar ten ſluier ſtrekt. Altoos draagen de Vrou-

Digitized by Google

Vrouwen den borstrok, het schort, de laarsjes, zelfs de Meisjes zo ras of zelfs vóór dat zy kunnen gaan: de Knegtjes loopen geheel naakt, tot den ouderdom van twaalf of vyftien jaaren.

De jonge Priesters, of Geleerden, vertoonen zich altoos met een witten mantel; en zy hebben een zeer wel opgezetten Uil, die zich als een leevende vogel vertoont, by zich. Dit teken van Wysheid en Voorspelling draagen zy zomtyds als een kuif boven op 't hoofd, zomtyds op den arm, of ook in de hand. Deeze Lieden onderscheiden zich ook van anderen door hunne stilzwygenheid, ernstig en deftig gelaad, gemaakten tred; neuriënde, by zich zelven, op een zagten toon, Zangen of Liederen, terwyl zy door de Steden wandelen.

De *Americaansche Indiaanen* zyn, gelyk meest alle andere Volken, op Muzyk en Dansen gesteld. Hun Muzyk is stemmelyk of met speeltuigen: in 't laatste geval hebben zy bykans niets noemenswaardigs; de Trommel, de Ratel, en eene soort van Fluit, gemaakt van riet, of de pyp van een beestenbeen: op de Fluit speelen zy slegt, en, in stede van eenstemmigheid, hoort men de grootste wangeluiden. 't Zyn ook meest jonge knaapen, die zich met *dit* onaangenaam speeltuig vermaaken; maar de Trommel en de Ratel, vergezeld met hunne zagtklinkende stem, brengen eene treffende harmonie voort; de maat naauwkeurig houdende; en het gelaad des Muzykants schynt, op gepaste tyden, eene verheffing der ziele aan te kundigen; niet alleen is 'er als dan eene overeenstemming tusschen hem en zyn speeltuig; maar het treft terstond de aandoeningen der toehoorderen, als de invloed van een vermogend werkenden geest; 'er is dan een vereenigd algemeen gevoel van genoegen en vereeniging van zielen in 't geheele gezelschap.

Hun Zang en Spel, vereenigd, stemt volmaakt overeen in maat met de Dansers. Zy hebben eene eindlooze verscheidenheid van pasen; maar de algemeenste, die ik de beschaafdste noem, en ook by hun de geliefdste en meestgebruiklykste is, bestaat in een langzaam schuivende beurtlingsche pas: beide de voeten zetten zy voorwaards, de een naa den ander, eerst de rechter voet vooruit, en vervolgens de slinker. Zy gaan voort agter elkander in tegenovergestelde kringen, te weeten, eerst een kring van Jongelingen, en daar binnen een kring jonge Dogters; in tegenstrydige rigtingen zich beweegende: de Jongelingen gaan

Digitized by Google

gaan met de zon om, de jonge Dogters den anderen weg: de Mannen ſtryken hun arm met de open hand, de Vrouwen klappen in de handen, en heffen haare ſchelle aangenaame ſtemmen aan; beantwoordende aan het ſterker geſchreeuw der Mannen, op gezette tyden, by het eindigen van een couplet: de jonge Dogters heffen afzonderlyk een Tusſchenzang of Chorus aan.

Om deeze Dansſen te vergezellen, hebben zy Liederen van verſcheidenerleien aart, als Helden- Drink- en Minnezangen, welke laatstgemelde, ik moet het bekennen, allerwellustigst zyn: ook hebben zy zedige Liederen, die meest geagt en gebruikt worden.

Eenige hunner meest geliefde Zangen en Dansſen hebben zy van hunne vyanden, de *Chactaws*: want het ſchynt dat dit volk in Dicht- en Zangkunst uitſteekt. Elke Stad, onder hun, zoekt de andere in het vervaardigen van nieuwe Dansliederen te overtreffen. Volgens eene gewoonte onder hun, moeten zy ten minſten éénen nieuwen Zang hebben, om dien aan te heffen by elk Jaarfeest.

Een jong *Mustee*, die met my kwam tot de *Muccasſes* van *Mobile*, hadt *Chactaws* bloed in zyne aderen van zyne Moeder, was een ſchrandere knaap, door zyn Vader onderweezen in 't leezen, ſchryven, en rekenen; hy kon het *Engelsch* vry goed ſpreeken. Hy kreeg het in den zin door het land der *Chactawen* te reizen: zyne inzigten waren grootsch, en zyne oogmerken ten hoogſten lofwaardig; niets minder hadt hy voor, dan kundigheden van alle kunſten en weetenſchappen op te doen, op dat hy, in zyn land wederkeerende, nuttig mogt weezen; bovenal poogde hy in Muzyk en Dichtkunde uit te ſteeken. Met deeze inzigten verliet hy heimlyk de Natie, toog na *Mobile*, en tradt daar in dienst van de handeldryvende Maatſchappy der *Chactawen*, als een blanke. Zyn omganglyk voorkomen, zyn werkzaamheid en geſpraakzaamheid bevielen dit Volk, verſchaften hem allerwegen toegang, en begunſtigden zyn ſchranderheid en toeleg. Dan de *Chactaws*, in 't einde hoorende van zyne verbintenis en vermaagſchapping met de *Creeks* van 's Vaders zyde, verklaarden hem voor een *Creek*, en gevolglyk voor een vyand, die als een verſpieder onder hun verkeerde. Zy beſlooten, hem heimlyk af te maaken. De jonge Wysgeer kreeg kennis van hunne vermoedens en vyandlyke oogmerken, tyds genoeg om zich weg te pakken; ſchoon

hard

Digitized by Google

hard vervolgd, boodt hy wederſtand aan zyne bloeddorſtige nazetters, kwam te *Mobile*, en begaf zich onder de beſcherming der *Engelſchen*, en in dienst eens Koopmans van *Mucclaſſe*, die gereed was om na de Natie te gaan; en, niet tegenſtaande den ſpoed met welken wy reisden, ontkwamen wy, ten naauwen noode, de drift en waakzaamheid zyner vervolgeren, die, in de woestynen van *Schambe*, een gezelſchap van Reizigers overvielen, op den avond naa dat wy deezen ontmoet hadden; verwagtende hem onder deezen te zullen aantreffen.

De jonge Reiziger, alle de uitſteekendſte nieuwe Gezangen en Dichtſtukken der *Chactawen* geleerd hebbende, werd op een groot Dansfeest by de *Mucclaſſen*, twee dagen naa onze aankomst gegeeven, door de Jeugd ſterk gedrongen, om eenige zyner nieuwe Zangen aan te heffen: hy liet zich overhaalen; het zingen en danſen ving aan. In den kring bevondt zich eene jonge *Chactawſche* Slavinne, die kort naa den aanhef de zigtbaarſte blyken betoonde van aandoening en droefheid; en voor het eindigen van den Dans vergezelden veele haarer Mededansſeresſen haar, in het ſtorten van medelydende zugten, en het ſchreijen van traanen. Zo ras ik gelegenheid had, vroeg ik den jongen Orpheus, waarom die Zang zo byzonder treffend geweest was voor die jonge Slavinne. Hy gaf my ten beſcheid, dat, toen zy onlangs gevangen genomen werd, haar Vader en Broeders in het gevegt ſneuvelden, en dat zy, de meening van den Zang begrypende, het droevig lot van haar Gezin zich herinnerde, en niet kon naalaaten, by het ophaalen, te weenen.

De zin van den Zang kwam hier op neder:

Alle menſchen moeten zeker ſterven,
Schoon niemand weete hoe ſchielyk.
Nogthans, wanneer de tyd zal komen,
Moge die gebeurtenis vrolyk weezen.

Deeze droefheid wekkende Zedezangen, of Treurdichten, hebben eene vaardige en gevoelige uitwerking op hunne driften, en ontdekken eene leevendige gevoeligheid: hun gelaad, daar door neerſlagtig, wordt, door een gemaklyken overgang, zagtlyk opgewekt, vergezeld door eene aangenaame en klaagende toon: een Vreemdeling verliest zich zelven, als 't ware, voor een oogenblik, of wordt

Digitized by Google

wordt zodanig ingenomen, door den perſoon onmiddelyk aangedaan, dat hy gevaar loopt van onverhoeds zyn eigen leed te ontdekken.

Zy hebben eene verſcheidenheid van Spelen, tot oefening en tydverdryf: eenige byzonder voor de Mannen, andere voor de Vrouwen, nog andere, waarin beide Sexen deel neemen.

Het Kaatsſpel wordt voor de edelſte en manlykſte oefening gehouden. Dit Spel ſpeelt men op een uitgeſtrekt vlak veld, doorgaans digt by de Stad geleegen: de Inwoonders van de eene Stad ſpeelen tegen die van eene andere, ingevolge eener uitdaaging, waarin de jeugd van beiderlei Sexen dikwyls deel neemt, en zomtyds alles wat zy bezitten verſpeelen. Behalven het kaatzen hebben zy nog andere Spelen met den Bal, waarin zy veel vermaaks vinden.

Feesthouden en danſen op het plein, des avonds, is het einde van al hun ſpeelen. Daarenboven hebben zy Feestdagen bykans voor elke maand des Jaars, welke voornaamlyk gewyd zyn aan de Jagt en den Landbouw.

Het Feest der eerſte Vrugten is het voornaamſte, en valt in met het einde des ouden, en den aanvang des nieuwen, Jaars. Het begint in Augustus, wanneer het Koorn tot volle rypheid gekomen is, en elke Stad viert dit Feest afzonderlyk, wanneer haare eigene Oogst wordt ingezameld. —— 't Zelve vieren zy op de ſtaatlykſte wyze. De Inwoonders hebben zich vooraf van nieuwe kleederen, nieuwe potten, pannen en ander huisraad, voorzien: zy verzamelen alle hunne verſleetene kleederen en andere afgebruikte dingen, zuiveren hunne huizen, pleinen en ſteden, van alle onreinheid; dit brengen zy, met al het overgebleevene graan, en anderen ouden voorraad, op een hoop byeen, en verbranden het met een vuur. Naa geneesmiddelen ingenomen, en voor drie dagen gevast, te hebben, wordt al het vuur in de Stad uitgebluscht. Geduurende dit Feest, onthouden zy zich van de voldoening van eenigen lust of drift, hoe genaamd. 'Er wordt eene algemeene vergiffenis afgekondigd; alle misdaadigers mogen na hunne Stad wederkeeren, en worden dezelve van hunne misdaaden gezuiverd, die men dan vergeet, en de overtreeders weder in gunſte aanneemt. — Op den morgen des vierden dags maakt de Hoogepriester, door droog hout op elkander te wryven, nieuw vuur op het

openbaar plein; waarvan elk huis in de Stad van nieuw en zuiver vuur voorzien wordt.

Alsdan gaan de Vrouwen na het Koornland, en brengen van daar nieuw Koorn en Vrugten, die, op de beste wyze, in verſcheide ſchotelen gereed gemaakt worden; ook wordt het drinken, met veel plegtigheids, naa het plein gedraagen, waar het Volk vergaderd is, opgepronkt met nieuwe kleederen en cieraaden. De Mannen zich onthaald hebbende, wordt het overſchot weggenomen, en onder de Huisgezinnen in de Stad verdeeld. De Vrouwen en Kinderen vermaaken zich in haar Gezin, en komen, met den avond, op het Stadsplein, waar zy danſen, zingen, en den geheelen nagt vrolyk zyn; eene geſchikte en voorbeeldlyke voegelykheid bewaarende. Dit duurt drie dagen lang; de vier volgende dagen ontvangen zy bezoeken, en verlustigen zich met hunne Vrienden uit de nabuurige Steden, die zich gezuiverd, en ter Feesthouding voorbereid, hebben.

HERDERS OVERDENKINGEN IN DE LENTE.

Op eenen ſchoonen morgen, in de langſte Lentedagen, leide de jonge Dafnis zyne dartelende Kudde door de malſche en klaverryke Vlakten. —— Hy zag de ſtatige Zon langzaam uit de kimmen ryzen, en zich boven den Oriſont verheffen, haare koesterende ſtralen, met eenen ſchitterenden glans, over de digt gebladerde Bosſchen, en langs de bloemryke Velden, verſpreiden. —— Het malſche gras lag nog bedekt met verkwikkende dauwdrupjes, welke, door de Zon beſchenen, allerwege als kristal ſchitterden. —— De vrolyke Bosch- en Veldbewooners lieten alom hunne lieflyke ſtemmen hooren; gezamentlyk hun vroeg morgenlied aanheffende. —— De Nagtegaal muntte in lieflyke zangtoonen uit in de ſchaduwryke Bosſchen, en de vrolyke Leeuwrik in de wyde Vlakten, die, uit het malsch en jeugdig gras gereezen, op flodderende wiekjes, al trillende en zingende, de Lugt inroeide; terwyl de vlugge Zwaluw, de ſnelvliegende Daak, en de ſnaterende Tureluer, door de wyde Vlakten, en langs de oevers van de zagtruiſchende Schelde, zweefden —— wapperde de Kieviet heen en weer over de begraasde beemden, geſtadig zich zelve by haren eigen naam toeroepende. —— De Herder, bekoord door alle deze verrukkende ſchoonheden, welke zich rondsom hem verſpreidden, zette zich op een grasheuveltje, niet verre van de oevers van de zagtruiſchende Schelde. —— Naast hem lag zyn herdersſtaf. —— Hy ſneed een nieuw herders riet, en begon daar

Digitized by Google

daar op terſtond het volgend Gezang te ſpeelen, terwyl zyn Vee vast dartelende graasde in de vette klaverbeemden, en de trouwe Filan de Kudde zorgvuldig gade ſloeg, op dat geen Schaap van dezelve afdwaalde.

Thans is al de Natuur in eene bedaarde ſtilte —— in eenen verrukkenden ſtaat! — Aangenaam vertoont zich het morgenrood, waarmede de oosterkimmen geverfd worden by het ryzen van het verkwikkelyk morgenlicht. —— Hoe verrukkend ſchoon is het gelaat des Hemels —— helder als het zuiverst kristal. —— Hoe vredig zyn thans de winden —— door de hand des Almagtigen opgeſlooten in hunne kerkers —— alleen een zagt en dartelend windje ſpeelt met de hobbelende golfjes van de nu vredige Schelde. —— Hoe zagt beweegt zich nu de Zee; hare langzaam op elkander volgende golven ryzen en dalen thans ſtatig en bedaard; verwekkende, al voortrollende langs het vlakke ſtrand, een zagt geruisch en gemurmel. —— Hoe bruischten onlangs uwe baren, ó nu bedaarde Zee! —— Hoe verheften zich uwe golven tegens ons, ó toen opgezwollen, en door de loeijende ſtormen opgezette, Schelde! — Uwe woede dreigde ons met eenen gewisſen ondergang! —— De Wervelwinden woedden en loeiden — de Orkanen huilden! — Geweldig was het geklots uwer bruiſchende en beroerde golven, ó gy verbolgen en hoogopgezwollen Schelde! —— Overal vertoonde zich de dood in alle zyne verſchrikkelykheden; dreigende overal en Mensch en Vee in eenen peilloozen afgrond te zullen verzwelgen! — Overal dreigden ons de ſtonte golven te bedekken! — Door alles dreigde de aanbruiſchende Zee heen te breeken —— al het Land te overſtroomen, en in een zouten grond te verkeeren! —— De wateren klommen hoog —— de zwellende wateren verheften zich boven onze hoofden —— zy dreigden al het Land te verzwelgen in hunne grondelooze kolken! —— Bleeke vrees, angstvallige verſchrikking, verſpreidden zich door alle ſtreeken! —— Hoe bruischten toen uwe golven, ó verbolgen wateren! —— Hoe verſchrikkelyk klotſten uwe baren, ó gy opgezwollen Schelde! —— Hoe waren onze boezems door angst geprangd! —— Hoe benauwd en beklemd onze harten! —— Eene onvermydelyke dood wierd ons en onze Kudden, door een bykans onweêrſtaanbaar geweld, gedreigd! — De diepbenauwde boezem loosde zugt op zugt! —— Elk Herder verwagtte een onvermydelyk verderf! — Nu verloor de ſtoutſte Zeeman, op de trouwlooze baren dobberende, op eenmaal al zynen moed! — Duizendmalen vertoont zich de dood aan hem in alle zyne verſchrikkelykheden! — Duizendmalen dreigt de verbolgen Zee hem te verzwelgen! — ó Yſſelyke vertooningen! — Duizenden vinden in de peillooze golven hun Graf —— en zinken met rykgeladen kielen naar den grondeloozen afgrond! —— Veelen, na onoverkomelyke rampen te hebben doorgeworſteld, ontkomen nauwlyks

Digitized by Google

lyks het allerdringendst gevaar! —— Zo loeiden de ſtormwinden! —— Zo vertoonde zich van rondsomme eene yſelyke, eene doodelyke, naarheid! —— Nu reezen de ſchuimende baren tot aan den Hemel; ſlingerende op hunne toppen de dobberende kielen —— dan daalden zy weer tot in den diepen afgrond te rug, en ſtortten de gints en herwaards gedreven Schepen in onzaggelyke diepe kolken, waarin zy, neêrgeſtort, elk oogenblik ſcheenen verzwolgen te worden! —— Nu begeeft den ſtoutſten Zeeman de moed! —— Op het verheffen van iedere golf krimpt het hart weg van angst —— van iedere woedende golf word het met doodsvrees doordrongen! —— Geheel.....

Dan, hoe zagt rollen nu die baren van dien onlangs zo verbolgen ſtroom! —— Hoe vredig —— hoe ſtil —— hoe bedaard is thans de Zee! —— de Schepen dryven zagt en langzaam op derzelver oppervlakte. —— Thans woeden de golven niet meer, maar volgen, langzaam en bedaard, de eene op de andere —— rollende ſtatig voort, en geevende, al voortrollende langs de ſtranden, een zagtruiſchend geluid. —— De Zee heeft uitgewoed —— zo ver myn oog reiken kan zie ik de witte zeilen varen —— varen, zonder gevaar. —— De Visſcherman werpt nu de netten uit, en haalt ze op, vol beladen met Visch. —— Nu zingt hy 'er een vrolyk Visſchers deuntje onder, terwyl de galm daarvan over de gladde Zee rolt —— die door de oevers van het ſtrand word weêrgekaatst, en van de klappende Echos nagebauwd. —— Welk eene ſchoone, welke eene ſtatige, vertooning! —— De zagt-voortrollende baren ſchynen aan 't gezigt, als of 'er eene kudde Schapen wyd en zyd door elkanderen huppelden; — zommige worden, door ligte windjes, naar de op Zee dryvende Schepen gevoerd; terwyl andere al ruiſchende de vlakke ſtranden beſpoelen, en gebrooken worden op de beſchaduwde oevers!

Hoe ſchoon, hoe verrukkend, vertoont zich nu alles wat ons omringt in de ganſche Natuur, die thans eene nieuwe gedaante heeft aangenomen, een nieuw leeven heeft ontvangen. —— Want daar zy zich ſtervende vertoonde in den Winter, daar is zy nu in de Lente jeugdig, en vol leeven. —— Daar al wat ons in den Winter omringt eene doodſche, eene ſtervende, gedaante heeft, daar is nu al wat wy beſchouwen verrukkend ſchoon, vol ſtreelende bekoorlykheden; werwaards het gezigt zich heen wend is alles aanminnig. —— Waar de barre Winter onlangs de akeligſte tooneelen aanregtte, daar openen zich nu fonteinen van verrukking, en al de Natuur is vol van dezelve —— zy openen zich —— zy ontſpringen, en al wat zy opgeeven is louter vermaak, blyden wellust, zuivere bevalligheid —— enkele vreugde! —— Hoe ſchoon —— hoe aanminnig, doet zich alles, wat ons omringt, op! —— Laat men 't oog weiden over de wyde Vlakten, daar doet zich eene mengeling op van de geurigſte kruiden,

van

van de welriekendſte bloempjes. —— Hier word het gezigt geſtreeld; daar het gehoor vermaakt — terwyl de Lugt allerwege vervuld is met de verkwikkelykſte geuren. —— Hier lagchen ons de geurigſte bloempjes aan — daar de vette klavers, gints het malschst gras. —— Hier word het oog verrukt door eene verſcheidenheid der edelſte veldbloempjes —— daar het hart geſtreeld door lieflyke balzemgeuren. —— Gints ziet men het wollig Vee door malſche klavers dartelen —— daar grazen de gladde, de bonte en geſpikkelde, Melkkoeijen woelig door de begraasde Weiden, of liggen onagtzaam neêr in het jeugdig groen. —— Daar ſpringen en huppelen de jonge Kalven onder malkanderen — gints draven de bruine en zwarte Kleppers. — Hier dryven de vernoegde Herders hunne blaetende Kudden ten ſtalle uit, veldwaards —— daar ziet men de Schaapjes onder elkanderen ſpringen en dartelen. —— Gints grazen zy vredig door de wyde beemden. — Al de Natuur is vernieuwd, en een ſtroom van wellust! —— Hoe verbaast ons al de verſcheidenheid in het geſchapene! —— Hier waait ons een lauw en zagt ſuizend weste windje de geuren aan van die gints in bloei ſtaande Doornehagen, onder welker digt inéengeweeven takjes het gevogelte zich verbergt, en veilig zyne nestjes toeſtelt —— daar kwinkeleert de vrolyke Wildzang weer in de wyde Vlakten, zich hoog in de Lugt verheffende, of ſchielyk al zingend nederdalende in het gras, verſchuilt het zich onder hetzelve. — Duizend ſtemmen gaan hier te gelyk op in de digtgebladerde Bosſchen, waarvan elk om ſtryd, zo 't ſchynt, de een de andere de loef zoekt af te ſteeken. —— Daar zit het gevogelte lieflyk te zingen in de hooge kruinen van het digtgetakt geboomte, dat met zyne toppen het gintſche ſtrand en de oevers begroet —— hier ziet men de Vogeltjes yverig bezig in het toeſtellen hunner nestjes op het Land —— daar in de allerdigtſte Wouden —— gints in de hoogſte toppen der Boomen, of, voor de veiligheid, in derzelver uiterſte takken, op dat zy ongenaakbaar zouden zyn, en met geene mogelykheid geſtoord zouden worden. —— Hier ronkt eene bende gonzende Inſecten door de wyde Vlakten ——, daar bezoekt het nyver Bytje de geurigſte bloempjes. —— Gints flodderen de witte en aartig geſpikkelde Kapelletjes geſtadig heen en weder —— vermaaken zich op kruid en bloemen, terwyl zy zich op dezelve nederzetten, om alle hunne ſchoonheden voor het opmerkzaam oog ten toone te ſpreiden.

Bevallige Lente! die zo veele bevalligheden aanbrengt —— die niet ſlegts de Velden met zo veele verſcheidenheden bevallig optooit —— maar die tevens weldadig zyt —— die, gelyk gy door uwe koesterende warmte, en malſche regenvlagen, het gras doet uitſpruiten voor de beesten, en ons aldus ook voed met melk, en verkwikt met boter, —— zo het Koorn uit de aarde doet voortſpruiten, tot voedzel der menſchen. Hoe lag-

Digitized by Google

chen de vrugtryke Koornvelden den nyveren Landman aan, die nu haast zynen blyden wensch, van eenen ryken Oogst, vervuld hoopt te zien, waar voor hy zyne blyde danköffers aan den God der Natuur belooft op te brengen. — Het golvend Graan schynt hem toe te knikken dat eerlang zyne wenschen vervuld zullen worden.

Hier eindigde Dafnis zyne Beſpiegelingen. —— Dan, eer hy van zyn grasheuveltje oprees, voegde hy 'er dit volgende nog by, gepaard met de hartlykſte wenſchen: —— Gelukkige, gezegende, Landſtreek, die wy bewoonen, gelukkig boven zo veele andere Landen, waar in het oorlogsvuur ontſtooken is, zo verſchrikkelyk woed, en zulke bloedige toongeelen, en verwoestingen, aanregt —— waar het glinſterend Krygszwaard is uitgetoogen, en ſtroomen van menſchenbloed vergiet! —— Gelukkige ſtreek, welke wy bewoonen, waar geen brieſchend Oorlogspaard tot nog toe onze ryke Koornvelden vertrapt; maar waar wy den milden Oogst nog ongeſtoord mogen inzamelen! —— Gezegende Landſtreek, waar wy onze Kudden nog ongeſtoord kunnen laten grazen —— waarin wy zoete rust en zaligen vrede genieten! —— Gelukkige ſtreeken, wier bekoorlykheden zo veel, en wier voortbrengzels zo heilzaam, zyn! —— Gelukkige, die wy nog in ruste bewoonen mogen! —— Dan, de God dezer ſtreeken, welke wy eeren en aanbidden, heeft ons deze rust geſchonken. —— Dat wy deze nog lang genieten mogten, en in vrede aan onzen grooten Weldoener de blydſte danköffers toebrengen! —— Gelukkige ſtreek, dat uwe vette Koornlanden, en malſche gras- en klaverbeemden, noch door uit- noch inlandsch geweld vertrapt of verwoest worden —— dat geene muitery, noch plunderzugt, onze rust verſtooren; maar dat wy onze goederen in vrede mogen beziten, en der Godheid, die wy aanbidden, ongeſtoord onzen dankbren wierook mogen toezwaijen!

C. v. D. G.

DE TEMPEL DES RYKDOMS.

(*Uit het Engelsch.*)

De bovenmaatige gretigheid, met welke de Menſchen na Rykdom ſtaan, hieldt laat in den avond myne overleggingen bezig. Hier op volgde een zagte ſluimering. Myne verbeelding, vol indrukken van de beelden welke ik my gevormd had geduurende myn peinzen, geraakte vaardig aan 't werk.

Ik bevond my aan den voet van een ſteilen Berg, vol klooven en uitſtekken. Op den Bergtop vertoonde zich een Tempel van louter Goud, verciert met zeene groote verſcheiden-

heid

Digitized by Google

heid van Paarlen, Diamanten, en ander Edelgesteente. De Poorten waren van het doorschynendst Kristal; met één woord, het was het schitterendst gebouw, 't geen ooit menschen oogen aanschouwden.

Aan den voet des Bergs ontdekte ik eene verbaazende menigte, bestaande uit veelerlei Volken, staarende met opgesperde oogen op het luisterryk verblyf; hun best doende om na 't zelve op te klimmen.

Eenigen vingen dit werk aan met groote vaardigheid, en maakten, geholpen door eene Godin, de FORTUIN geheeten, een verbaazenden voortgang; doch ik merkte op, dat de zwakken en onstandvastigen hun welhaast verlieten; zy kwamen met veel snelheids nederwaards, verminkt, gewond, en te leur gesteld. Ik ontdekte ook, dat deeze Persoonen, aan den voet des Bergs, ontvangen wierden met eene kwaadaartige vreugde, door de zodanigen, die eene dergelyke kwalyk geslaagde pooging gedaan hadden, of slegts weinig ver in 't klimmen gekomen waren; om dat, wanneer de eerstgemelden gelukkig vorderden, zy dezulken, die zy agter zich lieten, met een zegepraalende houding versmaad hadden.

Anderen zag ik, met verbaazenden spoed, voor een korten tyd klimmen; doch, als zy op zekere plaats gekomen waren, werden zy aangesprooken door een Jongeling, in een vrolyk gewaad, en van een allerinneemendst voorkomen, vergezeld van twee behaaglyke Vrouwen. De Jongeling, wiens naam VERKWISTING was, nam de gedaante aan van een zeer beminnelyk Persoonadie, VADLYKHEID geheeten; hy hadt zulk een gemaakt air van kommerlooze vreugde, dat ik hem voor een bedrieger hield. Ik nam hem, daarom, naauwlettend waar, en bevroedde, dat, ondanks zyn vrolyk lachend voorkomen, zyn boezem by aanhoudenheid geknaagd werd, door kwellings bewustheid van schuld, en vreeze voor straffe; dat zyn lichaam verteerd wierd door de aanvallen van een gedrogt, ONMAATIGHEID genaamd. —— De twee Vrouwen waren VERMAAK en ONKUISCHE LIEFDE. Deeze bragten, door haare betoveringen, allengskens de Persoonen, die zy tegen kwamen, te rugge, na de plaats van waar zy gekomen waren, en verlieten hun dan met smaadend uitlachen.

Zommigen, onder die op weg toogen, kwamen niet verre of werden te gemoet gegaan door een bevallig Persoonadie, die hun noodigde in te treeden in een Gebouw. In 't zelve zag ik een groot aantal Boeken, over alle Kunsten en Weetenschappen, in derzelver onderscheide Classen gerangschikt; als mede verscheide kostbaare Verzamelingen van Zeldzaamheden der Natuure, en van de Werktuigen uitgevonden ter voortzetting der Weetenschappen. —— Eenige weinigen geraakten dermaate ingenomen met zich te oefenen in 't geen dit Gebouw hun aanboodt, dat zy de reis, op welke zy zich be-

Digitized by Google

geeven hadden, vergaten, en om hun eerſte oogmerk niet dagten, tot zy al te zeer genoegen ſchepten in hun tegenwoordig verblyf, om het voor iets onzekers te verlaaten.

Naa dat ik op dit Gebouw, de TEMPEL DER WYSHEID geheeten, eenigen tyd geſtaard had, trok een nieuwe Reiziger aan den voet des Bergs myne opmerking. Hy ving den tocht aan met alle behoedzaamheid, en onderzogt beſtendig den grond, eer hy eenige aanmerkelyke voortgangen maakte. Eenigen tyd ging hy, op deeze voorzigtige wyze, voort, tot hy eene plaats bereikte, waar hy twee wegen aantrof, die ten Bergtop liepen, de een bewaakt door DEUGD, de ander door ONDEUGD. Deeze twee wegen liepen vry digt aan elkander, en de grensſcheiding tuſſchen dezelve was zo gering, dat ze met moeite ontdekt wierd door de zodanigen, wier oogen zich eenigzins verduisterd vonden door de mist van Zelfbelang. De Reiziger twyfelde langen tyd, welk van beide de wegen hy zou opſlaan; want die der ONDEUGD ſcheen veel gemakelyker en korter dan die der DEUGD, welke zich oneffen, ſteil en moeilyk, opdeedt. Daarenboven ONDEUGD, door VERMAAK vergezeld, lokte den Reiziger met de ſtreelendſte vleitaal aan, om haaren weg te verkiezen; en zy zou geſlaagd weezen, indien de tuſſchenſpraak van een zeer ernſtig Perſoonadie, GEWEETEN genaamd, het niet verhoed hadt, op wier aanmaaning hy, in 't einde, den weg der DEUGD inſloeg. —— Maar de wegen zeer digt by elkander loopende, vertoonden zich ONDEUGD en VERMAAK aan den kant haars wegs, zo digt by dien der DEUGD als mogelyk was, en wisten, door haare tovertreeken, allengskens een nevel van Zelfbelang voor 't oog des Reizigers te verwekken. Toen deeze zich eerst vertoonde, tragtte hy dien te verdryven; doch dezelve werd van tyd tot tyd dikker, zo dat hy in 't einde de grensſcheiding niet kon zien, en ongemerkt den voet op het ſpoor der ONDEUGD zette, die door haare verlokkingen hem wederhieldt van te rug te keeren. Niet lang hadt hy 'er op gewandeld, of hy ontmoette het GEWEETEN, in eene onbevallige kleeding, en gewapend met een vervaarlyken geesſel van ſlangen. Haar gelaad was ſchriklyk, haare oogen gloeiden, en zy vroeg hem, met een ontzettende ſtem, wat hy daar deedt? De Man ſtondt verſtomd, en GEWEETEN gereed om hem van dien ſchandely en weg af te dryven, wanneer een booze Geest, GIERIGHEID geheeten, opkwam, en hem aanporde om zich tegen die Geesſelaarſter te verzetten, en hem zo magtigen byſtand boodt, dat GEWEETEN het, in 't einde, moest gewonnen geeven. Wanneer deeze was weggegaan, vergezelde GIERIGHEID den Man op zynen tocht, om hem te beſchutten tegen allen aanval uit dien zelfden hoek. Niet verre waren zy in gezelſchap voortgewandeld, of 'er vervoegde zich by hun een Perſoon van een allerbooaartigſt uitzigt, NYD genaamd, wier geſtaage bezigheid beſtondt,

ſtondt, in den Reiziger de Lieden aan te wyzen die hooger geklommen waren dan hy, en dus zyn geest geduurig ontrustte. Welhaast ontmoetten zy een ander Weezen, ROOF, een Vriendin van GIERIGHEID, en te gelyk met GEWELD geboo-ren. Dit onverzadelyk Schepzel ging altoos gewapend. Roof begon den Reiziger te onderrigten, om de Weduw, de Wees, en de Hulplooze, als zy hem ontmoetten, niet te ontzien; maar van alles te ontzetten: en inbreuk te maaken op den eigendom van allen, zonder onderſcheid. —— Naa een moeilyke en verdrietige reis, bereikte onze Reiziger, vergezeld van deeze Reisgenooten, de poorten van 't Paleis. Zyn hart klopte nu van brandende verwagting, en hy hoopte in de gehoorzaal te zullen worden toegelaaten, in welke de Throon van PLUTUS ſtondt, van welken onmeetelyke gunſtbewyzen uitgedeeld werden aan die dit verblyf bezogten. De poorten werden geopend, en hy ſnelde na binnen met onverbeeldlyke drift en blydſchap. Maar, ziet! in ſtede van toegelaaten te worden in de gehoorzaal, werd hem een duister hol aangeweezen, waar men hem verbaazende ſchatten aanboodt; doch, onmiddelyk naa dat hy verlaaten was door de Tempeldienaars, die hem aan dit verblyf bragten, greepen twee zeer leelyke Weezens, ZORG en VREES, hem aan, en ſlooten hem op in dit akelig verblyf. GEWEETEN tradt ook by hem in, en begon hem op 't felst te teisteren. Deeze drie Perſoonadien plaagden hem op eene zo verſchriklyke wyze, dat ik blyde was hem te verlaaten, en my van dit affchuwelyk ſchouwſpel te ontſlaan.

Onmiddelyk verliet ik de hoogte, beklaagende de dwaasheid van den Elendeling, dien ik daar gelaaten had. Juist toen ik beneden aan den Berg kwam, zag ik een ander Man met een traagen tred naderen. Zyn gelaad ſtondt bedaard, zyn houding hadt een deftigheid en beleefdheid welke my bekoorden. Zo zeer was ik in myn ſchik met dit voorkomen, dat ik onmiddelyk beſloot hem te volgen, en, indien het mogelyk ware, hem te behoeden, om niet tot de dwaalingen zyner Voorgangeren te vervallen. Onder het voortgaan, hieldt hy het ten beſtendigen regel, om andere Reizigers, die zich in ongelegenheid bevonden, byſtand te bieden. Trof hy gevallenen aan, hy beurde ze op, wankelden zy, hy hieldt hun ſtaande, en bevestigde hunne waggelende ſchreden. Toen hy ten tweeſprong naderde, koos hy wyslyk het pad der DEUGD, ondanks de aantokkelingen van VERMAAK, die hem, met eene zoetvoerige aanſpraak, tot den anderen weg zogt te verlokken. Hy hadt het rechte ſpoor niet ingeſlaagen, of hy werd vergezeld door een Hemelsch Weezen, WYSHEID geheeten. Ik zag ook dat eene Vrouw, van een allerinneemendst uitzigt en vergenoegd gelaad, zich by hem vervoegde. Onderzoek doende, wie deeze was, ſtond ik zeer verſteld, dat zy GEWEETEN heette, en dus dezelfde, die onder eene zo ſchroomlyke gedaante zich aan den

Digitized by Google

anderen Reiziger vertoond hadt. In ſtede van hem te verſchrikken, verligtte zy, door haare aanmoedigingen, de moeilykheden van den weg. Ik nam ook deeze byzonderheid waar, dat, indien het deezen verſtandigen Reiziger overkwam, dat zyn voet uitglipte, of dat hy ſtruikelde, hy terſtond de hulp genoot van die hy voorheen deeze gunst beweezen hadt. —— Naa eenen langen tocht, welks moeilykheid, egter, verligt was, door het aangenaam gezelſchap, 't geen zich by hem vervoegde, kwam hy, in 't einde, aan de poorten van het Paleis. Onmiddelyk werd hy toegelaaten, en door de Dienaars in de gehoorzaal geleid. Aan 't oppereinde der zaale ſtondt een heerlyke Throon, opgepronkt met alle de cieraaden die het menschlyk vernuft kan uitdenken. Op deezen Throon zat PLUTUS, de God des Rykdoms, in plegtgewaad, en omſtuwd van zyne Staatsdienaaren. Wanneer onze Reiziger ter gehoorzaale intradt, gaf WYSHEID hem getuigenis van zyn goed gedrag en ſtandvastigheid op den weg, verzekerde, dat hy alle aantokkelingen vermyd hadt, die de andere Reizigers aftrokken, en gaf als haar gevoelen op, dat hy den waaren Rykdom verdiende. Hier op zwaaide de Godheid vol majeſteit de hand, en eene Hemelſche gedaante kwam langzaam van agter den Throon. Haar aangezigt hadt den blos der gezondheid, haare oogen glinſterden, en een zedige lach ſtondt op haar gelaad. PLUTUS beval den Reiziger te naderen. Hy gehoorzaamde met voeglyken eerbied, en de Godheid, de te voorſchyn getreedene Schoone by de hand vattende, ſprak den verrukten Sterveling toe: „In VERGENOEGEN beſtaat de waare Rykdom; omhels haar, en wees gelukkig!" Hier mede boodt hy de VERGENOEGDHEID den Reiziger aan, die haar na eene Sopha geleidde, ter zyde van de zaal geplaatst, en terſtond hief een choor onzigtbaare Zangers een Lied aan, om hem te verwelkomen, en geluk te wenſchen; den lof der VERGENOEGDHEID uitgalmende.

Dit Gezang deedt my ontwaaken, en een Droom eindigen, welke ik hoop dat niet zonder toepaſſing zal geleezen zyn.

ZONDERLINGE ONTMOETING TUSSCHEN EEN ENGELSCH OFFICIER EN EEN NOORD-AMERICAANSCHEN INDIAAN.

(*Uit* J. LONG's *Voyages and Travels*, 1791.)

Een *Indiaan*, bekend onder den bynaam van *Zilver Hiel*, van wegen zyne allen overtreffende ſnelheid in 't loopen, beroemd in den Kryg, en die meer vyanden gedood hadt dan iemand uit de Stammen met *Groot-Brittanje* in 't verbond ſtaande, kwam toevallig in het Fort *George*, aan het Meir *St. Sa-*

Digitized by Google

Sacrament, juist op 't oogenblik dat een Soldaat vyfhonderd ſlagen, wegens dronkenſchap, ſtondt te ontvangen: hy gaf zyn ongenoegen te kennen, dat een Soldaat zo ſchandelyk zou vernederd worden. Hy vervoegde zich by den Bevelvoerenden Officier, en vroeg, „ wat misdaad die Soldaat begaan hadt?" De Officier, hier over niet verkiezende gevraagd te worden, beval een der zynen *Zilver Hiel* weg te zenden, en hem te onderrigten, dat het gezelſchap van *Indiaanen* by zulke gelegenheden niet aangenaam was. „*Wa! wa!*" of Och! och! hervatte de Wilde, „doch waarom zal hy geſlaagen worden?" — „Om dat „ hy dronken geweest is," antwoordde de Soldaat. —— „ Is „ dat alles," zeide *Zilver Hiel*, „ bezorg u dan een ander Op„ perhoofd, en ſtraf deezen; want hy drinkt zich tweemaal „ daags dronken." Dit gezegd hebbende, verliet hy ylings het Fort, in 't heen gaan tegen den Soldaat zeggende, dat hy ſchielyk zou wederkomen, om de beöogde ſtrafoefening te voorkomen. Korten tyd naa dat de Misdaadiger was vastgebonden, en men order verwagtte om met het ſtraffen voort te gaan, keerde *Zilver Hiel* weder, tradt na den Officier met zyn Tomahawk en Harsſenpanmes; zeggende: „ Zyt gy een Krygs„ man? of denkt gy 'er een te weezen? Indien gy braaf zyt, „ zult gy niet toelaaten dat uw Manſchap deezen Soldaat ſlaat, „ terwyl ik in het Fort ben. Hoor myn raad, ſpaar een „ *Engelschman*, die morgen noodig kan weezen om een vyand „ tegenſtand te bieden!" —— De Officier, zich omkeerende, antwoordde, met een verſmaadend gelaad, „dat de Soldaat over„ treeden hadt, en geſlaagen moest worden." — „'t Is goed," ſprak daarop *Zilver Hiel*, „ laat hem dan geſlaagen worden: wy „ zullen wel haast zien, of gy zulk een dapper Krygsman zyt „ als een *Indiaan*!"

Twee dagen daar naa reedt de Officier op een afſtand van het Fort, en *Zilver Hiel* lag op den grond, voorover uitgeſtrekt, volgens zyne gewoonte als hy een vyand wilde verraſſen. De Officier ging hem voorby, zonder hem te bemerken, dan hy ſprong ſchielyk te voorſchyn, vatte het paard by den toom, en vorderde dat de Officier zou afſtygen, en met hem vegten. Deeze, het niet geraaden vindende zyn leeven tegen een *Indiaan* te waagen, weigerde af te komen, en tragte zyn paard de ſpooren te geeven. *Zilver Hiel*, dit bemerkende, trof het paard met zyn Tomahawk, het ſtortte neder, en de Officier kwam onverzeerd op den grond. „ Nu," ſprak *Zilver Hiel*, „ ſtaan wy gelyk, en, daar gy een paar piſtoolen hebt en een „ zwaard, kunt gy 'er niets tegen hebben om met my een „ vegtparty te waagen." De Officier dit ſteeds weigerende, voerde *Zilver Hiel* hem te gemoet, „ dat hy zich voor een Krygs„ held hieldt, toen hy bevel gaf om een zyner Blanke Sla„ ven te laaten ſlaan, wegens het overtreeden van een Krygs„ wet; maar dat hy zeker nu het character moest vergeeten

„ heb-

Digitized by Google

„ hebben, 't welk hy toen aannam, of dat hy anders zou „ vegten;" hem ſterk aanziende, voegde hy 'er nevens, „ dat „ hy hem met lust zou van kant helpen; doch dat zulks aan „ zyn oogmerk niet zou voldoen, en hy hem liever ten toon zou „ ſtellen onder zyne Mede-Krygslieden: hy mogt na huis wan- „ delen zo ſpoedig het hem behaagde; dat hy 's anderen „ daags 's morgens aan het Fort zou komen, met het bekke- „ neel van 't paard, en alles verhaalen." De Officier was blyde dat hy 'er dus afkwam, ſchoon hy drie mylen moest wandelen.

Zilver Hiel verſcheen den volgenden morgen, en verzogt den Officier te mogen zien; doch deeze weigerde den *Indiaan* in zyne tegenwoordigheid toe te laaten. Eenigen zyner Mede-Officieren kwamen uit, en vroegen wat hy te zeggen hadt? Waarop hy omſtandig verhaalde, wat tuſſchen hem en den Officier was voorgevallen, en het teken van zyn Zegepraal vertoonde, met byvoeging, „ dat hy voorneemens was op mor- „ gen ten Kryg te trekken, en 'er zyn werk van zou maa- „ ken om eene Oude Vrouw gevangen te krygen, welke hy „ zou zenden om het Bevel over het Fort te voeren, dewyl de „ tegenwoordige Bevelhebber alleen goed was om met zyn hond „ en kat te vegten als hy aan tafel zat, op dat zy niet meer „ zouden krygen dan hy." —— Hierop verzogt hy wat Rum (deeze werd hem gegeeven). Hy verliet het Fort om zyne belofte geſtand te doen; doch hy ſneuvelde, kort daarop, dapper vegtende aan 't hoofd van een party *Mohawks*.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het gebeurt niet zelden, dat men, door het gevaar zelve, de middelen ter redding in de hand ziet ſpeelen; het gezigt daar van doet aller wegen omzien, en ontdekt dezelve niet zelden. Als men zyne vrees tegenhoud, en verbergt, dan ziet men al dikwyls, dat men zelve den toegang, tot de opening van zyne redding, ſluit. Eene gepaste vrees geeft de hulpmiddelen tot redding in gevaren aan de hand, om dat ze onze oplettenheid opwekt, en ons onze kragten doet beproeven om dreigende gevaren te ontworſtelen.

Gebeurt het niet veelmalen, dat de rampen en ongevallen, anderen overgekomen, ons voorzigtig maken? Een Zeeman ontwykt de klip, waar hy een ander op ziet verzeilen, en ſchipbreuk lyden. De kuil, waarin men een ander ziet neêrſtorten, zyn wy gewoon zorgvuldig te vermyden. — Dan, het is nochtans te verwonderen, dat het ook in de zamenleeving niet ontbreekt aan zulke dwazen, die de voetſtappen drukken van hun, die ze zien neêrſtorten in de allerjammerlykſte ongevallen. — Dwaze menſchen, die voorbedagt zich het zelfde kwaad berokkenen, waarin zy onvoorzigtig anderen zich zien werpen!

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

LOF DER GODHEID.

(*Fragment.*)

— — — Lof der Godheid! welk een taak voor eindige kortziende ſtervelingen! waar zal ik beginnen? waar eindigen? hoe groot zyn zyne Werken! zy zyn onnogelyk naar te gaan; hun getal is grooter dan het getal der korlen zands aan den oever der Zee! Immers, het ganſche Heelal en de geheele onafmeetbare Schepping zyn bazuinen van Gods eer en heerlykheid; en, ſlaan wy een aandagtig oog naar boven — naar de onnagaanbare perken des Hemels — naar zoo veele millioenen van tintelende ligten, heerlyke ſlonkervuuren, welk een meesterſtuk van Almagt, Wysheid en Goedheid! — Zoo veele Waerelden, zoo veele Planeeten en Zonneſtelſels, alle in hunnen eens vastgeſtelden loop blyvende, en elk in hunnen kring ten nutte dienende van ons, menſchen, — hoe veele aanbiddenswaardige nuttigheden genieten wy door de alleskoesterende Zon, — hoe heerlyk is haren opgang aan de Oostertransſen, — hoe Majestueus haren ondergang, daar zy, in het Westen, aan de kim verdwynt; — hoe vervrolykt, verwarmt en verligt, zy onzen aardbol, — hoe bevordert zy den groei der plantgewasſen, daar niets haren gloed kan ontwyken; en, verdwynt zy des avonds, by het einden van den dag, voor ons oog, om aan de bewoonders van het andere halfrond der Waereld ook hare nuttigheden te doen gevoelen, hoe wyslyk word dan hare plaats vervuld door het heerlyke ligt der Maan, ook van zoo veele nuttigheden voor ons en onze aarde, hoe verligt en vervrolykt zy de lange duistere nachten, — hoe verwonderlyk is hare werking op ebbe en vloed!

Dan, dalen wy met onze gedagten tot onze aarde, onze bewoonde Waereld, neder, alles, wat in en op dezelve is, getuige van Gods lof! — welke

heerlyke zaken verſchaffen ons hare ingewanden — hoe veele onwaardeerbare byzonderheden zyn in dezelve beſloten, en het is door haren verlevendigenden invloed dat wy gevoed en verkwikt worden. — Duizenden van voortbrengſelen verſchaft ons het aardryk — de tedere grasſcheut ſchiet voor het nuttige Vee te voorſchyn — het geurige kruid ontluikt tot onzen dienst, en het brood ſpruit voor ons uit den halm, om onze kragten te voeden. — Ja, hoe vindt de Geneeskundige hier voorraad van Kruiden, ter onzer gezondheid dienende! — Zoo is het aardryk vol van de goedertierenheden des Heeren — overvloeijende van den lof der Godheid! — alles toont zyne onbeperkte Almagt, onnagaanbare Wysheid, en alles te boven gaande Goedheid!

Edoch, het is niet alleen de Hemel, dat uitgeſtrekte hooge ſterrendak, de aarde, met zyne duizenden van nuttige voortbrengſelen, die ons Gods eer en heerlykheid doet verheffen; ook de groote wateren der grondelooze Zee daveren van Gods lof, — zy bergt, in haren ruimen ſchoot, een talloos getal van ſchepſelen, die, onbelemmerd, al weemlend, ſpeelevaren! en, hoe beſchouwen zy, die dit golvend ruim der rustelooze baren met hunne Schepen doorkruiſen, de groote Wonderen van God! Hy — Jehova, de Almagtige, doet eenen ſtormwind te voorſchyn komen — de golven kooken — de baren worden tot bergen gevormd, en dalen weder in den afgrond. — Al het ſcheepsvolk beeft, — de moed ontzinkt hunne zielen, — hunne wysheid neemt de wyk, — dan, zy roepen tot Hem, die het ganſche Heelal gebiedt, — Hy verhoort hun geroep, — Hy ſpreekt, en de ontſtelde baren worden ſtil, de woeste wateren worden geſtemd! — Beſchouwt deeze Tooneelen, en looft Hem, Hem, die overwaardig is, om, van al wat redelyk denkt, den hoogſten lof te ontvangen.

Dan, beſchouwen wy ons zelven, ons overkonſtig Maakſel, en alle de duizenden van genoeglyke Weldaden, die wy genieten, dan klimt onze lof ver boven peil: immers ſtrekt alles wat is ten onzen nutte. — Het gedierte des Velds en des Wouds — de Visſchen der Zee — en de Vogelen des Hemels, zyn het, die ons voeden, kleeden, verçieren, tot vermaak en hulp verſtrekken; — het Schaap en de Os, al het gedierte, ſtaan onder ons vermogen, zelf het gevogelte dat in het luchtruim zweeft — ja, de ſnelle Visch der grondelooze ſtroo-

ſtroomen, die onvermoeid de baren klieft, buigt voor onze magt, en deeze alle worden mildlyk verzorgd van dien God, die elk zyne ſpyze geeft, daar ieder op zynen tyd in overvloed gezegend wordt; dus, van Hem, en door Hem, ontvangen wy alles, wat tot ons onderhoud en verkwikking dienſtig is —— Hy ſchikt en bepaalt voor ons, door zyne Wysheid, Goedheid en Almagt, de zoo verſchillende ſaizoenen. Lente — Zomer — Herfst en Winter, verſchynen op hunne beurt! — het is zyne Vaderlyke goeddoende hand, die, uit de wolken, water ſchenkt —— regen geeft uit zyne azuure zaalen —— en vruchtbaarheid doet zweeven door Veld- en Akkerlanden! — Hy zegent zyn uitſpruitſel! — Hy doet de witte, de zoo nuttige, ſneeuwvlok, als boomwol, voor onze oogen nederdalen! —— Hy ſtrooit den rym als ſtuivende asch op de aarde neder! —— Hy werpt het ys heenen als ſtukken, en dit alles is het Werk zyner onvermoeide Vingeren!

Loof dan den Heere, ô! myne Ziele, en vergeet geene van zyne Weldaden — Hem, den Grooten, den Almagtigen, komt alleen de lof en de dankzegging toe; want Hy kroont ons met goedertierenheid en bermhartigheden! verzadigende ons met het goede.

Dat dan al wat leeft den Heere loove! want het is zyne Magt, die gadelooze Wonderen werkt!

Het is zyne Wysheid, die alles uit niet te voorſchyn riep!

Het is zyne Goedheid, die alles in ſtand en orde doet blyven!

Lof zy aller Heeren Heer!
Looft uw God! geeft, geeft Hem eer!
Looft Hem in zyn Heiligdom!
Looft den Heer, wiens ſterkt' alom
Uitblinkt in de Hemelboogen!
't Schepſelenheir vind, tot Gods lof,
Nimmer ſchooner juichensſtof,
Dan in 't gunſtryk Alvermogen.

V.

Digitized by Google

HET ZAAD, OF DE BOONTJES, DER CATOEN-PLANT (*Gossypium herbaceum foliis quinquelobis subtus eglandulosis caule herbaceo*), ALS EEN ZEER NUTTIG MIDDEL TER VOORTBRENGING EN VERMEERDERING DER MELK BY ZOOGENDE VROUWEN, DOOR VERSCHEIDE WAARNEEMINGEN BEVESTIGD GEVONDEN, EN TER VERDERE PROEFNEEMINGE AANGEPREEZEN,

DOOR

G. RENSING, *Med. Doctor, te Amsterdam.*

Vóór omtrent drie a vier jaaren wierd my door den Heer T....., voornaam Handelaar op onze *West-Indische* Colonien, verhaald, dat de Negerinnen, aldaar, gewoon waren, indien zy te weinig Zog hadden om haare Kinderen te ſtillen, of wanneer hetzelve door eenige Ziekte of toeval geheel verdweenen was, dat zy als dan van het *Zaad* of *Boontjes der Catoen-plant* een afkookzel maakten, of wel dezelve, even als de Coffyboonen, ligt gebrand, gemaalen, met water trokken, en dronken; door welk middel zy een overvloed van dit voor haare Kinderen zo gezond als nuttig voedzel verkreegen.

Daar die Heer teffens de goedheid had, om my van eene genoegzaame hoeveelheid derzelve tot het doen der vereischte Proefneemingen te voorzien, heb ik zederd, daar my meer dan ééne gepaste gelegenheid hiertoe is voorgekomen, van dezelve gebruik gemaakt, en het nut daarvan by allen die het gebruikt hebben, ééne ſlegts uitgezonderd, bevestigd gevonden.

Eer ik echter tot de Proefneeming overging, onderzocht ik vooraf, wat anderen omtrent den aart en werking van dit Zaad ondervonden hadden, en vond by MURRAY (*) aangetekend, dat hetzelve op *Ambon* en by de *Braſiliaanen* tot voedzel gebezigd wierd, dat de *Egyptenaars* de uitgemergelde ſlym van hetzelve tegens den hoest, heete Koortzen, en wanneer iemand ſcherpe venynige ſtof mogt doorgezwolgen hebben, gebruiken; met één woord, dat het van een verzagtenden aart was, waarom ook deszelfs uitgeperſte oly tot gelyke einden gebezigd word.

Een

(*) *Appar. Medicam.* Vol. III. pag. 368.

Digitized by Google

Een zelfde getuigenis vind men daarvan by SCHRÖDER (*), by N. LEMERY (†), in het *Vervolg op* CHOMEL's zo nuttig als leerryk *Woordenboek* (‡), en by veele anderen.

Deeze Zaaden, of Boontjes, zyn donkerbruin, en gelyken veel na het Zaad der Zonnebloemen: wanneer men het, gepeld, kaauwt, geeft het byna denzelfden ſmaak als het Zaad der Calabaſſen, Comcommers, Meloenen en diergelyken, en heeft dus veel overeenkomst met zoete Amandelen; echter iets zamentrekkender en minder vettig.

Ik vond dus geene redenen die my konden weerhouden, daar dit Zaad even nuttig bevonden was als andere verzagtende Zaaden, van welke men, gelyk allen Geneeskundigen bekend is, tot hetzelfde oogmerk gebruik maakt, om daarmede de verlangde Proefneemingen te doen: ik nam in den beginne vier lood ongepeld geſtampt Zaad, liet het, van twee tot één pint verkookt zynde, doorzygen, en by kopjes alle uur laauw gebruiken; maar deeze drank zeer laf, flaauw, en dus onſmaakelyk, zynde, liet ik het Zaad even als Coffyboonen branden, of liever roosten, doch langzaam, op een zacht vuur, en ook wat ligter, om niet te veel van de olyachtige deelen te verliezen, of door te ſterke hitte dezelve geheel te verderven: nu verkreeg het een ſmaak zeer na met een ſlap aftrekzel van Coffy overeenkomende, doch waar in iets niet onaangenaam zoets doorſtak; eindelyk nam ik gebrande Coffyboonen en geroost Zaad, van elk gelyke deelen, liet dezelve, even als men met de Coffy gewoon is, op zulk een hoeveelheid water trekken, en daar mede had ik niet alleen den ſmaak der Vrouwtjes getroffen, maar het middel voldeed daar door teffens geheel aan myne verwachting: de quantiteit, die ik daaglyks liet gebruiken, bedroeg tien a twaalf gewoone Koffykoppen, waar by een weinig Koemelk, en, voor die zulks verkoozen, wat Zuiker, gedaan wierd.

Om niet al te wydloopig te worden, zal ik ſlegts twee Gevallen bybrengen, die de nuttigheid van dit middel bevestigen, en waar uit men teffens de redenen kan afleiden, die my bewoogen hebben, om hetzelve ter verdere Proefneeming bekend te maaken, en aan te pryzen: in bei-

(*) *Pharmacop.* Lib. IV. p. 29.
(†) Over de Drogeryen, p. 766.
(‡) XIIIde Deel, p. 3917.

Digitized by Google

beide had 'er eene geheele ongefteldheid van het Lichaam plaats, en wel zo ſterk, dat het Zog ten eenemaal weggeraakt was.

De eerſte was eene Vrouw van eene ranke magere bouworde, die in de eerſte dagen, na haare Verlosſing, niet van Zog ontbloot was geweest, en ook te vooren reeds drie Kinderen gezoogd had; maar die, in weerwil der geſchiktſte leefwyze, nogthans maar ſpaarzaam van hetzelve voorzien was; deeze wierd door eene vry hevige aanhoudende Koorts, uit koude en vervuilde ſtoffen in de eerſte wegen ontſtaan, aangetast, welke verſcheide dagen aanhield, haar zeer verzwakte, en van alle Zog beroofde; na dat ik de ingewanden door zagte buikzuiverende middelen behoorlyk gereinigd, en, door het gebruik der Koortsbast, de krachten een weinig herſteld, en de Koorts verdreeven, had, liet ik haar van het gerooste Catoenzaad met Coffyboonen op de voorverhaalde wyze gebruik maaken, en binnen twee dagen begonnen de borſten te zwellen, het Zog te ſchieten, en vermeerderde weldra zo zeer, dat zy in ſtaat was haar Kind overvloedig te verzorgen; en de ondervinding maakte haar met dit middel zo wel bekend, dat zy my, eenigen tyd daar na, op de vraag: hoe het nu met haar Zog ſtond, antwoordde: „ô! Als ik daar eenig gebrek aan „ beſpeur, dan neem ik maar myne Catoenboontjes te „ baat, en dan ben ik terſtond weer klaar."

De tweede, die zeer veel koude in haare Zwangerheid, en by de Verlosſing, geleeden had, en boven dien zeer aan krampachtige toevallen onderhevig was, kreeg op haar tyd eene behoorlyke hoeveelheid Zog in de borſten, maar, weinige dagen oud kraams zynde, wierd zy door eene geweldige yihoofdige Koorts overvallen, door welke het Zog weggenomen, en na het rechter been verplaatst wierd, het welk, van de dye af tot beneden aan de toonen toe, in eene hevige ontſteeking geraakte, en waar by zich verſcheide dikke opgezette bulten, of kwabben, aan de dyen vertoonden; dit alles veroorzaakte haar onlydelyke pynen en zwaare Kramptrekkingen. Ik liet haar terſtond van eene kleine hoeveelheid *Laud. Liq. Syd.* teffens met een ſterk afkookzel van de Koortsbast, gebruik maaken, en de ingewanden daaglyks door zagte laxeerende inſpuitingen zuiveren; ondertusſchen dat het been, onder opzicht van den kundigen Heelmeester, den Heer MARTENS, behoorlyk gepapt en verzorgd wierd;

hier

hier mede eenige dagen voortgegaan zynde tot dat de Koorts en hevige pynen wat verminderd waren, liet ik het gebruik van het *Laudanum* ſtaaken, en haar van het gerooste Catoenzaad, even als de voorige, gebruik maaken; waar op wy het genoegen hadden van niet alleen de inflammatie door reſolutie te zien verdwynen, maar ook haare kragten daaglyks aanwakkeren, en eene genoegzaame hoeveelheid goed gezond Zog in de borſten wederkeeren.

Van andere min aanmerkelyke Gevallen zal ik niet ſpreeken, iets moet ik nog zeggen van die Vrouw, by welke ik dit middel vruchteloos beproefd hebbe; deeze wenschte vuurig om het genoegen te konnen hebben van haar Kind zelve te kunnen zoogen, en verzocht my, ſchoon zy reeds eenige weeken van alle Zog beroofd was, ware het mooglyk om zulks te herſtellen: ik liet haar niet alleen van dit Zaad op alle mogelyke wyze gebruik maaken, maar voegde 'er nog alle gepaste hulpmiddelen by, die de konst aanwyst, en verkreeg ook eindelyk eenig, maar zeer dun en waterig, Zog in de borſten: hier door overtuigd wordende dat de bouworde dier deelen niet geſchikt was om aan haar billyk verlangen te kunnen beantwoorden, ried ik haar af, verdere pogingen ten dien einde aan te wenden: de oorzaaken, waar uit dit ongemak dikwyls ontſtaat, kan men, behalven by anderen, by den beroemden VAN SWIETEN (*), gemeld vinden.

Eéne waarſchouwing moet ik hier nog byvoegen, deeze is, dat men zorgen moet dat dit Zaad, of deeze Boontjes (†), niet door lengte van tyd te zeer uitgedroogd, of door ongedierte te veel beſchadigd, zyn, alzo dan de Proefneeming nimmer gelukkig ſlaagen kan; en dit is ook de rede, waarom, volgens MURRAY en SCHRÖDER, ter aangehaalde plaatzen, dezelve zelden of nooit in de Geneeskunde meer gebruikt worden.

(*) *Comment. in Aphor.* BOERH. Tom. IV. p. 645.

(†) Hetzelve is thans zeer goed te bekomen by den Heer J. MULLER, *Koopman in Kruideniers Waaren*, op het Rokkin, by de Olyſlaagersſteeg, te Amſterdam.

Digitized by Google

NATUURLYKE HISTORIE EN HUISHOUDING DER HONIGBYEN. Door JOHN HUNTER, *Esq.*

(Uit de *Philosophical Transactions. Part.* I. *for* 1792.)

(*Vervolg van bl.* 191.)

Van de Mannetjes By.

De Mannetjes By is veel grooter dan de Werkbyen; hy is zelfs grooter dan de Koningin, schoon niet zo lang als zy, wanneer zy geheel met Eitjes bezwangerd gaat; hy is veel dikker dan beiden, doch niet langer in dezelfde evenredigheid; het agterlyf loopt niet uit in eene zo scherpe punt, en de opening tusschen de twee laatste schaalen van den rug en buik is breeder, en loopt verder onder den buik, dan by het Wysje. Zyn Tong is veel korter dan die van de Werkby, 't geen my doet vermoeden, dat hy zyn eigen Honig niet verzamelt, maar zich bedient van die anderen t'huis brengen. In dit vermoeden vind ik my versterkt, daar wy de Mannetjes nooit buiten vinden, op de bloemen zweevende; alleen vliegen zy, by heet weêr, rondsom de Korven, als 't ware om een lugtje te scheppen. By eene andere soort van Byen, waar het Mannetje zyn eigen voedzel verzamelt, heeft het een Tong zo lang als het Wysje. Uit dit alles dunkt het my redelyk, te veronderstellen, dat de Mannetjes By in de Korf het voedzel neemt. Hy heeft geen Angel.

Ik geloof, dat de Mannetjes laater gebroed worden dan de Werkbyen. Dewyl zy alleen voortgebragt worden om met de Korf afgedaan te hebben, verschynen zy zo vroeg niet; want in de maand April doodde ik een Korf, waarin ik Byewormen en Popjes vond; doch onder de laatstgemelde geen Mannetjes: de Byewormen waren te klein om 'er dus eene naspeuring op te werk te stellen; doch op den 20 van Mey ontdekten wy Mannetjes; zy zyn allen bykans van dezelfde grootte.

In de maand Augustus, waarschynlyk omtrent het laatste gedeelte, mogen wy veronderstellen dat zy de Koningin bezwangeren voor het volgend jaar, en op 't einde van die maand, en het begin van September, sterven zy,

Digitized by Google

zy, en ſchynt hun einde, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, door de Werkbyen verhaast te worden. In den Jaare MDCCXCI zag ik reeds zo vroeg, als den 19 van Juny, de Werkbyen bezig met het dooden van de Mannetjes van een Korf, of liever van een Zwerm, die nog niet was weggevloogen, maar tot wegvliegen gereed hing; dit, egter, liep buiten den gewoonen koers.

De Mannetjes ſchynen bezef te hebben van het lot, 't welk hun dreigt; want zy gaan, zo ras mogelyk, de Korf in en uit, ſchynbaar met oogmerk om de Werkbyen te ontwyken. Wy vinden ook met de daad, dat zy aangevallen worden door de Werkbyen, die hun folteren met haare nypers, en, wanneer zy zodanig vermoeid en afgemat zyn, door de poogingen welke zy ter ontkoming in 't werk ſtellen, dat zy niet langer kunnen vliegen, worden zy op den grond geſmeeten, om daar te ſterven. Dat dit het eindelyk lot is van ieder Mannetjes By, kan gereedlyk daar uit worden opgemaakt, door het naagaan van elke By in de Korf, wanneer men die om de Honig uitrooit, 't geen naa dit Saiſoen geſchiedt; alsdan vindt men 'er geen Mannetje in. —— Bonnet veronderſtelt, dat zy hun eigen dood ſterven: dewyl hy ze nimmer gewond vondt. In den Winter heb ik verſcheide Korven gedood, eenige zo laat als in April, en op zodanig een wyze, dat ik alle Byen bewaarde, en, naa ze alle naauwkeurig bezien te hebben, ontdekte ik nimmer eenig Mannetje, van welk eene ſoort ook; ſchoon men beweerd hebbe, dat 'er Mannetjes van tweederlei grootte zyn, en dat de kleinſte, den Winter over, bewaard worden, om de Koningin te bevrugten.

Van de Werkby.

Deeze Claſſis, want men kan dezelve geene Sexe heeten, is de talrykſte van alle in de geheele Maatſchappy; 'er zyn duizenden van Werkbyen tegen ééne Koningin, en waarſchynlyk eenige honderden tegen één Mannetje. Men heeft grond om te veronderſtellen, dat zy de eenige Byen zyn die de geheele Korf vervaardigen; en dat de Koningin niets anders te doen hebbe dan Eitjes te leggen: zy zyn de eenige Byen die de bouwſtoffe aanvoeren; de eenige die wy, buiten, werkzaam vinden; en, in de daad, elk ander denkbeeld is belachlyk, wanneer wy

Digitized by Google

de ongelykheid in getal in aanmerking neemen, zo wel als de bezigheid der overigen, terwyl de Werkby niets heeft, 't welk haare aandagt van de bezigheid voor het Gezin aftrekt. Zy zyn kleinder dan de Koningin en de Mannetjes; niet alle van dezelfde grootte, ſchoon het verſchil niet veel betekent.

De Koningin en de Werkbyen gelyken zo veel op elkander, dat de laatstgemelden Wyfjes van een kleinder maakzel ſchynen; ſchoon dit onderſcheid niet zo merkbaar is in 't begin des Winters, als in de Lente, wanneer de Koningin met Eitjes is opgevuld. Zy zyn alle Wyfjes van aart, en hebben vrouwlyke deelen, die zeer klein zyn, en ligt over 't hoofd zouden gezien worden door iemand, die de deelen van de Koningin niet zeer wel kent: dit is waargenomen door den Heer RIEM. In de daad, iemand zou veelligt veronderſtellen, dat zy alleen jonge Koninginnen waren, en in zekeren ouderdom Koninginnen wierden. Doch dit, weeten wy, is het geval niet.

Alle de Werkbyen hebben een Angel, eene andere byzonderheid, waarin zy op de Koningin gelyken. Voorzien zynde van een werktuig ter beſchadiging en verdediging, hebben zy ook aandoeningen om 't zelve te gebruiken, en voelen zich zeer ligt getergd: ja zo, dat zy aanvallen wanneer zy niet getergd worden, en zulks alleen vermoeden: wanneer zy een aanval waagen, ſteeken zy altoos, terwyl nogthans de byzonderheid, dat zy niet in ſtaat zyn om den Angel los te maaken, ligt zou doen vermoeden, dat zy meer omzigtigheids zouden aanwenden in het gebruik deezes wapentuigs. Wanneer zy elkander aanvallen, bedienen zy 'er zich zelden van, en bezigen alleen haare nypers: nogthans zag ik eens twee Byen vegten, en de een de ander in den mond, of daar omtrent, ſteeken; de Angel was getrokken uit het lyf van die ſtak, en de geſtookene vloog 'er ſchielyk mede weg; doch ik kon die By niet vangen, om te zien hoe het met den Angel geſteld was.

De Werkbyen zyn de Verzamelaars van Honig, en van veel meer Honigs, dan zy ten onmiddelyken gebruike, of in het toekomende, noodig hebben; haar Tong is zeer geſchikt tot dat werk, veel langer dan die der Koninginne of der Mannetjes, en bekwaam om de Honig te haalen uit de bloemen tot een verbaazende diepte.

Het

Digitized by Google

Het aantal der Werkbyen, in eene Korf, is zeer ongelyk.

In een Korf, door my gedood, waren 'er	3338.
In een andere	4472.
In eene, die uitſtierf	2432.
Op dat ik het getal der Byen uit een gegeeven klomp mogt giſſen, telde ik hoe veel 'er gingen in een Pint, en dit bedroeg . .	2160.
Dewyl nu eenige Zwermen twee Quarten vullen, moeten zy beſtaan uit omtrent .	9000.

Van de Deelen, die tot de Voeding der Byen behooren.

Dieren, die enkel voedzel voor zich zelven nuttigen, of wier ter voeding dienende deelen enkel tot eigen voedzel ſtrekken, hebben ze alleen tot dat einde geſchikt: doch in veele zyn deeze werktuigen beſtemd tot meer einden, gelyk in de Duif, en ook in de By. In deeze laatstgemelde worden eenige deelen gebruikt als eene bewaarplaats voor een tyd, bevattende en 't geen vereischt wordt tot de daadlyke voeding van het Diertje, en ook wat bewaard moet worden voor een volgenden dag, in de boven beſchreevene Cellen; dit laatſte wordt daarom weder opgeworpen, of opgegeeven. Naardemaal het de Werkbyen alleen zyn die dit verrigten, zouden wy veelligt tot de gedagten komen, dat deeze bewaarplaats alleen tot deezen behoort: maar men treft dezelve aan by de Koningin en de Mannetjes, by de gewoone Honig-By, en, zo ik geloof, by alle de Byenſoorten.

Naardemaal de By een opmerkenswaardig voorbeeld oplevert van wederopwerping, is het noodig, de deelen, tot die werking behoorende, en welke ook betrekking hebben tot de ſpysverteering, wel in opmerking te neemen. Herkauwende Dieren mogen onder de Dieren geteld worden die de ſpys weder opgeeven; doch by deezen geſchiedt het tot voeding der Jongen. Kraaijen maaken van hunne kaaken een ſoort van krop, waaruit zy het voedzel te rug brengen als zy hunne Jongen ſpyzigen; doch het is alleropmerkelykst in het Duivengeſlacht, die eerst de krop vullen, en dan de ſpys in den bek der Jongen uitwerpen. De By heeft dit vermogen in een hoogen trap: niet egter om de Jongen te voeden; maar om den t'huis gebragten voorraad op te leggen.

In

Digitized by Google

In geen der bovengemelde, de ſpys weder opgeevende, Dieren, zyn de vergaderplaatzen, het voedzel behelzende, de onmiddelyke werktuigen ter ſpysverteeringe; ook blykt niet, dat de vergaderplaats voor de Honig de Maag der Bye is.

De Tong van de By is de eerſte der tot voeding dienende werktuigen, welke onze oplettenheid verdient. Die Tong is van een zonderling maakzel, en waarſchynlyk de grootſte Tong van eenig Dier, 't welk wy kennen, naar evenredigheid van de grootte. Dezelve mag gezegd worden, ten aanziene der lengte, uit drie deelen te beſtaan; hebbende drie geledingen. Een, de geleding aan het hoofd gehegt, is in eenige opzigten gelyk aan onze Larynx. Dan volgt het lichaam der Tonge, zamengeſteld uit twee deelen; een eene ſoort van grondſtuk, waar aan het ander, of de waare Tong, gehegt is. Dit eerſte gedeelte is meestal van eene hoornagtige zelfſtandigheid, in welke men een ſleuf vindt, en gehegt aan de Larynx: aan 't einde hier van komt de waare Tong met de verſcheide deelen. Deeze twee deelen der Tonge zyn, als 't ware, aan de zyden omgeeven door twee hoornagtige ſchaalen, een aan elken kant, hol aan de zyde naast de Tong: de eene zyde is dikker dan de andere, en zy ſtrekken zich zo verre niet uit, als de andere deelen. Ieder van deeze ſchaalen beſtaat uit twee deelen, in de lengte met elkander vereenigd: de eerſte is geledigd met het algemeene grondſtuk, of Larynx, by de geleding van het eerſte gedeelte der Tonge, en ſluit ter zyde het tweede gedeelte van de Tong in, zo verre voorwaards uitſteekende als de derde geleding; op het einde hier van is gehegt de tweede ſchaal, in welke de holle ſleuf, die de Tong ter zyde inſluit, voortgaat. Dit loopt in een punt uit. Deeze ſchaalen hebben aan den kant eenige hairen.

Aan het einde van het tweede gedeelte is de waare Tong geplaatst, hebbende twee zyddeelen, of uitſtekken, aan ieder kant, het een binnen het ander: het buitenſte is het grootſte, en eenigzins gelykende naar de voorgemelde ſchaalen. Dit is zamengeſteld uit vier deelen, of liever uit één lang deel, waarin de drie kleindere ingelyfd zyn; eene beweeging op zichzelve hebbende. Het eerſte, waarop de andere rusten, is vastgehegt aan de zyden van de Tong, aan het grondſtuk of het einde van het

Digitized by Google

het laatst beſchreevene gedeelte der Tonge; dit is met hairen aan den kant.

Een weinig verder voorwaards, aan de kanten der Tonge, zyn twee kleine en fyne uitſtekken, zo klein en fyn, dat ze naauwlyks met het ongewapend oog ontdekt kunnen worden. Het middelſte gedeelte van alle, waarvan de zyddeelen alleen byhangzels zyn, is de weezenlyke Tong. Dezelve is iets langer, dan eenige van de voorgemelde zyddeelen; en niet hoornagtig, gelyk de andere deelen, maar mag vleeschagtig heeten; zagt en buigzaam zynde. Dezelve is zamengeſteld uit korte geledingen, die waarſchynlyk zo veele ſpieren zyn: want zy kunnen zich in allerlei rigtingen beweegen. De Tong zelve is zeer hairagtig, hebbende eenige lange hairen aan het uiteinde, die, naar myn begrip, als hairbuisjes werken.

Deeze geheele toeſtel kan in een zeer klein beſtek worden opgerold, onder het hoofd en den hals. De Larynx valt te rug in den hals, 't welk het uiteinde, of het eerſte gedeelte, van de Tong, binnen den bovenlip, of agter de twee tanden, brengt; dan wordt het geheel, of tweede gedeelte, 't welk uit vyf deelen beſtaat, onder dit eerſte gedeelte nedergeboogen, en de twee laatſte ſchaalen vallen over het geheel: in dier voege, dat de weezenlyke Tong ter zyde ontſlooten is door de twee tweede hoornagtige zelfſtandigheden, en over het geheel liggen de twee eerſte.

De Œſophagus begint by alle Inſecten, van deeze ſoort, aan den wortel van de Tong, gelyk in andere Dieren, van vooren bedekt door een hoornagtig bekleedzel, 't welk aan 't hoofd eindigt, en de bovenlip genaamd mag worden, of het verhemelzel van den mond. Dezelve gaat door den Hals en het Schild, en, in den Buik komende, verwydt dezelve zich in een dunnen doorſchynenden zak, welke alles, wat doorgezwolgen wordt, ontvangt. Van hier wordt het voedzel (welk het zy) of verder na de Maag gevoerd ter verteeringe, of wordt tot andere einden weder opgeworpen. — Om my hier van eenigermaate te verzekeren in leevende Byen, ving ik dezelve, als zy 's morgens vroeg uitgingen, en bevond dien zak geheel ledig: eenigen tyd daar naa, weder t'huis komenden opvangende, vond ik den zak geheel vol Honig; by eenige was dezelve tot in de Maag. Nu veronderſtel ik, dat, het geen in de krop was, diende om weder uitgeworpen te worden, en daar zy waarſchynlyk den aagt

over

Digitized by Google

over gevast hadden, was een gedeelte ter voeding verder gegaan. Op welken tyd men ook deeze vergaderplaats opene, nimmer is het daar opgelegde veranderd, gaen ſchyn altoos, dat 'er verteering plaats gehad hebbe; het is zuivere Honig. Uit dien zak kan het daar vergaderde beide wegen heen: of nederwaards na de Maag, ten onmiddelyken gebruike van de By zelve, of te rugge om uitgeworpen te worden, om vervolgens tot ſpyze te dienen.

De Maag vindt men aan 't beneden einde, en een weinig ter rechter zyde van deezen zak. Deeze nadert de Maag niet allengskens, en is de uitgang geen rechtſtreekſche doortocht; maar in het midden van een uitſteekzel, 't welk op zekere hoogte in den zak ſchiet, dikst aan het uitſteekendst gedeelte, met een zeer kleine opening in het midden, van een byzonder maakzel. Dit binnenwaards uitſteekend deel kan gemaklyk gezien worden door de bekleedzels van den zak, inzonderheid als dezelve vol Honig is.

De Maag begint onmiddelyk aan de buitenzyde van den vergaderbak, en het zelfde gedeelte, 't welk daarin ſchiet, loopt eenigzins in de Maag voort; doch ſchynt aan dit einde van geen byzonder maakzel, en daarom is het alleen geſchikt om de wederuitſtorting in den vergaderzak te voorkomen; dewyl zulks Honig zou ſpillen. —— De zamenſtelling deezer deelen is wonder ten gebruike geſchikt: want het einde, zich in den vergaderbak uitſtrekkende, belet, dat 'er eenige Honig in de Maag kome, dewyl het werkt als een klapvlies: weshalven, wat 'er in komt, geſchieden moet door werking van dit deel. De Maag heeft zeer veel, in voorkomen, van een darm, bovenal daar dezelve uit den vergaderbak komt. Dezelve loopt bykans rechtſtreeks nederwaards in 't midden van den buik. De binnen oppervlakte wordt merkelyk vergroot, door kringswyze klapvliesjes, of ſpiraale kreuken, te hebben: deeze kan men door de buitenſte bekleedzels heen zien. In dit gedeelte ondergaat het voedzel de verandering. Waar de Maag eindigt, valt niet gemaklyk te bepaalen: dan welhaast begint dezelve zich in omwandingen te verliezen, en ſmaller te worden.

Het Ingewand maakt twee of drie onderſcheide knotten uit, waarin het Gedarmte, de Lever, en waarſchynlyk het Alvleesch; en loopt eindelyk rechtſtreeks na het achterlyf. Hier kan het zich zeer wyd uitzetten, en een aan-

Digitized by Google

aanmerkelyken voorraad van drekstoffe bevatten; dan vernaauwt het weder, en heeft eene opening onder den achterſten rand van de laatſte rugſchaal, boven den Angel in het Wyfje en de Werkbyen, en de Roede in het Mannetje.

Van de Zintuigen der Byen.

Vast gaat het, dat de Byen vyf Zinnen hebben. Aan 't Gezigt noch Gevoel kan niemand twyfelen; en 'er is alle reden om te beweeren, dat het deeze Diertjes aan Smaak, Reuk en Gehoor niet ontbreekt. De Smaak is buiten geſchil; van de Reuk zyn geene zo uitmaakende bewyzen voor handen, egter meen ik, uit waarneeming, te mogen beſluiten, dat zy vry ſterke bewyzen van Reuk gegeeven hebben. Wanneer de Byen hongerig zyn, gelyk het geval is van een nieuwe Zwerm, by nat weer, en men dezelve in een glazen Korf heeft, waar door men ze kan waarneemen, zal, zo ras men eenige Honig op den grond plaatst, de geheele Zwerm in beweeging komen: zy alle ſchynen op de Reuk af te gaan: zelfs indien zy zwak zyn, en naauwlyks kunnen kruipen, zullen zy den ſnuit zo verre mogelyk uitrekken, om 'er by te komen, ſchoon het licht zeer zwak zy. Dit laatſte ſchynt meer van Reuk dan van Gezigt te ontſtaan. Indien eenige Byen in een Korf worden los gelaaten, en niet weeten uit welk een Korf zy kwamen, zullen zy gaan zitten aan den buitenkant van een Korf, of Korven; inzonderheid als de avond valt: of zulks hervoort komt uit den Reuk der Korven, of het Geluid 't welk zy hooren, kan ik niet wel bepaalen.

('t Vervolg en Slot hierna.)

WAARNEEMINGEN OMTRENT DE KIMOS, OF DE PIGMEEN, VAN HET EILAND MADAGASCAR.

(Ontleend uit een *Voyage a Madagascar, par l'Abbé* ROCHON.)

„ Zints lang heeft men geſprooken van de *Kimos*, een „ Volk, uit *Pigmeen* beſtaande, en gewild dat het „ woonde in de binnenſte gedeelten van het Eiland *Ma-* „ *dagascar*: de Heer FLACOURT behandelde alles, wat „ deswegen verhaald werd, als loutere vertelzelfjes. De

„ Ab-

„ Abbé ROCHON heeft dit ſtuk weder leevendig gemaakt,
„ en zyn geloof daarin geſtaafd door het getuigenis van
„ den Heer COMMERSON, den beroemden Plantkundigen,
„ die, den Heer DE BOUGAINVILLE, op zyne Reis rondsom
„ de Wereld, vergezeld hebbende, zyne Natuuronderzoe-
„ kingen in den Jaare MDCCLXIX, op *Madagascar*, met on-
„ gemeenen vlyt voortzette; als ook door het getuigenis van
„ den Heer DE MOLDAVE, ten dien tyde Gouverneur van
„ het Fort *Dauphin*. Naardemaal hunne getuigenisſen van
„ gewigt zyn, en het onderwerp zelve der aandagt waar-
„ dig is, zullen wy onzen Leezeren een kort Berigt
„ geeven van het geen deeze Heeren, wegens de *Kimos*,
„ te boek ſtelden, door den Abbé ROCHON in 't breede
„ in zyn Werk ingelascht."

* * * *

De Liefhebbers van het wonderbaare, (zegt de Heer COMMERSON,) dien het ſpyt, de voorgewende verbaazende grootte der *Patagonieſche* Reuzen tot de lengte van zes voeten gebragt te zien, zullen misſchien eenige vergoeding vinden, door een Geſlacht van *Pigmeen* aan te treffen, die in een tegenovergeſteld uiterſte wonderbaar zyn. Ik meen Menſchen, die half de grootte van een gewoon Mensch haalen, en het binnenſte gedeelte van het groot Eiland *Madagascar* bewoonen, eene afzonderlyke Natie uitmaaken, en, in de taal des Lands, *Kimos* genaamd worden. Deeze kleine Menſchen zyn van een bleeker kleur dan de rest der Inboorelingen, die over 't algemeen zwart zyn. Hunne armen zyn zo lang, dat zy, recht nederwaards uitgeſtrekt, tot de knieën reiken. De Vrouwen borſten zyn zo klein, dat ze naauwlyks de Sexe onderſcheiden; uitgenomen als zy Kinderen zoogen; en zelfs moeten zy, uit ſchaarsheid aan zog, toevlugt neemen tot koemelk, om de Kinderen te kweeken.

De verſtandige vermogens van dit kleine Geſlacht zyn gelyk aan die der andere Inwoonderen des Eilands, welken het in geenen deele aan verſtand ontbreekt, ſchoon zy by uitſtek traag zyn. In de daad, de *Kimos* worden beſchreeven als werkzaamer en oorlogzugtiger: zo dat hun moed, in eene dubbele rede ſtaande tot hunne grootte, hun bewaard heeft voor de te onderbrenging hunner Nabuuren, die zulks meermaalen onderſtonden. — 't Is vreemd, dat alles, wat wy van dit Volk weeten, ontleend

Digitized by Google

is van de Nabuurvolken, en dat noch de Gouverneurs van *Isle de France*, of van *Bourbon*, noch de Bevelhebbers der *Fransche* Forten, op de Kust van *Madagascar*, ooit getragt hebben, om in dit gedeelte des Eilands in te dringen. 't Is waar, men onderstondt het onlangs; doch vrugtloos.

Als een ooggetuigen moet ik, nogthans, bekennen, dat, op eene Reis, die ik, in den Jaare MDCCLXX, na het Fort *Dauphin* deedt, de Heer DE MOLDAVE, de laatstoverledene Gouverneur, myner nieuwsgierigheid voldoening verschafte, door my, onder zyne Slaaven, eene Slavinne te vertoonen van het Geslacht der *Kimos*, omtrent dertig jaaren oud, drie voeten en zeven duimen lang. Zy was veel bleeker van kleur dan eenige andere Inwoonders van *Madagascar* die ik ooit zag; welgemaakt, en hadt geene wangestalte, hoe genaamd, of scheen in haaren groei belemmerd, gelyk de Dwergen, die nu en dan gezien worden, doorgaans zyn. Haare armen waren, in de daad, te lang, naar evenredigheid van haare hoogte, haar hair was kort, en wollig; doch haare weezenstrekken waren goed, en geleeken meer op die van een *Europeaan*, dan van een *Africaan*. Een natuurlyke lach vertoonde zich op haar gelaad, zy was goedaartig, en scheen in al haar doen te vertoonen, dat zy niet misdeeld was van verstand. Geen zweemzel van Vrouwenborst was aan haar te zien, uitgenomen de tepels: maar dit enkel voorbeeld is niet genoegzaam om eene uitzondering te maaken, zo strydig met de algemeene wet der Natuure. Korten tyd vóór ons vertrek van *Madagascar*, hadt het verlangen om haare vryheid weder te verkrygen, aangezet door de vrees van na *Frankryk* overgevoerd te zullen worden, deeze kleine Slavinne aangezet om weg te loopen, en zich in de bosschen te verschuilen.

Over 't geheel geloof ik in 't bestaan van dit klein Geslacht van Menschen, die een Character en Zeden op zichzelven hebben. De *Laplanders* schynen eene middelsoort uit te maaken, tusschen Menschen van gewoone grootte, en deeze Dwergen. Beiden bewoonen zy de koudste Landen, en de hoogste Bergen der Aarde. Die van *Madagascar*, op welken deeze *Kimos* zich onthouden, zyn tusschen de zestien en zeventien honderd vademen boven de oppervlakte der Zee verheeven. De Planten en Kruiden, die op deeze hoogten groeijen, zyn natuurlyk klein.

Digitized by Google

Het getuigenis van den Heer DE MOLDAVE, daar mede eenſtemmig, komt hier op neder. Toen ik, in den Jaare MDCCLXVIII, aan het Fort *Dauphin* kwam, kreeg ik een Geſchrift in handen, berigt geevende van een *Pigmeen*-geſlacht, *Kimos* geheeten; het middelſte gewest van *Madagascar*, op de Breedte van 22 graaden, bewoonende. Ik nam de proeve, om my te verzekeren van de waarheid deezes verhaals, door een tocht te onderſtaan na het gewest, waar men beweerde dat dit klein Geſlacht zich onthieldt; doch, door de trouwloosheid en lafhartigheid myner Gidſen, mislukte myn toeleg. Egter kreeg ik zulke onbetwistbaare beſcheiden wegens dit zeldzaam verſchynzel, dat ik niet het minſte twyfel aan het beſtaan deezer *Madagascarſche Pigmeen*. De gewoone langte der Mannen is drie voeten en vyf duimen. Zy draagen lange ronde baarden. De Vrouwen zyn eenige duimen korter dan de Mannen, die naar de lengte dik en ſterk zyn. Hun kleur is minder zwart dan die der andere Inboorelingen des Eilands; hun hair kort, en katoenägtig. Zy ſmeeden yzer en ſtaal, waar mede zy hunne lanſen en pylen voorzien. Hun Land is omtrent zestig mylen ten Noordwesten van 't Fort *Dauphin* geleegen. Ik kreeg eene Vrouwe van dit Volk; men berigtte my, dat ze veel grooter was dan de *Kimos* gewoonlyk vallen: want zy was drie voeten en zeven duimen hoog. Zy was zeer rank, en hadt geen meer blyk van borſten dan de ſchraalſte Man.

By deeze Berigten, ſchryft de Abbé ROCHON, zou ik dat kunnen voegen van een Officier, die een *Kimos* Mansperſoon gekreegen hadt, en dien na *Europa* zou overgebragt hebben. Maar de Heer DE SURVILLE, die bevel voerde over het Schip, in 't welk men hem wilde ſchepen, weigerde hier aan zyne toeſtemming.

Moeten wy, voegt 'er de Abbé ROCHON nevens, naa deeze getuigenisſen, ons niet verwonderen, dat de Heer FLACOURT het beſtaan deezes Volks als een louter fabeltje heeft uitgekreeten? Doch het gezag van een Man, geheel en al tegen het Volk van *Madagascar* vooringenomen, kan tegen geene bewysſtukken, uit daaden opgemaakt, opweegen.

AAN-

Digitized by Google

AANMERKING OVER HET REIZEN MET KAMEELEN, EN DE TOEPASSING DAAR VAN, ALS EEN MAATSTOK, TEN DIENSTE DER AARDRYKSKUNDE.

DOOR JAMES RENNELL, *Esq. F. R. S.*

(Ontleend uit de *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, Vol. LXXXI. P. II. *for the Year* 1791.)

Majór RENNELL merkt op, dat, in allen afgelegen onderzoek, 't zy ingerigt ten dienste der Aardrykskunde, of niet, en 't zy gelukkig of ongelukkig uitvallende, ten aanziene van het hoofdoogmerk, het bedryf des onderzoeks zelve den Aardrykskundigen ſtoffe moet verſchaffen: en hier uit leidt hy af, dat, onder alle de ontdekkingen en verbeteringen, waar toe de oogmerken der loflyke *Aſſociation for promoting Discoveries in the interior Parts of Africa* ſtrekken, te wagten is, dat de Aardrykskunde van dat Land de ſpoedigſte vorderingen zal maaken. Indien men, in de daad, behoorlyke zorge draagt, om de zodanigen, die met het onderzoek belast zyn, zulke middelen te verſchaffen, als best aan hunne omſtandigheden voegen, en zulke onderrigtingen mede te deelen, als hun in ſtaat ſtellen om die middelen, met weinig moeite voor zichzelven, te gebruiken, moet dit ongetwyfeld het geval weezen; doch, ook zonder eenige middelen, hoe genaamd, uitgenomen die de Reiziger noodwendig moet gebruiken, om zich van plaats tot plaats te laaten brengen, en de berekening der dagen, daar toe beſteed, kan de Aardrykskunde zeer veel voordeels trekken. — De Heer RENNELL heeft, in een Vertoog, by de Koninglyke Societeit ingeleverd, poogen aan te wyzen, hoe dit best kan geſchieden door de wyze van reizen, allergeſchiktst om zich van te bedienen in het Land, waar deeze naaſpeuringen te doen ſtaan.

In *Africa* is de algemeenſte wyze van reizen op Kameelen, en beweert de Heer RENNELL, „ dat de Bereekening van den voortgang eens Kameels hem van alle „ andere de minst veranderlyke voorkomt, 't zy men „ dezelve by dagen of uuren neemt." Deeze byzonderheid kwam hem voor den geest, wanneer hy, (ſchoon met een ander oogmerk) de Reisverhaalen naging van

Digitized by Google

verſcheide Heeren, die de Woestynen, tusſchen *Aleppo*, *Bagdad* en *Busſorah*, op Kameelen doorkruist hadden.

De Heer RENNELL onderzogt vyf Dagboeken: te weeten, dat van den Heer CARMICHAEL, die met eene Caravane reisde, in welke 1000 Kameelen waren, en onder deezen 600 belaadene, de overige onbevragten; dat wil zeggen, die enkel één Man droegen, of een last van gelyk gewigt; dewyl de gewoone last van een Kameel op zeshonderd Ponden zwaarte gerekend wordt. Ten tweeden, dat gehouden werd door den Collonel CAPPER, die dezelfde Woestyn, in den Jaare MDCCLXXVIII, met eene Caravane, waarin tusſchen de 80 en 100 ligt belaadene Kameelen waren. Ten derden, des Heeren HUNTER's Dagboek van zyn Doortocht door deeze Woestyne, in den Jaare MDCCLXVII. Deeze drie Heeren trokken allen de groote *Arabiſche Woestyne* door, en de tyd, welken zy beſteedden, in van *Aleppo* na *Busſorah* te gaan, was 322, 310 en 299½ uuren, voor ieder.

De Heer RENNELL merkt op, dat het grootſte gedeelte van dit verſchil, hoe gering ook als men de tydlengte in agt neemt, ontſtondt in een klein gedeelte van den tyd; naamlyk, op de Reis van *Aleppo* na *Hagla*, in den beginne, daar uit ontſtaande, dat de Reizigers, zich op verſchillende afſtanden van *Aleppo* by de Caravanen vervoegende, vooraf ſneller gereisd hadden, dan het ryden op Kameelen medebrengt, en verder in een klein gedeelte van het laatſte der Reize tusſchen *Rackamah* en *Busſorah*; waar, om de eene of andere reden, deeze Heeren verſchillende wegen insloegen: want hy toont, dat de uuren, door deeze Reizigers beſteed in van *Hagla* na *Rackamah* te gaan, waren 193¼, 194½, 187½.

De twee andere Reistochten, welke de Heer RENNELL vergeleek, waren die van den Heer HOLFORT, in MDCCLXXX, en van den Heer IRWIN, in MDCCLXXXIV. Deeze beide Heeren gingen door de *Kleine Woestyn*, gelyk men dezelve gewoonlyk noemt, en door de Stad *Bagdad*. Naa, op verſcheide wyzen, de bewysſtukken, welke deeze Reisbeſchryvingen verſchaffen, vergeleeken te hebben, beſluit de Heer RENNELL, dat de Uurberekening van den voortgang eens Kameels, volgens CARMICHAEL's Reize, is 2.475 *Britſche* Mylen; volgens Collonel CAPPER's 2.51; volgens HUNTER's 2.585; volgens IRWIN's 2.48, en volgens HOLFORT's 2.5; en dat de gemid-

Digitized by Google

middelde berekening, uit deeze vyf proeven opgemaakt, 2.51 *Britſche* Mylen geeft voor het geen een Kameel in een uur aflegt: 't geen derhalven mag genomen worden voor 2½ myl, *Britſche* maat.

De Heer RENNELL geeft wyders op, dat het uit deeze Reisverhaalen niet blyke, dat de last van een Kameel eenigen invloed hebbe op den ſpoed welken dit Beest maakt, wanneer men 't zelve op zyne eigene wyze laat loopen, 't geen altoos in de Caravanen het geval is: het eenige, wat de last in 't reizen op Kameelen doet, beſtaat hier in, dat het Dier, geheel belaaden, zo langen tyd niet voorttrekt, als wanneer het ligt belaaden is.

Naardemaal het, egter, mogelyk is, dat alle Perſoonen, in de binnenſte gedeelten van *Africa* gezonden, geene Horologien by zich hebben, en dit meestal by de Inboorelingen plaats zal vinden, heeft de Heer RENNELL, door het vergelyken van het getal der dagen, in welken elk deezer vyf Reizen, een van TEIXERA, door de *Chaldeenſche* Woestyn, gedaan zyn, met het geheele getal der uuren, verloopen op hunne Reistochten, de volgende omſtandigheden afgeleid: dat de zwaar belaadene Caravanen, met welken de Heeren CARMICHAEL, HOLFORT en TEIXERA voorttoogen, gemiddeld elken dag 7 u. 10′, 7 u. 40′, en 7 u. 50′ reisden; en dat de ligte Caravanen van de Heeren IRWIN, CAPPER en HUNTER, gemiddeld elken dag 9 u. 12′, 8 u. 38′ en 8 u. 45′ afleiden; het gemiddeld getal der eerstgemelden is 7 u. 27′ en van de laatstgenoemden 8 u. 52′. Wanneer men dan rekent dat de voortgang der Kameelen, in eene Caravane trekkende, 2½ myl in een uur is, zal de afſtand, door zwaar belaadene Caravanen afgelegd, op een gemiddelden dag, 18.625 *Britſche* Mylen, en die van ligtbevragte 22⅝, weezen. Zo dat hier uit volgt, dat een Reiziger, die een Zak-compas heeft, om hem den koers van den weg dien hy neemt aan te wyzen, en kan zeggen welke die was, en teffens opgeeven het getal der dagen, door de Caravanen beſteed om van de eene plaats na de andere te trekken, zeer veel kan toebrengen tot het verbeteren van de Aardryksknnde in het Oosten.

De Preſident en Raad der Koninglyke Societeit heeft een der Eerepryzen, uit de gifte van Sir GODFREY COPLEY oorſpronglyk, die toegeweezen worden aan den Schryver der nutſte Uitvinding, voor het Jaar 1791, toegekend aan den Heer RENNELL, wegens het ingeleverd Stuk, waarvan wy den voornaamen Inhoud opgaven.

Digitized by Google

BESCHRYVING VAN DE CHARACTERS, GEWOONTEN, EN PERSOONEN, DER OORSPRONGLYKE BEWOONDEREN VAN AMERICA.

(Overgenomen uit de *Travels into North and South Carolina, by* WILLIAM BARTRAM.)

(*Vervolg van bl.* 206.)

BERIGT WEGENS HET STAATSBESTUUR, EN DE BURGERLYKE MAATSCHAPPY, DER AMERICAANSCHE INDIAANEN; ALS MEDE VAN HUNNE HUWELYKS- EN LYKPLEGTIGHEDEN, EN TAAL.

Het Stelzel van Staatkunde is natuurlyk en eenvoudig, en zo weinig zamengefteld als 't geen men wil dat heerscht in de Huishouding der Mieren en der Byen: het fchynt uit niets anders te beftaan, dan uit de eenvoudige voorfchriften der Natuurlyke Rede, duidelyk voor een ieder; nogthans by hun als Godlyk aangepreezen door hunne verftandige en deugdzaame Oudften, als noodig ter bevorderinge van onderling geluk; even kragtig, even verbindend, als of het voorgefteld en toegeftemd ware in eene algemeene Vergadering; elks geweeten draagt 'er de overtuiging van om; de gulden regel *Doet anderen zo als gy wenscht gedaan te worden*, is hun ftreeds voor oogen, en brengt eene Maatfchappy voort, vol vrede en liefde, in de daad kragtdaadiger ftrekkende tot het bevorderen van menschlyk geluk, dan het kunftigst gevormd Stelzel van hedendaagfche Staatkunde, van Wetten, door dwangmiddelen aangedrongen: de Menfchen vinden zich hier allen op gelyken voet, wat het bezit en genot aanbelangt van de algemeene behoeften en geryflykheden des leevens; want Weelde kennen, en Overdaadigheden hebben, zy niet.

Eene natuurlyke ondergefchiktheid heeft 'er plaats; de hoogfte, fouveraine, of uitvoerende, Magt, huisvest in een Raad van bejaarde Opperhoofden, Krygshelden en anderen, agtbaar van wegen hunne wysheid, dapperheid en deugd. —— Aan 't hoofd deezer Vergaderinge zit voor, hun Koning, of *Mico*, 't welk een Opperregeerder betekent; de Gouverneurs van *Carolina*, van *Georgia*, enz. worden *Micos* genaamd; de Koning van *Engeland* draagt den

den naam van *Antapala-mico-clucco* (*), 't geen zo veel zegt als *de groote Koning over het groote Water.*

De Koning, ſchoon hy erkend wordt de eerſte en voornaamſte Man te zyn in de Stad, of Stam, en vereerd met alle kenmerken van hoogagting en liefde, en, wanneer hy in den Raad voorzit, met eene hulde zo diep als men aan den willekeurigſten Vorst in *Europa*, of in het *Oosten*, toebrengt, en zyn Zetel, als hy afweezig is, nooit door iemand anders bekleed wordt, is niet gevreesd, en, buiten den Raad zynde, verkeert hy met het Volk, en zy met hem, als een gemeen Man, op de ongedwongenſte en gemeenzaamſte wyze.

Hoewel de *Mico*, of Koning, verkieslyk is, moet, nogthans, zyne bevordering tot die hooge waardigheid in een gansch ander licht beſchouwd worden dan de verkieslyke Monarchen in de Oude Wereld, waar de beklimming van dien hoogen Eeretrap veelal te wege gebragt wordt door partyſchap, en den invloed van Vrienden, gewonnen door list, door omkooping, en niet zelden door gewelddaadige middelen; en, naa dat de Throon verkreegen is door middelen, weinig beter dan overweldiging, moet de Throonbekleeder daar op beſchermd en ondersteund worden, door dezelfde of ſoortgelyke laage middelen als 'er hem op plaatſten. —— Geheel anders is 't gelegen met de Majeſteit van den *Muſcogulge Mico!* hy zoekt noch in 't openbaar, noch heimſyk, het Volk; om door 't zelve verheeven te worden in den ſtand om hun te bevelen, en te heerſchen; neen, zyne verheffing is geheel verborgen; even gelyk de Zon opgaat om den aardbodem weldaadig te beſchynen, zo komt de Koning als een weldoende Godheid by hun op.

Niemand zal u zeggen hoe, en wanneer, hy hun Koning werd, doch hy wordt algemeen erkend, de grootſte Perſoon onder hun te zyn; hy wordt geägt, bemind en geëerbiedigd, ſchoon hy even als anderen met hun verkeert, eet, drinkt en danst. Zyne Kleeding is dezelfde als die zyner Medeburgeren, en een Vreemdeling kan 's Konings Wooning niet onderkennen van die der anderen, door eenigen uitwendigen luister; nogthans handelen zy als of hun *Mico* hun gade ſloeg; zelve onzigtbaar zynde. Met één woord, hun *Mico* ſchynt by hun de Vertegenwoor-

(*) *Clucco* betekent *groot* of *uitſteekend.*

woordiger der Voorzienigheid, of van den Grooten Geest, dien zy erkennen dat voorzit in, en invloed heeft op, hunne raadſlagen en openbaare bedryven. In perſoon zit de *Mico* dagelyks voor in hunne Raadsvergaderingen op het openbaar plein: en zelfs geldt hier zyn ſtem, ten aanziene van voorkomende zaaken, niet meer dan die van andere Hoofden of Raadsheeren; hy geeft zyn raadſlag, als een der besten en wysſten uit den Stam, niet uit kragte van Koninglyk voorregt. Dan, of tot hunne eindelyke beſluiten eenpaarigheid, of alleen meerderheid, van ſtemmen vereischt wordt, kan ik niet met zekerheid zeggen; doch waarſchynlyk treedt de Minderheid volvaardig toe, wanneer 'er eene Meerderheid is.

Het werkzaamst gedeelte van des *Mico's* post beſtaat in het Burgerlyk Bewind van de Stad, of Stam; hier heeft hy de magt en 't voorregt, om den Raad zamen te roepen om te handelen over Oorlog en Vrede, over alle openbaare belangen, en onderzoek te doen en te beſlisſen op klagten en verſchillen; doch hy bezit de minſte ſchaduw niet van uitſluitende uitvoerende Magt. Hy ontvangt de eerſte bezoeken der Vreemdelingen, geeft gehoor aan de Afgevaardigden met geſchenken, en heeft de beſchikking over de openbaare Koornſchuur.

In waardigheid en magt komt den *Mico* 't naast, de Groot-Veldheer; deeze vertoont, by afweezigheid van den *Mico*, dien Vorst in den Raad; zyn ſtem is van 't grootſte gewigt in Krygszaaken; zyn magt en gezag is geheel onafhanglyk van den *Mico*, hoewel, wanneer een *Mico* op een Krygstocht uitgaat, hy aan 't hoofd des Legers optrekt, en Opper-Veldheer is. 'Er zyn veele Krygshoofden in eene Stad, of Stam, die Capitein, of Aanvoerders, zyn van de Krygsbenden; zy zyn bejaarde Mannen, die in hunne jeugd zich onderſcheiden hebben door dapperheid, ſchranderheid en onvertzaagdheid; deeze oude Krygshoofden maaken, voor geen gering gedeelte, hunne waarlyk agtbaare Raadsvergaderingen uit.

In elke Stad, of Stam, is een Hooge-Priester, die verſcheide jongere en aankomende Priesters onder zich heeft, door de Blanken Bezweerders, of Tovenaars, genoemd. Deeze Hooge-Priester, of *Seer*, zit voor in geestlyke zaaken, en is een Perſoon van veel beduidenis; hy bezit grooten invloed op den Staat, en bovenal wat den Kryg betreft. De Raad beſluit nimmer tot een Krygstocht

Digitized by Google

tocht tegen den Vyand, zonder zyn medeweeten en toeſtemming.

De *Americaanſche Indiaanen* gelooven, in 't algemeen, dat hun *Seer* gemeenſchap heeft met magtige onzigtbaare Geesten, welke zy veronderſtellen deel te hebben in 't beſtuur der menſchlyke zaaken, zo wel als der Elementen; dat hy den uitſlag van een Krygstocht kan voorzeggen; en zyn invloed is zo groot, dat zy dikwyls een Leger hebben doen ſtil houden en te rug trekken, als het zich, naa een marsch van verſcheide honderd mylen, een dagreizens van hunnen vyand af bevondt: in de daad, hunne voorzeggingen hebben veelen verſteld doen ſtaan. Zy voorſpellen Regen en Droogte, en wenden voor, het naar welgevallen te kunnen doen regenen; zy geneezen kwaalen, toveren, en dryven booze Geesten uit; zelfs maatigen zy zich het vermogen aan, van Donder en Blixem te kunnen beſtuuren.

Men heeft deeze *Indiaanen* in geenen deele voor Afgodendienaars te houden, of men moest het blaazen van Tabaksrook na de Zon, en het vreugdebetoon by het verſchynen van de Nieuwe Maan(*), dus noemen. Zy zyn zo verre van Afgodery, dat zy geene Beelden hebben, noch eenige Godsdienſtige Plegtigheid, zo verre ik heb kunnen ontdekken; maar zy bidden den Grooten Geest, den Schenker en Wegneemer van den adem des leevens, met den diepſten eerbied aan.

Zy gelooven in eenen Toekomenden Staat, waar de Geest leeft; zy noemen dien de Wereld der Geesten, waar dezelve verſchillende maaten van rust en geluk genieten, naar gelange zy hier op aarde hunne dagen doorbragten: een Man, die in zyn leeven een onvermoeid Jaager geweest is, en ryklyk voor zyn Gezin gezorgd heeft, een moedig en onverſchrokken Oorlogsheld, een die regtvaardig leefde, en al het goede deedt wat in zyn vermogen was, zal, huns oordeels, in de Wereld der Geesten, zyn tyd ſlyten in een warm vermaaklyk Land, waar uitgeſtrekte en bloemryke Velden zyn, en hooggetopte Bóſ-

ſchen,

(*) Ik heb jonge Lieden zeer vrolyk en boertende gevonden by het ſchynen der Nieuwe Maan, zeggende: hoe beſchaamd kykt zy van onder haar ſluier; naa dat ze twee of drie nagten by de Zon geſlaapen heeft, ſchaamt zy zich haar aangezigt te vertoonen.

Digitized by Google

ſchen, bewaterd door zuivere Rivieren, vervuld met overvloed van allerlei Wild; alles onder een heldere, onbewolkte, en altoos bedaarde, lugt; in 't kort, een Gewest waar volheid is, en ongeſtoord vermaak.

Onder hun loopen veele vertellingen van ſchynvertooningen en gezigten der zodanigen huns Volks, die zy voor dood hielden; maar naderhand herleefden, en verhaalen deeden van 't geen zy gezien hadden, welke ſtrekten om hun ter Pligtsbetragting aan te zetten.

Vóór dat ik onder de *Indiaanen* verkeerde, had ik te meermaalen gehoord, dat deeze Volken, wanneer hunne Ouders, door zeer hoogen ouderdom, zwak wierden, en zichzelven niet langer konden helpen, uit medelyden met hunne ellenden, hun na de andere Wereld zonden door een ſlag met den Tomahawk. Zulk eene maate van boosheid en godloosheid kwam my zo ongeloofbaar, onmenſchlyk en ſchriklyk, voor, dat ik met veel beswaars het beſluit nam om 'er onderzoek op te doen.

De Kooplieden verzekerden my, dat zy geen voorbeeld wisten van zodanig eene barbaarschheid; doch dat men voorbeelden hadt van het volvoeren eens zo ſchriklyken bedryfs, op het ernſtig verzoek des Slachtoffers.

Toen ik my te *Muccilaſſe* bevond, begaf ik my, 's morgens vroeg, op de uitnoodiging van den Opperkoopman, na het openbaar plein; met ons neemende eenige geſchenken voor de *Indiaanſche* Opperhoofden. By onze aankomst namen wy plaats in een kring van eerwaardige Mannen, rondsom een vuur, in 't midden van het plein. Andere Burgers kwamen, van tyd tot tyd, toevloeijen; onder deezen werd ik getroffen met eerbiedig ontzag, op het verſchynen van een zeer oud Man; het weinige hair, 't welk hy hadt, was wit als ſneeuw; hy werd geleid door drie Jongelingen, aan elken arm een, en een agter hem, ter ondersteuning. Op zyne aankomst werd hy welkom gewenscht door den geheelen kring; men maakte voor hem plaats; hy zag 'er zo genoeglyk uit als een Jongeling, ſchoon ſteeke blind door de jaaren; hy was het oudſte Opperhoofd der geheele Stad, en zy ſcheenen allen hem te eerbieden.

Korten tyd naa dat de Grysaart was gaan zitten, deelde ik myne geſchenken uit; aan hem gaf ik een zeer fyne Zakdoek, en een wrong beste Tabak; dit geſchenk ging door de handen van een bejaard Opperhoofd, die naast hem zat, en hem vertelde dat het een geſchenk

was

was van een hunner blanke Broederen, kortlings van *Charleston* gekomen. Hy ontving het geschenk met een lach op zyn gelaat, en bedankte my; de gunst onmiddelyk beantwoordende met zyn eigen steenen Pyp en Tabakszakje my aan te bieden. Vervolgens sprak hy my aan met een lange reden, welke uitliep op de waarde die hy stelde in de vriendschap der *Carolinaanen*. Hy vermeldde, onder anderen, dat zy, toen hy jong was, geen yzeren bylen, potten, messen of snaphaanen, hadden, dat zy hun eigen steenen bylen, aarden potten, steenen messen, boogen en pylen, gebruikten, en dat hy de eerste was, die de goederen der Blanken in zyne Stad bragt; welke hy op zyn rug droeg van *Charleston*, vyfhonderd mylen te voet; want zy hadden toen nog geen Paarden.

De Opperkoopman vertelde my daarop eene byzonderheid, betreffende dien Aartsvader, niet lang geleeden gebeurd. —— Op een morgen dat zyne Oppasfers hem gebragt hadden by het Raadsvuur, hadt hy, eer hy zich nederzette, het Volk op deeze wyze aangesprooken: —— „ Gy bemint my nog. —— Wat kan ik thans doen om „ uwe oplettenheid te verdienen? Niets. —— Ik ben „ nergens goed toe. —— Ik kan niet zien eenig Wild „ op te jaagen, of te schieten. —— Ik weet, ik ben „ niets dan een last voor u. —— Ik heb lang genoeg „ geleefd. —— Laat myn Geest van hier verhuizen. —— „ Ik verlang de Krygshelden van myne jeugd te zien in „ de Wereld der Geesten. —— (*Zyn boezem ontblootende*) „ hier, neem den Tomahawk, en tref my!" —— Zy gaven eenstemmig te verstaan: —— „ Wy willen niet — „ wy kunnen niet — wy begeeren u by ons te houden!"

Wat de Huwelykspleegtigheden der *Americaansche Indiaanen* betreft, deeze zyn zeer eenvoudig, doch verschillen grootlyks by onderscheide Volken en Stammen. By sommige, die tot de *Muscogulge*-Verbintenis behooren, heeft men my berigt, dat de Trouwplegtigheid in deezer voege toegaat. Wanneer een Jongman zyn zin gevestigd heeft, en beslooten om te trouwen, neemt hy een riet, van die soort als zy gebruiken tot boomstaaken; met het zelve gaat hy, (naa toestemming van haare Ouders of naaste Bloedverwanten bekomen te hebben,) na het huis van zyne Beminde, vergezeld door zyne Vrienden en Medegenooten, en steekt, in tegenwoordigheid der Bruilofts-gasten, dit riet recht overeinde in den grond: kort daar op komt zyne Beminde met een ander riet, 't geen zy ne-

nevens 't zyne in den grond ſteekt, en dan zyn ze getrouwd; hierop verwisſelen zy de rieten, die weggenomen en ter zyden gelegd worden als openlyke blyken en bewyzen van hunne Egtverbintenis, welke men viert met feesthouden, muzyk en dans. Elk der Bloedverwanten en Vrienden, by deeze Trouwplegtigheid, zo eenvoudig, tegenwoordig, brengen iets toe tot het oprigten der nieuwe Familie. Zo ras het Huwelyk voltrokken is, komen de Inwoonders der Stad zamen, en de Raad beveelt, of vermaant, dat 'er een nieuw Huis zal gebouwd worden voor het jonge Paar. Elk in de Stad leent 'er de hand toe, en het werk wordt in één dag begonnen en voltooid.

De hoedanigheden, die eenen Jongman het meest aanpryzen by zyn uitgekooze Meisje, beſtaan daar in, dat hy een dapper Krygsheld, of een kundig en wel afgerigt Jaager, is.

Zy trouwen alleen voor één enkel Jaar, en, volgens eene oude gewoonte, vernieuwen zy, naa het verloop van dien tyd, het Huwelyk; doch 'er is naauwlyks één enkel voorbeeld, dat zy ſcheiden, naa Kinderen by elkander verwekt te hebben. En, in dit geval, neemt de Moeder de Kinderen onder haare beſcherming, ſchoon de Vader verpligt is voor derzelver onderhoud, geduurende derzelver minderjaarigheid en 's Moeders Weduwſchap, te zorgen.

De *Muſcogulges* ſtaan de Veelwyvery in de grootſte uitgeſtrektheid toe: elk Man neemt zo veele Vrouwen als hem behaagt; doch de eerstgekoozene blyft den voorrang behouden, de overige zyn aan haar ondergeſchikt.

't Is niet vreemd, dat een aanzienlyk Man onder dit Volk, die reeds zes Vrouwen heeft, een Meisje ziende van acht of negen jaaren, 't welk hem gevalt, als hy kan overeenkomen met haare Ouders of Voogden, haar trouwt, en in die tedere jaaren in zyn huis neemt.

Overſpel wordt altoos geſtraft met 't afſnyden des hairs, de eenige Lichaamsſtraffe onder hun; de Dood of Verbanning ſtaat op Moord, Eerloosheid of Diefſtal, en mindere misdryven; dan de herhaalde tekens van veragting en belaching zyn zo veelvuldig, dat Eerloosheid doorgaans eindigt in vrywillige Ballingſchap. En deeze Uitgeweekenen zyn doorgaans de omzwervende Snoodaarts, die op de grenzen roof en moord pleegen.

De

Digitized by Google

De *Muscogulges* begraaven hunne dooden in de aarde. Zy graaven een diepe vierkante put, onder de kist, waarin de overledene legt, omheinen het graf met Cypressenhout, en zetten het lyk in eene zittende geſtalte, als of het leefde; zy begraaven, nevens hem, zyn Snaphaan, Tomahawk, Pyp, en zodanige andere dingen, waar op hy, by zyn leeven, den meesten prys ſtelde. Zyne oudſte Vrouw heeft de eerſte keus uit de dan overgeblevene goederen; het verdere wordt onder zyne andere Vrouwen en Kinderen uitgedeeld.

Op eene geheel andere wyze leggen de *Chactaws* de laatſte eere af aan de overledenen. Zo ras iemand geſtorven is, rigten zy eene hoogte op, van achttien of twintig voeten, in een bosch, digt by de Stad; op dezelve plaatzen zy het lyk, los overdekt met een kleed; hier blyft het bezogt en beſchermd door Vrienden en Bloedverwanten, tot het vleesch zo verre begint te rotten, dat het zich gemaklyk van de beenderen laat ſcheiden. Lieden, hier toe beſtemd, en wier werk het is, haalen het vleesch zeer zuiver van de beenderen, waſchen en zuiveren dezelve; deeze, gedroogd en door de lugt gezuiverd zynde, plaatzen zy in een keurlyk daartoe gewerkt kistje, 't welk weggezet wordt in een Beenderenhuis, in elke Stad ten dien einde gebouwd. Wanneer dit Beenderen-huis vol is, heeft 'er eene ſtaatlyke Begraafenis plaats. De naaste Vrienden of Bloedverwanten der geſtorvenen komen, op eenen beſtemden dag, by het Beenderen-huis, neemen de kistjes op, en volgen elkander naar rang des Ouderdoms; de naaste Bloedverwanten houden zich ieder by het tot hun behoorend kistje: de menigte volgt agter aan, als één Gezin uitmaakende, met een vereende ſtem van beurtlings gejuich en geklag: met langzaamen tred gaan zy dus voort tot de algemeene Begraafplaats, waar zy de kistjes nederzetten, zodaniger wyze, dat ze een Pyramide vormen (*); ten laatſten overdekken zy het alles met aarde, waar uit een kegelvormige hoogte ontſtaat; Stadwaards in ſtaatlyken trein wederom-

(*) Eenige kundige Lieden, met welken ik verkeerde, gaven het als hun gevoelen op, dat alle die pyramidaale kunſtig gemaakte heuveltjes, veeltyds *Indiaanſche Bergjes* geheeten, by zodanige gelegenheden gevormd, en Begraafplaatzen zyn. Ik kan dit niet toeſtemmen.

Digitized by Google

dergekeerd, besluiten zy dien dag met een Feest, het *Feest der Dooden* geheeten.

De *Chactaws* worden door de Kooplieden *Platten*, of Plat-hoofden, geheeten. Alle de Mannen hebben het voor- en agterhoofd zeer plat, door kunst ingedrukt. Het geschiedt op de volgende wyze. —— Zo ras een Kind gebooren is, bezorgt de Oppasster een houten toestel, geschikt om het Kind te ontvangen, 't geen 'er op den rug in gelegd wordt; dat gedeelte, waar het hoofd rust, heeft de gedaante van een tichelvorm. In deezen draagbaaren toestel wordt het Kind vastgemaakt, en een zak met zand op het voorhoofd gelegd; deeze veroorzaakt, door eene zagte drukking, van de slaapen des hoofds na boven toe, eenigzins de gedaante van een tichelsteen: door deeze kunstbewerking hebben zy hooge voorhoofden, die schuins agterwaards afloopen. Deeze Lieden zyn zo keurig niet, als de *Muscogulgas*, in het versieren hunner hoofden, en slordig in 't overige hunner kleeding. Anderzins staan zy bekend voor vernuftig, braaf, stout en onverschrokken, schoon vreedzaam van aart; de *Creeks* erkennen hun voor dapper.

Men wil, dat zy de kundigste en werkzaamste Landbouwers zyn, groote Plantadien en Landgoederen hebben, waar zy, op de wyze der Blanken, veel van hun tyd besteeden in het voortzetten van den Akkerbouw. Te deezer oorzaake zyn hunne Landen algemeen bearbeid, en beter bevolkt dan eenige andere *Indiaansche* Staat, ons bekend. Het getal hunner Inwoonderen agt men dat het getal van het geheele *Muscogulge*-Bondgenootschap wyd en verre te boven gaat; schoon hun grondgebied geen vierde van de uitgestrektheid haale van het *Muscogulgeesche*.

Het bleek my uit eigen waarneeming, en de onderrigtingen welke ik bekwam, dat de *Americaansche Indiaanen* vry redelyke begrippen koesteren wegens de Onsterflykheid der Ziele, en van een Toekomend Leeven in eene Maatschappy: om, derhalven, zedelykheid in te boezemen, en het menschlyk geluk te bevorderen, juichen zy lofwaardige daaden toe, als pryslyk, en noodzaaklyk ten steun van de Burgerlyke Zamenleeving, en het handhaaven van de waardigheid huns Stams, terwyl zy teffens ter verzekering strekken van een gerusten staat in de Wereld der Geesten, naa hun overlyden. 't Is by hun eene algemeen erkende waarheid, dat de Groote Geest alle goeden en braaven begunstigt.

De

Digitized by Google

De Muſcogulgeeſche Taal wordt in 't geheele Bondgenootſchap geſprooken, (ſchoon 't zelve uit veele Volken beſtaat, die elk eene ſpraak op zichzelven hebben,) als mede by hunne Vrienden, de *Natches*. Ook zeggen de *Muſcogulges*, dat de *Chicaſaw*- en *Chactawſche* Taalen ſlegts byzondere Tongvallen van hunne Taal zyn.

Deeze *Muſcogulgeeſche* Taal klinkt zeer aangenaam, is zagtſtreelend en muſicaal: de Letter R wordt in geen woord van dezelve gehoord: de Vrouwen, inzonderheid, hebben eene zo fyne muſicaale ſpraak, dat het geluid eenigzins op 't zingen der Vogelen gelykt: als men ze hoort, en niet ziet, zou men het voor het geſnap van jonge Kinderen houden. De ſpraak der Mannen is ſterker en klinkender; doch niet hard, en nooit ſpreeken zy als uit de keel. Ik geloof, dat de Letter R niet gebruikt wordt in het vormen van eenig woord, in eenige Taal des Bondgenootſchaps.

In tegendeel is de *Cherokeeſche* Taal zeer ſterk, eenigzins ruw en klinkend, men hoort de Letter R veel maalen: met dit alles mag ze aangenaam en welluidend heeten. Alle de *Indiaanſche* Taalen zyn vol verbloemde ſpreekwyzen, en redenkunſtige figuuren; hunne handen, de buiging van hunne hoofden, hun oogſlag, met één woord, elk lid des lichaams ſpreekt mede, en dient om hunne Aanſpraaken welſpreekend, overreedend en kragtig, te maaken.

HET KOFFYHUIS VAN SURAT.

Een Oostersch Vertelzel.

(Uit de *Etudes de la Nature*, *par M.* DE ST. PIERRE.)

In de Stad *Surat* was een Koffyhuis, waarin Menſchen van allerlei Landaart zamenkwamen. Op zekeren dag trad 'er een *Perſiaansch Seider*, of Regtsgeleerde, binnen. Deeze Man hadt geheel zyn leeven beſteed in Godgeleerde Naſpeuringen, en egter geloofde hy niet langer in 't beſtaan eener Godheid. „ Wat is GOD?" ſprak hy, „ Van waar komt hy? Van wien „ ontleent hy zyn oorſprong? In welk gedeelte des Heelals „ beſtaat hy? Was hy een Lichaamlyk Weezen, wy zouden „ hem zien; was hy een Geestlyk Weezen, hy zou verſtandig „ en rechtvaardig zyn, en niet toelaaten dat zyne redelyke „ Schepzelen ongelukkig wierden. Ik, by voorbeeld, zou, „ naa zo veel tyds in zynen dienst beſteed te hebben, Opper- „ priester te *Ispahan* geweest zyn, in ſtede van my genoodzaakt

„ te

„ te vinden om *Perſis* te ruimen; naa myn best gedaan te heb-
„ ben om myne Landgenooten te verlichten. Blykbaar is het,
„ derhalven, dat 'er geen GOD beſtaat." — In deezer voege was
deeze Geleerde door zynen hoogmoed het ſpoor byster ge-
raakt. Door ſteeds te redenkavelen over den eerſten Oorſprong
aller dingen, hadt hy, ten laatſten, zyn verſtand verlooren; in
zo verre, dat hy het in zyn hoofd kreeg, dat hy van zyn
eigen verſtand niet beroofd was; maar dat het Oneindig verſtand,
't geen het Heelal beſtuurt, niet beſtondt.

Deeze *Sejder* hadt een Slaaf, een *Kaffer*, bykans naakt, lig-
gende aan den ingang van het Koffyhuis. Hy zelve ging zit-
ten op een Sopha, en nam een kop met Opium. Wanneer
deeze drank op hem begon te werken, ſprak hy zyn Slaaf, die
op een ſteen in de zonneſchyn zat, bezig met de vliegen,
welke hem plaagden, weg te dryven, in deezer voege aan: —
„ Gy arme *Neger*, gelooft gy dat 'er een GOD is?" — „ Wie
„ kan 'er aan twyfelen!" antwoordde de Slaaf, en haalde op
dat oogenblik een klein van hout geſneeden Aapje te voor-
ſchyn uit een oud ſtuk katoen, om zyn middel gewonden. —
„ Hier," ſprak hy, „ is de GOD, die my beſchermd heeft
„ van myne geboorte af. Die GOD is gemaakt van de *Fetiche*-
„ Boom (*), die in myn Geboorteland groeit." —— 't Ge-
zelſchap in het Koffyhuis ſtondt niet min verwonderd over het
Antwoord van den Slaaf, dan over de Vraag des Meesters.

„ Gy arme Domkop," zeide een *Bramin*, zyne ſchouders
ophaalende, „ hoe, draagt gy uwen GOD in uwen gordel? —
„ Weet, dat 'er geen ander GOD is dan BRAMA, die de Wereld
„ ſchiep, en wiens Tempels aan de oevers van den *Ganges*
„ gevonden worden. De *Bramins* alleen zyn zyne Prieſters;
„ en het is door dien byzondere beſcherming, dat zy, te mid-
„ den van alle de omwentelingen in *Indie*, een reeks van 120,000
„ jaaren bewaard gebleeven zyn."

De *Bramin* werd in de reden gevallen door een *Jood*, die
zich op deezen trant liet hooren: „ Hoe kunnen de *Bramins*
„ gelooven, dat GOD geene Tempels, dan in *Indie*, heeft, en
„ dat hy voor hunne Caſt alleen beſtaat? Daar is geen andere
„ GOD, dan de GOD van ABRAHAM, en hy heeft geen ander
„ Volk, dan het Volk van *Iſraël*. Hy bewaart het nog,
„ ſchoon over den geheelen Aardbodem verſpreid, en zal het bly-
„ ven bewaaren tot het gelukkig tydperk, wanneer hy *Jeruſa-*
„ *lem* aan 't zelve zal wedergeeven, de heerſchappy over alle
„ Volken ſchenken, en hun Tempel, eertyds een Wereldswon-
„ der,

(*) *Fetiche* is een naam, welke in *Africa* aan de Godheden van eenig Gewest gegeeven wordt, eene van welke veronderſteld wordt het bewind te voeren over het geheele Landſchap, eene andere over elk Huisgezin. Deeze Afgod is gemaakt van een byzonderen Boom, op welken geſneeden is de Kop van een Aap, een Vogel, of van zulk een ding, als de verbeelding aan de hand geeft.

Digitized by Google

„ der, herſtellen." Onder het uitboezemen deezer woorden ſtortte de *Iſraëliet* eenige traanen.

De *Jood* zou voortgevaaren hebben, was niet een *Italiaan* tusſchen beiden gekomen; op een toornigen toon dus aanvangende: „ Gy geeft een zeer beledigend denkbeeld op van „ GOD, beweerende, dat de *Iſraëliten* alleen de Voorwerpen „ zyn zyner gunſte. Hy verwierp hun voor meer dan zeven„ tien honderd jaaren; dit is blykbaar uit hunne tegenwoor„ dige verſtrooijing. Hy noodigt nu alle Menſchen om in den „ ſchoot der *Roomſche* Kerke te komen, buiten welke 'er geene „ zaligheid is."

Een *Proteſtantsch Leeraar*, van de *Deenſche* Zending te *Tranquebar*, voerde, met een verſtoord gelaad, den *Catholyken Prieſter* te gemoete: „ Hoe kunt gy dus allen van de zaligheid „ uitſluiten, dan die Leden zyn van uwe Afgodiſche Kerkge„ meenſchap? Weet, dat niemand kan behouden worden, dan „ die, als Leerlingen van JESUS, overeenkomſtig met zyn Euan„ gelie, GOD in Geest en Waarheid dienen."

Een *Turk*, onder 't rooken van zyn pyp, dit geſprek des *Roomschgezinden* en *Proteſtants* aangehoord hebbende, ving op een deftigen trant aan: „ Vaders! waarom bepaalt gy de kennis„ neeming van GOD tot uwe Kerken? De Wet van JESUS is „ voor altoos vernietigd zints de Godlyke Zending van MA„ HOMETH, den *Trooster*, voorſpeld door dien eigen JESUS, het „ Woord van God. —— *Uw* Godsdienst beſtaat alleen in eenige „ weinige Koningryken; de *Onze* is op de puinhoopen van „ denzelven gebouwd, in de beſte Landen van *Europa*, *Africa*, „ *Aſia*, en op de Eilanden. Dezelve zie thans op den Zetel van „ den Grooten Mogol, en is doorgedrongen zelfs tot in *China*, „ dat Ryk vol kundigheden. Gy erkent zelve de verwerping „ der *Joden* in hunne tegenwoordige vernedering, erkent de „ Zending des Propheets in zyne overwinningen. Niemand kan „ behouden worden dan de Vrienden van MAHOMETH en OMAR: „ wat de Leerlingen van ALI betreft, zy zyn Ongeloovigen!" —— Op dit zeggen glimplachte de *Seider*, die een *Perſiaan* van afkomst was, waar men meestal de Secte van ALI aankleeft.

Dit Godgeleerd geſprek veroorzaakte, onder Lieden van zulke onderſcheidene Volken en Begrippen, geene geringe beweeging: want, behalven de reeds gemelden, bevonden zich daar *Abyſſiniſche Christenen*, *Copthen*, *Tartaarſche Lamasgezinden*, *Arabiſche Ismaëliten*, en *Guebers* of *Vuuraanbidders*. Deeze allen twistredenden over de Natuur van GOD, en den Dienst aan hem verſchuldigd; elk beweerende, dat de eenige waare Godsdienst die zyns eigen Lands was.

In de Koffykamer bevondt zich een geleerd *Chineesch*, een Leerling van CONFUCIUS, die reisde om een ſchat van kundigheden te verzamelen. Hy zat in een hoek zyn Thee te drin-

Digitized by Google

ken, en luisterde ſtil na het twistredenen. De *Turk*, deezen *Chinees* in zyne ſtilte ſtoorende, voerde hem met veel heftigheids te gemoete: „ Gy, ſtilzwygende *Chinees*, gy weet dat „ veele Godsdienſten ingang gevonden hebben in *China*. De „ Koopliedeu uws Lands, die zich van my in hunnen handel „ bedienen, hebben my dit verhaald, en teyens verzekerd, „ dat, van alle de Godsdienſten, de *Mahomethaanſche* de beste „ is. Wees zo openhartig en billyk als zy geweest zyn. Wat is „ uw gevoelen van GOD en den Godsdienst van onzen Pro„ pheet?" —— Hierop ontſtond 'er eene algemeene ſtilte. De Leerling van CONFUCIUS, zyne handen onder zyne lang afhangende mouwen verbergende, en kruiswyze op zyn borst plaatzende, zweeg eenige oogenblikken, en voerde vervolgens het gezelſchap, op een bedaarden trant, te gemoete: —— „ Myne „ Heeren! indien gy my veroorlooft myn gevoelen openhartig „ te uiten, dan moet ik aanmerken, dat Eerzugt de algemeene „ oorſprong is van de Geſchillen onder het Menschdom. Ik „ zal 'er een voorbeeld van ophaalen, 't geen my nog versch „ in 't geheugen ligt. Toen ik uit *China* vertrok, begaf ik „ my aan boord van een *Engelsch* Schip, 't geen de Wereld „ rond gezeild hadt. Op onze Reis herwaards, kwamen wy „ ten anker op de Oostkust van *Sumatra*. Op den middag, „ met veelen van het Scheepsvolk aan wal gegaan zynde, za„ ten wy neder onder eenige *Cocoa*-Boomen, tusſchen een „ klein Dorp en den Oever. Onder de ſchaduw deezer Boo„ men rustten veele Perſoonen, uit onderſcheide Landen. Op „ deezen plek kwam een blind Man, die de oogen verlooren had „ door tegen de Zon in te zien. Hy had de dwaaze Eerzugt, „ om de natuur van dat groot Licht te willen begrypen, met „ het zelfzoekend oogmerk, om dat heerlyk Licht zichzelven „ toe te eigenen. Hy hadt alles, wat de Gezigtkunde, de „ Stookkunde, en zelfs de Toverkunde, vermogt, beproefd, „ om één der Zonneſtraalen in een vles te ſluiten. Alle zyne „ poogingen vrugtloos uitvallende, zeide hy met veel ernſt„ haftigheids: *Het Zonnelicht is geen vloeiſtof; want het kan niet „ bewoogen worden door den wind. Het Zonnelicht is geen vast „ lichaam; want het is onmogelyk 'er eenig deeltje van te „ ſcheiden. Het beſtaat niet uit vuur, want het laat zich door „ geen water uitblusſchen. Het is geen geest; want het is zigt„ baar. Het is geen lichaam; want het laat zich niet betaſ„ ten. Het heeft zelfs geen vermogen om iets van zyne plaats „ te beweegen; want het doet de ligtſte lichaamen niet aan. „ Het is blykbaar, om alle deeze redenen, een Niets.* —— Om „ kort te gaan, deeze Wysgeer hadt, door onophoudelyk in „ het Zonnelicht te kyken, zyne oogen, en, door over hetzel„ ve te redenkavelen, zyn verſtand, verlooren. Hy verbeeldde „ zich niet, dat hy zyn gezigt verlooren hadt; maar dat de „ Zon niet langer beſtondt. Zyn Leidsman was een *Neger*, „ die

„ die, zyn Meester onder de *Cocoa*-Boom geplaatst hebbende,
„ een der nooten van den grond opraapte, een lamp van de
„ schel, een pit van de omkleedzelen, maakte, en uit den kern
„ eenige olie drukte. —— Terwyl de *Neger* hier mede bezig
„ was, zeide de Blindeman, zugtende, tot hem: *Daar is dan*
„ *geen licht meer in de Wereld!* De Slaaf antwoordde: *Daar*
„ *is het licht der Zonne.* —— De Blindeman: *Wat is de Zon?*
„ —— De Slaaf hierop: *Ik weet 'er niets meer van, dan dat*
„ *dezelve opkomt als ik myn werk aanvang, en ondergaat als*
„ *ik 'er uitscheide. Het licht der Zonne is van minder aanbe-*
„ *lang voor my, dan dat van myn Lamp, die myn hut verlicht,*
„ *en buiten welken ik u 's avonds niet zou kunnen dienen.*"
Toen zyn Lamp opvattende, sprak hy: „ *Dit is myn Zon!*
„ —— Over dit gesprek begon een der Dorpelingen, een
„ Man die op krukken liep, te lachen, en, veronderstellende
„ dat de Blindeman blind gebooren was, voegde hy hem toe:
„ *Weet, dat de Zon een lichtende Kloot is, die alle morgen uit*
„ *de Zee opkomt; en alle avonden in 't Westen agter de Bergen*
„ *van* Sumatra *ondergaat. Dit zoudt gy zien, als gy, gelyk wy,*
„ *het gebruik uws gezigts hadt.* —— Een Visscherman vatte
„ daarop het woord, zeggende: *'t Is wel te hooren, dat gy*
„ *nooit buiten uw Dorp geweest zyt. Indien gy goede beenen*
„ *hadt, om het Eiland* Sumatra *om te loopen, gy zoudt bevin-*
„ *den, dat de Zon in deeze Bergen niet onderging; maar dat*
„ *dezelve de Zee alle morgens verlaat, en 'er 's avonds weder*
„ *ingaat, om zich te verfrisschen. Ik zie dit geduurig, op welk*
„ *een gedeelte van de kust ik ook vissche.* —— Een Inwoonder
„ van het Schiereiland van *Indie* beduidde den Visscher, op
„ zyne beurt: *Is het mogelyk dat een Mensch, met gemeen ge-*
„ *zond verstand begaafd, zich konne verbeelden, dat de Zon*
„ *een Vuurkloot is, die de Zee alle morgens verlaat, en 'er*
„ *'s avonds in wederkeert, om uitgeblusscht te worden? Weet,*
„ *dat de Zon eene Godheid is myns Lands, die de hemelen alle*
„ *dagen op haaren wagen rond rydt; een kring maakende om*
„ *den gouden berg van* Merouwa. *Wanneer de Zon taant,*
„ *wordt zy gedreigd verslonden te zullen worden door de Slangen*
„ Ragou *en* Ketou, *van welke verslinding zy verlost wordt door*
„ *de* Indiaanen, *aan de oevers van de* Ganges. *Het is een zeer*
„ *belachlyke trots, in een Inwoonder van* Sumatra, *te veronder-*
„ *stellen, dat de Zon alleen schyne aan den Gezigteinder van*
„ *zyn Eiland. Zulk een denkbeeld kan nimmer opkomen in de*
„ *harsenen van iemand, die verder dan met een Canoe gevaa-*
„ *ren heeft.* —— Een Kustvaarder, hier ten anker liggende,
„ merkte op, dat het één nog belachlyker trots was, te ge-
„ looven, dat de Zon *Indie*, boven alle andere Landen, de
„ voorkeus gaf. „ *Ik heb*," sprak hy, „ *verscheide Reizen in*
„ *de* Roode Zee, *op de Kust van* Arabie, *na* Madagascar,
„ *na de* Molukkas *en de* Philippynsche Eilanden, *gedaan; en*

Digitized by Google

„ *ik weet dat de Zon alle deeze Landen, zo wel als* Indie, *ver-*
„ *licht. De Zon loopt niet rondsom een Berg; maar ryst op in*
„ *de Eilanden van* Japan, *die, te deezer oorzaake,* Jepon, *of*
„ Ge-puen, *genaamd worden, 't welk zo veel zegt, als de Ge-*
„ *boorte der Zonne; en zy daalt in 't Westen zo ver als de*
„ Britſche Eilanden. *Ik gaa hier in zeker, 't is my, nog een*
„ *Jongen zynde, verhaald door myn Grootvader, die het uiter-*
„ *ſte einde van den Oceaan bevoer.* —— De Kustvaarder zou
„ vervolgd hebben, toen een van ons Scheepsvolk hier in de
„ reden viel, met aan te merken: „ *Daar is geen Land, waar*
„ *de loop der Zonne beter bekend is dan in* Engeland. *Ik kan*
„ *u zeggen, dat dezelve nergens op- of ondergaat. Ik ben des*
„ *ten vollen overtuigd; want wy zyn wedergekeerd van een Reis*
„ *rondsom den Aardkloot, en wy zagen de Zon overal.* Hierop
„ een wandelſtok neemende van een der Toehoorderen, trok
„ hy een cirkel in het zand, en tragte den loop der Zonne
„ van den eenen keerkring tot den anderen te toonen; doch, niet
„ in ſtaat zynde om zich duidelyk genoeg te verklaaren, be-
„ riep hy zich op den Stuurman van zyn Schip. Deeze Stuur-
„ man was een verſtandig Man, en hadt, met een diep ſtilzwy-
„ gen, het geheele geſchil aangehoord; doch, toen hy be-
„ merkte, dat het geheele gezelſchap met aandagt wagtte op
„ het hooren van zyn gevoelen, begon hy deeze reden: „ *My-*
„ *ne Vrienden, gy hebt allen mis. De Zon draait niet rondsom*
„ *de Aarde; in tegendeel draait de Aarde om de Zon, en brengt*
„ *voor dezelve, alle vier en twintig uuren, de Eilanden van* Ja-
„ pan, *de* Molukkas, Sumatra, Africa, Europa, *en andere*
„ *Gewesten des Aardbodems. Dezelve ſchynt niet voor een en-*
„ *kelen Berg of Eiland alleen, voor een Gezigteinder, voor een*
„ *Oceaan, of zelfs voor de geheele Aarde; maar is het mid-*
„ *delpunt des Heelals, van waar dezelve niet alleen de Aarde,*
„ *maar tevens vyf andere Planeeten, verlicht, onder welken eenige*
„ *op een veel grooter afſtand van de Zon ſtaan dan de Aarde,*
„ *en veel grooter van omtrek zyn. Zo, by voorbeeld, is de*
„ *Planeet* Saturnus 30,000 *mylen over 't kruis gemeeten, en*
„ *ſtaat* 285 *millioenen mylen van de Zon; om niet te ſpreeken*
„ *van de Maanen, die deeze Planeet vergezellen, en het Zon-*
„ *nelicht aan de afgelegenſte Planeeten mededeelen. Gy zoudt*
„ *allen een denkbeeld hebben van deeze verheevene waarheden,*
„ *als gy by nagt de hemelen aanſchouwde, en u niet liet bego-*
„ *gelen door de dwaaze trotsheid, dat de Zon voor een enkel*
„ *Land alleen gemaakt was.*" —— In deezer voege liet zich,
tot groote verbaazing des gezelſchaps, de Stuurman hooren,
die de Wereld rond gezeild, en den hemelloop met een aan-
dagtig oog beſchouwd, hadt.

Het is," voegde de Leerling van CONFUCIUS daar by,
„ met GOD als met de Zon gelegen. Elk Mensch gelooft,
„ dat hy, by uitſluiting, de Godheid bezit in zyn eigen

„ Ka-

„ *Kapél*, of ten minſten in zyn eigen Land. Alle Volken verbeelden zich, dat zy in hunne Tempels het allerheerlykst „ Weezen, 't geen de zigtbaare Schepping niet kan bevatten, „ beſluiten. Maar, is 'er een Tempel te vergelyken by „ den Tempel, welken GOD zelve opgerigt heeft, om, als „ 't ware, alle Menſchen in ééne Gemeenſchap te verzamelen? „ Alle Tempels op Aarde zyn ſlegts naavolgingen van den alge„ meenen Tempel der Natuure. In de meesten derzelven vin„ den wy plaatzen ter Afwaſſching, en Vaten met Heilig Wa„ ter, Kolommen, Koepels, Lampen, Standbeelden, Opſchrif„ ten, Wetboeken, Offeranden, Altaaren en Priesters. Maar, in „ welk een Tempel is een Heilig Vat, zo ruim als de Zee, in „ geen wanden omgreepen? Kolommen, zo grootsch als Boo„ men in een bosch, of in een Oofttuin met vrugten beladen? „ Een Koepel, zo heerlyk als het Uitſpanzel, of een Lamp, zo „ lichtende als de Zon? Waar kunnen wy Standbeelden be„ ſchouwen, zo belangryk als een aantal redelyke Weezens, „ die onderling elkander beminnen, helpen, en vriendlyk met „ den anderen omgaan? Opſchriften, verſtaanbaarder of eer„ bied verwekkender dan de Goedertierenheden der Natuu„ re? Een Wetboek, zo algemeen als de Liefde tot GOD, „ ontſtaande uit een dankbaar gevoel van zyne Goedheid; „ of als de Liefde tot onze Medemenſchen, zo onmidlyk „ verbonden aan ons eigen welvaaren? Offeranden, aandoen„ lyker dan de Lofzangen, aangeheven ten prys van den Alge„ meenen Vader en Weldoener van allen; dan de teedere ge„ voelens, met welke wy de zodanigen aanzien, waar mede „ het onze pligt is in alle de zegeningen des Beſtaans te dee„ len. Met één woord, een Altaar, zo heilig als het Hart van „ een braaf Man, by 't welk GOD zelve de Priester is. —— „ Hoe verhevener denkbeelden zich de Menſchen vormen „ van GODS Almagt, des te beter zullen zy Hem kennen; en „ met hoe grooter maate van toegeevenheid zy hunne Mede„ menſchen behandelen, des te meer zullen zy zyne Goedheid „ naarvolgen."

Zo ſprak de Leerling van CONFUCIUS, en het geheele gezelſchap in het Koffyhuis, dat deel genomen hadt in het geſchil over de Voortreflykheid van elks Godsdienst, peinsde nu in ſtilte over 't geen zy hunne lippen hadden laaten ontrollen.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De Godsdienst heeft zekerlyk zyn eerſte opzigt op God. Die is het oneindig, het aanbiddenswaardig, voorwerp van onzen dienst. Dien moeten wy dienen, en Hem alleen aanbidden. 'Er heeft geen Godsdienst plaats zonder Liefde. Het voorwerp van onzen dienst moet van ons bemind worden,

anderzints zal onze dienst zeer flaauw, en van weinige betekenis, zyn. De ware Godsdienst beſtaat in eene vuurige liefde tot God. Uit aanmerking van het onwaardeerbaar goed, waar mede God zyne redelyke Wezens beſchenkt, zyn zy ook door de duurzaamſte verpligting aan hunnen Weldoener verbonden, en wat is 'er betamelyker, dan Hem lief te hebben, van wien men beweldadigd word. Omtrent den dienst van God word dus volſtrekt liefde, zuivere liefde, tot Hem gevorderd: dog niet ſlegts liefde, maar ook een zeker vertrouwen —— een vast, een onwrikbaar, vertrouwen op zyne beſcherming en goedheid; een verlaten op zyne toezeggingen en beloften. Hy, de onveranderlyke God, zal nimmer falen in zyne toezeggingen. Al wat Hy belooft, zal dierhalven eenmaal, 't zy vroeg of laat, zekerlyk vervuld worden. —— Eene byzondere voorzienigheid is altoos waakzaam omtrent hen die op God vertrouwen. Welk eene troost en bemoediging in duiſtere omſtandigheden; wanneer het van alle kanten donker is, en drukkende tegenheden het hart benauwen, dan bemoedigt niet weinig die verzekering, dat 'er een God in den Hemel is, die voor ons waakt, en wiens byzonder toeverzigt ons gadeſlaat —— die het licht uit de duisternis kan doen voortkomen, en, na eenen akeligen donkeren nagt, de blyde dageraad veelmalen laat opgaan. —— Op wien men vast vertrouwen kan, (zo wy anders ons aan de Godlyke beſtiering toevertrouwen,) dat zekerlyk 'er eens een tyd zal komen, dat men, van alle zorg ontſlagen, bevryd zal worden van rampen, en over alle zyne vyanden, over alle zyne haters, zegevieren. Zulk een bemoedigenden troost ſchenkt ons de Godsdienst, en een onwrikbaar vertrouwen op zyne beſcherming en goedheid. Dan, aan den anderen kant, heeft de Godsdienst zyn opzicht ook op onze Natuurgenooten. —— Op Schepſelen van gelyke beweging als wy zyn. Als onze daden en bedryven het kenmerk zullen dragen van goed en opregt, dan moeten ze met den Godsdienst gezegeld en beſtempeld zyn, en dan worden de moeijelykſte pligten gemakkelyk, en geenzins onuitvoerlyk. —— Gelyk God zyne liefde betoont tegens ons, ſchoon van natuure zyne vyanden, zo zyn wy verpligt, een iegelyk zynen Naasten te beminnen. Zullen wy meêr willen zyn, dan onze Maker, in wiens hand ons leven, en den adem van onzen geest, is? —— De Godsdienst voert ons op tot verheven pligten; pligten, die, zo wy ze nalaten, ons ſtrafbaar doen worden in de oogen van onzen vlekkelozen Maker. —— Geen haat, geen wrevel, geen vyandſchap, tegen onzen Broeder, duld de Godsdienst in het hart. —— Hebt uwe vyanden lief. —— Zie daar eene verzaking, welke de Godsdienst van ons vordert. —— Verhevene zielen voelen de kragt van dit bevel. Zy! gehoorzamen, en toonen zich zeer groot. Welk eene verloochening van zich zelven, —— en nogthans onze groo-

groote Meester vordert zulks van een ieder onzer. Zo wy Christus Jesus liefhebben, dan moeten wy zyne geboden gehoorzamen, zyne bevelen opvolgen, en dan moeten wy ook afleggen alle haat, alle twist en vyandschap. —— Zo ons de Godsdienst nauw aan het harte legt, dan mogen wy de Euangelische geboden niet verwaarlozen. —— Wy kunnen gene Christenen wezen, indien wy niet luisteren naar het geen onze groote Meester, Christus, ons beveelt. Hebt uwen Naasten lief als u zelven. Wie is myn Naasten? —— Alle schepzels van gelyke beweging als ik ben —— deze moet ik niet slegts liefhebben, maar met dat zelfde vuur beminnen, als ieder mensch zyn eigen zelven bemint. —— Dan, myn groote Meester vordert nog meer. Als myn Naasten my vyandig is, moet ik hem nog beminnen.

Ik moet die genen zegenen, welke my vloeken; wel doen, de genen die my haten; bidden voor de genen die my geweld aandoen en vervolgen, op dat ik een kind mag zyn van mynen Hemelschen Vader, die zyne zonne doet opgaan over bozen en goeden, en regent over regtvaardigen en onregtvaardigen. —— Welk een verlochening van zich zelven. —— Of legt myn Goede Meester my ook een last op, die niet te torschen is —— een last, welke Hy zelve weigert te dragen. Neen, ganschelyk niet. —— In de bange uure des doods ademden zyne stervende lippen niets anders dan liefde. —— „ Heere! vergeef het haar, want zy weten niet wat zy doen!" dus sprak Hy —— en weinige oogenblikken na dat dit gesproken was, blies hy den onbesmetten adem uit aan het gevloekte slavenhout. — Zo bad Jesus voor zyne Beulen. — Zo bleef Hy, die de liefde zelve was; zich zelven gelyk tot aan het jongste tydstip zyns levens. — Zo toonde Hy, met de daad, dat Hy zyne Volgelingen geenzins eenen last wilde opleggen, welken Hy zyne schouders ontrok. — Hier geeft hy een voorbeeld, dat geen weerga kent. —— Een woord spreekens stort zyne vyanden ter aarde, maar, in plaats van zyne magt te gebruiken, die onweerstaanbare Godlyke magt te gebruiken, smeekt hy zynen Hemelschen Vader om vergeving wegens misdaden, waarvoor de zon zich verborg om dezelve niet te aanschouwen, over welke de ganssche natuur in arbeid was, en de aarde op hare fundamenten waggelde. Sprak Jesus: „ Leert van my dat ik zagtmoedig ben," —— zulks betoonde Hy ook met de daad zyn ganssche leven lang. — Dan, in de laatste ogenblikken van zyn leven, betoonde Hy eene zagtmoedigheid, die alles overtreft, en waar van geen voorbeeld voorhanden is dat dezelve evenaart, dewyl het Hem niet ontbrak aan vermogens, om in één oogenblik zyne wederstrevers te verpletteren. Hier heeft Hy ons dan een allertreffendst voorbeeld nagelaten, een voorbeeld van zagtmoe-

Digitized by Google

moedigheid, dat wy alle als Christenen verpligt zyn na te volgen gelyk de eerſte bloedgetuige van het Euangelie, Stephanus, die, doordrongen van de liefde van Christus, even als zyne zagtmoedige Meester, bad voor hun die Hem onmenſcht ter dood bragten. —— Dan, zyn zy de ware Christenen, de Navolgers van den zagtmoedigen Jeſus, die hunne Broeders vervolgen en geweld aandoen —— brengt dat onze Christelyke Godsdienst mede, malkanderen te haten?

Dus, willen wy ons kenmerken als ware Christenen, als Navolgers van onzen liefderyken Meester, van den zagtmoedigen Jeſus; willen wy ons betonen, naar de bevelen van het vrederyk Euangelie te leven; willen wy waarlyk godsdienſtig, opregte Vromen, zyn, wy moeten afleggen alle haat en vyandſchap tegen onze Broeders. — Het is 'er ver van daan, dat onze Godsdienst zou beſtaan in het aanleeren van eenige klanken, in het voorſtaan van deze of die party. — Het tegendeel is zo waarachtig, als 'er licht is. — Onze Christelyke Godsdienst vordert daden; de Leer van het Euangelie eischt zedelyk goed, zedelyken pligt; op elke bladzyde van het zelve word daarop ten ſterkſten aangedrongen. —— Het Euangelie maakt goede Burgers, en vordert geregeldheid en orde in de Maatſchappy. Zullen zy dan de ware Christenen zyn, de Navolgers van den zagtmoedigen Jeſus, die hunne Broeders vervolgen en geweld aandoen? Malkanderen te haten en te benadeelen, zou dat onze Godsdienst vorderen? dan verdiende dezelve den naam niet van vrede- en liefderyk. Het is 'er verre van daan; zulke Yveraars ſtaan gelyk met de Joden, welke, onder ſchyn van Godsvrugt, onder ſchyn van God een dienst te doen, de eerſte Christenen op de wreedaartigſte wyze vervolgden en geweld aandeden. Maar het echte kenmerk van een waar Christen is, af te leggen alle haat en vyandſchap tegen zynen Broeder; zyn hart te voelen gloeijen van liefde, blydſchap, vrede, lankmoedigheid, goedertierenheid, goedheid, gelove, zagtmoedigheid en matigheid. — Laat dit dan onze voornaamſte toeleg zyn, en laten wy, in alle gevallen, ons waardig betonen den beminnelyken, den groten, den eernaam, van Christenen te dragen.

C. v. d. G.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENGEEVING VAN HET GEDRAG ONZES HEEREN, TEN OPZIGTE VAN DEN OPENBAAREN EERDIENST; OF WAAROM HY, MET DE ZYNEN, GEEN AFZONDERLYKE OPENBAARE GODSDIENSTIGE VERGADERINGEN GEHOUDEN HEBBE.

(Overgenomen uit J. BRUCKNER's *Thoughts on Public Worship.*)

De *Joden*, uit de groote menigte van Volken, uitgekoozen om de Bewaarders te zyn van de Leer des éénen waaren GODS, Scheppers en Onderhouder aller dingen, waren, zints zy als een Volk op zichzelven bestaan hadden, ten aanzíene van de wyze, waar op de Godheid moest gediend worden, aan de ſtriktſte eenpaarigheid gewoon.

MOSES hadt, ten dien einde, in tegenſtelling van de geheiligde Boſchen en Heuvelen der *Heidenen*, een Tabernakel opgerigt, en den *Iſraëliten* geboden, *dat zy daar heenen zouden brengen hunne Brandofferen, hunne Slachtofferen, hunne Tienden, en het Hefoffer hunner hand, hunne Geloften, hunne vrywillige Offers, en de eerstgeboorene hunner Runderen en hunner Schaapen* (*). Derwaards moesten zy hunne gangen rigten, om *voor het aangezigte des Heeren huns* GODS *ter vrolyke Feesthouding* te verſchynen, *wegens 't geen daar de Heere hun* GOD *hun gezegend hadt* (†). Allergeſtrengst waren de Straffen, uitgeſprooken tegen de Wederſtreevers van dit Gebod. *Indien een Propheet, een Droomdroomer, en Wondertekendoener*, iets daar mede ſtrydigs leeraarde, moest hy, *ſchoon dat Teken of Wonder kwam, gedood worden* (‡). Ja, wanneer remand een ander, aangelokt hadt, *om andere Goden, die zy, noch hunne Vaders, gekend hadden, te dienen*, 't zy die Ver-

(*) DEUTRON. XII: 6.
(†) DEUTRON. XII: 7.
(‡) DEUTRON. XIII: 1, 2, 5.

Digitized by Google

Verleider een Broeder, Zoon, Dogter of Boezemvriend, ware, zy mogten *dien niet verſchoonen, zyns ontfermen, of hem verbergen; maar hem zekerlyk dooden* (*).

Welke ook de ſtrydige handelwyze met deeze Wet van MOSES moge geweest zyn, onder de Koningen van *Judea*, wanneer het geſchil tuſſchen de Partyen der Koninglyke en Godsregeering hoog liep (†), vast gaat het, dat, onder de *Makkabeën*, wanneer de Godsregeering herſteld wierd, en de Beheerſching geheel *in* handen der Priesteren kwam, deeze de volkomenſte overhand verkreeg, en zedert behieldt. Zints dien tyd is het beſtendig geroep der *Jooden* geweest: *Eén* GOD, *één Godsdienst*, *één Plaats van Eerbewys!*

Dat dit de aangenomen Leer by de *Jooden* was, toen CHRISTUS onder hun verſcheen, blykt uit JOSEPHUS (‡), en dat zy dezelve, ten dien tyde, daadlyk betragtten, is blykbaar uit de weinige aanmoediging, welke zy Vreemden gaven. De *Jooden* hadden hunne Synagogen te *Alexandrië*, te *Antiochië*, te *Rome*, en in meest alle Steden van eenig aanbelang in het Keizerryk: maar geene Plaatzen van *Heidenſchen* Eerdienst, hoe genaamd, werden geduld in dat gedeelte des Lands, 't welk de *Jooden* alleen bewoonden. Zo ras de Apostelen en de eerſte Euangelieverkondigers, in den Naam van JESUS geleeraard hadden, werden zy ſcherplyk gedreigd, dat zy niet meer in dien Naam zouden ſpreeken of leeren (§). Eene Vraag, op geene den Vraageren voldoende wyze beantwoord, gaf gelegenheid om een hunner ten dood te brengen, onder voorwendzel, dat hy *lasterlyke woorden tegen* MOSES *en* GOD, *tegen de Heilige Plaats en de Wet, geſprooken hadt* (**). Ook ontſtondt 'er, ter dier oorzaake, *eene groote Vervolging tegen de Gemeente die te Jeruſalem was; dezelve werd verſtrooid, Mannen en V... Gevangenisſe gebragt* (††).

Van deezen aart waren de ... was hunne aankleeving a... TUS onder hun omwand...

(*) DEUTRON. XI...
(†) IRENII *Ant*...
(‡) Εἰς ναὸς ...
(§) HANDE...
(**) HAND...
(††) HA...

Digitized by Google

hadt tusschen de *Phariseën* en *Sadduceën*, diende, wel verre van de werking deezer Godsdienstoefening bepaalende Wetten te stremmen, om aan dezelve meer kragts by te zetten. Beide deeze Partyen zogten het Volk te behaagen, en in te neemen; de eerste door eene stipte naauwlettenheid op de Overleveringen en Wettische Voorschriften; de ander door het Regt te handhaaven, en op de Volkszeden te letten. In gevolge hier van werd alles, wat, in 't oog der menigte, het voorkomen hadt eener nieuwigheid, strydig met de Wet van MOSES, onmiddelyk het voorwerp der kennisneeming van beide die Partyen; en vinden wy de *Sadduceën* te meer genegen, om de Wet tegen de Christlyke Leere te laaten gelden; dewyl deeze de Opstanding uit den doode voorstondt.

Wanneer wy alle deeze omstandigheden in overweeging neemen: te weeten, de buitengewoone striktheid der *Joodsche* Wet tegen alle nieuwigheid in den Godsdienst; de onlosmaakelyke gehegtheid des Volks aan deeze Voorschriften; en de waakzaamheid der *Joodsche* Staatsbestuurderen, om, zo veel mogelyk ware, en ten allen tyde, uit te sluiten alles bedryf daar tegen aan loopende, alle inrigting daar mede strydig; dan zullen wy, om reden te geeven van de zorgvuldigheid, met welke CHRISTUS, ten tyde zyner verkeering onder dat Volk, vermydde eene Gemeenschaplyke Godsdienstoefening, afgescheiden van die in de *Joodsche* Synagoge, in te voeren, ons niet verlegen vinden. Deeze blykt met genoegzaame klaarheid uit den aart van zulk een bestaan; het kwam noch overeen met de Wetten des Lands, noch met den Aart en Gewoonte des Volks, noch, 't geen ik wel in de eerste plaats mogt vermeld hebben, met het plan des gedrags, door CHRISTUS, gedurende den geheelen tyd van het werk zyner Bedieninge, gevolgd; 't welk was, om elke daad te vermyden, die hem onderhevig kon maaken aan het verwyt, van een toeleg te hebben om de Burgerlyke, of Kerklyke, vaststelling des Lands om te keeren (*). — Hoe verre zyn bidden met de menigte, of met

(*) Zie LOCKE's *Reasonableness of Christianity*, Cap. VIII. De zorg, die CHRISTUS, in den eersten tyd zyner Prediking, droeg, om niet openlyk te zeggen, dat hy de Messias ware, en zich te verbergen, moet vreemd schynen in een Persoon als hy was; in de Wereld verscheenen om dezelve te verlich-

Digitized by Google

Verleider een Broeder, Zoon, Dogter o
ware, zy mogten *dien niet verſchoonen*,
of hem verbergen; maar hem zekerlyk doode
Welke ook de ſtrydige handelwyze m
MOSES moge geweest zyn, onder de
dea, wanneer het geſchil tusſchen de
ninglyke en Godsregeering hoog liep (
dat, onder de *Makkabeën*, wanneer de
ſteld wierd, en de Beheerſching g
Priesteren kwam, deeze de volkom
kreeg, en zedert behieldt. Zints die
dig geroep der *Jooden* geweest: *Eén*
één Plaats van Eerbewys!

Dat dit de aangenomen Leer by
CHRISTUS onder hun verſcheen, blyk
en dat zy dezelve, ten dien tyde, d
blykbaar uit de weinige aanmoedigin
gaven. De *Jooden* hadden hunne
drië, te *Antiochië*, te *Rome*, en in
eenig aanbelang in het Keizerryk:
van *Heidenſchen* Eerdienst, hoe ge
in dat gedeelte des Lands, 't wel
woonden. Zo ras de Apostelen e
verkondigers, in den Naam van J
werden zy ſcherplyk gedreigd, d
Naam zouden ſpreeken of leeren
geene den Vraageren voldoende
gelegenheid om een hunner ten
der voorwendzel, dat hy *lasterlyk*
en GOD, *tegen de Heilige Plaats*
hadt (**). Ook ontſtondt 'er
groote Vervolging tegen de Gemeen
dezelve werd verſtrooid, Mannen
Gevangeniſſe gebragt (††).

Van deezen aart waren de Wette
was hunne aankleeving aan dezel
TUS onder hun omwandelde. De

(*) DEUTRON. XIII: 6—10.
(†) IRENII *Antiq. Heb.* Part. II.
(‡) Εἰς καὶ σὰς Θεὸς *cont. Apion*
(§) HANDEL. IV: 17, 18.
(**) HANDEL. VI: 11, 13.
(††) HANDEL. VIII: 1, 3.

Digitized by Google

EENE GELUKKIG HERSTELDE ZE-
KE MET STUIPEN EN HEVIGE
D GING. Door R..... *M. D.*

A. Rh., oud omtrent 12 Jaaren,
Winter van het Jaar 1779, zeer veel
leden, en daar by zich met weinig
geneeren: in de maand Maart, daar
zy over eene zeer ongemaklyke
, waar by kwamen, duizelingen,
der ooren, enz. Men gebruikte
huismiddeltjes; doch het ongemak
zodanig, dat zy menigwerf hevige
, waar op dan lang aanhoudende
vervangen wierden door eene ge-
verstyving der rechterzyde, vergezeld

April, wierd ik om raad gevraagd, en
dat het Meisje de Vallende Ziekte had;
het zo als boven gezegd is: haar aan-
, de oogen ſtonden flets en waterig,
en klein, de waterloozing weinig en
eten of drinken was 'er niet, en de
er vervallen; men had haar herhaalde
eeren, doch hier door verergerde de
haar het volgend Geneesmiddel voor:

æ Anthos ℥i.
sis Sepiæ ʒiii.
Laterini ſeu Philoſoph. ʒß.
flor. Stoechados ʒii.
ie uuren een brokje, ter grootte van een ha-
gebruiken.

volgende dagen had zy hier van ge-
zonder eenige andere verbetering te be-
de waterloozing ruimer, en de pis beter
; hier op begonnen de ſpanning, verſty-
die zich te vooren alleen tot de rechterzy-
den, meer het geheele lichaam aan te doen,
zonder voorafgegaane ſtuipen en flaauw-
nen: dit duurde zo tot den 18den May;

Digitized by Google

met zyne Leerlingen, in byzondere huizen, op de ſtraaten, in de velden, en dat hy daar door ſoms het Volk uit de Synagoge hieldt, hem aan dit verwyt blootſtelde, is eene andere zaak.

lichten, en die den dood zou ondergaan om der waarheid getuigenis te geeven. Men zou, in den eerſte opſlage, zeggen, dat hy deeze agterhoudenheid te werk ſtelde, met oogmerk, om zich daadlyk te verbergen, om in de Wereld niet voor den Meſſias bekend te worden, en dat de Menſchen hem niet zouden aanzien als met die hooge Waardigheid bekleed. Maar, zien wy de zaak dieper in, wy zullen een geheel ander oordeel vellen, en integendeel beſluiten, dat de Godlyke Zaligmaaker overeenkomſtig handelde met het oogmerk der Godlyke Wysheid, en dat hy noodzaaklyk zo moest te werk gaan, om zich te beter als de Meſſias aan de Wereld bekend te maaken. Wy zullen, zegglik, tot dit beſluit komen, als wy in aanmerking neemen, dat CHRISTUS den tyd, voor het werk zyner Bedieninge op aarde beſtemd, moest vervullen, en dat hy, na een leeven geleid te hebben, luisterryk door Wonderwerken en Goeddaadigheden; een leeven, waar van nederigheid, zagtmoedigheid, geduld in lyden, de grootſte cieraaden waren, en dat volmaakt beantwoordde aan het denkbeeld, 't geen de Propheeten daarvan in hunne Schriften gegeeven hadden, als een onſchuldig Offerlam ter ſlachtinge moest geleid worden; en, met eene volmaakte gehoorzaamheid, den Kruisdood ondergaan, ſchoon men geene misdaad in hem gevonden hadt. —— Dit alles zou niet hebben kunnen geſchieden, indien JESUS, van den aanvang zyner Prediking af, zich voor den Meſſias, en den Koning van dat Koningryk, welke komst hy aankondigde, hadt uitgegeeven. Want het Sanhedrin zou daar uit oorzaak genomen hebben om zich van zyn Perſoon meester te maaken, en hem van 't leeven te berooven. Hy hadt gewis daar door het werk, 't geen hem te doen ſtondt, niet kunnen volbrengen. —— Daarenboven zouden de *Romeinen* het niet hebben kunnen dulden, dat JESUS zich openlyk voor den verwagten Koning der *Jooden* uitgaf. De *Romeinſche* Landvoogd kon niet naalaaten daar van kennis te neemen, en met geweld zulks te beletten. —— Dit alles wordt door den Heer LOCKE, te gemelder plaatze, breeder uitgewerkt.

WAAR-

Digitized by Google

WAARNEEMING, VAN EENE GELUKKIG HERSTELDE ZENUWZIEKTE, WELKE MET STUIPEN EN HEVIGE PYNEN VERGEZELD GING. Door R..... *M. D.*

De Dochter van S. A. Rh., oud omtrent 12 Jaaren, had, in den Winter van het Jaar 1779, zeer veel koude en ongemak geleden, en daar by zich met weinig en flegt voedzel moeten geneeren: in de maand Maart, daar op volgende, klaagde zy over eene zeer ongemaklyke ligtigheid in het hoofd, waar by kwamen, duizelingen, fcheuten, ruifchingen der ooren, enz. Men gebruikte daar tegen verfcheide huismiddeltjes; doch het ongemak verflimmerde, en wel zodanig, dat zy menigwerf hevige ftuiptrekkingen kreeg, waar op dan lang aanhoudende flaauwten volgden, die vervangen wierden door eene geheele fpanning en verftyving der rechterzyde, vergezeld met hevige pynen.

Op den 30ften April, wierd ik om raad gevraagd, en men berichtte my, dat het Meisje de Vallende Ziekte had; echter bevond ik het zo als boven gezegd is: haar aangezicht was bleek, de oogen ftonden flets en waterig, de pols was traag en klein, de waterloozing weinig en raauw, trek tot eeten of drinken was 'er niet, en de krachten waren zeer vervallen; men had haar herhaalde reizen laaten purgeeren, doch hier door verergerde de Ziekte; ik fchreef haar het volgend Geneesmiddel voor:

℞ *Conferv. Anthos* ℥i.
P. *Oftis Sepiæ* ʒiii.
Ol. Laterini feu Philofoph. ʒß.
Syr. flor. Stoechados ℥ii.
M. S. alle drie uuren een brokje, ter grootte van een hazelnoot, te gebruiken.

Twaalf achtereenvolgende dagen had zy hier van gebruik gemaakt, zonder eenige andere verbetering te befpeuren, dan dat de waterloozing ruimer, en de pis beter gekookt, wierd; hier op begonnen de fpanning, verftyving en pynen, die zich te vooren alleen tot de rechterzyde bepaald hadden, meer het geheele lichaam aan te doen, en nu en dan, zonder voorafgegaane ftuipen en flaauwten, te verfchynen: dit duurde zo tot den 18den May;

Digitized by Google

neemende de trekkingen en flaauwten in hevigheid en lengte van duur merkelyk af.

Op den 25ſten, bevond ik alle de toevallen veel verminderd, en de Lydereſſe in krachten toegenomen, ſchoon zy nog over eene aanhoudende groote zwakte aan de geheele rechterzyde klaagde.

Den 5den Juny, waren de ongemakken niet alleen nog meer geweeken, maar zy begon ook eene veel betere kleur te krygen, en daar by opgeruimd, en zelfs vrolyk, te worden, ſchoon zy nog zo zwak was, dat het gaan haar zeer moeijelyk viel. Dit continueerde tot den 10den, wanneer zich geene andere kwaade verſchynzelen meer opdeeden, dan nu en dan eenige trekkingen, met aanhoudende pynen in de gewrichten.

Den 17den, vond ik haar veel gevorderd; de trekkingen en pynen kwamen ſlegts nu en dan, en als by vlaagen, en troffen dan eens deezen arm of been, dan weder eenen anderen, zonder algemeen of zeer hevig te worden: dit alles ging, by het aanhoudend gebruiken van voorgemeld middel, op deeze wyze, zo naar wensch voort, dat ik my vleide, daar door de geheele Ziekte te zullen overwinnen: maar, op den 23ſten, haar bezoekende, vond ik, dat zich eene menigte galſtoffe in de maag had opgehoopt, blykbaar uit eene zeer drooge tong, hevigen dorst, gebrek aan ſtoelgang, en aanhoudende neiging tot overgeeven; dit bewoog my haar den volgenden drank voor te ſchryven:

℞ *Fol. Oriental. ſ. ſ.* ℥ß.
Mannæ Calabr.
Fructus Tamarind. à ℥i.
f. cum Aq. q. ſ. inf. ad ℥viii. *Col. adde.*
Tart. emetici gr. iii.
Oxymell. ſimpl. ℥ii.
M. S. alle uur een tafellepel vol van te gebruiken.

Hier door ontlaſtte zy van boven en onderen vry wat galſtoffe, waarna ik het volgend Poeijer liet neemen:

℞ *Pulv. Rhei.*
—— *Antiſpasm. Hall. à* ℥ili.
M. S. viermaal 's daags een vingerhoed vol, met wat water, te gebruiken.

Den

Den 29ſten, klaagde zy alleen over een gevoel van branding in de maag; zynde de trekkingen en pynen gering: ik liet haar het voorſchreeve Poeijer continueeren, tot den 6den July, wanneer ik haar pols zeer opgezet en vol vond; de trekkingen waren van geen belang, maar de pynen van aart veranderd: zy lieten niet alleen eene verdooving en gevoelloosheid in de leden na, maar ſchooten uit dezelve na de borst, en verwekten dan groote benaauwdheid en drukking: ik deed haar acht oncen bloed laaten, en gaf haar een Poeijer, uit *Rad. Rhei & Puly. e Chel. Cancror. comp. à p. æq.* beſtaande, waar van zy alle twee uuren een vingerhoed vol gebruikte.

Hierop bevond zy zich veel beter: op den 9den, voegde ik 'er echter, om den ſterken dorst, waar over zy klaagde, nog een derde gedeelte *Nitrum* by. Den 15den oordeelde ik het noodig, haar nog eens eene *Infuſio laxans*, als boven, doch zonder de *Tart. Emeticus*, te moeten geeven, waar mede de Ziekte gelukkig eindigde.

In den volgenden Herfst, liet ik haar, uit vreeze dat zy, door het aanhoudende natte en koude weêr, op nieuw eenig ongemak mogt krygen, een paar maanden van het volgend Poeijer gebruik maaken:

℞ *Puly. Mastich. elect.* ʒvi.
—— *Oſſis Sepiæ* ʒiv.
—— *Rad. Rhei* ʒii.
M. S. viermaal 's daags een vingerhoed vol, met wat water, te neemen.

Na het welk zy ook volkomen gezond bleef.

Voor weinige Jaaren heb ik ontdekt, dat men een zoortgelyk Conſerf, als boven gemeld is, onder de hand verkoopt, als een onfeilbaar Geneesmiddel voor de Vallende Ziekte, doch met eene omzigtige geheimhouding van de ingredienten, waar uit hetzelve beſtaat: hoe veel men echter op zoortgelyke middelen ſtaat maaken kan, en welke nadeelige gevolgen daar uit maar al te dikwyls voortvloeijen, is te zeer bekend om 'er iets van te melden.

Digitized by Google

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE KWAKER-EEND, EN HET BRUINETJE.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Kwaker-Eend*, in 't Latyn *Clangula*, in 't Hoogduitsch *Kobel-ente*, *Straus-ente*, *Weisser drit Vogel* en *Klinger*, in 't Zweedsch *Knipa* en *Dopping*, in 't Italiaansch *Quatti-occhi*, in 't Engelsch *Gulden-eye*, in 't Fransch *Garrot*, is eene kleine *Eendvogel*, met een zwarte en witte Pluimadie: de Kop is aanmerkelyk door twee witte plekken, aan den hoek des Beks, die van verre twee oogen gelyken, aan de zyde der twee andere geplaatst, van hier ontstaat de *Italiaansche* naam, zo veel zeggende als de *Vieröogige*; de *Engelschen* noemen deezen Vogel *Goudöog*, uit hoofde van de geele goudkleur van de Iris der Oogen. De Staart en de Rug zyn zwart, als mede de groote Vleugelpennen, welker meeste Dekveeren wit zyn. Het benedenste van den Hals, met het geheele Voorlyf, is schoon wit: de Pooten zyn zeer kort, en de Vliezen, die de Vingers vereenigen, strekken zich tot het einde der Nagelen uit, en zitten 'er aan vast.

Het Wyfje is een weinig kleinder dan het Mannetje; doch verschilt 'er geheel van in kleuren, die, gelyk men algemeen in het groot Gezin der *Eendvogelen* heeft waargenomen, veel zwakker en bleeker zyn by de Wyfjes: zy hebben graauw of bruin waar het Mannetje zwart is, en grysagtig waar het Mannetje schoon wit is; zy derven den groenen weerschyn aan den Kop, als mede de witte plekken aan den hoek des Beks.

De vlugt van de *Kwaker-Eend*, schoon vry laag, is zeer sterk, en maakt een gedruisch in de lugt (*). Deeze Vogel slaat, by het opvliegen, geen geluid, en schynt zo schroomagtig niet als andere *Eenden*. Kleine benden van *Kwaker-Eenden* ziet men op de poelen, in *Frankryk*, den geheelen Winter door; maar zy verdwynen met den Voortyd, en gaan ongetwyfeld in het Noorden nestelen: ten minsten LINNÆUS zegt, in eene korte Aantekening, in de *Fau-*

(*) *Clangula ab alarum clangore, quæ firmissimæ & non sine sono in volatu moventur.* ALDROVANDUS.

Digitized by Google

Fauna Suecica, dat deeze Vogel des Zomers in *Zweeden* gezien wordt, en zich, dat Jaargetyde, 't welk de broedtyd is, in holle boomen onthoudt.

De Heer BAILLON, die beproefd heeft eenige *Kwaker-Eenden* in een opgeslooten ſtaat te houden, heeft ons de volgende Waarneemingen medegedeeld. —— Deeze Vogels zyn, in korten tyd, zeer vermagerd, en terſtond waren zy onder aan de pooten beſchadigd, als ik ze in vryheid liet loopen: zy bleeven den meesten tyd op den buik liggen; maar, wanneer andere Vogels op dezelve aanvielen, verdedigden zy zich moedig: ik kan zelfs verklaaren weinige Vogels zo kwaadaartig gezien te hebben. Twee Mannetjes, die ik laatstleden Winter gehad heb, zogten myn hand met den Bek te beſchadigen, zo dikwyls ik ze wilde opvatten. Ik hield ze in een groote teenen korf, om ze te gewennen aan den gevangen ſtaat, en op het Vogelplein andere Vogels te zien gaan en komen; maar zy gaven in dien gevangen ſtaat niets te kennen, dan ongeduldigheid en gramſchap; zy vloogen tegen de tralien der korven aan na de andere Vogels, die hun naby kwamen: met veel moeite had ik dezelve geleerd, Brood te eeten; doch zy weigerden volſtrekt alle Graanen.

De *Kwaker-Eend*, voegt 'er deeze oplettende Waarneemer nevens, heeft het met de *Roſſe-Eend* gemeen, dat zy op eene moeilyke, bezwaarlyke, en, zo 't ſchynt, ſmertlyke, wyze op den grond loopt. Ondertusſchen komen deeze Vogels, van tyd tot tyd, op den grond; doch om 'er zich ſtil te houden en uit te rusten, 't zy ſtaande of liggende, en 'er een genoegen te ſmaaken, 't geen haar byzonder eigen is. —— De Landvogels voelen, van tyd tot tyd, de behoefte om zich te baaden, 't zy om hunne Pluimadie te zuiveren van het ſtof, daar in gekomen, 't zy om aan het Lichaam eene uitzetting te geeven, welke de beweeging daar van gemaklyker maakt; zy geeven, uit het water komende, door hunne vrolykheid te kennen, welk eene aangenaame gewaarwording hun ſtreelde: by de Watervogelen, in tegendeel, en bovenal by die zich langen tyd in 't water onthouden, geeven de natgeworden vederen, in 't einde doortrokken, ongevoelig doorgang aan 't water, dat ten laatſten tot op de huid moet doordringen: deezen hebben een Lugtbad noodig, 't welk hunne Leden, door de vogtigheid te zeer ontſpannen, opdroogt, en doet inkrimpen: zy komen, met de daad, op

Digitized by Google

den oever, om dit drooge Bad, 't geen zy zo zeer behoeven, te gebruiken: de vrolykheid, welke als dan in hunne Oogen ſpeelt, en eene zagte ſchudding van den Kop, geeven te kennen, welk eene aangenaame gewaarwording zy ſmaaken: maar, deeze behoefte voldaan zynde, en op alle andere tyden, komen de *Kwaker-Eenden* en de *Roſe-Eenden* niet gaarne op het Land, bovenal vermyden zy daar op te gaan, 't welk haar eene groote vermoeidheid ſchynt te veroorzaaken: en, in de daad, gewoon zich in het water te beweegen by kleine zetten, welker aandryving afhangt van een vlugge en ſchielyke beweeging der pooten, brengen zy die hebbelykheid op den grond mede, en gaan 'er niet dan hortende; zo ſterk met de breede pooten op den grond ſlaande, dat haar loopen 't zelfde geraas maakt als een handgeklap. Zy behelpen zich met haare Vleugelen om het evenwigt te bewaaren, 't welk zy ten allen oogenblikke verliezen; en, indien men ze jaagt, vallen zy vlak, de pooten agteruit ſtrekkende. Daarenboven worden de pooten binnen korten tyd, met op den grond te loopen, beſchadigd. Het ſchynt, derhalven, dat deeze Vogelſoorten alleen voor 't water geſchapen zyn, en nimmer het getal zullen kunnen vermeerderen van de Volkplantingen, welke wy daar uit gehaald hebben, om onze Vogelperken te voorzien.

Het *Bruinetje*, in 't Latyn *Glaucius*, in 't Fransch *Morillon*, in 't Hoogduitsch *Schilt-ent*, *Skil-ent* en *Lepel-ganz*, in 't Engelsch *Spoon bill duck*, is een klein aartig *Eendje*, dat, als men 't zelve in rust ziet, geene andere kleuren 't oog biedt, dan een langen blaauwen Bek, met een zwart kapzel en een mantel van dezelfde kleur, wit aan de Borst en Buik, en het bovenſte der Schouderen: dit wit is net en zuiver, en al het zwart ſchitterend en uitſteekend door een purperen, en rosagtig groenen, weerſchyn; de Pluimen agter aan den Kop vormen zich tot een Kuif; dikwyls is het benedenſte gedeelte van het zwart op de Borst met wit gegolfd: en in deeze ſoort, gelyk ook by andere *Eenden*, zyn de kleuren onderhevig aan zekere veranderingen, die geene ſoortlyke onderſcheidingen uitmaaken, en alleen aan een enkelen Vogel behooren.

Wanneer het *Bruinetje* vliegt, vertoonen zich de Vleugels als met wit geſtreept; dit wordt veroorzaakt, door zeven Vleugelpennen, die voor een gedeelte deeze kleur hebben; het binnenſte gedeelte der Pooten en Schenkelen is

Digitized by Google

is roodagtig, het buitenſte zwart: de Tong is zeer gevleeſcht, en aan het agtereinde dermaate opgezet, dat die Vogel twee Tongen ſchynt te hebben. — BELON houdt het *Bruinetje* voor den *Glaucion* der *Grieken*; dewyl hy geen Vogel gevonden heeft, wiens Oog een zo groene kleur heeft: en, in de daad, de *Glaucion*, by ATHENEUS, draagt dien naam, uit hoofde van den zeegroenen kleur der Oogen.

Het *Bruinetje* onthoudt zich doorgaans in meiren, en op rivieren, en komt, volgens BELON, bykans allerwegen voor; volgens LINNÆUS, vindt men de *Bruinetjes* ook aan den zeekant. Zy duiken zeer diep in 't water, en weeten 'er zich lang onder te houden. Zy aazen op kleine vischjes, ſchaal- en ſchulpviſchen, als mede op waterplanten. Zy zyn min wantrouwend, en min gereed om weg te vliegen, dan de wilde *Eendvogel*: men kan ze naderen tot op een ſnaphaanſchoot, als zy op de meiren zwemmen, en nog beter op de rivieren als het gevroozen heeft. Opgevloogen zynde, maaken zy geen lange zydlingſche wendingen.

De Heer BAILLON heeft ons zyne Waarneemingen op het *Bruinetje*, in den gevangen ſtaat, medegedeeld. De kleur van het *Bruinetje*, ſchryft hy, de wyze van balanceeren in 't voortloopen, den Kop bykans recht overeinde houdende, geeven 'er een te zonderlinger voorkomen aan; daar de ſchoone kleur van den helder blaauwen Bek, alzoos tegen de Borst gehouden, en de groote ſchitterende Oogen, op het zwart der Pluimadie zo zeer afſteeken.

Het *Bruinetje* is vrolyk van aart, en kan geheele uuren lang, gelyk de *Eend*, ſlobberen. Ik heb 'er veele, met gemak, tam gemaakt, en by myne Vogelen gehouden: zy werden, in korten tyd, zo gemeenzaam, dat zy in de keuken, en elders, binnen traden: men hoorde ze eer men ze zag, ter oorzaake van het geraas, 't geen zy by elken tred maakten; de breede pooten op den grond nederzettende. Nooit zag men ze meer dan noodig loopen, 't geen ten blyke ſtrekt, dat zy niet dan met moeite zulks verrigten; ligt worden de pooten beſchadigd; niet te min hielden zy zich een geruimen tyd zonder te vermageren, en zouden zeer lang kunnen geleefd hebben, indien de andere Vogels ze min mishandeld hadden.

Ik heb, voegt 'er de Heer BAILLON nevens, my meer dan dertig *Bruinetjes* aangeſchaft, om te zien, of de Kuif, die by zommige zeer zigtbaar is, een byzonder ſoort uit-

Digitized by Google

uitmaakte, en ik heb ontdekt, dat het een cieraad is van alle de Mannetjes (*). —— Daarenboven zyn de Jongen, in den eerſten tyd, vuil graauw; deeze Pluimadie behouden ze tot den ruityd, en krygen de ſchitterende zwarte kleur niet, dan in het tweede jaar: ook is het dan eerst, dat de Bek blaauw wordt. De Wyfjes zyn altoos min zwart, en hebben nooit Kuiven.

(*) Ik heb 'er, ſchryft my de Heer HEBERT, gedood, die op den Kop eenige Vederen hadden, langer en breeder dan de andere, en die een weinig zigtbaare Kuif vormden; ik heb andere gedood, by welke ik niets dergelyks beſpeurde.

NATUURLYKE HISTORIE EN HUISHOUDING DER HONIGBYEN. Door JOHN HUNTER, *Esq.*

(Uit de *Philoſophical Transactions. Part.* 1. *for* 1792.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 231.)

Van de Stem der Byen.

De Byen mogen gezegd worden een Stem te hebben. Zeker zyn ze in ſtaat, om verſcheide klanken te vormen. Zy geeven een geluid, wanneer zy vliegen, 't geen zy naar de omſtandigheden kunnen veranderen. Wie gewoon is met Byen om te gaan, kan onmiddelyk uit het geluid opmaaken, wanneer een By een aanval doet. Het geſchied waarſchynlyk met haare wieken. Men ziet de Byen, aan den ingang van de Korf, met den buik eenigzins opgeheeven, de wieken beweegende, geluid ſlaan. Maar zy brengen een geluid voort, dat van de wieken niet afhangt: want als een By geheel met Honig overſmeerd is, derwyze dat de wieken zamenkleeven, ſlaat zy een onaangenaam en ſchril geluid. Om dit verder te beproeven, en my beter hier van te verzekeren, hield ik eene By met een nyptangetje by de pooten, en zy floeg dat onaangenaam geluid, ſchoon de wieken volkomen ſtil waren. Ik herhaalde de proeve in 't water, maar toen gaf de By geen geluid, voor dat zy vry veel getergd was; toen hoorde ik het weder op denzelfden toon; en ik nam waar, dat het water, of liever de oppervlakte, aan de opening van een lugtbolletje, beneden aan de wiek, in een

Digitized by Google

een trillende beweeging was. Ik heb ontdekt, dat de Byen, of althans eenige onder dezelve, een geraas maaken, op den avond vóór dat zy zwermen, 't geen eenigzins geleek na het geluid van een klein trompetje: 't zelve vergelykende met de toonen van een Pianoforte, ſcheen het gelyk te ſtaan met de laage A.

Van den Angel der Byen.

't Zyn alleen de Koningin en de Werkbyen die van Angels voorzien zyn, en deeze Angel is misſchien eene zo zonderlinge en opmerkenswaardige byzonderheid, als eenige in de By, en misſchien een der characters van het Byenſoort.

De toeſtel zelve is van een zeer keurig maakzel, geſchikt om eene wonde toe te brengen, en ten zelfden tyde vergift in die wonde uit te ſtorten. De toeſtel beſtaat uit twee ſteekers, loopende in een ſleuf of geleider, die zelf blykt de Angel te weezen. Deeze ſleuf is eenigzins dik aan het grondſtuk, doch loopt in een punt uit, is gehegt aan de laatſte ſchaal of ring, aan de opperzyde van den onderbuik, door dertien kleine ſchaalen of ringen, zes aan ieder zyde en één agter den aars. Deeze ſchaalen omzetten als 't ware den aars rondsomme: dezelve kunnen naauwlyks gezegd worden aan elkander ingelyfd te zyn; dunne vliesjes alleen verbinden ze aan een, en deeze laaten eene groote verſcheidenheid van beweegingen toe: drie derzelven zyn nogthans met meer vastheids gehegt aan een rond en geboogen uitſtek; beginnende aan het grondſtuk van de ſleuf of ſcheede, waarin de Angel ligt, als mede aan de gekromde armen van den Angel, die zich buitenwaards verſpreiden. De twee Angels mogen gezegd worden een aanvang te neemen by deeze twee gekromde uitſtekken, aan derzelver vereeniging met de ſchaalen, en zich te buigen na de ſleuf aan deszelfs grondſtuk, waar zy ingaan, en tot het punt voortloopen. Ze zyn getand aan de buitenzyden, naby het punt. Deeze twee Angels kunnen buiten de ſcheede worden uitgeſtooken, ſchoon niet verre; zy kunnen 'er ook binnen gehaald, en, zo 't my voorkomt, afzonderlyk bewoogen worden.

Alle deeze deelen worden in beweeging gebragt door Spieren, welke wy mogen veronderſtellen by de Byen vry ſterk te zyn, en veel ſterker dan by andere Dieren: deeze Spieren dienen tot beweeging in bykans alle rigtingen;

Digitized by Google

gen; doch byzonder om ze buitenwaards te brengen. 't Is te verwonderen, hoe diep zy vry vaste lichaamen met deezen Angel doorbooren. Ik heb onderzogt, hoe diep zy de palm van de hand, met een dikke huid bedekt, doorſtaaken; het haalde een twaalfde gedeelte van een duim. Om dit door enkel geweld te doen, zyn twee dingen noodig; de ſterkte der Spieren, en van den Angel: geen van beide ſchynt het geval te weezen. Ik beken, deeze werking niet te begrypen. Ik hel over, om te gelooven, dat 'er iets in plaats hebbe, onderſcheiden van enkele kragt, aan het eene einde van een lichaam bygezet: want, was dit enkel het geval, dan kon de Angel van de By niet ſteekende gemaakt worden, door eenige kragt aan deszelfs grondſtuk: naardemaal de minſte drukking denzelven allerlei rigtingen geeft: misſchien dat de getande zyden byſtand bieden, door den weg, even als een zaag, open te ſnyden.

De toeſtel, om het vergift in de wonde te ſtorten, beſtaat uit twee kleine kanaalen, die het vergift affcheiden: deeze beide liggen in den onderbuik, onder de lugtblaasjes, enz. Zy loopen zamen in één, 't welk een langwerpige vergaderplaats vormt, gelyk een pisblaas: uit dezelve komt een buis, welke loopt na den hoek, waar de twee ſteekers elkander ontmoeten, en gaat tuſſchen dezelve heen in een groeve, 't welk een kanaal vormt, door de vereeniging der twee ſteekers in dit gedeelte. 'Er is eene andere buis ter rechter zyde van de even beſchreevene, deeze bevat een dikker ſtoffe, welke, zo verre ik heb kunnen naagaan, met de andere voortloopt: doch de eerſte is het die het vergift inheeft, 't welk beſtaat in een dun klaar vogt. Om my te verzekeren waar het vergift ſchool, ſtipte ik met punten van naalden in beide: en prikte met dezelve het bovenſte van myn hand: de prikken met het vogt uit de eerstgemelde buis werden zeer en ontſtooken; die met het andere hadden geen zodanig gevolg.

Naardemaal de Angel getande kanten heeft, kunnen de Byen, naa geſtooken te hebben, den Angel zelden losmaaken. Onmiddelyk naa den ſteek tragten zy weg te vliegen; doch meestentyds mislukt zulks, en zy worden, als 't ware, in haar eigen valſtrik gevangen: het geweld, 't geen zy oefenen, dient veelal, om den geheelen toeſtel des Angels, en een gedeelte der ingewanden teſſens, kwyt te raaken: weshalven de By meest altoos

oogen-

Digitized by Google

oogenbliklyk het slachtoffer wordt van haare betoonde woede.

By eene oppervlakkige beschouwing, begrypt een ieder, dat het eerste oogmerk, met de Bye een Angel te geeven, is, op dat dezelve ten verdedigmiddel zou dienen; doch waarom zy ten slachtoffer strekt van haare eigene verdediging, doet zich zo ras niet op: daarenboven hebben alle Byen Angels, hoewel alle Byen de eigenschap van zich te verdedigen niet bezitten, en dus niet in de noodzaaklykheid zyn om derwyze toegerust te worden. Waarschynlyk was het, een Angel ten gebruike te bezitten, voor de By genoegzaam te haarer verdediginge, zonder dat zy dien vrylyk kon gebruiken: en het verlies van een By of twee, wanneer zy met den Angel zo verregaande steeken, was van geen aanmerkenswaardig gevolg: en zeldzaam is het, dat 'er meer in één Korf dus het leeven verliezen.

In deezer voege heb ik de werkingen in een Byekorf, of de Huishouding der Byen, een jaar rond nagegaan, in welk tydsbestek zy wederkomen tot het punt waar wy aanvingen. Het verder voortzetten zou alleen eene herhaaling weezen van dezelfde omwentelingen, als wy reeds beschreeven; maar deeze omwentelingen veroorzaaken een reeks van uitwerkzelen in de Raat, welke uitwerkzels met den tyd veranderingen te wege brengen in het bestaan eener Byekorf. Daarenboven zyn 'er waarneemingen, die weinig te maaken hebben met de Huishouding van een jaar; en die het geheele Leeven van dit Insect, of ten minsten van zyn Korf, betreffen.

Van den Leeftyd der Byen.

Ik heb reeds opgemerkt, dat het Leeven van de Mannetjes slegts éénen Zomer, of liever twee maanden, duurt: dit weeten wy daar uit, dat 'er in den Winter geene Mannetjes zyn; buiten zulks zouden wy deezer Leeftyd niet kunnen bepaalen; gelyk wy dit niet kunnen doen, noch van de Koningin, noch van de Werkbyen.

Eenigen veronderstellen, dat het de jonge Byen zyn die zwermen, en zeer waarschynlyk is het daadlyk zo met de zaak gelegen; doch het dunkt my teffens aanneemelyk, dat een zeker aantal van de Jongen overgehouden worden, om den Stam in weezen te houden: naardemaal wy niet kunnen nalaaten te denken, dat veele van

Digitized by Google

van de Ouden, door toevallen van verſcheidenerlei aart, voor de Korf verlooren raaken: en wy kunnen begrypen, dat een Korf, drie of vier jaaren oud, geen oorſpronglyke By in zich bevatte, ſchoon een By tweemaalen dat tydsbeſtek leefde.

Maar 'er moet eene tydsbepaaling voor het Leeven van de By weezen, en, uit de overeenkomst oordeelende, zou ik zeggen, dat het natuurlyk Leeven van eene By bepaald is tot een zeker aantal van Saiſoenen: te weeten: de eene By leeft geen één, de ander twee, de ander drie jaaren, enz. Ik begryp zelfs, dat geen Inſect van eenige ſoort eene maand langer leeft, dan een ander van dezelfde ſoort. Ik geloof, dat dit het geval is met alle Inſecten; maar de Ouderdom van de Koningin, of van eene Werkby, kan nooit ontdekt worden.

Iemand zou kunnen veronderſtellen, dat het Leeven van een By, en de tyd dat een Korf met mogelykheid kan duuren, bykans op een uitkomen; ſchoon dit niet volſtrekt noodzaaklyk is: naardemaal zy by opvolging kunnen beſtaan, gelyk zy waarſchynlyk doen. Want het wil by my gereedlyk in, dat, naa het eerſte Broedzel in 't Voorjaar, alle de Byen van den laatſten Winter ſterven, en de Korf vervuld wordt met dit eerſte Broedzel; en dat zy den eerſten Zwerm broeden, of dat het oude Broedzel dit geheel Saiſoen broedt, en dan ſterft; en die den Winter overblyven de Jongen zyn; en, indien dit zo is, dan volgen zy denzelfden loop als hunne Voorzaaten.

De Raat van een Byekorf mag gezegd worden, het Pakhuis, of de Voorraadverzamelplaats, der Byen te weezen, 't welk door het gebruik verſlyt. Uit de beſchryving, daar van reeds gegeeven, blykt, dat de Raat, met den tyd, ongeſchikt ten gebruike wordt. Ik merkte op, dat zy de uitwerpzels van den Byeworm niet wegnamen, en dat de Byeworm, vóór dezelve in den ſtaat van een Pop overging, de Cel bekleedde met een ſoort van Zyde, gelyk veele andere Inſecten: het bekleedt de geheele Cel van boven, aan de zyden, en op den bodem; de twee laatſte bekleedzels blyven, en op den bodem bedekt de Byeworm met dit bekleedzel zyne eigene uitwerpzels (*). De rede, waarom de Byeworm dit doet, is, waar-

(*) Dit doen de Wespen of Hommels niet, ſchoon zy de uitwerpzels hunner Wormen niet wegwerpen.

Digitized by Google

waarſchynlyk, om dat 'er vervolgens Honig in deeze Cel moet gedaan worden; zo dat 'er Honig opgelegd wordt in dit met zyde gevoerde huisje. Hoe dikwyls zy kunnen broeden in dezelfde Cel, weet ik niet; maar ik heb het driemaal in 't zelfde Saiſoen waargenomen; telkens waren de uitwerpzels opgehoopt, en de Cel was drie keeren met zyde gevoerd. Uit dit berigt zien wy, dat eene Cel, met den tyd, zo zeer zal opgevuld worden, dat ze ongeſchikt is om langer in te broeden.

By het wegneemen van het zyden bekleedzel, 't welk gemaklykst geſchiedt aan den bodem, ter oorzaake van de gedroogde uitwerpzels tusſchen elk bekleedzel, heb ik meer dan twintig onderſcheide bekleedzels in éene Cel gevonden, en de Cel omtrent een vierde of een derde opgevuld; wanneer zulk een Cel, of een ſtuk Raat met zodanige Cellen, in het water geſtooken wordt, om de uitwerpzels tusſchen de bekleedzels zagt te maaken, ſcheiden zy op den bodem van een, door het zwellen der uitwerpzelen, zo dat ze gemaklyk kunnen geteld worden.

Een ſtuk Raat van die geſteltenisſe, om het Wasch te krygen, gekookt, zal zyne gedaanſte behouden, en eene kleine hoeveelheid Wasch zypelt uit aan verſcheide kanten, als uit een ſpons gedrukt, en loopt zamen in de ſpleeten; terwyl een ſtuk Raat, waar in nooit gebroed is, uit dezelfde Korf genomen, meest geheel ſmelt. 't Is dit Wasch, dat de ſchoone geele kleur heeft, terwyl het ander uit dezelfde Korven, ſchoon bruin, nogthans, geſmolten, wit zal weezen. Dit leidde my op tot de gedagten, dat het Wasch de kleur aannam van het Meel, de Uitwerpzels, enz. doch zuiver Wasch daar mede kookende, kreeg het dat doorſchynend geel niet; het werd alleen vuil.

In eenige deezer Cellen, die waarſchynlyk twintig maalen, of meer, tot broeden gediend hadden, nat gemaakt om de uitwerpzels te doen zwellen, heb ik gezien dat de bodem van het laatſte bekleedzel tot den top of den mond van de Cel opreés; zodanig, dat de holte van de Cel gevuld werd; in andere zag ik dezelve hooger dan den mond klimmen, zo dat de laatstgevormde laagen bykans omgekeerd waren, het binnenſte na buiten. Een ſtuk van zulk een Raat mag aangemerkt worden als een vorm, en het bekleedzel met de uitwerpzelen als het geen daar in gegooten is: wanneer men 't zelve kookt, om

'er al het Wasch of de vorm van te haalen, of om de oorſpronglyke geregelde gedaante, welke de Raat vormde, te vernietigen, en 'er niets overblyft dan de Cellen van ſpinzel, enz. ſcheiden zy alle gemaklyk van elkander; zynde alleen zo veele gietzels met den vorm vernield, en de bodems, aan elkander vastgewerkt, zyn vry volkomen.

Uit het gegeeven berigt mogen wy opmaaken, dat de Raaten van een Korf ſlegts een zeker getal van jaaren kunnen duuren, ſchoon de Byen, om 'er te langer gebruik van te hebben, dikwyls iets aan den mond van de Cel toevoegen, 't geen zelden met Wasch alleen geſchiedt, maar met een mengzel. Zomtyds ook bedekken zy het zyden bekleedzel van de laatſte Pop; doch dit alles doet de Cellen gebrekkig en broddelwerk worden, in vergelyking met de oorſpronglyke.

LEEVENSBERIGT VAN VADER PIERRE FRANCOIS COURAIJER, D. D. OPGEMAAKT UIT DE BESTE BESCHEIDEN.

(Naar het *Engelsch.*)

PIERRE FRANCOIS COURAYER werd gebooren te *Vernon*, of *Rouen*, in *Normandye*, den 17 van November des Jaars MDCLXXXI. Zyn *Franſche* Leevensbeſchryver verhaalt niets van 's Mans jeugd, maakt zelfs geene melding van de *Traité de Poeme Epique*, aan hem toegeſchreeven in een *Fransch* Werk (*), waarſchynlyk uitgegeeven vóór dat het Berigt van den Maaker in de *Nouveau Dict. Hiſtorique* aanvangt.

't Zelve begint met COURAYER's Intrede in de *Orde der Reguliere Kanunniken van St. Augustinus*, waar van ook het jaartal niet wordt opgegeeven. Kort naa zyne Intrede onderſcheidde hy zich door zyn Vernuft en Geleerdheid, en werd, uit dien hoofde, tot Boekbewaarder van *St. Genevieve*, te *Parys*, gekoozen. Zyne aankanting tegen de Bulle *Unigenitus* bragt hem tot het onderzoek der Magt van den Paus van *Rome*, en de Regten der Leeraaren, om over de Leer zelve te oordeelen.

Men wil, dat hy in den loop zyner naaſpeuringen tot ge-

(*) *La France Litteraire.*

Digitized by Google

gevoelens kwam, ſtrydig met die de Kerk van *Rome* leert. Hiervan liet hy, in geſprekken, zich het een en ander ontvallen, 't welk ongenoegen baarde by de yverige Voorſtanders van die Kerkgemeenſchap, en hunne genegenheid van hem verwyderde. —— De uitgave van zyne *Diſſertation ſur la validité des Ordinations Anglicanes* (*), deedt hem in openlyken haat vervallen, en als een Ketter aanzien.

By de eerſte uitgave van dit Werk luidden verſcheide Geleerden, vastverkleefd aan de Pauslyke Kerkdwinglandy, de alarmklok, en traden te voorſchyn, om dat nieuwe Stelzel te beſtryden. De *Journalisten* van *Trevoux*, D. GERVAISE, HARDOUIN de *Jeſuit*, LE QUIEN een *Dominicaan*, en de Cardinaal TENCIN, waren onder het getal zyner Tegenſtreeveren.

De moedige Boekbewaarder van *St. Geneviève* wederſtondt hunne aanvallen, met onbezweeke ſtandvastigheid; hy week niet in 't minſte; hy deedt geene lange verontſchuldigingen; hy gaf geene dubbelzinnige verklaaringen; doch vermeerderde het heirleger zyner Tegenpartyderen, en verſchafte den Yveraaren zyner Kerkgemeenſchap een overvloed van nieuwe ſtoffe, om zich over hem te beklaagen, door eene Verdediging der opgemelde Verhandeling over de *Wettigheid der Kerkordeningen in Engeland* (†). Deeze was geſchreeven met veel geests en vuurs, en op een vryen trant, dien men vóór ſmaadend opnam. Overzulks kon zyne Verdediging, zo min als de Verhandeling zelve, het doorſtraalend misnoegen en de volle veroordeeling ontgaan van veele Kerkvoogden, aan welker hoofd de Cardinaal DE NOAILLES, Aartsbisſchop van *Parys*, ſtondt, en werd dezelve verboden by een Raadsbeſluit van den 7 Sept. des Jaars MDCCXXVII.

Vader COURAYER bezat een hart, beſtand tegen allen opſpraak, en verdroeg de veelvuldige veroordeelingen, over hem uitgeſprooken, met onbezweeke ſtandvastigheid. Hy vondt zich verſterkt, om vast te ſtaan in zyne oprégtheid, door de gunſtige bejegening, welke zyne Verhandeling en Verdediging beide ontmoetten in *Engeland*, waar zy hem eene algemeene hoogagting en Vrienden bezorgden. ——

Te

(*) Te *Bruſſel* gedrukt in twee Vol. 1723, en herdrukt in *Holland*, 1727.

(†) Deeze zag in 1725 het licht.

Digitized by Google

Te midden van zyn kampen met een aantal moeilykheden, ontving hy, uit *Engeland*, een onwraakbaar Getuigenis van agting en goedkeuring, zelden geschonken aan Geestlyken van de *Roomsche* Kerk. De Universiteit van *Oxford* droeg hem de waardigheid op van *Doctor in de Godgeleerdheid*, den 28 Mey MDCCXXVII. Op den eersten van December, daar aan volgende, betuigde hy zynen dank aan de Universiteit, in een Latynschen Brieve, en verschoont zyne langzaamheid in het erkennen van de Eere, hem beweezen, dewyl hy in dien tusschentyd zich hadt moeten te weer stellen tegen *heimlyke laagen*, of *openbaar geweld* (*).

Haleanment, digt by *St. Germain en Laye*, was de plaats, werwaards COURAYER zich begaf, staande den tyd, dat hy in ongenade gevallen was. Hier kreeg hy het bezoek van Bisschop ATTERBURY, toen als Balling buiten *Engeland* zwervende: deeze was op verre na de, tot zagtheid aanmaanende, Man niet, of geschikt, om water der verkoelinge te verspreiden op een volyverigen geest; en daarenboven begreep hy, gelyk het, in de daad, was, dat hy met de Kerkvoogden in *Engeland* belang had in 't geschil, 't geen Doctor COURAYER in verlegenheid bragt, en aan eene schroomlyke vervolging blootstelde. —— De gemeenzaamheid van deezen Bisschop met Vader COURAYER, en een affcheidsbezoek van den Boekbewaarder, 's avonds vóór hy *Parys* verliet, berokkende den Kerkvoogd eenige moeilykheid, en bragt eene onaangenaame boodschap te wege van den Koning van *Frankryk*, en den Cardinaal DE NOAILLES, door den Luitenant der Politie.

De toestand van Dr. COURAYER, en diens verblyf in *Frankryk*, werd, van tyd tot tyd, meer en meer hachlyk, en in de omstandigheden, waar in hy daadlyk verkeerde, vondt hy het raadzaam, ja noodzaaklyk, na een veilig heenkomen uit te zien. Het vooruitzigt van de veelvuldige en groote onheilen, die onvermydelyk moesten voortvloei-

(*) *Aut præcavendis occultis insidiis, aut manifestæ vi declinandæ injuriæ incumbo.* Rep. of Letters Vol. I. 8vo. 1728. p. 487. Hier kan de Leezer ook vinden het *Diploma van de Universiteit*; en een uitvoerig Verslag van COURAYER's *Verhandeling*. Zyn Brief van Dankzegging aan de Universiteit hadt ten onderschrift: *Lubam Hannemonte prope S. Germanum in Læa, Gal. Dec.* 1727.

Digitized by Google

vloeijen op een Ban, tegen hem uitgevaardigd, door den Generaal zyner Orde, waren zeer ontrustend, en het ontwyken daarvan leedt geen uitstel. In deezen verlegen toestand nam hy zyn toevlugt tot zyne Vrienden in *Engeland*, en besloot, op hun raad, ten zynen gelukke, om dat Land tot zyne wykplaats te neemen. De Aardsbisschop van *Parys* bleef onverzoenlyk; de vriendlyke tusschenspraak van 's Cardinaals Broeder, de Marschalk DE NOAILLES, kon niets op hem verwinnen, om zyne strengheid te verzagten, of vervolgzugt te teugelen.

Omtrent ééne maand, derhalven, naa het schryven zyns Briefs aan de Universiteit van *Oxfort*, ving Dr. COURAYER, in 't holst van den Winter, zyne reis aan na *Calais*, in een Postkoets, en bereikte die plaats, zonder eenig ander ongemak, dan 't geen hy, uit hoofde van het weêr, gevoelde. Tegenwinden hielden hem daar eenige dagen op; en men zegt, dat hy juist van passe het vatten ontkwam; zo dat hy, omtrent het einde van January MDCCXXVIII, in *Engeland* landde, waar men hem met open armen ontving. —— Te *Greenwich* aan wal stappende, vondt hy de koets van Lord Burggraaf PERCEVAL, naderhand Graaf van *Egmond*, met zes paarden bespannen, gereed om hem na diens huis te brengen, 't geen hy den Doctor verzogt, als zyn eigen aan te zien, en te gebruiken. Naa het middagmaal deedt zyne Lordschap hem een aanzienlyk geschenk. Den volgenden dag nam hy het middagmaal by Dr. WAKE, toen Aardsbisschop van *Canterbury*, in diens Paleis te *Lambeth*; deeze begiftigde hem desgelyks. Dezelfde edelmoedigheid ontving hy van Bisschop HARE, Bisschop SHERLOCK, en verscheide andere Kerkvoogden; en, kort naa zyne aankomst, deedt de Markgraaf van BLANDFORT hem een geschenk van vyftig Ponden, uit handen van NICHOLAS MAN, *Esq.*

Dr. COURAYER maakte, in een bezoek by den Aardsbisschop WAKE, niet lang naa zyn komst in *Engeland*, deeze aanmerking, „ dat *Engeland* een slegt Land was „ voor 't verblyf van een Godsdienstig Man: zo ter „ oorzaake van de ongelukkige Verdeeldheden in den „ Godsdienst, waardoor de onderlinge Liefde verloo„ ren ging; als van wegen de Vryheid, welke veelen „ namen, om tegen de Leerstellingen des *Christendoms* „ te spreeken, en de Zeden des Volks te bederven.

In dit Land leefde Dr. COURAYER omtrent eene halve Eeuw, naa het uitboezemen deezer klagte, en hadt tyds

Digitized by Google

genoeg, om overtuigd te worden, dat *Engeland*, onder andere onſchatbaare voordeelen boven het Land, door hem verlaaten, ook te waardeeren was boven 't zelve in die eigenſte opzigten, waarover hy klaagde, en te zien, dat de Godsdienstgezindheden der *Diſſenters*, meer dan men gewoonlyk denkt, ſtrekten, tot vastigheid der vastgeſtelde Kerke —— dat de Vryheid, zo gewraakt, de buitenſpoorigheid ter zyde gezet, en uitgeoefend gelyk dezelve doorgaans gebruikt wordt, en moet gebruikt worden, met voegelykheid, een natuurlyk zout is, zeer geſchikt en kragtig werkende, om in de gemoederen des Volks bederf voor te komen, of te weeren.

Beati, bona ſi ſua norint
Anglicolæ.

Het ſtrekt my tot niet weinig genoegen, met zekerheid te mogen zeggen, tot eere deezes Volks, dat veele der Tafelen en Huizen van de Grooten edelmoedig openſtonden, om Vader COURAYER te ontvangen, zints hy den voet in *Engeland* zette. Hy verzekerde zyn beſtendig welkomzyn in het toekomende, door zyne eigene verdienſten, door zyn onderhoudenden, leerzaamen en heuſchen, ommegang. Welhaast werd het hem gewoon, maanden agter elkander te leeven in de eene of de andere der eerſte Familien in dit Ryk; op de onderſcheide Buitenverblyven der Graavinne van HERTFORD, naderhand Hertogin van SOMERSET, was het niet vreemd, dat hy zes maanden agter den anderen bleef.

Niet lang, egter, bleef hy een behoeftig Afhangeling van de goedheid onzes Adels, en der Kerkvoogden, die ſteeds weldaaden op weldaaden hoopten. Een Lands Jaargeld van honderd Ponden werd hem voor zyn leeven toegeſtaan. Koningin CAROLINA, eene milddaadige Beſchermſter der Geleerden, en van behoeftige verdienſten, verdubbelde, in 't Jaar MDCCXXXVI, die ſom. Aan haar droeg hy de *Franſche* Vertaaling op, van *Fra* PAOLI SARPI'S *Geſchiedenis der Kerkvergadering van Trente*, in dat jaar uitgegeeven. Zyne Opdragt is geſchreeven met de gevoeligſte en warmſte uitboezemingen van hartlyke dankbaarheid. De Verkoop van die Overzetting, ſtelde hem in ſtaat, om 1500 Ponden te betaalen, en 1600 Ponden aan Lord FEVERSHAM te geeven voor een Jaargeld van 100 Ponden, 't geen hy omtrent veertig jaaren trok.

Naa

Digitized by Google

Naa dat Dr. COURAYER in *Engeland* kwam, ontbrak hem nooit iets van het noodige, of dat kon ſtrekken om hem het leeven aangenaam te maaken, tot geen tot den zeer hoogen ouderdom van vyf en negentig jaaren duurde. Allengskens, en naa geen lang tydsverloop, geraakte hy in vry ruime omſtandigheden, en ontving veel meer gelds 's jaarlyks, dan hy tot zyne ſpaarzaame wyze van leeven behoefde.

Nogthans lag hy het overſchot van zyn jaarlyks Inkomen niet op. Zyne kleeding, ſchoon altoos ten uiterſten net, was niet kostbaar, zelfs niet wanneer hy zich als een Wereldlyk Heer vertoonde, en met een degen ging, gelyk hy zomtyds deedt, en deeze, zo men zegt, vry vreemd droeg. Hy hieldt geen huishouden op, was in geen ding verſpillend, en de Armen deelden ryklyk van zyne goederen. Ongelukkige Gevangenen waren de uitgezogte voorwerpen zyner liefddaadigheid. Zo ras hy zyn Jaargeld ontvangen hadt, was zyne gewoonte, om van vyftig tot tachtig Ponden ten hunnen behoeve te geeven. —— 't Is eene bekende, en welbevestigde, byzonderheid, dat hy gewoon was het benoodigde voor zichzelven, in eene week, op eene zeer maatige ſom te bepaalen: en wat hy daar van beſpaarde, met het overige van zyn Inkomen, nimmer de gewoone liefdegaaven vergeetende, beſtemde hy om de behoeften te vervullen, of de leevensaangenaamheden te vermeerderen, zyner twee Zusteren, die Nonnen waren in *Frankryk*, en van een ouder Broeder, door hem desgelyks in dit Ryk agtergelaaten. —— Zyn geld vermeerderde met dit alles, en uit zyn Laatſten Wil blykt, dat hy ryk mogt heeten: aan zyn oudſten Broeder, een Regtsgeleerde te *Parys*, by het maaken van zyn Laatſten Wil in den Jaare MDCCLXXVI nog leevende, maakte hy een gouden keurlyk gewerkte Snuifdoos, hem door Koningin CAROLINA ten geſchenke gegeeven.

De *Jeſuiten* waren algemeen, en altoos, Dr. COURAYER's geſlaagendſte Vyanden; nogthans voelde zyn menschlievend hart zich getroffen door de Vernietiging van hunne Orde, in den Jaare MDCCLXXIII, en hy beklaagde zeer het harde lot van veelen, door die Vernietiging in eenen behoeftigen ſtaat gedompeld.

Nooit kon men Dr. COURAYER beweegen, om gunſtig te denken over ARCHIBALD BOWER, Schryver van het *Leeven der Pauſſen;* maar hieldt hem altoos, zints den aanvang dat hy hem hadt leeren kennen, voor een duis-

Digitized by Google

ter man, van een verdagt character, die voorgaf veele dingen uit Boeken ontleend te hebben, die hy zeker nimmer gezien hadt. De ontdekking, die wy ten deezen opzigte verschuldigd zyn aan het verstand en den loflyken yver van Dr. DOUGLAS, bevestigt de vermoedens van Vader COURAYER.

Men verhaalt, dat hy, kort naa zyn komst in *London*, in 't Jaar MDCCXXVIII, by een *Roomsch* Priester ging, om te biegten en zondvergiffenis te krygen. Maar dat die Priester, toen COURAYER zichzelven ontdekte, en deeze bemerkte dat hy gebannen was, of op het punt stondt om in den Kerkban gedaan te worden, weigerde hem de Biegt af te neemen, en den Doctor ernstig aanmaande, om zich rechtstreeks te vervoegen tot zyn Superior te *St. Genevieve*. Wy weeten niet, wat hier op volgde; doch wy mogen, uit het geen hy des betreffende gezegd heeft in de *Verklaaring* zyner Gevoelens over verscheide Leeringen des Godsdiensts (*), gissen, dat die weigering Dr. COURAYER geen groote of langduurige kwelling baarde. —— Te deezer gelegenheid schiet my een geval te binnen, 't welk, schoon eenigzins grappig, zo zeer past op het geval van Dr. COURAYER, dat de Leezer zich over het invoegen niet zal belgen.

Niet lang geleeden, toen de Hertog van GORDON, en al de Lords van die Familie, *Roomsch Catholyk* waren, huurde een *Protestant*, als zodanig niet onbekend by zyne Genade, eene kleine Landhoeve, digt by *Huntley-castle*, en was, door een zamenloop van omstandigheden, ten agteren geraakt in het betaalen van de Landhuur. Een volyverig Rentmeester tastte de Goederen des Landhoevenaars aan voor de agterstallen, en liet door den Roeper bekend maaken, dat dezelve, op een bepaalden dag, openbaar zouden verkogt worden. De Hertog keerde in dien tusschentyd gelukkig weder. De Landhoevenaar vervoegde zich zeer schielyk aan het verblyf des Hertogs; hy werd niet wederhouden, maar terstond geholpen door de Bedienden, die dagten dat hy opontboden was.

(*) Zie het XXXII en de twee volgende Afdeelingen van een *Declaration of my last Sentiments on the different Doctrines of Religion, by the late* P. FR. COURAYER, *by* WILLIAM BELL. Lond. 1787. 't Is uit de Voorreden der Engelsche Vertaaling van dit keurig Werkje, dat wy dit Leevensberigt ontleenden.

Digitized by Google

was. „ Wat ſchort 'er aan, DONALD? vroeg de Hertog, als hy hem droefgeestig zag binnentreeden. DONALD vertelde kortlyk wat het geval was: dit trof den Hertog, en deeze gaf hem een volkomen Kwytbrief. Vergenoegd heenen gaande, ſloeg hy het oog op de Schilderyen, die aan den wand hingen, en de Beelden; vraagende, op zyn eenvoudigen trant, wat die betekenden? „ Deeze," zeide de Hertog, met veel heuschheids, „ zyn „ de Heiligen, die by GOD, voor my, tusſchen beiden „ treeden." —— *Mylord Hertog*, voerde DONALD hem te gemoete, *zou het niet beter weezen; u rechtſtreeks tot* GOD *te vervoegen? Indien ik my met andere* GORDONS *opgehouden hadt, en niet by uwe Genade zelve gekomen was, ik zou myn Kwytbrief niet gekreegen hebben; myne Goederen waren verkogt geworden!* —— Een eerlyk hart drukt zich altoos wel althans onaanſtootelyk, uit. De Hertog nam het niet euvel, en Vader COURAYER vertrok misſchien van zyns Broeders Biegtſtoel, denkende even als de Landhoevenaar.

Niet te min, zegt men, dat Dr. COURAYER, jaaren lang, en mogelyk tot het einde zyns leevens, geregeld op gezette tyden zich ter Biegte aandiende, waarſchynlyk uit hoofde eener Godsdienſtige Verbintenis, na welker vervulling te tragten hy een pligt rekende. Zeker gaat het, dat hy, door eene ſtrikte inagtneeming eener Gelofte van dien aart, in zyne vroege jeugd gedaan, tot het laatst zyns leevens alle dagen zyn *Breviarium* opzei, of las, waar toe hy dagelyks meer dan een uur beſteedde.

Als Dr. COURAYER zich in *Londen* bevondt, bezogt hy geene andere dan *Roomſche* Kerken, en nooit verzaakte hy volſtrekt de *Roomsch-Catholyke* Kerkgemeenſchap. In zyn Laatſten Wil, drukt hy zich deswegen in deezer voege uit: „ dat hy een Lid ſtierf van de *Catholyke Kerke;* doch „ zonder goed te keuren veele van de Begrippen en By- „ geloovigheden, ter *Roomſche Kerke* ingevoerd, en in hun- „ ne Schoolen geleerraard, waar op men gedrongen heeft „ als op Geloofs-Artykelen, ſchoon zy hem toeſcheenen „ niet alleen niet gegrond te zyn op de waarheid; maar „ ook hoogst onwaarſchynlyk."

Niet te min te *Eealing* in *Middleſex* zynde, een Vlek werwaards Dr. COURAYER dikwyls ging, of wanneer hy zich te *Percylodge*, enz. bevondt, ging hy altoos in de Dorpkerk, en betuigde zyn genoegen in de Gebeden der

Digitized by Google

Engelſche Kerke. 's Doctors eigen woorden zullen best den zin te verſtaan geeven, in welken zyne aanpryzingen van de *Engelſche Kerk* te verſtaan zyn: naardemaal zy duidelyk toonen, wat het was, 't geen 'er hem het meest in aanſtondt, 't welk zeker dat geen niet was, 't welk derzelver beste Vrienden voor 't beste keuren: „ Van alle Kerken," zegt hy, „ die de eenig„ heid gebrooken hebben, is de *Engelſche Kerk* Ons de „ naaste, en heeft het meest behouden van onze Kerk„ gebruiken en Plegtigheden."

Hieruit is blykbaar, dat Dr. COURAYER de *Kerk* van *Engeland* alleen beſchouwde als een wyziging van de *Kerk* van *Rome*, en de daar in vastgeſtelde Leer als een ſoort van *Paapery*, zo veel, als ten dien tyde kon geſchieden, geſchikt naar den ſmaak der meer verlichte Inwoonderen van dat Ryk. —— Uit zyne *Geloofsverklaaring* kan een ſchrander Leezer met zekerheid opmaaken, in welke ſtukken deeze *Roomſche* Doctor de *Engelſche Kerk* ſchuldig agtte, of in overmaat, of in gebrek, eene ſtrikte overeenkomst te derven met de *Roomſche*, welke in geenerlei gedaante ooit voldoende of beſtendig kan zyn, in eenig Land, 't welk eene verkleefdheid betuigt aan de Eenvoudigheid van het Euangelie, in deeze verlichte Eeuwe, nu men de Heilige Schriften beter verſtaat. Het ſchynt onnoodig, en het zou in de daad onvoegelyk weezen, hier te treeden in de veelvuldige byzonderheden, waartoe dezelve de aandagt trekt. In allen gevalle, het ſchynt onheusch, en eene geheele ontwyking van het bewys, alle de begrippen en gevoelens van Dr. COURAYER, die niet in lengte en breedte juist overeenkomen met de vastgeſtelde maatſtok der *Engelſche Kerke*, toe te ſchryven aan den ſlegten invloed zyner vroeg ingezoogene vooroordeelen. Zulks te beweeren, zou blykbaar te rug gekaatst kunnen worden op den *Proteſtant*, die 'er gebruik van maakt, en het bewyst zeker niets, noch aan den eenen, noch aan den anderen, kant. —— In veele begrippen en gevoelens, byzonder die GODS *Eenheid* betreffen, waarin hy zo uitdruklyk en ſchriftuurlyk ſpreekt, was Dr. COURAYER zeker niet opgevoed: zyne vroegſte vooroordeelen moesten hem hier blykbaar in den weg zyn. Hy doet de waarheid daarvan alleen rusten op het Euangelie, en neemt geen anderen grond aan, dan waartegen geen *Proteſtant* iets kan hebben, zonder afſtand te doen van allen eisch op die benaaming.

De

Digitized by Google

De eigenſte begrippen, die 't meest naar *Paapery* ſmaaken, en zyne gehegtheid daar aan toonen, draagt Vader COURAYER, verre genoeg van vroege vooroordeelen verwyderd, voor, als de uitkomst van redenkavelingen, die eene zeer ernſtige overweeging verdienen: te meer, daar zommige derzelve, en aangemerkt als Tegenwerpingen tegen de *Proteſtanten*, en als eene Verdediging van het *Pausdom*, voorkomen onbeantwoordelyk te zyn, wanneer men zich ſtrikt houde aan de tegenwoordige Artykelen en Gebruiken der vastgeſtelde Kerk in *Engeland*.

De *Geloofsverklaaring* zelve, blykbaar opgeſteld met eene oplettenheid, die den ernst aanduidt van de overledene Vorſtinne, op wier verzoek, en tot wier gebruik, dezelve naar alle waarſchynlykheid eerst geſchreeven werd, ſtrekt zeker tot eere van wylen haare Koninglyke Hoogheid, en verſterkt het heerlyk getuigenis, haar, als eene *Chriſtinne*, gegeeven door dien Man in 't Ryk, die best in ſtaat was 't zelve te verleenen (*).

Met deeze Vorſtin, en haare Zuster CAROLINA, hieldt Dr. COURAYER, als hy in *Londen* was, het voor een regel, één avond in de week door te brengen. Haar Vader was, zegt men, dikwyls van de party. Deeze verkeering moet zeer leerzaam en genoeglyk geweest zyn; want COURAYER was een bevallig man, een beminnaar en kweeker van onzondige vreugd. —— In deezen kleinen kring was Vader COURAYER, ſtrydig met de doorgaande gewoonte ten Hove, waarſchynlyk het openhartigst en geſpraakzaamst. Ongetwyfeld verondersſtellende, dat het aan zyn ſtand en omſtandigheden in dit Ryk best voegde, was hy, ten aanziene zyner geſprekken over onderwerpen, den Godsdienst betreffende, agterhoudender, dan hem natuurlyk ſcheen te weezen; zorgvuldig vermydende, in algemeen onderhoud, zyne gedagten te uiten over alle ſtukken, die aanleiding tot geſchil konden geeven.

In dit opzigt ſchynt hy niet omzigtiger geweest te zyn, dan ten vollen verdedigd kan worden; want in zyne *Franſche* Werken hadt hy zyne gevoelens genoegzaam opengelegd voor Geleerden, en de zodanigen, die dagten: en voor die niet denken, kon eene ontvouwing van dezelve, nu of vervolgens, van weinig betekenis weezen.

Dr.

(*) In eene Opdragt aan haare Koninglyke Hoogheid van eene Verhandeling, *On the Lords Supper*, door haaren Capellaan.

Digitized by Google

Dr. COURAYER hadt, ongetwyfeld, eene liefde en eerbied voor de waarheid, welke hem niet toeliet zyne gevoelens te vermommen of te bedekken; maar, volgens het eenpaarig getuigenis van verſcheide geloofwaardige Getuigen, die hem wel kenden, en veel met hem verkeerden, hadt hy daarbenevens eene zeer groote maate van natuurlyke beſchroomdheid, welke hem eene omzigtigheid in de verkeering inboezemde, pryzenswaardig in ſtukken, waarin het niet onmogelyk is, dat wy mistasten. Dezelve ging, egter, de paalen niet te buiten, en Vader COURAYER was nooit in 't minst verdagt van veinzery en ontveinzing.

Dat zo zeer doorſchynend kleed, 't geen hy droeg by zyn leeven, wenschte hy, zo 't ſchynt, dat, naa zyn dood, geheel zou weggenomen worden, door de Uitgave zyner *Geloofsbelydenisſe*, hoogwaarſchynlyk opgeſteld tot voldoening eener godvrugtige Vorſtinne; maar eindelyk beſtemd om een laatſte Aanſpraak te zyn aan de *Christenen*. 't Was als een kostbaar juweel weggelegd, en ziet thans het licht.

Veele jaaren te vooren, was de Uitgeever van het Oorſpronglyke naar het Handſchrift des Schryvers (*), en

(*) Naamlyk de Eerw. WILLIAM BELL, D. D. *Prebendaris van de Collegie-Kerke van St. Peter, te Westminſter.* Het Handſchrift was door Vader COURAYER zelve gegeeven aan wylen Prinſes AMELIA, die hem eene verregaande hoogagting toedroeg, en deeze Vorſtin hadt het by Erfmaaking aan den Eerw. BELL beſprooken. Vader COURAYER hadt dezelve gedagtekend in Maart 1767, en met zyn eigen hand onderſchreeven, toen hy omtrent 86 jaaren oud was: want by ſtierf in October 1776, den ouderdom van 95 jaaren bereikt hebbende. Hy verzogt, by de overgave, de Prinſes AMELIA, dat dit ſtuk niet in 't licht mogt komen, vóór dat hy niet langer in een ſtaat was, om ſchroom te hebben voor de gevolgen van de onderſcheide aanmerkingen, waar toe zy, ten opzigte van den Schryver, gelegenheid zouden kunnen geeven. — De Voorredenaar der *Franſche Uitgave*, dit opgemerkt hebbende, voegt 'er nevens: „ Die tyd is lang verſtreeken, en daar de Ver„ klaaring zelve niet alleen, maar ook de eerſte en laatſte Af„ deelingen, ten vollen uitwyzen, dat dezelve geſchreeven „ was met oogmerk, om ten eenigen tyde in 't licht gegee„ ven te worden, zou ik die agting niet betoonen aan den „ Schryver, welke men aan zyne verdienſten verſchuldigd is, „ indien ik, door dit Werk agter te houden, rechtſtreeks „ ſtry-

en waren mogelyk verſcheide van Dr. COURAYER's gemeenzaamſte Vrienden, en zeker eenige ſchrandere Geleerden,

„ ſtrydig met zyn oogmerk handelde. — De laatſte gevoelens „ eens Schryvers, van Doctor COURAYER's beroemdheid, in „ een zo byzondere omſtandigheid opgeſteld, zyn zeker, op „ zichzelve, genoegzaam, om de nieuwsgierigheid der Geleer„ den op te wekken, en van elk die den Godsdienst met een „ ernſtig oog beſchouwt.

„ Naardemaal hy nimmer plegtigen afſtand deedt van de „ *Roomsch Catholyke* Kerkgemeenſchap, en zich nimmer ver„ voegde by eenig Lichaam van *Proteſtanten*, ſchoon hy dik„ wyls den Eerdienst in de *Engelſche Kerk* bywoonde, mogt „ men twyfelen over zyne wyze van denken, die hy bedekt „ hieldt. Zyne *Geloofsverklaaring* ſtelt niet alleen zyne Ge„ voelens in het helderst mogelyk licht; maar toont desgelyks, „ zeer tot zyne eer, dat, in een onderdom, wanneer hy „ ontheeven was van alle bezorgdheid voor deeze Wereld, en „ dagelyks zyne gedagten met eene andere bezig hieldt, by „ hem het loflyk verlangen huisveſtte, om de rechtheid zy„ ner begrippen bekend te maaken, iets toe te brengen aan de „ bevordering van den Godsdienst, en de vermeerdering van „ deszelfs invloed.

„ By de Leden van de *Roomſche* Kerke, is niet zeldzaam „ het voorgeeven, 't welk zy allen tragten diets te maaken, „ dat Perſoonen, die deeze Kerkgemeenſchap verlaaten heb„ ben, altoos, vóór hun ſterven, tot den ſchoot der Ker„ ke wederkeerden; in hunne harten de waarheid haarer Leer„ ſtellingen erkennende. De Geloofsverklaaring van Dr. cou„ RAYER verſchaft een onwraakbaar bewys van de valschheid „ deezer ſtellinge. Wy ontmoeten hier een Schryver, uitſtee„ kend door zyne kunde en bekwaamheden, die, in een leef„ tyd, wanneer zyne verſtandige vermogens in derzelver vol„ ſte kragt waren, verpligt was zyn Vaderland, en eene aan„ zienlyke plaats, welke hy in de *Roomſche* Kerk bekleedde, „ te verlaaten, toen hy hoog in jaaren opgeklommen was, „ vrywillig Belydenis deedt van zyne Gevoelens, op de on„ bewimpeldſte en volledigſte wyze. En blykt daar uit ten „ vollen, dat hy zich volkomen overtuigd hieldt, dat de „ Leer der *Roomſche* Kerke, in bykans alle byzonderheden, „ waar in dezelve van die der *Proteſtantſche* verſchilt, ſtreedt „ met de Waarheid en het Woord van GOD.

„ Niet te min is het blykbaar, dat, daar hy zich bykans „ geheel en al gelukkig ontſlaagen hadt van den ſchadelyken „ invloed der vooroordeelen, ten opzigte van de dwaalende „ Begrippen der *Roomſche* Kerke, en van derzelver ongerym-

„ de

den, die zyne Schriften met aandagt geleezen hadden, zeer wel onderrigt van 's Doctors begrippen en gevoelens, en begreepen zeer duidelyk derzelver gewigt en gevolgen. De volgende zinsneede uit eenen Brieve van Mr. JEREMIAH MARCKLAND aan Mr. BOWYER, gedagtekend 29 Sept. MDCCXLVI, brengt men by als een bewys van deeze stellingen, en maakt eenige derzelve ten minsten uit. —— „ Mr. CLARKE heeft my Vader COURAYER's Overzetting van de Geschiedenis der Trentsche Kerkvergadering (*) ter hand gesteld. Ik heb zo veel genoegen gehad in de Voorreden, (zo even heb ik dezelve geleezen,) dat, indien hy niet meer *Papist* is in andere Stellingen, dan in die, welke hier voorkomen, (welke veelvuldig zyn, en van de aangelegenste soort,) ik durf zeggen, dat 'er weinig zyn, die zo goede *Catholyken* zyn, als hy is. Indien gy deeze Voorreden niet geleezen hebt, dan hebt gy nog een groot vermaak te goed."

Dit gedeelte eens Briefs van een geleerd, schrander en beminnenswaardig Man, is zodanig nedergesteld, als of hy zo even was opgestaan van het leezen der *Geloofsbelydenisse* van Vader COURAYER: want, die geleezen hebbende, zullen wy niet kunnen naalaaten dezelfde of soortgelyke gevoelens te vormen van Dr. COURAYER's *Paapery*.

Dit waarschynlyk het geval zynde, zal het niet ongepast weezen, een weinig uit te weiden over de begrippen, welke zodanige gevoelens blykbaar veronderstellen, en over de gevolgen, tot welke zy aanleiding schynen te geeven.

(*Deeze Uitweiding by eene nadere gelegenheid.*)

„ de Instellingen, hy nogthans eene verknogtheid aan eenige „ derzelven gevoelde: 't welk, zyne Kunde en Bekwaamheden in aanmerking genomen zynde, alleen toegeschreeven kan „ worden aan zyne vroeg ingezoogene vooroordeelen. Doch „ in deeze gevallen zelve, toont hy opregtheid en gemaatigdheid te bezitten."

(*) Bischop HARE hadt Mr. CLARKE het Werk van COURAYER gezonden.

AL-

Digitized by Google

ALMORAN EN SELIMA.

Een Oostersch Vertelsel.

(Uit het Engelsch.)

In de Stad *Bagdad* woonde ALMORAN, de Zoon van IBRAHIM. Zyne Geſtalte was edel als die van den ſtaatlyken eik in het woud; zyne Ziel zuiver als de ſtraal der middagzonne. Zyne Goedheid wischte de traanen af van het oog der Weezen, en de ſchreiende Weduwe ging nooit ongetroost voorby zyne poorte. Met één woord, hy was zo beminnelyk als verdienstlyk; allen die hem zagen bewonderden hem; by allen die hem kenden was hy geëerbied en bemind.

Onder eene menigte van Maagden, wier harten tot ALMORAN neigden, was de ſchoone SELIMA, eene jonge Dogter van *Balſora*; voor haar koesterde hy eene vlam, zo zuiver als die in haaren boezem gloeide. Haare kaaken bloosden als het lieflyk morgenrood; haare oogen glinſterden als de diamanten van *Golconda*. Haar boezem geleek in witheid op de zuivere Zwaan, het cieraad der wateren. Hoe dikwyls, ô Bosſchen van *Balſora*, hebt gy wedergalmd van den roem haarer ſchoonheid! Hoe dikwyls, ô Valeyen van *Bagdad*, klonken in u de lofſpraaken haar ter eere!

ALMORAN en SELIMA ſtaken niet minder uit door hunne voortreflyke Hoedanigheden, dan van wegen hunne wederzydſche Liefdedrift: en daar geen van beiden Ouders hadt, die de voldoening hunner wenſchen konden wederſtreeven, was de Dag, ter voltrekking van hunne Egtverbintenisſe, bepaald, tot algemeene vreugde voor hunne Bloedverwanten.

ALMORAN, vol ongeduld haakende na het gelukkig oogenblik, hieldt zynen geest onophoudelyk bezig op het onthaal van ingebeelde verrukkingen. SELIMA, niet min ongeduldig, ſchoon meer bedwongen in haare uitdrukkingen wegens het naderend geluk, ſchilderde even zeer voor haare verbeelding, met gloeiende kleuren, de gezegende Verbintenis, in welke zy gereed ſtondt te treeden.

Doch, hoe ydel en harsſenſchimmig zyn de verwagtingen der Stervelingen! Terwyl de Gelieven in deezer voe-

Digitized by Google

voege het tegenwoordige genot verwisselden voor het ingebeelde dat zy zich in het toekomende beloofden, kwam 'er een bevel te *Bagdad*, dat SELIMA ten Hove moest verschynen van den Caliph, die, eenigen tyd geleden, veelvuldige gerugten van haare onvergelyklyke schoonheid gehoord hadt, en begeerig was om te zien, of de hoogklinkende lofspraak, die van haar uitging, met de waarheid overeenkwam, dan of vergrooting hier onder speelde. Noch haare Godsdienstbelydenisse, noch haare verbintenis, kon SELIMA vergunnen, een enkel oogenblik de bevelen te betwisten van den *Bevelhebber der Geloovigen*, die met ingewikkelden eerbied genoemd werd door al het Volk, als de rechtstreeksche Afstammeling van den heiligen Propheet. SELIMA werd daar op onmiddelyk, met een bloedend hart, na het Paleis gevoerd, en, op 't oogenblik dat de Caliph haar aanschouwde, verklaarde hy haar voor opperste en meest geliefde Sultane.

Woorden zyn magtloos om de smert uit te drukken van de twee Gelieven, zo alleronverwagtst van elkanderen gescheurd. Op 't oogenblik, toen ALMORAN hoorde, dat het hart van den Caliph door SELIMA vermeesterd was, zag hy het leeven met een onverschillig, ja met een veragtend, oog aan, en, buiten staat om de onuitspreeklyke zielssmerten te verdraagen, zag hy den Engel des Doods aan, als de eenige Aanbrenger van ruste. Twee dagen en twee nagten zwierf hy in zyn huis mymerend om, roepende, in vlaagen van bysterzinnigheid, welke hem by herhaaling overvielen, den naam uit van de onherstelbaar voor hem verloorene SELIMA.

ALMORAN, met den tyd eenigzins tot bedaaren komende, begon de onderscheide lotgevallen zyns voorigen leevens na te gaan, om te ontdekken, in welk een geval hy tegen MAHOMETH zulk een onvergeeflyk misdryf gepleegd hadt, waarover hy eene zo ondraagelyk zwaare straffe verdiende. Naa lang bedenken, niets vindende, dan eenige jeugdige onvoorzigtigheden, welke hy meer dan geboet hadt door veelvuldige deugdzaame bedryven, viel hy op zyne knieën, en sprak den Opper-Regeerder van alles in deezer voege aan:

„ Groote Schepper des Heelals! die op uwen Throon
„ zit, boven de zeven Hemelen verheeven, slaa een ge-
„ nadig oog neder op den elendigsten der Stervelingen,
„ die, des niet tegenstaande, bestendig uwe heilige Wet-
„ ten in de diepste eerbiedenis vereerde en gehoorzaam-
„ de.

Digitized by Google

„ de. Zeg hem, ô oneindig hoog Verheevene! onder-
„ rigt hem, ô hoogst Regtvaardige! waarom hy, die het
„ tot de hoofdbezigheid zyns leevens gemaakt heeft, om
„ uwe goedkeuring te verdienen, gedoemd is om te ly-
„ den, 't geen de moedwilligſte en boosſte Overtreeder
„ van uwen Godlyken Wil zou aanzien, als eene te
„ zwaare ſtraffe voor de ſchendigſte zyner misdryven!"

Naauwlyks hadt ALMORAN deeze woorden uitgeſprooken, of een zwaare donderſlag deedt het huis daveren, en een ongewoone glans ſchitterde in zyne kamer. Wanneer hy een weinig bekomen was van de verbaasdheid, waarin deeze wonderbaare verſchyning hem ſtortte, hoorde hy eene ſtem, zo ontzag verwekkend als een hemelſche bazuin, hem in deezer voege aanſpreeken:

„ Misnomen Man, beſchuldig niet meer, niet langer,
„ de Regtvaardigheid en Goedheid van het Opperwee-
„ zen, dat altoos, ſchoon het werkt door heimlyke ra-
„ deren en ſchynbaare geſtrengheden, bedagt is op het
„ geluk der Deugdzaamen, en volmaakt beſtaanbaar in
„ alle zyne wegen handelt. Weet, ALMORAN! dat deeze
„ Wereld een kortſtondige bel is, die welhaast op den
„ Oceaan des tyds moet berſten; dat het Menschlyk lee-
„ ven, op zyn best genomen, maar eene korte reis is,
„ op welke ieder Reiziger eenige onaangenaame rukwin-
„ den te wagten heeft, die tot beproevingen ſtrekken van
„ de opregtheid en ſtandvastigheid zyns vertrouwen op
„ de Oneindige Goedheid, en om zich waardig te maa-
„ ken ter eeuwige behouden haven in te komen. Zonder
„ eenige ſtormen en onweeren op den Oceaan des lee-
„ vens, zou eene beſtendige voordewind het Schepzel
„ den Schepper in vergetelniſſe doen ſtellen, en hem in
„ een gevaarlyker toeſtand brengen, dan waarin de felſte
„ woedende winden van tegenſpoed hem kunnen dompe-
„ len — eene volſlaagene Onverſchilligheid omtrent GOD! —
„ 't Is daarom eene gunst en genaderyke ſchikking des
„ Hemels voor den Mensch, dat hem veelvuldige droog-
„ ten en zandbanken ontmoeten, om, in deeze We-
„ reld, een beſtendig bezef leevendig te houden zyner
„ Afhangelykheid van het Godlyk Weezen, en hem in
„ ſtaat te ſtellen om zyn leevenskiel recht te ſtuuren, zo
„ dat hy, in een toekomend leeven, een eeuwigduurend
„ geluk erlange. — Maar weet, ô ALMORAN! dat, be-
„ halven dit algemeen beloop der dingen, SELIMA uit

Digitized by Google

„ uwe armen gelukt werd om dat gy een Gunſteling
„ des Hemels zyt. Weet, ô ALMORAN, en beef op het
„ denkbeeld, dat uwe beſtemde Bruid.... uwe Zuster
„ was! —— Uw Vader IBRAHIM werd, op eene reis
„ na *Balſora*, door de Vrouw van den Cadi tot ontug-
„ tige gemeenſchap toegelaaten, en de vrugt van deezer
„ misdaadigen minnehandel was SELIMA. —— Wees ge-
„ troost, ALMORAN! Ik heb SELIMA bezogt, het zelfde
„ berigt, en dezelfde vertroosting, gegeeven. Zy is ge-
„ troost. Beur u desgelyks op. Twyfel niet langer aan
„ de Goedheid der Voorzienigheid, die uit ſchynbaar
„ kwaad het goede ſchept, en nimmer zal naalaaten, (al-
„ thans in een ander tooneel van beſtaan,) eindelyk de
„ zodanigen te beloonen, die, met eene onaflaatende on-
„ derwerping, op de onderſcheidene bedeelingen huns
„ Weldaadigen Scheppers het oog gevestigd houden!"

ALMORAN, dus vermaand, leerde onderwerping en be-rusten in de ſchikkingen der Voorzienigheid. Zyne Lief-dedrift voor de verloorene SELIMA veranderde in eene teedere herdenking, welke egter niet belette, dat hy, naa het verloop van eenige jaaren, botvierde aan eene deugd-zaame neiging tot een ander beminnenswaardig Voor-werp, dat, hoewel minder ſchoon dan SELIMA, voor haar in Zielsbegaafdheden en Deugden niet behoefde te wyken.

Met dit tweede Voorwerp zyner Liefde werd ALMO-RAN vereenigd. Met haar leefde hy eene reeks van jaa-ren hoogst gelukkig, en liet een bloeiend Kroost naa, Erfgenaamen zyner Deugden en zyner Goederen.

De oudſte zyner Zoonen, die tot de waardigheid van Groot-Vizier opklom, by den Caliph HAROUN ALRA-SCHID, beval, dat deeze gedenkwaardige Gebeurtenis op-geſchreeven zoude worden in de Jaarboeken van *Bag-dad* —— om den dwaalenden Sterveling, die troostloos omzwierf in de donkere ſchaduwen van angſtige vreeze en hartbreekend wantrouwen, te leeren, dat de Aller-hoogſte over alles heerscht, overal tegenwoordig en al-weetend is; dat hy alle zyne Schepzelen met beſtendige goedgunſtigheid gadeſlaat; dat zyne geſtrengſte en hard-ſte bedeelingen, (hoe zeer zy vol ſchynen van tegenwoor-dig onheil,) in derzelver eindlyken uitſlag ten goede van zyne Schepzelen ſtrekken, en byzonder van de zo-danigen, die beſtendig, en in opregtheid, zyne Gunst

en

en Beſcherming tragten te verdienen, door ſteeds aangekweekte gevoelens van Godsdienſtigheid en onophoudelyke betooningen van Deugd.

OVER DE SPEELKAARTEN, EN DE BEDUIDENIS DER BEELDEN EN FIGUUREN OP DEZELVE.

(Volgens den Heer FANT, *Hoogleeraar te Upſal.)*

De Speelkaarten zyn bekend, zints den Jaare MCCCLXXXVIII. Derzelver Uitvinding wordt toegeſchreeven aan zekeren JACQUEMIN GRINGONNEUR, die dezelve vervaardigde, om 'er den zwakken CAREL DEN VI, Koning van *Frankryk*, mede te vermaaken. By het getuigenis desaangaande in de Kronyk van JEAN SAINTRÉ, kan men voegen eene aantekening uit de Rekenkamer, waar uit blykt, dat CHARLES POUPART, Theſaurier dien Konings, „ 56 *Pariſche* Stuivers gegeeven heeft aan „ JACQ. GRINGONNEUR, Schilder, voor drie Spellen „ Kaarten met goud en kleuren, om den Koning te ver„ lustigen in de tusſchenpoozen van zyne droeve ziekte."

Alle Spellen, waar van men melding vindt in eenige Ordonnantien van CHARLEMAGNE, ST. LOUIS, CAREL DEN IV en CAREL DEN V, geſchiedden met den Dobbelſteen. Het eerst uitgevonden Kaartſpel is *Piquet*. Het denkbeeld daar van is ontleend uit de Tournoiſpelen, ten dien tyde zeer algemeen in zwang. DAVID, ALEXANDER, CÆSAR en CHARLEMAGNE, maaken ieder een bende van het Steekſpel. — De hier bedagte Vrouwen zyn JUDITH, Egtgenoote van LOUIS DE BONNAIRE. *Argine*, (een Letterkeer van *Regina*, Koningin,) is eene benaaming, uitgedagt om MARIA D'ANJOU, Egtgenoote van CAREL DEN VII, te betekenen. RACHEL is de naam, welken men gaf aan AGNES SOREL, en die van PALLAS kwam wel overeen met den heldenmoed van JEANNE D'ARC. — De *Valtes*, of *Knegts*, (by ons *Boeren*,) een naam, in die dagen van loflyke betekenis, waren de Schildknaapen der vier gemelde Koningen, LA HIRE en HECTOR DE GALARD, twee Capiteins van CAREL DEN VII, hier gelyk geſteld met LANCELOT en D'OGIER, Helden, bekend in de Oorlogen van CHARLEMAGNE. — Maar boven allen

Digitized by Google

was het *Aas*, (van het woord *As*, of *Assus*, der oude *Romeinen*,) zo veel beteekenende als Geld: waarvan de Tournoispelen, zo wel als de Oorlogen, groote sommen noodig hadden. —— Onder de Kleuren strekken de *Harten* ten zinnebeeld van den moed der Ridderen: de *Ruiten* beduiden Werpspietzen; yzer verbeeldende: de *Pieken*, (by ons *Schuppen*,) zyn een ander bekend Wapentuig; en de *Klaveren* duiden het Voeder aan.

EEN ASIATISCH EN EEN EUROPISCH VOORBEELD VAN OORLOGEN AAN TE VANGEN, OM GERINGE OORZAAKEN.

De Koning van *Pegu*, in den Jaare MDLVIII, verwittigd, dat de Koning van *Siam* twee *Witte Olyphanten* hadt, die zeldzaam en in deeze oorden zeer gezogt zyn, zondt dien Vorst een Gezant, om 'er één van te mogen hebben, voor een prys, dien men 'er op mogt stellen. Zyne *Siamsche* Majesteit hadt geene ooren na dit verzoek. Zyn des vertoornde Nabuur viel in zyn Land met een zeer talryk Leger, vermeesterde 't zelve, en maakte het schattingschuldig; ten koste eener beuzeling —— van 500,000 Man.

De *Fransche* Minister LOUVOIS, door Koning LODEWYK DEN XIV zeer streng behandeld zynde, ter oorzaake van het *Vensser* eens Gebouws, 't welk hy voor den Koning vervaardigde, kwam vol verontwaardiging t'huis, en gaf lugt aan dezelve in 't byzyn van VILLADET, ST. ROMAINE en VILLACERF. „ 't Is met my gedaan!" sprak hy, „ indien ik geen bezig„ heid vinde voor een Man, die om de geringste beuzelingen „ in woede opstuift. Oorlog is 't eenige, 't welk hem van „ zyne Gebouwen kan aftrekken. Hy moet in Oorlog." —— In gevolge hiervan werd het beroemd Verbond van *Augsburg* verbroken, en geheel *Europa* in vuur en vlam gezet, om dat een *Vensser* te breed of te smal gemaakt was.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE, OVER DE ONOPLETTENHEID DER MENSCHEN OP DE MIDDELEN OM HUN GELUK TE VERZEKEREN.

Le Bonheur eſt l'Objet des Deſirs de tous les hommes, & non pas de leurs Reflections.

Eſai ſur la Vie de HELVETIUS.

(*Uit het Engelsch.*)

Wie zich gemeen gemaakt heeft met de Schryvers eens nabuurigen Lands, vondt zeker te meermaalen gelegenheid, om hunne gehegtheid aan het Wonderſpreukige op te merken: en het zeggen van den Schryver der *Eſſai ſur la Vie de* HELVETIUS, als een Motto boven deeze Proeve geplaatst, zal veelen toeſchynen onder die onbeſtaanbaare en ſtrydige Wonderſpreuken te behooren. Maar de Mensch zelve is een Wonderſpreuk, en dat geen, 't welk de traager bevatting van beſpiegelende Redenkaveling gereed is, als eene onbeſtaanbaarheid, in den Schryver af te keuren, is dikwyls niets meer dan de vrugt van die vlugge en leevendige doordringenheid, die de *Wereld* meer dan de *Boekenkamer* tot het tooneel haarer waarneemingen maakt, en de leevende characters van het Menschlyk Hart meer beoefent, dan de doode letters van Leerſtelzels, in dikke boekdeelen bevat.

Deeze aanmerking geldt, myns bedunkens, byzonder, ten opzigte van het geplaatſte, in den eerſten opſlage onbeſtaanbaar, gezegde: want, hoe zeer beſpiegelende ernsthaftigheid agter uit moge deinzen, op het denkbeeld daar in begreepen, zal een weinig tyds, aan weezenlyke waarneeming toegewyd, ons onderrigten van den grondſlag, waarop het rust, en overtuigen, dat de Spreuk, '*t Geluk is het voorwerp der Begeerte; maar niet van de Overdenking der Menſchen*, zo wel elders als in *Frankryk* doorgaat.

Digitized by Google

In de daad, de vernuftige Schryver van het *Werkje*, waar in dezelve voorkomt, houdt zich niet te vrede met die Spreuk te neder te ſtellen; maar gaat voort om dezelve op te helderen, door aan te toonen, dat, in alle eeuwen, ten opzigte van dit gewigtig Stuk, zelfs die rang van Menſchen, van welken men het allermeest een tegenovergeſteld gedrag zoude hebben mogen wagten, zo onoplettend geweest is, „ dat zelfs zy, die het Ge„ luk met de onvermoeidſte naarſtigheid zoeken, maar „ luttel byſtands vinden door het onderwys in de Mid„ delen, waar door het kan verkreegen worden; wei„ nig is over dit Onderwerp geſchreeven, dan de op„ gave van eenige algemeene Grondregels, eenige niet „ veel betekenende Dichtſtukjes, en drie of vier kleine „ Proeven."

De Wysgeeren der Oudheid, 't is waar, hebben hunne aandagt niet weinig te koste gelegd aan dit belangryk Onderwerp; doch zy hebben ons veeleer ſchoone gezegden, dan bepaalde denkbeelden, opgeleverd. Zelfs in de Verhandelingen van SENECA, *de Vita beata* en *de Tranquilitate Animi*, ſchoon 'er veel vernufts in doorſtraale, is ſlegts weinig, 't welk Wysbegeerte mag heeten.

Wat de hedendaagſche Zedeſchryvers betreft, zy hebben zich meer bevlytigd om de Menschlyke Natuur te hekelen, dan om 'er de Geſchiedenis van op te geeven. Zy geeven, wel is waar, voor, dat zy dezelve afſchilderen gelyk zy is; doch zy bemorſchen en mismaaken die alleen, en wraaken dan met de grootſte hevigheid het haatlyk beeld, 't geen van hun eigen maakzel is. — Onkundig van de *waare* beginzelen eens *weldaadigen Godsdiensts*, verbannen zy het Geluk na het Ryk der Hemelen, en merken 't zelve aan als niet op deeze Aarde woonende. By hun wordt het tegenwoordige Leeven, wat het Geluk aanbelangt, als een Niet aangemerkt, en alles, wat naar Genot gelykt, tot het toekomende uitgeſteld. Zo dat wy, met de onnatuurlyke pligten van kloosteragtige eenzaamheid, en de remelaaryen van krankhoofdige geestdryverye, in de ſchoonſte oorden des aardbodems, verweezen worden, de kennis des Geluks verwoest te zien door denkbeelden van Zaligheid, welke noch Rede, noch Openbaaring, inboezemen; door gebrek aan Overdenking, dat Zegeningen niet over de Wereld zouden uitgeſtort weezen, indien het oogmerk der Voorzienigheid niet geweest ware, dat de Kinderen der Menſchen

Digitized by Google

ſchen dezelve zouden genieten; en dat geen aardsch Genoegen met reden kan aangezien worden, als ſtrydig tegen, en vyandlyk met, eeuwig Geluk, dan wanneer 't zelve onbeſtaanbaar is met de voorſchriften van waare Godsvrugt en Deugd.

Eenige hedendaagſche Wysgeeren, men moet het bekennen, van eenen geheel anderen ſtempel, hebben ons eene en andere kleine Verhandeling ter hand geſteld, over het Ondermaanſche Geluk; die van FONTENELLE en MAUPERTUIS munten onder deeze uit. Doch de eerstgemelde, die langen tyd gewoon geweest was, zyne verſtandsbekwaamheden alleen te gebruiken als een Man van vernuft en ſterke verbeeldingskragt, was geen Wysgeer geworden toen hy het ondernam, dit gewigtig Stuk op te helderen. Hy wist zelfs niet, hoe zyne denkbeelden algemeen te maaken, en, ſchoon hy verſcheide nutte waarheden door zyn Werk verſpreid, en fraay omkleed, hebbe, heeft hy zyn Stelzel zo geſchikt, dat het alleen toepaſſelyk is op zyn eigen byzonder Character, Smaak en Leevensömſtandigheid. Eene Ziel, met leevendige en vuurige aandoeningen vervuld, zal, in dit Stelzel, niets vinden, 't geen dezelve kan toepaſſen op haare gevoelens. Met één woord, het behelst ſlegts weinige waarneemingen over de wyze om het Geluk algemeener te maaken: alleen berigt het ons, hoe FONTENELLE zelve Gelukkig kon zyn.

MAUPERTUIS, aan den anderen kant, een Man van een verſlaagen en jalourſchen aart, ongelukkig, om dat hy de eerſte Man van zyn tyd niet was; MAUPERTUIS, twee of drie valſche bepaalingen aangenomen hebbende, onze Begeerten vertoonende als onze plaagſters, onze Arbeid als lyden, en onze Hoop als een bron van ſmert, beſchryft het Menschdom als in opeengehoopte elenden, hals over hoofd, gedompeld. Volgens hem is Beſtaan zelfs een Kwaad, en, terwyl hy handelt over Geluk, ſchynt hy in verzoeking, om zich door Zelfmoord van 't leeven te berooven.

Zodanig is het Tafereel, 't geen ons een leevendig *Fransch* Schryver heeft opgehangen, van de oude en hedendaagſche Schryvers over 't Menschlyk Geluk.

Wat het Stelzel van den Heer MAUPERTUIS betreft, het ontbreekt in geenen deele aan de zodanigen, die het zelfde droefgeestig ſpoor betreeden hebben; die, de donkere ſchaduwen van hun eigen alles droef en naar be-

beſchouwenden geest over de voorwerpen hunner beſpiegeling verſpreidende, in ſtede van ons te leeren, hoe het Geluk kan verkreegen worden, ons, in zeker voege, tot Wanhoop dreeven.

In 't kort, ten aanziene van dit groot en allerbelangrykst Onderwerp, heeft de Wysbegeerte ons, tot hier toe, weinig lesſen medegedeeld, en is het, uit dien hoofde, geenzins te verwonderen, dat de weinig onderweezene Menigte, overgelaaten aan de heerſchappy van grillige verbeelding, of de blinde aandrift van prikkelenden lust, zo dikwyls in het net der dwaalingen zich verward vonden, en in hunne omhelzing een ſchaduw, in ſtede van het beeld, aangreepen.

De verregaande Onoplettenheid en Agtloosheid der Menſchen, ten deezen opzigte, moet den eenigzins opmerkenden Beſchouwer treffen; en kan hy niet naalaaten zich te verwonderen, als hy rondsom zich heen ziet, en niemand, om zo te ſpreeken, ontdekt, zoekende na 't geen elk een zo greetig tragt te verkrygen. De Gierigaart, die alles ſtelt in het verkrygen van ſchatten, leert, op welk eene wyze hy best geld op geld kan ſtapelen: de Held, die na krygsroem dingt, bevlytigt zich om de kunst des bloedigen Oorlogs zich eigen te maaken. Elke Kunst, elke Weetenſchap, heeft haare byzondere geheimen, zonder welke aan te wenden, niemand denkt de eer, daar aan vast, te kunnen verwerven: ja, het handwerkruiglykſte Beroep gaat gepaard met naarſtige bevlytiging; en elk zoekt te verkrygen, wat weezenlyk kan ſtrekken ter bereikinge van zyn geliefd oogmerk; maar Geluk alleen, de algemeene wensch en begeerte van allen, ſchynt door allen aan 't geval te worden overgelaaten; of aangezien te worden als een toevoegzel by het voorwerp van elks najaaging, 't geen ongevergd zal komen, wanneer men dat voorwerp verkreegen heeft.

Hebben wy ons dan zeer te verwonderen, dat kwelling en te onvredenheid zo dikwyls de gezellinnen zyn des Voorſpoeds; of dat Menſchen, die elk voorwerp, 't welk zy betuigden na te jaagen, ſchynen verkreegen te hebben, nogthans zo verre zich verwyderd vinden van Geluk? Moet het ons niet veeleer bevreemden, indien het anders met de zaak gelegen ware; indien Geluk, het gewigtigſte voorwerp onzes Leevens, kon verkreegen worden zonder die Overdenking, dat Natragten, 't welk bykans elke andere zaak vordert?

HET

HET INWENDIG GEBRUIK VAN DE WITTE PRECIPITAAT, (*Mercurius præcipitatus albus*,) ALS ZEER VOORDEELIG, EN WEL VOORNAMELYK IN ZOMMIGE ZIEKTEN DER BEENDEREN, VOORGESTELD, EN MET EENE WAARNEEMING BEVESTIGD.

Onder een aantal Geneesmiddelen, welke men tot een inwendig gebruik uit de Kwik vervaardigt, is 'er byna geen, dat zo zeldzaam daar toe gebezigd word, als de witte Precipitaat (*Mercurius præcipitatus albus*,) daar hetzelve nochtans, volgens het getuigenis van den onſterffelyken BOERHAVE, een der beste inwendige Geneesmiddelen was, 't welk men, tot op zyn tyd, en ook wel tot in onze dagen, uit de Kwik wist te bereiden; „ want," zegt deeze groote Man, „ het heeft een byzonder groot vermogen, zo als men met zeer veele „ Proeven zoude kunnen bewyzen; het werkt krachtig, „ en kan echter veilig gebruikt worden. Indien het, „ met zuiker gemengd, ingenomen word, werkt het door „ ſtoelgang, ook wel door een gemakkelyke braaking, het „ dood de Wormen, het opent de Chylmaakende vaten, „ het ontlast, zuivert, lost de ſlym op, en geneest dus „ zeer veele Ziekten, den Druiper, het Schurft, Venerieke Zweeren, en meer andere Kwaalen. (*)." En dat hetzelve tegen kwaadaartige gebreken een uitmuntend Geneesmiddel oplevert, blykt, onder anderen, uit het geneezen van Beenëeters, het welk door hetzelve bewerkt kan worden, zo als men zien kan uit de Waarneeming van den geleerden B. FUUN (†). Ook zyn my zelve twee gevallen van Beenëeters voorgekomen, die beide veel erger waren dan die, waarvan in gemelde Waarneeming geſprooken word, en nochtans alleen door de witte Precipitaat inwendig, en de *Tinct. Myrrhæ vinoſa* uitwendig, te gebruiken, en wel binnen veel korter beſtek van tyd, geneezen zyn; waarſchynlyk om dat ik dezelve in eene grootere hoeveelheid toediende, en de opkomende ſalivatie door gepaste laxeermiddelen telkens te keer ging.

Dan

(*) BOERH. Elem. Chemiæ. *Tom. II. Proceſſ.* CXCVI.
(†) *Haarl. Maatſch.* 2de D. pag. 383.

Digitized by Google

Dan my is nergens voorgekomen, dat men dit middel, behalven in het gemelde geval, alsmede in Venerieke Kwaalen, en ook daarin zeer zeldzaam, tot een inwendig gebruik bezigt: is dit vrees of vooroordeel? —— Onkunde is het niet, daar men daaglyks van hetzelve, met het beste gevolg, ter geneezing van huidgebreken, uitwendig gebruik maakt.

Dat men zich echter van hetzelve veilig bedienen kan, en dat dit Geneesmiddel de loffpraak van den Herfteller der Geneeskunde niet onwaardig is, zal, behalven uit het reeds gemelde, ook uit het volgende geval duidelyk genoeg blyken.

De Heer K.... gevoelde, in den Nazomer van het Jaar 1791, een doffe pyn in de Bil, die in den beginne wel niet zeer fterk, maar, door deszelfs aanhoudendheid, evenwel zeer lastig was; men telde 'er toen niet veel op, vermoedende, dat het eene gevatte koude was; dan dezelve verergerde langzaamerhand, zo dat men uitwendig door eenige verwarmende ftoovingen, en inwendig door zweetdryvende en laxeerende middelen, dezelve trachtte te verdryven; doch, daar deeze niets hielpen, wierd ik, in de daar op volgende Maand November, om raad gevraagd.

De Lyder was toen op het uiterlyk aanzien gezond, en van een fterk geftel; alle de natuurlyke werkzaamheden waren in een goede orde, 'er was niets anders dan deeze meer en meer toeneemende pyn, die hem kwelde en ongerust maakte, uit hoofde dat de aangedaane Bil aanmerkelyk begon te vermageren, en het gaan hem moeijelyk te worden. 'Er was niets tegennatuurlyks aan dezelve te zien noch te voelen; maar, wanneer men wat fterk in de diepte drukte, wierd de pyn zeer hevig: het bleek dus, dat die pyn, op, of in, het Dyebeen, en wel genoegzaam in het midden, onder de groote Bilfpier, zyne zitplaats had.

Op de vraag, of hy ook eene uitwendig daar toe aanleiding geevende oorzaak wist, ontving ik een ontkennend antwoord; zo ook, of hy, in vroegere jaaren, aan een of ander ongemak, de gevolgen van eene al te losfe leevenswyze zynde, gelaboreerd had, waarvan hy my niet alleen het tegendeel verzekerde, maar 'er zelfs byvoegde, dat ik, by myne te houdene geneeswyze, daar op geene de minfte acht moest flaan, alzo ik dan vruchtloos zoude werken; en ik heb voor, of na, dien tyd

Digitized by Google

tyd niets ontdekt, dat by my eenig billyk wantrouwen, omtrent zyne verzekering, heeft doen opryzen. Ik viel dus in het vermoeden, dat deeze pyn veroorzaakt wierd door eene verplaatſte Koortsſtoffe, en dat deeze misſchien van eene Rheumatique geaartheid was; waarom ik, na de eerſte wegen gezuiverd, en eens een zweetdryvend middel gegeven, te hebben, de Koortsbast, met de Harst van Pokhout, in vry ſterke giften, liet gebruiken.

Hier mede hield de Lyder een geruimen tyd aan, zonder eenigzins te vorderen, maar veeleer verſlimmerde de pyn, de gang wierd langs hoe moeijelyker, en vervolgens zó, dat hy genoodzaakt was zyn kamer te houden; ik liet 'er echter tot byna vier weeken, en teffens met eene zagte leefwyze, mede voortgaan; doch te vergeefsch: de pyn nam zodanig de overhand, en verzwakte het Been dermaate, dat de Lyder, by het opſtaan, vreesde zyn Been te zullen breeken, naauwlyks meer over de kamer konde gaan, en eindelyk genoodzaakt wierd geheel te bed te blyven; zynde voor het overige vry gezond. Door alle deeze Verſchynzelen, wierd ik op de gedagte gebragt, dat 'er misſchien in de zelfſtandigheid van het Been, of in het Merg, eenig plaatzelyk ongemak mogt ſchuilen; dan dit zeker te kunnen weeten, en wel te onderſcheiden, was volſtrekt ondoenlyk, en geen wonder, daar men nooit, zelfs dan, wanneer 'er reeds aanmerkelyke uitwendig zichtbaare gebreken plaats vonden, hetzelve behoorlyk heeft weeten te doen, gelyk blykt uit het geval, door my in het voorig jaar opgegeven (*), en nog ſterker in een ander, waarin de Hoogleeraar GAUBIUS zelve den waaren aart van het ongemak niet konde verklaaren (†), ſchoon hy, van alle de Genees- en Heelkundigen, 'er het naast by kwam: van dit gebrek, het zy men het een *Spina bifida*, of *Caries*, verkiest te noemen, of wel met een anderen naam te beſtempelen, zegt de beroemde VAN SWIETEN, met het grootſte recht, dat het zich zeldzaam eerder duidelyk openbaart, voor dat het te laat is (‡); ook kan men van

(*) Zie *Mengelw.* der *Alg. Vad. Letteroef.* voor 1792. No. 2. pag. 11.

(†) *Haarl. Maatſch.* XVI. D. 2 St. pag. 342.

(‡) Comm. in Aph. BOERH. *Tom. I. pag.* 947.

Digitized by Google

van zoortgelyke nog een aantal voorbeelden, by andere Schryvers, opgetekend vinden (*).

Daar men nu, ter geneezing van zodanige ongemakken, de *Sarſaparilla*, *Bardana*, *Guajacum*, enz. benevens Mercuriaale middelen, voorſchryft, en de laatstgenoemden wel voornaamelyk, zonder welke, volgens het getuigenis van den beroemden MEISTER (†), alle andere middelen weinig of niets daar tegen vermogen, ſchoon ik de redenen, die hy daar voor opgeeft, juist niet in alles voldoende oordeel: zo beſloot ik by het voorgeſchreeven Poeijer, uit de Koortsbarst, Harst van Pokhout en Suiker, beſtaande, eenige greinen van de witte Precipitaat te voegen, en, by een zagten leefregel en het gebruiken van Kalfsnat, daaglyks eenige reizen te doen neemen.

Dit verwekte al ſpoedig ſterke aanhoudende ſtoelgangen, waar by de Lyder eene menigte ſcherpe ſtoffe loosde, en die vervolgens zomtyds zo geweldig ſcherp was, dat het onderlyf daar door ontveld en zeer brandig wierd; hierdoor in myne verwagting verſterkt wordende, liet ik eenige weeken met het gezegde middel continueeren, waarna myn Lyder aanmerkelyk begon te beteren, de pynen te verminderen, het vermogen om te gaan zich te herſtellen, en, na een geduurig gebruik daarvan, was hy, binnen den tyd van vier maanden, reeds in ſtaat om zyne zaaken buitens huis te kunnen verrichten, terwyl de vleezigheid der Bil zich insgelyks langzaamerhand herſtelde. Ik heb echter den Lyder volle zes maanden het zelve, ſchoon langzaamerhand in hoeveelheid verminderende, laaten gebruiken, waarna hy volkomen herſteld was, en tot nu toe gebleeven is; ſlegts een of twee reizen lieten zich de verſchynzelen van eene opkomende ſalivatie zien; doch die door een *infuſum purgans* uit de *Fol. Sennæ* telkens onderdrukt wierden.

By eene Vrouw, alwaar de verſchynzelen meerendeels met de bovengenoemde gelyk waren, uitgenomen, dat de Dye gezwollen was, de pyn zich hooger na het *Acetabulum* deed gevoelen, en de aanleidende oorzaak vermoedelyk in

(*) Zie *Geneeskundige Verhand. van de Koningl. Zweedſche Academ.* verſ. en uitg. door Prof. SANDIFORT, II D. p. 54: en bovengem. XVI D. 2 St. der *Haarl. Maatſch.*

(†) Inſtit Chirurg. P. I. Lib. V. Cap. IX. §. XI. alsmede by VAN ZWIETEN, en anderen.

Digitized by Google

in een geringen val beſtond, die zy eenige maanden te vooren gedaan had, ſchreef ik het zelfde Geneesmiddel voor. Ongelukkig had haar Man op het Recept het Caracter van de Mercurius gezien, en, dit kennende, een heimelyk ongenoegen deswegens opgevat; vermoedende, dat ik zyn Vrouw oordeelde door eene Venerieke beſmetting aangedaan te zyn: dit wantrouwen ging vervolgens, toen het middel even als in het voorig geval zeer ſterk begon te purgeeren, tot een volkomen miscredit over: waarom hy dan met zyn Apothecar over het voorſchreeven middel conſuleerde; en, daar diens hoogwys advies geheel declinatoir uitviel, wierd het opvolgen van myn Voorſchrift geſtaakt, ik gratieus bedankt, en een ander Geneesheer in myne plaats aangenomen.

Ik heb gelegenheid gekreegen om het vervolg deezer Ziekte te verneemen, die voor de Lyderesſe allerelendigst geweest is; want zy heeft nog eenige maanden met allervreeſelykſte pynen, die dag aan dag toenamen, moeten worſtelen, en is eindelyk, door eene Atrophie geheel uitgeteerd, overleeden.

1795. R..... *M. D.*

BEDENKINGEN OVER DE WAARSCHYNELYKHEID EENES DAMPKRINGS RONDSOM EENIGE PLANEETEN, DIE ONS ZONNE-STEL UITMAKEN; VOORGESTELD DOOR P. VAN AKEN, *A. L. M. & Phil. Doctor.*

Wel Edele zeer Geleerde Heeren!

Dewyl de bewyzen voor het beſtaan eenes Dampkrings rondsom de Planeeten, in de Schriften der Starrekundigen en Wysgeeren, doorgaans twyfelachtig gevonden worden, en de beste, nogthans, bedenkelyk, uit de Zon-Eclipſen, de vertooning van een ring om de Maan in ſoortgelyke gevallen, de gedaante-verandering van zekere Starren in eene onderlinge verſchuiling, enz. worden afgeleid; voor het overige, wanneer zy daar van ſpreeken, die gemeenlyk als zeker vooronderſteld word, en nogthans de gemelde Waarneemingen door proeven van NEWTON, betrekkelyk op den loop der licht-ſtralen, door de inwendige aantrekkings-kracht der lichamen, waar

Digitized by Google

omtrent zy zich vertoonen, aangedaan, buiten het daar ſtellen van eenen Dampkring, als de oorzaak daar van, zeer wel betoogd worden; kunnen goede en gevestigde gronden, onzes bedunkens, de theorie ten hoogſten nuttig en dienſtig zyn: ten dien einde zyn deze Bedenkingen, geſchikt voor U Ed. geacht *Mengelwerk*, zedig opgeſteld: vinden ze uwe goedkeuring, en aldaar eene plaats, het zal hem aangenaam zyn, die zich, met alle achting, ondertekent,

Wel Edele zeer Geleerde Heeren!
UE. Wel Eds. onderdanige Dienaar,

Leyden,
den 30 Mey 1793. PIETER VAN AKEN.

* * * * *

Dat de meeste der Hemel-lichten, die ons Zonne-ſtel uitmaken, en onder het bereik der meest vergrootende Telescopen vallen, door vlekken voorzien zyn, is eene zaak, die by alle Wysgeeren bekend ſtaat, over welke geen de minſte twist geöpperd word. — In de Maan zyn ze zoo menigvuldig, en by alle Starrekundigen zoo bekend, dat ze van ouds, om ze van den anderen te onderſcheiden, met byzondere namen zyn afgetekend. — De Zonne-ſchyf vertoont zich niet altoos even zuiver: niemand is in de Starrekunde zoo onbedreven, of hy weet, dat zy op ſommige en verſchillende tyden met vlekken bezet is, die, onder eene verſchillende gedaante, en met eene geſtadige verwisſeling, zich vertoonen; de Waarneemingen van wydberoemde mannen, met de naauwkeurigſte Werktuigen genomen, ſtellen deze zaak buiten allen twyfel, te meer, dewyl ze met omſtandigheden ſtaan geboekſtaafd, die verbazend voorkomen, en door hare zichtbare opſtyging den oorſprong duidelyk aantoonen, van waar zy komen. — De Waarneegen van BLANCHINUS, HOOKIUS, CASSINI, MARALDUS, en anderen, leeren duidelyk, dat de andere Planeeten, *Venus*, *Mars* en *Jupiter*, de eene min, de andere meer, hare vlekken hebben.

Deze vlekken dan, met de vereischte zekerheid in de gemelde hemel-lichten waargenomen, hebben den Starrekundigen gelegenheid gegeven, om door nauwkeurige opletenheid den tyd van derzelver omwentelingen rondsom hare aſſen te bepalen: een nut, in der daad, van veel aanbelang

Digitized by Google

lang in de Starrekunde: —— vestigt men echter zyne aandacht op deze goede gronden, en wil men zyne beſpiegelingen verder uitbreiden, zouden ze, daarenboven, onzes bedunkens, eene gegronde waarſchynelykheid kunnen opleveren, dat de meeste derzelve, inzonderheid die, alwaar eene veranderlyke vertooning zich opdoet, met een Dampkring, of ſoortgelyke vloeiſtof, hare lichamen eigen, voorzien zyn —— *eene gegronde waarſchynelykheid*, zeg ik, want *waarſchynelyke hoedanigheden* noemt *men in* de hemel-lichten *gegrond*, zoodanige zaken, welkers verafgelegen en ontoegangelyke omſtandigheden met de wetten der natuur overeenkomen, die in het wyd-uitgebreide hemelrond overal dezelfde zyn, en op onzen aarbodem ſoortgelyke uitwerkſelen voortbrengen, welke men in de hemel-lichten kan beſpeuren. —— Ten dien einde, om dit ons gezegde, en deze onze bepaling, eenigzins op te helderen, moet men noodwendig onderſcheid maken tusſchen *volſtandige*, of zich altoos onder dezelfde gedaante vertoonende, vlekken, hoedanige zich in de Maan voor ons oog opdoen, en *veranderlyke*, die geſtadig van gedaante veranderen, hoedanige 'er in de Zon, en andere Planeeten, voorkomen. —— Geen twyfel is 'er, of volſtandige vlekken, die nimmermeer in de hemel-lichten van gedaante veranderen, moeten noodwendig van de oorſprongelyke geſteltenis der lichamen, waar in zy zich vertoonen, worden afgelegd; want eene uitwendige oorzaak daar zynde, zou de volſtandigheid door veele tusſchenkomende oorzaken by zekere vlagen moeten veranderen, en om die reden de vlekken andere gedaanten aanneemen, dan zy te voren hadden: —— dit op de vlekken, die zich in de Maan vertoonen, overgebracht, die ſedert de eerſte uitvinding der Telescopen altoos dezelfde zyn geweest, en geene verplaatſing, vermindering, of gedaante-verandering, ondergaan hebben, gevoegd by het gemis van de breeking der licht-ſtralen in opzicht der Planeeten en Starren, die by derzelver randen zyn waargenomen (*), zal ons alle reden geven, om te denken, dat zy, volgens alle gegronde begrippen, met geen Dampkring voorzien is. —— Dit neemt echter geenzins weg, dat de andere Natuur-wetten, die van de lucht niet afhangen, alle lichamen in het hemel-rond eigen, haren loop behouden,

(*) *Zie* HELL Introd. ad Aſtron. p. 296.

Digitized by Google

den, en volgens gezette wetten hare uitwerkſelen zullen voortbrengen, die zy, een Dampkring daar geſteld zynde, zouden hebben kunnen veroorzaken: —— de zwaartekracht, by v. de ſamenhechting, enz. zullen wel op dezelfde manier, als op onzen aardbodem, werken, en door een onderling overwicht eenige brokken in het lichaam zelve plaatſelyk kunnen doen veranderen, en om die reden door ophooping of breeking van de daar op vallende Zonne-ſtralen eenige ongewoone verſchynſelen, even gelyk als op onzen aardbodem, kunnen voortbrengen; maar het gevaarte, en de inwendige geſteltenis des lichaams, in opzicht der hoedanigheden van hoogten en diepten dezelfde blyvende, zal het over het geheel geene verandering, die merkelyk is, in de vlekken kunnen veroorzaken: —— hier van daan mogelyk de *Vulcanen*, door eenige Geleerden van naam in dezelve waargenomen; want dat deze uit de inwendige geſteltenis der Maan niet zyn af te leiden, geeft de onveranderlykheid harer vlekken, dit niet tegenſtaande, alle gegronde reden om te denken.

Maar geheel anders is het met de *veranderlyke* vlekken gelegen; geſteld zynde, dat de lichamen, op welke zy zich vertoonen, in hoedanigheid gelykſoortig zyn met onzen aarbodem, en met de lichamen, die zich op denzelven bevinden (het welk, zoo ik meen, door alle proefondervindelyke Wysgeeren hedendaags word toegeſtaan); zullen ze verſchynſelen, die deels van een Dampkring, deels van haare inwendige veranderlyke geſteltenis, afhangen, moeten voortbrengen. —— „ De hoedanigheden der lichamen, die niet verminderen of verſlappen kunnen, „ en die in alle lichamen, waar in men proeven kan „ neemen, zich bevinden, kunnen voor algemeene hoe„ danigheden in het Geheeläl gehouden worden," is de grondregel van den grooten NEWTON: volgens dezen regel zullen de hoofdſtoffen in de Planeeten en hemel-lichten, uit welke zy zyn ſamengeſteld, dezelfde wetten onderhevig zyn, en dezelfde uitwerkſelen moeten voortbrengen, die we op onzen aardbodem ondervinden. —— Het water zal men in de Planeeten, even gelyk als op den aardbodem, de wetten der zylings perſende krachten moeten toeſchryven; het vuur de hoedanigheden van voedſel, en het beſtaan in een Dampkring. De Dampen, daardoor veroorzaakt, dezelfde wetten van veerachtigheid, de byzondere zwaarte (*gravitas ſpecifica*) dezelfde wetten van evenwicht, die we op den aardbodem

Digitized by Google

dem ontdekken, —— deze hoofdſtoffen zullen verſchillende verſchynſelen moeten voortbrengen, naar gelang zy op het een of ander der hemel-lichten in grooter of kleiner overvloed gevonden worden, of geheel ontbreeken.

Indien men nu dit algemeene op het byzondere toepaſſe: men vind in de proefondervindelyke Natuur-kunde aangetekend (*), dat de vuurdeelen, en de daar uit ontſtaande vlam, met een zeker ſoort van Dampkring omringd is, welke altoos, naar evenredigheid van het voedſel, en haare hoeveelheid, zal geëvenredigd zyn, waar uit zy ontſtaat. —— Brengt men dit nu op den ontzaggelyken vuurkloot der Zon over, zal hy noodwendig een zeker ſoort van Dampkring moeten hebben, die, ſchoon verteerbaar op zich zelven, nogthans met ſoortgelyke hoedanigheden en eigenſchappen zal moeten begaafd zyn, hoedanige men in onzen Dampkring tot voeding van het vuur en deszelfs beſtaan nodig kan ontdekken. —— De evenredigheid en gelykvormigheid der geſchapen zaken, die men overal in het Geheeläl beſpeurt, brengen de waarſchynlykheid in dezen opzichte op zyn hoogst —— een Dampkring echter, die, offchoon hy voor de ademhaling van levendige ſchepſelen nadeelig zy, nogthans de eigenſchappen van eene byzondere zwaarte van veerachtigheid, en wat dies aangaande meer zy, zal moeten hebben, die men in ſoortgelyke vloeiſtoffen kan beſpeuren —— waar uit men dan lichtelyk zal kunnen begrypen, op welken grond de Waarneemingen ſteunen, waar door men eenige brokken van eene aanzienelyke grootte, uit de binnenſte zelfſtandigheid van het Zonne-lichaam uitgeworpen, op deszelfs ſchyf, onder de gedaante van vlekken, heeft kunnen zien brandende dobberen, van gedaante veranderen, en door verteering eenige *faculæ* of toortsjes veroorzaken. —— De waarſchynlykheid gaat in dezen opzichte zoo ver, als by mogelykheid door eene analogiſche redeneering kan plaats hebben, dewyl alle wederzydſche vereischten hier te vinden zyn.

Die zelfde redenen zyn op de andere Planeeten toepaſſelyk, met dit onderſcheid, dat zy geene lichamen zynde met vuurige Oceanen omringd, maar lichamen, die hun licht

(*) Mussch. Elem. Phyſicæ, §. 585, en in de Nederduitſche uitgaaf van 1738, §. 988.

Digitized by Google

licht van de Zon ontleenen, geen oorſprongelyk, maar een geleend, licht tot onzen aardbodem brengen, daarenboven, naar alle waarſchynlykheid, met hoofdſtoffen voorzien, die voor het meerder gedeelte in de Zon ontbreeken.

De hoofdſtoffen en elementen, derhalven, zich aldaar bevindende, zullen, overeenkomſtig met ſoortgelyke op onzen aardbodem, volgens hunne onderlinge betrekking en geſteltenis tot den anderen, op eene andere wys op dezelve moeten werken.

De zylingſche perſing van het water, zich in deze Planeeten bevindende, aangeſtuwd door geweldige buiten-oorzaken, zal, even gelyk als op onzen aardbodem, aldaar ſchroomelyke verwoestingen moeten veroorzaken, en gevolglyk veele veranderingen in hare vlekken: — de onderaardſche, of onderplaneetiſche, vuuren aanmerkelyke gedaantewisverſelingen in derzelver oppervlakten: het doen opkomen, of het doen verdwynen, van eenige gedeelten, dit alles, van onzen aardbodem beſchouwd, zal onder de gedaante van vlekken zich voor ons oog moeten vertoonen, die veranderlyker, en in getal menigvuldiger, zullen moeten zyn, naar mate de Planeeten, op welke zy gezien worden, met een kleiner of grooter voorraad van onderaardſche, of onderplaneetiſche, vuuren voorzien zyn.

De ondervinding begunſtigt en beantwoord het beloop van deze redeneering. — *Mars*, by v. die zich altoos voor het oog vuurig vertoont (waarom ARISTOTELES haar al van ouds met den bynaam van πυρεος benoemde) zal eenen overvloed van onderaardſche, of onderplaneetiſche, vuuren moeten hebben, en gevolgelyk de verandering, verdwyning en opkomst, der vlekken menigvuldiger moeten vertoonen, dan de andere Planeeten.

De Waarneemingen van HUYGENS, HOOKIUS, CASSINI, MARALDUS en anderen, bevestigen dit zonder eenigen twyfel, onder welke 'er zyn, die deze veranderlykheid meenen dagelyks plaats te hebben.

Deze veranderingen van verdwyning en opkomst der vlekken zyn wel door BLANCHINUS, CASSINI en anderen, zoo wel in de boven- als beneden- Planeeten waargenomen, maar nergens, zoo ik meen, zoo groot en menigvuldig, dan in *Mars*; het welk uit de bovengemelde redenen zeer wel is af te leiden.

Deze hoofdſtoffen en elementen dan zullen, volgens den gemelden regel van NEWTON, in de Planeeten dezelfde hoeda-

Digitized by Google

danigheden van hun beſtaan en werking moeten hebben, die men ondervind op onzen aardbodem denzelven nodig en eigen te zyn: de lucht namelyk, die hen, als 't ware, bezielt, en verſchynſelen doet voorkomen, die men verbazend bewondert. —— Dit anders te willen ſtellen, zou tegens alle genomen proeven ſtryden, en wezentlyk op het wandrogtelyke moeten uitloopen.

Hoogstwaarſchynelyk zal het, derhalven, zyn, dat alle die Planeeten, die voor den beſchouwer op den aardbodem ſoortgelyke veranderingen in derzelver oppervlakten door middel van de reeds opgegeeven analogiſche oorzaken, onder de gedaante van vlekken, ondergaan, met lucht, en gevolglyk met een Dampkring, omcingeld zyn, gelykſoortig aan hare inwendige geſteltenis, daarenboven met groeijende eigenſchappen begaafd, hoedanige men in onzen Dampkring in opzicht van een oneindig getal van ſchepſelen kan ontdekken.

Deze onze overbrenging, en analogiſche redeneering, die we met vrymoedigheid durven voorſtellen, is niet nieuw, maar eene navolging en uitbreiding der gedachten van CASSINI (*). Deze ſchrandere Starrekundige, bezig met de beſchouwing der Planeet *Jupiter*, vond zoo veel ſmaaks in zyne Waarneemingen, dat hy, in vooronderſtelling van gemelde gronden, tevens op eene uitlegging boogde van deze wonderbare verſchynſelen. Om tot eene phyſiſche waarſchynelykheid te komen, bediende hy zich van deze analogiſche redeneering: hy vooronderſtelde eenen beſchouwer, in *Jupiter* geplaatst, die van daar den aardbodem met zyne Maan, als eene omloopende Satelliet, bezichtigde: de groote Oceaan, den aardbodem omringende, zou, naar zyne gedachten, hem als dan voorkomen als eenen wyduitgeſtrekten band, ſoortgelyke als die, welke *Jupiter* omcingelt; de Middellandſche Zee zou wat zweemen na de afgebrokene en verdeelde banden, die hem vergezellen; de Æthiopiſche en Atlantiſche zouden de gedaante van de andere duistere en onveranderlyke vlekken uitmaken, welke alle door helder ſchynende plaatſen zouden worden afgebroken: deze zouden de vaste landen veroorzaken, zoo dat men *America* zou kunnen onder-

(*) *Nouvelles Decouvertes de Jupiter, par* Mr. CASSINI, *dans le Memoires de Mathem. & de Phyſique, pour Janvier* 1692.

Digitized by Google

derſcheiden van *Africa* en *Europa*: de Eilanden zou men ook in de banden, als heldere ſtippen, kunnen zien doorflikkeren: de wolken, die onzen Dampkring vergezellen, zouden, naar zyne gedachten, aan de veranderlykheid dezer banden veel toebrengen, ten opzichte van hunne groote zoo wel als gedaante: mogelyk zouden de Aardbeevingen, die hier en daar voorvallen, de overſtroomingen der Wateren, die ſommige gedeelten des aarbodems bedekken, nieuwe vlekken doen voorkomen, de oude daarentegen doen verdwynen.

Deze voorondergeſtelde gelykvormige gedaante-vertooningen, naar het begrip van dien grooten Starrekundigen, met goedkeuring van DERHAM (*) aangehaald, van desgelyke overgebragt tot de andere Planeeten (byaldien het gezag de zaak eenig gewigt byzet) wettigen myn voorgeſtelde, en doen my des te gereeder beſluiten: by aldien oorzaken, die van een Dampkring, en de inwendige geſteltenis van het lichaam, of gevaarte, waaromtrent zy zich vertoonen, afhangen, buiten den aardbodem beſchouwd, verſchynſelen kunnen voortbrengen, die men op den aardbodem in de Planeeten bezigtigt, dat men haar dan op den aarbodem, wederkeerig, die zelfde oorzaken in de Planeeten moet toeſchryven, waar van daan men op den aardbodem ondervindt, dat zy komen, en, derhalven, dat de waarſchynelykheid op zyn grootſte is, dat alle die Planeeten, op welke banden en veranderlyke vlekken worden waargenomen, met een Dampkring voorzien zyn, dewyl zy alle ſoortgelyke verſchynſelen voor ons opleveren, welke de inwoonders dier Planeeten, in opzicht van onzen aarbodem, met een Dampkring begaafd, aanſchouwen zouden.

(*) In zyne *Theologie Aſtronomique*, pag. 165.

ONT-

Digitized by Google

ONTMOETING VAN EEN VERBAAZEND AANTAL KROKODILLEN, OF ALLIGATORS, IN AMERICA; MET VEELE BYZONDERHEDEN, DE NATUURLYKE HISTORIE DEEZER DIEREN BETREFFENDE.

(Overgenomen uit W. BARTRAM's *Travels through North and South Carolina, East and West Florida*, &c.)

„ De Heer BARTRAM, in *Oost Florida*, alleen, eene
„ uitgeſtrekte reis doende op de Rivier *St. John*,
„ met een kleine boot, gaande van de eene Plantadie
„ na de andere, als hy ze aantrof, en de nagten op den
„ oever doorbrengende, wanneer hy 'er geene vondt,
„ geeft ons de volgende beſchryving van een dier Avond-
„ ontmoetingen, welke, om derzelver aandoenlykheid, en
„ bovenal van wegen de byzonderheden, de Natuur-
„ lyke Historie der *Krokodillen*, of *Alligators*, betreffen-
„ de; (want nu eens geeft hy 'er deeze, dan weder
„ geene, benaaming aan,) onze opmerkinge, en eene plaats
„ in ons *Mengelwerk*, verdient."

* * * * *

De Avondſtond was gemaatigd koel en ſtil. De Krokodillen begonnen geluid te ſlaan, en vertoonden zich, in grooten getale, op de oevers in de Rivier. Ik verkoos myn verblyf op eene opene vlakte, naby een ver ſteekenden uithoek, onder de ſchaduw van een grooten Eik, die op 't hoogſte van den grond, en maar weinig roeden van myn boot af ſtondt. Van deeze opene en hooge ligging had ik een vry uitzigt op de Rivier, 't geen voor my van geen gering aanbelang was; veel reden hebbende om te vreezen voor de verraſſende aanvallen der Alligators, die in menigte zich rondsom myne haven verzamelden. Een groote hoop houts verzameld hebbende, om, geduurende den nagt, licht op te houden en rook te verwekken, begon ik om myn avondeeten te denken, wanneer ik, myn voorraad naaziende, denzelven ſchaars bevond. Ik beſloot daar op, zynde dit de vaardigſte wyze om my de noodwendigheden te bezorgen, myn vischtuig te neemen, en te bezien of ik eenige Forellen kon vangen. Omtrent honderd roeden boven myne uitgekoozene leg-

Digitized by Google

plaats begon een inham der Riviere, die in een wyd Meir uitliep. De mond of ingang uit de Rivier was naauw; doch het water verbreedde allengskens, en vormde een Meir, 't geen zich tot de moerasſige gronden uitſtrekte: de ingang was bezet met waterplanten, die ik kende voor 't geliefde onthoud der Forellen.

De kanten des ingangs waren heerlyk vercierd met bloeiende planten en gewasſen: de Koeten trippelden, met halfuitgeſpreide vlerken, over de nesten, en verſchoolen zich in de grasbosſchen: naauw uitgekomene Zomer-Talingkens zwommen op de ſtille oppervlakte der wateren, en, de Moeder volgende, onbewust van het gevaar, werden zy opgeſnapt door de vraatige Forellen: en deezen, op hunne beurt, door den ſlimmen en gulzigen Alligator. —— Ziet hem te voorſchyn ſchietende uit riet en ruigte; zyn vervaarlyk lichaam zwelt; zyn platte ſtaart, om hoog geſtooken, vlot op het Meir; het water loopt als een waterval uit zyne opengeſparde kaaken; uit zyne opengezette neusgaten gaat, als 't ware, een wolk van rook op; de aarde davert van zyne donderende ſtem. Onmiddelyk komt 'er van den overkant des Meirs uit de diepte een ander op om hem te bevegten. Zy vallen ſchielyk op elkander aan. De kookende oppervlakte van het Meir wyst den weg aan welken zy neemen. De ſchriklyke ſtryd begint. Zy zinken weder na den afgrond, elkander vastklemmende. Het water wordt dik en wankleurig. Zy komen weder boven, ſlaan de kaaken toe, en het weergalmt in de omliggende bosſchen. Zy zinken op nieuw. Het gevegt neemt een einde op den modderigen bodem des Meirs. De overwonnene ontkomt het met leevensgevaar, en verbergt zich in het modderige water op een afgelegen oever. De ſtoutmoedige Overwinnaar keert zegepraalend na de plaats des gevegts. De oevers en bosſchen kaatzen het geluid zyns ſchriklyken geſchreeuws te rug, verdubbeld door de ſtemmen der andere Krokodillen, getuigen van het ſchriklyk gevegt.

Myn kommer was zeer veel vermeerderd op het aanſchouwen van deezen Krokodillen-ſtryd. Het was blykbaar, dat allen uitſtel alleen zou ſtrekken om myne zwarigheden te vermeerderen, en myn gevaar te vergrooten; dewyl de Zon bykans aan 't ondergaan was, en de Alligators, van alle kanten, rondsom myne havenplaats waren. Uit dien hoofde beſloot ik my te ſpoeden in myn tochtje na het Meir om visch te vangen. Het niet geraaden oor-

deo-

Digitized by Google

deelende myn ſnaphaan mede te neemen; dewyl ik dien over boord mogt verliezen, wanneer ik aangevallen mogt worden vóór myne wederkomst, waar toe zich alle waarſchynlykheid opdeedt, voorzag ik my daarom met een ſtok te myner verdediginge, ſtapte in myn boot, en voer zonder letzel heenen voorby de eerſten die myne havenplaats omringden; zy weeken; doch, nagevolgd door eenige groote Alligators, was ik naauwlettend op myn hoede, en roeide uit al myn magt na den ingang van het Meir, in hoope, dat ik daar bevryd zou weezen voor myne beſpringers: maar, eer ik de helft van den weg afgelegd had, werd ik van alle zyden aangevallen; verſcheide zogten myn boot om ver te werpen.

Allerhachlykst werd myn toeſtand; twee zeer groote Alligators deeden een naderen aanval, te gelyk, ſteekende den kop en een gedeelte des lyfs boven het water, en ſtortten, onder een ſchriklyk getier, een vloed van water over my uit. Zo digt aan myne ooren ſloegen zy de kaaken toe, dat ik bykans, van ſchrik bevangen, in zwym viel, en ik verwagtte elk oogenblik niets anders dan uit de boot te zullen gehaald en onmiddelyk verſcheurd te worden. Doch ik ſchermde met myn ſtok in 't wilde met zulk een gelukkigen uitſlag, dat zy eenigzins afſleten; bemerkende dat zy den aanval dreigden te hervatten, zogt ik den oever te bereiken, als het eenig middel te myner behoudenisſe: want, door digt daarby heen te houden, kon ik myne vyanden aan één zyde houden, daar zy my te vooren van beide bezetten; ook was 'er dan nog een kans, om, ten uiterſten gedrongen, myzelven te redden, met uit de boot op 't land te ſpringen; dewyl men deeze Dieren gemaklyk te land kan ontkomen, ſchoon zy in 't water, by gelykenis geſprooken, zo ſnel zyn als de blixem. Ik bevond, dat dit laatſte middel alleen ten vollen aan myne verwagting kon beantwoorden: want, zo ras ik den oever bereikte, hielden zy af, en gingen heenen.

Dit was eene gelukkige verlosſing, en ik kreeg eenig meer vertrouwen. Bedaarder denkende en ziende waar ik was, ontdekte ik, dat ik my bykans aan den ingang van het Meir bevond, en beſloot 'er in te roeijen om eenigen visch te vangen, en dan na myne havenplaats weder te keeren eer de avond viel: want ik kon nu, met voorzigtigheid en ſtoutmoedigheid, myn weg veilig langs den oever neemen; en, in de daad, 'er was geen andere om op myn verkoozen verblyfplaats te komen, zonder myn

Digitized by Google

boot agter te laaten en den terugweg te neemen, door riet en moerasſen: en al deed ik dit met een gelukkigen uitſlag, dan bragt ik my zelven in de grootſte ongelegenheid: want 'er was dan geen kans, om immer myn boot weder te krygen, en veilig de woonplaats van menſchen te bereiken.

Ik volvoerde myn plan, voer het Meir in, ſchoon niet zonder wederſtand van de Alligators, die den ingang bezetten, doch my niet volgden: ook werd ik niet verhinderd door eenige vry groote, die zich daar aan het oppereinde bevonden. Welhaast ving ik meer Forellen dan ik noodig had; de lugt was te heet, en het weêr te broeiend, om ze veele uuren te houden, ſchoon gekaakt en gezouten.

Hierop maakte ik my ten hertocht gereed, 't welk gelukte met weinig ontrusting, doordien ik my digt aan den oever hield: nogthans ontmoette ik wederſtand, toen ik de Rivier inroeide, en werd vervolgd, ſchoon niet onmiddelyk aangetast, byzonder door een ouden ſtouten Alligator, omtrent twaalf voeten lang, die zich digt agter my hieldt. Wanneer ik aan land ſtapte, en my omkeerde, om myn boot op 't land te haalen, kwam hy digt by myn voet boven, lag 'er eenigen tyd, my in 't aangezigt ziende, met den kop en de ſchouders boven 't water. Ik beſloot, dat deeze voor zyne ſtoutheid zou boeten; en een zwaaren kogel op myn ſnaphaan hebbende, haalde ik dien ſchielyk, en vond den Alligator met zyn poot op den kant van de boot, na den visch ſnuffelende. Toen ik aankwam, ſloop hy langzaam in het water; doch keerde ras weder, en nam den voorigen ſtand aan; een onvervaard oog op my vestigende. Ik vaardigde hem af, door hem in den kop te ſchieten, en voer toen voort, met myn visch ſchoon, en tot myn avondmaal gereed, te maaken. Ik nam dezelve uit den boot, lag ze op den oever, digt by 't water, en begon met ze te ſchrabben: toen ik, myn hoofd opligtende, voor my, door het heldere water heen, den kop en de ſchouders zag van een vry grooten Alligator, die langzaam op my afkwam. Ik trad oogenbliklyk te rug, wanneer hy, met een ſlag van zyn ſtaart, veel van myn visch verplette. Allergelukkigst was het, dat ik, op dit tydſtip, opkeek; het monſter zou my anderzins, in minder dan een minuut, aangegreepen en in de Rivier gefleept hebben.

Deeze ongelooflyke ſtoutheid der Alligators ontruſtte my

Digitized by Google

my grootlyks, en deedt my vaststellen, dat ik my niet veilig kon rekenen, dan door gestadig op de wagt te blyven: weshalven ik, zo ras ik myn visch schoon gemaakt hadt, my bevlytigde om voor myne veiligheid, en die myner goederen, zo goed ik kon, zorg te draagen. In de eerste plaats haalde ik myn boot op den wal, bykans geheel uit het water, om te voorkomen, dat de Krokodillen dien niet omwierpen, of ten grond deeden zinken; ik nam alles wat los was 'er uit, en bragt het na myn verkoozen verblyf, slegts weinig roeden van daar gelegen; ik schikte eenig droog hout op zulk eene wyze als my gevoeglykst scheen. Voorts maakte ik het daar rondsom ruim, op dat 'er niets in den weg mogt weezen wanneer ik 's nagts mogt aangevallen worden, of van de water- of van de landzyde: want ik had toen ontdekt, dat deeze kleine Landëngte, van wegen de afgelegenheid en vrugtbaarheid, bezogt werd door Beeren en Wolven.

My op de best mogelyke wyze toegerust hebbende, laadde ik myn geweer, en ging uit op verkenning van de plaats, waar ik my bevond. Wanneer ik ontdekte, dat het Schieriland en bosch, op den afstand van omtrent twee honderd roeden van myne verblyfplaats, aan de landzyde, omringd was door een wateragtig moeras, 't geen beneden grensde aan den oever van het kleine Meir, en boven reikte aan de moerassen, die den Poel omringden: weshalven ik my op een zeer bepaald onthoud bevond, en 'er, ingevalle van bespringing, voor my geen andere wyk was, dan op een der hooge Eiken te klimmen, of met myn boot van wal te steeken.

De duisternis was onder dit alles aan 't vallen, en de Alligators hadden maar even afgelaaten van het maaken huns schrikbaarenden geluids, toen ik weder ontrust werd door een vreeslyk geraas, dat uit myne haven scheen te komen, en myne geheele aandagt trok. Na myne verblyfplaats wederkeerende, vond ik alles ongestoord. Ik vervoegde my aan den versten uithoek, waar ik eene vertooning zag, zo nieuw als verbaazend, en my, in den eersten opslage, dermaate ontstelde, dat het eenigen tyd leedt, eer ik kon begrypen, wat 'er van de zaak was. Welhaast, egter, ontdekte ik de reden van de ontzettende veelvuldigheid van Krokodillen te deezer plaatze, die alles te boven ging, wat ik ooit van dien aart gehoord had.

Hoe zal ik my uitdrukken, om 'er een evenmaatig denk-

Digitized by Google

beeld van te geeven aan myne Leezers, en teffens vermyden, vermoedens, omtrent de waarheid myns verhaals, te verwekken? Zal ik zeggen, dat de Rivier, te deezer plaatze, van den eenen oever tot den anderen, en misſchien een halve myl boven en beneden my, een enkele vaste bank van Visch geleek, van verſcheidenerlei ſoort, door deeze engte van *St. John* gaande in het kleine Meir, by derzelver afzwemmen van de Rivier, en dat de Alligators in zulk een ongelooflyk groot getal byeen waren, en van oever tot oever zo digt aan een lagen, dat het gemaklyk zou gevallen hebben op hunne koppen over te wandelen, waren het onbeſchadigende Dieren geweest? Welke uitdrukkingen zyn ſterk genoeg, om genoegzaam te beſchryven het akelig tooneel, 't welk eenige minuuten aanhieldt, terwyl deeze groote Vischſchoole poogde door te dringen? Staande dien tyd, werden 'er duizenden, ik mag wel zeggen honderden van duizenden, gevat en ingezwolgen door de vraatige Alligators. Ik zag een Alligator verſcheide groote Visſchen teffens uit het water opneemen, en tusſchen zyne kaaken ſlingeren, terwyl de ſtaarten der groote Forellen rondsom zyne oogen en lippen ſpartelden, eer hy ze kon binnen krygen. Het ſchriklyk geraas van hunne opeen klappende kaaken, hun indompelen tusſchen de afgebrooken Vischſchoole, hun boven 't water uitſteeken, eenige voeten hoog, met den prooy, de ſtroomen van water en bloed uit de bekken afloopende, en de waaſemwolken uit hunne wyde neusgaten opgaande, was alles even ontzettend. —— Dit tooneel vertoonde zich by tusſchenpoozen, geduurende den nagt, naar gelange de Visch aan kwam zwemmen. Naa dit gezigt, hoe ontzettend ook, bevond ik my wat geruster, en beter voldaan over mynen toeſtand; overtuigd zynde, dat de buitengemeen groote verzameling van Krokodillen moest toegeſchreeven worden aan dit jaarlyks Vischfeest, en dat zy zo veel bezigheids vonden in hun eigen element, dat ik niet zeer behoefde te vreezen voor een bezoek.

't Was nu bykans nagt; ik keerde na myne legerſtede terug, waar ik myn Visch te kooken en myn Ryst te ſtooven gezet had. Olie, Peper en Zout by my hebbende, en overvloed van heerlyke Oranje-appelen, als boven myn hoofd hangende, (die keurlyk, in ſtede van Azyn, kunnen gebruikt worden,) zat ik neder, en onthaalde my zelven ſmaaklyk.

Naa

Naa den maaltyd deed ik myn vuur, om licht te hebben, wat beter opbranden, en, terwyl ik de aantekeningen van den voorgaanden dag in myne papieren naazag, wierd ik ſchielyk gewekt door een geraas van de landzyde. Ik ſprong op, en luisterende, hoorde ik zeer onderſcheiden een Dier waaden in het water by de Landengte. Ik vatte myn ſnaphaan op, verliet myn verblyf voorzigtig, en trok op het geluid aan. Omtrent dertig roeden voortgegaan zynde, hield ik ſtand agter een ry Oranjeboomen, en ontdekte weldraa twee groote Beeren, die, door het water heen gewaad, het bosch bereikt hadden, en op my afkwamen. Ik wagtte tot zy omtrent dertig roeden van my af waren; hier begonnen zy te ſnuffelen; ik haalde de haan over, maar het roer weigerde: de beide Beeren keerden zich om, vlooden weg, en zich in 't water en de moerasſen dompelende, hielden zy, zo ik veronderſtel, niet op, voor dat zy het vaste land bereikt hadden; langen tyd, althans, kon ik ze hooren loopen en in 't water ploffen. Zy waagden het niet weder te keeren, en werd ik dien nagt niet geſtoord door eenig ander ſchepzel; uitgenomen dat ik nu en dan ontwaakte, door het geſchreeuw der Nagt-uilen, en het loopen der Boschrotten door de takken.

De Boschrot, een zeer aartig Dier, haalt in grootte niet wel de helft van een Huisrot, is donkerbruin of zwart van kleur; de ſtaart is dun, en korter, naar evenredigheid, dan die der Huisrotten, en dun met kort haar bezet. Dit Diertje ſteekt uit door het vernuft en den arbeid, beſteed in het zamenſtellen zyns verblyfs, 't welk eene kegelagtige pyramide is, tusſchen de drie en vier voeten hoog, zamengeſteld uit drooge takjes, welke het met veel arbeids en volhardings verzamelt, en zonder eene ſchynbaare orde opeenſtapelt; nogthans zyn deeze takjes zo vast in elkander gevlogten, dat een Beer, of Wilde Kat, eenigen tyd noodig zou hebben om deeze gevaarten te verbreeken, en deeze Diertjes tyds genoeg geeven, om zich met hunne jongen te redden.

Het geraas der Krokodillen hieldt my het grootſte gedeelte van den nagt wakker; doch, toen ik 's morgens opſtond, was het tegen myne verwagting volmaakt ſtil: ik zag 'er weinigen, en deeze ſliepen op den oever. Ik was, egter, niet in ſtaat om myne vrees, van op nieuw door hun overvallen te zullen worden, te verbannen; in de daad, de ſtryd van gisteren, niettegenſtaande ik 'er

Digitized by Google

overwinnend afkwam, of althans my een veiligen aftocht bezorgde, hadt een indruk agtergelaaten, diep genoeg om myn moed te dempen: het ſcheen te veel voor iemand van myne ſterkte, alleen in een kleine boot zynde, zo veel gevaars onder de oogen te zien. Myne reis de Rivier op voort te zetten, en genoodzaakt te zyn den nagt door te brengen op zulke plaatzen, was my te veel gewaagd. Ik beſloot, nogthans, nog een dag langer de Rivier op te vaaren als ik het veilig kon doen, en dezelve af te zakken als ik dergelyke zwaarigheden aantrof.

Diensvolgens bragt ik alles aan boord, laadde myn ſnaphaan, en zeilde voorzigtig den oever langs. Op de hoogte, waar de ſtryd gisteren voorviel, gekomen, begon ik te vreezen, en keek, met alle oplettenheid, uit. Op het onverwagtst ſchoot 'er een ontzaglyk groote Alligator uit het riet, kwam met een eisſelyk getier op my af, ſchoot als een pyl onder myn boot, en hief zich aan lyboord op; met open kaaken water uitwerpende, 't welk op my nederviel als een ſtortregen. Met myn ſtok ſloeg ik hem op den kop, en weerde hem af: naa rondsom myn boot zich in het water gedompeld te hebben, ging hy in een rechte lyn weg, zo ſnel als een blixemſtraal, en zwom na den uithoek van den Poel. Ik bediende my van dien tyd ten mynen meesten voordeele, by den oever langs houdende; doch kon niet naalaaten nu en dan om te kyken, en ontdekte 'er op nieuw een. Het water te deezer plaatze van de Rivier was ondiep, en zeer helder: het ſchrikdier kwam boven met het gewoon geraas, en in een dreigende houding ging hy digt langs myn boot heenen; ik zag toen een broedzel van jonge Alligators, zeer onderſcheiden, ten getale van honderd of meer, volgende deezen ouden in een lange reeks. Zy hielden zich naauw byeen in een kolom, zonder aan de eene of de andere zyde af te wyken. De jongen ſcheenen my toe alle van dezelfde grootte te weezen, en omtrent vyftien duimen lang, meest zwart, met bleekgeele dwarsſtreepen en plekken; in kleur zeer naar Ratelſlangen gelykende.

Steeds digt langs den oever houdende, en om een uithoek der Riviere heen vaarende, deedt zich eensſlags aan myn oog een groot getal Heuveltjes, of kleine Pyramiden, op, gelykende na Hooirooken, langs den oever geſchaard. Zy ſtonden vyftien of twintig roeden van den waterkant, op eene hoogte, omtrent vier voeten boven het oppervlak des waters. Ik wist dat dit de Broeinesten der

Digitized by Google

der Krokodillen waren; men hadt ze my te vooren beſchreeven. Thans verwagtte ik een woedenden en algemeenen aanval; dewyl ik verſcheide groote Krokodillen zag zwemmen op de hoogte deezer Heuveltjes. Dan die Nesten trokken myne nieuwsgierigheid dermaate, dat ik beſloot, wat 'er ook van kwame, terſtond te landen, en ze te onderzoeken. Ik ſtuurde myn boot op een gevoeglyke plaats aan wal, 't was een inham, van waar een afdaalend pad liep na de plaats der Nesten; de meeste waren verlaaten, en de groote dikke Eyerſchaalen lagen rondsom op den grond verſpreid.

Die Nesten, of Heuveltjes, hebben de gedaante van een geknotten Kegel, zyn vier voeten hoog, en van vier of vyf voeten middellyns aan den onderkant, zamengeſteld uit modder, gras, en ander plantgewas. Eerst leggen zy een vloer van dit mengzel op den grond, daarop eene laag Eyeren; hier boven weder een laag van dat mengzel, zeven of acht duimen dik, voorts een laag Eyeren, en op deeze wyze de eene laag boven de andere, tot omtrent den top. Ik geloof, dat zy van één tot twee honderd Eyeren in een Nest leggen: deeze, veronderſtel ik, worden door de zon uitgebroed; en misſchien dat de zelfſtandigheden uit het groeiend ryk, met aarde gemengd, aan de zon blootgeſteld, eene kleine maate van gisting veroorzaaken, en dus de hette in deeze Broeinesten vermeerderen.

De grond, vry verre rondsom deeze Nesten, droeg de zigtbaarſte blyken van eene geſtadige verzameling der Alligators te deezer plaatze; het gras was daaromſtreeks geheel plat getreeden, men zag naauwlyks blad of ſtronk overëinde ſtaan; terwyl, op een verderen afſtand, overal het gewas vyf of zes voet hoog ſtond, en zeer digt zamengegroeid.

Het Wyfje, verbeeld ik my, bewaakt zorgvuldig haar eigen Nest, tot dat de Eyeren alle zyn uitgebroed; of misſchien neemt het, terwyl het op 't eigen broedzel let, onder opzigt en beſcherming zo veele als zy van eigen en anderer Nesten kan bekomen: vast gaat het, dat de jongen niet aan zichzelven worden overgelaaten; want ik heb dikwyls gezien, hoe een Wyfjes-Alligator de jongen na den oever geleidde, gelyk een Hen haare Kiekens: zy betoonen ook die oplettenheid in 't oppaſſen, en dien moed in 't verdedigen, der jongen. Wanneer dit

Digitized by Google

Wyfje, omringd van het broedzel, zich op de warme oevers baakert, hoort men de jongen geſtadig piepen en tjanken als jonge Honden. Ik geloof dat, van dit talryk kroost, ſlegts weinigen tot den vollen wasdom en ouderdom geraaken: de ouden eeten de jongen op, zo lang zy een prooy van dezelve kunnen maaken.

De Alligator is, volwaſſen, een zeer groot en verſchriklyk Dier, van eene verbaazende ſterkte, vlug- en ſnelheid in het water. Ik heb 'er gezien, die in de lengte twintig voeten haalden, en men zegt dat 'er van twee en drie en twintig voeten gevonden worden. Het lyf is zo groot als dat van een Paard: in gedaante hebben zy veel overeenkomst met de Haagedisch, uitgenomen den ſtaart, die plat en wigswyze is, zynde aan beide de kanten zamengedrukt, en allengskens dunner wordende van den onderbuik na het uiteinde. Deeze ſtaart is, even als het geheele lyf, bedekt met hoornägtige plaaten, of ſchubben, ondoordringbaar, zelfs voor een ſnaphaans-kogel, als het Dier leeft, uitgezonderd omtrent den kop, en even beneden de voorpooten, of armen, waar men wil, dat ze alleen kwetsbaar zyn. De kop van een volwaſſen Alligator is omtrent drie voeten; de opening van den bek heeft omtrent dezelfde wydte; de oogen zyn klein, naar evenredigheid van het Dier, en ſchynen diep in den kop gezonken van wegen het uitſteeken des voorhoofdsbeens; de neusgaten zyn wyd, opgeblaazen, en puilen voorwaards uit: weshalven de kop, op eenigen afſtand in het water gezien, een dryvend ſtuk houts gelykt. De bovenkaak alleen is beweegbaar; zy richten dien bykans rechtſtandig op, zo dat dezelve met de onderkaak een rechten hoek maakt. Vooraan in de bovenkaak, even onder de neusgaten, ſtaan twee groote, dikke, ſtevige tanden, niet zeer ſcherp gepunt, maar eerder kegelvormig, zo wit als het beste gepolyst yvoor; deeze zyn met geen vel of lippen bedekt, en altoos zigtbaar, 't welk aan dit Dier een afgryslyk aanzien byzet: in de onderkaak zyn, tegen over deeze tanden, holen, geſchikt om dezelve in te laaten. Wanneer zy de kaaken op elkander ſlaan, veroorzaakt zulks een verbaazenden ſlag, niet ongelyk aan het werpen van een zwaaren plank op den grond, en kan men dit geluid op eenen zeer verren afſtand hooren.

Maar, 't geen een Vreemdeling nog meer verbaazen moet, is het ongelooflyk ſterk geluid en vervaarlyk gebrul,

brul, 't welk zy kunnen maaken, bovenal in de Lente, de tyd wanneer zy teelen, of broeden. Dit gebrul heeft veel van 't geraas eens zwaaren ver af zynden donders, beroert niet alleen lugt en water, maar doet ook het aardryk daveren, en, wanneer honderden en duizenden, ten zelfden tyde, dit brullend geluid ſlaan, kan men zich niet wel anders verbeelden, dan dat de geheele Aardbol op de hevigſte en ſchroomlykſte wyze geſchud wordt.

Een oude Kampvegter, die misſchien de volſtrekte Opperheerſcher is van een klein Meir of Poel, (terwyl een vyftigtal, kleinder dan hy, genoodzaakt is zich te vergenoegen met in minder kreeken, daar omtrent, te blaazen en te brullen,) ſchiet eensklaps, uit de rietbosſchen, op de oppervlakte des waters, in een rechte lyn; eerst zich zo ſnel als een blixem beweegende, doch allengskens traager voortgaande, tot hy aan 't midden van het Meirtje komt, waar hy ſtil houdt. Daar blaast hy zich op, door lugt en water in zyn bek in te ſlurpen; dit veroorzaakt, voor omtrent een minuut, een luid geraatel in de keel; doch het wordt, onmiddelyk daarop, met een ſterk geraas, ten mond en keel uitgedreeven, terwyl hy den ſtaart in de lugt ſlaat, en een damp uit de neusgaten, als een rook, opklimt. Op andere tyden, als het Dier zich tot berſtens toe opgeblaazen heeft, heft hy kop en ſtaart beide om hoog; zich boven op het water keerende en wentelende. Hy ſpeelt, als 't ware, de rol van een *Indiaansch* Opperhoofd, die zyne krygsverrigtingen met veel vertoons ophaalt. Zich vervolgens weg maakende, wordt hetzelfde vertoond door anderen, die voor den dag durven komen, en elkander zoeken voorby te ſtreeven, in de aandagt te winnen van het geliefde Wyfje.

Myne nieuwsgierigheid op deeze algemeene Broedplaats der Krokodillen voldaan hebbende, zette ik myne reis langs de Rivier voort, zonder aanmerkelyke ſtoorenis van deeze ſchepzelen te lyden.

Digitized by Google

LEEVENSBERIGT VAN VADER PIERRE FRANCOIS COURAIJER, D. D. OPGEMAAKT UIT DE BESTE BESCHEIDEN.

(Naar het *Engelsch.*)

(*Vervolg en Slot van bladz.* 286.)

Vader COURAYER's *Paapery* was, wat men 'er ook over denke, geen enkel harsſenſchimmig denkbeeld. In de daad, hy behieldt zo veel *Paapery* over, tot het laatst zyns leevens mogelyk, dat hy in de *Roomſche Kerkgemeenſchap* bleef, welke hy nooit daadlyk verzaakte; en het blykt met geene zekerheid, dat hy ooit daadlyk uit die Kerkgemeenſchap gebannen werd. Het gaat zeer zeker, dat men, lang naa zyne komst in *Engeland*, zelfs in den Jaare MDCCLXIII, ten minſten het oogmerk hadt om hem terug te noodigen in het Land, 't welk hy, op het punt om met den Kerkban geſlaagen te worden, ontweek. Dit wordt als een ontwyfelbaar ſtuk opgegeeven, volgens eigenmondig berigt van een Heer, uitſteekende in verſtand, en van ontwyfelbaare eerlykheid, maar wiens naam het my niet vry ſtaat te noemen; doch hy is de eigenſte Man, die belast was met deeze boodſchap van den Superior der Orde te *St. Genevieve*, die hy, ſchoon een *Proteſtant*, in den bloede beſtondt. Zo ver myn geheugen bydraagt, gaf hy my woordlyk dit berigt: „Omtrent het einde van het Jaar MDCCLXIII, kreeg ik „last van den Superior der Orde te *St. Genevieve*, „myn Bloedverwant, om Dr. COURAYER te gaan bezoeken, en hem te verzekeren, dat alle zyne vyanden „dood waren, en dat, indien hy weder zyn ouden ſtand „(van Kanunnik) wilde bekleeden, hy met open armen „zou ontvangen worden, zonder eenige herroeping, of „eenige vernedering hoegenaamd." Toen deeze Heer te *Londen* wederkeerde, bevondt zich Vader COURAYER te *Windſor*, waar hy eenigen tyd bleef: hier by kwam nog, dat hy nimmer deeze boodſchap overleverde: en hy weet niet of dezelfde, of dergelyk eene, boodſchap ooit door iemand anders aan Vader COURAYER gedaan is.

't Is naauwlyks der moeite waardig, den eenigzins opmerkzaamen Leezer te herinneren, dat deeze vriendlyke en

Digitized by Google

en ruimſchootige uitnoodiging van den Superior van Vader COURAYER's Orde te *St. Genevieve*, langen tyd voorviel naa de uitgave in Mr. MARCKLAND's Brief. Zyne *Franſche* Vertaaling van *Fra* PAOLI SARPI's *Geſchiedenis der Kerkvergadering van Trente* zag in 't Jaar MDCCXXXVI het licht, en gevolglyk is Mr. MARCKLAND's Brief aan Mr. CLARKE tien jaaren laater gedagtekend, dan de *Voorreden*, op welken dezelve ſlaat, hoewel geſchreeven even naa het leezen daar van.

Vader COURAYER's zagtvoerig ſpreekende *Paapery* laat zich wel hooren, ſchynt de onſchuld zelve, en bykans aanneemenswaardig. De Doctor hadt zeker een recht, om 'er het best mogelyke van te maaken, en 'er zich aan te houden, als hy zich nog ingenomen vondt met haare bekoorelykheden. Om zyne keuze te regtvaardigen, kon hy niets minder doen, dan dezelve, zo veel mogelyk, te ontdoen van haare boosheid en ongerymdheid. Terwyl dit der verbeeldinge vry ſtaat, kan het veel goeds doen aan die het behaagt.

Maar met dit alles zou de *Paapery*, in dit ſchynbaar onſchuldig voorkomen, gevaarlyk kunnen worden in een *Proteſtantſche* Familie. Want alles, wat hier ten voordeele daar van gezegd is, moet niet betrouwd worden: het gelykt zeer veel na de magere verkleumde Slang in de Fabel, die, naa vriendlyk ontvangen te zyn, welhaast bekwam, en ſterkte genoeg verkreeg, om den vriendlyken opneemer te beſchadigen.

De *Paapery* kan, met al de listigheid van ſchynbaare eenvoudigheid, en de kunſtigſte bedekking van kunst, in 't eerst groflyk bedriegende, onder de gedaante van een eenvoudig, onſchadelyk uitzienend en goedgelykend ſchepzel, met een betoverend gelaad, eenige Schriftuurtexten neemende om haare naaktheid te dekken, toegang verzoeken en verwerven in de Christen-Gemeenſchap, waar zy welhaast weder te voorſchyn treedt in alle pragt, en de *Christenheid* beſmet met haare affchuwelykheden.

Fronti nulla fides ——
—— *turpiter atrum*
Deſinat in piscem mulier formoſa ſuperne.

Ongegrond en bedrieglyk, even als eene verſchyning, is alles wat onder den naam van *Christendom* voorkomt, en geſchraagd wordt door eenig ander gezag, dan dat van het

Digitized by Google

het *Euangelie.* —— Geleerd of ongeleerd, geen *Christen* kan zekerheid vinden, dan in de Schriftuur zelve; en ongetwyfeld slaat hy den veiligsten en zekersten weg in, die zich strikt aan het *Euangelie* alleen houdt, om onderweezen te worden in de Leer en Pligten eens *Christens*. Het denkbeeld van het *Protestantendom* is zo eenvoudig, als dat der *Paapery* zamengesteld. Maar, zullen wy der waarheid regt doen, dan moeten wy opmerken, dat *Paapsche* beginzels en handelingen niet alleen bepaald zyn aan 's Pausen Heerschappy, of tot de Landen, waar de *Roomsch-Catholyke* de heersehende Godsdienst is ——

Illiacos intra muros gravatur *&* *extra* (*).

Het is hier, egter, de plaats niet, om te treeden in byzondere ontvouwingen van *Paapery* of *Protestantendom*, of te handelen over de beginzels waar op zy ieder rusten, en de einden waar op zy elk uitloopen. Maar eenige korte aanmerkingen, op Mr. MARCKLAND's Brief, komen hier niet te onpasse.

Het valt zo gemaklyk niet, en het is ook niet noodig, met naauwkeurige stiptheid te bepaalen, het denkbeeld van *Paapery*, op welk zyn schryven aan zyn Vriend rust. Het blykt, dat het geen hy aan Mr. CLARKE schryft van *Paapery* en *Papisten*, niet steunt op de algemeene en bepaalde betekenis van deeze woorden, als betekenende alleen den Godsdienst der Kerk van *Rome*, en der Aanhangeren van dien Godsdienst. Het voegt hier op te merken, dat een *Christen* wel zorgvuldig in de gedagten moet houden, dit weezenlyk onderscheid tusschen *Paapery* en *Papisten*; geen afkeer van de eene kan de afkeuring van de andere billyken, en *Protestanten* wisselen van party met de *Papisten*, op het oogenblik dat zy hun beledigen, of zelfs liefdeloos van hun denken.

MR. MARCKLAND, die geen onkundig, onbedagt, of liefdeloos, Man was, zegt uitdruklyk, spreekende waarschynlyk van Geleerden, en in zyn eigen Kerkgemeenschap, dat 'er daar weinig waren, die geen zo goede *Catholyken* waren, als Vader COURAYER; en hy sluit zich zelven, een welonderweezen *Protestant*, van dit getal niet uit.

Hier

(*) *Illiacos intra muros* peccatur *&* *extra.*

Digitized by Google

Hier uit volgt dan, dat Mr. MARCKLAND geloofde, dat *'er Proteſtanten* waren, zo wel, in 't ſtuk van *Paapery*, bevoegd om Dr. COURAYER's plaats in de Kerk van *Rome* te bekleeden, als de Doctor zelve, die nogthans, zo 't ſchynt, genoeg van de *Paapery* overhieldt, om weder welkom ontvangen te worden in zyn voorigen rang onder die Kerkgemeenſchap: en omgekeerd, met al de *Paapery*, welke hy behieldt, zou hy, naar Mr. MARCKLANDS begrip, niet onvoegelyk hebben kunnen geplaatst worden in de *Proteſtantſche* Kerk van *Engeland*. Men zegt, met der daad, ik weet niet met hoe veel gronds, dat aan Vader COURAYER een Standplaats en Bisdom in *Engeland* is aangebooden geweest, welke hy weigerde. Zeker, gelyk Dr. CLARKE zeide van den Aartsbisſchop WAKE, by diens verheffing tot den Zetel van *Canterbury*, was Vader COURAYER, met alle zyne gemaatigdheid, „Priester genoeg voor die Standplaats." Dit blykt uit eenige vry ſcherpe plaatzen in Vader COURAYER's Redenvoering, te *Oxford* gehouden (*)."

Mr. MARCKLAND ſtondt, als een *Proteſtant*, ongetwyfeld toe, dat de dienſten, door de *Proteſtantſche* Hervormers gedaan, gewigtig waren, en hunne naagedagtenis deswegen in zegening; maar hy ſchynt gedagt te hebben, gelyk Vader COURAYER zeker deedt, dat onze Hervormers te verre gegaan waren in de omkeering der *Paapery*.

Daar zyn veele verlegenmaakende vertooningen in het gedrag der *Proteſtanten*, die dit vreemde denkbeeld zeer begunſtigen, en die zeker op *Proteſtantſche* beginzelen niet kunnen goedgemaakt worden: dit moge algemeener weezen, dan ik begryp; doch het is daarom niet billyker. Indien de *hoedanigheid* daarvan geheel dezelfde is, ſchynt het onverantwoordelyk, ſpyt te hebben, dat de *hoeveelheid* van *Paapery* weggeweerd is: terwyl wy nog zo veel laaten overblyven, en tot onze ſchande, als *Proteſtanten*, het met zo veel yvers vasthouden.

Wie ziet geen overvloed van droeve overblyfzels der *Paapery* in *Engeland*, zo in als buiten de Godsdienſtige Vaſtſtellingen, die droevig de bronnen van openbaar onderwys bederven, de Christenleeraars jammerlyk bezwaren,

(*) *Oratio habita in Theatro Sheldoniano apud Oxonienſes, a* P. F. COURAYER S. T. P. *Quint. Id. July* MDCCXXXIII.

Digitized by Google

ren, blykbaar hun Dienstwerk verhinderen, en de *Nuttigheid* daarvan ſtremmen, 't geen zeker de noodzaaklykheid van alle andere bewyzen voor de bondigheid van dit begrip wegneemt? Kunnen wy te veel van de *Paapery* hervormd zyn in beginzels of in bedryf, terwyl 'er nog Leeringen in het *Euangelie* zyn, die men niet klaar kan vinden in de *Artykelen onzer Kerke*; en *Artykelen in onze Kerk*, die men niet klaar in het *Euangelie* kan aantreffen?

Waar kan de grond voor dit gevoelen zyn, daar 'er nog onſchriftmaatige wyzen van Geloof en Eerdienst, eigendunklyk, den *Christenen* worden opgelegd, door Acten van het Parlement, geſtaafd door ſtrafdreigende wetten, ſchandelyk voor ons Wetboek, en rechtſtreeks aanloopende tegen de *Proteſtantſche* Beginzelen, en de Menschlykheid?

——— *Pudet hæc opprobria nobis*
Et dici potuiſſe & non potuiſſe refelli.

Vader COURAYER wordt gezegd met alle behoedzaamheid bezorgd te hebben, dat zyne *Geloofsbelydenis* niet openbaar wierd, dan naa zyn dood (*). Elk onbekrompen denkend Mensch, en te meer, indien hy een verſtandig en met zichzelven beſtaanbaar handelend *Proteſtant* is, moet zich des ſchaamen, en leedweezen hebben over de ontdekking van 's Doctors beweegreden tot dit verzoek. Zeker moet het niet worden toegeſchreeven aan eenige befchroomdheid omtrent de openbaarmaaking zyner *Roomschgezinde* Gevoelens, of aan vrees voor eenige ongelegenheid voor zichzelven, door eene erkende verklaaring van dezelve. De Doctor was een *Roomschgezinde* van belydenis, woonde ſteeds hun openbaaren Eerdienst by, en genegen om zich in nadere gemeenſchap met de *Roomſche* Kerk te begeeven, dan dezelve gezegd wordt, dat zy hem wilden toelaaten.

De Uitgave van dezelve ontdekt de waare beweegreden van COURAYER's bezorgdheid ten dien opzigte: welker beuzelagtigheid alleen de hier heerſchende lafheid, en 's *Franschmans* hooge ouderdom, tot verſchooning of vergoelyking kan ſtrekken. De Doctor was blykbaar beſchroomd

(*) Zie hier boven de *Aantekening*, bl. 284.

Digitized by Google

schroomd voor de opspraak en berisping, die hy zich op den halze zou kunnen laaden, in een vry en *Protestantsch* Land, door het ontdekken niet van zyne *Paapsche*, maar van zyne Schriftuurlyke, Gevoelens op *Protestantsche* Beginzelen. Het jammerhartig verzoek, en deszelfs nog jammerhartiger beweegredenen, begrypt men ten vollen, wanneer wy in zyne *Geloofsverklaaring* leezen, zyne stellingen over GODS *Eenheid*, in al derzelver uitgestrektheid en kragt. „ De *Eenheid* van GOD is de „ Grondslag van het *Euangelie*, en alles, wat inbreuk „ maakt op deeze Waarheid, is gevaarlyk (*)."

Een *Protestant*, een *Brit*, van welk eene Godsdienstbelydenis, of van geene in 't geheel, moet in zyn hart afkeuren, wat aan laaggeestigheid grenst, 't welk een opregt Geloover in eene Leerstelling van die aangelegenheid kon wederhouden, van zyn geloof daarin op de openlykste en onbeschroomdste wyze te verstaan te geeven. Moest het getuigenis, 't welk ieder Mensch aan de Waarheid verschuldigd is, door Dr. COURAYER niet afgelegd worden, dan naa zyn dood? Waarom eene openbaare Verklaaring, tot welke hy betuigde in gemoede verpligt te zyn, opgeslooten tot hy begraaven was? Dit was onedelmoedig en onregt voor een Land, 't welk hem eerde, uit hoofde van zyn naauwgezetheid van Geweeten, en een Jaargeld gaf, om zyne Godsdienstige opregtheid.

Naauwgezetheid van Geweeten heeft zeker hier zo weinig te vreezen, als in eenig ander Christen-Ryk: niet te min is het hartlyk te wenschen, dat zy, die zulks meest in hunne magt hebben, iets meer doen om de Hervorming van *Paapery* min onvolkomen te doen zyn; om zichzelven, of de *Protestantsche* Beginzels, op eene bestaanbaarder wyze te handhaaven; en de Lands-Kerk uit te breiden door een wyder omvatting der *Protestanten*.

De Heilige Ordes worden thans gegeeven aan lieden, die geene opleidende opvoeding tot zulke verrigtingen gekreegen hebben, en slegt geschikt zyn, om ze naar eisch te volbrengen. Maar de opleiding en Ordening der

(*) *L'Unite de Dieu eſt le Fondement de l'Euangelie; & tout ce qui peut donner atteinte a cette Verité eſt dangereux.* DECLAR. §. 6.

Digitized by Google

der Leeraaren in den Godsdienst, nu te weinig gadegeslaagen, gesteld zynde in geschikte handen, en voortgezet volgens gepaste regelen, dan is 'er geen kwaad, hoe uitgestrekt ook, te bedenken, 't welk de *Christenheid* zou kunnen treffen, 't geen niet voorgekomen of kragtdaadig zou kunnen geweerd worden door Leeraars, die, wel onderweezen en braaf zynde, volkomen vryheid hadden, om het *Euangelie* in deszelfs grootste eenvoudigheid te verklaaren, volgens de begrippen, welke zy daar van vormen, en op welke zy hunne eigene Zaligheid laaten aankomen.

Het schynt, als of 'er *Christenen* zyn, die kortsinnig denken, dat de Kudde van CHRISTUS, altoos, even als in den beginne, *eene kleine Kudde* moet gehouden worden. Maar, zo zeker als het *Euangelie* van GOD komt, moet de Kerk, die zich het naauwst houdt aan de eenvoudigheid van het *Euangelie*, de zuiverste, de verstandigste, de bestendigste zyn. Het moge 't oogmerk der Voorzienigheid geweest zyn, dat deszelve met tegenkantingen zou worstelen, en, onder die stormen, even als de Eik, te dieper wortels schieten en beter groeijen; dat deeze Wereld, of derzelver Wetten, haar niet zouden begunstigen, en dat haare uitgebreidheid langen tyd niet klaar te onderscheiden zou weezen; altoos zich veel wyder uitstrekkende, dan de zigtbaare gemeenschap: zeker, wanneer het Geloof Lydzaamheid gewrogt heeft, en de Lydzaambeid een volmaakt werk zal hebben, zal zy, gelyk AARON's Staf, alle de andere verslinden, en, in 't einde, de overhand bekomen op al de Geleerdheid van *Egypte*, en alle verkeerde Wysheid deezer Weneld.

Ondertusschen zullen de beste *Christenen*, en te meer als zy bedreevenheid bezitten in de Kerklyke Geschiedenisse, gevoelig zyn over, en dankbaar voor, de groote zegeningen, welke, met dit alles, dit Land den Onderzaaten verschaft, om het Geloof in een goed eerlyk hart te bewaaren, en vreedzaam te leeven in alle Godzaligheid en eerbaarheid. — Welke sterkere, of zelfs gelyke, beweegreden kunnen Menschen en *Christenen* hebben, om liefhebbers huns Lands te weezen, in eenig Koningryk op aarde, dan zy hier vinden? Vry van overlast, en niet blootgesteld aan eenige gevaaren, die voor een oogenblik het gemoed eens *Christens* ontrusten, of den geest des Menschen vreés aanjaagen, mogen wy hier leeven, gelyk eerste *Christenen*, op de beste wyze, en in den best mo-

Digitized by Google

mögelyken ſtaat des *Christendoms*; onze opregte getuigenissen aan de Waarheid geevende, en daarvolgens ons Godsdienſtig gedrag regelende.

Vader COURAYER, 't zy dan *Roomsch* of *Proteſtantsch*, was een *Christen* van den besten ſtempel, zo in Gevoelens als in Zeden. Laaten wy, wat zyne Gevoelens betreft, hem zelve hooren: „ Een *Christen* en een *Catholyk* gebooren, heb ik altoos getragt my zelven in den „ Godsdienst te onderrigten, met denzelfden yver en vry„ heid, welken ik my verpligt zou geagt hebben te moe„ ten aanwenden in eenige andere zaak, welke ik van „ het grootst aanbelang rekende. —— Overtuigd van het „ Beſtaan van GOD, aan wien wy ons aanweezen ver„ ſchuldigd zyn, en die dus te deezer oorzaake onze Aan„ bidding en Dankbaarheid verdient, en my verzekerd „ houdende, dat wy voor een ander Leeven geſchaapen „ zyn, heb ik nimmer, dan met affchrik, die onver„ ſchilligheid gezien, in welke het gros des Menschdoms „ leeft, ten aanziene van een ſtuk, welks beſlisſing van „ zo veel gevolgs is voor onze gerustheid.

„ Hoe meer ik de *Euangelieleer* inzag, hoe goedkeu„ render en aanneemenswaardiger dezelve my voorkwam. „ Niets is zo zuiver als de Eerdienst, welken deeze be„ veelt; niets zo naauwkeurig als de Regels, welke dee„ ze voorſchryft; niets zo heilig als het Leeven, 't geen „ deeze gebiedt; niets zo edel als de belooning, op „ welke deeze ons doet hoopen; niets is zo geſchikt, om „ Menſchen en Maatſchappyen gelukkig te maaken; naa„ demaal zy, door onze Driften aan Rede en Godsdienst „ onderdaanig te maaken, de bron onzer elenden wegneemt, door de bron onzer ongeregeldheden te dem„ pen.

„ Het *Euangelie* veronderſtelt alle Natuurlyke Waar„ heden, en vernietigt 'er geene; het hervormt alle On„ deugden, en zet ons ter betragting van alle Deugden „ aan; het herſtelt, in 's Menſchen Ziel, die denkbeelden „ van Regtvaardigheid, Liefde en Gemaatigdheid, van Ze„ digheid en Godsvrugt, welke de Maaker der Natuur „ in ons gelegd heeft, en die de Zonde verwoest had. „ Niets is overeenkomſtiger met de waarheid, dan het „ zeggen van Apostel PAULUS, *dat* CHRISTUS *alle dingen nieuw gemaakt, en ons, door eene ſoort van tweede Schepping, weder in ſtaat geſteld heeft tot de betragting van waare Regtvaardigheid en Heiligheid.*

„ Het *Euangelie* is eene nieuwe Zending van den Hei
„ mel, waarin de Godsdienst niet meer bepaald wordt
„ tot één Volk, of binnen de grenzen van één Land;
„ waarin alle Menſchen, den zelfden Schepper hebben-
„ de, zonder onderſcheid, geroepen worden tot waarnee-
„ ming der zelfde Wetten, en tot dezelfde hoope. — Het
„ is een nieuwe Eerdienst, in welken wy geleerd worden,
„ dat 'er GODE geen andere aangenaam is, dan die *in*
„ *Geest en Waarheid* HEM wordt toegebragt. —— Het
„ is eene nieuwe Zedekunde, die zich niet beperkt tot het
„ wederhouden van die uitwendige Bedryven, welke zon-
„ dig zyn; maar ons leert den oorſprong te dempen van
„ ſlegte daaden, door zelfs ſnoode Gedagten en Begeer-
„ ten te veroordeelen. —— Het werkt op ons door het
„ voor oogen houden van nieuwe voorwerpen van Hoop
„ en Vrees; en 't is niet meer de verwagting van tyd-
„ lyk goed, of het dugten voor tydlyken ramp, waar-
„ door wy opgewekt worden om de Deugd te betrag-
„ ten en de Ondeugd te ſchuwen. Wat alleen bepaald
„ is tot dit tegenwoordig Leeven, ſchynt onzes onwaar-
„ dig; en de Menſch, op de beste wyze onderweezen
„ in de grootheid van zyne herkomst, en het verheeven
„ einde, waar toe hy geſchikt is, koestert geene gedag-
„ ten, dan die betrekking hebben op de Eeuwigheid, voor
„ welke hy begrypt dat zyne Ziele beſtemd is (*)."

De Man, met deeze Gevoelens vervuld, behieldt, tot het uiteinde van een lang leeven, de goedkeurende hoogagting van alle Braaven. De zamenſtemmende getuigeniſſen zyn duidelyk, ſterk, en ſpreeken ten voordeele van zyn Character: hy ſtondt bekend voor opregt, en een vriend der waarheid. Zyn ommegang was zeer ſtigtlyk en aangenaam, verleevendigd door eene groote verſcheidenheid van Letter- en Geſchiedkundige byzonderheden; zyne Zeden waren zuiver, geheel onverdagt, en met eene groote maate van Welleevenheid verloor hy niets in 't minſte van zyne Eenvoudigheid.

Veele Werken gaf hy in de *Franſche* taale in 't licht: en eenige, in 't *Latyn* overgebleeven, draagen getuigenis van zyn verſtand, geleerdheid en ſmaak. De voornaamſte zyn —— *Traité de Poëme Epique.* —— *Diſſertation ſur la*

(*) P. F. COURAYER, *Relation Hiſtorique & Apologetique.* Tom. I. p. 431, 432, 433.

Digitized by Google

la validité des Ordinations Anglicanes. —— *Relation Apologetique & Hiſtorique.* —— *Lettre a Mylord* PERCIVAL, *au ſujet de la nouvelle accuſation de faux qui lui eſt intente, par le* P. HARDUIN. —— *Lettre à M. le Cardinal* DE NOAILLES. — *Oratio habita in Theatro Sheldoniano apud Oxonienſes, a* P. F. COURAYER, S. T. P. Id. Jul. MDCCXXXII. —— Eene *Franſche* Vertaaling van *Fra* PAOLO SARPI's *Hiſtorie der Trentſche Vergadering*, met Oordeel- Geſchiedkundige en Godgeleerde Aantekeningen. — Eene *Franſche* Overzetting van de *Geſchiedenis der Hervorming* door SLEIDANUS. Deeze gaat desgelyks gepaard met breedvoerige Aantekeningen, waarin de Schryver gewigtige zaaken ontvouwt. — Ook was Dr. COURAYER, zo men wil, de Schryver van veele Artykelen in het Journal, ten tytel voerende: *L'Europe Scavante.*

Lange jaaren was het gezigt van Dr. COURAYER ſlegt, en de twee of drie laatſte jaaren zyns leevens was hy geheel blind. Omtrent twintig jaaren vóór zyn dood, ſchonk hy zyne Boeken aan Aartsbisſchop TENISON's Boekery, te *St. Martin.*

Vader COURAYER ſtierf op zyne Kamer in *Spring-gardens*, naa eene Ziekte van twee dagen, op den 17 Oct. MDCCLXXVI, byna vyf en negentig jaaren bereikt hebbende. Hy werd, volgens zyne eigene begeerte, begraaven, in het Klooster van de Abtdy van *Westminſter*, door Dr. BELL, toen Capellaan van Prinſes AMELIA.

Dr. COURAYER's Laatſte Wil, gedagtekend 8 Febr. MDCCLXXIV, en den 24 Oct. MDCCLXXVI by Dr. COMMONS goedgekeurd, beſprak 500 Ponden aan de Wyk van *St. Martin*, 200 Ponden aan de Wyk van *St. Margareet*, in *Westminſter*; eene vry goede ſom aan de Armen in *Vernon* in *Normandye*, waar hy gebooren was, en veele Legaaten aan zyne Vrienden in *Engeland.* Het overige van zyne Naalaatenſchap kwam aan zyne twee Neeven COURAYER, te *Vernon.*

Daar is een klein langwerpig rond Portrait van Dr. COURAYER, geſneeden door Mrs. ELIZABETH B. GULFTON, volgens eene Schildery van HAMILTON, met dit Opſchrift: PIERRE FRANCOIS COURAYER, *who was baniſhed France, for writting in defence of English Ordination. He was born at Rouen*, Nov. 17. 1681. *and is ſtill living. Published* Juny 1. 1774. —— De Schryver, of Schryvers, in de *Nouveaux Diction. Hiſt.* 8vo. 6 Tom.

Digitized by Google

6 Tom. 1779. van het Artykel COURAYER, *ſtellen* ook *Rouen* als de plaats zyner Geboorte; doch uit zyn Laatſten Wil ſchynt men *Vernon* daar voor te moeten houden.

Biſchop ATTERBURY bezat een Portrait van COURAYER, in 't best van diens leeven geſchilderd. 't Zelve berust thans in de *Bodleiaanſche* Boekery, door den Biſchop aan de Univerſiteit van *Oxford* beſprooken.

In het Klooster der Abtdye van *Weſtminſter*, recht tegen over de Beeldtenis van Abt VITALIS, is een Opſchrift, ter Eere der Naagedagtenis van Vader COURAYER, opgeſteld door Mr. KYNASTON. Dit Opſchrift was te haastig op het Monument uitgehouwen; de Opſteller hadt verzogt, het nog eens te mogen zien. En Mr. KYNASTON gaf vervolgens een beter Affchrift aan zyn Vriend Mr. NICHOLS. Met een ſtipt Affchrift hier van, zal ik dit Leevensberigt beſluiten.

H. S. E.
Annis morumque integritate juxta reverendus
PETRUS FRANCISCUS COURAYER,
Cœnobii de *Sanctâ Genoveva* dicti
Apud Urbem *Lutetiam Pariſiorum*
Regularis olim Canonicus.
Vir, ſi quis alius
De Eccleſiâ atque Politia Anglicanâ
Animo pariter ac ſcriptis
Optime meritus.
Quippe qui Epiſcopalium jus Adminiſtrationum
Jamdiu a Pontificiis acerrime impugnarum.
Huic eidem Eccleſiæ
Et Gallus ipſe & pontificius
Invictâ argumentorum vi, aſſeruit & vindicavit
Quique adeò, ob id vindicandum
Pulſus jam patria, profugus,
Omnibus demum exutus fortunis
Hac in urbe quærebat aſylum, & inveniebat;
Ibique per annos prope quadraginta
Honeſtæ mentis otio egregius fruebatur exul,
Bonorum omnium deliciæ vivus,
Moriens commune deſiderium.
Obiit quintâ decimâ die *Octobris*
Anno poſt natum Chriſtum MDCCLXXVI.
Poſt ſe natum XCV.
Huic tali tantoque Viro,
Marmor hoc, amoris ſui monumentum,

Po-

Digitized by Google

Posuere Amici,
Cui famam marmore perenniorem peperit
Defensa Veritas, refutatus Error.

EENVOUWIGE HERDERSBESPIEGELING, BY EEN SCHOONEN ZOMERSCHEN AVONDSTOND.

De vale schemeringen begonnen van verre uit het Oosten op te ryzen, en zich over 't aardryk te verspreiden. —— De dag was reeds gedaald, een verkwikkelyke Avondstond gekomen, die door hare koelheid al 't aardryk verfrischte, dat, door de brandende zon verzengd, als eenige verademing kreeg, en door eenen zagten dauw verfrischt wierd. —— De stille nagt naderde, al de Natuur haakte naar rust, Vee en Mensch, om door dezelve verkwikt te worden. — Een lieflyk westewindje speelde door het malsche gras en schommelend loof, en blies eene zagte verkwikking aan, na eenen brandenden zomerdag. — Mensch en Vee, aamegtig door de felle hitte, wierden verfrischt. —— De vermoeide, de afgesloofde, Landman begaf zich, vermoeid door den zwaren arbeid, reeds naar zyne wooning te rug, om de afgewerkte leden te verkwikken door eene aangename rust. — De gladde Melkkoeijen traden met eenen tragen en langzamen tred stalwaards, terwyl Melker, al vrolyk zingende, dezelve zagtjes van agter navolgde. —— De Herders dreven hunne Kudden stulpwaards, speelende, op eene ligte herdersfluit, hunne vrolyke avondzangen, terwyl de Kudde al dartelende door elkanderen speelde, en deeze gezangen beantwoordde met een zagt geblaet. — Malsche kruiden, en tedere bloempjes, door de heete zonnestralen gestoofd, hunne toppen latende nederhangen, begonnen, door een zagten dauw verkwikt, dezelve weder op te beuren en in de hoogte te verheffen. — Al 't gewas, al 't gebloemte, wierd als op nieuw met lieflyk ruikenden balsem overgooten, en verspreidde langs de wyde vlakten de aangenaamste geur. — Lieflyk en streelend was het gemurmel der zagt voortrollende golfjes, welke aartig door elkanderen speelden, bewoogen door een zagt geblaas der speelzieke westewindjes, terwyl zy onder zich duizenden van bruin geschubde Vischjes verborgen. —— Vrolyk dartelden en

Digitized by Google

ſpartelden deeze vlugge waterbewooners dooreen, en toonden zich verheugd, dat de heete dag gedaald, en de koele, de verkwikkelyke, Avondſtond gekomen was. —— De velden en wyde vlakten gevoelden zich verkwikt door den verfriſſchenden dauw en de koele avondwindjes. —— Wyd en zyd heerschte reeds de ſtatigſte ſtilte. — In de bosſchen hoorde men ſlegts een zagt geritzel, door een ligt windje in de blaadjes veroorzaakt, terwyl alle derzelver inwooners zweegen. — De Nagtegaal, de zoetzingende Nagtegaal, verborg zich in het digtſte woud, en zweeg. — Ook zweeg de vrolyke Leeuwrik in de velden, en verſchool zich onder 't malſche gras. —— De ſnelvliegende Daak ſchoor niet meer langs de waterkanten, noch de vlugge Zwaluw door de wyde vlakten. — Zy alle waren reeds in rust — en al de Natuur neigde reeds tot rust.

Lieflyke, verkwikkelyke, Avondſtond! — hoe nuttig zyt gy voor de geheele Natuur, hoe noodzaaklyk voor Mensch en Vee, voor 't gevogelte des Hemels, en voor de bewooners der velden, voor de inwooners der bosſchen, zelfs ook voor alle de bewooners der golven, voor de bewooners der diepe wateren, der peillooze afgronden! — Lieflyke Avondſtond! — hoe verkwikkelyk zyt gy voor den afgeſloofden Landman, die, den ganſchen dag door de heete zon gebraden, door eenen zwaren arbeid vermoeid en afgeſloofd, naar eene verkwikkelyke rust haakt! —— Maar, gy alles verfriſſchende Avondſtond, hoe gewenscht zyt gy inzonderheid voor het aamegtig Vee, dat ganſche dagen in de heete velden de fel ſteekende, de brandende, zonneſtralen heeft moeten doorſtaan — dat geweldig geplaagd is door een zwerm van ſcherp ſteekende Inſecten. — Ja, gy zyt nog des te verkwikkelyker, om dat gy volgt op eenen heeten en brandenden zomerdag. —— Al de Natuur haakt naar uwe aankomst, even als een vermoeide, en door dorst verſmagtende, Reiziger, in een dorre, in een brandende, woesteny, haakt naar een verkwikkelyken dronk waters! — Hoe aangenaam is uwe aankomst, ô zielſtreelende Avondſtond! — hoe veele verkwikkelykheden ſmaakt men niet by u — hoe veele ſchoonheden ſpreid gy niet ten toon! — Al wat zagt, zielverkwikkend, en verrukkend aandoet, ſmaakt men in een ſtillen en ſchoonen Avondſtond — en hoe verrukkend zyn de ſchoonheden, door u ten toon ge-

geſprtid! — Met welk eene ſtatigheid zinkt de Zon in de Westerkimmen neder, terwyl hare laatſte ſtralen de kimmen verwen met een verkwikkelyk rood, of de randen der ligte westewolkjes ſchilderen met eene mengeling van kleuren, die het hart verrukken! — De vale ſchemeringen, uit den Oosten opkomende, ſpreiden een donker kleed over het halve Waereldrond, een kleed van duisternis en ſchemering. — Dra vertoont zich een heir van tintelende Starren, dat niemand tellen kan. — Het Uitſpanſel is vol majeſteit en heerlykheid. — Hier vertelt de Hemel het vermogen des Almagtigen, en verkondigt de eer van Hem, door wiens alvermogende vingeren zy gevormd zyn. — Met welk eene ſtatige majeſteit vertoont zich het wyde Hemelruim! — Elk flonkerend licht, iedere glinſterende Star, roept de eer des Almagtigen uit, en voert den opmerkzamen beſchouwer in verwondering weg — terwyl al wat het oog ontdekt eene magt aanduidt, die alle bevatting, die alle denkbeeld, te boven gaat — eene majeſteit, die met geen menſchentong kan uitgeſprooken worden!

ô! Gy verkwikkelyke, gy ſtille en verrukkende Avondſtond! — gy ſchenkt aan alles eene neiging, om zich tot rust te begeeven, om zich door die rust, die aangename rust, welke de ſtille nagt aanbrengt, weer te herſtellen. — Alleen de opmerkzame geest zoekt die rust nog niet, maar wil zich vermaken in beſpiegelingen, in aandagtige beſpiegelingen, welke des te aandagtiger worden, naar mate der ſtatige ſtilte, welke over al de Natuur is uitgeſtort. — Verbazend tooneel! — Zo dra verſpreid zich de vale duisternis niet op het halve Waereldrond, of 'er vertoont zich een heir van Starren, wier getal ontelbaar is! — Dan, wie weet hoe veele, en welke, Weezens, op die glinſterende Waerelden, die ik daar in eenen onafmeetlyken afſtand boven onze hoofden zie flikkeren, even als of het flegts kleine vuurſpranken waren, zich bevinden! — Wie weet hoe veelen van derzelver Inwooners mogelyk nog veel redelyker, nog veel verſtandiger, zyn, dan die, in wier kring wy Menſchen ons bevinden! — Wie weet hoe veelen dier Weezens thans bezig zyn in ſtille overdenkingen, in verrukkende beſpiegelingen, der groote Werken van den Almagtigen; zich verlustigende in de beſchouwing van de Natuur — in de beſchouwing van de oneindige verſcheidenheid der Weezens in al 't geſchapene — der Weezens, welke allen de groote daden Gods

vermelden! — Wie weet, met welk een doordringend verſtand zy dit alles doordenken, dit alles beſchouwen, en de grootheid van hunnen Maker verkondigen! — De Hemelen toch vertellen Gods eer, en het Uitſpanſel verkondigt zyner handen werk! — De dag aan den dag ſtort 'er overvloedige ſpraak van uit, en de nagt aan den nagt toont 'er weetenſchap van, terwyl de opmerkzame aandagt elk redelyk denkend Weezen doet uitroepen: hoe groot zyn uwe Werken, ô Heere! Gy hebt ze alle met Wysheid gemaakt! — Lieflyke Avondſtond! — welke ſtatige vertooningen verſpreiden de ſchemerende oogenblikken allerwege rondsom my! — Hoe verheven — hoe vol majeſteit, zyn alle de voorwerpen, welke zich aan het opmerkzaam oog opdoen! — Duistere en plegtige ſchaduwen maken alles even ſtatig, alle voorwerpen eerwaardig, en my geheel tot aandagt. — Met een veel ſcherper gezigt, dan by den dag, beſchouwt men de voorwerpen, welke ons omringen; hoe geer eene vale ſchemering dezelve eenigermate voor het alleropmerkzaamst oog bedekt, nogthans word daardoor alles niet minder ſtatig, niet minder eerwaardig. — Een zagt geblaas van een ligt en zoel westewindje verwekt een ritzelend geluid door de ſchommelende blaadjes, en vermeerdert de opmerkzaamheid van oogenblik tot oogenblik. — Wat onderſcheid u, ô Mensch! van de redelooze Dieren des velds? — De Mensch onderſcheid — ſmaakt, en betragt, alles met die veel edeler aandagt — met dat redelyker vermogen, dan in het ſtom en redeloos Vee gevonden word.

Verkwikkelyke Avondſtond! — hoe veele ſchoonheden ſpreid gy niet toon voor elken opmerkzamen waarneemer! — Hoe veele zoete en ſtreelende aandoeningen gevoelt myne ziel onder de opmerking van alle die verheven voorwerpen, welke ik in deeze ſtille eenzaamheid waarneem, opmerk, en aandagtig bepeins — bepeins, met eene verrukkende, met eene eerbiedige, opgetoogenheid! — Stille en verkwikkelyke Avondſtond! — tot hoe veele ernſtige overdenkingen geeft gy aanleiding — tot welke gewigtige overweegingen wekt gy op. — De Mensch, die als de dageraad opgaat, bereikt den middag van zyn leven. — Dan, wanneer de avondſchemeringen dalen, de bleeke ſchaduwen vallen, dan nadert de donkere nagt van zyn dood. — Het licht word uitgebluscht, en deszelfs plaats vervangen door de dikſte duisternissen. — De donkere nagt verduis-

tert

gert al den glans, waar mede hy nog korts zo heerlyk ſchitterde. — Nu daalt de Mensch neder in het donkere graf, in de groeve der verteering, en word overgegeeven tot een aas der wormen, eene ontbinding der deelen. — Dan, is het nu gedaan met den Mensch — gaat nu met het oogenblik des doods het licht des levens ook voor eeuwig onder? — Volgt 'er nu eene altoos duurende nagt van donkerheid? — Een nagt, in welken in eeuwigheid niet meer aan den Mensch zal gedagt worden? — Een nagt, waarin de Mensch valt in eenen eeuwigen ſlaap van vernietiging? — Dat zy verre! — Gelyk de Lente van den Zomer, de Zomer van den Herfst, en deeze door den Winter, gevolgd word — zo komt de Winter van onzen leeftyd haastig aan, en wy ſterven — doch wy ſterven om weer te leeven in de blyde Lente, welke op deezen Winter volgt. — Gelyk elke nagt van eenen vrolykeren en blyderen dageraad gevolgd word, die de pikzwarte donkerheid verdryft, en doet plaats maken voor de heldere zonneſtralen, welke den vollen dag aanbrengen — zo zal ook eens eene blydere dageraad van een veel heerlyker leven de akelige donkerheid uit onze nare graſſpelonken doen verdryven, en het licht van onze levenszon zal eens met vernieuwden glans beginnen te ſchynen, en eenen vollen dag verwekken, die nooit meer van eenen akeligen nagt zal gevolgd worden. — Dan zullen wy eeuwig dag hebben — eeuwig licht — eeuwig leven! — Dan zullen onze beſpiegelingen helder, en veel doordringender, weezen — dan zal onze levenszon nooit meer ondergaan; maar heerlyk — luisterryk, blyven ſchynen in alle eeuwigheid, en we zullen ons volmaakt verlustigen in de groote Werken van onzen oneindigen Maker!

C. v. d. G.

GELYKHEID.

't Is klaar, dat de menſchen, die 't genot hebben van de vermogens, aan hunne natuur gehegt, gelyk zyn; zy zyn het, wanneer zy voldoen aan de dierlyke werkingen, en wanneer zy hun verſtand oefenen. De Keizer van China, de groote Mogol, de Padisha van Turkyen, kan

kan aan den geringſten mensch niet zeggen: ik verbiede u uwe ſpys te verduwen, uw gevoeg te doen, en te denken. Alle Dieren van iedere ſoort zyn gelyk onder elkanderen.

Geen paard zal tegen 't paard, zyn medemakker, zeggen:
Dat men myn' manen kamm', my roſe, my beſla;
Gy, ga aan 't muildier mynen last opleggen,
Dat zonder myn bevel geen ezel iet beſta.
En gy, zorg dat mya trotſche lievelingen,
En myne dartle nimfen-ſtoet,
Die naar myn gunst en liefde dingen,
Van alles hebben overvloed.
Dat men van hengſten ruinen make,
En hen tot wagt der hoofſche merriën ſchikk',
Op dat geen ander paard dan ik
By haar vermaak en wellust ſmake.
Dat niemand uwer zich vergrype aan eenig ding,
Dat ieder vreeze, en van myn' wil afhange,
En zoo 'er één ſlechts in myn byzyn durve aanvangen
Te briesſchen, eisch ik, dat de muiteling,
Die wet en goden van de paarden treedt met voeten,
Terſtond, digt by de ſtal, zulks aan den hals zal boeten.

De Dieren hebben natuurlyk boven ons het voordeel van onäfhangelykheid. Indien een Stier, die een Koei vrydt, met hoornſtooten verdreven wordt door een Stier, die ſterker is dan hy, gaat hy eene andere meestres zoeken in een ander veld. Een Haan, door eenen anderen Haan afgeſlagen, gaat zich in een ander hoenderkot troosten. 't Is niet aldus met ons. Een kleene Vizir verbandt eenen Bostangi naar Lemnos; de Vizir Azem verbandt den kleenen Vizir naar Tenedos; de Padisha verbandt den Vizir Azem naar Rhodes. De Janitſaren zetten den Padisha gevangen, en verkiezen eenen anderen, die, ter zyner keuze, de goede Muſulmannen in ballingſchap zal zenden; en dezen zullen zich nog grootlyks aan hem verplicht achten, indien hy de uitoefening van zyn geheiligd gezach niet verder uitſtrekke.

Indien deze aardbol ware het geen hy ſchynt behooren te zyn; indien de menſchen op denzelven overal een

een gemakkelyk en verzekerd beſtaan vonden, en eene luchtſtreek, overeenkomſtig met den eisch hunner natuur, 't is klaar, dat het een mensch onmogelyk zoude geweest zyn, eenen anderen te onderwerpen. Dat deze aarde overladen zy met heilzame vruchten; dat de lucht, die zoo veel tot ons leven moet toebrengen, ons geene ziekten en geen te vroege dood geeve; dat de mensch geene andere huisvesting en geen ander bed benoodigd hebbe, dan dat der Daſen en Rheebokken; als dan zullen de Gengishans en de Tamerlans geene dienstboden hebben dan hunne kinderen, die heusch genoeg zyn zullen, om hen, in hunnen ouderdom, de behulpzame hand te bieden.

In dezen natuurlyken ſtaat, waarin alle viervoetige Dieren, die niet overheerd zyn, alle Vogels en kruipende Dieren, zich bevinden, zou de Mensch even zoo gelukkig zyn als zy. De Heerſchappy zou als dan een hersſenſchim, eene ongerymdheid, zyn, waaraan niemand zou denken; want waarom dienaars te zoeken, wanneer gy geen dienst altoos behoeft.

Indien het in de hersſenen van eenig byzonder mensch, die den kop van een dwingeland en ſterk geſpierde vuisten hadt, opkwame, zynen buurman te onderwerpen, die minder krachten had dan hy, zou de onderdrukte aan den Donau zyn, alvorens de onderdrukker zyne maatregels aan den Wolga zou genomen hebben.

Alle menſchen, derhalven, zouden noodwendig gelyk zyn, indien zy geene behoeften hadden; de elende, welke aan ons geſlacht gehegt is, maakt den eenen mensch ondergeſchikt aan den anderen: de ongelykheid maakt het weezenlyk onheil niet uit, maar de afhanglykheid; 't kan niet dan van weinig aanbelang zyn, dat deze of geene mensch den tytel voere van Hoogheid, een ander dien van Heiligheid, maar 't valt hard zyne Heiligheid of zyne Hoogheid te dienen.

Een talryk huisgezin bebouwt eenen goeden grond, twee kleene huisgezinnen, in de nabuurſchap, hebben ſlechte landen, die byna niets voortbrengen; de twee arme huisgezinnen moeten, derhalven, het ryke huisgezin dienen, of het zelve om hals brengen, 't geen niet bezwaarlyk is. Een der twee arme huisgezinnen bied zyne handen aan het ryke huisgezin, om brood te hebben. Het andere arme huisgezin valt 'er op aan, en word geſlagen. Het dienstbare huisgezin is de oorſprong der dienstba-

ren

Digitized by Google

ren en handwerkslieden, het geſlagen huisgezin is de oorſprong der ſlaven.

't Is op onzen ongelukkigen aardbol onmogelyk, dat menſchen, die in maatſchappy leeven, niet zouden verdeeld zyn in twee klaſſen, ryken, die gebieden, en armen, die dienen, en deze beiden onderverdeelen zich in duizend anderen, en deze duizend hebben mede nog verſchillende onderſcheidingen.

Na dat ieder zyn lot weg heeft, komt gy ons zeggen: Ik ben mensch als gy; ik heb twee handen en twee voeten; ik ben even trotsch, en misſchien trotſcher, dan gy; myn verſtand is ten minſten even onredelyk, even verkeerd, even ſtrydig als het uwe. Ik ben burger van St. Marin, of van Raguſa, of van Vaugirard; geef my myn deel van de aarde. 'Er zyn in ons halfrond omtrent vyftig duizend millioenen, zoo tamelyke als onvruchtbare, akkeren gronds te bebouwen; wy maken op dien grond, ten naasten by, ſlechts een getal uit van duizend millioenen Dieren, met twee beenen zonder vederen; heb geen derhalven vyftig akkers voor ieder is; doe my recht, en geef my myne vyftig akkers?

Zie hier het antwoord: Ga, neem dezelven by de Kaffers, by de Hottentotten, of by de Samojeden, ſchik alles met hen in 't minnelyke, alle verdeelingen zyn bereids hier geſchied; zoo gy, onder ons, kost, kleeding, huisvesting en brand, wilt hebben, werk dan voor ons, gelyk uw Vader deedt, dien ons, geef ons vermaak, en men zal 'er u voor betalen, zoo niet, dan zult gy verplicht zyn te bedelen, 't geen te vernederend zou zyn voor de verhevenheid van uwe natuur, en u weezenlyk beletten gelyk te zyn aan de Koningen, en zelfs aan de Priesteren van 't Dorp, gelyk uwe edele fierheid waant.

Alle arme lieden zyn niet ongelukkig: de meesten worden in dien ſtand geboóren, en de gedurige arbeid belet, dat zy zulks niet te veel gevoelen; maar, wanneer zy die armoede gewaar worden, als dan ziet men oorlogen, gelyk die van de volksparty tegen den aanhang van den Raad te *Rome*, die van de boeren in *Duitſchland*, in *Engeland*, in *Frankryk*. Alle die oorlogen eindigen, vroeg of laat, in de dienstbaarheid van 't volk, om dat de vermogenden het geld hebben, en het geld de meester van alles is in een Staat; ik zeg in een Staat, want het is dus niet van Natie tot Natie. Het volk dat zich het best weet te bedienen van het ſtaal, zal altoos dat volk te onder-

Digitized by Google

verbrengen, het welk meer goud en minder dapperheid bezit.

Ieder mensch wordt met eene tamelyk hevige neiging gebooren om te heerschen, om ryk te zyn, om vermaak te genieten, en met veel trek om niets te verrigten; bygevolg zou ieder mensch het geld, en de vrouwen of dochters, wel willen hebben van anderen, over hen den meester speelen, hen aan zyne grilligheden onderwerpen, en niets uitvoeren, of ten minsten niets doen, dan 't geen hem vermaken of aangenaam zyn zoude. Gy bemerkt duidelyk, dat, met zulke fraaije geneigdheden, het even onmooglyk is, dat de menschen gelyk zyn, als het onmooglyk zy, dat twee Predikanten, of twee Hoogleeraaren in de Godgeleerdheid, van elkanderen niet nayverig zouden zyn.

Het menschelyk geslacht, zoo als het is, kan niet bebestaan, ten zy 'er een oneindig aantal nuttige menschen zyn, die niet met al bezitten. Want een bemiddeld mensch zal voorzeker zyn landgoed niet verlaten, om het uwe te gaan bebouwen, en wanneer gy een paar schoenen benoodigd hebt, zal een Raadsheer dezelve voor u niet maken. De Gelykheid is des evenzeer de natuurlykste, en tevens de hersenschimmigste, zaak.

Gelyk de menschen uitspoorig zyn in alles, wanneer zy komen, zoo heeft men die ongelykheid overdreven; men heeft in verscheide landen gemeend, dat het een burger niet geoorlofd ware uit het land te gaan, daar hy by toeval gebooren wierd; de zin van die wet is duidelyk: Dit land is zoo slecht, en word zoo slecht bestuurd, dat wy ieder, byzonder ingezeten verbieden, daar uit te trekken, uit vreeze, dat de ganssche menigte mogt verloopen. — Doe beter, maak dat uwe onderdanen geerne by u blyven, en dat vreemdelingen zelfs tot u overgelokt worden.

Ieder mensch heeft in het binnenste van zyn hart het recht, te gelooven, dat hy volkomen gelyk is aan andere menschen: daaruit volgt niet, dat de Kok van een Kardinaal zynen meester moet bevelen het middagmaal voor hem te bereiden. Maar de Kok mag zeggen: Ik ben een mensch gelyk myn meester; ik kwam, gelyk hy, schreijende ter wereld; hy zal, even als ik, in doodsangsten sterven, en dezelfde plechtigheden ondergaan. Wy verrichten dezelfde dierlyke behoeften. Indien de Turken zich meester maken van Rome, en ik Kardinaal worde, en myn

Digitized by Google

myn meester Kok, zal ik hem in myn dienst neemen. — Die ganſche redekaveling is redelyk en billyk; maar, tot dat de groote Turk zich van Rome meester make, moet de Kok zyn plicht doen, of de ganſche menſchelyke ſamenleeving legt in duigen.

Ten aanzien van een mensch, die noch Kok, noch Kardinaal, noch beklead is met eenig ambt in den Staat; ten aanzien van een byzonder burger, die geene betrekking tot iets heeft, maar die te onvreden is van overal ontvangen te worden met eene houding van beſcherming, of met een voorkomen van verachting, die duidelyk beſpeurt, dat verſcheide Mon Signors niet meer kundigheden, niet meer verſtand, niet meer deugd bezitten dan hy, en dien het verveelt, ſomtyds in derzelver zydkamer te wagten; wat moet die doen? — heen gaan.

DE HOVELING.

Eene Anecdote.

(*Uit het Engelsch.*)

Het denkbeeld, 't geen Sir ARCHY MACSARCASM (in *Lord à la mode*) aan de hand geeft, wanneer hy tot zyn Zoon zegt: „ Dat hy nimmer *overeinde* ſtondt in de tegenwoordigheid van een aanzienlyk Man," is zo verre van oorſpronglyk, of nieuw, te weezen, dat het zo oud is als de dagen der Regeeringe van Koningin ELIZABETH.

WILLIAM POWELETT, Markgraaf van *Winchester*, en Lord-Schatbewaarder onder de Regeering van EDUARD DEN VI, die geholpen hadt om den Hertog van NORTHUMBERLAND te verhinderen in JANE GREY ten Throon te heffen, bleef in zyne Post, beide onder de Regeering van MARIA en Koningin ELIZABETH, en ſtierf in het bezit van dezelve, den ouderdom van 98 Jaaren bereikt hebbende. — Men vroeg hem, op zekeren tyd, hoe hy die Bedieninge hadt kunnen behouden, by zo veele veranderingen van 't Ryksbeſtuur. Hy antwoordde: „ Door een *Willig*, en geen *Eik*, te weezen!"

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE MAN VAN BEDRYF, GESCHETST.

Die met een bedrieglyke hand werkt wordt arm; maar de hand der yhtigen maakt ryk. Die in den Zomer vergadert is een verſtandig Zoon; maar die in den Oogst vast ſlaapt is een Zoon die beſchaamd maakt. Die zich ſlap aanſtelt in zyn werk is een Broeder van den Doorbrenger.

SALOMO.

(*Naar het Engelsch.*)

Met niet min leedweezen dan volle overtuiging, moet men bekennen, dat de Zeden der tegenwoordige Eeuwe niet zo gunſtig zyn tot het behoorelyk volbrengen van de burgerlyke en gezellige Deugden des Leevens, als tot het voortzetten van Vermaakneeming en het bederven des Verſtands. Veel rede is 'er, om te dugten, dat een toeneemende begeerte tot het geen men Vermaak noemt, eene natuurlyke gezellinne van een bedorven ſmaak in 't genot van 't zelve, zeer zal ſtrekken, om de beantwoording aan de beſchryving van een Man, die zich van den algemeenen hoop der Menſchen onderſcheidt als een *Man van Bedryf*, zeer ſchaars te doen worden.

De *Man van Bedryf* is, nogthans, zo hoog te ſchatten in elken betreklyken Leevensſtand, en brengt zo uitſteekend veel toe aan de ſterkte en het welweezen der Maatſchappye, dat het onmogelyk is zyn Character zonder bewonderende eerbiedenisſe te beſchouwen. De *Man van Bedryf* is niet alleen een cieraad, maar een ſterk ſteunzel, der Maatſchappye, en door orde, geregeldheid en eenpaarigheid te bewaaren, zo verre de kring zyner bedryven zich uitſtrekt, wordt hy een der nuttigſte Weldoeneren zyner Medemenſchen.

Verſcheide hoedanigheden worden 'er vereiſcht om den *Man van Bedryf* te vormen. De voornaamſte zyn — *Opvoeding* — *Gezond Verſtand* — *Deugd* — *Gemaatigdheid* — *Geregelde Tydsverdeeling* — *Stiptheid in*

Digitized by Google

het naakomen van Verbintenisſen — Vaardigheid in het uitvoeren zyner Zaaken — Gepastheid in Uitgaven — Afkeer van 't Spel. — Vastheid van geest om zyn Character te bewaaren. Laaten wy deeze hoedanigheden doorloopen, en te voller kennisſe wat van naderby beſchouwen.

De *Opvoeding eens Mans van Bedryf*, ſchoon niet altoos 't geen men eene *Geleerde* Opvoeding noemt, ſchoon ze hem tot geen diepzinnig Redeneerkundigen of Taalkundigen maake, is, nogthans, zodanig, dat ze hem al het noodige leere, en verheffe boven de verlegenheden en misſlagen, waar toe de geheel onkundigen en ongeletterden vervallen. Geregtigt dezelve hem niet om op eene Hoogeſchool eenige Waardigheid weg te draagen; zyne voorraad van kundigheden zal genoegzaam weenen, om voor te komen, dat hy mishaagelyk worde. Hy bezit 't geen eene algemeene kennis van de dagelyks voorkomende zaaken mag heeten, terwyl zyne meer bepaalde naſpeuringen bepaald zyn tot dat ſlag van *Bezigheid*, waar toe hy door zyn Leevenslot, of Verkiezing, verpligt is. In andere zaaken zal men hem niet voorbaarig of beſliſſend vinden, en over 't geen zyne eigene betreft zal hy ſpreeken met die vaardigheid en juistheid, welke toonen, dat hy zyne zaak volkomen meester is.

Naast zulk eene *Opvoeding* mogen wy *Gezond Verſtand* plaatzen. Van deszelfs gebruik hangt voor geen gering gedeelte af, dat hy het Character eens *Mans van Bedryf* verdiene. Het valt bezwaarlyk te bepaalen wat men door *Gezond Verſtand* te verſtaan hebbe, zo verſchillend zyn de denkbeelden daar over gevormd. Als eene gaaf der Natuure, en niet gereedlyk door Oefening te verkrygen, valt het bezwaarlyk 't zelve ontleedend te beſchryven, en niet gemaklyk te zeggen wat 'er toe behoort om *Gezond Verſtand* te vormen. Zo veel, egter, mogen wy opmerken, dat het eene hoedanigheid is, welke het bezit van alle andere hoedanigheden, deugden en begaafdheden, waarlyk nuttig en verpligtend maakt. Het belet Geleerdheid in Schoolvosſery te veraarten; het wederhoudt Rykdom van Hoogmoed; het bewaart den Bezigen van verwarden en noodloozen omſlag; het houdt de Geaartheden en Driften bedaard; is een Vyand van buitenſpoorigheid in Uitdrukkingen en Bedryven; met één woord, het ſtrekt dermaate om gebrek aan Kundigheden en Vernuft aan te vullen, dat het menigvoud misnomen wordt voor het daadlyk bezit van beiden. In de veelvuldige en

zo

Digitized by Google

zo zeer zamengeſtelde belangen des gemeenen Leevens kan niets hooger te ſchatten te zyn, dan *Gezond Verſtand*.

De derde hoedanigheid, in het Character eens *Mans van Bedryf*, is *Deugd*. —— Ik bevroed gereedlyk, dat aandringen op *Perſoonlyke Deugd* verveelend zal weezen, dat men 'er de neus voor zal opſchorten; daar ongebondenheid in Zeden, ten aanzien van dit onderwerp eene wyze van denken heeft ingevoerd, die, onder den naam van *vry*, met de daad tot *losbandig* is overgeſlaagen. Maar, wanneer wy in aanmerking neemen de Hoogagting, onveranderlyk by het gros des Menſchdoms gehegt aan *Perſoonlyke Deugd*; wanneer wy overweegen dat dit eene zaak is, waar over elk kan oordeelen (zelfs de zodanigen, die in alle andere zaaken vry onbevoegde Regters zyn), dewyl het onder 't bereik van hun verſtand valt, mogen wy ons verzekerd houden, dat, indien 'er geen hooger beweegredenen waren dan *Belang*, en het verwerven van *Agting*, deeze genoegzaam dringend zyn, om ons over te haalen tot een geregeld en goed Leevensgedrag.

Maar voor een *Man van Bedryf* is een leeven van zedelyke regtheid volſtrekt noodzaaklyk; want Bezigheid is geheel onbeſtaanbaar met Ondeugden, die de gezondheid krenken, den tyd doen verwaarloozen, en ſtrekken om alles in verwarring te helpen. Van twee Perſoonen, wier Credit geheel of ten naasten by gelyk ſtaat, doch welker eene een losbandig en ongeregeld leeven leidt, en de andere zich braaf gedraagt, kunnen wy niet twyfelen of de laatstgemelde zal het langst vertrouwd worden, en de eerstgenoemde in verdenking vallen, zelfs wanneer 'er nog geen grond van verdenken is. Daarenboven is 'er in een Zedeloos leeven niets manlyks, niets agtbaars, niets 't geen aan de wereld een Character kan opleveren, dat benydens- of beminnenswaardig is; niets dan 't geen de geringſte en ſlegtſte onder de Menſchen kan uitvoeren.

Naauw verbonden aan deeze laatstbeſchouwde hoedanigheid, is *Gemaatigdheid*; en voor een *Man van Bedryf* niet min onvermydelyk noodig. Weinig woorden zal ik behoeven om deeze hoedanigheid aan te pryzen; naardemaal de tegenovergeſtelde Ondeugd verderflyk is voor Menſchen van alle rangen en omſtandigheden. Onmatigheid verkwist tyd, welken de *Man van Bedryf* altoos op hoogen prys ſchat; zy vernielt de gezondheid, en ver-

verſtoort de gerustheid des harten, en, zonder deeze, kunnen geene zaaken van aangelegenheid geregeld worden afgedaan. —— Indien men my vroeg, waaraan men hebbe toe te ſchryven die herhaalde geſchillen en beuzelagtige oneenigheden onder de Menſchen, welke menigmaal uitbarſten in ſmaadtaal, zeer hoog loopen, vriendſchap verbannen, en de hoop op zamenleevingsgeluk doen verdwynen? Ik zou antwoorden, aan eene Onevenmaatigheid van geſteltenisſe, gebooren uit hebbelyke Onmaatigheid, en by zommige Menſchen zo onafgebrooken, dat zy gezegd mogen worden zeldzaam geregeld te denken, of zich met bedaardheid uit te drukken, dan wanneer zy door eenig toeval tot eenzaamheid verweezen, of door ziekte bedaard, zyn.

De *Geregelde Tydsverdeeling* is een der hoofdbezigheden eens *Mans van Bedryf*; en de noodzaaklykheid hiervan doet zich te merkbaarder gevoelen, naar gelange zyn Bedryf eene meerdere uitgeſtrektheid heeft. By Handeldryvenden is niets meer te bejammeren, dan dat weinigen hunner zich een Geregelde Tydsverdeeling voorgeſchreeven, of zich daar aan vastgehouden, hebben. Door mangel hier aan is alles woeling zonder voortgang, drukte zonder uitvoer, belofte in 't oneindige met daar op volgende te leurſtelling —— van dit alles heeft de *Man van Bedryf*, ten allen tyde, een zo leevendig bezef, dat niets hem kan beweegen om van zyne ſchikkingen af te gaan. Niets kan hem meer hinderen of verlegen maaken, dan gebrek aan Geregeldheid in anderen; en men mag met eenige waarſchynlykheid veronderſtellen, dat hy dikwyls liever een ſchuld zou kwytſchelden, dan een inbreuk op zyn Geregelde wyze van doen vergeeven.

Zo gansch noodzaaklyk is de behoorelyke *Geregelde Tydsverdeeling* voor een *Man van Bedryf*, dat hy het dikwyls zal waagen het misnoegen van Perſoonen, voor welken hy anders agting heeft, op den hals te haalen, dan af te wyken van dien Regel, van welken de Orde zyner zaaken afhangt. Door zulk eene getrouwe aankleeving aan zyn Plan, zal hy, ongetwyfeld, menigmaalen het Character verkrygen, en waarlyk het voorkomen aanneemen, van geſtrengheid; doch, wanneer men overweegt, dat, zonder die geregeldheid, zyne zaaken niet met voordeel kunnen gedreeven worden, of vergezeld gaan met *Vermaak* en *Winst*, moeten wy toeſtaan, dat deeze geſtrengheid eene daad van regtvaardigheid is,

ver-

Digitized by Google

verſchuldigd aan zichzelven en aan zyne belangen, en die allen, welken met hem te doen hebben, moeten pryzen; naardemaal het ook voor hun van belang en voordeelig is.

Ik heb van *Vermaak* zo wel als van *Winst* geſprooken; en welk Vermaak kan grooter weezen dan dat des Mans, die, op het einde van een druk bezig beſteedden dag, niets onafgedaan gelaaten heeft, 't welk gedaan moest worden, en hy bepaald hadt te verrigten? Vergelyk het genoegen van dien Man met de ongenoegelyke bedenkingen van hem, die, op 't eindigen van den dag, bevindt, dat hy niets geregelds volvoerd heeft, en zo zeer overal geweest is, dat hy nergens iets deedt. Als de volgende dag aanbreekt, weet hy niet waarmede te beginnen, en, wanhoopende iets te verrigten, gaat die dag even bedryfloos verlooren. Zulk een Man kan geen gemak, geen genoegen, hebben; in de daad, de verwarring zyner gedagten gelykt volkomen op de verwarring zyner zaaken, en de zodanigen, die hy eerlang genoodzaakt is in te roepen, om hem uit zyne verwarringen en ongelegenheden te redden, bevinden terſtond dat hy ongeſchikt is tot Bedryf.

By de *Geregelde Tydsverdeeling* zal de *Man van Bedryf* voegen, *Stiptheid in het naakomen van zyne Verbintenisſen.* Dit volgt rechtſtreeks uit het andere voort. De *Man van Bedryf* is ſtipt, tot naauwgezetheid toe. Doch wat is hier van het gevolg? Hy volbrengt volkomen zyn Pligt, door alles, wat hy ondernomen heeft, uit te voeren. Zyn Stelzel gaat zagt en ongeſtoord voort. Hy weet het bepaalde uur, en houdt het op één minuut na; het gebrek in ſtipt naakomen eener afſpraake is nimmer aan zyn kant, en hy heeft, gevolglyk, geen zelfbeſchuldigende bedenking, die de helderheid van zyn opgeklaarden geest benevelt. Ook heeft hy het niet noodig zyn hart te bederven, door dat voorbedagt Stelzel van dubbelhartigheid, uitvlugtzoeking, en laagheid, waaruit in 't wilde ſchermende verſchooningvraagingen volgen, welke niemand aanneemt, en plegtige betuigingen, die elk weet dat valsch zyn. Hy zal de geringſte afwyking van waarheid als eene oneerlykheid aanmerken, zelfs dan als dezelve niet kan ontdekt worden, en nimmer iemands vertrouwen op hem verzwakken, door hem in 't geringſte punt te misleiden.

Deeze *Stiptheid* baant den weg tot het verkrygen van

Digitized by Google

een anderen Charactertrek des *Mans van Bedryf* —— ik bedoel de *Vaardigheid in het uitvoeren zyner Zaaken.* Eene *Vaardigheid*, die niet min genoeglyk voor hemzelven is, dan voor anderen. Zyn dag verdeeld hebbende, kan hem niets onverwagts ſtooren. Eene nieuwe en onverwagt opkomende Bezigheid verraſt hem niet belemmerend; kan hy die heden niet volvoeren, hy ſtelt ze uit tot een voeglyken tyd, en houdt 'er zich aan. Weetende hoe noodzaaklyk het is bedaard te zyn, en tegenwoordigheid van geest te bezitten, in de veelvuldige aangelegene Leevensbezigheden, maakt hy zich niet ſchuldig aan eenig verwyl of verzuim, 't geen hem kan in verlegenheid brengen, of zyne evenmaatigheid ſtooren. Hy doet niets verhaast; wat in den gewoonen loop der dingen voorkomt, weet hy vaardig te verrigten; wat nieuw is en ongewoon, ſtelt hy uit tot het neemen van ryp beraad. Deeze Gemaklykheid en Vaardigheid heeft haaren oorſprong in eene hebbelykheid van overleg en bedagtzaamheid, waar toe hy zich zet, op tyden, dat dezelve geen hinder baaren aan zyne vrolykheid, of beletten deel te neemen in de gezellige vermaaken des Leevens. De *Man*, die de waarde des Tyds en van Stiptheid kent, kan niet anders dan gemaklyk en vaardig werken.

Ik ken geen onderwerp, 't welk minder verſtaan, of althans min beoefend, wordt, met eenig blykbaar begrip van 't zelve, dan de *Gepastheid in Uitgaven.* Het is de Mode deezer Eeuwe, hoe verſchr anderzins, geworden om in dit ſtuk te dooleu. De algemeene dwaaling is, zich toe te geeven in Uitgaven, die het Inkomen overtreffen, en te poogen (want het is ſlegts eene pooging) in kostbaarheid van Leevenswyze de Grooten na te volgen. Een Boekdeel zou men over dit onderwerp kunnen vol ſchryven; doch eene eenvoudige beroeping op de Ervaarenis is alleen genoegzaam om te toonen, hoe ongerymd en verderflyk zulk een gedrag moet weezen voor den Middelſtand. Zo overheerſchend, nogthans, is de ſpoorloosſte verkwisting der zodanigen, wier omſtandigheden geene ruime Leevenswyze gedoogen, dat ik vrees, dat de lyst der Bankbreukigen in de Nieuwspapieren (*), meer de aan-

(*) 't Is bekend, dat in de *Engelſche* Nieuwspapieren, zo dagelykſche als veele maandlykſche, de zwarte lyst der Bankroetiers voor allen wordt ten toon gehangen.

Digitized by Google

aanwyzingen behelst van de wrange vrugten deezer dwaasheid, dan van daadlyk ongelukkigen.

Van zodanige onverſtandige Uitgaven is de *Man van Bedryf* een vreemdeling uit verkiezing, en een vyand uit belang. Hy vermydt onvoeglyke Uitgaven voor zichzelven, dewyl zy hem aanleiding zouden geeven om anderen te benadeelen; hy verfoeit ze in anderen, dewyl hy in hun val kan medegeſleept worden. Als een Man van Verſtand, kan hy ook niet ſtreeven om de Zeden der Groote Wereld na te volgen, dewyl hy weet, dat beſpotting en veragting het loon zyn van zelfs het gelukkigſt ſlaagen in deezen: en als een Vader, een Egtgenoot, een Vriend, en een goed Burger, zal hy alles vermyden, wat kan ſtrekken om dat verderf in zyne zaaken te baaren, 't welk zich niet tot hemzelven bepaalt, maar noodwendig over veele betrekkingen moet verſpreiden. Geweeten, eer, gerustheid van ziel, met één woord, alles wat een Man dierbaar is, verbiedt een moedwillig misbruik van de voordeelen, welke de Voorzienigheid hem aanbiedt.

De *Man van Bedryf* zal, derhalven, in zyne Uitgaven zich laaten geleiden door Voorzigtigheid en goed Verſtand; de eene leert hem, mag ik my zo uitdrukken, de *hoeveelheid* zyner Uitgaven, en de andere de *hoedanigheid*. Afkeerig van laagheid, leeft hy, naar zyne maate, ruim, gemaklyk, gezellig in zyne dagelykſche huishouding; en daar gy niet kunt vergeeten, dat hy een *Man van Bedryf* is, zal hy u, door zyne leevenswyze, overtuigen, hoe naauw dat Character kan vereenigd worden, met dat eens *Heers van Fatſoen*. Het moet, ter eere van de ryke Kooplieden in *Engeland*, [men voege 'er vry *Holland* by] gezegd worden, dat hunne Uitgaven, met eenige weinige uitzonderingen, op deezen voet geregeld zyn; terwyl ongerymde buitenſpoorigheid, en het *Zeil te hoog op te haalen*, gelyk men 't noemt, het deel is dier Waaghalzen, wier te kort komen, geldgebrek, en verderf, door de Wereld met zo weinig verwondering of medelyden gehoord wordt, als zy 'er weinig ſchaamte of kwelling over gevoelen.

Als een eigenaartig gevolg van de *Gepastheid in Uitgaven*, zal de *Man van Bezigheid*, buiten twyfel, een gezetten *Afkeer betoonen van het Spel*, in alle deszelfs takken. Deeze verdwaazing ſchynt, ik weet niet hoe, in de laatſte jaaren, een volkomen bezit genomen te hebben van

Digitized by Google

de *vrolyke* Wereld, en maakt groote vorderingen *in de Be-zige*. Eene verdwaazing, of gekheid, moet het gerekend worden in eene Eeuwe, waarin de Menſchen, noch uit den aart, noch door opvoeding, grooter dwaazen zyn dan eertyds, en waarin iemand zou mogen veronderſtellen, dat hunne oogen allenthalven geopend zouden zyn, om het dreigend gevaar te zien. Maar, welke betoveringen het Spel ook moge hebben voor lieden van Rang en van de Groote Wereld, een *Man van Bedryf* en een Speeler zyn twee Characters, die nimmer zamen kunnen gaan; of, indien zy ten eenigen tyde in één Perſoon vallen, zal 'er ſchielyk eene ſcheiding moeten komen. De eerlykheid, de braafheid, de ſtiptheid, de wisſelvalligheden van het Handeldryvend Leeven, zyn zo zeer overgeſteld tegen de gierigheid, de verkwisting, de ſtreeken en listen van de Speeltafel, als licht tegen duisternis, en deugd tegen ondeugd. Het denkbeeld zelfs, dat een *Man van Bedryf* een Speeler zou weezen, ſtrydt, op de eerſte uitdrukking, dermaate, dat ik van dit onderwerp mag afſtappen, met aan te merken, dat ik het algemeen gevoelen des Menſchdoms zo zeer op myne zyde heb, dat een Speeler *zeldzaam*, zo immer, vertrouwd zal worden in een' ernſtigen Handel. Het is honderd tegen één, dat hy ten oogmerke heeft om eerlyk te weezen, en duizend tegen één, dat hy het vermogen hebbe, indien hy de genegenheid mogt bezitten.

Doch 'er is eene ſoort van Spel, niet zeldzaam onder Lieden van Bedryf, waar toe zy verlokt worden door middel van een ſchoonſchynenden en valſchen naam. Deeze ſoort van Spel noemt men *Speculatie*, een wysgeerig woord, met geweld dienſtbaar gemaakt aan inhaaligheid en geldzugt. Behoeftige Menſchen vallen in het denkbeeld om ryk te worden; maar, rondziende onder de ryke Lieden van Bedryf, ontdekken zy, dat deezen de ryk-dommen niet verkreegen hebben dan in den laaten avond des leevens, dat zy door een langduurig vlytbetoon verkreegen wat de *waagzieke Speculatie-handelaar* denkt dat hy in één ſlag kan magtig worden. Het ontbreekt niet aan Menſchen die dit begrip onderſteunen, en 'er zyn eenige, ſchoon weinige, voorbeelden van de zodanigen, die het gelukte, door een ſtouten zet, in hun oogmerk te ſlaagen. Zy onderſtaan het, daar door aangemoedigd, doch het mislukt; en in hun val bederven zy niet alleen zichzelven, dit zou luttel beteekenen, maar ſleepen ook

de

Digitized by Google

de zodanigen mede, die zich hebben laaten inneemen door dat vertrouwen, 't welk tusschen den Man en zynen Naasten plaats heeft, en 't geen, hoe noodzaaklyk ook voor het beſtaan en het geluk der Maatſchappye, vroeger of laater geheel zal vernietigd worden door den bedrieglyken handel dier *Speculanten*.

De *Man van Bedryf*, egter, wiens Character ik dus verre heb poogen af te maalen, zal zulke wanhoopige onderneemingen in derzelver waare licht beſchouwen, als, in de daad, aanſlagen tegen den vrede en voorſpoed van waarlyk Vlytigen, en tegen het welzyn der Maatſchappye zelve. Hy zal de beginzellooze *Speculanten* aanmerken als lieden, die ten roof gaan op 't algemeen, door het aanwenden van middelen, die van onregt niet vrygeſprooken kunnen worden: want alle middelen, die alleen van den gelukkigen uitſlag afhangen, zyn onverdedigbaar. Zulk een *Speculant* is weezenlyk een Man, die een bedrog aan een ander pleegt, met de ſtille hoope, dat hy in ſtaat zal weezen, om tegen den dag der betaalinge zich te redden. —— Niet onſchuldiger is in het oog der eerlykheid de Man, die door een harsſenſchimmig plan, 't geen hy zich vleit dat wel zal ſlaagen, den eerlyken en ſchuldloozen verlokt om het zyne te waagen, met hem die niets te verliezen heeft. In 't kort, uit welk een gezigtpunt wy de *Speculatien* van onbemiddelde lieden beſchouwen, voor dezelve kan met geene mogelykheid verſchooning gevonden worden, daar gierigheid de dryfveer is, en bedrog ten werktuig ſtrekt. — Hy blooze, die zich aan zulk een bedryf kan ſpiegelen!

Veroorlof my, ten aanziene van dit onderwerp, de woorden by te brengen van Dr. JOHNSON, in eene ſpraakwending tot een Speeker. —— „ 'Er zyn weinig harten „ vast genoeg om zich te betrouwen aan het geval. Wie „ zich genegen vindt om het toekomende te vervroegen, „ en mogelykheid tot zekerheid op te voeren, moet alle „ ſoort van toevallig lot vermyden; naardemaal zyn leed- „ weezen altoos geëvenredigd zal weezen aan de groot- „ heid van zyne te leurgeſtelde hoope. Gy hebt lang „ dien tyd verkwist, die, door een gepaste aanwending „ uwer vermogens, zeker, ſchoon gemaatigd, uwe mid- „ delen zou hebben doen aangroeijen, in een werkzaam „ en angſtvol najaagen van eene ſoort van winſt, welke „ noch vlytbetoon, noch zorg, noch kunſt, u kan ver-

Digitized by Google

„ zekeren. Gy ſlyt thans uwe kwynende *dagen in be-*
„ rouw over een bedryf, waar tegen berouw geen be-
„ hoedmiddel kan ſchenken, dan door de gelegenhe-
„ den te vermyden, om het te herhaalen. Staa op uit
„ uwen droom van toevallige rykdommen, die, ver-
„ kreegen zynde, gy naauwlyks zoudt hebben kun-
„ nen genieten, dewyl zy geene bewustheid van verdien-
„ ſten met zich bragten; keer weder tot redelyk en
„ manlyk vlytbetoon, en merk de enkele gaven van Ge-
„ luk aan, als beneden de begeerte van een verſtandig
„ Man!"

Als eene laatſte hoedanigheid eens *Mans van Bedryf* heb ik vermeld, *Vastheid van geest om zyn Character te bewaaren.* Deeze zal hy ſteeds noodig hebben, bovenal in den aanvange, en misſchien vóór dat het Leevensplan, hier afgeſchetst, by hem eene onveranderlyke hebbelykheid geworden is, gelyk het zeker door den tyd, en het welgelukken, worden zal. Goede voornoemens op te vatten is een teken van eene braave, die te houden en te volvoeren ſtrekt ten blyk van eene *groote*, *Ziel*. Het eene valt gemaklyk en natuurlyk, en *geſchiedt* by de meesten als zy het tooneel der Wereld *optreeden*; het laatſte verkrygen weinigen, zonder eene onbuigzaame Standvastigheid, die voor geſtaage aanvallen blootſtaat, en eene ſtriktheid van Zelfbeſtuur, die zommigen ſtreng en onnoodzaaklyk zal voorkomen. Maar, in alle *groote* ontwerpen, is volſtandigheid, en zekere maate van geſtrengheid, noodig. Wie zich op eene zaak van aanbelang toelegt, moet zich door geene beuzelingen laaten afrekken; daar voor te bezwyken verraadt of *zwakheid* of onſtandvastigheid. De *Man van Bedryf* vormt zyn plan, en is kloekberaaden in het te volvoeren.

Laat ik nog kortlyk, als een tegenbeeld van het dus verre ontwikkeld Character, 't geen ik vertrouw dat een daadlyk beſtaan heeft, in overweeging neemen, dat van eenen, die *Voorgeeft een Man van Bedryf* te weezen, een die geen plan, of, volgens een gewoon zeggen, geen harsſens, heeft om zaaken te doen.

Hy is eene ſoort van Naabootzer der opgemelde hoedanigheden. —— Hy is, by voorbeeld, niet ontbloot van *Gezond Verſtand*, maar gebruikt het zo zeldzaam, en zo zeer te onpaſſe, dat weinigen hem voor den Man van Gezond Verſtand groeten. —— Hy is niet *Onmaatig*, doch de minſte verzoeking heeft genoegzaame kragt, om hem

van

van zyne Maatigheid af te brengen. —— Hy bezeft de waarde des *Tyds* in zo verre, dat hy altoos iets doet; maar hy verrigt alles in eene verwildering, en, ſchoon hy een ſterken afkeer hebbe van ledigheid, kan hy geen voldoend verſlag geeven van 't geen hy gedaan heeft. —— Hy poogt *ſtipt* in zyn doen te weezen; doch hem komen zo veele dingen op zynen weg voor, dat zyn leeven in geduurige ſtruikelingen beſtaat. —— Hy wenscht zyne zaaken *vaardig* uit te voeren; maar ontmoet zo veelvuldige afbreekingen, dat alles met wanlust, en traaglyk, ſpoedt. —— Hy is niet *verkwistend* in zyne Leevenswyze; doch gy beſpeurt niets geregelds, niets vervrolykends, in zyn Huislyk bedryf. —— Hy klaagt ſteeds van vermoeienis, nogthans verrigt hy geen zigtbaaren arbeid, uitgenomen lichaamsbeweeging. —— Hy ſtort aanhoudend klagten uit over gebrek aan tyd, egter laat hy het eene uur voor, het ander naa, verloopen, zonder het tegenwoordige, 't geen in zyn bereik is, aan te grypen. —— Met één woord, het voorheen geſchetst Character was dat eens *Mans van Bedryf*; dit niet meer dan dat van een *Bezig Man!*

WAARNEEMING VAN EEN BYZONDER VERSCHYNZEL, MET WELK BY EENE DOODELYKE ONTSTEEKING DER ONDERBUIKS-INGEWANDEN PLAATS VOND.

Door R..... M. D.

Dat men in Ziekten, ſchoon zy door hunne tekenen vry kenbaar zyn, nogthans zomtyds een of ander verſchynzel waarneemt, het geen by 't Leeven van den Lyder onverklaarbaar voorkomt, en waar van men de oorzaak, zelfs na den Dood, en by inſpectie van het *Cadaver*, nog maar zeer paſſelyk weet aan te wyzen; hier van kan de volgende Waarneeming ten bewyze ſtrekken:

De Heer V. H., een zeventig jaarig Grysaard, laboreerde, in de maand December van het jaar 1783, aan eene zo hevige *febris Catarrhalis*, dat hy, niet zonder groót leevensgevaar, van deszelve herſtelde: dan daar op volgde een buitengewoon ſterke eetlust, die hem, in weerwil van alle afraadingen, ja als 't ware tegen zyn eigen wil, noodzaakte veel meer voedzel te gebruiken dan hy

hy verteeren konde; dit hield aan tot in de daarop volgende maand February 1784, wanneer men by hem eene langzaame, doch kennelyke, vermindering van kragten waarnam, en waar by zich van tyd tot tyd eene fluipende Koorts voegde, die door geenerhande middelen te verdryven was.

Dit wierd gevolgd door eene aanhoudende neiging tot overgeeven, met geftadigen dorst, en een drooge, doch niet beflaagen, tong; zynde de pols wel verfneld, maar noch vol, noch zeer gefpannen of gezonken. Een zagt braakmiddel uit de *Ipecacuanha*, op zyn begeerte, hem toegediend, deed geene andere uitwerking, dan dat daar door een weinig dunne flym uitgeworpen, eene zeer groote benaauwdheid verwekt, en de dorst uittermaaten vermeerderd, wierd. Ondertusfchen bleef de Vomituritie aanhouden, en hier door kreeg men vermoeden, dat 'er ontfteeking in de maag, of dunne darmen, plaats mogt vinden, waar tegen men dan ook alle gepaste hulpmiddelen, te weeten zagt verkoelende, bloed verdunnende en bederf weerende, middelen, zomtyds met byvoeging van een weinig *Laudanum*, in kleine giften teffens, en altyd laauw, doch zonder vrucht, liet gebruiken: even weinig nut deeden uitwendig aangelegde ftoovingen, uit rotting tegenftaande Kruiden met rooden wyn vervaardigd, en infpuitingen, uit het afkookzel des Koortsbasts bereid.

De dorst wierd vervolgens onleschbaar, in weerwil van alle verfrisfchende dranken, om dat dezelve doorgaans, en vooral indien de teug wat overvloedig genomen was, weder overgegeeven wierden: dan 'er voegde zich, omtrent agt dagen vóór den dood, nog een verfchynzel by, het welk de aanweezigheid eener ontfteeking wel buiten allen twyfel ftelde, maar het geen, uit hoofde van derzelver plaats en uitwerking, gansch niet gemakkelyk te verklaaren was. Te weeten, in het weeke benedenfte gedeelte des Buiks, aan weerszyden onder de korte Ribben, befpeurde men, niet alleen op het uitwendig aanraaken met de hand, maar zelfs duidelyk voor het oog zichtbaar, eene allergeweldigfte klopping, die zelf zo fterk was, dat de beddedekens daar door eenigermaate opgeligt wierden, ten minften, dat men, door drie a vier dik van dezelve, den flag daar van tegen een opgelegde hand ontwaar wierd: ja geen flagader, hoe fterk werkende, is in ftaat eene fterker pulfatie te veroorzaaken, dan elk der omftanders hier befpeurde. Zoortgelyke verfchynzelen

len zyn wel door hartkloppingen veroorzaakt, maar, zo verre my bekend is, nimmer in dien hoogen trap by ontſteekingen van weeke deelen waargenomen; dezelve hield aan tot omtrent vier-en-twintig uuren vóór den dood, wanneer zy verflaauwde, en evenredig met de pols verzwakte; de dorst echter bleef tot weinig uuren vóór het overlyden aanhouden; zynde de Lyder, door de geheele Ziekte, tot aan het laatſte oogenblik, volkomen by zyn verſtand niet alleen, maar zelfs opgeruimd van geest, gebleeven, en zonder dat hy de minſte pyn in de aangedaane deelen gevoeld heeft.

Op den volgenden dag, bevond men den Buik, van het Borstbeen af tot aan de Schaambeenderen, loodkleurig en zeer opgezwollen; by het openen derzelve ontſtond 'er een ſterke cadavereuſe ſtank, die, by het beroeren der Ingewanden, nog veel heviger wierd.

Van het Net (*Omentum*) was geen het minſte ſpoor meer te vinden, en de Ingewanden lagen dus onmiddelyk onder het buikvlies (*Peritonæum*); de Darmen waren op zeer veele plaatzen ontſtooken, en op zommige reeds in koudvuur overgegaan, inwendig door weinig ſtoffe, maar wel door eene menigte luchtdeelen, uitgezet.

De Maag was, aan derzelver in- en uitgang, ook de grond van dezelve, nevens de geheele twaalfvingerige Darm, door het koudvuur aangetast. De Lever was zeer loodkleurig, de Galblaas ledig, de Milt geheel ontaart, knoestachtig, hard, en ſterk opgezwollen, zo als ook alle bloedvaten zeer opgezet waren.

Het boven- en onderſte gedeelte van het Darmſcheil (*Meſenterium & Meſocolon*) waren al mede tot bederf overgegaan, 'er was weinig of geen vet aan te vinden, en de Klieren doorgaans verhard. De Buiksholte bevatte, even als het Hartezakje, een weyagtig bedorven bloed: het Hart zelve was zeer groot en opgevuld, de Longen hier en daar met knoestachtige hardigheden bezet en opgezwollen; zynde de overige Ingewanden, voor zo verre de tyd en gelegenheid het onderzoeken gedoogden, in een natuurlyken ſtaat bevonden.

Van waar nu die zo geweldig zwaare klopping? dezelve is vry zeker door de bykans algemeene ontſteeking der Ingewanden veroorzaakt; maar hoe kunnen die bloedvaten, waar van de groote takken al tamelyk in de diepte liggen, en de overigen door zwaare ſpieren gedekt, en

al-

Digitized by Google

alle in weeke deelen gewikkeld zyn, zulk eene ſterke kragt uitoefenen? —— By het Leeven van den Lyder wierd dit ook aan derzelver werking toegeſchreeven, en, door het openen van het Lyk, ſchynt het te blyken, dat men zich ook in die meening niet bedroogen heeft, of liever, men ontdekte geene andere oorzaak, dan de ontſtooken Ingewanden, waar door die geweldig ſterke klopping konde verklaard worden.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE ZWARTE EN BRUINE EEND.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Men heeft voorgewend, dat de *Zwarte Eend*, in 't Latyn *Anas Nigra*, in 't Engelsch, in het Landſchap *York*, *Scoter*, en in 't Fransch *Macreuſe*, even als men waande van de *Rotganzen*, uit Mosſelſchelpen, of verrot hout, voortkwamen (*); wy hebben genoegzaam deeze ſprookjes wederlegd (†), waar mede men de Natuurlyke Historie, zo in dit als in andere gevallen, maar al te vaak bevlekt heeft. De *Zwarte Eenden* leggen eijeren, broeden, en worden gelyk de andere Vogels gebooren. Zy bewoonen, by voorkeuze, de Noordlykſte Kusten en Eilanden, van waar zy, in grooten getale, 's Winters, langs de Kusten van *Schotland* en *Engeland*, en op de *Franſche*, komen, om aan de laatstgemelde een elendig Wild te verſchaffen, 't geen egter met groot verlangen wordt te gemoete gezien door onze Kloosterlingen, die, van allen gebruik van Vleesch verſtooken, en, niets leevends dan Visch eetende, zich het nuttigen deezer Vogelen veroorloven, in het denkbeeld, dat zy, gelyk de Visſchen, koud bloed hebben; terwyl geen ander dan warm,

(*) *Traité de l'Origine des Macreuſes*, par feu M. GRAINDORGE, *de la Faculté de Montpellier*, Caen 1680. [Eene keurige Beſchryving en Afbeelding van de Mosſel, waar uit men deeze Vogels herkomſtig rekende, kan de *Nederduitſche* Leezer vinden in de *Uitgezogte Verhandelingen*, by HOUTTUYN. II D. bl. 576.]

(†) Zie de *Nat. Hist. van de Rot- en Ringelgans*, in onze *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* IV D. 2de Stuk, bl. 607, enz.

Digitized by Google

warm, en wel zo warm bloed als dat der andere Vogelen, haar eigen is; doch met dit alles blyft het waarheid, dat het zwarte, dorre en harde, vleesch van de *Zwarte Eend*, veeleer eene ſpyze is voor de kwelling van het vleesch geſchikt, dan een lekker beetje.

De Pluimadie van de *Zwarte Eend* is, overeenkomſtig met den naam, zwart. De geſtalte is omtrent gelyk aan die van de *Gemeene Eend*; doch wat gedrongener en korter. RAY heeft opgemerkt, dat het uiterſte van het bovenſte gedeelte des Beks niet eindigt in een hoornagtigen nagel, gelyk in alle de ſoorten van dit geſlacht. By het Mannetje is het grondſtuk van dit gedeelte des Beks, digt by den Kop, zeer opgezet, en vertoont twee verhevenheden van eene geele kleur; de Oogleden hebben dezelfde kleur; de vingeren der Pooten zyn zeer lang, en de Tong is zeer groot.

De Heer BAILLON, die kundige en onvermoeide Waarneemer, dien ik zo menigmaal heb aangehaald, over de Watervogelen handelende, heeft my de volgende Waarneemingen medegedeeld:

„ De Noorde en Noordweste Winden brengen op onze Kusten van *Picardie*, van de maand November tot de maand Maart, verbaazend groote benden van *Zwarte Eenden*; de Zee is 'er als 't ware mede overdekt; men ziet ze, zonder ophouden, by duizenden, van plaats tot plaats vliegen, op het water verſchynen, en elk oogenblik weder verdwynen. Zo ras een *Zwarte Eend* zich in 't water dompelt, volgt de geheele bende, en komt eenige oogenblikken daar naa weder te voorſchyn. Wanneer de Zuide en Zuidooste Winden opblaazen, verwyderen zy zich van onze Kusten; en de eerſte Winden uit dien hoek, in de maand Maart, doen ze geheel verdwynen.

„ Het meest geliefde voedzel der *Zwarte Eenden* is eene ſoort van dubbele Schelpvisch, dun en wit, vier linien breed, en omtrent tien lang, waar mede de ſtranden op veele plaatzen bezet zyn. 'Er zyn vry uitgeſtrekte banken, welke de Zee by ebbe aan de kanten ontdekt. Wanneer de Viſchers bemerken, dat, volgens hun zeggen, de *Zwarte Eenden* na de *Vaimeaux* (dus noemen zy die Schelpen) duiken, ſpannen zy hunne Netten horizontaal, maar zeer ruim boven deeze Schelpen, en ten hoogſten twee voeten boven het zand: wanneer weinig uuren daar naa, de Zee weder opzettende, deeze Netten met zeer veel waters overdekt, en de *Zwar-*

te

Digitized by Google

te *Eenden* by de eb op twee of drie honderd *ſchreden* van den oever afblyvende, dompelt de eerſte, die deeze Schelpen ziet, in het water, alle de andere volgen, en het Net ontdekkende, 't welk tuſſchen hun en het lokaas is, verwarren zy zich in de dryvende maazen, of indien 'er eenige, wantrouwender, zich daar van verwyderen, en 'er boven heen gaan, raaken zy 'er welhaast in verward, gelyk de andere; weg willende naa dat zy verſtrikt zyn, blyven zy 'er alle, en by de ebbe gaan de Viſſchers ze uit het Net haalen, waar zy aan den kop, de vleugels of de pooten, vasthangen.

„ Menigmaal heb ik die Vogelvangst bygewoond. In een Net van vyftig vademen lengte, en een en een half vadem breedte, vangt men zomtyds twintig of dertig douzyn by één getyde; maar in tegendeel ſpreidt men dikwyls de Netten twintig keeren uit, zonder 'er één enkele magtig te worden: terwyl men veel gevaars loopt, om de Netten geſcheurd te vinden, of ze geheel te verliezen.

„ Nimmer heb ik een *Zwarte Eend* anders dan boven de Zee zien vliegen, en ſteeds opgemerkt, dat zy langzaam van vlugt zyn, en niet verre wegvliegen: zy verheffen zich ook niet hoog; dikmaals komen onder het vliegen de pooten in het water. 't Is waarſchynlyk, dat de *Zwarte Eenden* zo vrugtbaar zyn als andere Eendvogels: want het getal, 't welk alle jaaren komt, is verbaazend, en, niettegenſtaande het groot getal 't welk gevangen wordt, ſchynen zy niet te verminderen."

Den Heer BAILLON gevraagd hebbende, wat hy dagt, wegens het onderſcheid van het Mannetje en Wyfje, in deeze Vogelſoort, en over de Eenden met graauwe vederen, *Griſettes* geheeten, door eenigen voor de Wyfjes gehouden, gaf hy my ten antwoord:

„ De *Griſette* is zeker een *Zwarte Eend*, zy heeft 'er volmaakt de gedaante van: men ziet deeze *Griſettes* altoos in gezelſchap van andere *Zwarte Eenden*; zy voeden zich met dezelfde Schelpen, ſlikken ze geheel in, en verteeren ze. Men vangt ze in dezelfde Netten; zy vliegen even ſlegt, en op dezelfde wyze, byzonder eigen aan de Vogelen, die de vleugelbeenderen meer agterwaards hebben dan de Eenden, en de holligheden, in welke de twee ſchouderbladen eindigen, zeer digt aan elkander. Een maakzel, 't welk, haar het zwemmen gemaklyk maakende, teffens ſtrekt om haar het loopen zeer moeilyk te doen worden; en zeker heeft geen Eendeſoort de *Schenkels*

op

op die wyze geplaatst: eindelyk is de ſmaak van het vleesch volmaakt dezelfde. —— Deezen Winter heb ik drie van deeze *Griſettes* geopend, en ze Wyfjes bevonden.

„ Van den anderen kant is het getal deezer *Griſettes* veel kleinder, dan dat der *Zwarte Eenden*: dikwyls treft men geen tien tegen honderd andere aan, als men de Netten ophaalt; zouden de Wyfjes by deeze ſoort in zo geringe menigte weezen?

„ Ik beken openhartig, dat ik niet genoeg gezogt heb, de Mannetjes en Wyfjes te onderſcheiden. Ik heb een groot aantal opgezet, en zogt altoos de zwartſte en grootſte uit: alle deezen bevond ik Mannetjes, uitgenomen de *Griſettes*. Ik geloof, ondertuſſchen, dat de Wyfjes wat kleinder en minder zwart zyn: of ten minſten, dat zy die doffe fluweelagtigheid niet hebben, welke het zwart van de Pluimadie der Mannetjes zo donker maakt."

Het ſchynt ons toe, dat men uit dit berigt moge beſluiten, dat de Wyfjes der *Zwarte Eenden*, een weinig min zwart en graauwer zynde dan de Mannetjes, deeze *Griſettes*, of meer graauwe dan zwarte Eenden, en die in geene genoegzaame veelheid zich voordoen, om alle de Wyfjes by deeze Vogelſoort uit te maaken, met de daad de jonge Wyfjes zyn, die niet dan met den tyd al het zwart haarer Pluimadie krygen.

Naa dit eerſte antwoord, heeft de Heer BAILLON ons nog de volgende Aantekeningen gezonden, van genoeg belangs om geheel vermeld te worden: „ Ik heb dit Jaar 1781, verſcheide maanden lang, onder myne Vogelen, een *Zwarte Eend* gehad. Ik gaf haar geweekt brood en Schelpen tot voedzel. Zy werd zeer gemeenzaam. — Tot dus lang had ik geloofd, dat de *Zwarte Eenden* niet konden loopen, dat haar maakzel haar van dit vermogen beroofde; ik hield my des te voller overtuigd, dewyl ik menigmaalen aan den zeekant, by een ſtorm, *Zwarte Eenden* en *Penguins* leevende gevangen had, die niet konden voortkomen, dan met behulp der vleugelen; maar deeze Vogels waren, buiten twyfel, zeer veel vermoeid door het ſlaan der golven: deeze omſtandigheid, op welke ik geene agt geſlaagen had, bevestigde my in myne dwaaling. Ik heb zelfs ontdekt, dat de *Zwarte Eend* wel loopt, en zelfs min traag dan de *Roſe Eend*: zy waggelt eveneens elken ſtap, het lyf bykans recht overeinde houdende, met elken poot beurtlings op den grond

Digitized by Google

trappende, en dit vry ſterk: haar loop is langzaam; indien men haar aandryft, valt ze omver, dewyl de poogingen, om ſneller te loopen, haar het evenwigt doen verliezen. Zy is onvermoeid op het water, en loopt als 't ware met de grootſte vlugheid over de golven; doch op den grond kan zy geen voordeel trekken van de ſnelheid haarer beweeging: de myne bleek gevoerd te zyn uit de plaats, welke de Natuur voor elk Weezen beſtemd heeft.

„ In de daad, myne *Zwarte Eend* had een zeer ongunſtig voorkomen; elke beweeging veroorzaakte vermoeiende ſchokken in 't geheele lichaam; zy liep nooit dan uit noodzaaklykheid; zy lag neder, of ſtond over einde als een paal, met den bek op de borst; altoos ſcheen zy my droefgeeſtig, geen enkele reis heb ik haar met vrolykheid zien baaden, gelyk andere Watervogels, die ik in grooten getale heb; nooit kwam zy in de kom, die gelykgronds is, dan om het brood, 't welk ik 'er inwierp, op te eeten: wanneer zy geëeten en gedronken hadt, hieldt zy zich ſtil; zomtyds dook zy na den grond, om de kruimels, daar heen gezakt, op te zoeken. Indien een andere Vogel zich nevens haar te water begaf, en naby kwam, poogde zy dien te verdryven, door met den bek te ſlaan; ſtondt deezen den aanval tegen dan dook de *Zwarte Eend*, en naa twee of drie keeren gedooken te hebben om te ontkomen, ging zy uit het water; ſlaande een zeer zagt en helder geluid, niet ongelyk aan den eerſten toon op een dwarsfluit: dit is 't eenig geluid, 't welk ik van haar hoorde, en zy herhaalt het telken reize, dat men haar nadert.

„ Begeerig om te weeten, of deeze Vogel het lang onder water zou kunnen houden, heb ik denzelven met geweld 'er onder geſtooken; naa 't verloop van twee of drie minuuten, deedt hy alle poogingen om los te komen, en ſcheen veel te lyden: los gelaaten, kwam hy zo ſchielyk boven als een kurk. Ik dagt, dat hy het veel langer onder water zou hebben kunnen uithouden, dewyl hy dikwyls in zee meer dan dertig voeten diep duikt, om de Schelpen, het geliefde aas, te vinden.

„ Dit Schelpvischje, tuſſchen de vier en vyf linien breed, en omtrent één duim lang, is het voornaamſte voedzel van de *Zwarte Eend*: zy houdt zich niet bezig met de Schelpen te openen; de gedaante van den bek laat deeze bewerking niet toe; zy ſlikt ze geheel in, en ver-

Digitized by Google

verteert ze in weinig uuren. Ik gaf op éénmaal 'er twintig en meer aan de *Zwarte Eend*, zy at 'er van, tot dat de krop tot den bek toe vol was, als dan volgde 'er witte drek, en was deeze groenagtig wanneer de Vogel niets dan brood at; doch altoos vloeibaar. Nimmer heb ik gezien, dat zy kruiden, zaaden of graan, at, gelyk de *Wilde Eend*, en andere van die soort. De Zee is haar eenig element. Zy vliegt zo slegt als zy loopt. Menigmaal heb ik my vermaakt, met groote benden in Zee te zien, en met een goeden verrekyker waar te neemen; doch nooit ontdekt, dat zy hoog opvloogen, of vliegende een grooten weg aflagen; onophoudelyk tuimelen zy boven de oppervlakte des waters.

„ De vederen van deezen Vogel zyn zo digt en opeengepakt, dat zy, uit het water opkomende, en zich afschuddende, geheel niet meer nat zyn.

„ Dezelfde oorzaak, die zo veele andere Vogels in myn Vogelplein heeft doen omkomen, heeft ook den dood gedaan aan myne *Zwarte Eend*. De zagte en tedere huid der pooten werd steeds gewond door het zand en steengruis, 'er kwamen vereeltingen onder elke zamenvoeging der leden; eindelyk werd de huid zo versleeten, dat de zenuwen bloot kwamen. Zy durfde niet meer gaan, of zich in 't water begeeven; elke tred vermeerderde de smerte. Ik bragt haar in myn tuin, op een grasveld, onder eene korf; daar wilde zy niet meer eeten, en stierf korten tyd daar op."

Onder het groot getal der *Zwarte Eenden*, die, in den Winter, op onze Kusten van *Picardie* komen, ontdekt men 'er eenige, die veel grooter zyn dan de overige; men noemt ze *Double Macreuse*; in 't Zweedsch heet dezelve *Swaerta*, en in 't Engelsch *Great Black Duc*. Behalven dit onderscheid in grootte, hebben zy een witte plek aan den hoek van het oog, en een witte streep over de vleugels, terwyl de Pluimadie der anderen geheel zwart is: deeze characters zyn genoegzaam om deeze *Groote Zwarte Eenden* aan te merken als eene tweede soort, die blykt veel min talryk te zyn dan de voorige; doch voor het overige daar aan gelyk is in maakzel en hoedanigheden. RAY heeft, in de maag en ingewanden deezer Vogelen, overblyfzels van Schelpen gevonden, waarschynlyk van dezelfde soort als die, welke, volgens den Heer BAILLON, de geliefdste spys der *Zwarte Eenden* uitmaakt.

Digitized by Google

Men heeft nog een *Zwarte Eend*, die zich onderſcheidt door haaren Bek, door den Heer DE BUFFON *Canard du Nord*, en, met onderſcheiding, *le Marchand*, geheeten. De groote Bek is plat, breed, met een oranjeverwige ſtreep geboord, die, om de oogen loopende, een bril ſchynt te vormen (*). Deeze *Groote Zwarte Eend* komt 's Winters in *Engeland*; zy ſtrykt neder in de Weidlanden, en eet het kruid (†). De Heer EDWARDS meent deezen Vogel te herkennen, in eene der Afbeeldingen eener kleine Vogelverzameling, te *Amſterdam* in den Jaare 1679 in 't licht gegeeven, door NICOLAI VISCHER, waar dezelve den naam draagt van *Turma Anſer*; een naam, welke betrekking ſchynt te hebben op de grootte deezes Vogels, die de grootte van de *Gemeene Eendvogel* overtreft, en teffens ſchynt aan te duiden, dat deeze Vogels by benden vliegen: en naardemaal ze in *Hudſon's Baai* gevonden worden, en daarom by EDWARDS den naam hebben van *Great Black Duck from Hudſon's bay*, kunnen de *Hollanders* ze wel gezien hebben in de *Straat Davids*, ter gelegenheid van hunne Walvischvangst *in dien* oord.

(*) LINNÆUS noemt ze daarom *Anas perſpicillata*.
(†) RAY, *Synopſ. Avi*, p. 138.

WAARNEEMINGEN, BEHOORENDE TOT DE NATUURLYKE HISTORIE DER WESPEN. Door den Heer L. LEVADE, M. D.

(Ontleend uit de *Hiſtoire & Memoires de la Societé des Sciences Phyſiques de Lauſanne*. Vol. III.)

In de maand October, des Jaars 1788, nam de Heer LEVADE waar, dat eenige Wespen op het vangen van Vliegen loerden, dat zy de Pooten en Vleugels, van die zy kreegen, afbeeten, en de verminkte rompen in haar nest bragten. —— Hy verzekert ook, dat, omtrent het einde van die maand, een Wespennest ontdekt wierd, met zeer veele Wespen daar in, die in volkomen kragt ſcheenen. Uit deeze bevindingen leidt hy af, dat de Abbé LE PLUCHE en de Heer VALMONT DE BOMARE ongelyk hebben, met te beweeren, dat deeze Inſecten hunne Jongen, by het aannaderen van den Winter, vernielen.

De

Digitized by Google

De Heer LEVADE geeft' een voorbeeld op, 't welk uitwyst, dat de Wesp, niettegenſtaande haare natuurlyke wildheid, vatbaar is voor verknogtheid aan haaren weldoener. Een klein Weſpennest gevonden hebbende, waarin drie digtgeſlooten celletjes zich bevonden, nam hy het na huis, en zette het onder een glazen klok: naa verloop van weinig dagen kwamen 'er twee jonge Wespen te voorſchyn: en dewyl hy aan dezelve geen voedzel gaf, dan eenig Teriakel, 't welk hy de Diertjes op den top van zyn vinger aanboodt, werden zy welhaast zo tam en gemeenzaam met hem, dat zy, by het opneemen van het glas, terſtond op zyn hand gingen zitten, daar bleeven, en zich weder onder het glas lieten brengen, zonder eenige poogingen te doen om te ontvliegen, of hem te ſteeken.

EENIGE BYZONDERHEDEN VAN HET EILAND TENERIFFE, EN BOVENAL WEGENS HET BEKLIMMEN VAN DEN PIEK. Door den *Luitenant* RYE.

(Ontleend uit eenen Brieve van dien Heer aan JOSEPH JEKYLL, *Esq.* M. P. F. R. S. F. S. A.)

De Berigten, ons medegedeeld van den beroemden *Piek* van *Teneriffe*, zyn veelvuldig; doch zy verſchillen weinig van elkander, dan ten aanziene van de hoogte, aan dien Berg gegeeven, en omtrent de bezwaarlykheid van het beklimmen diens Bergtops.

De *Canariſche Eilanden*, zeven in getal, van welke *Teneriffe* 'er een is, waren den Ouden bekend onder den naam van de *Gelukkige Eilanden*; doch naardemaal de *Piek* noch door oude Dichters, noch door oude Aardryksbeſchryvers, vermeld is, mogen wy veronderſtellen, dat die Berg een *Vulcaniſch Voortbrengzel* is der Middel-Eeuwen, tusſchen den Val des *Romeinſchen* Ryks, en den aanvang der Veertiende Eeuwe, wanneer dezelve eerst ontdekt werd door Zeevaarenden.

Het eerſte gedrukt Verſlag van deezen Uitwas der Aarde, welke wy ons weeten te binnen te brengen, van Perſoonen die den Top beklommen hadden, werd in 't licht gegeeven door Biſchop SPRAT in zyne Historie van de Koninglyke Societeit, MDCLXVII, onder den Tytel: *A Relation of the Pico Teneriffe. Recieved from ſome confide-*

Digitized by Google

siderable Merchands and Men worthy of Credit, who went to the Top of it.

Een tweede Verhaal verscheen in de *Philosophical Transactions*, N°. 345. p. 317, opgesteld door Mr. EDEN; waar toe veele volgende Schryvers over dit Onderwerp, te meermaalen, den Leezer geweezen hebben.

Een derde Verhaal werd, in den Jaare MDCCLII, aan de Koninglyke Societeit overgeleverd, in een Papier, ten Opschrift voerende: *Observations made in goining up the Pic of Teneriffe*, by Dr. THOMAS HEBERDEN.

In de *History of the Discovery and Conquest of the Canary Islands*, by GEORGE GLAS, MDCCLXIV, treffen wy een vierde Verhaal aan (*).

De Luitenant RYE, vergezeld door den Kruidkundigen Heer BURTON, bezogt *Teneriffe*, op zyn Tocht na *New South Wales*, aan boord van de *Gorgon*, gevoerd door Capitein PARKER. Zy ankerden in de Baay van *Santa Cruz*, aan de oostzyde des Eilands, op den zestienden van April des Jaars MDCCXCI, en te land na *Oratava* voortrekkende, vonden zy den grond zeer vrugtbaar, te midden van de verwoestingen der Natuure, en de uitwerpzelen van een Brandenden Berg, die het gelaad des Aardryks hier zeer misvormd en vaneen gereeten hebben.

't Was, zegt de Luitenant RYE, twee uuren in den morgenstond, toen wy *Oratava* bereikten. Het volk van den Huize, waarin onze Muilëzeldryvers ons wilden brengen, weigerde ons in te neemen. Hoe zeer wy ook vermoeid waren, moesten wy bykans nog een myl voortrekken, langs een ongemaklyken en steil opgaanden weg, eer wy huisvesting konden krygen, 't geen eindelyk, schoon niet zonder moeite, gelukte. Onze onkunde in de taal was een bykans onoverkomelyk gebrek; doch naa het herhaalen van een korte Pantomine, verkreegen wy eenige Eyeren, een glas Wyn, en een Mat om op te leggen. Wy hadden Reisbundels met warme Kleederen, om met dezelve ons te dekken tegen de snydende winden op den *Piek*, en deeze strekten ons tot hoofdkussens. Veelerlei

(*) Wy hebben, in onze *Vaderl. Letteroef.* IV D. 2de Stuk, bl. 533, eene *Beschryving van het Eiland Teneriffe*, van den Eerw. JOHN LINDSAY, gegeeven, die met het tegenwoordige Berigt wel verdient vergeleeken te worden.

Digitized by Google

bij ongedierte kroop op en om ons; doch onze vermoeidheid deedt ons tot den morgenſtond ſlaapen.

Wy reezen toen op, om een waarlyk grappig tooneel te zien, en 'er onze rol op te ſpeelen. Het volk van den Huize was ras rondsom ons vergaderd. Wy ſpraken allen hard op, en langen tyd, zonder te bedenken dat wy elkander niet verſtonden. Onze ſtemmen waren gepaard met heftige gebaaren, tot dat wy, als 't ware allen op één oogenblik van de ongerymdheid onzes bedryfs overtuigd, eenige minuuten ſtilzweegen.

De Waard ging toen ten huize uit, doch keerde ſpoedig weder met een oud *Spaansch* Soldaat, die eenigen tyd Krygsgevangen in *Engeland* geweest was, en onze taal redelyk wel verſtondt. Door diens onderrigting kreeg de Herbergier kennis van ons oogmerk, om den *Piek* te beklimmen; en van onze begeerte, dat hy onmiddelyk ons Muilëzels en Gidſen zou bezorgen. Zonder in twyfel te hangen, verklaarde hy ons oogmerk volſtrekt onuitvoerelyk. Hy hieldt zich verzekerd, dat, in dit Jaargetyde, geen Gidſen het onderneemen zouden ons te vergezellen; dat veelen der Bergbewoonders, die heen gegaan waren, om hunne Geiten op de kanten der Bergvlakte te zoeken, en deeze lag zeven of acht myleu van den *Piek*, omgekomen waren door de geweldige koude. Eenigen ook, voegde hy 'er nevens, die eene onderneeming, gelyk de onze, hadden willen doorzetten, waren nimmer te rug gekeerd. Van dien aart waren de drangredenen die onze Waard en zyne Familie bybragten, om ons van ons plan te doen afzien; en, in de daad, zy ſcheenen eene vriendlyke belangneeming in ons te ſtellen.

Maar bemerkende, dat wy, desniettegenſtaande, vast beſlooten hadden dien Tocht te doen, beloofden zy alles te zullen aanwenden, om ons Gidſen te bezorgen. 'Er verliepen eenige uuren, eer wy berigt van eenigen Gids kreegen: dan eindelyk traden 'er twee rustige Boeren in, en booden zich aan, om ons zo verre als de *Vlakte* te brengen; maar zy belachten, als eene ondoenlyke zaak, ons denkbeeld, om den Top van den *Piek* te beklimmen. Naardemaal zy bemerkten, dat hunne ruwe gemeenzaamheid en boerſche geestigheid ons niet zeer ſcheen te bevallen, namen zy vervolgens een ernſtiger toon aan, en verklaarden ons, dat, indien het zelf mogelyk ware den *Piek* te bereiken, wy, daar zynde, onvermydelyk zouden omkomen: zy drukten zich zo ſterk door tekens en gesten

Digitized by Google

uit, dat wy hun volkomen begreepen, zelfs vóór dat onze oude Soldaat hunne meening ons breeder verklaard hadt. — Wy verzekerden hun daar op, dat, indien wy het onveilig of onvoorzigtig vonden, verder dan de *Vlakte* te gaan, wy zeker zouden te rug keeren. —— Hierop gaf onze Tolk ons onmiddelyk te kennen: „ Indien gy het „ niet doet, zullen zy geene zwaarigheid maaken u te „ verlaaten; het is, ik verzeker het u, geenzins zeld„ zaam, dat Vreemdelingen te deezer plaatze hun leeven „ verliezen, door hunne eigene ſtyfzinnigheid." *Hy* bekragtigde dit met het bybrengen van een geval, 't welk, in een gunſtiger Jaargetyde, twee jonge Heeren overkwam, die men, door hunne Gidſen verlaaten, eenige dagen daar naa vondt, bykans van honger bezwykende, naa dat zy zich genoodzaakt gevonden hadden, hun eigen water, tot leſſing van den dorſt, te gebruiken.

Wy verzogten onzen behulpzaamen Soldaat om een verdrag met deeze Boeren te treffen, om ons te brengen zo verre zy konden, met toezegging, dat wy hun ryklyk zouden betaalen, en hem eene vergelding doen voor zyne moeite, ten onzen opzigte genomen. *Hy* bewoog hun, dat zy ons tegen morgen zouden opwagten met hunne Muilezels; den dag thans te verre verſtreeken zynde. Zy zouden gereed zyn om te vertrekken op welk een uur het ons behaagde, ons geleiden, en te *Oratava* te rug brengen, voor acht *Dollars*; wy verbonden ons, hun en hunne Beesten op den weg te zullen onderhouden, en ſcheidden wel vergenoegd van elkander. De oude Soldaat beſchikte den noodigen voorraad tot de Reis; beſtaande in twee of drie Zoutevisſchen, twee douzyn harde Eyeren, een douzyn kleine Brooden, en eenigen voorraad van Wyn. Wanneer wy ſpraken van Water mede te neemen, verzekerden zy ons, dat het onnoodig was; ſchoon wy naderhand bevonden, dat zy, in *dit* opzigt, mis hadden.

In dien tusſchentyd hadden wy gelegenheid om *Oratava* te bezigtigen, en ontmoetten aldaar een zeer heusch onthaal. *Oratava* is gelegen aan de zyde van een bultigen Berg, die langzaam na Zee afloopt. De Stad heeft het gezigt op een ſchoone Baay, geſchikt voor Schepen, die niet zeer dieb gaan, en 't is uit dien hoofde, dat dusdanige Koopvaardyvaarders daar veeltyds ankeren. Behalven de plaatslyke voordeelen, worden zy hier toe uitgelokt door den Wyn, de Vrugten en Groenten, die men in

Digitized by Google

in de Haven van *Oratava* goedkooper kan krygen, dan te *Santa Cruz*. Deeze zyde is, in de daad, de vrugtbaarſte van het geheele Eiland, en verzorgt voor geen gering gedeelte het overige. Niets kan ſchooner of romanesker zyn, dan deeze bekoorelyke oord. De Huizen, men moet het bekennen, zyn laag, maar by uitſtek net, en van witten ſteen. De Straaten kan men niet doorwandelen zonder ze te pryzen. Aan de eene zyde loopt een Kanaal, overvloedig voorzien van het zuiverst en ſmaaklykst Water, 't welk, in 't loopen over een rotzigen grond, een aangenaam geruisch geeft. Elke omringende Valei is een Wyngaard, bewaterd met ontelbaare Beeken. Bergen boven Bergen, met Houtgewas bedekt, verheffen zich tot de Wolken; en de verbaazende *Piek*, boven alle uitſteekende, maakt het geheele gezigt allertreffendſt.

Omtrent vier uuren in den naamiddag werd onze nieuwsgierigheid uitgelokt om eenige *Roomsch Catholyke* Plegtigheden te zien. Eene ontelbaare menigte Volks volgde twee Beelden, van onzen Zaligmaaker en van Apoſtel PETRUS; de Beelden waren geplaatst op throonen, met zeer fraaije door kunst gemaakte bloemen vercierd, en omringd door alle de Geestlyken van *Oratava*. By elke Kerk hielden zy ſtil, zwaaiden hunne Wierookvaten, zongen hunne Liederen, en gingen dan weder voort. De aandagt des Volks was menigmaal gevestigd op het verſchynen van twee Vreemdelingen in hun midden, en wy konden niet naalaaten op te merken, dat wy de voorwerpen van nieuwsgierigheid en des onderhouds waren.

Het behaagde ook aan den Gouverneur, op ons het oog te vestigen: want, wanneer de plegtigheid des Ommegangs geëindigd, en het Volk vertrokken was, ſprak een Heer, toen wy mede na huis gingen, ons in goed *Engelsch* aan, en verzogt ons, zeer beleefd, dat wy met hem na 't huis van den Gouverneur zouden gaan. Wy ſloegen die heuſche uitnoodiging niet af, en werden ingeleid by zyne Excellentie, diens Zoon, en verſcheide Officieren. Zy ontvingen ons met alle blyken van vriendſchap, en vroegen, in den loop des geſpreks, naar het oogmerk onzer Reize. Wy gaven te verſtaan, dat wy voorhadden den *Piek* te beklimmen, dat wy dit den volgenden morgen zouden onderneemen, met de hoop op een gelukkigen uitſlag. De Gouverneur verzogt ons, dat wy dit voorneemen zouden laaten vaaren, en het geheele

Digitized by Google

Gezelſchap, niemand uitgezonderd, was van 't zelfde ontraadende gevoelen. Zy verzekerden ons, uit eenen monde, dat zulks nooit gedaan was in dit Jaargetyde, dat eenigen, die het beſtaan hadden, in die onderneeming waren omgekomen. Nogthans ontdekkende, dat zy ons van ons oogmerk niet konden afbrengen, raadden zy ons op 't ernſtigſte, dat wy ons digt by onze Gidſen zouden houden. De Boeren, zeiden zy, die zich als uwe Geleiders hebben aangeboden, woonen in de nabyheid van den *Piek*, en hebben hun leevensonderhoud voornaamlyk van het Ys, 't welk zy, op gepaste tyden, haalen uit een groot Hol, twee mylen van den Top gelegen: hier door waren zy in ſtaat om te bepaalen, op welk een tyd, en hoe verre, zy het konden waagen. Zy voegden 'er nevens, dat, indien wy zelf in ſtaat waren om gereedlyk met hun in hunne eigene taale te ſpreeken, zy geen oogenblik zouden vertoeven om met ons te redeneeren; maar ons op 't onverwagtst verlaaten, indien wy het ondernamen een ſtap verder te gaan dan zy veilig oordeelden. Wy bedankten hun voor hunnen goeden raad, en beſlooten, ons zo na aan denzelven te houden als het met onze oogmerken overeenkwam.

De uuren waren ongemerkt voorby geglipt in dit aangenaam gezelſchap; ontdekkende dat het laat was, ſtonden wy op, en namen afſcheid. Men drong ons om te blyven; maar wy verſchoonden ons, met belofte, dat wy, by onze wederkomst, hun andermaal een bezoek zouden geeven. De Gouverneur gaf ieder van ons zyn hand, zeggende, dat hy wist dat dit de *Engelſche* gewoonte was, en dat zy allen Vriemden van de *Engelſchen* waren. Het geheele Gezelſchap, eerst de handen op de borst gelegd hebbende, volgde het voorbeeld des Gouverneurs. De Heer, die ons eerst in 't *Engelsch* hadt aangeſprooken, en die bleek een Geneesheer te zyn, boodt zich aan, om ons, daar wy Vreemdelingen waren, na ons verblyf te leiden, dit deedt ook de Zoon des Gouverneurs; doch wy wilden dit niet gedoogen.

Onze Waard wagtte ons op aan de deur. Wy traden binnen, waar het Gezin vergaderd was, en ons ten avondmaaltyd wagtte: welhaast ontdekten wy eene verandering in hun gedrag, en konden niet naalaaten elkander te doen opmerken, dat wy deeze vermeerdering van oplettenheid en vriendlykheid aan den Gouverneur te danken hadden. Het koſtte ons eenige moeite, hun over te haa-

haalen om te gelyk met ons te avondmaalen, en maakten zy zich nu niet ſchuldig aan de minſte onvoegelykheid.

Te midden van den maaltyd tradt de Zoon des Gouverneurs met zynen Vriend binnen. Zy gaven te verſtaan dat zy ons nogmaals kwamen zien, en verzogten onze Naamen te mogen weeten. Dit vergund zynde, ſchreef de Arts, die bleek onze Hoogeſchoolen bezogt te hebben, dezelve op in een Gedenkboek. Ten zelfden tyde verzogt hy nogmaals ons te mogen beduiden, het hartlyk leedwoezen, 't welk zy hadden, dat zy geen genoegzaamen invloed bezaten om ons een Tocht te ontraaden, in welken zeker zeer veel gevaars ſtak, en zich zo weinig hoops op een gelukkig ſlaagen opdeedt. Waarop zy ons den laatſten dienst deeden, die in hunne magt was. Zy zonden om onze Gidſen, die by hunne Muilezels lagen te ſlaapen, en bevolen hun, op het allerernſtigst, alle oplettenheid ten onzen aanziene te gebruiken. Wy bleeven niet in gebreke om hun voor die belangneeming en dit gunstbetoon te bedanken, en namen daar op afſcheid.

De avondmaaltyd gedaan zynde, werden de ſlaapmatten te voorſchyn gebragt; het Gezin vertrok, om ons na deeze bedden te laaten gaan. Thans viel 'er iets voor, 't welk eenige vreugde verwekte in het Gezin. Een Meid bragt ieder van ons een toevoegzel van weelde, een vuil hoofdkuſſen, en, wilde dat onder onze hoofden leggen, doch zy borſt in een ſchroomlyke vlaag van lachen uit, als zy zag dat wy deeze hoofdkuſſens, welker inhoud wy mistrouwden, onder onze voeten lagen. Haar gelach wekte het geheele Gezin, dat in een nabygelegen vertrek byeen was, en haar onophoudelyk riep; maar dewyl zy door haar buitenſpoorig lachen niet in ſtaat was om onderſcheiden antwoord te geeven, kwam het geheele Gezin in 't hemd te voorſchyn, om te zien wat 'er van de zaak was. Naa eenigen tyd de geſtalte, in welke wy lagen, beſchouwd te hebben, waarover zy wel voldaan ſcheenen, lieten zy ons aan onze eigene overleggingen over, en gaven ons gelegenheid om in te ſlaapen.

Een aangenaame ſlaap bekroop ons; wy ontwaakten korten tyd vóór het uur, 't welk wy tot ons vertrek beſtemd hadden, en waar toe wy ons zorgvuldig gereed maakten. De Muilëzeldryvers waren welhaast, met hun-

ne

ne Beesten voor de deur, en wekten het Gezin op. Allen ſcheenen zy 'er op uit, om ons met alle oplettenheid te bejegenen, en toonden zich vaardig om ons reisgoed te ſchikken. Wy bevolen onze Gidſen op te klimmen, niet verkiezende door de Stad te ryden, over een ongemaklyken weg. Afſcheid neemende, toonde onze Waard en zyn Gezin ons alle kenmerken van hartlyke genegenheid, hy greep onze handen, bragt ze tot zyn boezem, en ſtortte een vuurig gebed voor ons uit, waarin het geheele Gezin zich vereenigde met ten hemel geſlaagene oogen, en de handen kruisling op de borst. Wy betuigden onzen dank zo goed wy konden, en volgden onze Geleiders.

Alle de Reizigers op deeze Bergen (drie zyn 'er, van welken het *Zuikerbrood* de hoogſte is) ſpreeken van gebrooken Rotzen, van vreeslyke brokken *Lava*, geworpen uit den *Crater*, of Mond, aan den Top, en by de uitbarſtingen, wyd en zyd, op eenen grooten afſtand, verſpreid; doch geen hunner heeft ze op een leevendiger wyze beſchreeven dan onze Luitenant RYE.

Omtrent tien uuren bereikten wy de *Vlakten* (aan den voet van den *Piek*, of hoogſten Berg) waar zo veele Reizigers het leeven verlooren hebben. Hier bleeven wy een oogenblik ſtil, om den *Piek* uit deszelfs allerſchoonſte gezigtspunt te beſchouwen. De *Vlakten* daar rondsom waren bedekt met *Lava*; men merke hier op, dat deeze *Vlakten* zich van zeven tot tien mylen uitſtrekken. Over die *Lava* lagen groote brokken Rots verſpreid, blykbaar van den Top des *Piek* nederwaards gerold. Van een deezer Rotsbrokken namen wy de maat, en bevonden den omtrek tuſſchen de zestig en zeventig voeten. De gedaante was byna klootrond. Eenige hadden de gedaante van berookte Schoorſteenen, andere waren zwart, en glinſterend als Agaatſteen. Zommige Rotzen waren geheel; doch de meeste in 't vallen gebroken, en de vaneen geſpleete deelen wyd van den anderen verſtrooid. Wy verzamelden eenige kleine ſtukjes, die wy bevonden veel ontvlambaare ſtoffe in zich te bevatten, en zo hard als Vuurſteen. De ſtukken Rots, op den grootſten afſtand van den *Piek* geſmeeten, lagen, naar onze berekening, tuſſchen de zeven en acht mylen van daar.

De eerſte verzameling van Rotsbrokken heet *Eſtancia de los Ingleſes*; of de *Rustplaats der Engelſchen*. Deeze re-

Digitized by Google

rekent men dat een dag reizens van *Oratava* aflegt (*), en hier richten de Reizigers altoos hunne Tenten op. Uit deeze benaaming mogen wy opmaaken, dat de Reizigers, die nieuwsgierigheids en moeds genoeg hebben om deezen Tocht te volbrengen, meest *Engelſchen* geweest zyn: wat de *Spanjaarden* betreft, is het bekend genoeg, dat zulke onderneemingen nooit in hunne harsſens opkomen.

Wy hadden de Rotzen niet verlaaten, of wy zonken tot de knieën toe in uitgeworpen asſche; een ſterke en ſnydende wind overviel ons; en wy vonden ons, veiligheidshalven, genoodzaakt, op handen en voeten in de uitgeworpen ſtoffe te krupen. In één onzer poogingen, om verder op te komen, bezweek, tot onze groote verlegenheid en leedweezen, onze jongſte Gids. Wy ſchooten terſtond toe, en plaatſten hem in eene zittende geſtalte. Niet weinig ontſtelden wy, als wy zagen dat hy zyn hoofd, als van allen bezef ontbloot, op zyn ſchouder liet vallen; zyne oogen ſtonden opgeſpalkt, zyne neusgaten waren wyd open, zyn tong was gezwollen, en hing hem ten monde uit, zo dat, naar ons inzien, zyn einde niet verre af kon weezen. Wy vonden ons buiten ſtaat hem eenige verligting toe te brengen, dan dat wy zyn hoofd van den wind afhielden. Zo ras hy eenige tekens van weder by te komen vertoonde, weezen wy na de Rotzen, welke wy laatst verlieten, en gaven hem onze begeerte te verſtaan, dat hy zou tragten derwaards te rug te keeren, en zich daar dekken tegen de winden, die met eene ſnydende ſcherpte waaiden, en tegen de zwavelagtige ſtoffe, die, met de daad, onze ademhaaling belemmerde. Hy was oogſchynlyk te zwak, om onzen raad te volgen. De ouder Gids, die ons geholpen hadt in het byſtaan van zyn Medegenoot, verliet hem daar op, en klom opwaards. Dit ziende, verlieten wy hem desgelyks; doch, zo ras wy eene rustplaats bereikt hadden, en te rug zagen, hadden wy het genoegen van te ontdekken, dat hy, ſchoon met traagen tred en met moeite, den weg

(*) Naardemaal deeze *Eſtancia* op een *dag reizens* van *Oratava* geſteld wordt, en wy niet vinden, dat zy hier of ergens elders hunne rust namen, eer zy na *Oratava* te rug keerden, 't welk zes mylen van den *Piek* afligt, moeten wy veronderſtellen, dat een Tocht, zo vol gevaars, en met zo veele moeilykheden, in één dag volvoerd wierd.

Digitized by Google

weg opſloeg na de Rotzen, die wy hem hadden aangeweezen.

Schoon de Luitenant RYE en Mr. BURTON deeze beide Gidſen hadden overgehaald, om in dit ongunſtig Jaargetyde die beklimming te doen, onder voorwaarde, dat zy het klimmen zouden ſtaaken, wanneer het gevaarlyk ſcheen verder voort te gaan, hadden zy, toen hunne Gidſen weigerden hooger te klimmen, zich over dit weigeren zo misnoegd getoond, dat zy tot bedreigingen de toevlugt namen, en de eerstgemelde, in drift, een *kleine* hartsvanger trok, 't welk onmiddelyk de by hun gewenschte uitwerking deedt.

De Heer BURTON ſchynt, in zyne Plantkundige ontdekkingen op deezen Berg, niet zeer gelukkig geſlaagd te zyn; naardemaal wy ſlegts vermeld vinden, dat hy twee *Violetplanten* aantrof, die van de gewoone *Veldvioletten* alleen in 't blad verſchilden.

De ontdekkingen van den Luitenant RYE, by zyne komst op den Top van den *Piek*, verſchillen bykans geheel niet van die vroegere Reizigers vermelden. In SPRAT's *Hist. of the Roy. Soc.* vinden wy opgetekend, dat 'er een *Crater*, of Mond, is op den Top van het *Zuikerbrood*, omtrent een ſnaphaanſchoot wyd, en tweehonderd vier en twintig voeten diep, die alle kenmerken draagt van een uitgewerkt hebbenden Brandenden Berg, waar uit nog rook en hette uitgaat, gepaard met zulke zwavelagtige en onaangenaame dampen, die verſtikking dreigen.

Het berigt van den Heer EDEN, in de *Philoſophical Transactions*, luidt even eens: hy ſtelt de wydte van den *Crater* aan de eéne zyde op vierhonderd twintig, en aan de andere zyde op driehonderd dertig, voeten, en geeft 'er de diepte aan van honderd twintig. Aangaande de zwavelagtige dampen van binnen en van buiten, en de overblyfzels van een Brandenden Berg, is dit verhaal volkomen eenſtemmig met dat van den Biſchop SPRAT.

Dr. HEBERDEN's verhaal verſchilt van deeze gemelde weinig, uitgezonderd wat de diepte van den *Crater* betreft, die hy op ſlegts vyftien voeten bepaalt. Een verſchil, 't welk ontſtaan kan weezen door volgende uitbarſtingen. Hy berigt, desgelyks, dat de grond zeer heet is, en 'er een ſterke zwavelagtige rook, of damp, geſtadig, als uit een aantal Schoorſteenen, opgaat.

Mr. GLAS erkent, dat Mr. EDEN's beſchryving van den *Crater* zeer naauwkeurig is; zo dat het volgende berigt van

Digitized by Google

van den *Crater* op den Top van den *Piek* van *Teneriffe*, ons door den Luitenant RYE gegeeven, maar weinig meerder lichts geeft. — De *Crater*, ſchryft hy, is bykans rond, tuſſchen de veertig en vyftig ſchreden diep; over 't kruis aan den top van zeventig tot honderd ſchreden; omringd door ſteile en ruuwe Rotzen; de oppervlakte aan den bodem is geheel bedekt met *Nitrum*; dit wegneemende ontdekt men Zwavel. De bodem is vol ſpleeten en ſcheuren, waar uit, als men 'er een ſtok in ſteekt, een kolom van rook opgaat. Het was te deezer plaatze zo heet, dat wy genoodzaakt waren geduurig onze voeten te verzetten, wilden wy geen gevaar loopen van dezelve te branden; en het rommelend geluid, 't welk wy geſtadig hoorden, kan ik by niets beter vergelyken dan by het kooken van een zeer grooten ketel.

De Hoogte van den *Piek* van *Teneriffe* is door onderſcheide Reizigers en Aardryksbeſchryvers zo verſchillend opgegeeven, dat wy alleen het gemiddelde kunnen neemen tuſſchen de uiterſten hunner opgaven. Dr. HALLEY ſchryft ſlegts twee en een vierde myl hoogte toe aan den Top van het *Zuikerbrood*, van het waterpas der Zee gemeeten; terwyl Mr. GLAS 'er vyf mylen aan geeft. Luitenant RYE hadt geene werktuigen by zich om de hoogte van dit ontzaglyk merkteken van Landverkenning te meeten. Hy wyst tot Mr. COXE, die KIRCHER's opgave van de hoogte der vier voornaamſte Bergen des Aardkloots bybragt, enkel om zyne wyze, van door de ſchaduw te meeten, te bedillen. Zo dat het ons tot nog ontbreekt aan een wiskundig en voldoend berigt, wegens de nette hoogte van deezen Berg, en derzelver betreklyke hoogte tot andere hoogten op den Aardkloot (*).

Men heeft onlangs verhaald, dat Sir GEORGE STAUNTON, toen Lord MACARTNEY te *Teneriffe* zich ophieldt, eene vrugtlooze pooging gedaan heeft om den Top des *Pieks* te beklimmen; doch hy kon waarſchynlyk geen Gidſen krygen, in een ongunſtig Jaargetyde, tot een Tocht, die onlangs bykans doodlyk geweest was voor een der afgematte Gidſen van Luitenant RYE. 't Was in November

(*) In eene *Vergelykende Tafel van de voornaamſte Bergen in de Oude en Nieuwe Wereld*, welke wy, met een keurig *Kaartje*, in onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* VI D. 2de St. bl. 305, geplaatst hebben, vinden wy den *Piek* van *Teneriffe* op *negentienhonderd* Franſche roeden boven het oppervlak der Zee.

Digitized by Google

ber dat Lord MACARTNEY te *Teneriffe* kwam. —— Geen gedeelte des Jaars ſchynt geſchikt ter beklimming van deezen Bergtop, dan de maanden *July* en *Augustus*; de eenige maanden, in welken het *Zuikerbrood* vry is van ſneeuw: en zal deeze wydvermaarde Berg nooit wel waargenomen, naauwkeurig gemeeten en beſchreeven, worden, dan naa een bedaard Wysgeerig onderzoek, in dat Jaargetyde, 't welk eene lange ondervinding den Inwoonderen deezes Eilands geleerd heeft, dat het veiligſte en beſte is toe zulk eene onderneeming.

LEEVENSBERIGT VAN DEN HEERE BROOK TAYLOR, L. L. L. F. R. S., *en voor eenigen tyd Secretaris van de Koninglyke Societeit.*

„ Nimmer zyn de *Engelſchen*, een Volk zo voorbeeldlyk in Letterverdienſten te vereeren en te beloonen, agterlyk in de opgave der Leevensbeſchryvingen „ van uitſteekende Mannen, die ten eenigen tyde onder „ hun opſtonden en uitblonken. Dr. BROOK TAYLOR, „ nogthans, die, in den aanvang deezer Eeuwe, bloeide, een Tydgenoot en Vriend van KEIL, HALLEY en „ NEWTON, die nevens hun de Natuur- en Wiskunst beoefende, en de Wysbegeerte des laatstgemelden by den „ Buitenlander bekend maakte, dezelve verdedigde tegen „ LEIBNITZ en de BERNOUILLES, die de hoogvliegende „ Bovennatuurkunde van MALEBRANCHE beſtreedt, en „ zich aankantte tegen de groovere ſtellingen der *Duitſcheren*, is der kennisneeming van de *Engelſche* Leevensbeſchryveren ontgaan. Mismoedigd mogelyk door „ de bezwaarlykheid om de noodige beſcheiden tot bouwſtoffen in te winnen, hebben zy meer dan eene halve „ Eeuw laaten verloopen, zonder iets toe te brengen „ om den Naam en het Character diens Mans voor de „ vergetelniſſe te bewaaren, en het overgelaaten aan de „ Gedenktekens, die hy in zyne Schriften voor zichzelven heeft opgerigt. WILLIAM STEWARD, *Esq.* door „ zommige *Franſche Academisten*, vóór omtrent drie jaaren, aangezogt om eenige naaſpeuringen ten opzigte „ van deezen Wiskundigen te werk te ſtellen, heeft de „ Kleinzoon van Dr. TAYLOR, Sir WILLIAM YOUNG, „ *Bart.* F. R. S. A. S. S., daaraan wel willen voldoen,

Digitized by Google

„ doen, en eene Leevensſchets zyns Grootvaders gegeeven, geplaatst voor een Naakomend Werk diens Geleerden, getyteld: *Contemplatio Philoſophica*, ten deezen jaare te *Londen* gedrukt, maar niet uitgegeeven; „ daar 'er ſlegts honderd afdrukken, voor Vrienden geſchikt, in weezen zyn. De Schryvers van *the Monthly Review*, één deezer gekreegen en geleezen hebbende, lieten niet na, in hun *Maandwerk*, het hunne toe te brengen tot het nader bekend maaken van deezen hunnen gedagteniswaardigen Landgenoot, en zullen wy „ geenen ondank, zo wy vertrouwen, by onze *Nederlandſche* Leezeren behaalen, met een Man, die als een „ eerst Licht der opluikende Weetenſchappen, in 't begin „ deezer Eeuwe, ſcheen, ook by hun te doen kennen, „ en deezer Leevensſchetze, uit het gezegde *Engelſche* „ *Maandwerk* ontleend, onder onze Leevensbeſchryvingen eene welverdiende plaats in te ruimen."

* * * * *

Dr. BROOK TAYLOR werd den achttienden van Oogstmaand des Jaars MDCLXXXV, te *Edmonton*, gebooren. Hy was de Zoon van JOHN TAYLOR, *Esq.* van *Bifronshouſe*, in *Kent*, verwekt by OLIVIA, Dogter van Sir NICHOLAS TEMPEST, van *Durham*, *Baronet*. Zyn Grootvader, NATHANIEL TAYLOR, was een dier *Puriteinen*, dien CROMWELL geſchikt oordeelde, by eenen Brieve, gedagtekend veertien Juny MDCLIII, te verkiezen, om het Landſchap *Bedfort* in het Parlement te vertegenwoordigen.

Het Character des Vaders van onzen Dr. TAYLOR hadt niet weinig van de ſtugge ſtyfheid zyner Voorvaderen overgeërfd, veroorzaakt door de geestgeſteltenis der tyden, waar in zy leefden: aan deeze oorzaak kent de Zoon de onmin toe, welke zomtyds tusſchen hem en zyn Vader rees. Des ouden TAYLOR's grommige geäartheid werd, egter, gelenigd door de verzagtende toonen der Muzyk; en de bekwaamſte Meesters in die kunst, ten dien dage, werden als welkome gasten in diens huis ontvangen. Zyn Zoon werd, zo wel door zyn natuurlyken trek, als door de geſteltenis zyns Vaders, dien hy door alle mogelyke middelen wenschte op hem wel te vrede te maaken, aangezet, om zich byzonder op de Muzyk toe te leggen, en hy vorderde, reeds zeer vroeg, daar in op eene

Digitized by Google

uitſteekende wyze. In een groot Familieſtuk wordt hy, dertien jaaren oud zynde, vertoond, zittende te midden van zyne Broeders en Zusters, welker twee oudſte, OLIVIA en MARIA, hem met een Lauwertak bekranſen, ten teken van onderlinge liefde en eensgezindheid.

By de Muzyk voegde hy eene andere Kunst, waar in hy desgelyks uitmuntte. „ Zyne Tekeningen en Schilderyen," (op dat wy hier de eigene woorden zyns Kleinzoons bezigen) „ in onze Familie bewaard, vorderen de „ verſchooningen niet, wegens misſlagen of onvolmaaktheden, met welke wy de Werkſtukken, zelfs van de uitſteekendſte Dilettanti, beſchouwen. —— Zy kunnen „ den toets der beoordeeling van Kunſtenaaren zelve verdraagen, en die der eerſte Vernuften in het behandelen „ van Tekenpen en Penceel."

Schoon de jonge Heer TAYLOR dus reeds vroeg in Muzyk en Tekenkunst uitſtak, werd zyne geheele aandagt niet bezig gehouden door deeze zo veel betoverings in zich hebbende Kunſten. Zyne Taalgeleerde Opvoeding ontving hy aan 's Vaders huis, onder 't opzigt van eenen byzonderen Leermeester. Zo groot waren zyne vorderingen in de gewoone takken der Taalgeleerdheid en der Wiskunde, dat hy, vyftien jaaren bereikt hebbende, bekwaam geoordeeld wierd om na de Hoogeſchool te gaan.

Met den Jaare MDCCI betradt hy die van *Cambridge*. 't Was ten dien dage, dat de Wiskundige Weetenſchappen meer byzonder de aandagt der Hoogeſchoole trokken; en de voorbeelden van uitmuntenheid in de Geleerde Wereld, ontſtaande uit dien tak der Weetenſchappen, wekten de opmerking, en prikkelden den yverzugt, van elk Jongeling, met talenten en werkzaamheid begaafd. Wy mogen vaſtſtellen, dat TAYLOR, van het uur af dat hy te *Cambridge* in *St. John's* Collegie den voet zette, den weg opſloeg welken een MACHIN, een KEIL, en bovenal een NEWTON, voor 's Menſchen verſtandsbeoefening geopend hadt, als ſtrekkende tot het doen van ontdekkingen in het Hemel-ſtelzel. Dat hy zich vroegtyds op deeze Studien bevlytigde, en onafgebrooken daar in volhardde, mag men opmaaken uit de gemeenzaamheid en vriendſchap, waar mede die uitſteekende Mannen hem vroeg vereerden, als mede uit de verbaazende vorderingen, welke hy maakte in hunne meestgeliefde Weetenſchap.

In den Jaare MDCCVIII ſchreef hy zyne Verhandeling, *over het Middelpunt der Slingering*, eenige jaaren laater in de *Phi-*

Digitized by Google

Philosophical Transactions gedrukt. In 't volgend jaar verkreeg hy de Waardigheid van *Batchelor* in de Regten. In 't Jaar MDCCXII werd hy tot Lid van de Koninglyke Societeit verkooren. In deezen tusschentyd hieldt hy Briefwisseling met den Hoogleeraar KEIL, over verscheide der afgetrokkenste Onderwerpen in de Wiskunde. Zyn Kleinzoon berigt ons, dat hy een Brief bezit, gedagtekend in het Jaar MDCCXII, gerigt aan den Heer MACHIN, behelzende eene *breedvoerige Oplossing van* KEPLER's *Voorstel*, en aanwyzende welk een gebruik van die Oplossing kan gemaakt worden. Ten deezen jaare boodt hy drie onderscheide Verhandelingen der Koninglyke Societeit aan, een *over de Opklimming des Waters tusschen twee glazen oppervlakten*; een tweede, *over het Middelpunt der Slingeringe*; en een derde, *over de Beweeging van een gespannen Snaar*. Het blykt uit zyne Briefwisseling met KEIL, dat hy, in den Jaare MDCCXIII, een Geschrift over zyne geliefde uitspanning, de *Muzyk*, aanboodt; doch dit is in de *Philosophical Transactions* niet bewaard.

Dit zyn eenige der geleerde Voortbrengzelen van den Heer TAYLOR, omtrent dit tydperk; dan zyn Leevensbeschryver bekent, niet in staat te zyn om den verscheiden en onvermoeiden arbeid van TAYLOR's vrugtbaaren geest op te tellen.

Zyne boven allen uitsteekende vordering in die takken van Weetenschap, welke toenmaals de aandagt der Koninglyke Societeit meest trokken, en in geschillen met Buitenlandsche Academien inwikkelden, prees hem by de voornaamste Leden aan, en werd hy, in 't Jaar MDCCXIV, tot Secretaris van dezelve aangesteld. In dit jaar beklom hy te *Cambridge* den trap van Doctor in de Regten. Omtrent deezen tyd stelde hy Sir HANS SLOANE ter hand, een *Verslag van eenige keurige Proefneemingen, betrekkelyk tot den Zeilsteen*; 't welk, egter, niet, dan naa 't verloop van eenige jaaren, overgeleverd, werd aan de Societeit, en in de *Transactions* geplaatst.

Onvermoeid was zyne bevlytiging in die Weetenschappen, tot welke zyne geneigdheid overhelde; want wy vinden, dat hy, in 't Jaar MDCCXV, in 't Latyn, zyn *Methodus Incrementorum* in 't licht gaf; als mede eene keurlyke Proeve, in de *Philosophical Transactions* bewaard, getyteld: *Verslag van eene Proeve, ter ontdekking van de Wetten der Aantrekking van den Zeilsteen*; als mede eene Verhandeling, welbekend by de Wiskundigen, en hooge-

geſchat by de bevoegdſte Regters, *over de Beginzelen der Rechtlynige Perſpectief.* In 't zelfde jaar (zo groot waren zyne bewonderenswaardige Talenten, en zo geſchikt om zich naar onderſcheidene Onderwerpen te voegen) hieldt hy een Twistgeſchrift met den Graave RAYMONT DE MONTMORT, over de *Stellingen* van MALEBRANCHE, 't welk te wege bragt, dat hy met naame genoemd wordt in de Lofreden, by de *Franſche Academie* uitgeſprooken, over den dood van dien uitſteekenden Bovennatuurkundigen.

De Nieuwe Wysbegeerte van NEWTON, gelyk dezelve toen genaamd werd, trok de aandagt der Wiskundigen en Wysgeeren binnen en buiten 's Lands. Te *Parys* ſtondt dezelve in de hoogſte agting, en de Wysgeeren, te dier Stede, verlangden den geleerden Secretaris van de Koninglyke Societeit in perſoon te kennen, als wiens verdienſten zo algemeen erkend werden, en die zich beroemd gemaakt hadt in het *Leibnitziaanſche*, of *Duitſche*, geſchil, ten dien dage. —— In gevolge van veele dringende uitnoodigingen, beſloot Dr. TAYLOR zyne Vrienden te *Parys*, in 't Jaar MDCCXVI, te bezoeken. *Hy* werd met alle mogelyke blyken van genegenheid en hoogagting ontvangen, en hadt veelvuldige gelegenheden om de trekken ten toon te ſpreiden, die hem deeden kennen voor een Geleerden in 't algemeen, voor een diepdenkend Wiskundigen, en teffens een Heer van fatzoen. Zyn gezelſchap werd gezogt, door allen, die eene geſtelteniſ bezaten, om de aangenaamheden des gezelligen leevens te ſmaaken, of begaafdheden, om daar aan iets toe te brengen. Behalven de Wiskundigen, tot welken *hy* altoos den vryen toegang hadt, werd hy ingeleid by den Lord BOLINGBROKE, den Graaf DE CAYLUS, en den Biſchop BOSSUET. „ Hy nam door zyn eerſte voorkomen in; „ hy behaagde, bekend geworden, langs hoe meer; en „ de gunſtige indrukken, welke hy maakte door zyn Ver„ nuft en Bekwaamheden, bevestigde hy, in verderen „ ommegang, door de hem eigene hoedanigheden van „ Goedwilligheid en Braafheid." — Uit eenige Brieven van BOLINGBROKE blykt, in hoe hoog eene agting hy ſtondt by zyne Lordſchap; en hoe zy door banden van vriendſchap aan elkander gehegt waren. —— Onder de Dames, die Dr. TAYLOR met eene byzondere hoogagting vereerden, mogen wy noemen MARCILLY DE VILLETTE en

Miſſ

Miſſ BRUNTON, de ſchoone en kundige Nigt van Sir ISAAK NEWTON.

Reeds vroeg, in 't Jaar MDCCXVII, keerde hy weder na *Londen*, en ſtelde drie Verhandelingen op, die der Koninglyke Societeit aangeboden, en in het XXXIte Deel der *Transactions* uitgegeeven, werden. —— Omtrent deezen tyd hadt zyne vlytige Letteroefening zyne gezondheid in eene merklyke maate verzwakt, en hy vondt zich genoodzaakt, ter uitſpanning en beterſchap, na *Aken* te gaan. —— Zyne begeerte zich uitſtrekkende om zyne aandagt meer te vestigen op Onderwerpen van eenen Zedelyken en Godsdienſtigen aart, lag hy zyne post, als Secretaris van de Koninglyke Societeit, neder, in den Jaare MDCCXVIII.

In *Engeland*, met den Jaare MDCCXIX, wedergekeerd, lag hy zich toe op Onderwerpen, zeer verſchillende van die, welke zyne gedagten bezig gehouden hadden in zyn vroeger leeftyd. Onder Dr. TAYLOR's Papieren, van deezen tyd, vondt zyn Kleinzoon brokken eener *Verhandelinge over de Joodſche Offeranden*; en eene vry breedvoerige *Verhandeling over de geoorlofdheid van Bloed te eeten*. Nogthans liet hy de vroegere voorwerpen zyner Studien niet geheel vaaren; maar beſteedde zyne ſnipperuuren in Weetenſchap met Kunst te paaren: met dit oogmerk herzag en verbeterde hy zyne Verhandeling *over de Rechtlynige Perſpectief*. Tekenen bleef zyn geliefde uitſpanning tot het einde zyns leevens; en het is niet onwaarſchynlyk, dat dit dierbaar leeven verkort werd door het geſtadig zitten, 't welk deeze uitſpanning, zyne ernſtiger Letteroefeningen vervangende, medebragt.

„ Hy tekende met veel naauwkeurigheids en ſchoon-
„ heids. Landſchappen hadden by hem den voorrang.
„ Zyne oorſpronglyke Landſchappen zyn meest gekleurd
„ met Waterverwen, doch met al de rykheid en ſterk-
„ te van Olieverwen. Zy hebben een kragt van kleur,
„ een losheid van behandeling, eene verſcheidenheid van
„ grondvlakten en afſtanden, eene ſtipte inagtneeming
„ van alle deelen der Perſpectief, die alle Kenners, welke
„ deeze Stukjes gezien hebben, bewonderen. Eenige
„ dier Stukjes zyn *Compoſitie* (Zamenſtelling) andere naar
„ de Natuur, en het algemeene kenmerk van de uitwer-
„ king, welke zy baaren, mag dus omſchreeven worden,
„ dat de ſtoute voorgronden van SALVATOR ROSA agter-
„ waards deinzen door eene opeenvolging van afſtanden,

Digitized by Google

„ en verzagt worden door de zagtsmeltende eenstemmig-
„ heid, die de Stukken van GASPAR POUSSIN onderschei-
„ den. De kleine Beelden, die de Landschappen stof-
„ feeren, zouden het penseel van den netten NICHOLAS
„ geene oneere aangedaan hebben."

Het Werk van Dr. TAYLOR, *over de Regtlynige Perspectief*, werd berispt door den Heer BERNOUILLI, in eene Verhandeling, geplaatst in de *Acten van Leipzich*, „ als te
„ afgetrokken voor allen, en als onverstaanbaar voor Kun-
„ stenaars, voor welke het in 't byzonder geschreeven
„ was." Men moet bekennen, dat dit uitstekend Werk, (want dien bynaam verdient hetzelve,) niet berekend was voor 't peil der Tekenaaren en Schilders in 't algemeen; maar het werd hooggeschat by de Wiskundigen. — Drie Uitgaven zyn er van voorhanden; het is thans schaars te bekomen, en eene nieuwe Uitgave daar van, naar de laatste en beste, zou een aangenaam geschenk weezen. Mr. KIRBY heeft, nogthans, dit Werk duidelyker, en voor allen geschikter, gemaakt, in zyne Verhandeling, getyteld: B. TAYLOR's *Perspective made easy*; en dit Boek, de Beginzels van het oorspronglyk Werk ontvouwende en opheldérende, is het Handboek der Kunstenaaren geworden. Dr. TAYLOR werd moedig over den haatlyken aanval van BERNOUILLI, en gaf eene Verdediging op de Tegenwerpingen van J. BERNOUILLI, in het XXXste Deel van de *Philosophical Transactions*. Dit geleerd Geschil werd met niet weinig hevigheids voortgezet. Wy hebben geen reden, om te twyfelen aan Dr. TAYLOR's eischen op de onbetwiste ontdekking der Wyze, door hem beschreeven, schoon hy de oorspronglyke Vinder niet is. De wyze was lang te voren gemeen gemaakt door GUIDO UBALDI, in diens *Perspectief*, te *Pesaro*, in den Jaare MDC gedrukt, waar dezelve zeer klaar wordt voorgesteld, bevestigd door schoone betoogingen, en daadlyk toegepast op de kunst, om Schermen voor het Tooneel te tekenen (*).

Omtrent het einde des Jaars MDCCXX, aanvaarde Dr. TAYLOR de uitnoodiging van Lord BOLINGBROKE, om eenigen tyd te *la Source* door te brengen, een Landgoed niet verre van *Orleans*, 't geen zyne Lordschap be-

(*) Zie Dr. WILSON's *Appendix to* ROBIN's *Mathematical Tracts*, Vol. II. p. 322.

bezat, uit regt zyner Huisvrouwe de Weduwe van den Markgraaf DE VILLETTE, Neef van Madame DE MAINTENON. Geduurende zyn verblyf op dit heerlyke Landgoed, bevestigde en bekragtigde hy de vriendschap met de edele Eigenaars, die zo lang zy leefden duurde.

In het volgend jaar keerde hy na *Engeland* te rug, en gaf het laatste Stuk uit, 't welk met zyn naam voorkomt in de *Philosophical Transactions*; het behelsde eene *Proeve, om de maate van Uitzetting van Vogt in den Thermometer, ten aanziene van den Graad der Hette, te bepaalen.*

Dr. TAYLOR trouwde, in den Jaare MDCCXXI, aan Miss BRIDGES, van *Wallington*, in het Landschap van *Surrey*, eene jonge Juffrouw van eene goede Familie; doch van geringe middelen. Deeze Egtverbintenis veroorzaakte een vriendschapsbreuke met zyn Vader, wiens toestemming hy daar toe niet hadt kunnen verwerven. De dood van deeze zyne Egtgenoote, in den Jaare MDCCXXV, en die van een Zoon, welken de Ouders aanzagen als een voorteken en een onderpand eener verzoening met den ouden Heer TAYLOR, en die het daadlyk was, trof Dr. TAYLOR op het diepste.

De twee volgende jaaren bragt Dr. TAYLOR door by zyn Vader, te *Bifrons*, „ waar de Muzykpartyen, „ zo zeer in zyn smaak vallende, zo overeenkomende „ met zyne vroege geneigdheid, en de minzaame bejegening „ gen eens talryken Gezins, eenen beminnelyken Broe„ der verwelkomende, die zo lang, door 's Vaders op„ gevatten wrok, als vreemd geweest was, niet alleen „ zyne zorgen lenigden, maar in 't einde hem overhaal„ den tot het verblyf op 't land, en om in den schoot „ des Huislyken leevens zyn geluk te zoeken."

Met den Jaare MDCCXXVI tradt hy in eene nieuwe Verbintenis, en trouwde, onder de volkomene goedkeuring van zynen Vader en Familie, SABETTA, Dogter van JOHN SAWBRIDGE, *Esq.* van *Olanting*, in *Kent*. By den dood zyns Vaders, in den Jaare MDCCXXIX, volgde hy deezen in 't bezit des Familiegoeds *Bifrons*. Eén jaar daar na, verloor hy zyne tweede Egtgenoote in het Kraambedde. De Dogter, naa welker verlossing dit hem zeer bedroevend voorval plaats greep, was de Moeder van Sir WILLIAM YOUNG, aan wien wy de Gedenkschriften zyns Grootvaders, uit welke wy dit Leevensverslag ontleenden, te danken hebben.

Digitized by Google

In den tusschentyd van de Jaaren MDCCXXI en MDCCXXX vinden wy geen Geschrift van Dr. BROOK TAYLOR in de *Philosophical Transactions*, en gaf hy, in dat tydsverloop, geen Werk, hoegenaamd, uit. Zyn Leevensbeschryver heeft geen spooren van Letterarbeid, in dit tydvak, gevonden, dan eene *Verhandeling over de Logarithmen*, die overgegeeven was aan zyn Vriend Lord PAISLEY (naderhand ABERCORN), om ter Drukpersse vervaardigd te worden; doch, waarschynlyk, is dezelve nooit gedrukt.

Zyne gezondheid was thans zeer verzwakt; uitspanning werd hem noodzaaklyk; en nieuw aangegaane verbintenisſen trokken hem af van de hebbelykheid dier gezette Letteroefeningen, welke het voorgaande gedeelte zyns leevens kenmerkte, en veel toebragten tot het verkorten van 't zelve. Gelukkig in den gezelligen kring van huislyk genot, en zich tot bezigheid of verlustiging, zo de omstandigheden medebragten, bepaalende, nam zyne bevlytiging, en het staan na Lettereere, af. Niet lang overleefde hy het verlies zyner tweede Egtgenoote, en zyne volgende dagen waren dagen van toeneemende zwakheid en kommer.

De Proeve, getyteld: *Contemplatio Philosophica*, thans in 't licht gegeeven, schynt omtrent deezen tyd geschreeven, en naastdenklyk met oogmerk, om zyn geest af te trekken van smertende herinneringen. Dezelve is de pooging van een kloek verstand, en een merkwaardig voorbeeld van den bondigen redeneertrant eens Wysgeers, toegepast op Bovennatuurkunde. Maar de slag hadt zyn hart eene te diepe wonde toegebragt, dan dat de Studie hem meer dan eene verligting voor een tyd kon bezorgen. Het hulpmiddel zelve was naadeelig, en het gezette denken verhaastte het afneemen van zyne gezondheid. Zyne Vrienden wilden hem alle hulpe bieden. Lord BOLINGBROKE drong zyne vertroostingen aan, en zogt zyns Vriends ziel de droefheid, over 't gemis zyns Huislyken genoegens, te doen vergeeten, door de aangenaamheden der vriendschap, te *Dawley*; hy deedt het met eene bezorgdheid, die de tederheid van het hart deezes Staatsmans in een onbetwistbaar licht stelt.

De oplettenheid en dienſten zyner Vrienden konden, egter, de nadering van 's Mans ontbinding niet beletten. Zyne tweede Egtgenoote weinig meer dan één jaar overleefd hebbende, stierf Dr. TAYLOR op den negen en twin-

tig-

Digitized by Google

tigſten van Wintermaand, des Jaars MDCCXXXI, in het zes en veertigſte jaar zyns Ouderdoms. Hy werd begraaven op het Kerkhof van *St. Ann's Soho*. — „ Ik ben," ſchryft zyn Kleinzoon, „ ontheeven van de moeite, om „ deeze Leevensſchets te beſluiten met eene breede op„ gave van 's Mans Character — daar hy, in den uitge„ ſtrektſten zin, de pligten, betrekkelyk tot elken Leevens„ ſtand, waarin hy zich bevondt, volbragt, wyzen zy„ ne eigene Schriften, en de Schriften der geenen, die „ hem best kenden, uit, dat hy *een zeer goed Christen*, „ *een braaf Heer, en een Geleerde*, was!"

DE OMWENTELING DER BEGRIPPEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Wie zich gewent om zyne Begrippen, op verſchillende tyden, over dezelfde of ſoortgelyke voorwerpen te vergelyken, kan niet naalaaten te ontdekken, hoe, by veelvuldige gelegenheden, zyne Begrippen omwentelen, en de onbeſtendigheid van 't menschlyk oordeel. Met één woord, alles ſchynt by de Menſchen der veranderinge ten doel te ſtaan. Onze begeerten zelve kwynen van verlangen, op den eenen tyd, na 't geen, op eenen anderen, dezelve tegenſtaat; onze ſmaak, onze geliefde uitſpanningen, verwisſelen bykans ten allen dage. Het nuttige en noodzaaklyke wordt nutloos en overtollig als men nieuw licht van ondervinding verkrygt, of eene nieuwe wyze van beſchouwing aanneemt; dat, het geen ten eenigen tyde redelyk was, wordt ongerymd, en de veronderſtelde ongerymdheid zelve wordt, by eene volkomener kennis, aangenomen als redelyk en waar: ja zelfs regt en onregt verwisſelen niet zelden by ons van party, en wy verheugen ons op den eenen tyd over een daad, welke wy ons op eenen anderen met al de bitterheid van knaagend naaberouw zouden herinnerd hebben.

Wat my betreft, ik beken, dat 'er eenige Staatkundige vooroordeelen zyn, welke ik ten eenigen dage myn pligt agtte met myn leeven te verdeedigen, en die ik thans begryp, als een goed Burger, te moeten wraaken: en ten opzigte van zaaken, die zommigen van nog hooger belang zullen keuren, heb ik, naa ryp beraad, eenige ryke vooruitzigten van voordeel en eer laaten vaaren, om dat myne ziel met ſchrik opkwam tegen het denkbeeld, van Gevoelens voort te planten, welker in twyfel trekken ik voorheen als Godslasterlyk zou aangezien hebben.

Weinig diepdenkende ſtyfzinnigheid moge misſchien ſmaalen op deeze onſtandvastigheid van geest; doch ik ben by my zel-

Digitized by Google

zelven bewust, dat ik geenzins byzonder ben in dit opzigt; en dat de eenige Perſoonen, die nimmer van gevoelens verwisſelen, de zodanigen zyn, die nooit uit zich zelven denken, en geen kragts van geest genoeg bezitten, om 't geen hun wordt voorgeſteld in twyfel te trekken. Want wie, die ſlegts naagaat, hoe veele vooroordeelen ingeboezemd worden —— (immers, elk gevoelen, 't zy waar of valſch, is een vooroordeel, ten opzigte van 't verſtand des geenen, die 't zelve, zonder voorafgaand onderzoek, omhelst, of aanneemt, eer het verſtand in ſtaat is om 't zelve te begrypen,) wie, zeg ik, die ſlegts naagaat de veelvuldige vooroordeelen, welke ingeboezemd worden in de kindſchheid, vóór dat het redelyk vermogen kragt heeft, en agtſlaat op de overhelling tot begrippen, welke eene vroege inboezeming niet kan naalaaten voort te brengen, zal zich verwonderen, dat het menſchlyk oordeel, wanneer het moeds genoeg krygt om de leidbanden te verbreeken, wanneer het, aangeprikkeld door de liefde tot de waarheid, de oude naauwgezette grenzen overſchreedt, en zich in 't veld des onderzoeks durft begeeven, een tweevouwdigen arbeid vindt, in begrippen af te ſlaan en aan te neemen?

En is dit de éénige oorſprong niet van die zo menigmaal opgemerkte verſcheidenheid van Begrippen, op verſchillende tyden, zelfs by menſchen van geenen weifelagtigen, maar ſtandvastigen, aart. Bykans elk verſtandlyk, zo wel als zigtbaar, voorwerp, heeft zo veele zyden, dat het bykans onmogelyk is hetzelve niet uit de verſchillende oogpunten te beſchouwen, waarin het, op onderſcheide tyden, onzer beſpiegeling wordt voorgeſteld. Om kort te gaan, het zou zomtyds eer een bewys weezen van de grilligheid, dan van de ſtandvastigheid, onzes oordeels, indien wy alle die zyden met dezelfde welgevalligheid aanſchouwden.

Wat werken van Smaak inzonderheid aanbelangt, hoe verſchillend zyn de gezigtpunten, uit welke wy ze kunnen waarneemen. De ſpaarzaame Oeconomist kan ze aanmerken als overtolligheden, en, uit dien hoofde, ze veroordeelen, als behoorende tot de artykelen van den Staat ſchadelyke weelde; terwyl de Man, met uitgebreider Koopmansbegrippen, in tegendeel, ſpreekende volgens daadlyke ondervinding, die de eerstgemelde niet kan hebben, dezelve in top verheft, als bykomende bronnen van Volksrykdom. De Man van fraaijen en verfynden ſmaak kan alleen denken aan den glans van vernuft, welken zy ten toon ſpreiden, en het vermaak, 't geen derzelver beſchouwing verſchaft: daar hy, aan wien de Natuur deeze kieſche gewaarwordingen geweigerd heeft, den tyd, daar aan beſteed, aanmerkt, als verkwist aan voorwerpen van geen aanbelang voor de Maatſchappy, en een Timmerman of Metzelaar aanziet, als meer aanmoedigens waardig dan de grootſte Vernuften; de Geſchiedkundige, gewoon uit een zedelyk oogpunt

op

op te merken, zal, als hy gadeslaat de tydperken, op welken zy meest aangemoedigd zyn in de onderscheide Ryken des aardbodems, overhellen, om ze te beschouwen als kwaadspellende tekens van Volksbederf, en verbastering van Vaderlandliefde; terwyl de Staatkundige Wysgeer, in tegendeel, wanneer hy van daaden tot derzelver oorsprongen opklimt, ontdekt, dat ze een rechtstreeks tegenovergestelde strekking hebben; vermende voor een tyd een bolwerk tegen de overstrooming van Losbandigheid, maar al te gereed inbreekende in een Staat, welks overvloed en beschaafdheid een genoegzaame hoogte bereikt hebben tot deszelfs verbetering. Werken van Smaak neemen alsdan, zyns bedunkens, een gedeelte in van dien tyd en dien overvloed, welke anders zouden besteed geworden zyn in het bejag van zinnelyke vermaaken, en min loflyke uitgaven.

Schoon het waar zy, dat 'er zich geene groote waarschynlykheid opdoet, dat een en dezelfde Mensch, in den loop zyns leevens, onder den invloed zal staan van de voor- of naadeelen, beurtelings gehegt aan *alle* deeze byzondere Characters, is het, nogthans, blykbaar, dat de omstandigheden zodanig kunnen zamenloopen, dat verbintenis, leevenswyze, en de onderscheide trappen van verstandlyke vordering, hem eenig byzonder voorwerp, op verschillende tyden, in *veele* van deeze verscheide gezigtpunten vertoonen.

Geeven wy, eindelyk, agt op de ongemaklykheid van een staat van twyfeling, en daar uit volgende vaardigheid van 's Menschen geest, om een beslissend oordeel te vellen, dan zullen wy ons niet verwonderen over de wydverschillende oordeelvellingen, welke dezelfde Mensch, op onderscheide tyden, strykt over 't zelfde voorwerp; niet om dat hetzelfde voorafgaande niet altoos tot dezelfde besluiten opleidt; maar om dat de ziel niet altyd dezelfde gelegenheid heeft, om het voorwerp in dezelfde uitgestrektheid te beschouwen.

STERK VOORBEELD VAN GODSDIENSTIG BEDROG.

(*Uit het Engelsch.*)

Onder de veelvuldige voorbeelden van Kunstenaary in den Godsdienst, waar door belangzoekende Bedriegers het onkundig en ligtgeloovig gedeelte des Menschdoms bedot hebben, zyn 'er weinig opmerkenswaardiger, dan het geen, tot den huidigen dag, voorhanden is te *Achmin*, eene groote Stad in *Opper-Egypte*, aan den Oostlyken Oever van den *Nyl*.

Te dier Stede wordt een Slang vereerd, en strekt ten Wonder van het Land rondsomme. Het schynt, dat, omtrent eene Eeuw geleden, een Godsdienstige *Turk*, SCHEILK HARIDI, geheeten, daar stierf. Hy ging onder de *Mahomethaanen* voor

een

een Heilig, die voor hem een Gedagtenis-teken oprigtten, met een kap gedekt, aan den voet van een Berg. Het Volk kwam uit alle oorden, om daar hunne gebeden uit te ſtorten. Een der Prieſteren, zyn voordeel doende met hunne ligtgeloovigheid, maakte hun diets, dat God de Ziel van SCHEILK HARIDI in het Lichaam van een Slang hadt doen vaaren. Veele niet beſchadigende Slangen worden in *Thebais* gevonden, en de Prieſter hadt een deezer geleerd, zyne ſtem te gehoorzaamen. Hy kwam met deeze Slang te voorſchyn, verbaasde het Gemeen door zyne verbaazende kunſtenaaryen, en gaf voor, alle kwaalen te geneezen. Eenige gelukkige geneezingen, aan de Natuur alleen verſchuldigd, en zomtyds aan de Verbeelding der Lyderen, zette dit bedrog vermaardheid by. Welhaast bepaalde hy zyn Slang HARIDI aan het Gedagtenis-teken, en deedt dezelve niet te voorſchyn komen, dan om Prinſen, en Perſoonen van groot aanzien, van welken hy ruime vergeldingen kon verwagten, te verpligten.

De Opvolgers van deezen Prieſter, in dezelfde beginzelen van bedriegery opgewiegd, vonden geene zwaarigheid om deeze voordeelige dwaaling te ſtaaven; zy voegden, by het algemeen geloof in de Heiligheid dier Slange, dat der Onſterflykheid. Zy hadden zelfs de ſtoutheid, om 'er openlyk eene proeve van te geeven. De Slang werd in ſtukken gehouwen, in tegenwoordigheid van den *Emir*, en twee uuren lang onder een vat geplaatst. Ten oogenblikke van het opligten des vats hadt de Prieſter de behendigheid, om een Slang, volkomen op de doorgehakte gelykende, in plaats te ſtellen. Men ſchreeuwde dit Wonderwerk uit, en de onſterflyke HARIDI verkreeg eene nieuwe maate van eerbiedbetooning.

Deeze Bedriegery ſchenkt de Slangen-Prieſters groote voordeelen. Het Volk vloeit van alle kanten toe, om by dit Graf te bidden. Indien de Slang van onder den Steen kruipt, en den Bidder nadert, ſtrekt dit hem ten teken dat zyne kwaal zal herſtellen. Men kan zich gemaklyk verbeelden, dat de Slang niet te voorſchyn komt eer 'er eene gifte gedaan zy, gevenredigd aan den Rang en den Rykdom der Bidderen.

In buitengewoone gevallen, wanneer de Zieken niet kunnen geneezen worden buiten de tegenwoordigheid der Slange, moet eene zuivere Maagd komen om dezelve te verzoeken. Zy is gedoscht in haar beste gewaad, en met bloemen bekranst. Zy zet zich in eene biddende geſtalte, en als het den Prieſteren behaagt komt de Slang uit, kruipt rondsom de jeugdige Bidſter, en rust op haar. De Maagd, vergezeld van eene groote menigte, voert het Beest in zegepraal, onder eene algemeene toejuiching, heen.

Geene redenen kunnen deeze onkundige en bygeloovige *Egyptenaars* overtuigen, dat zy bedroogen worden door eenige weinige listige Bedriegers. Zy gelooven in de Slang HARIDI zo vast als in den *Propheet*.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is wel zo, en Salomo merkt te regt op: „Dat 'er niets nieuws onder de zon is, het geen niet te voren is geweest." —— Het is zeker, dat wy, zo veele Euwen na Salomo levende, bekennen moeten, waarlyk 'er is niets nieuws onder de zonne. Dan, met dit alles, is de loop der dingen zodanig geregeld, en de Voorzienigheid beſtiert en bepaalt dezelve zo, dat 'er heden uitkomſten der dingen plaats hebben, welke gisteren nog omwonden waren in eene ſtikdonkere duisternis van verborgenheid. —— Wie zal de uitkomſten zynes levens bepalen, terwyl het beſtuur daar van is in de onzigtbare hand des Almagtigen? Wie berekent de uitkomſten der zaken, en wie regelt dezelve? Niemand heeft het beſtuur zynes levens in zyn eigene magt, noch kan de uitkomſten van hetzelve in diervoege regelen; —— of de tyd ontdekt hem iets, het geen hy ten zynen opzigte nieuw kan noemen; om dat hy 'er volſtrekt in 't minſt niet op gerekend, en geene bepaling omtrent gemaakt had. —— In dit opzigt brengt ieder dag iets anders voort; en hoe veele veranderingen van zaken zullen 'er in eene reeks van jaren voorvallen, die uitkomſten te wege brengen, welke men met den naam van nieuw beſtempelt? — Hoe veele ontdekkingen doet de mensch, wanneer hy opmerkzaam is, in zyn leeftyd niet? Hoe veele wetenswaardige zaken deelt hy der Wereld mede, die onder den rang van nieuwe dingen geplaatst worden? Hoe veel is 'er, dat de onderzoekminnende mensch ontdekt, en aan anderen mededeelt, die dikwils zouden wanen dit alles te weten, terwyl ze in den aart 'er nogthans diep onkundig van zyn? En worden dan alle deze zaken, alle deze ontdekkingen en waarnemingen, niet gerangſchikt onder de nieuwe dingen? —— Zo veel is 'er van dit alles, dat wy, bepaalde Wezens, de uitgebreidheid der zaken niet kunnen overzien; en,

Digitized by Google

uit dien hoofde, worden wy telkens verrast door uitkomſten; welke wy niet berekend hadden, en die wy ook van voren niet konden berekenen. — De volgreeks der zaken is maar aan één Wezen bekend, en dat is alwetend. — Al kon de mensch den keten, welke de oorzaken met de uitkomſten zamen verbind, van voren grootendeels berekenen, en hy miste ſlegts éénen ſchakel, was dan evenwel niet in eens het gansch verband gebroken. Eénen ſchakel had men ſlegts van dien oneindigen keten te misſen, en, zie daar, het ganſche verband van zaken was de mensch op eens geheel kwyt. — Dan, hoe oneindig veele zulke ſchakels ontbreken 'er aan den diepdenkendſten aller ſtervelingen! — Het geen de verſtandigſte van voren berekent, ſteunt al dikwils op zeer losſen grond; eene geringe omſtandigheid, van hem niet voorzien, verandert de ganſche zaak; en geheel andere uitkomſten, hemelsbreed verſchillende van die men berekend had, grypen plaats; de mensch word verrast door dezelve, en het geen gebeurt, is nieuw voor hem: dan, 'er is niets nieuws onder de zonne voor Hem, die de almagtige Vormér aller dingen is. — Hy alleen doorziet alles. — Hy voorziet de uitkomſten; om dat beide, oorzaken en uitkomſten, van hem alleen afhangen. — Hy word door geene omſtandigheden belet, of in zyne werkingen, of in zyne bepalingen, gehinderd. — Geene uitkomſten kunnen hem verraſſen; naardemaal alle de omſtandigheden van zyne beſtuuring afhangen, en de uitkomſten zo door zyne alwetenheid, als door zyne onbegrensde wysheid, bepaald zyn. — 'Er is, derhalven, niets nieuws onder de zonne, het geen niet te voren is geweest, met betrekking tot den Almagtigen, den Schepper en Beſtuurer aller dingen. — O! Welk een oneindig, welk een onbegrypelyk, Wezen moet derhalven God niet zyn! — Een Wezen, almagtig, alwys, oneindig, onbegrypelyk, in alle zyne Volmaaktheden. — Hy heeft alles voortgebragt, en 'er is geen Wezen, hoe uitgebreid in grootte, of hoe bepaald in zyne bykans onnagaanbare kleinheid, 't geen door hem niet is gevormd geworden. — Met één woord, „ de Heere heeft alles gewrogt." — Dan, hy heeft niet alleen alles voortgebragt, — zyne almagtige Vingeren hebben niet ſlegts alles gemaakt, dat 'er gemaakt is; maar door dien zelfden God word nog alles beſtuurd, het geen,

Digitized by Google

geen, Eeuwen geleden, zyne wording van hem ontvangen heeft. — Het Geheeläl, 't geen met den beginne van den tyd zyn beſtaan ontving, toen de Almagtige de dingen riep die geen beſtaan hadden, even als of zy waren, — is, zedert zyne wording, alleen door hem beſtuurd, zonder dat de God des Hemels immer daar van moede of mat wierd. — En Hy beſtuurt, beraalt en regeert, nog alle dingen, zonder dat, van het kleinſte af tot aan het grootſte, van het geringſte tot het aanzienlykſte, één enkel Wezen aan zyne Voorzienigheid kan onttrokken worden. — Zo ſtaan alle dingen onder zyne magt, en geen ding kan zich roeren of bewegen zonder zynen Wil. Hy heeft van alles vaste bepalingen gemaakt, die niet te overſchreden zyn; — bepalingen, welke nimmer feilen; want Hy doorziet beide de oorzaken en de gewrogten, — en by Hem kunnen geene toevallen plaats hebben, gelyk by eindige Wezens, Wezens van zeer bekrompe vermogens. — Aan Hem zyn alle de omſtandigheden naakt en klaar, zo in haar begin en voortgang als in haar einde. — Niets daar van ontſlipt zyne onbeperkte kennis. — Geen enkele ſchakel van dien oneindigen keten, welke 'al het geſchapene zamenbind, welke alles wat in de natuur, in het Geheeläl, ooit is gevormd geweest, nog is, of ooit wezen zal, geen enkele ſchakel van dezen keten mist Hem, of kan Hem misſen; om dat Hy zelve het verband in alle dingen gelegd, en dien grooten keten zelve gemaakt, heeft. — Zou 'er dan immer iets nieuws onder de zonne zyn — iets nieuws voor den Alwetenden? — Zou 'er iets by Hem plaats kunnen hebben, dat by kortzigtige ſtervelingen plaats heeft? — Zou aan Hem, die alle dingen weet en doorgrond, zou aan Hem heden iets bekend worden, 't geen Hy gisteren niet geweten had? — Dit zy verre!

Daar 'er niets is in deze beneden-gewesten van eene beſtendige geduurzaamheid, maar alles zeer ſpoedig verandert en verdwynt, moesten wy daar niet, als redelyk werkende Wezens, ons vertrouwen leeren afttekken van die dingen, welke ons by de uitkomst bedriegen, en de dwaasheid onzer handelingen leeren; doch dan maar eerst, wanneer 'er geen herſtel meer op is? — Arbeiden en ſlaven wy niet het meest om zaken, welke geen wezen hebben, en verwaarlozen wy niet veelal dat geen, dat wy niet verwaarlozen kunnen of mogen, dan een

Digitized by Google

koste van ons beſtendig heil? — De waereld gaat voorby, en al derzelver heerlykheid verdwynt. —— De mensch, na veel ſlaven, ſtapt, zyn rol uitgeſpeeld hebbende, van het tooneel, waarop hy verſchenen is, na eenige wendingen en draijingen gemaakt te hebben, weêr af, en hy verſchynt 'er in euwigheid niet weder op. —— Wy allen zyn ſterfelyke ſchepzelen; ons verblyf in deze beneden-gewesten, zelfs van hun, welke 'er het langst vertoeven, ons verblyf alhier is van zeer korten duur. —— Wy verzamelen, en 't geen wy hebben opgezameld laten wy aan anderen over. —— Met alle de ſchatten, welke een ryke Creſus bezit, kan hy den Dood niet omkoopen, of dat tydſtip een oogenblik vertragen op welk hy den jongſten adem moet uitblazen. De Dood is onverzettelyk, en by het Graf is geene verbidding. —— Men verzamelt, men maakt vrienden, men gaat verbintenisſen aan, maar van dat alles is 'er niets in het graf; men behoud niets over in de uure des doods. Anderen deelen onze ſchatten en goederen, als wy niet meer zyn. —— Anderen bekleeden onze plaats, nadat wy die voor hun hebben ingeruimd. —— Anderen gaan verbintenisſen aan, en zoeken in onze plaats weer nieuwe vrienden, welke zy, nadat wy zyn voortgereisd, voor ons verkiezen. —— Men beweent, men betreurt, eene wyle tyds zyne afgeſtorven vrienden, men derft in hun dikwils veeläl den besten raad, de getrouwſte vriendſchap, het vermakelykst gezelſchap, hulp in alle gevallen, by alle gelegenheden; het gemis van opregte vrienden treft vaak op de gevoeligſte wyze, en wy zien dikwils niets, 't geen ons dat verlies vergoeden kan. —— Wy betreuren hen met een hartelyk leedwezen. —— Dan de tyd en de gewoonte doen alles ſlyten, tot dat het eindelyk ook onze beurt word, en wy, even als zy, het tooneel verlaten, en weldra worden wy, en alle onze vrienden, welke wy zelve zo zeer betreurden, vergeten, en noch aan ons, noch aan hen, noch hunne, noch onze, daden niet meer gedagt. —— Dusdanig is de gemene loop der waereld, en aller waereldſche zaken. —— Ik heb Vrienden en Magen verloren, hen den laatſten ademſnik zien geven, terwyl myne ziel op dat oogenblik verſcheurd wierd, en de wonden, welke daardoor in myn hart gemaakt zyn, bloeden op dit oogenblik nog. — Treurige omſtandigheden voorwaar, die, wierden ze niet door andere gelenigd, voor het vleesch ondragelyk zyn zou-

den

Digitized by Google

den. — Wie zal zyn vriend een beter lot, een beſtendig goed, misgunnen? —— Indien we dit dan van hem vertrouwen mogen, dan ontvangen wy een vasten troostgrond, en leeren, hoe men berusten moet in de alwyze ſchikking van Hem, in wiens hand het leven aller ſtervelingen is. — Dan, nochtans treurige omſtandigheden, en treuriger naar mate de perzoon, dien men mint, met byzondere hoedanigheden begaafd en beſchonken was, die door anderen niet vergoed of vervuld kunnen worden — en nog treuriger naar gerade de betrekking, die men op denzelven gehad, en de tyd, welken men met hem geleefd heeft, grooter is, en langer geduurd heeft. — Treurige omſtandigheden voorwaar, zulk eenen te zien ſterven, in de ſtrikken des doods te zien worſtelen, — alle hoop — alle verwagting, te verliezen, van hem te zullen behouden, nog voor eenen korten tyd te mogen behouden — hem de ſtervende hand te drukken — te drukken tot op den laatſten ademſnik! — Dan, de wil des Heeren geſchiede, en Hy doe wat goed is in zyne oogen, en nuttigst voor den Sterveling!

„ 'Er is een tyd van vreugde, en een tyd van droefheid, een tyd om gebooren te worden, en een tyd van ſterven," zegt de wyze Vorst. —— Hoe groot is dikwils de vreugde, wanneer 'er een mensch gebooren word. — Dan, hoe kort zyn zoms die oogenblikken! — Vaak zyn de vooruitzigten groot, groot de verwagting, welke den Sterveling vleien. — Maar, eene geringe omſtandigheid gebeurt 'er, en, zie daar, alle verwagting, alle vooruitzigten, verdwynen, en de grootſte vreugd verandert in de bitterſte, in de treffendſte, droefheid. —— Hier is men uitgelaten in vreugde, terwyl men daar in de bitterſte droefheid gedompeld word! — Hier is het treurig klaaghuis, naast' hetzelve is het vol uitgelaten blydſchap! — Daar ligt 'er een in de banden des doods, terwyl hier een mensch geboren word! — Daar vergaat men door armoede en honger, terwyl in dat paleis de overdaad en de verkwisting hand aan hand gaan! — Hier leeft men uitſporig en uitgelaten, terwyl daar het hart in doodsangſten geklemd word! — Armen en Ryken ontmoeten daar elkanderen, de laatſten zien vaak met grooter veragting op hunnen armen natuurgenoot neder, dan op eenen hond! — Armen en Ryken ontmoeten malkanderen, de een in geſcheurde vodden gekleed, de an-

Digitized by Google

der toegetakeld in een beſpottelyk gewaad van de *mode*. — Dan, beiden zyn ze beſtemd tot een aas der wormen, beiden worden ze eerlang tot ſtof verbryzeld!

C. v. d. G.

BRIEF VAN JOH. RÔBOL, MED. DOCT., *aan de Heeren Schryvers der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*, WEGENS HET MIDDEL VAN WYLEN DR. J. J. VAN DEN BOSCH, IN DE KINDERPOKJES.

Wel Edele zeer geleerde Heeren!

Wanneer een onbekende, een Kwakzalver of Landlooper, ons een Geheim Middel tegen een of ander ongemak, al is het dat zommige Geneezingen 'er door bevorderd ſchynen, aanbied, agt men het niet, ten minſten een regtgeaart Geneesheer zal, op het voetſpoor van den grooten GAUBIUS, zig wel wagten, om 'er zonder behoorlyk onderzoek gebruik van te maaken: maar, wanneer een Man, zo beroemd door zyne uitgegeevene Schriften, als wylen de Geneesheer VAN DEN BOSCH, betuigt, een Middel tegen de wreede Kinderpokjes te hebben uitgevonden, word de Geneeskundige opmerkzaam; hy verwagt van zo een ervaaren Artz, dat dit Middel, op Therapeutiſche gronden ſteunende, aan de verwagting van BOERHAAVEN, en anderen, zal beantwoorden; te meer, wanneer hy de *Proeve over de Voorbehoeding der Kinderpokjes*, van dien zelfden Autheur, geleezen heeft.

De gemeen gemaakte Proeven van den Autheur, wiens Geneeskundige ondervinding ik hoogſchatte; de inlichtingen, die hy my in onze openhartige vriendſchappelyke Briefwiſſeling toevertrouwde; de wonderbaare, *en door* my onderzogte, Proeven, te *Alkmaar*, door wylen Dr. DU BOIS HOOLEWERFF, genomen, deeden my reikhalzen, om, by de eerſte gelegenheid, van dit Middel gebruik te maaken; dan de allergoedaartigſte Kinderpokjes, die ik zedert te behandelen had, leverden geene voorwerpen voor hetzelve op, en de daarop gevolgde ruim vier jaarige interruptie in myne practyk, benam my de gelegenheid; tot dat ik, in het voorgaande jaar, de beoeffenende Geneeskunde, alhier, weder opgevat hebbende, *reeds* in

de

Digitized by Google

de maand Mey daar toe in ſtaat geſteld wierd, volgens het nevensgaande Dagverhaal; de Aantekeningen, door my aan het Ziekbed gedaan, behelzende.

Ik agte deeze wyze van aantekening noodzaakelyk: Vooreerst, om my van alle gunſtig vooroordeel te ontdoen, en alleen aan te gaan op het geen ik dagelyks waarnam; ten anderen, om dat men in zoortgelyke Proefneemingen niet te naauwkeurig zyn kan; immers, tot het wél ſlaagen van het Middel, wierd niet alleen vereischt, dat de Inmengzels wél bereid waren, maar ook, dat hetzelve tydig en getrouw naar het Voorſchrift wierde toegediend.

Niemand agte my nogthans zo dwaas, dat ik deeze Proeve als beſliſſende zoude aanmerken; ik geeve die alleen als eene bydrage tot de geſchiedenis van dit Middel, om zo mogelyk die Geneesheeren, die, door een ongunſtig vooroordeel daar tegen ingenomen, 'er geheel geen gebruik van maaken, op te wekken, om ten minſten, uit zugt tot waarheid en behoud hunner Natuurgenooten, met ter zyde ſtellinge van alle verkeerde baatzugtige oogmerken, hetzelve te beproeven, en ook den uitſlag hunner bevinding aan het algemeen mede te deelen, om dus, uit eene reeks van Waarneemingen, de ſom te kunnen opmaaken, of ter verwerping, of ter behouding, van dit door den Autheur hooggepreezen Middel.

Indien U Ed. deeze Waarneeming uit hetzelfde oogpunt beſchouwen, zal het my aangenaam zyn, dat daaraan eene plaats in uw geagt Maandwerk vergund worde, terwyl ik met waare hoogagting ben,

Wel Edele zeer geleerde Heeren!

U. Wel Ed. Dw. Dienaar,

Utrecht,
den 30 July, 1793. JOH. RÔBOL.

Het Kind van *E. Hinger*, Muſikant, een ſchoon Meisje, bloozende van gelaat, oud vier en een half jaar, bevorens zeer gezond zynde, wierd ziek op Zondag den 15 Mey 1792 (*). Zy klaagde toen over pyn op en tuſſchen

(*) Waarſchynlyk was zy te *Haarlem* beſmet geraakt. Zy heeft de Ziekte alhier niet voortgeplant.

Digitized by Google

ſchen de ſchouders, en voor de maag, vergezeld van braaking, en een zwaaren aanval van Koorts, gelyk ook Maandag en Dingsdag. Dingsdag op den middag vertoonden zich eenige puistjes tuſſchen vel en vleesch. De Heer W. VAN DYK, een kundig Apotheker, gehaald zynde, ziende dat het Pokjes waren, verzogt, dat men een Geneesheer wilde ontbieden; doch ſchreef, op aanhouden der Ouders, het Mixtuur van den Heer VAN DEN BOSCH, voor het eerſte tydperk, voor:

℞. *Ant. Diaphor. ablut.* dr. i.
Sp. Minderer. ℥ii.
Syr. 5 rad. aper. ℥i.
Aq. Flor. Samb. ℥iv.
Sp. nitri dulc. rectif. dr. i. ß.
M.

Hier by voegde hy, om dat de tong vuil was, een weinig *pulv. Cornachinus*; doch de Moeder het Kind, uit bestwil, Karnemelk met Syroop gegeeven hebbende, volgden 'er, tot twintig reizen toe, ſterke ontlastingen.

De Heer VAN DYK eindelyk aangeſtaan hebbende, wierd ik Saturdag, den 21 Mey, de 6de dag der Ziekte, de 4de der uitbotting, by het Kind geroepen.

Ik vond het Kind zeer koortſig, met een opgezette pols, tamelyk vrolyk, en zeer preſent; het geheele ligbaam, van het hoofd tot de voeten, was met een ontelbaar getal puistjes bezet; de minſte vertoonden zig aan den hals en de borst; allen waren ze klein, doch inzonderheid op het aangezigt, alwaar ze dreigden *confluentes*, ten minſten *cohærentes*, te zullen worden; in het aangezigt en op de handen waren ze meest platagtig, met een ingedoken kuiltje; 'er was geen hoofdpyn; het aangezigt was gezwollen, ook de handen; de oogen door de zwelling der oogleden geſlooten; de tong was zuiver; de doorzwelging en ademhaaling ruim; de ſlaap weinig, woelig en ongerust; 'er was weinig eetlust; de huid was tuſſchen de Pokjes rood; op de handen, waren reeds eenige Pokjes witagtig van kleur. Ik beval, dat men het Kind, volgens Dr. VAN DEN BOSCH, by kleine teugen, veel koud water zoude laaten drinken, en lugtig dekken, (want, hoewel het in den voorgaanden nagt gedonderd had, was het nog zeer warm); nu en dan op den ſchoo-

des

Digitized by Google

der Moeder te doen zitten; geduurig frisſche lugt in het vertrek te houden; de oogleden met een ſpons, in laauw water en melk, nu en dan ververscht, gedoopt, vogtig te houden; ik ſtond het gebruik van rype Aardbeſien, Kersſen en Braamboozen, toe, als ook van Karnemelk; doch verbood de Aalbesſen, om derzelver ſcherp zuur, en het gebruik van Vleesch of Visch.

Dewyl de Ziekte, door de menigvuldige Pokjes, een ernſtig voornitzigt voor het vervolg, inzonderheid wegens de *Febris ſecundaria*, opleverde, ging ik tot het Middel van VAN DEN BOSCH over, getekend, in de *Verhandeling*, N°. 1.; doch liet het, om de jaaren van het Kind, in agttien poeijers verdeelen; en dewyl wy toen geen *Sulphur purum Antimonii* hadden, nam ik, in de plaats, de *Kermes minerale*, met het *Alcali cauſticum* bereid; de *Regulus Antim. Medicinalis* was, volgens de Utrechtſche Apotheek, met het *Sal Marin. decrepitatus*, gereed gemaakt,

℞. *Regul. Ant. Medic. probe elutriati, & tenuiſſime triti.*
Antim. diaphor. ablut. aà. dr. i.
Pulv. e chel. Cancr. comp. dr. ii.
Camphor. gr. xii.
Kerm. miner. gr. vi.
M. F. Pulv. N°. XVIII.

om 'er alle 3 uuren een met koud water te gebruiken; en verbood alle zuuren. De Ouders, veel belang in hun lief en eenig Kind ſtellende, namen aan, myn Voorſchrift getrouw in agt te neemen, dewyl ik hen, zonder dat, met het gevaar van hun Kind dreigde.

's Avonds ten half 8 uuren, had het Kind drie poeijers gebruikt, bevond zig zeer gerust en vrolyk, doch tot den ſlaap genegen; de pols was wel ſnel, doch niet hard of vol. De Pokjes, en het overige, gelyk deezen morgen; doch, na het gebruik der poeijertjes, hadt zy trek tot eeten, zo dat zy met ſmaak eenige Aardappelen gebruikte; zy had een afkeer van Braamboozen; en zy had eens ontlasting gehad.

Zondag, den 22, de 7de dag der Ziekte, de 5de der uitbotting, 's morgens ten 9 uuren.

Het Kind heeft nu zes poeijers gebruikt, heeft een redelyken nagt gehad, doch was, wakker wordende, voor

Digitized by Google

een korte poos bedwelmd; de koorts is iets zwaarder dan gisteren avond; de Pokjes zyn op het voorhoofd en aan den neus te zamen gevloeid, en geheel plat, doch wit; op de handen in het midden met kuiltjes; de huid tusschen beiden koraalrood; de tong zuiver; geen walging; geen afgang; geen kwyling; geene tekenen van *gangrenoſæ*; het aangezigt zeer gezwollen, als ook de oogleden. In den voorgaanden nagt had zy, met smaak, vier bierglaasjes met koud water gedronken; voor het overige was zy zeer vrolyk, scheen het zeer gemakkelyk te hebben, en klaagde over geen pyn. Ik beval alle 3 uuren een poeijertje in te geeven, veel koud water te drinken, de oogleden op voorgemelde wyze nat te houden, en dikwyls op den schoot te zetten.

's Avonds ten 7 uuren.

Het Kind is zeer slaaperig, en slaapt gerust, nog al wat koorts, heeft goede eetlust; de Pokjes aan de beenen, de billen en het bovenlyf, zyn opgezet, als ook in het aangezigt; op sommige plaatzen cohærent, en, daar ze confluent zyn, geheel plat, doch wit; 'er was weinig of geen dorst. Ten 7, 10, 1, 4 en 7 uuren zyn de poeijertjes gebruikt. Ik was by de toediening van het laatste tegenwoordig; dit ging met koud water zeer gemakkelyk, en gewillig. Ik beval ten 10 uuren, en eens 's nagts, en den volgenden morgen ten 7 uuren, weder te beginnen, het Kind te verschoonen, en veel koud water te drinken.

Maandag, de 8ste dag der Ziekte, de 6de der uitbotting, 's morgens ten 8 uuren.

Alles vertoont zich gunstig, de pokblaasjes zyn op eenige plaatzen ontledigd van etter, op andere met goede etter opgevuld; in het aangezigt komt het my, als ook den Heer VAN DYK, dien ik als ooggetuige verzogt had, voor, dat dezelve minder confluent zyn dan te vooren, en de *interſtitia* goed rood; de zwelling des aangezigts is iets verminderd, doch die der handen een weinig vermeerderd; 'er is zeer weinig kwyling; over het geheel weinig pislooſing, en de pis niet brandig; zedert gisteren heeft het Kind driemaal gezonden gefigureerden afgang gehad.

's Avonds ten 6 uuren.

Ten 7, 10, 1 en 4 uuren, had het Kind een poeijertje gebruikt; alles was gunstig, doch de koorts wat zwaarder,

Digitized by Google

der, hoewel my de pols wat zwak en onderdrukt voorkwam; de eetlust was goed.

Repetantur Pulveres,
Adde
Camphor. gr. xii.
Kerm. min. gr. vi.
M. F. Diviſio ut ante.

Ben beval ten 7, 10, en 's nagts, een poeijertje te gebruiken, den volgenden morgen ten 7 uuren te beginnen, en om de 3 uuren voort te gaan.

Dingsdag, de 9de dag der Ziekte, de 7de der uitbotting, 's morgens ten half 11 uuren.

Het Kind had zeer wel gerust, was eens afgeweest, doch dorſtiger dan na gewoonte; de dorst bedaarde, na het drinken van veel koud water; 'er is weinig kwyling; de Pokjes zyn vol etter; op verſcheide plaatzen van het lichaam, en in het aangezigt, ledige blaasjes; de zwelling des aangezigts is minder; de oogen zyn open en ſtaan helder; de handen zyn ſterk gezwollen, en op het aanraaken pynelyk; de tong is zuiver. Boven en bezyden den neus, en onder de oogen, beginnen de Pokjes te droogen; de koorts is vry ſterk. Ik beval veel koud water te drinken, en met de poeijertjes voort te gaan.

's Avonds ten 7 uuren.

Het Kind zit, vrolyk, lagchende, op, in het bed; de Pokjes in het aangezigt beginnen meest alle te droogen; de koorts is gering, de tong zuiver, weinig kwyling, weinig dorst; ook heeft het Kind drie goede afgangen gehad, en den geheelen dag by tuſchenpooſing goed geſlaapen; de handen zyn gezwollen; alle de Pokjes vol goede etter, en de ledige blaasjes alle droog.

Woensdag, de 10de dag der Ziekte, de 8ſte der uitbotting, 's morgens ten 7 uuren.

De nagt was een weinig ongerust geweest, doch zy had in den morgenſtond een goeden afgang gehad; de handen zyn gezwollen; de Pokjes op het aangezigt meest droog, ja eenige afgevallen; de overige beginnen beurtelings te droogen; geen koorts, de tong zuiver, weinig kwyling, de borst en keel ruim; het Kind vrolyk, gebruikt de poeijers zonder tegenmorring.

Donderdag, de 11 dag der Ziekte, de 9de der uitbotting, 's morgens ten 9 uuren.

Gis-

Digitized by Google

Gisteren avond verhinderd geweest zynde de *Lydere*ſe te bezoeken, ontving ik het volgende berigt: gisteren was zy vrolyk tot 4 uuren, kreeg toen een zwaare koorts, die tot 1 uur 's nagts duurde, waar op een geruste ſlaap volgde; geduurende die koorts was de kwyling een weinig ſterker, en tegen 1 uur kreeg zy zeven afgangen, van een redelyk gebonden, doch zeer ſtinkende, ſtoffe.

Gisteren avond, ten 4, 7 en 10 uuren, wilde het Kind geen poeijers gebruiken; doch wel deezen morgen ten 7 uuren. Ik bevinde haar zonder koorts, vrolyk *in het* bed opzittende, met goeden eeſlust. De Pokjes zyn in het aangezigt meest afgevallen, de handen zyn ſterk gezwollen en pynelyk, waarom ik eenige pokjes aldaar doorknipte, en met een ſponsje met laauw water uitbette, en beval met de overige, die ik aanwees, dit na te volgen; vermits 'er nog maar twee poeijertjes over waren,

Repetantur pulveres ultimo præſcripti.
S. Uſus idem.

Vrydag, de 12de dag der Ziekte, de 10de der uitbotting.

Alles is gunſtig; viermaal heeft het Kind afgeweest; op den voorſten vinger der linkerhand, vertoonen zich drie donkerpaarſche bloedblaasjes, welke, geopend zynde, de eene dun bloed, de twee andere een dunnen bloedigen etter, uitgaven. Ik beval met de poeijertjes voort te gaan.

Zaturdag, de 13de dag der Ziekte.

De doorgeknipte bloedblaasjes zyn droog; boven en op den neus is een etteragtige korst; verder alles droog, meest afgevallen; op de beenen zyn de Pokjes nog met etter gevuld, doch aan het droogen; zy heeft vyfmaalen afgeweest. *Pergat.*

Zondag, de 14de dag der Ziekte.

Boven en bezyden den neus is de korst nog hard; de beenen uitgezonderd is alles afgevallen; de zwelling der handen is geheel verdweenen; het Kind zonder koorts, heeft eenige taaije afgangen gehad. De poeijers zyn alle gebruikt. Heden niets voorgeſchreeven.

Maandag, de 15de dag der Ziekte.

De korst op den neus is nog vast, ik beval denzelven met boomoly te beſmeeren, en met de beenen in laauw water met zemelen te zitten. Daar meest alle de rooven

zyn

Digitized by Google

zyn afgevallen, dagt my, om de ingewanden te zuiveren, het volgende te moeten voorſchryven:

℞. *Fruct. Tamarind.*
Mann. El. dd dr. ii.
Fol. Sennæ Alex. dr. i.
Infunde L. A. feruide in aq. Comm.
Colat. ℥iv. *adde*
Sal. Mir. glaub. dr. ß.
Syr. Rub. id. ℥i.
M. D. S.

Alle twee uuren een lepelvol.

Woensdag, de 17de dag der Ziekte.

Alle de rooven, ook die op den neus, zyn afgevallen; zy heeft zeven weeke, ſlymerige en ſtinkende, afgangen gehad; daar het Kind volkomen gezond was, nam ik myn affcheid.

Terwyl ik dit ſchryve, verhaalt my de Vader, dat het Kind eenige Napokken aan de voeten gehad heeft; voor het overige is zy thans gezond. Zy heeft eenige pokputjes in het aangezigt, inzonderheid op den neus, welke, nogthans, aan haare ſchoonheid geen hinder toebrengen.

Aanmerkingen.

1. Uit deeze Waarneeming blykt, dat, onder het gebruik der Poeijers, by den Heer VAN DEN BOSCH geteekend N°. 1. (anders is 'er niets gebruikt,) de Ziekte, die uit haaren aart zeer ernſtig dreigde te zyn, in haar geheel beloop zeer verzagt is, en als een eenvoudige Huidziekte is afgeloopen; zynde de gewoone toevallen van yhoofdigheid, bezetting op de borst en in de keel, niet te voorſchyn gekomen; alleen was 'er de eerſte dagen wat koorts.

2. De ſterke ontlastingen, tot twintig reizen toe, in het tweede tydperk, zonder eenigen hinder, geeven een nieuw bewys op, dat men, de eerſte wegen vervuild zynde, in dit tydperk veilig buikzuiverende middelen kan toedienen, mits men zich van *Drastica* onthoude.

3. Eene veeljaarige ondervinding heeft my geleerd, dat, gelyk in ons geval, alles gunſtig zynde, de ingedoken kuiltjes, in het midden der Pokjes, niets kwaads beduiden; hebbende dit dikwyls by de goedaartigſte plaats.

4. De

Digitized by Google

4. De Heer VAN DEN BOSCH getuigt, by geen zyner Lyderen, de kwyling te hebben waargenoomen; hier was wel kwyling, doch weinig; wanneer men op de hoeveelheid der Pokjes acht geeft, veel minder dan gewoonelyk; waardoor dus ook de vreeze voor het ophouden deezer ontlasting, op den 10den dag, en voor deszelfs gedugte gevolgen, veel verminderde.

5. Dezelve zegt ook, dat zyn middel veel pokſtof, enkel by disſipatie, door de huid, zonder den ſtoelgang, uitdryft; doch dit heb ik niet bevonden; immers het middel heeft dagelyks afgang bevorderd, ja zelfs op de minſte kwaade tekenen, of vermeerderde koorts, volgden 'er zwaare ſtoelgangen, met verligting.

6. Volgens den Heer VAN DEN BOSCH, worden de meeste Pokjes ledig van etter, zo dat de rooven groote drooge blaazen zyn. Dit heb ik gedeeltelyk, doch niet zo algemeen, als zyn Ed. opgeeft, ondervonden; 'er zyn waarlyk, onder het gebruik van het middel, veel Pokjes te onder gebragt en verdweenen, en de *confluentes* wierden hier en daar *discretæ*.

7. De Ziekte is buitengewoon ſpoedig afgeloopen; beginnende de Pokjes reeds den 9den dag te droogen; zynde den 13den meest afgevallen.

8. Het middel is getrouw om de drie uuren gebruikt, heeft geene walging, hoegenaamd, veroorzaakt; de tong was de geheele Ziekte door zuiver, en de eetlust hield, van het begin tot het einde, tot verwondering, ſtand.

9. Hoewel 'er geen *opiata* gebruikt zyn, was de ſlaap, onder het gebruik van dit middel, allergewenscht en aangenaam.

10. Ik heb, by onze Lyderesſe, byna in het geheel geen Pok-reuk kunnen waarneemen.

11. De nuttigheid van het koude water, in groote hoeveelheid gedronken, is, dunkt my, zo blykbaar in ons geval geweest, dat ik 'er niets van zal byvoegen; ik geloof ook, dat het de hitte, door den Kampher veroorzaakt, zeer bepaald heeft.

12. Het is, dunkt my, duidelyk, dat door dit middel, by onze Lyderesſe, de zo met regt gevreesde *Febris ſecundaria* geheel is afgeſneeden; immers, de koorts op den 10den dag der Ziekte, tegen den avond beginnende, hoewel zy geen poeijertjes wilde gebruiken, maakte een vermeerderde kwyling, en zeven ſtinkende afgangen, een ein-

Digitized by Google

einde aan denzelven; ook is ze niet weder verſcheenen; en al had dit middel geene andere uitwerking, zoude men het om deeze reden alleen hoog moeten ſchatten.

13. De Heer VAN DEN BOSCH betuigt, ſlechts in één zyner Proevelingen, doch welke niet voor den 9den dag onder zyne beſtuuring geſteld wierd, Napokken te hebben vernomen, en dat in een Epidemie, welke byna allen wegrukte, welke zy aantaſtte; in ons geval, nogthans, ſchynt het, dat de gisting en uitdryving der pokſtof niet volkomen geweest is, dewyl de Lyderesſe daarna nog met Napokken is gekweld geweest, en hier en daar, inzonderheid op den neus, eenige pokputten zyn overgebleeven, die nogthans de ſchoonheid van het Meisje niet ontcieren.

OPHELDEREND BERIGT, WEGENS DE MOSKOESTROOM, OF MAALSTROOM, EEN SCHRIKLYKE DRAAIKOLK OP DE KUST VAN NOORWEGEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Op de Kust van *Noorwegen*, op de Breedte van 68 Graaden, in het Landſchap *Nordland*, in het Diſtrict van *Lofoden*, en naby het Eiland *Moskoe*, wordt een zeldzaame en hoogstgevaarlyke Maalſtroom gevonden, naar het gemelde Eiland *Moskoeſtroom* geheeten. Deszelfs geweld en bruiſchen gaan die van een Waterval te boven, en worden op eenen grooten afſtand gehoord, zonder eenige tuſſchenpoozing, uitgenomen een vierendeel tuurs alle zes uuren, dat is by de Getykentering van hoog en laag water, wanneer de ſtroomdrift ſchynt op te houden; welke korte tuſſchenpoos de eenige tyd is, dat de Viſſchers het te dier plaatze kunnen waagen; maar de beweeging begint welhaast weder; en hoe bedaard de Zee ook moge weezen, neemt dezelve allengskens toe, met zulk eene draaikragt, dat 'er alles ingezwolgen wordt wat in den kring der werking komt, en eenige uuren onder het water blyft, wanneer de brokken, door de klippen vermorſeld, weder bovendryven.

Deeze byzonderheid pleit voldingend, onder andere bewyzen, voor het tegendeel van het gevoelen, omhelsd door

door KIRCHERUS en anderen, die zich verbeelden *dat 'er* een kolk is, door den aardkloot heenloopende, en uitkomende in zeker ander gedeelte, 't welk KIRCHERUS nader durft bepaalen, want hy noemt de *Bothniſche Golf.*

Naa de naauwkeurigſte naſpeuringen, welke plaats en omſtandigheden toelaaten, is dit denkbeeld eene loutere gisſing; want deeze en drie andere, doch kleinder, Maalſtroomen, by de *Ferroe-Eilanden*, hebben geen anderen oorſprong, dan de aanloop der golven, by Vloed en Ebbe; vallende tegen een ry van klippen en banken, welke het water zo bepaalen, dat het zich nederſtort als een Waterval: hoe hooger dus de Vloed ryst, hoe dieper de val moet weezen; en de natuurlyke uitwerking hier van is een Draaikolk, welks verbaazende inzwelgende, of medevoerende, kragt genoegzaam door kleine proefneemingen blykt. Maar het geen dus is ingezwolgen, blyft niet langer op den grond dan de Eb duurt. De inzwelging houdt dan op, en de ſtroom derft alle aantrekking, en laat toe dat al het weggevoerde weder bovenkome.

De Heer JONAS RAMUS heeft van de ligging deezes Maalſtrooms de volgende beſchryving gegeeven: „ De Berg van *Helſeggen*, in *Lofoden*, ligt eene myl van het Eiland *Ver*, en tuſſchen deeze beide vindt men die groote en verſchriklyke Maalſtroom, *Moskoeſtroom* geheeten, naar het Eiland *Moskoe*, in 't midden daar van gelegen, met verſcheide omliggende Eilanden, als *Ambaaren*, een achtſte van een myl Noordwaards *Ifleſen*, *Hoeholm*, *Kieldholm*, *Suarven* en *Buckholm*. *Moskoe* ligt omtrent een achtſte van een myl Zuidwaards van het Eiland *Ver*, en tuſſchen deeze de kleine Eilanden *Otterholm*, *Flimen*, *Sandfleſen* en *Stockholm*. Tuſſchen *Lofoden* en *Moskoe* is de diepte des waters tuſſchen de 36 en 40 Vademen; doch, aan de andere zyde, na *Ver* toe, neemt de diepte af, zo dat 'er geen voeglyke doorvaart is voor een Schip, zonder gevaar van op de klippen aan ſtukken te ſtooten, zelfs by het ſtilſte weêr. Wanneer 'er Vloed is, loopt de ſtroom op tegen het land tuſſchen *Lofoden* en *Moskoe*, met eene ſchrikbaarende ſnelheid; maar het geweld van de ſterke Eb na Zee wordt naauwlyks geëvenaard door de zwaarſte en ſchriklykſte Watervallen; men hoort het geraas verſcheide mylen verre, en de Maalſtroom is van zulk eene uitgeſtrektheid en diepte, dat, wanneer een

Schip

Digitized by Google

Schip in de aantrekkingskring komt, 't zelve onvermydelyk word medegesleept, en na beneden gevoerd, daar tegen de klippen aan stukken stoot, en, als de Eb ophoudt, aan brokken weder bovenkomt. Maar deeze stonden van rust vallen alleen voor, by het veranderen van Eb en Vloed, en by stil weer; zy houden slegts een vierde van een uur aan.

„ Wanneer de Maalstroom in 't hevigst zyner werkinge is, en de woede vermeerderd door een storm, valt het gevaarlyk, dezelve tot op den afstand van een *Noorweegsche* myl te naderen. Boots, Jachten, Schepen, zyn 'er door weggesleept; zich niet op een genoegzaamen afstand houdende. Het gebeurt ook niet zeldzaam, dat Walvisschen 'er te naby komen, en in de maaling ingewikkeld worden; onmogelyk is het te beschryven, welk een geraas zy maaken, en hoe zy vrugtloos de krachten inspannen om dezelve te ontkomen. Eens waagde het een Beer, om van *Lofoden* na *Moskoe* over te zwemmen, met oogmerk om prooi te bejaagen op de Schaapen, daar weidende; in de Maalstroom geraakt, verschafte hy een spel aan de toekykers; de stroom vatte hem, en voerde het Dier na beneden, onder een schriklyk getier, 't welk tot op 't strand klonk. Groote brokken van Pynen andere Boomen, door de Maalstroom ingezwolgen, komen weder te voorschyn, aan stukken gebrooken, en dermaate verbryzeld, dat 'er de splinters by nederhangen. Dit wyst duidelyk uit, dat de bodem bestaat uit ruuwe klippen, waar deeze brokken houts heen en weder gedreeven worden. Deeze Maalstroom gaat geregeld naar de Ebbe en Vloed der Zee, en het is bestendig alle zes uuren hoog en laag water. Men vindt opgetekend, dat de *Moskoestroom*, in den Jaare MDCXLV, op den Zondag van *Sexagesima*, 's morgens vroeg, met zulk een geraas en geweld woedde, dat op het Eiland *Moskoe* de steenen van de huizen vielen."

Digitized by Google

VERSLAG DER UITVINDINGE VAN MR. JOHN BELL, OM SCHEEPSVOLK IN NOOD VAN SCHIPBREUKE TE REDDEN.

(Overgenomen uit de *Transactions of the Society, instituted at London, for the Encouragement of Arts, Manufactures, and Commerce, with the Premiums, offered in the Year* 1792, Vol. X.)

Brief van Mr. JOHN BELL, *Sergeant van het Koninglyk Regiment der Artillery, aan den Hertog van* RICHMOND.

SIR!

Begreepen hebbende, uit verscheide welgeslaagde Proefneemingen, door my gedaan, volgens een beginzel, bestemd voor Troepen, die wallen en steilten, enz. zullen beladderen, dat, indien een Schip het ongeluk trof om te stranden by vlakke of hooge gronden, *in zulk* een geval, een Bombe, met een Touw, onmiddelyk aan strand zou kunnen geworpen worden; en, door middel van eenig vlottend tuig, 'er groote reden is om te denken, dat het Volk, aan boord van 't Wrak, zichzelven veilig aan land zou kunnen haalen.

Het aantal der droevige verhaalen van veeler leeven, in die jammerlyke omstandigheden verlooren, en byzonder dat van het Oorlogschip *the Litchfield*, op de Kust van *Barbarye*, bragt my te binnen het mangel aan zulk eene soort van uitvinding, en bewoog my om een Model van dit Werktuig ter beschouwing aan de Societeit te zenden, en van u de gunst te verzoeken om het aan dezelve voor te stellen.

Indien het daar goedkeuring ontmoete, zal ik, des verzogt, met vermaak komen, en verdere opheldering geeven.

Ik ben, SIR,

Uw zeer verpligte en onderdaanige Dienaar,

JOHN BELL.

In gevolge van deezen Brief, werd de Hertog van RICHMOND verzogt, dat hy de beschikkingen zou maken,

Digitized by Google

ken, tot het doen van de vereischte Proeven, voor Gelastigden uit de Societeit, om de verdiensten van Mr. BELL's Uitvinding te toetzen. Uit een kleine Mortier, geplaatst in een Boot, op de Rivier geankerd, omtrent zeshonderd voeten van den oever, werd een gelaaden Bombe (*) op 't land geworpen. Aan de Bombe was een Touw vastgemaakt, welks eene einde aan boord van de Boot bleef; en de Bombe, omtrent driehonderd voeten in 't land vallende, begroef zich omtrent achttien duimen in de aarde: wanneer Mr. BELL, en een ander Persoon, op een vlot op vaten dryvende, en naar eisch geballast, zich binnen weinige minuuten aan den oever haalde, door middel van het bovengemelde Touw.

Deeze Proeve, drie keeren met den gewenschten uitslag herhaald zynde, en daar uit blykende, dat de wyze, door Mr. BELL voorgesteld, om een Touw aan land te brengen van een Schip in nood, of gestrand, of in gevaar van stranden, veel voordeels belooft aan de Zeevaardye; dewyl, door dit middel, zulk een Schip redding kan bekomen; naardemaal een Persoon, aan land gekomen zynde, touwen van het Schip kan vastmaaken, of lieden van land aan 't Schip kunnen komen om hulp te bieden; en, in gevalle van dreigend gevaar, wanneer alle hoop van Schipsbehoud verdweenen is, de wyze, door Mr. BELL voorgesteld, de waarschynlykste middelen aanbiedt, om het leeven der Scheeplingen te behouden, — heeft de Societeit eene Gifte van vyftig Guinjes toegelegd aan Mr. BELL, als hy een volkomen Model van zyne Uitvinding aan de Societeit liet; welk Model by de Societeit bewaard wordt, ter bezigtiging van allen die dus begeerig zyn.

(*) Door de gelaaden Bombe heeft men te verstaan, een Bombe met lood gevuld, aan welke, door middel van een Ring, een Touw is vastgemaakt: de Bombe, dus gelaaden, woog omtrent zeventig Ponden, en haalde acht duimen over kruis.

Digitized by Google

KEURIGE BESCHRYVING VAN DE GROOTSCHE EN SCHILDERAGTIGE TOONEELEN IN SAVOYE EN WALLISERLAND.

(Overgenomen uit WATKIN's *Travels through Swisserland, Italy, Sicily*, enz.)

Op Maandag den drie-en-twintigſten van July des Jaars MDCCLXXXVII, verliet ik, met mynen Reisgenoot, *Geneve*, met het vaste voorneemen om alle moeilykheden, die ons op den weg konden ontmoeten, te boven te komen; en ik geloof dat nimmer twee Perſoonen beter gehard waren om eene Reis door *Zwitzerland* te doen.

Op het Grondgebied van zyne *Sardiniſche* Majeſteit gekomen zynde, bereikten wy welhaast de kleine Stad *Bonneville*, gebouwd aan den voet eens Bergs, *Mole* geheeten, die, door zyne hoogte en ſpits toeloopenden top, een allerſchoonſt gezigt oplevert, als men aan het *Meir van Geneve* ſtaat. Onze weg liep door eene diepe Valei, waar door de onzuivere *Arve*, met groot geweld, heenen ſtroomt, en zich in de *Rhone* ontlast. De juiste gelykheid van de tegen elkander overſtaande Rotzen, aan de eene zyde hol, aan de andere zyde rond uitpuilende; derzelver overeenkomst in hoedanigheden, de gelyke hoogte en de kleine afſtand tuſſchen beiden, verzekerden my, dat deeze Valei gevormd was by een grooten ſchok, dien de Natuur leed. Wy hielden ons, onder den weg, eenen korten tyd op, om twee overheerlyke Watervallen, die over een berg heen liepen, en daar beneden twee groote ſtroomen vormden, te bewonderen. Zy vertoonden zich op 't allervoordeeligst, door de zwaare ſtortregens, onlangs gevallen.

Kort daar naa ſtaken wy de *Arve* over, en kwamen te *Salence*; eene plaats, welke my een allerongunſtigst denkbeeld van de *Savoyſche* Steden gegeeven heeft. Onze Herberg, ſchoon ſlegt, was de beste verblyfplaats in dezelve; de andere Huizen zien 'er allerelendigst uit, en de ſtraaten zyn zo morſig, dat het onmogelyk was op dezelve te wandelen. Wy werden 'er, nogthans, beter onthaald en bedient dan wy verwagtten, en dit was voor ons zeer gelukkig; dewyl de zwaare regen, die 's an-

Digitized by Google

s'anderen daags viel, ons het voortzetten onzer Reize volſtrekt belette.

Salence verlaatende, vervolgden wy onzen weg, door dezelfde Valei, langs de oevers van de *Arve*, en onder den Berg *Varens*. Omtrent vyf mylen voortgetrokken zynde, ſteegen wy van onze paarden af, en werden door onzen Gids gebragt na den Waterval van *Cheyde*, een weinig van dien weg afgelegen. Wy ſtonden aan den kant van een groot houten beſchutzel, tegen over een hooge rots, begroeid met wild kreupelhout, van welke, omtrent twintig voeten beneden den top, veel waters voortkomt, van eene verbaazende hoogte in eene ongeregelde rigting nederſtortende; het ſpatten van 't zelve veroorzaakt, door het breeken des waterſtrooms tegen de uitſteekende gedeelten van de rots, een dikke mist, zich uitſtrekkende tot den afſtand van tuſſchen de honderd twintig en honderd vyftig voeten; en wy zagen, daar wy het geluk troffen dat de Zon helder ſcheen, een allerfraaiſten Regenboog met al de verſcheidenheid en kleurmengeling.

Deeze betoverende plaats verlaatende, reeden wy langs den Berg *d'Enterne*, die veel hooger geweest is dan tegenwoordig. In den Jaare MDCCLI, gaf dezelve, zes weeken lang agtereenvolgend, wolken van dikke rook op, waar op het geheele bovenſte gedeelte met een vreeslyk geraas inſtortte, en de zyden, als mede den bodem, met de brokken bedekte. Beneden deezen Berg ligt het kleine Gehugt *Cerve*, waar etlyke *Franſche* Mynwerkers woonen, by eenige Koper- en Loodmynen van geene geringe waarde. Zy lieten ons toe, verſcheide ſoorten van Erts te onderzoeken, die volkomen beantwoordden aan de beſchryving, daar van gegeeven. Deeze Lieden vertoonden ons desgelyks een vry groot Modél van het omgelegen Land, 't geen zeer wel was uitgevoerd. Dit Modél verdient bezigtigd te worden door allen, die de *Alpen* van *Savoye* bezoeken; deeze vindt men daarin veel natuurlyker verbeeld, dan zy met mogelykheid op een Kaart kunnen uitgemerkt worden. —— De Bergen deezes Lands hebben een overvloed van *Chamois*, een viervoetig Dier van het Geitengeſlacht, en 'er zeer op gelykende; doch ronder van kop, en veel laager van vooren dan van achteren. Te *Cerve* zagen wy 'er twee volkomen tam gemaakt. —— Hoe verder wy voorttoogen, hoe ſlegter wy den weg vonden, en was dezelve, door den onlangs

Digitized by Google

gevallen regen, derwyze bedorven, dat wy dien natuurlyks gebruiken konden. Egter kwamen wy in de Valei van *Chamouni*, en aldaar in een kleine, doch welgeschikte, Herberg, gehouden door zekeren TAIRE, dien ik een eerlyk en zeer oppasfend Herbergier gevonden heb.

Eer ik u iets zegge van onzen tegenwoordigen staat, moet ik u verzoeken, de armoede myner beschryvinge aan te vullen door aan uwe verbeelding de hoogste vlugt te geeven. De voldoening aan dit verzoek, dunkt my, is elk Leezer verschuldigd aan elken Reisbeschryver; naardemaal, buiten zulks, de leevendigste afbeelding plat en belangloos moet voorkomen.

Begrypt dan dit kleine Dorp in eene diepe Valei (*), omringd door de hoogste, verheevenste en schoonste, voorwerpen der woeste Natuur. In eene bykans rechtlynige hoogte opziende, aanschouwde ik een keten van Rotzen, veel hooger dan ik met mogelykheid uit eenige beschryving kon opmaaken, —— Rotzen, die, daar derzelver ruwe en toorenswys oploopende zyden in spitze punten uitloopen, den naam draagen van *Les Aiguilles*, of de *Naalden*. Te midden van deeze is *Mont Blanc*, de hoogste Berg in de Oude Wereld, en bedekt met eeuwigduurend Ys of bevroozen Sneeuw. De rechtstandige hoogte, van het Waterpas der *Middellandsche Zee*, is een weinig minder dan drie Mylen, of 15,663 voeten. De top werd voor de eerste keer beklommen, in den Jaare MDCCLXXXVI, door den Heer PACCARD, een Geneesheer van *Prieure* (†), en in dit jaar volvoerden drie Gidsen, met veel moeite en arbeids, dezelfde gevaarlyke onderneeming. Zy bragten den eersten nagt op het ys door, waar zy, niettegenstaande het medegenomen vertvarmend dekzel, zeer veel werks hadden om de koude uit te harden; dan, den volgenden morgen voorttrekkende,

(*) In het *Verhaal eener Reize na de Ysbergen van het Hertogdom Savoye*, door den Heer M. T. BOURRIT, by den Drukker deezes, J. YNTEMA, in den Jaare 1778, uitgegeeven, vindt men eene Afbeelding van die Valei, welke eenigzins der verbeelding kan te gemoete komen.

(†) Van deeze Beklimming hebben wy onzen Leezeren verslag gegeeven in onze *N. Algem. Vaderl. Letteroef.* II D. 2 St. bl. 635. En daar gewezen op eene pooging, vroeger door BOURRIT ondernomen, te vinden in de *Algem. Vaderl. Letteroef.* VII D. 2 St. bl. 426-434.

Digitized by Google

de, bereikten zy den Bergtop, naa eene Reis van één en twintig uuren. De Heer BOURRIT en de Hoogleeraar DE SAUSSURE, van *Geneve*, wagten thans na eene gunſtige gelegenheid om die hoogte te beklimmen. Ik verlangde zeer van die party te kunnen weezen; doch onze tyd zal het niet gedoogen (*).

Op den morgen naa onze aankomst, een Gids en Muilezels gehuurd hebbende, doorkruisten wy de Valei van *Chamouni*, en klommen, door bosſchen van Sparreboomen, langs een oneffen pad, eene hoogte veel ſteiler dan de ſteilſte onzer Bergen in *Brecknokshire*. Ik ſtond verſteld dat onze Muilezels zo vast op de pooten waren dat zy geen één mistred deeden. —— Toen ze ons ter halver hoogte van deezen Berg gebragt hadden, ſteegen wy af; dewyl het voor die Dieren onmogelyk is hooger op te klimmen. Naa veel vermoeiens kwamen wy by een kleine houten hut, aan welke de *Engelſche* Reizigers, die deeze Ysgewesten bezogten, den naam gegeeven hebben van *Blair's Kasteel*, waarſchynlyk ter eere van den Heer die deeze hut bouwde. Hier vond ik de naamen van veele myner Vrienden, op de wanden van dit zogenaamde Kasteel geſneeden; inzonderheid dien van Lord BREADALBANE, en diens Broeder Mr. CAMPBELL.

Deeze Berg draagt den naam van *Mont Anvert*, en wordt beklommen, om, op de beste wyze, *La Mer de Glace*, of de *Ys-Zee*, te zien, die 'er recht onder ligt. Van deeze plaats zag ik, boven ons, op eene verbaazende hoogte, de *Aiguille de Charmeaux*, vanwaar ik dagt, als zo veel verheevener zynde, een veel ruimer gezigt te zullen hebben op het voorwerp onzer nieuwsgierigheid, dan van *Blair's Kasteel*. Ik verliet daarom myn gezelſchap, en, naa anderhalf uur gaans, klimmens en kruipens, langs eene reeks van ſcherpe rotzen, kwam ik op de tweede punt van deeze *Aiguille de Charmeaux*, welke ik geloof, dat geen menschlyke voet vóór my betreeden heeft. In de daad, ik moet, nu het gevaar voorby is, erkennen dat 't veel van my gewaagd was. Van

(*) Wy bleeven niet in gebreke om 's Hoogleeraars Reistocht op *Mont Blanc* mede te deelen, *IV. Algem. Vaderl. Letteroef.* III D. 2de St. bl. 115, enz. en zyne Waarnemingen op de grootſte hoogte in de Oude Wereld, zie *Ald.* bl. 219, enz.

Van deeze hoogte zag ik neder, aan den eenen *kant*, op de Valei van *Chamouni*, en, aan den anderen kant, op eene Zee van Ys, welke ik ontdekte dat door twee breede kanaalen gemeenſchap hadt met *Mont Blanc*; naa hier mede myn oog verzadigd te hebben, verliet ik die hoogte; doch het afklimmen ging met veel moeilykheids gepaard.

My weder by myne Reisgenooten vervoegd hebbende, daalden wy af, en wandelden te halverweg over deeze *Mer de Glace*, met byſtand van onzen Gids, *die lange* ſtokken met yzeren pennen medegenomen hadt, om ons in 't gaan te onderſtutten. Het is bykans onmogelyk aan iemand, die nimmer dit voortbrengzel der Natuure gezien heeft, 'er een gepast denkbeeld van te geeven. Om dit, egter, te beproeven, moet ik u verzoeken, u voor den geest te haalen eene diepe Valei vol Ys, een weinig minder dan eene myl in de breedte, die zich kromt van *Mont Blanc* tot de Valei van *Chamouni*: van deszelfs oppervlakte kunt gy u eenig begrip vormen, door te veronderſtellen, dat de Zeeën rondsom de Noordpool tot een vasten klomp bevroozen waren, wanneer ſtormwinden die tot groote golven hadden opgeruid. Ik herinner my, dat de volgende regels, in THOMPSON's *Seaſons*, deeze vertooning zeer kragtig beſchryven:

Schoon hier de Winter heerscht, zyn heerſchappy wordt ligt
Wanneer ons oog zich naar des aardbols noordpool richt.
Hier veſt hy zynen troon op overſneeuwde rotzen
En bergen Ys, gevormd van opgeruide ſchotzen,
Terwyl het ſtormenheir om zynen rykstroon huilt,
En hy zich in een nagt, een langen nagt, verſchuilt,
En 't zonlicht weigert aan zyn huivrige onderdaanen
Geduurende een reeks van wiſſelende maanen,
Terwyl zyn ſtreng gebied al de aard' tot ſidring wekt,
En 't grauwe zwerk zyn troon tot een gewelf verſtrekt,
——— *Men ziet dit oord omtoogen*
Met wildernisſen, met boſchaadjen, néergeboogen
En overhoopt door ſneeuw; met vloeden, hier en daar
Bedekt met bergen Ys, geſtapeld op elkaâr,
Die, als de wyde zee, tot in hun' kil bevrooren,
Geen golfgeklets, hoe 't ſtorme, aan 't barre ſtrand doen hooren (*).

Wy

(*) Wy hebben ons hier bediend van de woorden des Vader-

Wy hadden de nieuwsgierigheid, om nederwaards te zien in veele dier groote ſpleeten, waar het Ys zich, ter diepte van veertig of vyftig voeten, geopend hadt; doch deeze waren kleine ſpleeten in vergelyking met andere, die, gelyk onze Gids, een uitſteekend Leidsman in die bevroozene oorden, ons onderrigtte, dat van twee tot drie honderd voeten diepte haalden.

Het is onmogelyk, eene rechte gisſing te vormen over de oorzaak van dit verſchynzel; naardemaal het tegenwoordige vertoon ſlegts weinig opleidings daar toe aan de hand geeft. Eéne omſtandigheid, nogthans, zou den draad van het kluwen kunnen opleveren, en deeze is, dat men weet, hoe de Ys-Zee toe- en afneemt, en dat, by het toeneemen, groote aardhoopen als opgeworpen worden. Wanneer een der uitſteekende deelen bezwykt en inſtort, behoeft het gekraak in ſterkte alleen voor het geluid eens donderſlags te wyken.

Wy vonden ons zo vol verwonderings, op de beſchouwing van dit groot en ſchrikbaarend voorwerp, dat wy 'er ons bykans een uur mede bezig hielden. Daar op moesten wy weder *Mont Anvert* beklimmen, om af te daalen ter plaatze waar deeze Ys-Zee in de Valei beneden eindigt. Wy vonden hier een boog, zeventig voeten hoog, en even zo veele voeten wyd, en, zo ik veronderſtel, niet minder dan dertig voeten breed, uit welke een ſnelvlietende ſtroom, de *Arveron* geheeten, voortkomt. Wy beklommen eenige rotzen, in het kanaal, recht voor 't midden van deezen boog, van waar wy, met vermaak en bewondering, die heerlyke grot van helder en vast Ys beſchouwden. Nogthans, daar 'er gevaar was dat een gedeelte mogt inſtorten, oordeelden wy het veilig, die plaats te verlaaten, en weder te keeren na *Prieuré*. Hier kwamen wy vermoeid aan; doch even zeer voldaan als vermoeid, op de herdenking van het wondertooneel, door ons bezigtigd.

Op den dertigſten van July, verlieten wy de Valei van *Chamouni*; aan het zuidelyk uiteinde *Col de Balme* beklommen hebbende; van deezen hoogen Bergtop namen wy afſcheid van *Mont Blanc*, de *Glacieres* en de *Aiguilles*,

derlandſchen Dichters N. S. VAN WINTER, die, in zyne *Jaargetyden*, een zo oordeelkundig gebruik gemaakt heeft van zynen *Engelſchen* Voorganger THOMPSON.

les, welker toppen wy zo menigmaal boven de *wolken* hadden zien uitſteeken. Aan den anderen kant, hadden wy een allerheerlykst vergezigt. De diepte en de kronkelingen der Valeie beneden; de omringende Bergen; en de hangende Bosſchen van zeer oude Pynboomen, leverden het ſtaatlykst en grootschst gezigt op.

Naa eene lange wandeling op *Col de Balme*, (want wy gaven onze Muilezels weinig moeite,) ontdekte myn Reisgenoot, POCOCK, twee Jongens, bezig met eene kudde Geiten te melken. Wy vervoegden ons onmiddelyk derwaards, en dronken, in de ruimte, zeer heerlyke *melk*, die ons zo uitſteekend ſmaakte, dat wy 'er tienmaal de waarde van betaalden.

Beneden aan deeze diepe afdaaling, moesten wy een anderen Berg, *La Fourche* geheeten, beklimmen. Van deezen zagen wy, met een gunſtig voorgevoel, *Vallais* of *Wallisſerland*, ROUSSEAU's Aardsch Paradys.

Aan den ingang van dit Landſchap, vindt men de kleine Stad *Martigni*, of *Martignac* (*), beſtaande uit houten Huizen, gebouwd op de oevers van de *Drance*; boven de Stad hangen de brokkelige overblyfzels van een Kasteel, in vroegeren tyde de verblyfplaats der Bisſchoppen van *Sion*. Ik ging op de Vestingwerken, en had van daar een wydſtrekkend gezigt over het Land, 't geen wy gereed ſtonden door te trekken. Vroegtyds gingen wy te bedde, ten oogmerk hebbende om met de Zon op te ſtaan; doch werden zo zeer geplaagd en geſtooken, door Mug-

(*) Naby deeze plaats was de Winterlegering van SERGIUS GALBA, CÆSAR's Luitenant; doch ik kon geene overblyfzels daar van vinden. CÆSAR ſchryft 'er van: „ GALBA veele voordeelige Veldſlagen bevogten, en veele van 's vyands Kasteelen bemagtigd hebbende, werden hem Gezanten van allerwegen „ gezonden, Gyzelaars gegeeven, en men ſloot den Vrede. „ Hier op beſloot hy, twee Benden onder de *Nantuates* te „ legeren; terwyl hy met de andere van zyn Legioen zou „ overwinteren in eene Stad van de *Veragri*, *Octodurus* ge„ heeten, gelegen in eene naauwe Valei, omringd door hooge „ Bergen. Dewyl dezelve in twee deelen geſcheiden wordt, „ door de Rivier *Drance*, ſchikte hy een deel voor de *Gaulen*, „ en het ander (door hun verlaaten zynde,) tot het Winter„ verblyf zyns krygsvolks, en verſterkte die plaats." CÆSAR, *de Bello Gallo* Lib. III. Cap. I. —— Dit is juist de ligging van *Martigni*.

Digitized by Google

Muggen van de flegtſte ſoort, dat 'er van geen ſlaapen inkwam.

Den volgenden morgen deed ik een uitſtap, om den berugten Waterval, *Piſe Vache* genaamd, te bezien; dezelve ligt omtrent twee [*Engelſche*] Mylen van *Martigni*. Schoon veel hooger en breeder, voldeed dezelve my in verre na zo zeer niet als de Waterval van *Cheyde*, ter oorzaake van den naakten ſtand, en de rechte rigting, waarin het water nederſtort. De waterſtroom ſtrekt zich, zonder door een ſterken wind voortgeſtuwd te zyn, meer dan 1500 voeten uit. Ik verbleef eenigen tyd te deezer plaatze, en keerde na *Martigni* weder.

Zo veele gunſtige berigten van *Wallisſerland* geleezen hebbende, en in de *Nouvelle Heloiſe* van ROUSSEAU, en in de Schriften van hedendaagſche Reizigers, brandden wy van ongeduld, om de ſchoonheden van dit Gewest te beſchouwen. De beſchryving van ROUSSEAU is de ſchoonſte Landſchapsſchildery, die ik immer in eenig Boek vond. Deeze bewoog ons, in de daad, om deeze Valei als een tweede *Tempe* aan te merken, of als een Land, waaraan de Natuur haare gunstbewyzen met eene ruime hand hadt medegedeeld. Hoe verſteld zult gy ſtaan, wanneer ik 'er byvoeg, dat onze onverduldigheid door de grootst mogelyke te leurſtelling geſtraft wierd. Het dunkt my hoogst onverſchoonlyk in Reizigers, dat zy blindelings de gevoelens hunner Voorgangeren aanneemen, en in hunne berigten weder ophaalen. Hier over zult gy, myne Brieven leezende, nooit klaagen: want, hoe zonderling ik moge ſchynen, heb ik beſlooten, in die gevallen, voor my zelven te denken.

Vallais, of *Wallisſerland*, is een onafhangelyk Gemeenebest, in Bondgenootſchap met de *Zwitzers*, gelegen tuſſchen het Canton *Bern* en de *Alpen*. De ſtrekking is Oost en West, loopende van eenen Berg, *La Fourche* geheeten, tot de Ysbeddingen van *Faucigni*. Men rekent de lengte op honderd en negen mylen, en het breedſte gedeelte op tachtig; doch ik geloof, dat, in het laatſte geval, niet weinig vergrootings plaats hebbe. Deeze Landſtreek wordt bewaterd door de Rivier de *Rhone*, die, aan 't eene einde inkomende, bykans tot het andere loopt, waar dezelve eene wending maakt, en zich in het Meir van *Geneve* ontlast.

'Er zyn twee voornaame wegen, om in *Italie* te komen; de eerſte over de groote *St. Bernard*, en de tweede over

over *Simplon*. Men kent eenige andere toegangen; *doch*, uit hoofde van derzelver moeilykheid en gevaar, zelfs in de Zomermaanden, worden ze alleen bezogt door Sluikhandelaaren, en Jaagers, die, in deeze onbewoonde rotzen, Marmotten of Wilde Geiten zoeken. —— De meest gebruiklyke, van de twee hoofdwegen, is die van *St. Bernard*, waar men een Klooster aantreft van *Augustyner* Monniken, gebouwd op het hoogſte gedeelte van den weg, 't welk den Reiziger over de *Alpen* inneemt, en, door eene voeglyke ſchuilplaats tegen de ongenade van deeze bevroozene ſtreeken te bezorgen, het leeven van veelen behouden heeft. Zulk een Klooster is, in de daad, nuttig, en, geloof ik, zou het de goedkeuring en beſcherming gevonden hebben van den Keizer (JOSEPHUS) zelve, indien het in de Landen zyner Heerſchappye gelegen ware (*).

Van *Martigni* tot *Sion*, de Hoofdſtad aan de grenzen van *Beneden-Wallisſerland*, boodt het Land ons geen voorwerp aan, 't welk opmerking verdiende. Het Land is zo laag, dat wy het voor moerasſig hielden, door de veelvuldige overſtroomingen der *Rhone*; *en onze* veronderſtelling werd naderhand bevestigd door de verklaaring der Inwoonderen. Wy klaagden, egter, niet, dewyl wy verwagtten meer voldoenings te zullen ontvangen in het verdere gedeelte deezes Landſchaps, door ons nog onbezogt.

De Stad *Sion*, (want het is een Stad, zynde een Bisſchoplyke Zetel,) ligt op de oevers van de *Rhone*, die, in ſtede van met dien helderen ſtroom voort te ſnellen als wy dezelve te *Genève* verlaaten hadden, even als de *Arve* bezoedeld is met geſmolten ſneeuw, en de witte klei, over welke het water heen loopt. Van alle elendige plaatzen, die ik ooit zag, is *Sion* de walchlykſte. De Huizen zyn geringer dan de armſte Voorſteden, welke ik immer aantrof, en zo ondraaglyk morſig, dat ik my, in de daad, verlegen vinde om iets ter vergelyking by te brengen. Om onze aandagt af te wenden van zo onbehaaglyke voorwerpen, beklommen wy een ſteilen berg na de overblyfzels van een oud Kasteel, 't welk van ee-

(*) Van de Hulpvaardigheid en Gastvryheid deezer Kloosterlingen, hebben wy den Leezeren eene herleezenswaardige beſchryving gegeeven, in onze *N. Algem. Vaderl. Letteroef.* II D. 2 St. bl. 32, enz.

Digitized by Google

eene groote uitgeſtrektheid en uitneemende ſterkte geweest was. Wedergekeerd zynde, vonden wy ons onthaal in de Herberg volmaakt overeenkomſtig met het voorkomen der Stad: de ſchraale opgedischte middagmaaltyd was zo morſig, dat wy, ſchoon den ſcherpen prikkel des hongers gevoelende, onmogelyk denzelven konden voldoen; om walging te voorkomen, moesten wy al het buitenſte wegſnyden: en waarlyk, de vertooning, die het volk in de Herberg maakte, was genoegzaam om de graagte van een *Hottentot* te doen verdwynen. Gy moogt u verzekerd houden, dat wy ons zeer gelukkig rekenden, toen de volgende morgen aanbrak, en dat wy ons vertrek niet langer uitſtelden dan noodig was om onze kleederen aan te trekken en de rekening te betaalen; doch in ons voortreizen na *Brieg*, eene Stad, geheel van houten Huizen, in morſigheid en armoede niet minder dan *Sion*, hadden wy even min reden, om wel voldaan te weezen, als te vooren.

De Bergen, ter wederzyden van ons, en een gedeelte der Landſtreeke, welke wy doorreisden, waren bedekt met donkere bosſchen van oude Sparreboomen, niet doormengd met boomen van een leevendiger groen, die de verveelende eenzelvigheid van dit voorkomen konden wegneemen. Het Land, ſchoon op veele plaatzen vrugtbaar, droeg weinig tekens van bebouwing. Geene aftuiningen, weinig Vee, en nog minder Inwoonders die in ſtaat waren om te werken.

Van *Brieg* tot *Gheſtinen* is *Wallisſerland* hooger, en minder woest: onze weg liep langs de *Rhone*; op veele plaatzen was dezelve zeer gevaarlyk door de engte, en uit hoofde van de ſteilten, die over de Rivier hingen. Hoe nader wy aan *Gheſtinen* kwamen, hoe beter wy den grond bebouwd vonden; doch veel, zeer veel, minder ſchoon dan JEAN JAQUES het beſchryft.

Het voorkomen der Huizen in *Gheſtinen* is zonderling. Ze zyn van hout, en meestal rood geverfd. Het bovenſte gedeelte dient ter verblyfplaatze voor het Gezin, het benedenſte tot ſtalling en voorraadſchuur. De Stad is, te onzer groote vertroosting, aan het einde van *Wallisſerland* gelegen. Wy zyn in een Burgerhuis gehuisvest (geen Herberg vindt men in deeze Stad); behalven Brood en Kaas, is 'er eene jammerlyke ſchaarsheid van voorraad.

De onderſcheide Climaaten, welke de Reizigers in dit Land

Digitized by Google

Land opmerken, zyn in de daad zeer zigtbaar; en, gevolglyk, daar het land ryk is, kan men, op denzelfden dag reizens, in den Zomer en in den Herfst veele Vrugten aantreffen, die men in andere Landen alleen by opvolging heeft, en met het vorderen der Jaargetyden krygt. — Dit voordeel (als men het zodanig moge rekenen) is een gevolg van de onderſcheide graaden der warmte van de Zon, en den vryer of meer beſlooten omloop der lugt, door de Bergen veroorzaakt; een voordeel, 't welk men min of meer moet aantreffen in alle bergagtige landſtreeken, naar gelange van derzelver zuidelyke ligging. — Dit is de weezenlyke ſtaat, dit het daadlyk voorkomen, van *Walliſerland*, ſchoon zo geheel verſchillend hier mede beſchreeven in den XXIIIſten Brief van ROUSSEAU's beroemden Roman.

Maar, 't geen nog onverſchoonlyker is, ROUSSEAU ſpreekt op een nog hooger toſtoon van de Inwoonderen dan van het Land, bovenal van de Vrouwen, die ST. PREUX, de Held des Stuks, by vergelyking tot zyne Engelagtige JULIA ophemelt. In ſtede van die *Zeldzaame Schoonheden*, (want dit is de uitdrukking,) aan te treffen, wordt het oog gehinderd door een ras van Vrouwen, ſlegt van leest, en nog ſlegter van gelaat, wier kleur bleek is, en wier zonderlinge kleeding by geen Volk, dan by de *Walliſers*, geagt kan worden tot cieraad haarer Perſoonen te ſtrekken.

Doch 'er is nog eene andere hinderpaal om dit Volk ſchoon te noemen, van een ernſtiger aart, te weeten, het afzigtig en hinderlyk ongemak, aan den Hals, hier *Goitres* geheeten, waar mede zeer veele Inwoonderen behebd zyn. Het is een uitwas aan den Hals, 't welk, ſchoon by eenigen niet grooter dan een Hoender-ey, by anderen halverweg de borst hangt. — Een voorkomen, zo afzigtig en walglyk als met mogelykheid kan bedagt worden. Deeze Keelgezwellen worden, (zo als ik menigmaal gelegenheid gehad heb om in Kinderen op te merken,) voorgegaan door een geele en ziekelyke kleur, misvormde gelaatstrekken, en een zwaarte in de oogen. Zy gaan, meerendeels, vergezeld van eene geheele berooving der verſtandsbekwaamheden, 't geen wy als een geluk voor deeze elendige Schepzels aanmerkten; naardemaal die berooving hun ongevoelig maakt voor bezef van hunnen ſtaat. Maar zeer veel hier van verſchillen de gevoelens der *Walliſers*, ten opzigte van die

Ge-

Digitized by Google

Gezwellen; want zy merken, geleid door begrippen, die zo gelukkig in de uitwerking, als ongerymd in de beginzels, zyn, deeze Lieden aan voor een zegen in hun Gezin, en beſchouwen hun met toegenegenheid, als de giften der Voorzienigheid, die hun, door tuſſchenkomst deezer kwaale, bewaard voor zonde en toekomende ſtraffen. Zy gaan nog een ſtap verder, en laaten deeze misvormden met elkander trouwen, maardemaal zy, met al die zwakheid van verſtandsvermogens, zeer tot het voldoen van zinnelyken lust overhellen; ſchoon zy dikwyls, zonder geholpen te worden, te zelfder plaatze zouden blyven zitten, tot de natuur onder den laſt des hongers bezweek.

De oorzaaken, aan welke men dit ongemak toeſchryft, zyn natuurlyk en zedelyk; dat is, de oorſprong wordt aan de eerſte, het toeneemen aan de tweede, toegekend. Wy merken op, dat het grootſte getal deezer ongelukkigen zich in de nabuurſchap van *Sion* bevindt, en daar is het water, 't welk het volk drinkt, meer dan elders met *Tuffſteen* bezet. Ik kreeg een zeer goed berigt, (zeer naauwkeurig in myne naſpeuringen zynde,) dat dit de voornaame oorzaak des ongemaks was, dewyl men, by de ontleeding van deeze *Goitres*, onlangs verſcheide deelen van dien ſteen gevonden hadt. — Als een ander bewys hier voor, (ſchoon men, myns oordeels, geen zekerder dan het gemelde kan aanvoeren,) verhaalde men my, dat de Kinderen van met dit Keelgezwel bezette Lieden, uit het Land gezonden wordende, of alleen na de Bergen op de grenzen van *Walliſerland*, geheel van dit ongemak bevryd blyven. — De kwaal wordt vermeerderd door hunne verwaarloozing van zindelykheid, en dien bedryfloozen ſtaat, in welken zy hunne dagen doorbrengen. — Dit is de droeve ſtaat van veele *Walliſers*; oordeel hier uit, of ik, op eenigerlei wyze, kon inſtemmen met de loſſpraake, over hun uitgeboezemd.

Het Gemeenebeſt van *Walliſerland* beſtaat uit zeven groote Gemeenſchappen, in 't Fransch *Dizains*, in 't Hoogduitsch *Zindhen*, geheeten. Zes van deeze hebben een Volksbeſtuur, en de Regtshandhaaving is toevertrouwd aan twaalf Magiſtraatsperſoonen, met een Voorzitter. De naamen deezer Gemeenſchappen zyn *Siders*, *Leuk*, *Viſp*, *Raren*, *Brieg* en *Goms*. De Stad *Sion*, en derzelver Regtsgebied, maakt het zevende *Dizain* uit; het Beſtuur in 't zelve is *Ariſtocratiſch*, en wordt uitgevoerd door een Raad van vier-en-twintig; de Voorzitter van dien Raad draagt den tytel van Burgemeester.

Niet

Digitized by Google

Niet verre van *Sion* liggen drie Kasteelen, *die tot den* Bisschoplyken Zetel behooren; het eerste, *Majoria* genaamd, wordt bewoond door den Bisschop; het tweede, *Valeria*, door den Deken en eenige Kanunniken, en het derde, *Tourbillon*, strekte, in vroegeren dage, ten verblyf der Bisschoppen. Wanneer de Bisschoplyke Zetel van *Sion* openvalt, roept de Hoofd-Officier des Lands, in het Kasteel *Valeria*, het Kapittel, en de Afgevaardigden der *Dizains*, zamen; de Kanunniken stellen vier Persoonen voor, die na deeze Waardigheid staan; *één* deezer wordt door de Afgevaardigden gekoozen, en *die Verkiezing* door het geheele Lichaam bevestigd.

De Vergadering, onder den naam van *Landraad* bekend, (in welke de Bisschop de plaats van Voorzitter bekleedt,) wordt doorgaans zamengeroepen in de maanden May en December, door den Hoofd-Officier des Lands, of den *Landschaps-Hoofdman*, gelyk men hem noemt, om te raadpleegen over de algemeene belangen van *Wallisserland*, en de hangende geschillen, zonder hooger beroep toe te laaten, te beslisen. Het is door de instelling van deeze Opper-Raadsvergadering, dat de *onderscheide* deelen van het Gemeenebest vereenigd worden *tot één* Staatkundig Lichaam. Ze zyn, nogthans, zo onafhanglyk van elkander, dat, in vroegeren tyde, één of meer *Dizains* afzonderlyke Verbintenisen aangingen, of den Oorlog verklaarden aan nabuurige Staaten. — De Taal in het bovenste gedeelte der Valeie is *Zwitzersch-Hoogduitsch*, in het benedenste slegt *Fransch*.

De eerste Verbintenis van den Bisschop en het Volk van *Wallisserland*, werd, in den Jaare MCCL, met *Bern* aangegaan. In het Jaar MCCCCLXXIII, traden alle de *Dizains* in Verbintenis met de vier Cantons, of *Waldstets*, en ook op dien tyd met *Freyburg* en *Soleure*. Door deeze onderscheidene Verbintenisen hegtte zich *het Gemeenebest* aan het *Zwitzersch* Lichaam, als een *Medegenoot* van het Algemeen Verbond. De eerste Verbintenis met *Frankryk* viel voor in den Jaare MD.

De Volkrykheid van *Wallisserland* wordt op 90,000 Zielen geschat; de Krygsmagt bestaat uit 18,000 Man.

Digitized by Google

DE VERACHTING VAN IEMANDS BEROEP BELACHLYK.

(*Uit het Engelsch.*)

In het Leeven van CONGREVE wordt, op 't gezag van VOLTAIRE, 't volgend geval verhaald. Toen VOLTAIRE zich in *Engeland* bevondt, gaf hy een bezoek aan den beroemden Mr. CONGREVE, ſchoon hy hem geheel niet kende; hy deedt het zonder eenige pligtpleeging, met die vrymoedigheid, welke een verheeven vernuft kenmerkt, en ſteunde alleen op hunne wederzydſche vermaardheid in de Geleerde Wereld. De *Engelschman* was te onvrede, en, in ſtede van de vrypostigheid in VOLTAIRE's gedrag aan te zien als het grootſte Compliment, 't geen hem kon gedaan worden, verklaarde hy: „ dat „ hy zeer blyde zou geweest zyn over VOLTAIRE's „ bezoek, indien deeze het zelve by hem als by een „ Heer afgelegd hadt; doch dat hy niet kon goedvin„ den, vriendſchap met iemand aan te kweeken, enkel „ om dat hy een Autheur was." De *Franschman*, te onvrede over dit ontydig vertoon van gemaaktheid, keerde zich om, en zeide, heenen gaande, op een ſtraffen toon, „ dat, was Mr. CONGREVE niet iets meer ge„ weest dan enkel een Heer, hy nimmer den overlast „ deezes bezoeks zou gehad hebben!"

Dit voorbeeld van CONGREVE's trotsheid loopt bykans in 't gekke: want hoe kon hy, als een verſtandig man, zelfs een enkel oogenblik veronderſtellen, dat VOLTAIRE de moeite zou genomen hebben om een Heer te bezoeken, wiens naam CONGREVE was! En op welke gronden kunnen wy reden geeven dat hy over Vermaardheid zich ſchaamde, daar die te verkrygen de vuurigſte wensch van zyn hart, en de geheele bezigheid zyns leevens, was!

De voorbeelden, nogthans, van Lieden, die zich over hunne Beroepen ſchaamen, zelfs dan wanneer ze veel loflyker zyn dan dat van een Tooneeldichter, ontmoet men niet zelden. En, daar de Menſchen genegen zyn van het eene in het andere uiterſte te loopen, is dit mogelyk hun voortgang van de Pedantery in Kleeding, Zeden, en Verkeering, die, veele jaaren geleden, de verſchillende Beroepen en Hanteeringen van elkander onderſcheidden. Zeer weinig van de Pedantery is in het daadlyk leeven

Digitized by Google

overgebleeven. Op het Tooneel zien wy 't een en *ander* dat ons zulks herinnert, wanneer de Characters van een Drama vertoond en doorgehouden worden, en niemand, gelyk de kunstterm luidt, buiten zyn Character treedt.

De deftige houding, het ſtaatig uitzigt, en het ernſtig onderhoud, duiden niet langer (in *Engeland* naamlyk) den Geestlyken aan; en zal men niet meer uit den barſchen oogſlag, den ſtok met een gouden knop onder den neus, en de groote paruik, de aannadering van een Doctor opmaaken. 't Is, in de daad, beter dat deeze uitwendigheden afgeſchaft zyn. 'Er is geene noodzaake voor eenige kenmerken, die de Menſchen verpligten om alleen te verkeeren met, en te gelyken op, die van 't zelfde Beroep zyn. De gezellige ommegang is eenpaariger vermengd geworden, en de ontmoeting van ſtrydige gevoelens, ontſtaande uit verſchillende inzigten en oogmerken, brengt een groot geheel voort, zeer dienſtig tot algemeen onderwys. Indien Menſchen van dezelfde Gevoelens en Beroepen altoos by elkander verkeeren, vermeerderen zy de onderling ſtandgegreepen hebbende *vooroordeelen*, en verhinderen den natuurlyken en *noodzaaklyken* voortgang van onderwys en verbetering. Zulks kan desgelyks ſtrekken om den nyd en de jalouſy, welke maar al te dikwyls plaats heeft tuſſchen lieden van onderſcheide Beroepen, elk zich boven de andere verheeven waanende, te vermeerderen; doch deeze zouden grootendeels verdwynen, indien zy zamenkwamen als Broeders; het zelfde einde, ſchoon door verſchillende middelen, zoekende te bereiken.

Het is, egter, niet noodzaaklyk, wanneer men zamenkomt tot gezellig genot, dat men voorbedagt opſtemt om een zekere *nietheid van Character* aan te neemen, welke het geheel in een Baijert verandert. Het is niet noodig dat de Menſchen zich ſchaamen over hun Beroep, wanneer zy in openbaare gezelſchappen verſchynen. Indien een Beroep eerlyk is, kan 'er geen reden weezen waarom men zich des zou ſchaamen; is het niet eerlyk, dan zyn ze geen bevoegde lieden voor de gezellige verkeering; en elke pooging, om de ſchandelykheid huns Beroeps te bedekken, zal alleen dienen om dezelve meer aan den dag te doen komen. Doch de waarheid der zaake is, dat de Menſchen zelden bezorgd zyn om hun Beroep of Handel te bedekken, of zy moeten ten oogmerk hebben *iets* te pleegen, waar over zy reden hebben zich te ſchaamen.

In

Digitized by Google

In zulke gevallen, handelen de Menſchen als op Masquerades, waar een Mom-aangezigt ter verſchooning dient voor ruwheid en onbeleefdheid. — Op onze *Engelſche* Hoogeſchoolen is het eene wyze Inrigting, dat de Studenten nooit in 't openbaar mogen verſchynen dan met de volle Academie-kleeding; en, indien men ontdekt dat zy zich ſlegt gedraagen, of in onvoeglyke gezelſchappen geweest zyn, zonder hunne Hoeden en Mantels, worden zy ſtrenger geſtraft dan byaldien zy die op en aan gehad hadden: want men veronderſtelt, dat, wanneer iemand weezenlyk prys ſtelt op zyn Character, hy, door altoos daar in te verſchynen, wil aanduiden, hoe hy wenscht alles te vermyden, wat hetzelve eene ſmette zou kunnen aanwryven; terwyl men, als hy de uiterlyke tekens wegwerpt, het voor toegeſtaan mag neemen, dat hy ten oogmerk heeft iets te doen dat ſlegt is, iets over 't welk zyne kleeding hem ten verwyt zou ſtrekken.

Trotsheid is, buiten tegenſpraake, eene voornaame oorzaak, dat de Menſchen zich over hun Beroep of Handel ſchaamen: want, door eene onverantwoordelyke verkeerdheid van begrip, en ſchennis van 't gezond verſtand, is men op de gedagten gevallen, dat het grootſte van alle Characters is, een *Heer* te weezen; door den naam van *Heer* iemand verſtaande, die niets om handen heeft, die van zyne inkomſten leeft, of liever, maar al te dikwyls, uit de middelen van anderen. Hoe wonder geestig heeft FIELDING de ſchadelooze trotsheid, en geſteldheid op zyn Beroep, afgeſchilderd in den Predikant ADAMS! — „ADAMS hieldt een „Schoolmeester voor het grootſte Character in de wereld, „en zichzelven voor den grootſten aller Schoolmeesteren; „en geen van deeze beide punten zou hy gewonnen „gegeeven hebben aan ALEXANDER DEN GROOTEN aan „'t hoofd zyns Legers."

Maar, om weder tot de zaak te keeren, om het voorkomen van zulk een *Heer* te krygen, is het volſtrekt noodzaaklyk, dat alles, wat den Godgeleerden, den Regtsgeleerden, den Arts, of den Handwerker, kenmerkt, verdwyne, en een onzydig Character aangenomen worde, waar uit wy, in 't voorbygaan, met regt, mogen opmaaken, dat de *Heer*, in ſtede van een bepaald Character te hebben, in de daad geen Character in 't geheel heeft.

Aan deezen ongerymden hoogmoed, zo onbeſtaanbaar met waare grootsheid als met gezond verſtand, hebbe men toe te ſchryven, dat, op de meeste plaatzen van openbaar vermaak, een Vreemdeling gevaar loopt, om den geringſten

Digitized by Google

ſten Handwerksman voor den aanzienlykſten Heer te neemen, en den diepſten groet af te leggen voor den *Heer*, die hem mogelyk 's morgens gekapt, of de maat tot een paar ſchoenen genomen, heeft. —— Ik herinner my, te deezer gelegenheid, dat ik eens zeer gemeenzaam koutte met een Heer, dien ik, uit zyn voorkomen en grappigheid, voor een Knegt uit een aanzienlyke Herberg hieldt; doch die bleek de Biſchop van *** te zyn: dien zelfden avond was ik zeer geſtoord over het ruw en laag geraas van een Leerling, dien ik bykans een oorvyg hadt gegeeven, wanneer een vriend my influisterde, dat *Lord* *** dronken was, en, nugter zynde, des verſchooning zou vraagen.

Op Bals en Asſemblées, is de vermenging van Characters gewettigd; en, ſchoon lieden van allerlei rang daar zamenkomen, kan men nogthans geen grooter belediging iemand aandoen, dan met te kennen te geeven, dat zulk een *Heer* een *Kruidenier* is, ſchoon men het woord *groot* 'er byvoege; of dat een ander een *Kleermaaker* is, hoewel men in denzelfden adem 'er nevens *verklaare*, dat hy *ryk* is. De ontdekking van zulke *gewigtige* geheimen is niet min aanſtootlyk voor die *Lieden* zelve, dan voor hunne Vrienden. —— My ſchiet te binnen, dat ik eens eene Juffrouw, die *Gezelſchap* zag, zeer verſtoorde, door het verhaalen eens voorvals, zeer tot lof ſtrekkende van een *Lakenwinkelier*. Ik begreep weldra, dat ik een misſlag begaan had; doch wist niet welke. Ik bemerkte onmiddelyk, dat myne vertelling niet ſmaakte, ſchoon dezelve tot eer ſtrekte van de menschlyke *natuur* in 't algemeen, zo wel als tot eer van 't verſtand en hart des Mans, dien het onmiddelyk betrof. Vervolgens ontdekte ik, egter, dat iemand van dat Bedryf ten dien tyde zich aldaar bevondt. Nu begreep ik ten volle de maate myns misdryfs. De beste wraak, welke ik *hier* over zou hebben kunnen neemen, had ik 'er gelegenheid toe gevonden, en ik was boos genoeg van hart om het te wenſchen, zou geweest zyn, om verlof te verzoeken om my te verontſchuldigen, in tegenwoordigheid van het zelfde gezelſchap, by deezen *Heer*, en hem te verzekeren, dat ik nooit weder iets zou verhaalen tot eer van zyn Koopbedryf ſtrekkende. De Juffrouw veronderſtelde, dat ik hem kende, en dat ik haar meende te beledigen, door te verſtaan te geeven, dat zy met Winkeliers verkeerde.

Ten aanzien van Geleerde Beroepen, ſpyt het my te moe-

Digitized by Google

moeten aanmerken, dat eenigen, van die over hun Beroep althans niet beſchaamd behoorden te zyn, des het meest zich ſchaamen. Eenige jonge Geestlyken, misſchien ten Kerkdienst geſchikt door eene dwaaze Eerzugt hunner Ouderen, agten het hun pligt, allen voorkomen, en allen geſprek, te vermyden, 't welk hun Beroep zou kunnen aanduiden; J*** S**** kan hier bovenal ten voorbeelde ſtrekken. De jonger Zoon zynde eener Familie van eenigen naam, oordeelde men het best hem voor de Kerk te beſtemmen; dat is, hem na het Collegie te zenden voor zulk een tyd, dat hem de Ordening niet kon geweigerd worden, als door zyns Vaders invloed eene Standplaats voor hem verkreegen was. Dit geſchiedde op den behoorlyken tyd, en op de gepaste wyze; en hy is thans het ſpreekendst voorbeeld van een *Heer Geestlyke*, dat immer kan vertoond worden. Eenigen hebben betuigd, dat zy eenige maanden met hem verkeerd hadden, zonder het minſte vermoeden op te vatten, dat hy ooit tot den Kerkdienst was opgebragt: en de meeste Vreemden ſchryven aan hem J*** S**** *Esq.*, tot dat zy, by eenig toeval, verneemen, dat hy, uit hoofde van zyn Ampt, een *Eerwaardige* is.

Om deeze vermomming te volkomener te maaken, heeft zyn gedrag, 't welk vry is van *alle gemaaktheid*, het *Heerſchapägtigſte* mengzel van ondeugd en losbandigheid; en zyn taal is doorſpekt met Vloeken en Eeden. Wat de pligten of beginzelen zyns Beroeps betreft, is hy volkomen vry van immer de kwelling der ontdekking te zullen ondergaan. Niemand heeft hem ooit een woord hooren ontvallen, of het duidde eene volkomene onkunde daar van, en teffens eene veragting van 't zelve, aan. Zo hy immer in de Kerk eene verdere Bevordering kryge, zal hy ongetwyfeld zulke maatregels neemen, als beletten kunnen, dat het Publiek zulks te weeten kome. Het is zyn begeerte en wensch, te leeven en te ſterven als een *Heer*; en in dit laatstgemelde Character is hy wel bekend in alle Huizen, waar grof geſpeeld wordt, op alle Aſſemblées en Badplaatzen, in *Engeland*. — Is het noodig een Character, volmaakt daar mede ſtrydig, te ſchetzen? Daar zyn 'er honderden; doch het behoeft niet dat wy een *Mensch* afmaalen om de ſchildery van een *Monſter* te meer te doen uitſteeken. Zo heilig, zo eerwaardig, zo verheeven boven alle andere Beroepen, is dat eens Geestlyken, dat zulk een Character, als ik thans heb opgegeeven,

Digitized by Google

nooit met genoegzaamen afkeer en veragting kan beſchouwd worden.

Slegts ééne rede is 'er, waarom iemand zich zyns Beroeps zou ſchaamen, en deeze, moet ik bekennen, is eene allerdringendſte: te weeten, dan, wanneer hy bewust is, dat zyn Beroep rede heeft om zich zyns te ſchaamen. — In de daad, ik hoop dat deeze oorzaak veelvuldiger werkt dan wy, in den eerſten opſlage, genegen zyn toe te ſtemmen. Ik hoop, dat, wanneer een Koopman zyne goederen in ydele uitgaven ſpilt, om daardoor *den Heer* te volgen, hy zyn Koophandel begeert te ontveinzen enkel óm dat hy geen ſlegt voorbeeld wil geeven, en uit hoofde zyner overtuiging, dat zulke ongeregeldheden niet overeen te brengen zyn met den loop des Handels, of de braafheid eens Koopmans. Mogen wy, desgelyks, niet zeer liefderyk veronderſtellen, dat, wanneer een Geeſtlyke den Galant of den Verleider ſpeelt, hy allen ſchyn van zyn Beroep ter zyde werpt om 't zelve geene kladde aan te wryven? En wanneer wy zien, dat de Vrouwen van Winkeliers of Handwerkslieden de *verkwisting* en de zeden naarvolgen van lieden der groote Wereld, mogen wy dan niet hoopen, dat zy beeven voor den goeden naam hunner Egtgenooten, en begeeren zyn Credit, en dat des Handels in 't algemeen, te bewaaren, door zich te ſchaamen over haaren weezenlyken kring?

Indien dit zo is, dan ben ik gereed om een groot gedeelte, van 't geen ik hier boven te nederſtelde, te herroepen, en verſchooning te vraagen over myn al te haastig opgevat misverſtand des gevals. Zelfs J*** S****, wiens Character ik heb poogen te ſchetzen, mag dan een Heer van zeer goede inzigten zyn, die zyn Beroep wil ſpaaren, terwyl hy te veel opregtheids bezit, en de geveinsdheid te zeer verfoeit, om zichzelven te ſpaaren.

Vast gaat het, dat, daar, naar zommiger gedagten, „ een „ Schurk te zyn, en het te bekennen," een beginzel is, 't welk eenigen eisch heeft op onze agting, het niet min loflyk is te erkennen, welk een Beroep wy waarneemen, en daarmede overeenkomſtig te handelen.

Valſche ſchaamte heeft meenig een Schurk voortgebragt. Om deeze te vermyden, zo verre het onze Beroepsbezigheden betreft, zal het een vry goede regel weezen, zulk een Beroep of Handel uit te kiezen, als in zich zelven eerlyk is, een Man voegende, en dit waar te neemen met werkzaamheid, vlytbetoon en braafheid. Wy zullen dan

Digitized by Google

dan by de Wereld, in twee opzigten, hooggeagt worden, en bevinden, dat iemand veel kan hebben van den *Geestlyken*, den *Regtsgeleerden*, den *Arts*, den *Koopman*, en ten zelfden tyde veel van den *Heer*. De eerste zaak, waarop wy te letten hebben, beſtaat daar in, dat ons Beroep uit eigen aart ons geene ſchande aandoe; en de tweede, dat wy 't zelve niet met voordagt bevlekken. Eenige *Bezigheden*, in zichzelve kwaad, hebben, door een misbegrip van Eer en Vernuft, eene waarde bygezet aan die 'er zich toe overgaven. Maar ik beken, met alle behoorlyke hoogagting voor lieden van eer, dat een eerlyke *Schoenlapper* by my een agtenswaardiger Character oplevert, dan een volmoedig *Hoogeweg-roover*; en dat ik dien eerbied en dat ontzag betoon voor den armſten *Dorpleeraar*, die zyn post met vlyt en opregtheid waarneemt; welke ik moet weigeren aan den eerlykſten *Speelder*, die immer beſtondt.

DE KEUS VAN ABDALA.

Een Oostersch Verhaal.

Waar de Zon haaren daaglykſchen loop begint, woonde de Deugdige ABDALA, wiens ongemeene Deugden hem dierbaar en bemind maakten by alle de Onderdaanen van Sultan ALMANZOR, zynen Vader.

Maar Sultan ALMANZOR was een Dwingeland, die weinig agts ſloeg op de Deugden zyns Zoons. Bewust van zyne eigene wreedheid, ſtrekte hy onophoudelyk ten prooije aan agterdogt, die vergift mengde in zynen beker op den overvloedigſten disch, en doorens ſpreidde op zyn zagt bedde.

ALMANZOR zag zyn Zoon aan met een boosaartig oog, waar verbitterdheid in te leezen was, zo dikwyls hy dagt aan de Volksgenegenheid, welke deeze door zyne Deugden verworven hadt. Zelfs beraamde hy het plan om zyn Zoon van kant te helpen; alewyl hy in een droom des nagts deezen ten Throon verheven gezien hadt. Maar de Stommen, beſtemd om dit verſchriklyk bedryf te volvoeren, gaven den Prins beduidenis van 't gevaar, 't welk hem dreigend over 't hoofd hing, en maanden hem aan zich van 't Hof te verwyderen.

ABDALA bezat eene grootheid van ziel, het edel uitwerkzel van ſchuldloosheid, welke hem niet toeliet deezen raad op te volgen; integendeel beſloot hy in 's Vaders tegenwoordigheid te gaan, en deezen het wreed opzet tegen hem onder 't ooge te brengen.

Digitized by Google

„ Myn Vader!" ſprak hy: „ Ik ben hier gekomen om *u de*
„ ingewikkelde gehoorzaamheid van een Zoon te betoonen.
„ Gy hebt bevolen dat ik in uwe tegenwoordigheid zou ver-
„ ſchynen. Ik weet uw toeleg, en, indien gy onregtvaardig en
„ onverbiddelyk blyft, moet ik het wreed beſluit afwagten
„ met de onderwerplykheid van uwen geringſten Onderdaan.
„ Maar Kinderpligt dringt my u te waarſchuwen wegens de
„ ſchroomlyke gevolgen. De Engel des Doods zal *my* over-
„ brengen in de ſchoone gewesten van het Paradys; doch *gy*
„ zult onophoudelyk vervolgd worden door den *geest des Na-*
„ berouws en Zelfverwyts. En in de uure uws *Doods, die*
„ met vaste ſchreden nadert, welk een ſmert en ſchrik *zal* u
„ dan vermeesteren!"

Deeze woorden troffen het hart des Dwingelands. Te neergeſlaagen door overdenkingen van het gebeurde, en het vooruitzigt van het toekomende, gaf hy den Stommen het teken om het gedoemde Slachtoffer vry te laaten heengaan.

De jonge Prins vervoegde zich in een nabygelegen bosch, om in ſtille eenzaamheid de elenden des Volks te bepeinzen. Hy vlydde zich neder aan den ſtam van een ſtaatigen Palmboom, en, diep verzonken in deeze bepeinzingen, viel hy ongevoelig in ſlaap. Maar die ſlaap was kort en *afgebrooken*: de gedagten, die hem waakende altoos ontrustend *bezig* hielden, vervolgden hem in zyne droomen. —— Ontwaakende, zag hy rond na de dienaars des doods, die hem in zyn ſlaap voor den geest gekomen waren, gereed om 's Dwingelands onmenſchlyk bevel te volvoeren. —— Onmiddelyk ſtondt eene hemelſche Gedaante voor hem, en, terwyl de aangenaamſte geuren zich rondsom hem verſpreidden, hoorde hy deeze woorden: „ ABDALA! laat u door geen boezemſmert overweldigen!
„ Waak op voor het genoegen, 't welk de hoop ſchenkt!
„ Berei u tot gelukkige gebeurteniſſen. Uw Beſchermëngel *zal*
„ u weder ontmoeten!" —— Oogenbliklyk daarop verdween die hemelſche Gedaante in een ſtraal van licht.

ABDALA verbeeldde zich dat hy nog ſliep. Hy rees van den grond op; en, eindelyk overtuigd dat hy wakker *was*, wandelde hy door het bosch, in diepe gepeinzen op *het* Gezigt hem wedervaaren.

Zeer ſchielyk ontdekte hy drie Vrouwen, hem naderende. De lachjes en bevalligheden ſpeelden op de roosverwige kaaken der jongſte, en geestigheid van ziel ſchitterde uit haare ſpreekende oogen.

De houding der oudſte was ſtaatig; haare wangen waren bleek; bekommernis ſtraalde in haare ganſche houding door, en een traan biggelde af uit haar neergeſlaagen oog.

De derde was deftig, maar niet droevig; haare kleeding eenvoudig, maar niet onfraay; haare gelaatskleur tekende *bloeijende* gezondheid, en haare ſchoone oogen ſcheenen veeleer *welgeval-*

len

Digitized by Google

len en tevredenheid aan te duiden, dan te ſchitteren van vreugde en blydſchap.

Toen zy den wandelenden Prins naby gekomen waren, hielden zy ſtand, en ſprak de oudſte hem in deezer voege aan: „ Ongelukkige ABDALA! zyt gy dit bosch ingetreeden om „ ruimte te geeven aan uwen boezem, door een vloed van traanen te ſtorten? De Propheet, die de opregtheid van uwe „ Ziel kent, zal niet gehengen, dat uw wreede Vader zyn „ oogmerk volvoert. —— Maar ydel zal uwe najaaging weezen van de hersſenſchim des Geluks; Geluk heeft geen „ daadlyk beſtaan onder de Kinderen der Menſchen. Myn leeven is eene aaneenſchakeling van rampſpoeden geweest. Onophoudelyk heb ik traanen geſtort. De Lente heeft voor „ my geene bevalligheden; de Zomer niets bekoorelyks; de „ Herfst derft wat aantrekkelyk mag heeten: want Lente, Zomer en Herfst, gaan ſchielyk heenen; en Vermaak, wanneer „ het ooit genooten wordt, verdwynt op 't oogenblik des „ genots. — Neem derhalven, ô Prins! den raad in van eene „ Vriendin. Wanneer de loop der Throonopvolging u roept „ tot het bekleeden van de Heerſchappy uwer Voorvaderen, „ beklim dan den noodlottigen Throon niet: want deeze Voorouders zyn verdweenen als voorbygaande ſchaduwen: Heerſchappy en Eer zyn ſlegts oogenblikkyke bezittingen. Vertrouw de grilligheden des Noodlots niet, door het zoeken „ van nietsbeduidende geneugten. Smaak den keurigen Disch „ niet: want deeze zal zatheid baaren. Wend uw oor af van „ de zagte toonen der Zang- en Speelkonst: want de ſtreelendſte „ toonen verveelen in 't einde. Zoek de roozen der Schoonheid niet: want de roozen der Schoonheid verwelken en „ vallen af. —— Wees wys, neem uwe wooning in het „ ſomber bosch: want in de droefheid der Eenzaamheid, waar „ Wantrouwen alle hoop in ſlaap zust, kan Ongeluk en Teleurſtelling nooit intreeden."

Zy hieldt op met ſpreeken; en een ſchudding aan een zandhoop deedt de Cel van een Dervis voor zyn oog opryzen, ſtaande in 't midden van eene Wildernis, vol uitſteekende rotzen.

Ten zelfden oogenblikke nam de vrolyk lachende Nymph, met een luſtige houding, ABDALA's arm; zeggende: „ Prins! „ welk een tooneel is dit voor de verrukkende vermaaken der „ jeugdige jaaren! Kunt gy één oogenblik het oor leenen aan „ de treurige leſſen van die Droefgeestige! De vermaaken des „ leevens te verſmaaden, is ondankbaarheid omtrent den Hemel! „ die te genieten, in al derzelver uitgeleezene verſcheidenheid, „ is waarlyk gelukkig weezen! Laat Muzyk en Liefde elk „ oogenblik met genoegen doen wegvlieden! Hoe elendig is „ de Jongeling, die zich onvatbaar toont voor Liefde en Vermaak! Hoe ongevoelig en geestloos zyne ziel! —— Maar

„ AB-

Digitized by Google

„ ABDALA is noch ongevoelig, noch geestloos. *Duizend*
„ Schoonheden, met de helderſte oogen, zullen u ſtreelen met
„ haare niet verwelkende bekoorelykheden. Gy zult de eene
„ Schoone met de andere verwiſſelen: elk oogenblik uws leevens zal verrukking en zegen in uwen beker ſchenken. —
„ Volg mynen raad. Beklim den Throon uwer Voorvaderen;
„ maar beklim denzelven alleen om de Vermaaken, welke
„ dezelve u aanbiedt, te ſmaaken, en laat aan eenen gryshairigen Viſir de zorg- en kommervolle Regeering des Ryks
„ over!"

Op deeze met elkander zo rechtdraads ſtrydige *raadgeevingen*, ſtondt ABDALA verleegen; doch geen deezer beiden *trok* zyne aandagt. 't Leeven dagt hem, volgens de beſchryving der eerſte, een laſt, en volgens het tafereel der laatſte een ydele droom.

In deezen maalſtroom van gedagten, wendde hy het oog op de bedaarde, maar bevallige, Maagd. „ Prins," ſprak dezelve, de meening van zyn veelbeduidend en vraagend oog voorkomende, „ uwe opgetoogenheid, uw in twyfel hangen, is natuurlyk. Wanneer alleen Uiterſten worden voorgeſteld, zal de Rede noodwendig ſtilſtaan! —— Verwerp beider raadgeeving, en luister na 't *geen ik u zal voordragen.* —— Uw Vader zal, binnen kort, zyn *ſnood leeven* eindigen. Gaa heen, beklim zynen Throon. Doe, door uwe Wysheid en Deugden, de gedagtenis zyner Misdryven vergeeten. Indien gy weigert te regeeren over uw Volk, hoe groot zal *hun* verlies weezen! Indien gy alleen den Scheptter opvat om volop van vermaaken te genieten, hoe groot het *uwe*! —— Geef agt op het Geluk uws Volks, en gy zult uw eigen verzekeren. —— Wees, egter, niet doof voor de ſtem die u tot Vermaak roept. —— Luister niet *na die* droefgeestige Treurſter. Het is onverſtandig, *bedaard* genot te laaten vaaren, om dat onmaatigheid zatheid en wanſmaak baart; of zich te onthouden van vermaaken, die de Deugd goedkeurt, om dat deeze vermaaken niet altoosdurend zyn. Indien de Mensch gedoemd ware om *altoos* te treuren, en een verſmaadend oog op alle aardſche *genoegten* te werpen, ten welken einde heeft hy dan de *bekwaamheden* tot genot gekreegen? —— Of indien *ongebondenheid* en zinnelyk vermaak alleen vermaak ſchenken, welk een dienst doet hem dan de denkende Ziel? Kan de Nymph, die zo ſterk voor wellustige genietingen pleit, met alle haare aantrekkelykheden het oog des Wyzen bekooren? — Gaa heen, gy zyt gebooren om te regeeren. Volvoer alle de pligten van uwen verheeven ſtand, en gy zult de roemryke belooningen daarvan inzamelen. Wyk niet af van de baane des Regts; vergeet nimmer de voorſchriften van Deugd en Goedertierenheid. De braave Vorst zal *geneugten* ſmaken,

„ ken, welke de luister der Heerschappye alleen met geene „ mogelykheid immer kan geeven. Zyn Naam zal onsterflyk „ op aarde weezen, en zyn Volk zal zyn Roem ten hemel „ doen klimmen."

De dauw der onderwyzinge verfriste de Ziel van ABDALA. Hy omhelsde het gelukkig Stelzel, 't welk de voorschriften der Wysheid onderscheidde van de inboezemingen der Wanhoope, en het verschil aantoonde tusschen wellustig Vermaak, en het waar Geluk van den Mensch.

Terstond zou hy zyne keuze verklaard hebben; maar op dat oogenblik verdweenen de drie Vrouwen.

De Zon verliet de heuveltoppen; en terwyl ABDALA, wiens Ziel opgetoogen was over het gebeurde, met peinzende schreden na het Paleis zyns Vaders wandelde, geraakten zyne voeten verward in digtgegroeid heestergewas, en de donkerheid des nagts overviel hem.

In deezen naaren toestand, werd hy op 't onverwagtst omscheenen door een glansryk licht. De Kluis van den Dervis scheen veranderd in een heerlyk Paleis; in een van deszelfs deuren stondt een Geleigeest, die hem binnen noodigde.

ABDALA gehoorzaamde, en volgde dien Gids. Hy wilde spreeken; maar zyn stem werd wederhouden door verwondering en vreeze. „ Sterveling," sprak de Geleigeest, vóór dat hy de deur des binnenkamers opende, „ dit is het Paleis van „ den Geleigeest ORASMUNDO, altoos gunstig aan de wenschen „ der Wyzen en der Braaven. Uwe Wysheid en Braafheid is „ bekend; en het tydperk, waarin gy gelukkig zult worden, „ is gekomen!"

Met dit zeggen, deedt hy de deur open. ABDALA vondt drie schoone Maagden, bezig met weeven. Zy reezen terstond op, om den Vreemdeling te begroeten.

„ Zie rond," zeide de Geleigeest, „ en kies een Lotge„ noot uws leevens. Wie deezer drie is het voorwerp uwer „ keuze? De naam der oudste is TRISTINA, die der tweede „ SERENA, en der derde HILARANA."

ABDALA stondt verrukt over de bevalligheden der drie Maagden. Maar in SERENA herinnerde hy zich de trekken van de Nymph, wier verstandige lessen hy in het bosch gehoord hadt; haar naderde hy met eene eerbiedvolle houding, verklaarde zyne keuze, en vatte haare niet weigerende hand.

Op dit oogenblik verdween het Paleis, en hy bevondt zich in een eenvoudige Hut, waar zyn oog getroffen werd door eene schoone Vrouwe. Haare kleeding was eenvoudig als die van een Landmeisje, haare gestalte de bevalligheid zelve. Dan, niettegenstaande haare eenvoudige opschik, herinnerde ABDALA zich, met genoegen, het betoverend gelaat van haar, die zo eenlangs zyne ziel vermeesterd hadt.

„ Ge-

Digitized by Google

„ Gelukkige ABDALA!" dus luidde de taal, die van *boven* kwam, en die hy voor de ſtem van ORASMUNDO kende, „ ge„ lukkige ABDALA! uwe Wysheid ſtraalt door in uwe gedaane „ keuze, en uw geluk is nu volkomen. Indien op TRISTINA „ uwe keuze gevallen ware, zoudt gy verweezen geweest „ zyn tot altoosduurend wee; indien op HILARANA, onophou„ delyke knaaging was uw lot geweest. Maar in SERENA, die „ eene eenvoudige Herderin ſchynt, hebt gy niet alleen eene „ Schoonheid gekoozen, maar eene Maagd, *wier gevoelens* „ gelykvormig zyn aan de uwe, in wier *hart de Deugden* „ woonen, en wier ziel vatbaar is voor alle de *redelyke ge*„ neugten, die het leeven verlangenswaardig maaken. —— *Uw* „ Vader is niet meer! —— Gaa dan heen, ABDALA, en beklim „ den Throon uwer Voorvaderen. —— Gaa heen, volbreng „ de Pligten van een Vaderlandlievend Vorst, en vergeet de „ Gezigten, u deezen nagt vertoond, nimmer!"

De aanbreekende dageraad zag ABDALA, in verrukking over deeze afſcheidtaal des Geleigeests. Maar ſchielyk tot *zich zel*ven komende, liet hy geen oogenblik verlooren gaan om SERENA na her Keizerlyk Paleis te brengen. Naauwlyks hadt hy de Hut verlaaten, of de Booden kwamen *hem te gemoete* met de ontzettende tyding, dat zyn Vader niet *meer was*. *Zy* bragten hem in zegepraal na de wagtende Stad, met de bekoorelyke *Sultane*, van zyne verkiezing, aan zyne zyde. De algemeene toejuichingen, en de drift der Inwoonderen, van alle rangen, om den nieuwen Vorst, nevens zyne Egtgenoote, te zien, toonden gelykerhand de blydſchap en de genegenheid des Volks.

ABDALA verrigtte de laatſte eerbewyzen aan zynen Vader, met alle voeglykheid en Kinderpligt. Hy ving zyne Regeering aan met het opheffen der bezwaaren, door het Volk *zo lang* verdraagen; en eene nimmer aflaatende opmerkzaamheid, op 't geen 's Volks welvaaren kon bevorderen, ſtrekte ten overtuigenden blyke, dat hy de Gezigten in het bosch nooit vergat.

Met één woord, geduurende een lange reeks van *voorſpoe*dige jaaren, beleden allen de uitſteekenheid van *een heerlyk* voorbeeld, dat den Onderdaanen Deugd inboezemde, en de wysheid eener Regeeringe, die algemeen Geluk deedt gebooren worden.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ONDERRIGTENDE AANMERKINGEN, DE HUISHOUDKUNDE BETREFFENDE.

(Naar het Engelsch.)

To be happy at home is the ultimate result of all ambition; the end to which every enterprise and labor tends, and of which every desire prompts the prosecution.

RAMBLER.

In eigen Huis gelukkig te weezen, is het, waar op alle eerzugt uitloopt; het einde waar toe alle onderneeming en arbeid ſtrekt, en tot welks bevordering het verlangen ons aandryft.

Niets is zo bezwaarlyk te bevatten als de *Huishoudkunde*. Nogthans is het natuurlyk, te veronderſtellen, dat het geen een pligt is, voor een groot gedeelte des Menschdoms, ten minſten wel verſtaan zou worden, indien niet ſtipt betragt; en dat, indien het misſen in betragting algemeen ware, zulks alleen door onkunde zou veroorzaakt worden. Maar, in het vaſtſtellen van algemeene regelen, begaan wy ligt misſlagen, indien wy niet letten op de algemeene betragting: want het gaat zo vast, dat Huishoudkunde niet verſtaan, als dat dezelve niet betragt, wordt. Misſchien, in de daad, dat wy het aanbelang der Huishoudkunde aanmerken, even als wy de zekerheid des Doods overweegen; naamlyk, als iets, welke geen Mensch kan lochenen; doch waar van geen Mensch zo zeer overtuigd ſchynt, dat zyne overtuiging invloed hebbe op zyn gedrag.

Indien wy, egter, door de agting, welke wy onze Medeburgers toedraagen, een middelweg inſlaan, tusſchen volſlaagene onkunde en blinde halſtarrigheid, moeten wy erkennen, dat de Huishoudkunde eene zaak is, zeer weinig begreepen, en niet altoos betragt, waar 'er grond is om te denken, dat ze wel begreepen wordt. Wanneer

Digitized by Google

ik alleen moest oordeelen uit het geen ik zie, *zou ik* niet twyfelen te zeggen, dat 'er naauwlyks eene zaak is, zo bezwaarlyk tot vaste regelen te brengen, en te ſchikken naar algemeene en byzondere gevallen. Waar het al beſpiegeling en geen bedryf is, moet iemand zich zeer verlegen vinden om te bepaalen; doch zodanig is, moet men bekennen, de tegenwoordige ſtaat der Huishoudkunde.

Dat de Huishoudkunde zeer weinig begreepen wordt; en dat het eene uitdrukking is, welks bepaalde meening niet algemeen erkend wordt, zal blyken, *als wy het* oog rondsom ons heenen wenden, en waarneemen de verſchillende wyzingen, gedaanten en vertooningen, welke dezelve in onderſcheide Familien aanneemt. Het zelfde voorwerp kan nooit naagejaagd worden door middelen, die even onverſchillig, en even eerlyk of oneerlyk, zyn. De ſchaduwen van het onderſcheid mogen zigtbaar weezen; doch, indien het voorwerp het zelfde is, moeten de middelen eenige overeenkomst hebben, en iets, waarin het gezond verſtand des geheelen Menschdoms overeenſtemt. Verkwisting en Spaarzaamheid kunnen *dezelfde* zaak niet weezen; nogthans zal de Verkwister en de Spaarzaame beiden beweeren, dat zy weeten, wat *Huishoudkunde* is. Zy kunnen, nogthans, niet te gader beſtaan; en zulk eene tegenzeggelykheid, in de woorden zelve, moet eene verwarring van denkbeelden baaren. Hoe ook de beſliſſing uitvalle, aan welke zyde ook het vooroordeel is, zal *Voorzigtigheid* in 't einde het ſlagtoffer weezen.

Elk Mensch, in eenen leevensſtand gevestigd, heeft *meer* of min belang by de kennis der *Huishoudkunde*, en is het daarom te meer te verwonderen, dat een tak van kennis, algemeen noodzaaklyk, alleen gedeeltlyk beoefend wordt, of, gelyk het ſpreekwoord zegt, „ dat, het geen alle „ mans zaak is, door niemand ter harte genomen *wordt.*" Misſchien is 'er eenige verwarring ontſtaan uit *een* misnomen denkbeeld, aan het woord *Huishoudkunde* gehegt, als of het even 't zelfde betekende als *Beſpaarkunde* of *Zuinigheid*; woorden die in eene Familie niet aangenaam klinken, of welgevallig zyn: terwyl dit woord, in den waaren en meer uitgebreiden zin, betrekking heeft op alle onderſcheidene ſchikkingen of beraamingen, of, zo gy wilt, tot een *Stelzel*, om de zaaken van een Gezin te regelen, volgens den rang, dien 't zelve in de Maatſchappy bekleedt, met een naauwlettend oog op hoeveelheid van

Digitized by Google

van de middelen. Het is, in de daad, eene kleine Heerſchappy, of een kleine Staat, die zyne Conſtitutie moet hebben.

Twee hoofddwaalingen doen 'er zich op in het algemeen Beſtuur der Familien. De eene wordt begaan door hun, *die alles verteeren, wat zy te verteeren hebben*; en de andere door hun, *die verteeren, alles wat zy verwagten.*

De eerstgemelden, *die alles verteeren, wat zy te verteeren hebben*, rekenen, misſchien met eenigen grond, op een zeker Inkomen, 't welk niet veranderen of verminderen kan. Zulk een Inkomen verkreegen of gewonnen hebbende, langs welk een weg ook, beweeren zy het *Regt* te bezitten, om 't zelve, naar welgevallen, te verteeren; en tot den laatſten ſtuiver toe berekend hebbende, hoe verre dit kan reiken, beſluiten zy dit, jaar voor jaar, op te maaken. Daar nu elk mensch een ontwyfelbaar regt heeft, om over zyn eigendom te beſchikken, op welk eene wyze het hem behaagt, kan ik niet denken, dat zy grootlyks te berispen zyn, die tot deezen rang behooren; maar, indien zy geen misdryf begaan in dusdanig een Plan te vormen, om overeenkomſtig met hun Inkomen te leeven, mag men hun vrylyk zeggen, dat het vry dwaas is te veronderſtellen, dat zy zulk een Plan, voor een geruimen tyd, ten uitvoer kunnen brengen. Buiten andere bedenkingen, welke wy vervolgens zullen ophaalen, durf ik beweeren, zo veel gevaars van tegenſpraak te loopen, dat geen verſtandig Man eenig Inkomen volſtrekt zeker en onveranderlyk zal rekenen, (want wat is 'er op deeze Wereld, waar aan die bynaamen voegen?) en dat hy daarom, in de meeste gevallen, eenigermaate moet zorgen voor den kwaaden dag.

Laat ons nu zien, aan welke Perſoonen het bovengemelde Plan zou voegen, aan welken niet. — Ik wil toeſtaan, dat een oude Vryer, op kamers woonende, die misſchien geene Naabeſtaanden heeft, of ten minſten geene anderen, dan die alleen op zyn dood wagten en hoopen. — Ik zeg, ik wil toeſtaan, dat zulk een oude Vryer, de jaaren der woelige hartstogten te boven, wiens begeerten weinig en beperkt zyn, gemaklyk kan leeven, en voor zichzelven genoeglyk, volgens een Plan van een bepaald Inkomen, en een altoos voortloopende Rekening van Uitgaven, waarin het verkeerd zou weezen, een Penning te veranderen, of een Guinje voor een

Digitized by Google

Kroon te ſtellen. Maar een Man van deeze Leefwyze is niet zo zeer een voorwerp van de inagtneeming der Huishoudkunde: want hy heeft geen Gezin te regelen, en geen Leden der Maatſchappye voor te bereiden tot de Pligten, die volgende Geſlachten moeten vervullen. Hy behoort, derhalven, niet eigenlyk tot den rang van Perſoonen, die belang hebben by de rechte kennis der Huishoudkunde.

Maar, indien eene Familie zich ſchoeit op *den voet*, om het Inkomen van een geheel jaar te verteeren, *ſchoon* dezelve het regt hebbe om zulks te doen, hoe ſchielyk moet dit Plan in verwarring geraaken? Indien een Man, die vyf honderd Ponden 's jaarlyks aan Inkomſten heeft wanneer hy trouwt, denkt het regt te hebben, om die vyf honderd Ponden te beſteeden; kan hy dit regt blyven uitoefenen, wanneer zyn Gezin met een zestal Kinderen vermeerderd wordt? Zeker neen: want *Regt* en *Magt* zyn twee zeer verſchillende zaaken. —— Wat moet hy dan doen? Zyne Verteering *inkorten*, zult gy zeggen. — Toegeſtaan. — Maar wie weet niet, hoe bezwaarlyk *zulks* valle, en hoe zeer hoogmoed, trots en drift, zich verheffe op het enkel denkbeeld van zulk eene verandering in leevenswyze? Men veronderſtelt het als eene gemaklyke zaak, van de hoogte des leevens in de laagte te daalen. Dan, ik vermoed, in alle nederigheid, dat het een misſlag is.

In de daad, welk een regt een Mensch ook hebbe, om beſchikking te maaken over zynen Eigendom, zal een verſtandig Man altoos agt geeven op de ontelbaare en gewigtige bedenkingen, die zich tegen dat regt verheffen, en by hem zo zwaar zullen weegen, als het regt zelve. Indien 'er niets in zyn eigen Gezin gebeure, 't welk eene meer dan gewoone uitgave vordert, zal hy bedenken, dat, hoewel zyne zaaken op een vaſten voet ſtaan, die van de wereld rondsom hem zich in een vlottenden ſtaat bevinden, en dat uitwendige oorzaaken, even gewigtig, als die in zyn Plan waren opgeſlooten, vorderingen kunnen medebrengen, welke hy met eere, en volgens geweeten, niet kan weigeren. Wy zyn aan elkander vastgeſchakeld. Eén Mensch alleen kan geen leevensſtelzel vormen. De Menigte werkt hier mede.

Maar, kunnen de eerstgemelden, die *alles verteeren, wat zy hebben in te komen*, een Regt, om dit te doen, voorwenden, de verder genoemden, die *alles verteeren, wat*

Digitized by Google

wat zy verwagten, hebben zulk een pleit niet voor hun gedrag. Geen pleit van 't gezond verſtand, of de algemeene verpligting tot regtvaardigheid, ontleend. Nogthans vrees ik, dat deeze ſoort van Lieden allertalrykst is, en hy, die van de zodanigen niets gehoord heeft, heeft niets van het doorgaande leeven vernomen. Zy ſtaan met de anderen niet gelyk, die een zeker Inkomen bezitten; maar vestigen het oog op ingebeelde winſten, meestal van den Handel afhangende, en ſchynen het Geld, 't geen zy in denzelven hebben en omzetten, met een zelfde oog aan te zien als een Speelder een ſpel kaarten, van geene beduidenis, op zich zelve aangemerkt; doch, by een *gelukkig keeren van het blad*, geſchikt om groote rykdommen te ſchenken.

Sir RICHARD STEELE heeft, in den *Snapper*, of in den *Spectator*, ik herinner my niet bepaald in welk dier beide Zedeſchriften ik zulks geleezen hebbe, opgemerkt, dat het zekerst middel, om een goed Fortuin te maaken, beſtaat in het vertoon te maaken, dat men het ruim kan ſtellen. Sir RICHARD heeft, met veelen der *Addiſonſche* Schoole, dikwyls fyne berisping, onder gedaante van een voorgewenden grondregel, voorgeſteld; weinig denkende, dat zyne meening, in laateren tyde, verkeerd zou verſtaan worden. Dit, nogthans, is menigvoud het geval geweest, en de gedaane aanhaaling kan 'er ten bewyze van ſtrekken.

De groote Regel van Huishoudkunde beſtaat in zich voor te doen, als het ruim te kunnen ſtellen. Maar eene vertooning van dien aart valt niet zo gemaklyk in de daadlyke uitoefening als in de beſpiegeling. Op het Tooneel kan iemand zich in het gewaad van een Koning kleeden, met weinig meer kosten, dan iemand zou moeten beſteeden tot de kleeding, noodig om op een Geboortedag ten Hove te verſchynen. Maar in het daadlyk leeven zich als ryk te vertoonen, gaat dikwyls vergezeld van uitgaven, die alleen aan daadlyken rykdom voegen.

Hier vinden wy ons in de verlegenheid! Hoe die kosten te betaalen? Door 't geen wy verwagten te beſteeden, en op het toekomende te trekken, om het tegenwoordig te kort komende goed te maaken. Hoe! zult gy zeggen, uit te geeven wat men niet bezit. Hoop tot Guinjes te munten, en Denkbeelden tot Banknooten te maaken? —— *Juist zo.* —— De ondervinding leert ons, dat niets, by

Digitized by Google

zeker ſlag van lieden, zo zeer in gebruik is, als dit *alles*, hoe wonderſpreukig het ook moge klinken in de ooren der zodanigen, die de Wereld alleen uit boeken hebben leeren kennen. Men doet het, door zyn Credit voegelyk ſtaande te houden, en door Papieren-geld, dat een ſchynbaare waarde heeft.

In een Gezin, volgens dit bedrieglyk Stelzel leevende, (want het zal alzins blyken *bedrieglyk* te zyn,) vinden wy eene vertooning van grootheid en rykdom, *en eene* naavolging van de groote wereld in pragt, op die *voornaame dagen*, wanneer het noodig is, dit ſpel in 't oog der wereld te ſpeelen. Maar, om in ſtaat te zyn om dit te doen, moet 'er een laagheid onder loopen, die het geheele bedryf, in 't oog van elk verſtandig en eerlyk Man, een jammerhartig en wanvoegelyk voorkomen byzet. — Bezoekt het zelfde Gezin op een tyd, dat men u niet verwagt; en de ſtrydigheid der leevenswyze zal u dit alles ontvouwen. Gy zult bevinden, dat deeze ruimſchootige, mild onthaalende, Lieden, niet voor zichzelven, maar voor anderen, leeven; dat zy zich te vrede houden met een ſchraale keuken, op dat gy by hun Tafelweelde moogt ſmaaken; dat zy zich vergenoegen met in hoeken en hoolen te ſlaapen, ten einde het grootſte gedeelte van het huis een Suite van vertrekken zyn moge, die van geen gebruik zyn, dan om vertoon te maaken in 't oog van anderen.

Wat de jongere takken van zulk een Gezin betreft, als zy tot Mannen en Vrouwen opgroeijen, en zelfs lang vóór dien tyd, worden zy opgebragt in 't geen men de groote Wereld noemt. De Ouders laaten het aankomen op de Schoonheid en het Vernuft hunner Kinderen, om hun Fortuin te maaken, zonder zich op te houden met den traagen tred van Huislyk vlytbetoon; en van de Kinderen kan men niet veronderſtellen, dat zy *traag* zyn om de denkbeelden van een leeven, zo gemaklyk en verlustigend, te omhelzen. De hoop der Familie is, op den ouderdom van achttien jaaren, een welafgerigt Danſer, een goed Drinker, een galant Heer, ook in alles wat Paardryden betreft wel bedreeven; doch, van het weezenlyke dat tot het leeven behoort, onkundiger dan dikwyls de geringſte van zyna Vaders Bedienden. De jonge Juffrouw heeft, in dezelfde jaaren, alle voegelyke veragting voor een Koopman opgevat, zy verſtaat het

Digitized by Google

het Kaartſpel, danst bevallig, en bezit, door behulp van een kostbaare, doch eerſte, Modekraamſter, de kunst van zich zeer fraai te kleeden.

In zommige Familien, waar men deezen leeftrant voor 't oog der Wereld volgt, ontdekt men een mengzel van *grootheid* en *laagheid*, 't welk aan 't belachlyke grenst, zo het dit niet te boven gaat. Zulk een mengzel van *hoogheid* en *geringheid* kon ik nooit begrypen of overeenbrengen. —— Wat zullen wy, nogthans, zeggen van die groote Gastmaalen, om welke aan te rigten, de Lepels van een der Gasten geleend zyn, de zilveren Mesſen van een tweeden, en het Koelvat van een derden: met één woord, waar de Gasten, hadden zy des eenig agterdenken, met allen regt, van de tafel alles zouden kunnen wegneemen? Hoe is zulks met hoogmoed overeen te brengen? —— Alles, wat wy hier van kunnen zeggen, is eene oude en erkende waarheid te herhaalen, dat de Hoogmoedigſten van alle Menſchen de belachlykſte zyn, en dat de Trotſchen altoos waggelend ſtaan op de ſteilte om in den afgrond van geringheid te vallen.

Die val, egter, zullen wy veronderſtellen, dat in 't einde komt. Hoe zwaar is het voor de braafſten een omkeer van ſtaat te verdraagen, die hun in de gedagten der Wereld vernedert! Hoe veel zwaarder moet deeze ſchok zyn voor de zodanigen, die, wanneer zy uit de hoogte nedertuimelen, geen troost vinden in hun eigen boezem, en niemand aantreffen, die medelyden met hun heeft; dewyl het dan openbaar wordt, dat zy een voorafberaamd ſtelzel van bedrog en veinzery omhelsd hebben, ten bederve niet alleen van hun eigen Gezin, maar van honderd anderen, die, misleid door het valsch vertoon van Rykdom, zich hebben laaten vervoeren om op hun vertrouwen te ſtellen.

In alle leevensſtanden is een Geveinsde een ſchadelyk Character. Maar, indien een Veinsaart een Man is, die voor 't oog der Wereld voor een deugdzaam of geleerd Man wil doorgaan, als hy, met de daad, een ſlegt Mensch of een Domkop is, en dit niet doet om anderen te bederven, lydt hy zelfs het meeste. Veel van deezen verſchilt de Man, die niet alleen de wereld bedot, en de niets kwaads vermoedenden, tot hunne ſchade, bedroogen heeft, en misſchien tot hun bederf; maar die een geheel Gezin in die zelfde beginzelen opbragt, 't

Digitized by Google

zelve eene hoope inboezemde, welke nooit *vervuld kon* worden, en teffens een trots, die nu allerheilloost moet weezen. En houdt hier het misdryf niet op; want eene menigte van zulke voorbeelden (en ik wenschte van geheelen harte, dat 'er zo veele niet voorhanden waren) ſtrekt, om dat vertrouwen te verminderen, 't welk tuſſchen den Man en zynen Naasten behoorde te beſtaan, 't welk den band der Maatſchappye uitmaakt, en misſchien een der beſte inmengzelen is in *den beker des* leevens.

Wat de Ouders betreft, die groote ſommen beſteeden, om aan de grilligheden hunner Kinderen, of liever aan hunne eigene grilligheden, te voldoen, en zich ſchikken naar hooger leevenskringen, ten einde hunne Kinderen by de Aanzienlyken kunnen verkeeren; ten hunnen opzigte verzoek ik te mogen aanmerken, dat, hoe algemeen dit moge weezen, men dit altoos niet hebbe toe te ſchryven aan eene oorzaake, die geene plaats tot verdediging openlaat. Ik vertrouw en hoop, dat, waar deeze toegeevenheid allerongerymdst moge ſchynen, dezelve mag toegeſchreeven worden aan de *werking van* Ouderlyke Genegenheid; een beginzel altoos te eerbiedigen. En ware het te wenſchen, dat Kinderpligt daar mede een gelyken tred hieldt; doch ik vrees het tegendeel zal ons maar al te zeer blyken het geval te weezen.

Kinderpligt, zegt een keurig Waarneemer van het menſchlyk bedryf, is eene bloem van zo tederen aart, dat dezelve weinig gronden aantreft, waarin dezelve wel tiert en opgroeit; en, ſchoon wy menigmaal hooren van Ouders, die zich, ten behoeve hunner Kinderen, uitkleeden, hooren wy zelden of nimmer van Kinderen, die, om den wil hunner Ouderen, eenige buitengewoone daad doen. Misſchien heeft de Natuur de Ouderlyke Gevoeligheid oneindig teergevoeliger gemaakt dan de Kinderlyke, *en*, om eenige wyze redenen, onze zielen eene *veel grooter* genegenheid ingeboezemd, voor die wy gewinnen en opvoeden, dan voor die, door welke wy gewonnen en opgevoed worden; ten minſten de gewoonte heeft zulke verſchillende denkbeelden ingevoerd, ten opzigte der gedraagingen van Vader en Kind, dat men het eene hoogstpryzenswaardige daad oordeele in een ryken Zoon, als hy zynen behoeftigen en braaven Vader een bekrompen Jaargeld van vyftig Ponden geeft; doch het voor een bedryf van eenige verdienſten in een Vader aanmerkt, *als*

dee-

Digitized by Google

deeze twintigmaal grooter ſom aan een des benoodigden Zoon ſchenkt.

Ik heb hier alleen by te voegen, dat Ouders, met de beste Inzigten, hunne begrippen van verpligting tot hun Naakroost, zelfs veel te verre, ja tot een uiterſte, kunnen uitſtrekken, 't geen niet van misdryf is vry te pleiten. In ſtede van hun *veel Gelds* te geeven, zou het edelmoediger van hun gehandeld weezen, hun te leeren een *weinig* hoog te waardeeren, en te doen gelooven, dat *veel* niet noodig is tot goede en loflyke oogmerken.

Zo lang heb ik ſtil geſtaan op het Onderwerp der Huishoudkunde, in zo verre het de twee bovengemelde ſoorten van Lieden betreft, dat ik tot eene nadere gelegenheid zal uitſtellen, 't geen ik nog meer over dit Onderwerp te zeggen heb, mede te deelen.

NADERE BRIEF VAN JOH. RÔBOL, M. D. WEGENS HET MIDDEL VAN WYLEN DR. J. J. VAN DEN BOSCH, IN DE KINDERPOKJES.

Wel Edele en zeer Geleerde Heeren!

„ Indien UEd. gereſolveerd zyt, myne laatſte Waarneeming, wegens het Middel van den Heere VAN DEN „ BOSCH, te plaatſen (*), verzoeke ik aan den navolgenden, insgelyks, eene plaats in uw Letterwerk in te ruimen. Ik ben, met veel conſideratie,

Uw Wel Ed. gereede Dienaar,

Utrecht,
15 Aug. 1793. JOH. RÔBOL.

Naauwlyks had ik de voorgaande Waarneeming verzonden, of ik wierd op nieuw in de gelegenheid gebragt, om een nadere Proef, met het Middel van Dr. VAN DEN BOSCH, te neemen. Ik zal de Perſoone ook met naame noemen, om myne Collegas gelegenheid tot navorſchinge te verſchaffen.

Den 4 *Augustus*, wierd ik geroepen by de Huisvrouwe van JAN VAN OORT, op den hoek van de Hooglandſchesteeg,

(*) Zie hier boven, bladz. 390.

Digitized by Google

ſteeg, buiten de Weerdpoort deezer Stad; *oud 34 jaa*ren; drie maanden zwanger; aan de Kinderpokjes laboreerende; het was de vyfde dag der Ziekte, de derde der uitbotting. Zy was tot dus verre bediend geweest door een Apotheker, die, tot den derden dag der uitbotting, den uitſlag voor vuurigheid aanzag, en haar verſcheiden Vleſſen, met ik weet niet welke *decocta*, had voorgeſchreeven; als ook, voor de pyn en benaauwdheid der Keel, een Gorgeldrank, uit den Pekelſmaak te oordeelen rykelyk bedeeld met het Ammoniac-*Zout*.

De man ging zeer misnoegd weg, om dat men *een* Geneesheer gehaald had.

Ik bevond de Pokjes meest alle te voorſchyn. Zy waren in groot getal, alle vaneen geſcheiden, op twee plaatſen uitgezonderd, alwaar 'er 10 a 12 zyn te ſamen gevloeid. Op den rug, de armen en beenen, bevonden zig de meesten, in het aangezigt de minſten; ook waren 'er verſcheiden boven op het hoofd onder het hair. Zy klaagde over zwaare hoofdpyn; moeilykheid in de doorzwelging, vergezeld met hevige pyn; *de Keel* was met Pokjes bezet; de Koorts hevig; zy was *dorſtig; had* geen eetlust, en weinig afgang; de tong was ſlymagtig wit beſlagen; zy konde 's nagts niet ſlaapen, den avond van den vierden dag begon zy ſterk te kwylen, het welk thans nog voortduurde. Om dat de Pokjes afgeſcheiden waren, was ik, in het eerst, voorneemens myne gewoone handelwyze te volgen; doch ik beſloot tot het gezegde Middel, om dat de Koorts, niet tegenſtaande de Pokjes meest alle te voorſchyn waren, aanhield, en de kwyling in de *diſcretæ*, volgens de meeste Waarneemers, *en myne* eigene bevinding, meest altoos eenige meerdere kwaadaartigheid van het Pokgift aanduidt.

Ik ſchreef eerst het Mixtuur voor van het eerſte tydperk, en begon den volgenden morgen met *de Poeijers* No. 1, om 'er alle drie uuren een van *te gebruiken*, en een 's nagts; beval haar veel koud water *te* drinken, zig van alle zuuren te onthouden, en, in plaats van den bovengemelden zeer nadeeligen Gorgeldrank, met laauw water en melk te gorgelen, nu en dan op te zitten, en zig lugtig te dekken; voorts ſchreef ik haar geen byzondere dieet voor.

Na dat zy zes Poeijertjes gebruikt had, hield de kwyling op; de Keel was ruim, zonder pyn; de Koorts weinig, en de hoofdpyn verminderd. Voor het *overige* was zy gezond, zat nu en dan op; zy had *weinig* eetlust,

Digitized by Google

lust, doch het geen zy gebruikte smaakte haar goed; de afgang traag zynde, liet ik haar wat gestoofde Pruimen eeten, waar door dezelve behoorlyk bleef, de hoofdpyn veel verminderde, de eetlust beter wierd, en de nagtrust gewenscht.

Den agtsten dag der Ziekte bemerkte ik, dat eenige Pokjes, de vyfde dag in het opkomen, onzigtbaar wazen; en den volgenden dag wierden de Moeder en Zieke eenigzins ongerust, om dat verscheiden Pokjes niet meer te zien, en van anderen reeds de blaasjes van Etter ontledigd, waren. In de daad, dit was zo, en dit verschynsel nam dagelyks toe, zo dat ik den elfden dag der Ziekte, op den linkerarm alleen, meer dan 50 dorre blaasjes telde, geheel van Etter ontledigd. Nog aangezigt nog handen zyn in het geheel gezwollen geweest, en alles ging naar wensch.

Om dat my, op den agtsten dag der Ziekte, de pols een weinig onderdrukt voorkwam, vermeerderde ik ieder poeijer met een grein *Campher*, en een half grein *Kerm. minerale*, met dat gevolg, dat de pols ruimer wierd, en zy, tot haare herstelling toe, verder geen Koorts heeft gehad; den elfden dag begonden verscheiden Pokjes in het aangezigt te droogen, en den dertienden af te vallen; den vyftienden gaf ik haar een buikzuiverend Drankje.

Hoewel in deeze soort van Pokjes, wegens den gewoonen zagten afloop der Ziekte, weinig voor het Middel te besluiten schynt, heeft hetzelve eene aanmerkelyke dissipatie der Pokstoffe, zonder hinder voor de Lyderesse, ten gevolge gehad; deeze was hier veel opmerkelyker dan in het voorige Geval. Indien ik my misschien aldaar bediend had van No. 3. B. zoude zulks sterker geweest zyn. Onder het gebruik van dit Middel volgde by deeze Lyderesse ook eene ophouding van kwyling, pynlyke doorzwelging en Koorts; zo dat men de werking, door VAN DEN BOSCH aan dit Middel toegekend, in dit geval niet wel in twyfel kan trekken.

Daar, buiten eenige weinige Ruiters, waarmede deeze Vrouw geen communicatie heeft gehad, geen Pokkers zig, zo verre ik weet, alhier bevinden, kan men de besmetting misschien toeschryven aan een Meisje, het welk, te *Hilversum* voor byna twee maanden de Pokjes gehad hebbende, haar bezogt. Ik denk dat de Pokstof, zig in haare Wolle kleederen gehegt hebbende, de besmetting by onze daar toe gedisponeerde Lyderesse heeft overgebragt.

GE-

Digitized by Google

GEWIGTIGE AANMERKINGEN OVER DE GEZONDHEID EN LANGLEEVENHEID.

(Uit het Engelsch.)

Qui voluptatibus dediti, quaſi in diem vivunt, vivendi cauſas quotidie finiunt.

PLINIUS.

De zugt tot Zelfbehoud, en om het kort beſtek onzer dagen te rekken, is zo diep onzer geſteltenisſe ingedrukt, dat men dezelve, met regt, voor eene der eerſte beginzelen onzer Natuure mag houden; eene zugt, die zelfs, in ſpyt van ſmert en elende, ons zelden verlaat tot het laatſte oogenblik onzes leevens. Het ſchynt, derhalven, niet min onze pligt dan ons belang te weezen, een naauwkeurig onderzoek te doen op de verſcheide middelen, welke men aangemerkt heeft als ſtrekkende tot Gezondheid en Langleevenheid, en, indien het mogelyk is, zodanige omſtandigheden te onderſcheiden, als weezenlyk dienen ter bereiking dier groote einden, van die enkel toevallig zyn. Doch hier is het zeer te bejammeren, dat eene naauwkeurige Leevensbeſchryving van alle Perſoonen, door hunne Langleevenheid vermaard, voor zo verre de Eet- en Leefregel betreft, ons niet getrouwlyk is ter hand geſteld; buiten welke het onmogelyk is de noodige gevolgen daar uit te trekken.

Alle de omſtandigheden, weezenlykst ten leeven noodzaaklyk, mogen begreepen worden onder de vyf volgende Hoofdverdeelingen. — I. Lugt en Lugtsgeſteltenis. — II. Spys en Drank. — III. Beweeging en Rust, Waaken en Slaapen. — IV. Affcheidingen en Uitwerpzels. — V. Gemoedsbeweegingen. — Van elk deezer zullen wy een kort woord zeggen.

I. *Lugt* en *Lugtsgeſteltenis*. Het is van overlang bekend, dat friſſche of verſche Lugt van eene onmiddelyker noodzaaklykheid ten leeven is, dan Voedzel: want, zonder 't laatſte, kan een Mensch het twee of drie dagen uithouden; doch, zonder de eerſte, niet veele minuuten. Het leevenonderhoudend beginzel, in den Dampkring begreepen, zo weezenlyk noodig om vlam te doen branden, als ten dierlyken leeven, is thans bekend *niets* anders

Digitized by Google

ders te weezen dan die zuivere Gedephlogiſteerde Lugt (*), onlangs ontdekt door den ſchranderen Wysgeer PRIESTLEY. De gemeene Dampkringslugt mag verondersteld worden, meer of min gezond te weezen, naar gelange dezelve vervuld is met dit leevenonderhoudend beginzel. Naardemaal 't zelve in groote hoeveelheid voortvloeit uit de groene bladeren van alle ſoorten van Plantgewaſſen, die van de vergiftigſte ſoort niet uitgezonderd, mogen wy daaruit niet eenigermaate opmaaken, waarom men de voorbeelden van Langleevenheid zo veel meer ten platten Lande, dan in groote Steden, aantreft; waar de Lugt, in ſtede van zo ruim te deelen in deeze heilzaame bezwangering, dagelyks beſmet wordt met ſchadelyke uitvloeizelen van verſcheidenerlei aart?

Ten aanziene des Lugtsgeſteltenisſe, loopen 'er verſcheide Waarneemingen zamen, om te bewyzen, dat die Gewesten, welke binnen de gemaatigde Lugtgewesten liggen, best geſchikt zyn om Langleevenheid te bevorderen. Hieruit kunnen wy mogelyk verklaaren, waarom *Italie* zo veele Lieden van hoogen Ouderdom heeft voortgebragt, en waarom Eilanden, over 't algemeen, gezonder zyn dan vaste Landen; van welke de *Bermudes*, en eenige andere, voorbeelden opleveren. En is het voor ons *Engelſchen* geene onaangenaame omſtandigheid, dat ons Eiland, (niet tegenſtaande de ſchielyke Weêrs-veranderingen, waaraan het is blootgeſteld,) veel meer voorbeelden van Langleevenheid oplevert, dan men zich, in den eerſten opſlage, zou verbeelden. —— De kundige Heer WHITEHURST verzekert ons, uit vastgaande beſcheiden, dat de *Engelſchen* doorgaande langer leeven dan de *Noord-Americaanen*; en dat een *Britsch* geſtel, zelfs in die Lugtſtreek, het langer zal houden dan een Inbooreling. Maar, in 't algemeen, moet toegeſtaan worden, dat een Mensch geſchikt is naar den byzonderen ſtaat van elke Lugtsgeſteltenis, zo dat geen gedeelte van den bewoonbaaren Aardkloot te heet of te koud kan heeten voor derzelver Bewoonderen. Nogthans, om eene vriendlyke gemeenſchap tusſchen de wydst afgelegenſte Gewesten des Aardkloots te onderhouden, heeft de Maaker der Natuure de Wereldbewoonders wyslyk in ſtaat geſteld, om groote en

(*) Volgens het Stelzel van LAVOISIER, *Air Vital*, of *Leevenslugt*.

Digitized by Google

en verbaazende veranderingen van Lugtsgeſteltenisſe, zonder nadeel, te ondergaan.

II. *Spys* en *Drank.* Schoon Spys en Drank, van den eenvoudigſten aart, erkend worden best geſchikt te zyn tot Lichaamsgezondheid, kan men naauwlyks twyfelen, of men mag, nu en dan, veilig verandering en hartiger Spys en prikkelender Drank neemen, mits men binnen de paalen der Maatigheid blyve: want men kan niet wel veronderſtellen, dat de goede Natuur zulk een ryken overvloed van gaaven zou hebben uitgeſtort, enkel om de Menſchen na dezelve te doen ſnakken, zonder ze te mogen genieten; dan ware de Natuur voor een harde Stiefmoeder te houden, en voor geene goeddoende minzaame Moeder te groeten. —— Daarenboven bevinden wy, dat, door het wonderbaar vermogen der deelen tot de Spysverteering geſchikt, eene verſcheidenheid van dierlyke en groeiende zelfſtandigheden, van zeer wydverſchillende ja tegenſtrydige geaartheid, zich vereenigen tot een welgeſchikt Chyl. Men mag, derhalven, die ſtrenge Schryvers wantrouwen, die den Mensch ſtrikt tot één enkelen Schotel willen bepaalen, en hem tot Drank alleen Bornwater vergunnen. Natuur, 't is waar, heeft dat ſmaakloos vogt beſtemd ten algemeenen drank, en wonder geſchikt gemaakt tot dagelyks gebruik. Maar de ondervinding heeft even zeer beweezen, dat Wyn en Geestige Dranken, in zekere omſtandigheden, niet min heilzaam en gezond zyn, 't zy om kragten te herkrygen, om vermoeidheid des lichaams te gemoet te komen, of den geest onder den druk van onaangenaame omſtandigheden te verligten. Maar, helaas! 't geen de Natuur beſtemde tot onſchuldige ja nuttige hartſterkingen, en om ſlegts nu en dan gebruikt te worden, volgens het voorſchrift der Rede, heeft gewoonte en grilligheid, allengskens, dit gebruik hebbelyk gemaakt, en onderworpen aan de grootſte en vernielendſte misbruiken. Te deezer oorzaake mogen wy wel twyfelen, of Brasſery en Dronkenſchap geene grooter ontvolking in de wereld veroorzaakt hebben dan Oorlog, Pest en Hongersnood. Hoe waar is, overzulks, de oude Grondregel: *Modus utendi ex veneno facit medicamentum, ex medicamento venenum.*

III. *Beweeging* en *Rust*, *Waaken* en *Slaapen.* Allerwegen wordt toegeſtemd, dat beurtwisſeling van Beweeging en Rust, van Waaken en Slaapen, noodzaaklyk zyn tot Gezondheid en Langleevenheid; alsmede dat deeze ge-

geëvenredigd moeten zyn aan onze Jaaren, Temperament, Geſteltenisſe, Lugtſtreek, enz. maar de dwaalingen en buitenſpoorigheden, welke de Menſchen dagelyks in deeze opzigten begaan, worden ryke bronnen van Ziekten en Ongemakken. Terwyl deezen verſlappen en verzwakken door luie ledigheid, vermageren anderen door harden arbeid, waaken en vermoeienis.

IV. *Afſcheidingen* en *Uitwerpzels.* Wanneer de dierlyke verrigtingen behoorelyk verrigt worden, gaan de Afſcheidingen geregeld, en de onderſcheide Ontlastingen beantwoorden zo naauwkeurig aan de hoeveelheid des gebruikten voedzels, in een gegeeven tyd, dat het lichaam dagelyks bykans het zelfde gewigt behoude. Indien eene byzondere Ontlasting meer dan natuurlyk vermindert, wordt eene andere, naar evenredigheid, vermeerderd, en het evenwigt doorgaans bewaard; doch aanhoudende ongeregeldheden, in deeze gewigtige verrigtingen, kunnen niet dan op Ziekte uitloopen.

V. *Gemoedsbeweegingen.* De behoorelyke regeling der Driften brengt mogelyk meer tot Gezondheid en Langleevenheid toe, dan eenige der gemelde middelen. De opbeurende Driften, als vreugd, hoop, liefde, enz. binnen behoorelyke paalen gehouden, prikkelen het Zenuwgeſtel zagtkens, bevorderen een gemaatigden omloop des bloeds, en brengen veel tot de Gezondheid toe; terwyl de nederdrukkende Aandoeningen, als vrees, ſmert, droefenis, wanhoop, enz. eene ſtrydige uitwerking baaren, en ten grondſlage ſtrekken van de deerlykſte Kwaalen.

Uit het licht, 't welk ons de Geſchiedkunde verſchaft, is 'er veel gronds om te gelooven, dat Langleevenheid, voor een groot gedeelte, erflyk is; en dat gezonde langleevende Ouders die ſchatten doorgaans aan hunne Kinderen zouden naalaaten, ware het niet, dat men zo verre en veelvuldig van de Natuur afdwaalde, en zich te buiten ging in zaaken, welke allerblykbaarst ſtrekken tot verkorting van 's Menſchen leeven.

Vanwaar, dan uit deeze oorzaaken, en de onnatuurlyke leevenswyze, ontſtaat het, dat van alle de Kinderen, in de Hoofdſteden van *Europa* geboóren, bykans de helft ſterft in vroege kindschheid? Waaraan anders kan men deezen bovenmaatigen vroegen ſterftyd toeſchryven? Zulk eene verbaazende vroegtydige dood is iets ongehoords by wilde Volken, en onder de Jongen van andere Dieren!

De Geſchiedenis wil, dat, in de vroegſte Eeuwen, 't Mensch-

Digitized by Google

Menschlyk leeven tot eene zeer groote lengte gerekt *wierd*: hoe weinige Perſoonen, nogthans, bereiken, in deeze laatere tyden, dat perk, 't welk de Natuur aan den Mensch ſchynt te hebben voorgeſchreeven!

Natuurlyk is de Mensch voor 't leeven in de open lugt geſchikt, beſtemd om met de Zon op te ſtaan, zyn lichaam door oefening te harden tegen de ongemakken die de Jaarſaiſoenen medebrengen, en een maatigen maaltyd te doen alleen wanneer de honger hem noopt *om ſpyze te* neemen. Maar de Kunst heeft de goedgunſtige oogmerken der Natuure, met voordagt, gedwarsboomd; *en, door* den Mensch te verſlaaven aan alle de verlokzelen der zinnen, hem, helaas! ten gereeden prooi gelaaten van dwaasheid en grilligheid.

Tot eene optelling te komen van de veelvuldige misbruiken, welke plaats grypen van de vroegſte kindschheid af, en die ſtaag door de volgende tooneelen van een leeven naar de Mode aangekweekt worden, zou ons verre buiten ons voorgeſteld beſtek voeren. 't Zy genoeg, op te merken, dat zy den meesten *ingang vinden*, en met 't onbepaaldst gezag heerſchen, onder de allerbeſchaafdſten en verfyndſten. Eene vergelyking tuſſchen hunne Leevenswyze naar de Kunst, met de Leevenswyze volgens de Natuur, zou een treffend tegenbeeld opleveren, en teffens eene bykomende reden aan de hand geeven, waarom, in zeer groote Steden, de voorbeelden van Langleevenheid zo gansch ſchaars gevonden worden.

VERSLAG VAN DE WYZE, OP WELKE MEN YS MAAKT, TE BENARES; IN TWEE BRIEVEN AAN WILLIAM MARSDEN, Esq. F. R. S. VAN JOHN LLOYD WILLIAMS, Esq.

Myn Heer!

Naardemaal de wyze om Ys te maaken in dit Land, waar de Thermometer, geduurende een gedeelte van het Jaar, in de ſchaduw, van 95 tot 100° ſtaat, iets zeer byzonders in zich heeft, vertrouw ik dat het volgende Verſlag van die bewerking u niet onaangenaam zal weezen.

Gy weet, dat 'er in *Indie* Ys gemaakt wordt *in* de Maan-

Maanden December, January, en een gedeelte van February; dan ik geloof, dat men in 't algemeen het daar voor gehouden heeft, dat het vooraf kooken noodig was tot het bevriezen. Egter kan ik u tegenwoordig verzekeren, als iets 't geen ik, nu zints negen Jaaren, zelve heb waargenomen, dat men te *Benares*, alle Jaaren, eene groote menigte Ys verzameld heeft, zonder eenige voorbereiding van dien aart. Dikwyls heb ik Ys gezien van een en een vierde Duim dik, schoon ik niet begryp, dat de Dampkring, op dien tyd, koud genoeg was om dit uitwerkzel te wege te brengen: want ik heb dikwyls een Thermometer met de blooté Kwikbol in het Stroo tusschen de bevriezende vaten geplaatst in den nagt, en die bekykende tusschen vyf en zes uuren 's morgens, (op welken tyd de Ysmaakers my verzekerden, dat de Koude het grootst was,) bevond ik denzelven nimmer beneden de 35°. Zelfs heb ik vry dik Ys gezien, gevormd op een tyd, dat de Thermometer niet laager dan 40° gedaald was.

Het Ysmaaken gaat te *Sterote*, niet verre van *Benares*, op de volgende wyze toe.

Een plek gronds, van omtrent vier Acres, bykans vlak, is verdeeld in vierkante vakken, tusschen de vier en vyf voeten wyd. De randen worden opgehoogd, met de aarde uit die vakken genomen, tot omtrent vier duimen; men vult de hollingheden op met droog stroo, of het afval van zuikerriet, plat nedergelegd; op 't zelve zet men zo veele breede ondiepe pannen, of vaten, van onverglaasde aarde, als de ruimte kan gehengen. Deeze pannen zyn zo vol porien, dat de buitenkant vogtig wordt op 't eigen oogenblik, wanneer men 'er water ingiet: deeze pannen worden aan den binnenkant niet boter besmeerd, om voor te komen, dat het Ys daar aan niet kleeve; en is het noodig dat men dit besmeeren om de drie of vier dagen herhaale: zonder dit zou het onmogelyk weezen het Ys 'er uit te krygen, dan met verbreeking der pannen, of het spillen van meer tyds, dan men kan besteeden, om zo veel werks, in zo kort een tyd, af te doen. —— In den naamiddag worden alle deeze vaten met water gevuld, door Lieden, die langs de ryen heen gaan. Omtrent vyf uuren in den morgenstond, maaken zy eenen aanvang met het Ys uit deeze vaten te neemen; door een yzeren haak in 't midden te slaan, en het dus in veele brokken te breeken. Indien de pannen verscheide

dagen zonder boterſmeerzel geweest zyn, is *het bykans* onmogelyk het Ys 'er uit te krygen, zonder teffens de pan te vermorſelen. Het getal der pannen, ten zelfden tyde aan de Bevriezing blootgeſteld, is omtrent 100,000, en worden 'er, om ze 's avonds met water te vullen, en 's morgens het Ys 'er uit te neemen, omtrent 300 Perſoonen, Mannen, Vrouwen en Kinderen, gebruikt. Het water haalt men uit eene Wel, niet verre van daar. Nieuwe vaten, de meeste porien hebbende, *beantwoorden* best aan het oogmerk.

't Is noodig dat het ſtroo droog zy: wanneer *het nat* wordt, gelyk menigmaal, by toeval, gebeurt, neemt men het weg, en vernieuwt het. Ik heb waargenomen, dat gekookt water in een Porceleine ſchotel bevroos; doch dikwyls een Porceleine ſchotel met Welwater, tuſſchen de onverglaasde pannen, op de beddingen van ſtroo, zettende, was 'er geen Ys in te zien, ſchoon het Ys *in* de pannen vry dik ware.

Ik maakte ook het ſtroo nat in eenige perken, en die bevogtiging belette altoos het vormen van *'t Ys.*

De lugt is doorgaans, ten ſtonde dat het *Ys gevormd* wordt, ſtil; en omtrent het aanbreeken van den dag koelt 'er een windje uit den Zuidwesten op. Ik had een Thermometer, ten tyde van het Ysmaaken, met den bol op de ſtroobedding, en een anderen hangende aan een ſtaak, vyf en een half voet boven den grond: doorgaans nam ik waar, dat, wanneer 'er Ys gevormd werd, de Thermometer, op het ſtroo geplaatst, van 37 tot 42° ſtondt, en die aan den ſtaak omtrent vier graaden hooger; *doch* indien 'er zo veel winds opkwam, dat het vriezen ophielde, ſtemden de beide Thermometers overeen.

Ik zal niets in 't midden brengen omtrent de oorzaken der Ysvorming, op een tyd dat de Thermometer zo veele Graaden boven het Vriespunt ſtaat; *dan ik hoop*, dat dit ſtuk zal opgehelderd worden door een voor dien taak beter berekend Man. Ik blyf, enz.

Benares, J. LL. WILLIAMS.
Maart 25, 1792.

Myn Heer!

Ter aanvullinge van 't geen ik u alreede *medegedeeld* heb, ten aanzienе van het verkrygen van Ys *in* dit Land, zul-

Digitized by Google

zullen de volgende Waarneemingen, dat onderwerp betreffende, gepaard met eenig berigt wegens de Lugtsgesteltenisse en den ſtand des Thermometers, zo ik vertrouw, u welgevallig weezen.

Op den 30 April 1792, wanneer de Thermometer in de ſchaduw 95° tekende, werd eenig water gehaald uit een Wel, zestig voeten diep; de Thermometer daar in gedompeld wees op 74°. Dit water werd daarop gegooten in vier potten, of pannen, gelyk aan die, welke ik in mynen voorgaanden Brieve beſchreef, als van algemeen gebruik in de Ysmaaking. Deeze pannen waren aan elkander gelyk in grootte en maakzel; dan twee derzelven waren nieuw en onverglaasd, en de twee andere oud met geſlootene porien, zodat 'er geen vogt door kon dringen. Wy ſtelden deeze potten bloot aan een heeten Westlyken wind, in de ſchaduw, drie uuren lang, te weeten van twee tot vyf uuren in den naamiddag. Wy beproefden ze ten dien tyde; het water in de oude potten bevonden wy op 84°, en dat in de nieuwe, vol porien, op 68°. Naa nog een uur langer in dien ſtand geſtaan te hebben, klom het water in de oude potten tot 88°, terwyl dat in de nieuwe beſtendig op 68° bleef.

Op den eerſten Mey, ten twee uuren 's naamiddags, wanneer de Thermometer in de zon op 110°, en in de ſchaduw op 100°, ſtondt, herhaalden wy deeze Proeve, met de voorgemelde potten. Naa met Welwater gevuld te zyn, werden ze vier uuren lang, te weeten, van twee tot zes uuren, blootgeſteld aan een heeten wind; het water in de oude potten bevonden wy op 97°, dat in de nieuwe op 68°.

De bygebragte Waarneemingen, wegens de verkoelende uitwerking der doorwaaſeming van de vaten vol porien, zullen misſchien eenigermaate reden geeven, waarom het Ys gevormd wordt, wanneer de Thermometer, in de lugt, boven het Vriespunt ſtaat. — En kan de kragt der doorwaaſeming, in het verwekken van Koude, verder opgehelderd worden, door de volgende Waarneemingen van de uitwerkzels, hierdoor in onze huizen te wege gebragt.

Op den 16 van Mey 1792, 's naamiddags ten twee uuren, rees de Thermometer, in de zon, met een heeten Westen wind, tot . . . . . 118°.

De Thermometer in de ſchaduw, doch aan den heeten wind blootgeſteld, tot . . . . 110°.

De Thermometer, in huis, koel gehouden door *Tatties*, ſtondt op . . . . . 87°.

Den 7 Juny,

De Thermometer in de zon . . . 113°.
De Thermometer in de ſchaduw en heeten wind 104°.
De Thermometer, in huis, verkoeld door *Tatties*, ... 83°.

Tatties zyn eene ſoort van Matten, gemaakt van friſ groene planten, of lange rieten; deeze worden aan de deuren of venſterposten vastgemaakt, en gedurig met water beſprenkeld. De graad van Koude, door dit middel te wege gebragt, ſtelt men evenredig te weezen aan de hette van den wind, die 'er door heen gaat, naardemaal hiervan de hoeveelheid der doorwaaſeming afhangt. Ik ben, enz.

Benares, J. LL. WILLIAMS.
Oct. 1, 1792.

BERIGT WEGENS DE DRYVENDE TUINEN IN HET MEIR VAN MEXICO.

De Abbé CLAVIGERO berigt ons, in de Geſchiedenis van *Mexico*, dat, wanneer de *Mexicaanen* aan de Volken van *Colhuan* en *Tepanecan* onderworpen, en bepaald wierden tot elendig kleine Eilanden op het Meir van *Mexico*, zy voor eenige jaaren ophielden met het land te bebouwen, dewyl zy geen land hadden; tot dat noodzaaklykheid, de moeder van vinding en vlytbetoon, hun leerde, beweegbaare Velden en Tuinen te vormen, die op het water des Meirs dreeven.

De wyze, op welke zy deeze maakten, en nog heden ten dage volgen, is zeer eenvoudig. Zy voegen en vlegten takken en wortels van Waterplanten, en andere ligte ſtoffen, zamen; doch die genoegzaame ſterkte en ſtevigheid hebben, om de Tuinaarde, digt inëen geärbeid, te draagen. Op deezen grond liggen zy de ligte Boschjes, die op het Meir dryven, en over alles verſpreiden zy den modder, welken zy uit de diepte des Meirs haalen.

De geregelde gedaante deezer Tuinen is vierhoekig; de lengte en breedte verſchillen; doch doorgaans zyn ze omtrent agt roeden lang, en niet meer dan drie breed, en

zyn

zyn minder dan een voet hoog boven de oppervlakte des waters.

Zodanig waren de eerſte Velden die de *Mexicaanen* bezaten naa de grondvesting van *Mexico:* eerst werden ze beplant met Maiz en andere Gewasſen, tot leevensonderhoud noodig. Wanneer, in 't vervolg van tyd, deeze Velden talryk werden door vlytbetoon, vondt men onder dezelve Bloemtuinen, en Velden met welriekende Kruiden, die gebruikt werden in den dienst der Goden, of tot wellust der Aanzienlyken. Tegenwoordig kweeken zy Bloemen, en alle ſoorten van Gewasſen, op dezelve. Alle dagen, het geheele jaar door, ziet men, by zonne opgang, ontelbaare Vaartuigen, belaaden met verſcheidenerlei ſoorten van Bloemen en Kruiden, langs het Kanaal komen, na de groote Marktplaats der Hoofdſtad.

Alle Planten groeijen weelig in deeze Tuinen: de modder van het Meir levert een zeer vrugtbaaren grond uit, en heeft dezelve geen beſproeijing uit de wolken noodig. In de grootſte Tuinen ſtaat doorgaans een kleine boom, of zelfs een kleine hut, ter beſchutting van den Tuinier, en om hem voor het ſteeken der zonne, of den regen, te dekken.

Wanneer de Eigenaar van een dryvenden Tuin, of van een *Chinampa*, gelyk men ze noemt, van plaats begeert te veranderen, om of zich van een lastigen Nabuur te verwyderen, of nader by zyne Familie te komen, dan begeeft hy zich in een klein Vaartuig, en roeit alleen met zyn Tuin weg, als dezelve klein is, of bedient zich van anderer hulpe, in gevalle de grootte van den Tuin vordert, dat meer handen helpen roeijen, om de Tuin, met de geheele beplanting en opſtal, elders heen te brengen.

Dat gedeelte van het Meir, waar men deeze dryvende Tuinen aantreft, is eene plaats van verlustiging, en ontvangen de zinnen aldaar de grootſte voldoening.

Digitized by Google

BESCHRYVING VAN CALCUTTA, IN BENGALEN, DE HOOFDSTAD DER BRITSCHE HEERSCHAPPYE IN OOST-INDIEN.

(Getrokken uit de *Travels in India, during the Years* 1780, 1781, 1782 *and* 1783, *by* WILLIAM HODGES, R. A.)

Het vertoon des Lands, by het inkomen van de *Ganges* of *Houghly River*, (deeze alleen een arm zynde van den grooten Stroom de *Ganges*,) belooft zeer weinig; eenig Kreupelhout, een donkere streep vormende, alleen genoeg om eene scheiding te maaken tusschen lugt en water, is alles wat het oog ontdekt.

Wanneer het Schip *Calcutta* nadert, vernaauwt de Rivier; 't geen men de *Garden Reach* noemt, levert het gezigt op schoone Gebouwen, aan eene watervlakte, omringd met Tuinen; dit zyn de Lusthoven, *toebehoorende* aan de ryke Inwoonders van *Calcutta*.

Het Schip heeft de Rivier niet veel verder opgevaaren, of de geheele Stad *Calcutta* doet zich eensslags aan het oog op. —— Deeze Hoofdstad der *Groot-Brittannische* Heerschappye in 't Oosten, heeft eene groote Sterkte of Kasteel, aan de Zuidzyde der Riviere, 't welk in sterkte en netheid van aanleg erkend wordt alle andere in 't Oosten te overtreffen. De Waterpoort van dit Kasteel doet groote eere aan de bekwaamheden des Ingenieurs, de kundige Collonel POLIER. De *Glacis* en de Esplanade zyn bepaald door eene reeks schoone en geregelde Gebouwen; en ziet men doorgaans, op de Rivier, een aantal Schepen van verschillende soort en onderscheide grootte, van de kloekste Oost-Indievaarder tot de kleinste Boot des Lands.

Een *Europeaan* landt hier in 't midden van eene groote Stad, zonder de buiten-Ophaalbruggen van het Kasteel over te gaan; hier zyn geen Wagters met het naauwziend oog des agterdogts; hier worden geene goederen opgehouden. De Gastvryheid, welke een Vreemdeling ontmoet van de Inwoonderen, beantwoordt volkomen aan de vryheid zyner toelaatinge in de Stad; en kan ik de vriendschapsblyken, welke ik, te dier gelegenheid, genoot

noot van mynen diep betreurden Vriend HENRY DAVIES, *Esq.* den overleden Advocaat Generaal van *Bengalen*, nooit vergeeten.

De Stad *Calcutta* ſtrekt zich van den Westlykſten hoek van het Fort *William*, langs de oevers der Riviere, bykans tot het Dorp *Cosſipoor*, dat is ter lengte van omtrent vier en een halve *Engelſche* mylen, uit. De breedte is op veele plaatzen niet groot. De Straaten zyn ruim; de reeks van Gebouwen, aan de twee zyden der Esplanade van het Fort, is heerlyk; en het brengt veel toe aan het grootsch vertoon dat de Huizen van elkander afgeſcheiden ſtaan, en elk op zichzelven in eene groote ruimte. De Gebouwen zyn alle groot en ruim, uit hoofde van de noodzaaklykheid om een vryen omloop van lugt te hebben in eene lugtſtreek, welker hette zo hoog gaande is. Doorgaans komt men in de Huizen met eenige trappen; zy hebben groote uitſteekende portaalen, of zyn met kolommen omringd, die 'er het vertoon van *Griekſche* Tempels aan byzetten, en, in de daad, elk Huis mag aangemerkt worden als een Tempel, der Gastvryheid geheiligd.

Calcutta was eertyds een klein Fort, van weinig beduidenis, 't welk nog beſtaat, en waarin het berugte hol, voor veele *Engelſchen*, in den Jaare MDCCLVI, zo noodlottig, nog te zien is. Wanneer, ten dien tyde, het Fort *Calcutta* belegerd en benaauwd werd door SURAJA DOWLACH, ontkwam Mr. DRAKE, de Bevelhebber, en veele anderen, nevens de Dames, van die Vastigheid, den vyand, door de vlugt te neemen op de *Engelſche* Schepen, toen op de hoogte der Stad liggende, en welke Schepen afzakten tot *Fulta*, op een derde van den afſtand van den mond der Riviere, waar zy zeven maanden bleeven, in de grootſte verlegenheid; leeftocht en andere noodwendigheden dervende. Mr. GREGORY, een Heer zints in de ſtaatkundige wereld zeer bekend geworden, en wel byzonder van wegen zyne bedreevenheid in de *Oost-Indiſche* zaaken, en veele jaaren Directeur der *Oost-Indiſche* Compagnie te *Londen*, waagde het, met een ſterken wind, in een Vaartuig des Lands, voorby *Calcutta* te varen, en na *Chandenagore* te gaan, om hulp te verzoeken van den *Franſchen* Bevelhebber, die hem ontving met alle perſooneele beleefdheid, het kenmerk eens *Franschmans*; doch zonder iets toe te brengen om de

Engelſchen te *Fulta* uit hunne ongelegenheid te redden. Van de *Franſche* Vastigheid toog Mr. GREGORY voort tot de *Hollandſche* te *Chinſurah*, waar men hem met ongemaakte vriendſchap en waare heuschheid bejegende. Mr. GREGORY verhaald hebbende, onder welk een laſt van ongemakken zyne Landgenooten gebukt lagen, was de *Hollandſche* Bevelhebber terſtond bedagt om dien laſt te verligten: diens Egtgenoote ging in de Vastigheid rond, en bezorgde linnen, en andere behoeften, voor de Dames. Naa 't verloop van twee dagen, vaardigde *die Gouverneur* een Sloep af, onder bevel van den Heer VAN STATEN, na de *Engelſchen*, beladen met voorraad van verſcheidenerlei ſoort, met eenige kisten Wyn, en twintig Leggers Arrak, voor het Volk. Ten zelfden tyde, dat deeze pligt van menschlievenheid beweezen werd aan de Schepelingen, was het Huis des Bevelhebbers dermaate opgevuld met de ongelukkigen, die *Calcutta* verlaaten hadden, dat hy en zyn Gezin verpligt waren, aan boord van een Schip op de Rivier te ſlaapen. De naam des *Hollandſchen* Bevelhebbers, de Heer ADRIAAN BISDOM, verdient door de Engelſchen altoos met eerbied genoemd te worden.

Dit kleine en toen zo benaauwde Fort, met eenige Pakhuizen, is welhaast eene groote en ryke Stad geworden, toen het Koningryk *Bengalen* in de handen der *Engelſchen* viel. De grootsheid, nogthans, is dezelve enkel verſchuldigd aan den fraaijen ſmaak van den geweezen Gouverneur-Generaal; en men moet bekennen, dat het eerſte Huis, 't welk den naam van bouwkunſtig verdiende, gebouwd wierd door Mr. HASTINGS: in de daad is het in zuiverder ſmaak, dan eenig, zints gebouwd, ſchoon kleinder dan veele andere.

Het mengzel van *Europeaanſche* en *Aſiatiſche Zeden*, 't welk men in *Calcutta* ziet, is wonder vreemd, en beſchouwenswaardig. De koetzen, de phaetons, de chaiſen voor één paard, met de draag- en voertuigen der Inboorelingen, —— de Plegtigheden der *Hindoos* —— de verſchillende vertooningen die de *Fakirs* maaken, vormen een gezigt, mogelyk met meer nieuwigheden en zeldzaamheden opgevuld, dan eenige Stad eenen Vreemdeling kan toonen.

Digitized by Google

BESCHRYVING VAN HET EILAND CARNICOBAR, EN VAN DE GEWOONTEN EN ZEDEN DER INWOONDEREN. Door den Heere G. HAMILTON.

(Overgenomen uit *The Asiatic Researches.* Vol. II.)

Het Eiland *Carnicobar* is het Noordlykſte van die hoop Eilanden, in de Baay van *Bengalen*, onder den naam van de *Nicobarſche* Eilanden bekend. 't Is laag, rond van gedaante, haalt omtrent veertig mylen in den omtrek, en vertoont zich, op een afſtand, als geheel met boomen bedekt; nogthans zyn 'er verſcheide wel opgeruimde en vermaaklyke plekken gronds op 't zelve. De grond is eene zwarte ſoort van klei, en moerasſig. Met weinig moeite, en in grooten overvloed, brengt het de meeſte Vrugten voort, die tuſſchen de Keerkringen vallen, als Pynappelen, Cocusnooten, uitſteekende Yams, en een wortel, *Cachu* geheeten. —— De eenige Viervoetige Dieren, op dit Eiland, zyn Varkens, Honden, groote Ratten, en een Dier, tot het geſlacht der Haagedisſen behoorende, 't welk vry kloek is, door de Eilanders *Tolonqui* genaamd; 't zelve maakt jagt op 't gevogelte. Geen Huisvogelen zyn 'er dan Hoenders, en deeze in kleine hoeveelheid. Een overvloed is 'er van Slangen van veelerlei ſoort. Op *Carnicobar* groeit veel en veelerhand Timmerhout; het valt zwaar, en is zeer goed tot den Scheepsbouw.

De Inboorelingen zyn klein van geſtalte, doch welgemaakt, verbaazend vlug en ſterk, koperverwig van kleur; de weezenstrekken hebben veel van die der *Malayers*, het tegenovergeſtelde van het ſchoone. De Vrouwen zyn by uitſtek leelyk. De Mannen ſnyden het hair kort af, en de Vrouwen hebben het hoofd geheel kaal geſchooren; zy draagen geen kleeding dan een klein ſchort, gemaakt van eene ſoort van gedroogd gras, 't welk half weg de dyen komt. Dit gras is niet in elkander geweeven; maar hangt in de lengte af, even als het overſchietend gedeelte van een met riet gedekt huis. De zodanigen, die van de Schepen lakenſche ſchorten ontvangen hebben, draagen ze doorgaans kort onder de armen gebonden. De Mannen hebben niets aan 't lyf, dan een ſmalle ſtrook doek om den middel. De oorea der beide Sexen worden in

Digitized by Google

de vroege kindschheid doorboord, en, met in de gaaten ſtukjes hout te ſteeken, of 'er een zwaar gewigt van ſchelpen aan te hangen, weeten zy die gaaten wyd te maaken, en van een onaangenaam aanzien.

De *Carnicobars* zyn natuurlyk goedaartig, vrolyk, en zeer geſteld om aan de tafel der *Europeaanen* te eeten, waar zy alle ſpys, hun voorgezet, nuttigen, en in eene verbaazende hoeveelheid binnen ſlingeren. Op Wyn zyn ze niet zeer geſteld, maar drinken glazen ten boorde toe met Arrak volgeſchonken, zo lang zy uit *hunne oogen* kunnen zien.

Een groot gedeelte van hun tyd ſlyten zy in feesthouden en danſen. Wanneer in een Dorp een Feest gevierd wordt, gaat elk, die het verkiest, ſchoon ongenoodigd, derwaards: want zy zyn geheel vreemd van alles, wat naar plegtigheid of ſtaatſy zweemt. Op deeze Feesten eeten zy magtig veel Varkensvleesch, hun meestgeliefde ſpys. Hunne Varkens zyn zeer vet, zy worden gevoed met het binnenſte der Cocusnooten, en drinken zeewater. Met deeze ſpyze voeden zy alle *hunne Huisdieren*, Vogels, Honden, enz. Desgelyks hebben zy een overvloed van kleine Zeevisch, welken zy zeer behendig aan lanſen weeten te ſteeken, tot de knieën diep in zee gaande. Zy hebben de kunst, om, met zekerheid, een zeer kleinen Visch, op den afſtand van tien of twaalf roeden, te treffen. Het Varkensvleesch eeten zy genoegzaam raauw, zy doen niets meer ter bereiding dan dat zy 't zelve korten tyd over een wel brandend vuur houden. Een Vogel braaden zy, met 'er een houten pen, op de wyze van een ſpit, door te ſteeken, en over een lugtig vuur te draaijen, tot dat de vederen verbrand zyn, dan is de Vogel, naar hun ſmaak, wel toebereid. Nimmer drinken zy water: hun drank beſtaat in de melk van *Coqusnooten*, en een vogt, *Soura* geheeten, 't welk uit de Cocusnootenboom vloeit, als men 'er de jonge ſpruiten of bloemen afbreekt. Dit laaten zy gesten, vóór dat zy het gebruiken, wanneer het dronken maakt; deeze hoedanigheid krygt het des te meer, door de wyze, waar op zy dien drank drinken; denzelven langzaam inzuigende, door een dun rietje.

Naa het eeten, gaan de Jongelingen en jonge Dochters, op eene wondervreemde wyze met bladeren uitgedoscht, aan het danſen. De oude Lieden zitten 'er rondsom, rooken Tabak, en drinken *Soura*. De Danſers en Danſeres-

Digitized by Google

zesen zingen, onder het danſen, Liederen, waarin het aan geene zamenſtemming ontbreekt, en zy houden naauwkeurig de maat. Slegts één Speeltuig hebben zy, en dat van de eenvoudigſte zamenſtelling. 't Is een holle Bamboo, twee en een half voet lang, en drie duimen over 't kruis; aan den buitenkant loopt, van het eene tot het andere einde, een enkele ſnaar, gemaakt van de draaden eens geſpleeten riets; onder de ſnaar is eene kleine holligheid, om het aanraaken voor te komen. Men ſpeelt op dit Speeltuig even als op een Luit. Weinig toonen kan het voortbrengen. De Muzykant weet het egter eenſtemmig te doen klinken, en paart 'er doorgaans zyne ſtem mede.

't Geen zy van de Genees- of Heelkunde weeten, is weinig en eenvoudig. Ik had eens gelegenheid, om de bewerking hunner Heelkunde te zien aan de teen van een Meisje, 't welk geſtooken was door een Scorpioen, of Honderdbeen. De wond was zeer ſterk gezwollen, en de kleine Lyderes ſcheen 'er groote ſmerte in te hebben. Een van de Eilanders kwam met de Onderkaak van een kleinen Visch, die lang was, en voorzien met twee ryen tanden, zo ſcherp als naalden; deeze in de eene hand, en een ſtokje, by wyze van een hamer, in de andere neemende, ſloeg hy de tanden drie of vier maalen in het gezwollen deel, 't geen eene ſterke bloeding veroorzaakte: de teen werd vervolgens met zekere bladeren omwonden, en den volgenden dag liep het Meisje, als of haar niets gedeerd hadt.

De Huizen der *Carnicobars* zyn doorgaans aan den oever gebouwd, en ſtaan, dorpswyze, byeen, ten getale van vyftien of twintig; ieder huis wordt bewoond door een Gezin uit twintig en meer Perſoonen beſtaande. Deeze woonſteden rusten op houten pylaaren, omtrent tien voeten hoog boven den grond; ze zyn rond en met ſtroo gedekt, hebben geen venſters, en zien 'er uit als Byenkorven. De ingang is door een luik, waar toe men opklimt met een ladder, die 's nagts wordt opgehaald. Deeze wyze van bouwen dient, om de huizen te bevryden voor 't bezoek van Slangen en Ratten; om die beveiliging volkomener te maaken, zyn de pylaaren of ſtaaken rondsom bewonden met een glad ſoort van bladeren, die deeze Dieren het opklimmen beletten: daarenboven heeft ieder ſtaak, naby den top, een breed plat ſtuk houts, welks uitſteeken het verder opklimmen van zulk ongedier-

te,

Digitized by Google

te, 't geen over de bladeren heen gekomen *is*, belet. Dunne ſtrooken van Bamboos zyn op zulk eene wyze geſchikt, dat ze den vryen doortocht van licht en lugt toelaaten; van binnen is alles netjes gewerkt, en verciert met vischlanſen, netten, enz.

De kunst, om Laken of ſtoffe tot kleederen te maaken, is den Inwoonderen geheel onbekend: wat zy van dien aart hebben, krygen zy van de Schepen, die dit Eiland aandoen, om 'er Cocusnooten te koopen. *In verruiling* voor deeze Nooten (die men voor de beste *in dit gedeelte* van *Indie* houdt,) neemen zy maar weinig Artykelen aan: meest begeeren zy daar voor te ontvangen Laken van verſchillende kleuren, Bylen en Kapmeſſen, welke zy tot het afhakken der Cocusnooten gebruiken. Op Tabak en Arrak zyn zy zeer geſteld; maar verwagten die beide als geſchenken te ontvangen. Geld van zichzelven hebben zy niet, en ſtellen geene waarde op de *Munt*ſpecien van andere Volken, dan in zo verre het hun in den zin moge komen, om ze tot cieraad te doen dienen; de jonge Dochters hangen zomtyds een *ſtreng Dollars* om den hals. Met dit alles kunnen zy *Goud* en *Zilver* van andere Metaalen wel onderkennen, en het valt niet gemaklyk ſlegter Metaalen, in ſtede daar van, hun in de hand te ſtoppen.

Zy koopen een veel grooter voorraad van Laken, dan zy op hun eigen Eiland gebruiken. Deeze is geſchikt voor de Markt te *Choury*. *Choury* is een klein Eiland, ten Zuiden van *Carnicobar* gelegen, na 't welk een groote vloot van hunne Canoes, alle jaaren, omtrent *November*, heen zeilt, om Laken voor Canoes te verruilen: want deeze vaartuigen kunnen zy zelven niet maaken. Deeze reis volvoeren zy op de Zon en de Starren afgaande: want van het Compas weeten zy niets.

In de geaartheid der *Carnicobaren*, doen *zich* twee merkwaardige byzonderheden op. De eene *is hunne* volſlaagene verſmaading van alle pligtpleegingen en ſtaatſy; en de ander hunne afkeer van oneerlykheid. Een *Carnicobar* na een afgelegen Dorp reizende, om zyne zaaken te verrigten, of vermaakshalven, gaat door verſcheidene heen, zonder eenig mensch toe te ſpreeken: doch krygt hy honger, of is hy vermoeid, dan treedt hy het eerst voorkomend huis in, en helpt zichzelven aan alles, wat hy behoeft, en zit neder, tot hy is uitgerust, zonder eenige opmerking te neemen op iemand van 't *Gezin*, zo hy

Digitized by Google

by geen zaaken met hun te verrigten heeft, of nieuws mede te deelen. Diefstal en Roof is zo zeer zeldzaam by deeze Eilanders, dat iemand, uit zyn huis gaande, nimmer zyn ladder wegneemt, of den ingang sluit; maar deeze staan, en geene open, laat, ten einde elk, wien het behaage, moge binnen treeden; hy vreest niet dat hem iets zal ontvreemd worden.

Zo veelvuldig is hun ommegang met Vreemden, dat zy het bastaard *Portugeesch*, zo algemeen in *Indie*, doorgaans verstaan. Hun eigen Taal heeft een klank, geheel verschillende van meest alle andere Taalen: de woorden spreeken zy uit met eene soort van stuiting, of gekraak in de keel, by elke syllabe.

Zy hebben geen denkbeeld van een God; doch gelooven zeer vast in den Duivel, welken zy uit vrees dienen. In elk Dorp is een hooge staak opgerigt, met lange strooken van baay daar van afhangende; dit wordt gezegd de kragt te bezitten, om den Boozen op een afstand te houden. Wanneer zy eenige tekens zien van een naderenden storm, verbeelden zy zich dat de Duivel voorheeft, hun een bezoek te komen geeven, by welke gelegenheid zy veele bygeloovige gebaaren verrigten. Het Volk van elk Dorp loopt na de uiterste grenspaalen daar toe behoorende, en steekt, op verschillende afstanden, kleine stokjes, aan den top gespleeten, in den grond; in deeze spleeten steeken zy een stuk van een Cocusnoot en een Blad van zekere Plant: of dit geschied ten Zoenöffer aan den Duivel, of dat het moet dienen tot een schrikbeeld om hem te verwyderen, weet ik met geene zekerheid te bepaalen.

Wanneer een Man sterft, wordt alles, wat tot hem behoort, laken, bylen, vischlansen, of harpoenen, kortom, alle roerende goederen, nevens hem begraaven, en het geheele Dorp beweent zyn dood. In zeker opzigt is dit eene uitmuntende gewoonte. Dezelve weert kragtdaadiglyk alle geschillen over de Naalaatenschap des gestorvenen, onder zyne Bloedverwanten. Zyn Wyf moet zich naar 's Lands gebruik schikken, in een lid van een haarer vingeren te laaten affnyden, en, indien zy dit weigert, toelaaten, dat 'er een diepe keep gemaakt worde in een der staaken onder haar huis.

Eens was ik tegenwoordig by de Begraafenis van eene oude Vrouwe. Toen wy het huis intraden, 't welk aan de overledene hadt toebehoord, vonden wy 't zelve

vol

vol van haare vrouwlyke Bloedverwanten. Eenige *Vrouwen* waren druk bezig met het Lyk in bladeren en laken te omwinden; andere ſcheurden al het laken, 't geen zy hadt naagelaaten, in ſtukken. In een ander huis, niet verre van het ſterfhuis, zaten de Mannen des Dorps, met zeer veelen uit de nabygelegene Dorpen, Tabak te rooken, en *Soura* te drinken. Middelerwyl groeven twee ſterke jonge knaapen een graf, digt by het ſterfhuis, in den grond. Wanneer de Vrouwen met het *Lyk* gedaan hadden, hieven zy een jammerlyk geluid aan, *waarop* het Volk rondsom het graf begon te verzamelen. Vier Mannen traden in het ſterfhuis, om het Lyk uit te brengen. In deezen arbeid ontmoetten zy merklyken wederſtand van den *Zoon* der overledene, die hun dit met alle magt poogde te beletten; doch dit een vrugtloos beſtaan vindende, wierp hy zich op het Lyk, en werd *met* hetzelve ten grave gebragt: van 't zelve werd hy, met veel gewelds, afgeſcheurd, en weder in huis geleid. —— Het Lyk nu in het graf bygezet, en de banden, die beenen en armen bonden, losgeſneeden zynde, *werd al wat leeven* ontvangen, en aan de overledene toebehoord hadt, beſtaande in zes Varkens, en even zo veele Vogels, gedood, en by haar in 't graf geworpen. —— Hierop tradt een Man nader, met een bundel bladeren, aan 't einde van een ſtok geſtooken; twee of drie keeren ſlingerde hy die langzaam over het Lyk heenen, en toen werd de grafkuil gevuld. Geduurende die Lykplegtigheid, maakten de Vrouwen het deerlykst misbaar met huilen, 't welk men zich met mogelykheid kan verbeelden; de Mannen ſpraken geen enkel woord. Weinige dagen daar naa, zichtte men eene ſoort van Gedenkteeken op, by het Graf, met een ſtaak daar nevens, aan welken lange ſtrooken hingen, van Laken van verſchillende kleuren (*).

(*) [Wanneer men dit bedryf vergelykt met het voorgemelde van den hoogen Staak in elk Dorp, op eene dergelyke wyze vervaardigd, valt het niet moeilyk te giſſen, dat deeze Staak by het Graf ten zelfden einde dient; om, naamlyk, den Duivel, dien zy zo zeer vreezen, van daar te verwyderen, en rust te bezorgen aan de begraavenen.]

Digitized by Google

IS DE NATUURSTAAT VERKIEZELYK BOVEN DEN BESCHAAFDEN?

Zeer uitſchitterend is de deugd van medelyden. Dan deze deugd word maar zeldzaam uitgeoefend by den wilden Indiaan. —— Wreedheid en onmenſchtheid is doorgaans het karakter van den Wildeman. —— Voegt hier by eene valſchheid, waar tegen men zich by de meeſten zorgvuldig hoeden moet. —— Maar onder de beſchaafdſte Natiën word het meest medelydende harten gevonden. —— En waar heeft men ook ontdekt, dat de oprechtheid met de beſchaafdheid ſtryd? daar de beſchaafde Natiën veel medelyden en opregtheid oefenen. —— Een Indiaansch Boſchbewoonet verſcheurt in koelen bloede zynen gevangen Natuurgenoot, en met dezelfde koelzinnigheid ziet men hem zyn ouden en afgeleefden Vader doodſlaan, om hem uit de elende te helpen, en van den onderdom te verlosſen. —— De gevoelooze Neger kan ook, op dezelfde ongevoelige wyze, zyne afgeleefde Ouders van honger laten ſterven. Hier door verheeld hy zich hun eenen dienſt te doen; voorgeevende, dat ze hier door van veele ongemakken ontheven, en van de drukkendſte ſmerten des ouderdoms bevryd worden. —— Is 'er ook eene Godsdienſt, waar deze bedryven mede inſtemmen, of loopt het aan tegen alle gronden van menſchelykheid? Is het de Godsdienſt niet, welke alle moord en doodſlag verbied, en Vadermoord als een gruwel verfoeit? —— Is het niet de Godsdienſt, welke eene beſchaafde Natie verheft ver boven hen, die in den Natuurſtaat leeven? —— De Godsdienſt voert den mensch tot dat verheven Weezen, welk de hoogſte eerdienſt waardig is —— tot God, het eenig voorwerp van aanbidding. —— De Godsdienſt wyst den mensch, het redelykſt ſchepzel onder de geſchapen Weezens, op Gods liefde jegens ons —— op zyne zorgdragende en waakzame voorzienigheid. —— De Godsdienſt wyst ons bovenal op een ſtaat en beloning na dit leven —— een ſtaat der vergelding van goed en kwaad —— alle welke groote en verhevene voorwerpen de ziel een hooger vlugt geeven dan de Natuurſtaat, en haar door een zuiver liefdevuur ontvlammen. —— Vanwaar zal de woeste Indiaan deze kragt ontkennen, een kragt om alle lyden, alle kwelling, vervolging, ja den dood zelfs, met een bly vooruitzigt op eene ryke vergelding, te kunnen trotſeeren en doorſtaan, gelyk de Godsdienst eene beſchaafde Natie leert? — Ja het is zo, 'er zyn voorbeelden van edelmoedigheid onder de Wilden aan te treffen; een enkele keer is een Indiaan edelmoedig tegen zynen Natuurgenoot, —— ja zelfs tegen zynen Vyand. —— Dan, valt deze deugd in eenen Wildeman, hoe helder ſchittert die dan niet, en de glans daar van ſchynt ſchooner te weezen dan

van

van dien zoortgelyke edelmoedige daden onder eene *beschaafde* Natie. —— Dan, waar zyn zo veele bewyzen van edelmoedigheid onder de Indianen aan te treffen als onder andere beschaafde Natiën? —— Waar bewyst de onbeschaafde Wilde die edelmoedigheid aan zyne vyanden, welke zo veele groote zielen verheffen in eene beschaafde Maatschappy? —— Duizende pligten worden onder beschaafde Natiën uitgeoefend, die, en om dat ze veele zyn, zo niet treffen, en om dat men dezelve van dien kant verwagt, 'er minder agt op geeft. —— Zo moet eene eenvouwige deugd van eenen *woesten Indiaan* oneindig meer treffen, om dat men dezelve van hem *in 't geheel* niet verwagt; maar juist het tegenovergestelde —— *en* weêr anders om, schynen de ondeugden der beschaafden in een veel zwarter, in een oneindig donkerer, licht voor te komen, dan die der Wilden —— om dat de beschaafdheid der eerste ze niet dult, en de onbeschaafdheid der laatste ze als verschoonlyk maakt, en gereed doet door de vingers zien.

Dan, daar men in den beschaafden staat de zwaarste en moeijelykste pligten betragt, door den Godsdienst, door het zegel van eenen verligten Godsdienst, bekragtigd; daar oefent een Wilde eens zeldzaam eene moeijelyke deugd, *ingezet door* eene zekere overheerschende neiging, welke in *hem gevonden* word —— en dan is het minder eene deugd, dan eene volging zyner neiging, om dat 'er geene de minste opoffering by plaats heeft, 't geen nogthans geschieden moet, wil het den naam van deugd, vooral van uitschitterende deugd, dragen. —— Het is dus in den beschaafden staat, en, regt inzien, in den beschaafden staat alleen, waar de mensch zyne pligten uit ware grondbeginzels oefent, waarin hy leert opofferingen doen, overwinningen maken over neigingen, welke men moet verzaken en veragten, waar de verdorven natuur toe trekt. —— Ja het is de beschaafde staat alleen, *waarin* pligten geleerd worden, welke elk mensch aan God, zynen Maker, verschuldigd is; welke hy zynen evenmensch en zich zelven moet bewyzen. —— De ware Godsdienst bestaat in eene vuurige liefde tot God, en een onwrikbaar vertrouwen op zyne beschermende goedheid, in een veilig verlaten op zyne trouwe, en eene stille gelatenheid in duistere omstandigheden. —— De Godsdienst bestaat in het heil van anderen zo vuurigyk te bejagen als van zich zelven. —— En de Godsdienst bestaat ook, eindelyk, in alle pooglingen aan te wenden tot zyn eigen welzyn. —— Wie zou nu lust hebben tot eenen staat te rug te keeren, waar niets van dit alles geleerd word?

C. v. D. G.

Digitized by Google

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De Mensch, die onder al het geſchapene in heerlykheid en luister uitmunt, word vooral hier door voortreffelyker gerekend, dan al het gedierte dezes aardbodems, om dat men hem het Redelyke toekend, het geen alle de overige Dieren der geſchapenheid misſen; eene voortreffelykheid voorwaar, die den Mensch zo ver boven het redeloos vee verheft, als de onbevlekte Throongeesten verheven zyn boven den zondigen ſterveling. —— Dan, hoe weinig beantwoord al dikwils de mensch aan deze voortreffelykheid! — Of is dat een bewys van Redelykheid, zich in haat en nyd tegens elkanderen te verzetten; zynen broeder te vervolgen, te benadeelen, en alle mogelyk kwaad toe te brengen? —— Dat men den eenen tegens den anderen met eene opzettelyke kwaadaartigheid ziet opſtaan, om malkanderen te verdelgen, malkanderen van het dierbaarſte, het leven, te berooven? — Of is dit die voortreffelykheid van den Mensch, die redelykheid, welke hem boven al 't geſchapene doet uitmunten, dat men hem ziet dorſten naar het bloed van zynen Evenmensch? De Bloeddorst, de onredelykſte aller daden, heerscht helaas! onder het menschdom, heerscht zo menigvuldig onder het menschdom, als immer onder het woeſte gedierte, als onder de bloeddorſtigſte, de wreedſte, Tygers in Libjen. —— Magtige Legerbenden trekken tegen elkanderen op, voorzien van allerlei, voorzien van het yſelykst, moordtuig —— moordtuig waaromtrent het doorſlependst vernuft zich gepynigd heeft, om de meest mogelyke zyner Natuurgenooten mede om hals te helpen. —— Hier over denkt men —— denkt men in koelen bloede, zonder te bepeinzen, „ wie weet, van hoe veele duizenden myner Natuurgenooten ik de oorzaak ben, dat zy of jammerlyk het leven laten, of voor altoos ongelukkig zyn!" —— Welk eene ontzettende, welk eene beſchreienswaardige, vertooning! —— Hier zie ik gefloopte Steden —— verwoeste Landen —— en, ô allerysſelykst gezigt! gehaele Velden, die het oog niet overzien kan, bezaaid met dooden, of half verminkten! —— Welke gedrogten hebben dit wreede ſchouwſpel aangeregt? —— Gewis moet dit een werk zyn van eene bende der verſcheurendſte en ontaardſte gedierten, uit de wildernisſen losgebroken, en op de menſchen wreedaardig aangevallen! —— Neen voorwaar, het woest gedierte is minder wreed. —— Menſchen zyn op elkanderen aangevallen, en hebben dit bejammerenswaardig treurtooneel aangeregt —— en wel menſchen die elkanderen dikwils nooit gezien, of perzoneels niets tegen malkanderen hebben, —— Is dit nu een bewys van Redelykheid, of Voortreffelykheid boven het ander gedierte dezes aardbodems? —— Is

Digitized by Google

dit eene Voortreffelykheid boven het redeloos vee —— dat honderd duizenden tegens elkanderen aanrukken —— verwoed, met allerlei moordtuig, op elkanderen aanvallen —— het doodlyk lood van weerskanten door elkanders benden jagen, en niet rusten, eer zy ettelyke duizenden hunner Natuurgenooten hebben ter neêr geveld? Of is dat een bewys van meerderheid boven het overig gedierte, dat men geregelde, wel aangelegde, Steden, door de alvernielende vlammen, laat verwoesten —— dat men de inwooners van Steden, Vlekken, van Dorpen en Landen, plondert, van al het hunne berooft, en jammerlyk ongelukkig maakt? —— Dat men dat alleen doet, om zekere oogmerken te bereiken, om zyne magt te vergrooten, zyne bezittingen uit te breiden, om zyn heerschzugt den ruimen teugel te vieren, en zyne schatten op te hoopen? —— Is dit die grootere voortreffelykheid, welke den Mensch zo zeer verheft boven al het geschapene op dezen aardkloot? —— Moet dit onze grootheid uitmaken, en ons eeuwen na onzen dood doen leeven, dat men, even als eenen Alexander, zo veele Landen verwoest, zo veele Volken ongelukkig gemaakt, moet hebben, en dan nog klagen, dat 'er geene meêr werelden zyn, om te overwinnen? —— Zullen wy ons ook daarom verheffen boven al het schepzel, in welker midden wy ons geplaatst vinden, om dat wy malkanderen nergens in vertrouwen, maar elk zich op het zeerst toelegt, om zynen Evenmensch met bedrog te benadeelen? —— Wie zich daar, op de fynste, bedektste en geslependste, wyze op verstaat, maakt al veel de grootste figuur op de wereld. —— Echter mag men billyk vragen, of het ook een gedeelte onzer Redelykheid uitmaakt, zich op zo eene wyze te gedragen? —— Dan, hoe ver gaat de snoodheid dezer Schepzelen niet, welke versierd zyn met den eernaam van Redelyk, dat men zich op het allerzorgvuldigst moet hoeden tegen de lagen der zulken, wier snoodheden het toeleggen op onze bezittingen, op ons leven zelve? —— Moeten niet de strengste maatregels genomen worden —— de hardste straffen bepaald, om de goederen van den eenen tegen de roofzugt des anderen te beveiligen? —— Vaak graaft de Dief door, om ons van onze goederen, en dikwils van het leven, te berooven. —— Noch sloten, noch grendels, beveiligen genoegzaam ons, en onze bezittingen, tegen Dieven en Roovers. —— Noch bedreigingen, noch wetten, noch de geweldigste strafgerigten, weerhouden den snoodaard, om gewelddadig zynen Evenmensch aan te vallen, deszelfs goederen te rooven, en vaak hem het leven zelve te beneemen. —— Wie zou niet verwagten moeten, wanneer men de zaak, regt indenkende, van den kant der billykheid beschouwd, wie zou niet moeten verwagten van eene zoort van Schepzelen, dat eene Voortreffelykheid bezit boven al het ge-

Digitized by Google

geſchapene, wie zou onder zulk zoort van Schepzelen niet moeten verwagten eene allervolmaaktſte eensgezindheid, trouwe, liefde, opregtheid —— eenen altoosduurenden vrede —— eene nooit verbroken vriendſchap —— eene geruste, eene allerzekerſte, veiligheid? — dan het tegendeel ondervind men helaas! maar dikwils, dat alteveel plaats heeft. — Het Oorlogszwaard woed, drinkt menſchenbloed, of doet het ſtroomen als rivieren! —— De Oorlogsvlam ſlaat in de daken der Steden, der Vlekken en Dorpen —— Landen —— geheele Landen, ziet men ontledigd van inwooners — geheele Landen, aan de verwoesting overgegeeven, zyn niet anders dan eene woesteny, eene wildernis: — waar voormaals Steden en pragtige Gebouwen plegen te ſtaan, daar word of den ploeg nu door de akkers gedreven — of het is eene huilende wildernis geworden —— wooningen der Roerdompen en Nagtuilen —— eene vertooning van ysſelyke naarheid en afgryzen! —— Zulke daden rigten de menſchen uit op aarde, —— Wezens, welken ſlegts een kort verblyf op dezen Aardkloot vergund word —— Wezens, welke den adem in hunne neuzen dragen — die dikwils in het midden hunner woelingen op het alleronverwagtst worden opgeroepen —— die in het midden hunner woelingen den adem uitblazen en ſterven! —— Vergeet dan de brooze mensch, dat hy een nietig ſterveling is —— en bedenken de Grooten der aarde niet, dat de dood even zo wel aan de paleizen der Grooten, dan aan de hutten der ſchamele Armen, durft aankloppen? —— Weet men niet, dat men zelfs op de verhevenſte ſteilten het grootst gevaar loopt van af te tuimelen, en in het jammerlykst verderf neêr te ſtorten? —— Vergeet hy, welke anderen beſtryd, en geheele Natiën voor zyn geweld wil doen bukken, dat hem, in zyne vuurigſte en driftigſte poogingen, het doodlyk lood kan treffen, en op eens een eind maken aan alle zyne woelingen? — Denkt de Dief die doorgraaſt —— de Roover die op het goed en leven zynes Naastens loert —— denkt hy niet dat de Galg al gebouwd, en 't Rad is opgerigt, waar hy zyn rampzalig uitëinde vinden zal? —— Zyn, ô Mensch! zulke bedryven uit te voeren, zulke nadeelen, zulk verderf, der Maatſchappye, toe te brengen, uwe beſtemming? —— Zyt gy tot zulke einden met zo veele voorregten beſchonken boven al het overig ſchepzel, om deze gaven op zo eene ſchandelyke wyze te misbruiken? —— Bedenk eens — bedenk eens met al dien ernst, welke het gewigt der zake vordert, hoe bezwaarlyk — hoe hard, het u te verantwoorden vallen zal, wanneer gy eens geroepen word, om rekenſchap te moeten geven van het gebruik, 't geen gy gemaakt hebt van de talenten, aan u geſchonken! —— Hoe hard —— hoe rampzalig, zullen die oogenblikken zyn, in welke gy word opgeroepen! —— Wie gy ook weezen moogt, ze zullen u onverdraaglyk voorko-

Digitized by Google

men —— hoewel het u niet baten zal. Gy zult moeten verſchynen, 't zy gy Vorst of Bedelaar zyt. —— Hier zal alles gelyk ſtaan. —— Alleen hierin zal nog eenig verſchil plaats hebben, dat de Monarch, die om zyn heerschzugt, welke geene palen kende, uit te breiden, millioenen menſchen ongelukkig maakte, eene nog oneindig zwaarder verantwoording zal hebben, dan de Dief of Roover, welke eenige weinigen tot Slagtoffers hunner roofzugt gemaakt hebben, grootendeels door gebrek en nood daar toe gedreven. —— Dan, gelukkig zyn echter noch niet alle menſchen *van zulk* eene verkeerde, verdorven en verderflyke, geaartheid. —— *Veelen* gevoelen dat zy tot wat edelers beſtemd zyn —— dat zy de beginzelen van redelykheid in hunnen boezem dragen —— die beantwoorden aan de wyze inzigten en oogmerken van hunnen oneindig grooten en wyzen Maker — die alles toebrengen wat ſtrekken kan tot welzyn der Maatſchappy, waarin zy geplaatst zyn, en om het geluk uit te breiden hunner medemenſchen —— Medeleden der Maatſchappy —— die hun *hoogst* geluk, hun grootſte genoegen, daar in ſtellen, om aan de groote en alwyze oogmerken van hunnen Schepper te beantwoorden, en om hunnen evenmensch gelukkig te maken —— dat is die groote Euangeliewet zo naauwkeurig *mogelyk* te betragten —— God boven alles te beminnen, en zynen Naasten lief te hebben als zich zelven. —— Gelukkig Land, waar woonigen van de eerſte zoort van menſchen, maar zeer veelen van de laatſte, gevonden worden!

C. v. d. G.

DE ZEE.

Is eene aandachtige beſchouwing onzer Landtoneelen, voor den opmerkzamen Beſchouwer, grootsch, treffend en eerbiedwekkend! niet minder grootsch is de beſchouwing *van* die groote Wateren der *Zee*, die wyde onoverzienbare waterplas, dat uitgeſtrekte pekelveld, die ontzaggelyke *vergadering* der Wateren, die ons van zo veele ver afgelegene Landen en Volken afſcheidt. En hoe veele verpligting hebben wy niet aan den geenen, wiens kunde een middel uitgedagt heeft, om over deezen grooten Oceaan tot andere Gewesten te komen: de zo nuttige en overkonſtige Scheepvaart, die groote Water-Kasteelen, die enkel door middel van een kleen *Compas*, volgens het beſtuur van den kundigen Stuurman, ter plaatſe zyner beſtemminge gebragt worden —— en welke heerlyke Toneelen beſchouwt de Zeeman op de groote Wateren der *Zee*, daar het heerlyke Werk der Scheppinge zich *gedurig* aan zyn

zyn aandagtig oog vertoont! daar beſchouwt hy, onverhinderd, des daags, de heerlyke en majeſtueuſe opgang der *Zon*, aan het Oosten, en, des avonds, deszelfs verrukkende ondergang aan het Westen, daar zy aan de kim verdwynt!

De ſtille en ſtatige nacht vertoont aan hem het heldere licht der Maan, en zo veele millioenen van tintelende Lichten —— ontelbare Zonnen en Bollen, elk in haren kring nuttig en aanbiddenswaardig: en welk een grooten ſchat van byzonderheden bevat deeze diepe Waterplas in zich, buiten en behalven zo veelerleie ſoorten van Schepſelen, elk in zynen aart en natuur byzonder, alle in deszelfs ſoort tot nuttige einden geſchikt, daar zy in haren ruimen ſchoot een talloos tal van Schepſelen bergt, kleenen en grooten, die in dit golvend ruim der rustelooze baren hun beſtaan vinden, en daagliyks onderhouden worden door hunnen Formeerder, de Almagtige Schepper der Waereld, die daar zit boven den Kloot der Aarde, en die, door zyn onbeperkt vermogen, den ſtoutſten Zeeman kan doen beeven, wanneer zyne wysheid goedvind de Wateren der *Zee* te beroeren. Hy —— Jehovah, doet eenen ſtormwind opſtaan, ontſluitende de Schatkameren van den Wind, en verwekt een Orcaan; de afgrond ſtaat aan 't rooken, de vloed bruischt hoe langer hoe hooger, de wind, die door zyne kragt de baren tot bergen vormt, doet de Schepelingen ryzen naar den Hemel, en weder dalen tot in den afgrond; dan, die zelfde God toont ook aan zyne Schepſelen, hoe deeze zelfde bulderende baren op zynen wenk kunnen zwygen —— Hy ſpreekt, en de *Zee* wordt ſtille! doende den ſtorm bedaren op het wenken van zyn wil.

Zo zien zy, *die met Schepen ter Zee afvaren, handel doende op de groote Wateren*, de wonderen van den Heer der Natuur, van God, den wyzen Beſtuurder aller dingen; wiens handelingen, voor ons, kortziende Sterfelingen, zeer dikwyls onbegryplyk en duister zyn —— ja het zyn de bruiſchende golven der *Zee*, die meer dan eens getuigd hebben, hoe zy ſtrekken konden, om Volken te ſtraffen, om Volken te behouden.

De Wateren der *Zee* deeden weleer de eerſte Waereld, en alle deszelfs Bewoonders, (behalven Noach en de zynen) omkomen.

De Wateren der *Zee* maakten weleer plaats voor Gods beminde Volk Iſraël, om hun droogvoets te laten doortrekken; daar die zelfde Wateren den heerschzugtigen Dwingeland Farao, en zyne ganuſche Legermagt, verzwolg.

De Wateren der *Zee* getuigen, hoe God, in latet dagen, altoos edele oogmerken met zynen zegen begunſtigde, onze Vaderlandſche Helden byſtondt, hoe hy de belanglooze denkwyze beloonde van eenen KORTENAAR. TROMP en DE RUITER, en —— nog maar weinige jaren geleden, van den dappe-

Digitized by Google

ren ZOUTMAN; ja zo leveren de Wateren der *Zee* ook *hare byzonderheden* —— byzonderheden, die groot, aandenkenswaardig, heerlyk, en van onderscheidene natuur, zyn, en alle geschieden, en geschied zyn, onder en door het wys bestuur van Hem, die de *Zee* heeft voortgebragt. —— Hoe nuttig en heerlyk is dan de beschouwing van de Wateren der *Zee*. Welk eene onbegrypelyke Almagt is 'er noodig, om dezelve te onderhouden, met alles wat daar in is, en dit alles geschied!

Groot zyn Godes Werken; Hy heeft ze alle met wysheid voortgebragt! want zyne is de *Zee!* God heeft *ze gemaakt*; —— en, herinneren wy ons de gebeurtenissen, op *dat golvend* Element zo dikwyls voorgevallen, om Volken *te behouden*, of te straffen, hoe blykt daaruit ten duidelykste, dat de Bestuurder der Waereld aan geen plaats, tyd of middelen, bepaald is, om zyne wyze oogmerken ter uitvoer te brengen, ter verhooging of vernedering van Volken, Natiën, of Gemeenebesten!

Beschouwt dan altoos, met eerbied, de groote *Wateren der Zee*, en vraagt aan u zelven: wie dondert in de wolken! —— Wie hoort ge in de stormen loeijen? —— Wie stuwt de golven, dat ze als bergen worden? —— Wie anders, dan God! —— Zie zyne Magt, en aanbid Hem *die gedelooze* Wonderen werkt.

TREFFEND VOORBEELD VAN WEDERKEERIGE DANKBAARHEID.

Eene waare Geschiedenis (*).

LORENZO MUSATA, een Inbooreling van *Catania*, in *Sicilia*, werd in den Jaare MDCCLXXIV, in een *Maltesch Schip* vaarende, genomen door een *Algerynsch*en Kaaper. De Prys in de Haven opgebragt zynde, kogt een *Turksch* Officier deezen Slaaf, en behandelde hem met al de gestreng- en wreedheid, die een ongevoelig Barbaar, door Waangeloof nog hartvogtiger gemaakt, een mensch kan aandoen.

Gelukkig voor den *Sicilier*, dat zyns Meesters *Zoon* FERULAH (toen een Kind van omtrent tien jaaren) zeer op hem gesteld wierd, en, door ontelbaare kleine dienstbetooningen, zyne slaaverny verligtte.

LORENZO werd, in gevolge hier van, zo zeer aan dit Kind gehegt, als hetzelve aan hem verbonden was. Zelden waren zy van elkander af. FERULAH, (omtrent zestien jaaren bereikt heb-

(*) Overgenomen uit WATKIN's *Travels through Switserland, Italy, Sicily*, enz.

Digitized by Google

hebbende,) zich in Zee baadende, werd door den ſtroom weggeſleept, en zou ongetwyfeld het leeven hebben moeten verliezen, was LORENZO niet in Zee geſprongen, om hem, met eigen leevensgevaar, te redden. Deeze behoudenis deedt de Genegenheid des Jongelings tot Dankbaarheid aangroeijen, en hy hieldt menigvoud by zynen Vader aan, om de Vryheid zyns Behouders; doch vrugtloos.

Dikwyls zugtte LORENZO om weder na zyn Vaderland te mogen keeren; en FERULAH beſloot, hem dien wensch te ſchenken, dat verlangen te zullen voldoen. Ter volvoering van dit beſluit, bragt hy hem op een avond aan een *Engelsch* Koopvaardyſchip, gereed om van *Algiers* te vertrekken; met traanen in de oogen, LORENZO omhelsd hebbende, keerde hy t'huiswaards, vol van dat ſtreelend genoegen, en met die zelfgoedkeuring, welke een deugdzaam hart gevoelt, als het dankbaar en edelmoedig handelt.

LORENZO keerde in zyn Vaderland te rugge, waar hy vondt, dat een Bloedverwant, by uiterſten wille, hem een klein Landgoed beſprooken hadt. Op 't zelve zette hy zich neder, en genoot alle de aangenaamheden van rust en wel te vredenheid, hem oneindig welgevalliger, dan zy andérzins zouden geweest zyn, door het herdenken der dagen, in ſlaaverny doorgebragt.

In 't einde op den duur het ſtille Landleeven moede, of 't zelve willende afwisſelen door het zien van andere tooneelen, vergezelde hy een zyner Naastbeſtaanden, een Scheepskapitein, op een reis na *Genua*. Daar geland, hoorde hy eene ſtem, uitroepende: *Ach! myn Vriend*, LORENZO! —— en bevondt zich, dit hoorende, in de armen van FERULAH. Verbaasdheid en vreugde namen, op dit oogenblik, zyne geheele ziel eerst geheel in; maar, hoe ſpoedig veranderden die aandoeningen in ſmert, als hy, door de ketenen, ontdekte, dat FERULAH een Slaaf was! Een *Genueeſche* Galei hadt hem genomen, op een reis na *Aleppo*.

Edelmoedigheid en Dankbaarheid waren de heerſchende trekken van LORENZO's hart: en aan deeze beſloot hy alle bedenkingen op te offeren. Zyn beurs met zynen Vriend gedeeld hebbende, nam hy zyn affcheid, met verzekering, dat hy, binnen twee maanden, te *Genua* zou wederkeeren.

LORENZO hieldt zyn woord. In *Sicilie* verkogt hy zyn Landgoed, ſchoon met groot nadeel, en met dit geld loste hy zyn Vriend, dien hy weder na *Algiers* zondt. FERULAH heeft onlangs LORENZO te *Catania* bezogt, waar zy zich nu bevinden, en niet alleen het Landgoed weder voor hem ingekogt, maar hem daarenboven met eene groote geldſomme verrykt.

Deeze daaden mogen door zommigen, die meer Voorzigtigheids dan Menschliefde bezitten, voor uitwerkzels van Geestdrift

drift gehouden worden. Ik kan niet naalaaten *ze voor waare* Deugd te ſchatten, en beklaag my alleen, dat ik niet kan deelen in de Vriendſchap van FERULAH en LORENZO.

EENE STAATKUNDIGE ANECDOTE.

Een vreemd Heer zat, te *Venetie*, in een Koffyhuis, naast iemand, die heftig uitvoer tegen de *Staats-Inquiſiteurs*, of de drie voornaamſte Magiſtraatsperſoonen. *Dit geſprek* was tegen dien Vreemdeling ingerigt, die niet alleen weigerde *iets*, betreffende dit onderwerp, te zeggen; maar (zo veel met de welleevenheid beſtaanbaar was) zyne aandagt van den Spreeker afwendde. —— Den volgenden morgen, uit zyne Herberg komende, werd hy gegreepen, geblinddoekt, en met geweld in een Gondel gebragt, onder bedreiging van een onmiddelyken dood, indien hy één enkel woord ſprak. In de diepſte ſtilte roeiden zy voort. Aan land gekomen, wandelde *hy* een klein ſtuk wegs, vóór dat hy in een huis tradt. Hier vondt hy, den blinddoek hem afgedaan zynde, zich in een ruime zaal, met zwart behangen, voor een Regtbank, in 't *voorkomen zo* ſchriklyk als die der Inquiſitie.

Zy, die als Regters zaten, vroegen hem, hoe lang hy den Man gekend hadt, met wien hy gisteren avond in het Koffyhuis ſprak? Hy verklaarde, dien Mensch nimmer, vóór dien tyd, gezien te hebben, en gaf zulke voldingende bewyzen van zyne onſchuld, dat de Regters, naa eene korte raadpleeging, bevel gaven om hem te ſlaaken; hem, nogthans, beveelende, om, zo lang hy zich in *Venetie* onthieldt, niet alleen van Staatkundige zaaken te zwygen; maar, in het toekomende, niet te luisteren, als 'er van geſprooken werd.

Door een langen gang, bragt men hem in een ander vertrek, van nog akeliger voorkomen dan het eerſte. Aan het boveneinde zag hy een Man, aan een haak by de keel hangende; nader treedende, ontdekte hy, met ſchrik, *dat* het dezelfde Perſoon was, dien hy in het Koffyhuis ontmoet *had*. —— Eenigen tyd het oog op dit deerlyk ſchouwſpel gevestigd hebbende, werd hy weder geblinddoekt, en met *dezelfde* ſtilzwygenheid na de Gondel gebragt, en voor de deur zyner Herberge ontſlaagen.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DEN TYD VAN DE UITZENDING DER TWAALF APOSTELEN.

Door J. PRIESTLEY, L. L. D. F. R. S.

(Overgenomen uit PRIESTLEY's *Obſervations on the Harmony of the Euangelists.*)

Naardemaal MATTHEUS geen gewag maakt van eenige Aanſtelling der *Twaalven*, vóór den tyd, dat zy uitgezonden wierden om te prediken, terwyl MARKUS en LUKAS uitdruklyk verklaaren, dat zy geroepen wierden *om met onzen Heer te zyn*, eenigen tyd te vooren, met een uitzigt op hunne toekomende Zending, oordeel ik, dat dit gebrek by MATTHEUS uit de verhaalen van die twee andere Euangelisten moet aangevuld worden, en geef ik de voorkeuze aan het verhaal van MARKUS, wegens den tyd dier Gebeurtenisſe, boven dat van LUKAS: dewyl, volgens den laatſten, dezelve de Redenvoering op den Berg voorging, toen, volgens MATTHEUS, die best des onderrigt moest weezen, hy nog niet geroepen was om JESUS te vergezellen. En daar beide, MARKUS en LUKAS, uitdruklyk zeggen, dat hy toen de *Twaalven* verkoos, kan ik bezwaarlyk denken, dat hy ten dien tyde niet meer dan *Elf* verkoos, en naderhand het *Twaalftal* volmaakte, door de Roeping van MATTHEUS.

Het kan tot geene tegenwerping tegen de Aanſtelling der *Twaalven*, op dien tyd, dienen, dat hunne Zending daar op zo ſchielyk volgde: want de *Twaalven*, MATTHEUS uitgezonderd, hadden JESUS daadlyk vergezeld, zints zyne eerſte verſchyning in *Galilea*: en daar het ſchynt, dat MATTHEUS te *Capernaum* gewoond hebbe, is het waarſchynlyk, dat hy veel van JESUS gezien en gehoord hadt, en een Toehoorder geweest was van de Leerreden op den Berg, in de nabuurſchap dier Stad gehouden.

Het ſtrekt ter bevestiging van de Veronderſtelling, dat

Digitized by Google

dit de tyd der daadlyke Aanſtellinge van *de Apostelen* was; dat de *Twaalven* nooit vermeld worden in het verhaal van eenige verrigting vóór den tyd hunner Benoeminge, ſchoon die uitdrukking naderhand voorkome, als MARKUS IV: 10.

Ik heb, egter, verhoozen van het gezag van MATTHEUS af te zien, althans van de tegenwoordige Tydorde in zyn Euangelie, ten opzigte van den Tyd der Uitzending der *Twaalven*, en het onderzoek, 't welk JOANNES ten opzigte van JESUS deedt, 't welk daar *mede verbonden* is.

MATTHEUS plaatst deeze Gebeurtenisſen onmiddelyk naa den dag, op welken hy zelve geroepen werd, en vóór het verhaal van het Koornäiren plukken der Jongeren; en gevolglyk een geruimen tyd vóór de komst onzes Heeren te *Nazareth*, waar MARKUS en LUKAS 't zelve voegen. Ik geef den voorrang aan de Tydorde van MARKUS en LUKAS, om de volgende redenen:

1. Volgens de tegenwoordige Tydorde van MATTHEUS, volgt de Zending der *Twaalven* de Roeping *van* MATTHEUS zo onmiddelyk, dat men naauwlyks *kan* veronderſtellen, dat hy, hoe eenvoudig de Prediking, hun opgelegd, toen ook ware, genoegzaam onderweezen kon zyn, om aan 't oogmerk zyner Zendinge te voldoen. In de daad, volgens deeze Orde, waren de andere *Elven* niet meer dan eenige weinige dagen te vooren geroepen, en kunnen derhalven niet veronderſteld te worden veel beter onderrigt geweest te zyn: daar, volgens myne Veronderſtelling, de *Twaalven* veel langer tyd geleden geroepen waren, en onzen Heer vergezeld hadden.

2. Volgens de tegenwoordige Tydorde van MATTHEUS Euangelie, ſprak CHRISTUS het *Wee* uit over *Chorazin* en andere daar omſtreeks liggende Steden, H. XI: 20, vóór dat de helft van zyn verblyf in *Galilea*, *ten* dien tyde, verſtreeken was: terwyl het veel *natuurlyker* is, met MARKUS en LUKAS, te veronderſtellen, dat hy dit *Wee* uitſprak toen hy gereed ſtondt om *Galilea* te verlaaten, en zich na *Jeruſalem* te begeeven: wanneer de Inwoonders dier Steden meer gelegenheden gehad hadden, om zyne Wonderdaaden te zien, en zyne Lesſen te hooren.

Over 't geheel denk ik het veel beter eene Verſchikking, in deeze gedeelten van MATTHEUS Euangelie, te veronderſtellen, dan dat deeze Euangelist een Verhaal

zou

zou geeven van Gebeurtenisſen, zo veel minder natuurlyk en waarſchynlyk, dan MARKUS en LUKAS. En ik oordeel, dat 'er verſcheide bewyzen ontleend kunnen worden uit het Euangelie van MATTHEUS zelve, ten voordeele eener Verſchikking van alles wat inkomt tuſſchen H. IX: 34, en het einde van het XIde Hoofdſtuk, en te beſluiten, dat het oorſpronglyk geplaatst was aan het einde des XIIIden Hoofdſtuks.

3. Geen de minſte tegenwerping tegen deeze Verſchikking, of Verplaatzing, kan 'er ontleend worden uit het vergelyken van den tegenwoordigen Zamenhang van het te verſchikkene gedeelte, met den nieuwen Zamenhang; maar, in tegendeel, iets ten voordeele daar van. Naardemaal JESUS heenen gaan, om in de Steden en Vlekken te leeraaren, H. IX: 35, en het uitzenden zyner Apoſtelen, veel natuurlyker ſchynt te volgen op zyne verwerping te *Nazareth*, een Landſchap, waar hy voorheen niet gepredikt hadt, en waar hy wist, dat zyn verblyf zeer kort zou weezen, dan op iets, dat, als daar voorgaande, verhaald wordt, in de tegenwoordige ſchikking.

4. Van deeze Verſchikking kan men te gereeder reden geeven, als men bedenkt, dat dezelfde woorden, *Ten dien zelfden dage*, (*εν εκεινω τω καιρω*) op de verſchikte gedeelten volgen, en zo als zy thans ſtaan, en zo als zy verplaatst zouden weezen. —— Ook is 'er iets gelyk aartigs in den zin van 't geen de tegenwoordige en verondersteide plaats deezer omgeſchikte deelen voorgaat. Want, zo als zy nu ſtaan, volgen zy op het berigt, wegens het Ongeloof der *Phariſeen*, die de Wonderwerken aan de Overſten der Duivelen toeſchreeven; en daar ik ze wilde plaatzen zouden zy volgen op het verhaal van het Ongeloof zyner eigene Landgenooten, die, dewyl zy zyne Familie kenden, niet konden begrypen, van waar zyne groote uitſteekenheid kwam.

5. Het Verhaal van MATTHEUS, zo als het nu inkomt, is zo rechtdraads ſtrydig met dat van MARKUS en LUKAS, dat ieder het zou willen ontwyken, indien het kon geſchieden zonder den Text veel gewelds aan te doen. MARKUS en LUKAS verklaaren duidlyk, dat de *Twaalven* van hunne Zending te rug kwamen op den dag, wanneer JESUS HERODES ontvloodt, en even vóór het verzadigen der vyfduizend Perſoonen. Indien dit zo ware, zou het met de waarheid ſtrydig weezen, de *Twaalven* in te voeren, als by onzen Heer in eenige verrigting,

welke voorviel tusschen hunne Zending en deeze Wederkomste; maar in dien tusschentyd plaatst MATTHEUS de geschiedenis op het Koornveld, en veele andere Voorvallen, by welke de Discipelen, (onder welken ik geloof dat men algemeen veronderstelt, dat de *Twaalven* begreepen, indien niet boven al bedoeld, werden,) uitdruklyk voorkomen als by hem tegenwoordig.

6. MATTHEUS zelve schynt gewag te maaken van eene Wederkomst der *Twaalven*, als *voorgevallen naa* eene scheiding, op den tyd dier wederkeering, *schoon* niet zo byzonder als MARKUS en LUKAS, MATTH. XIV: 15, *En als het nu avond wierd, kwamen zyne Discipelen tot hem.* En het is te waarschynlyker, dat de Wederkomst, naa hunne Zending, beoogd wierd; naardemaal MATTHEUS geene andere melding doet van hunne Wederkomst, en het is juist op dien zelfden tyd, welken de andere Euangelieboekers voor hunne Wederkomste bepaalen.

7. Wanneer JESUS voor HERODES vlood, naa den dood van JOANNES DEN DOOPER, vertoonen MARKUS en LUKAS hem niet alleen als zonder zyne Discipelen, *maar* MATTHEUS schynt hem desgelyks in dezelfde omstandigheden te doen voorkomen; want hy schryft, MATTH. XIV: 13, *En als Jesus dit hoorde, vertrok hy van daar te scheepe, na een woeste plaatze alleen; en de Schaaren dat hoorende, zyn hem te voet gevolgd uit de Steden.* Maar, indien de Discipelen, op dien tyd, by hem waren, gelyk MATTHEUS, volgens de tegenwoordige schikking van zyn Euangelie, het doet voorkomen, dewyl 'er van eene scheiding gewaagd wordt, moeten zy toen óók by hem geweest zyn, strydig met het uitdruklyk verhaal der andere Euangelisten.

8. De gemelde Verschikking toestaande, hebben alle de omtrent dien tyd voorgevallene Gebeurtenissen, in de Geschiedenis van JESUS, een zich gereedlyk voordoenden zamenhang; en alle de drie Euangelieschryvers stemmen in derzelver schikking overeen: alleu verhaalen zy de Geneezing van de Zieken en de Geraakten, en de Roeping van MATTHEUS, als den Sabbath voorgaande op welken de Discipelen Koornäiren plukten; dat omtrent dien tyd de *Twaalven* wierden aangesteld; dat, naa het vertrek onzes Heeren na *Nazareth*, en zyne verwerping aldaar, hy in andere Steden en Vlekken ging prediken; en dat hy, zints den aanvang zyner openbaare Bediening in derzelver omtrek niet geweest zynde, en de groote menigte zien-

Digitized by Google

ziende, welke onderwys behoefde, de *Twaalven* twee aan twee uitzondt, om het woord te verkondigen. Dit bragt veel toe, om het gerugt van JESUS meer dan ooit te verſpreiden. JOANNES DE DOOPER zondt omtrent dien tyd de Boodſchap om JESUS te vraagen. HERODES werd ontrust, en waarſchynlyk dreigende hem en zyne Discipelen te vatten, die zich allen op zyn Grondgebied bevonden, vlugtten zy allen uit diens Heerſchappye in die van zyn Broeder PHILIPPUS, en kwamen den zelfden dag byeen. Op deeze veronderſtelling, komt ook het *Wee*, over *Chorazin*, enz. uitgeſprooken, zo laat en juist tydig, gelyk wy hier boven reeds opmerkten.

Wat men ook denke over deeze voorgeſtelde Verſchikking, de Orde van MARKUS en LUKAS is zeker veel natuurlyker en waarſchynlyker, dan de tegenwoordige Orde van MATTHEUS, 't geen, wanneer wy aanmerken, dat MATTHEUS tegenwoordig was by alle deeze Voorvallen, en de andere Euangelisten niet, buiten het toeſtaan van zulk eene Verplaatzing, bezwaarlyk kan worden opgelost.

VERZOEK OM OPLOSSING VAN TWEE GEWETENSZWAARIGHEDEN VOOR DEN GENEESHEER.

(Uit het *Hoogd. Magazyn voor Geneesheeren* van den Hoogl. BALDINGER, 2de St. van het XVde D.)

Daar beide deeze Vraagen niet minder belangryk voor onze Landgenooten, dan voor onze Duitſche Medebroeders, zyn, en vooral de tweede meer dan eenmaal, by ons, gelegenheid tot langduurige, kostbaare, en dus voor den Geneesheer hoogst onaangenaame, Proceduren gegeeven heeft, zo oordeelden wy het niet geheel ondienſtig, om dit Stukje, vertaald, onzen Geleerden aan te bieden, of 'er veellicht onder dezelve mogten gevonden worden, die, by de vereischte bekwaamheid, zich verledigen wilden, om daarover eens na te denken, en hunne gedagten aan ons mede te deelen. Het oorſprongelyke luid aldus:

De *eerſte* Vraag, ſtaat het den Geneesheer in zommige gevallen vry, om voorbedachtelyk het leeven zyner Lyders te verkorten?

'Er zyn Krankten, die in vooruitzicht zo verſchrikkelyk

Digitized by Google

langduurig, of zo pynlyk, zyn, dat de Zieken niet zelders de handen aan zich zelven ſlaan, om zich van het ſmertelyk vooruitzicht te bevryden, of wel van hunne pynen te ontheffen (*).

'Er zyn andere, die wel niet zo ſmertelyk noch langduurig, maar die waarſchynlyk niet te geneezen, zyn, en tegen welke alle hulpmiddelen ter redding vrugteloos aangewend worden. Van dien aart zyn, de Watervrees na den beet van een dollen Hond, de Razerny, enz.

Ten derden, zyn 'er gevallen, die met de twee gemelden niets gemeens hebben, en by welke echter deeze Vraag te pas komt; by voorbeeld, geheel wanſtaltige Misgeboorten, of ook zulken, van wien het te voorzien is, dat hun leeven toch van korten duur zyn zal.

Reeds in myne jeugd vertelde men van Lyders, die de Watervrees hadden, en ook van Misgeboorten, die voorbedachtelyk door het openen van een Ader van het leeven zouden beroofd zyn, ſchoon ik geen een voorbeeld heb kunnen ontdekken, waar by de waarheid *dier gebeurtenisſen* door ontegenzeggelyke bewyzen geſtaafd wierd; zo ook van voorvallen van de eerſte ſoort, waar by, na dat de Ziekte door den Geneesheer onherſtelbaar verklaard was, de Lyder door Opium, Aderlaatingen, enz. gedeeltelyk zonder, gedeeltelyk met, zyn weeten en wil, zyn leeven zoude verkort zyn; maar ook van deeze vertellingen heb ik geene voldoende zekerheid kunnen verkrygen.

Ik zal deeze Vraag, naar myn beſte vermogen, Wysgeerig en Geneeskundig trachten te beantwoorden; maar hier by voeg ik teffens myn ernſtig en vriendelyk verzoek, dat

(*) De Vertaaler heeft van beide meer dan eens ondervinding gehad: de eerſte waren hoogbejaarden, die aan het graveel op de ſmertelykſte wyze moesten lyden, zonder dat eenig pynſtillend middel verlichting aanbragt, en waarom zy ernſtig verzochten, dat men hun jammervolle leeven door een ſpoedig en teffens zagt werkend vergif mogt eindigen. De tweede waren meer ongeduldig en kleinmoedig, en het ontbrak hun teffens aan de beſte troostgronden, die den Lyder geduld en moed kunnen verſchaffen, ik bedoel de practicaale Godsdienst, en die daarom alleen van my verlangden te weeten, of haare ziekte ook van zeer langen duur zoude zyn, wanneer zy liever door een kogel dezelve wilden doen eindigen.

Digitized by Google

dat onze wysgeerige Geneeskundigen dezelve nader in overweeging neemen, en hunne gedachten deswegen door dit *Magazyn* (zegt het oorsprongelyke, wy verzoeken zulks door deeze onze *Letteroefeningen*) gelieven bekend te maaken; om dat het onderwerp niet minder dan het leeven van den Mensch betreft, en de zaak onmiddelyk den Geneesheer aangaat.

Smertelyke en langduurige Ziekten stellen het geduld van den Lyder, en van den Geneesheer, op de proef. De eerste is verplicht de proef door te staan, en dierhalven betreft dit gedeelte der Vraage hem niet, maar de tweede — en die dan daarby zeer aandoenlyk van Zenuwen — valt het dikwyls onverdraaglyk, en hy begeert veellicht van zyn Geneesheer, dien dit als het eenigste middel volgens zyne overtuiging overig gebleven is, het verkorten van zyn lyden door een willekeurigen dood.

Zal de Geneesheer aan zyn verzoek gehoor geeven?

Krankheden, die voor andere Menschen gevaarlyk kunnen worden, en doorgaans ongeneeslyk zyn, veroorzaaken misschien, dat zy, die met den Lyder verplicht zyn om te gaan, of uit vreeze of uit mededoogen met zyn elendigen toestand, zyn dood uit de handen van hem verlangen, wiens bestemming en plicht het is, om zyn leeven te bewaaren.

Zal hy aan hunne begeerte voldoen?

De opentlyke Bestuurders, of Bloedverwanten, vreezen gevaar voor Zwangeren, ontzien de nuttelooze kosten, tot behoud van een, als misgeboorte, voor de Maatschappy geheel ongeschikt halfmenschelyk Weezen, en, door medelyden bewoogen, wenschten zy het liever uit den tyd.

Zal hy hier toe behulpzaam zyn?

Eerstelyk; wat kan hy, die niet tot de Geneeskundigen behoort, hier op antwoorden? — zo lang men nog, van *het zoude gebeurd zyn*, sprak, schynt de groote hoop zich juist niet veel om de zaak bekommerd te hebben, ja zelfs daar in toegestemd, ten minsten ze niet afgekeurd, te hebben. Maar ik geloof, dat zy geheel van oordeel veranderen, en tot de tegenovergestelde meening gaan zouden, zo dra de zaak niet slegts by de *mogelykheid* bleef, maar nu tot *daadelykheid* wierd. Het is toch om het menschelyke leeven te doen, en daar dit dikwyls het eenigste is, hetwelk voor den gemeenen man overig blyft, zo laat hy zich menigmaal dit niet zo gemakke-

Digitized by Google

lyk ontneemen als men wel verwagten *zoude van zulke* lieden die niets anders te verliezen hebben. Dwingt niet de voorzichtigheid, buiten dien, in veele andere gevallen, menigwerf den Geneesheer om niet alle voorschriften van de kunst te werk te stellen? worden hem somtyds zulke handelwyzen kwalyk genomen, van welke hy onmooglyk konde denken, dat men daar op boosaardige aanmerkingen zoude kunnen maaken, veel minder, dat men hem dezelve als een misdaad zoude aanrekenen; *hoe zal* hy dan de smaad en schande ontgaan, *waar mede hy* door den Lasteraar zoude vervolgd worden, wanneer *het* niet te ontkennen viel, dat hy, in de daad, aan iemands dood schuldig was? —— En hadden het dan de Leeken, of niet Geneeskundigen, wel zo geheel mis?

Maar wat antwoordt hier op de Geneesheer? —— Volgens zyn Ambt is de behoudenis van het leeven zyne eerste, hoogste en heiligste, plicht; dat te verstooren, zoude daar ten vollen tegen aandruischen. En iets met voorweeten tegens zyn erkenden plicht te willen doen, behoort men nimmer van een rechtschapen *man te vooronderstellen*, en hy behoort tot zulke opvattingen *geene gelegenheid* te geeven, of die maar te laaten, als ongemerkt, doorgaan. Waar by is hem de magt gegeeven, om met het leeven, dat de Schepper over zyne schepselen zich alleen heeft voorbehouden, naar willekeur te mogen handelen? Zegt die niet veel meer, *gy zult niet dooden*? En heeft, ongeacht de fyne onderscheiding der Engelschen tusschen doodslag en moord, de verslagene niet evenwel zyn leeven 'er by moeten laaten? Nog meer, de Reden en *Voorzichtigheid* verbieden ook om zich daar toe te laaten gebruiken. Want wie toch, die zyn leeven lief heeft, zoude het durven waagen, om het aan een Man te vertrouwen, die in staat is, om het, op zyn verzoek, als een geringe zaak te achten? Moet hy niet vreezen, *dat* die even onbekommerd, indien het ook op *verzoek* van iemand anders was, in staat zoude zyn om 'er hem van te ontrooven? Of kan hy by een Man, dien het zo weinig moeite kost om zich te overreeden van eenen anderen om het leeven te brengen, wel den yver vooronderstellen, van by het leeven te zullen bewaaren alles wat gaerne leeven wil, het welk hy redelyker wyze van ieder anderen verwagten kan, van wien hem zo iets niet is bekend geworden? En wanneer nu het vertrouwen ——

Digitized by Google

zo als hier uit volgen moet —— eens verlooren is; waar zullen wy dan van leeven?

En wie is 'er die het als volſtrekt zeker bepaald heeft, dat de tegenwoordige Lyder onvermydelyk *langduurig*, *ſmertelyk*, en zonder eenige *tuſſchenpoozing*, of *hoop*, zal moeten lyden? Dat hy niet door een of ander middel kan in ſtaat geſteld worden, om ten minſten onſchadelyk voor de menſchelyke Maatſchappy te zyn? Dat hy buiten dien niet ſpoedig door den natuurlyken dood zal weggenomen worden, en men dus niet noodig heeft zich eigene of vreemde verwytingen op den hals te haalen? En wie kan het den Geneesheer kwalyk neemen, wanneer hy zulke verlangens van de hand wyst, waardoor hy zich zelven onrust zoude veroorzaaken, om daarvoor anderen rust, gemak en zekerheid, te bezorgen? Begint de liefde niet van my zelve het eerst? En al eens vooronderſteld, men hield de oogen dicht, en ſtopte de ooren tegen de getuigenisſen der waarheid, kan men zich dan ook de herinnering aan dien plicht beletten, dat men het leeven van den Zieken zo lang rekken moet als doenlyk is, zelfs maar ter volbrenging van zyne burgerlyke verbintenisſe, al is het dat het volſtrekt niet te behouden is? En is dit overeen te brengen met het genomen beſluit van het te willen verkorten?

Dit zyn myne bewyzen die ik 'er *tegen* heb. Veellicht kunnen 'er ook *voor* opgegeeven worden. Ik wensch om die te hooren.

(De tweede Vraag, en eenige Opheldering en, in het volgend Stukje.)

NATUURLYKE HISTORIE DER TALINGEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De Gedaante, welke de Natuur het meest veranderd, vermenigvuldigd, en waar van zy de grootſte verſcheidenheid van ſchakeeringen gemaakt, heeft, is die van de *Eend*; naa de veelvuldige ſoorten van dit Geſlacht reeds door ons beſchouwd, biedt zich eene ondergeſchikte ſoort aan, bykans zo talryk als die der *Eenden*, en die alleen geſchikt ſchynt om ons dezelve weder voor den geest te brengen onder eene kleinder vorm. Deeze

Digitized by Google

ondergeschikte soort zyn de *Talingen*, die wy, *in 't al*gemeen, niet beter kunnen aanduiden, dan met te zeggen, dat het *Eenden* zyn, veel kleinder dan de overige; doch die, voor het overige, dezelve gelyken, niet alleen in natuurlyke geaartheden, in maakzel, in evenredigheden van lichaamsdeelen; maar ook in de schikking der Pluimadie, en zelfs in het groot onderscheid der kleuren, tusschen de Mannetjes en Wytjes. BELON merkte reeds op: „de *Taling* zou geheel gelyk zyn aan de *Eend*, was „ zy niet veel kleinder; wie zich een *Eend* van eene „ kleine gestalte voorstelt, heeft het beeld van een *Ta*„ *ling*."

Op de tafels der *Romeinen* werden de *Talingen*, als een lekker beetje, opgedischt; zy waren by hun hoog genoeg geschat om de moeite te neemen van ze te doen voortteelen, en onder de Huisvogelen te houden, even als de *Eendvogels* (*). Wy zouden ongetwyfeld even zeer als de Ouden hier in slaagen; doch de Ouden hadden meer dan wy op met hunne Menagerien, en sloegen over 't algemeen meer agts op den Landbouw en de Huishoudkunde des Lands.

Van de voornaamste *Talingsoorten* zullen wy berigt geeven. De GEMEENE, of WINTERTALING, in 't Grieksch *Βόσκας*, in 't Latyn *Querquedula*, in 't Fransch *Sarcelle*, in 't Italiaansch *Sartella*, *Cercedula*, *Cercevolo*, *Graganeelo*, in 't Spaansch *Cerceta*, in 't Hoogduitsch *Murentlein*, *Mittel-entle*, *Scheckicht-entlin*, in 't Russisch *Tcherka*, heeft de gedaante van een kleine *Eend*, de grootte van een *Patrys*. De Pluimadie van het Mannetje, schoon met min schitterende kleuren dan die des *Eendvogels*, is niet min ryk in bevallige weerschynen, zo dat het bezwaarlyk valle daar van eene beschryving te geeven. Het voorlyf vertoont een schoone borstlap van zwart, met graauw gemengeld, en als gemalied met kleine geknotte vierkanten, in grootere omslooten, alle geschikt met zo veel net- en fraaiheid, dat ze een allerschoonste uitwerking baaren; de zyden van den hals en de kaaken, tot onder de oogen, zyn met kleine witte streepen gewerkt, verspreid op een rossen grond; het bovenste van den kop is zwart, zo ook de hals; doch een lange witte streep, een aanvang neemende by het oog, loopt beneden den nek; lange en puntig uitloopende vede-

(*) COLUM. *de re rustica*.

deren bedekken de ſchouders, en vlijen zich op de vleugels als zwarte en witte linten; de dekveeren der vleugelen zyn verciérd met een kleine groene ſpiegel; de zyden en ſtuit vertoonen inſnyzels van donker graauw, op een ligt graauwen grond, en zo aartig geſchikt als het overige der Pluimadie.

De optooi van het Wyfje is veel eenvoudiger; geheel in 't graauw en donker graauw gedoscht, beſpeurt men bykans geene kleurmengelingen in 't gewaad, en geen zwart aan den hals als by 't Mannetje, en, over 't algemeen, is 'er een zo groot onderſcheid tuſſchen de beide Sexen onder de *Talingen* als by de *Eendvogelen*, zo dat weinigkundige Vogelvangers ze niet kenden, en 'er onvoegelyke naamen aan gegeeven hebben: weshalven de Natuurkundigen hier, gelyk in andere gevallen, op hunne hoede moeten weezen tegen verkeerde benaamingen; ten einde zy de ſoorten niet vermenigvuldigen, enkel uit hoofde van het kleurverſchil, 't welk men by deeze Vogelen aantreft.

Het Mannetje ſlaat, in den Paartyd, een geluid gelyk aan dat der *Rallen*; niet te min maakt het Wyfje ſchaars haar Nest in *Frankryk* (*), en bykans alle *Talingen* verlaaten ons vóór den vyftienden of twintigſten van April (†). Zy vliegen by benden, ten tyde haarer uittochten; doch zonder, gelyk de *Eenden*, een geregelde orde in agt te neemen. Zy verheffen zich boven 't water, en ſnellen weg met vlugge vaart; dikwyls dompelen zy zich in 't water, en vinden aan 't oppervlak, of aan de boorden, het voor haar geſchikte voedzel. Vliegen, en het zaad van Waterplanten, maaken de geliefdſte kost uit. GESNER heeft in de maagen der *Talingen* kleine ſteentjes gevonden, gemengd met dit voedzel, en de Heer FRISCH, die eenige Paaren *Talingen*, jong gevangen, heeft opgevoed, geeft de volgende beſchryving van derzelver leevenswyze in deezen gevangen en getemden ſtaat. ——

(*) De Heer SALERNE zegt, nimmer een *Talingen-nest* gezien te hebben, in het gedeelte van *Orleans*, waar hy deeze Vogels heeft waargenomen.

(†) Naardemaal de *Taling* zich bykans nooit dan in den Winter vertoont, leidt SCWENCKFELD 'er den naam van af, *Querquedula, quoniam querquero, id eſt frigido & hymali tempore, maxime apparet.*

Digitized by Google

ſtaat. —— „ Ik zette terſtond aan deeze *Talingen* verſcheide ſoorten van Graanen voor, zonder dat zy 'er eene van aanraakten; doch naauwlyks had ik, naast haar waterkom, een bak met Gierst gezet, of zy kwamen alle toeloopen; elk liep by ieder bekvol na het water, en in weinig tyds bragten zy in den bek genoeg waters mede om de Gierst nat te maaken. Niet te min was dit kleine graan, naar der *Talingen* ſmaak, niet genoeg doorweekt, en ik zag dat myne *Talingen*, de Gierst zo wel als 't water, bragten op den grond der omheininge, die van *potäarde* was; deeze verzagt en geweekt zynde, begonnen zy te ſlobberen, en zy maakten hier door eene ſleuf, die diep genoeg was, en waar uit zy haar Gierst, met aarde gemengd, aten. —— Ik plaatſte ze in een hok, zy droegen even eens, doch met minder vrugts, de Gierst en het water op den vloer. —— Ik bragt ze in 't veld, my dagt dat zy niets deeden dan zoeken om eenig zaad te vinden, zonder bladeren of aardwormen te eeten; zy vervolgden de Vliegen, en ſnapten ze op, even als de *Eendvogelen:* wanneer ik verwylde met het gewoone *voedzel* te geeven, vraagden zy om 't zelve door een zagt geſchreeuw *quoak*, elk half minuut herhaald. 's Avonds kroopen zy in hoeken, en zelfs over dag; als men ze naderde zogten zy de kleinſte op. Zo leefden myne *Talingen* tot den Winter; doch de koude zeer ſtreng wordende ſtierven zy alle."

De KLEINE, of SCHYFTALING, deeze draagt de meeste naamen der *Gemeene Taling*; doch de volgende ſchynen 'er byzonder aan eigen, in 't Hoogduitsch *Troesſel*, *Kriegentle*, *Kruk-entle*, *Graw-entlin*, in 't Zwitzersch *Mouzentle*, *Sor-entle*, *Socke*, in 't Poolsch *Cyranka*, en in 't Zweedsch *Aerta*; dezelve is veel kleinder dan de voorgaande, en verſchilt 'er daarenboven van in de kleuren van den kop die ros is, en getekend met een lange *groene* ſtreep, met een witten rand, die zich tot agter aan den kop uitſtrekt. Het overige der Pluimadie gelykt na genoeg op die der *Gewoone Taling*, uitgenomen dat de borst zo ryk niet gemengeld, maar alleen gevlekt, is.

Deeze *Kleine*, of *Schyftaling*, neſtelt in de Moerasſen van *Frankryk*, en verblyft 'er het geheele jaar. Zy verbergt haar Nest onder groote rietboſchen; 't zelve is zamengeſteld uit rietbladen, de zagtſte deelen dier plant en eene menigte van vederen. Dit Nest, met veel kenrigheids gemaakt, is vry groot, en rust op 't water, in zul-

zulker voege, dat het daar mede ryst en daalt. Het Legzel, 't welk geſchied in de maand April, is van tien tot twaalf Eijeren, zo groot als Duiven-eijeren, vuil wit, met kleine bruine ſtippen. De Wyfjes hebben alleen de zorg over het broeden: de Mannetjes ſchynen dezelven als dan te verlaaten, om geduurende dien tyd te zamen te leeven; doch in den Herfst keeren zy by hun Gezin weder. Men ziet op de Poelen deeze *Talingen* ten getale van tien of twaalf, die een Gezin uitmaaken; in den Wintertyd zwemmen zy de Rivieren op, en zoeken de warme Fonteinen; hier leeven zy van Kers en andere wilde Planten; in de Poelen beſtaat haar voedzel uit het zaad van 't Riet, en kleine Vischjes.

Zy hebben een zeer ſnelle vlugt; het geluid, 't welk zy ſlaan, is een ſoort van gefluister *vouire*, *vouire*; zy laaten dit op de wateren hooren in de maand Maart. De Heer HEBERT verzekert ons, dat deeze *Kleine Taling* in *Brie* zo gemeenzaam voorkomt als de andere ſchaars, en dat men in dat Gewest eene menigte van dezelve doodt. Volgens RZACZYNSKI maakt men 'er in *Poolen* jagt op, door geſpannen netten, tusſchen twee boomen. De *Talingen* vliegen 'er in als zy met den avond zich uit de Poelen begeeven.

Van den ZOMERTALING, in 't Latyn *Circia*, in 't Fransch *Sarcelle d'Ete*, in 't Engelsch *Summer Teal*, in 't Schotsch *Ateal*, in 't Hoogduitsch *Bircksilgen* of *Grawentlin*, zouden wy eene en dezelfde ſoort met de *Kleine*, of *Schryftaling*, gemaakt hebben, indien RAY, die blykt ze beide gezien te hebben, deeze *Taling* en de *Zomertaling* niet onderſcheiden hadt; wy kunnen niet anders doen dan zyne beſchryving volgen, en het berigt, door hem gegeeven, overneemen. Deeze *Zomertaling*, ſchryft hy, is nog iets kleinder dan die men de *Kleine Taling* heet, en van alle Vogelen uit het groot Gezin der *Talingen* en *Eendvogelen*, buiten twyfel, de kleinſte; zy heeft een zwarten bek; de kleur boven op is aschgraauw; op den rug zyn de tippen der vederen wit; over de vleugels loopt een ſtreep van een vinger breed; deeze ſtreep is zwart, met een groenen weerſchyn, en met wit gezoomd; het geheele voorlyf is wit, met geel gemengd, op de borst zwart gevlekt, en ook aan den onderbuik; de ſtaart loopt ſcherp uit; de pooten zyn blaauwagtig, en de vliezen zwart.

De Heer BAILLON heeft my eenige aantekeningen over de

Digitized by Google

de *Zomertaling* gezonden; het komt my voor, dat *hy*, onder deeze benaaming, de *Kleine Taling*, te vooren door ons beſchreeven, verſtaat, en niet de *Zomertaling* van RAY, zo even vermeld. Wat hier van zyn mag, wy kunnen niet nalaaten zyne aanwyzingen en gegrige Waarneemingen hier mede te deelen:

„ Wy noemen alhier (te *Montreuil ſur mer*) de *Zomertaling Criquard* of *Criquet*. Deeze Vogel is welgemaakt, en heeft veel bevalligs; de geſtalte is veel gronder dan die van de *Gewone Taling*; ook is dezelve meer *opgeciert*; de kleuren hebben meer verſcheidenheids, en bevalliger ſchikking; zy heeft zomtyds kleine blaauwe vederen, die zich, alleen als de vleugels uitgeſpreid zyn, vertoonen.

„ Weinige Vogels zyn zo luſtig en vrolyk als deeze *Taling*; zy is bykans geſtadig in beweeging, en baadt zich zonder ophouden: gemaaklyk laat zy zich temmen, acht dagen zyn lang genoeg om ze aan den opgeſlooten ſtaat te gewennen; ik heb veele jaaren van deeze Talingen onder myne Watervogelen gehad, en bezit 'er nog twee die zeer mak zyn.

„ Die vrolyke en aartige *Talingen* vergen, by deeze bevallige hoedanigheden, eene buitengewoone zagtaartigheid; nooit heb ik ze met elkander zien vegten, zelfs verdedigen zy zich niet als zy worden aangevallen; zy zyn zo ſlgt verzeerd als zagtaartig, het minſte toeval brengt haar nadeel toe; de ontroering, verwekt door het naazetten van een hond, is alleen genoeg om ze te doen ſterven; wanneer zy, met behulp haarer vleugelen, het niet kunnen ontvliegen, blyven zy op de plaats, waar zy zich bevinden, uitgeſtrekt leggen, als afgemat en ten einde adem; haar voedzel beſtaat in brood, garst en zemels; zy nuttigen ook vliegen, aardwormen, ſlekken, en andere Inſecten.

„ De *Zomertalingen* vertoonen zich, in onze *Moerasſen*, niet verre van Zee, omtrent de eerſte dagen van Maart; ik geloof dat de Zuide-wind ze aanvoert; zy houden zich niet, gelyk de andere *Talingen*, in benden byeen; zy zwerven allerwegen, paaren korten tyd na haare aankomſt, en zoeken, in de maand April, in bezwaarlyk toeganglyke plaatzen, groote rietplanten, of digt met groente begroeide kruiden, een weinig boven 't oppervlak van het moeras verheven; zy booren 'er door heen, verwyderen de ſcheuten die haar hinderen, en vervaardigen daar een kleine plek, van vier of vyf

dui-

duimen over 't kruis, wanneer zy den grond met drooge planten bedekken; het bovenſte gedeelte is wel beſchermd door de breedte der rietboſchen, en de ingang verhoolen door de ſcheuten, welke zy 'er weder voor haalen; deeze ingang is meest altoos na 't Zuiden. In dit Nest legt het Wyfje van tien tot veertien eijeren, vuil wit, van grootte als de eerſte eijeren van jonge Hoenderen. Ik heb den broeityd kunnen bepaalen; dezelve is, gelyk die der Hoenderen, van een en twintig tot drie en twintig dagen.

„ De Jongen komen te voorſchyn met dons overdekt, even als de kleine Eenden; zy zyn zeer vlug, en, kort naa dat ze gekipt zyn, geleiden de Vader en Moeder ze te water; zy zoeken wormen in de planten en in 't ſlyk; vliegt 'er een Roofvogel voorby, dan ſlaat de Moeder een zagt geluid, het geheele Gezin verbergt zich, en blyft onbeweeglyk, tot dat een ander geluid het weder in werkzaamheid brengt.

„ De eerſte vederen der Jongen zyn graauw, gelyk die der Wyfjes; het valt als dan zeer bezwaarlyk de Sexen te onderſcheiden, en blyft deeze bezwaarlykheid aanhouden tot den Paartyd; want het is iets byzonders in deeze Vogelen, en ik heb het meer dan ééns waargenomen, en oordeel het hier te moeten melden: ik maakte doorgaans van deeze *Talingen* te krygen met het begin van Maart; als dan zyn de Mannetjes vercierd met hunne beste Pluimadie; wanneer de ruityd daar is, worden zy even graauw als de Wyfjes, en blyven in dien ſtaat tot de maand January; in den tyd van een Maand neemen als dan de vederen een andere kleur aan. Dit jaar nog heb ik my over deeze verandering verwonderd; het Mannetje, dat ik heb, is tegenwoordig zo ſchoon, als het met mogelykheid kan weezen, en ik heb het even graauw gezien als het Wyfje. Het ſchynt, dat de Natuur deeze *Taling* alleen in den Paartyd heeft willen oppronken.

„ Tot de Noordlyke Lugtſtreeken behoort deeze *Taling* niet; zy is zeer aandoenlyk voor de koude. Die ik hield, gingen altoos digt by het hoenderhok ſlaapen, zogten de zon, of de warmte van den keukenſchoorſteen: alle zyn ze door eenig toeval geſtorven; de meeste door beeten van ſterker Vogelen. Nogthans geloof ik, dat zy niet langleevend zyn van aart, naardemaal zy binnen twee maanden, of daar omtrent, haare volle grootte verkrygen."

Beide in de Oude en Nieuwe Wereld ontmoet men *Ta-*

Digitized by Google

Talingen die verſcheidenheden opleveren in *deeze* talryke Vogelſoort, en door den Heer BUFFON beſchreeven worden; werwaards wy onze Leezers wyzen; ons vergenoegende met de meest bekende vermeld te hebben.

LEEVENSBERIGT VAN ALBERT HALLER, M. D.

ALBERT HALLER, een uitſteekend *Arts en Wysgeer*, was gebooren te *Bern*, op den zestienden van *Wyn*maand des Jaars MDCCVIII, en de Zoon eens beroemden Advocaats. Zyn Vader hadt een talryk Gezin, en ALBERT was van de jongſte van vyf Zoonen. Van den vroegſten tyd zyner opvoedinge toonde hy eene groote geſchiktheid voor allerlei ſoort van Letteroefeningen. Om deeze voort te zetten, nam zyn Vader een Leermeester in huis, ABRAHAM BILLODZ geheeten. Zo ſtreng was de tugt van deezen Huisönderwyzer omtrent zynen Kweekeling, dat het toevallig zien van dien Man, *in volgende* tydperken van HALLER's leeven, by hem de *onaangenaamſte* aandoeningen verwekte, door het vernieuwen van de ſchrikken in vroegere dagen uitgeſtaan.

Volgens de berigten ons gegeeven, waren de vorderingen, welke HALLER in zyn eerſte jeugd maakte, bykans ongelooflyk ſnel. In die jaaren, wanneer anders kinderen eerst beginnen te leezen, oefende hy zich in BAYLE en MORERI: in de kindschheid van negen jaaren was hy in ſtaat om uit het *Grieksch* over te zetten, en maakte een aanvang met *Hebreeuwsch* te leeren. Niet lang daar naa, werd egter den loop zyner Letteroefeningen eenigzins geſtuit, door den dood zyns Vaders; een onheil, 't geen hem trof in zyn dertiende jaar.

Hy ging, vervolgens, na de openbaare School *te Bern*, waar hy veele blyken gaf van een *vroegtydig en* ongemeen vernuft. Hy onderſcheidde zich *van* zyne Medeleerlingen door zyne kennis in de *Griekſche* en *Latynſche* Taalen; doch bovenal door zyne Dichtſtukjes. Zyne Proeven in dit vak werden uitgegeeven in 't *Hoogduitsch*, en door 't geheele Ryk geleezen en bewonderd.

Te *Tubingen* ving hy de Studie in de Geneeskunde aan, toen hy zestien jaaren bereikt hadt, onder de beroemde Hoogleeraaren DUVERNOY en CAMERARIUS: hier bleef hy twee jaaren, wanneer de wydklinkende roem

van

Digitized by Google

ven den met het hoogſte regt hoogberoemden BOERHAAVE hem na *Leyden* lokte. En was het die Hoogleeraar alleen niet, van wiens overvliegende bekwaamheden hy daar gelegenheid vondt om vrugt te trekken, RUISCH leefde nog, en ALBINUS begon vermaard te worden. Aangeſpoord door zodanige voorbeelden, beſteedde hy den ganſchen dag, en het grootſte gedeelte van den nagt, in onvermoeide naaſpeuringen; terwyl de vorderingen, welke hy maakte, hem eene algemeene agting deeden verwerven, beide van zyne Leermeesters, en van zyne Medeleerlingen.

In den Jaare MDCCXXVII, kwam hy in *Engeland*. Kort, nogthans, was zyn verblyf in dat Ryk; en was het meer zyn oogmerk om een bezoek by beroemde Mannen van dien tyd af te leggen, dan om te *Londen* zyne Geneeskundige Studien voort te zetten. Hy maakte kennis met de voornaamſte; werd vereerd met de vriendſchap van DOUGLAS en CHESELDEN; en ontving een onthaal, geëvenredigd aan zyne verdienſten, van HANS SLOANE, toenmaals Voorzitter van de Koninglyke Societeit.

Naa *Engeland* bezogt te hebben, trok hy na *Frankryk*. Daar vondt hy, by de voortreflyke Leeraars WINSLOW en LE DRAN, by welken laatstgemelden hy geduurende zyn verblyf te *Parys* woonde, gelegenheid, om zich in de Ontleedkunde te oefenen, op eene wyze, die hy voorheen niet aantrof. Maar de yver van onzen jongen Ontleedkundigen was grooter dan de vooroordeelen des Volks, ten dien dage, zelfs in de verlichte Stad *Parys*, konden verdraagen. Men bragt eene beſchuldiging tegen hem by den Regter in, wegens het ontleeden van Lyken, en hy moest zyne Ontleedkundige naavorſchingen ſtaaken door een ſchielyk vertrek. Dan, ſteeds bedagt op het voortzetten zyner kundigheden, begaf hy zich na *Bazel*, om het onderwys te genieten van den beroemden BERNOULLI.

Dus onderleid en bekwaam gemaakt door de Lesſen der beste Hoogleeraaren van dien tyd, gegeeven aan den Jongeling van ongemeene natuurlyke bekwaamheden, die onafläatend vlytbetoon daar nevens voegde, keerde hy, in zyn zes en twintigſte jaar, na zyne Geboorteſtad weder. Weinig tyds hadt hy 'er zich opgehouden, of hy ſtondt na een Geneesheersplaats in een Hospitaal, en vervolgens na een Hoogleeraarſchap. Maar, noch het character, 't geen hy hadt vóór dat hy zyn Vaderland

Digitized by Google

verliet, noch de mem, die hy verworven en staande gehouden had, terwyl hy u landig was, waren genoegzaam om het belang, 't geen zich tegen hem verzette, te overwinnen. In beide deeze bedoelingen vondt hy zich te leur gesteld: en het was niet dan met moeite, dat hy, in 't volgend jaar, aangesteld wierd tot Opzieder eener openbaare Boekerye te *Bern*. Deeze post kwam, in de daad, geenzins overeen met zyne groote bekwaamheden: doch was dezelve hem aangenaam, dewyl ze hem gelegenheid verschafte om voldoening te bezorgen aan zyne uitgebreide leesgraagte.

De verwaarloozing van zyne verdiensten, die hem in den aanvang zyner loopbaane trof, verminderde zyne lust tot de Geneeskunde niet, en nam niets weg van de agting in zyn Vaderland, en buiten 's Lands, verworven. Korten tyd daar naa werd hy, door Koning GEORGE DEN II, tot Hoogleeraar op de Hoogeschool te *Gottingen* beroepen. De pligten, aan dit gewigtig Ampt verbonden, volbragt hy, met niet minder eers voor hem zelven dan nut voor anderen, den tyd van zeventien jaaren; en dit opende hem een ruim veld ter uitoefening der groote Talenten, welke hy bezat.

Door en door kundig in de gevoelens van anderen, ten opzigte van de dierlyke huishouding des Menschlyken Lichaams, getroffen door de verscheidenheid der begrippen deswegen gekoesterd, en overtuigd dat het éénig middel, om de waarheid te agterhaalen, bestondt in naauwlettende waarneeming, ondernam hy de moeilyke taak, om de verschynzels, die zich in de menschlyke natuur opdoen, van den oorsprong af na te gaan. —— In deeze naaspeuringen was hy niet min vlytig dan gelukkig, en 'er was naauwlyks eenige verrigting van het Lichaam, of zyne Proeven spreidden 'er een nieuw of sterker licht over uit.

Niet lang moest hy, in deeze veelbeduidende onderneeming, alleen arbeiden. Het voorbeeld des Hoogleeraars boezemde zynen Leerlingen den geest van onvermoeide naaspeuring in. ZINN, ZIMMERMAN, CALDANI en veele anderen, door edelen nayver bezield, arbeidden met ongelooflyken vlyt, om de ontdekkingen van hunnen grooten Meester voort te zetten, en te volmaaken. De onderlinge bevlytiging van den Leermeester, en diens Kweekelingen, strekte niet alleen om de Geneeskundige Weetenschap te bevorderen; maar vestigde de kennis van het Mensch-

Menschlyk Lichaam op een zekerder, en bykans geheel nieuwen, grondslag.

HALLER's arbeid, geduurende zyn verblyf te *Gottingen*, bepaalde zich geenzins tot een enkel vak van Weetenschap. Hy was niet alleen bezorgd om zelve een Verbeteraar te weezen; maar poogde ook anderen tot dergelyke betragtingen aan te zetten. Aan hem hebben het Ontleedkundig Theater, de School der Vroedkunde, de Chirurgicaale Societeit, en de Koninglyke Academie der Weetenschappen, te *Gottingen*, den oorsprong dank te weeten.

Zodanige uitsteekende verdiensten konden niet missen eene daar mede overeenkomstige belooning aan te treffen by den Vorst, onder wiens opzigt hy dit alles verrigtte. De Koning van *Groot-Brittanje* vereerde hem niet alleen met alle merktekens van onderscheiding, welke hy zelve hem kon verleenen; maar bezorgde hem ook Brieven van Adeldom van den Keizer.

Naa den dood van DILLENIUS, werd hem het Hoogleeraarschap in Kruidkunde te *Oxford* aangeboden; in *Holland* werd hy verzogt den Stoel van den jongen ALBINUS te vervullen; de Koning van *Pruisen* wilde hem te *Berlyn* tot Opvolger hebben van MAUPERTUIS. De Marschalk KEITH schreef hem, uit naam des Konings, een Brief; by welken hem het Cancelierschap der Universiteit te *Halle* werd aangeboden, opengevallen door den dood van den beroemden WOLFF. Graaf ORLOW noodigde hem, uit naam der Keizerinne, na *Rusland*; eenen aanzienlyken stand te *Petersburg* hem aanbiedende. De Koning van *Zweeden* beschonk hem met een onverzogt eereteken, door hem tot Ridder van de *Noordstar-Orde*, te verheffen; en Keizer JOSEPH DE II vereerde hem met een bezoek in eigen persoon.

Deezerwyze geëerd door Vorsten, geagt door Geleerden, en beroemd door geheel *Europa*, stondt het in zyne magt den hoogsten rang in het Gemeenebest der Letteren te beklimmen. Nogthans, alle de verlokkende aanbiedingen, hem gedaan, afslaande, bleef hy te *Gottingen*, steeds bezorgd om de aangroeiende beroemdheid dier Hoogeschoole verder en verder uit te breiden.

Doch, naa een zeventienjaarig verblyf te *Gottingen*, maakte een ongezonde gesteltenis hem min bekwaam om alle de pligten, aan zyn Beroep verknogt, op die wyze als hy

hy gewoon was, te vervullen: hierop verzogt en verkreeg hy van de Regeering van *Hanover* vryheid, om na zyn Geboorteſtad *Bern* te gaan. Zyne Medeburgers, die in den aanvange hem by zich hadden kunnen houden met niet min eers dan voordeels voor hunne Stad, waren thans zo zeer als anderen overtuigd van zyne uitſteekende verdienſten. Een Jaargeld werd hem zyn leeven lang toegelegd; en men benoemde hem, herhaalde keeren, om de voornaamſte Staatsbedieningen te bekleeden. Deeze bezigheden verminderden zyne zugt tot het bewerken van nuttige Inrigtingen in geenen deele. Hy was de eerſte Voorzitter, zo wel als de grootſte Bevorderaar, van de Oeconomiſche Societeit te *Bern*; en hy mag aangemerkt worden als den Vader en Stichter van het Weeshuis-Hospitaal dier Stad.

Afneemende gezondheid, egter, belette hem de woelige tooneelen des leevens te betreeden, en veele jaaren lang was hy geheel bepaald aan zyn eigen huis. Dit zelfs ſtelde geen perk aan nuttig voor anderen zyne dagen door te brengen; want, met onvermoeiden yver, bleef hy in 't ſchryven, zyne geliefdſte bezigheid, volharden, tot weinige dagen vóór zyn dood, in het zeventigſte jaar zyns Ouderdoms, op den twaalfden van Wintermaand des Jaars MDCCLXXVII.

Zyne *Elementa Phyſiologiæ* en *Bibliotheca Medicina* zullen, tot de laatſte Naakomelingſchap, onbetwistbaare bewyzen opleveren van zyn nimmer aflaatenden vlyt, doordringend vernuft en bondig oordeel. In zyne jeugd, zich eenigen tyd te *Bienne*, in den Jaare MDCCXXIII, onthoudende, ſtelde hy verſcheide Dichtſtukjes op in den Helden-Tooneel- en Lierdicht-ſtyl. Zyn vernuft was door de romaneske Landſchapsſchildery tot Dichterlyke geestverrukking opgevoerd. Ten deezen tyde was hy dermaate ingenomen met de Dichtkunst, dat hy, toen 'er brand ontſtondt in het huis waar hy zyn verblyf hieldt, na zyn kamer vloog, en alle zyne Dichterlyke Schriften aan de vlamme ontrukte; laatende zyne andere Papieren, met weinig hartzeer, ten prooi des brands. Naderhand, toen een ryper ouderdom zyn oordeel meer bondigheids gegeeven hadt, hoorde men hem menigwerf zeggen, „ dat „ hy uit den brand die opſtellen redde, welke hy voor „ de ſchoonſte voortbrengzelen des menschlyken vernufts „ hieldt, om ze, in een volgend tydperk zyns leeven,

Digitized by Google

„ vens, ter vernietiging te verwyzen, als zyner penne „ onwaardig (*)."

Vervolgens was hy, egter, gelukkiger in zyne Dichterlyke Werken. In den Jaare MDCCXXIX vervaardigde hy zyn *Dichtſtuk op de Alpen*; een Dichtſtuk zo verheven en onſterflyk als de Bergen, het onderwerp zyner Verzen. Hy ſchreef ook eenige Zedekundige Brieven over *de Onvolmaaktheid der Menschlyke Deugd*, over *Bygeloof* en *Ongeloof*, over *de ydele Eerzugt*; verſcheide Hekeldichten; *Doris*, een Herderszang op zyne eerſte Vrouwe, en zyne zo hoog bewonderde Lykklagt op haaren dood.

Het ſtrekt ten overtuigelyken blyke van HALLER's ryk vernuft en buitengewoone zielsvermogens, dat hy zo zeer uitſtak in de Dichtkunde, welke hy, uitgenomen in zyne vroegſte jeugd, nooit anders aanmerkte dan als eene uitſpanning, of om zyn leed onder druk te verzagten, en ten tyde van ziekte, of om zich te troosten van wegen den nyd en minagting, welke hy van zyne Tydgenooten moest ondergaan. De beste *Duitſche* Oordeelkundigen plaatzen HALLER onder de beste *Duitſche* Dichters; en houden het *Verhevene* voor het kenmerktekenende zyner Schriften. Zy erkennen, dat hy de welluidenheid en ryk-

(*) Veelen van HALLER's Leevensbeſchryvers hebben deeze twee dingen ondereen vermengd, en, door eene natuurlyke overhelling tot vergrooting, verzekerd, dat HALLER te *Bienne*, met eene grootheid van ziel boven zyne jaaren, zyne Dichterlyke opſtellen verbrandde, door eene volle overtuiging, dat de Dichtkunde zyne ziel zou vervreemden van de ernſtiger Letteroefeningen; terwyl volſtrekt het tegendeel plaats greep. Hy bewaarde zyne Dichtſtukken in voorkeuze boven zyne andere Papieren, en verbrandde ze naa dien tyd: dewyl dezelve tot vermindering zyns roems zouden geſtrekt hebben; ſchoon ze, als, voortbrengzels der jeugd, niet geheel van verdienſten ontbloot waren. Ik heb, ten aanziene van deeze byzonderheid, het gezag van zyne Vrienden, BALTHASAR en TSCHARNER, den voorrang gegeeven boven zyne andere Leevensbeſchryvers; dewyl zy zo goede gelegenheid hadden om de waarheid te weeten en te vermelden. Daarenboven liet HALLER, 't welk ten bykomenden bewyze ſtrekt, zyne Dichterlyke oefeningen niet vaaren, en ſchreef te *Tubingen* zyne *Morgen-gedanken* en *Sehn-Sucht*, de eerſte voortbrengzels zyner Dichtkunde welke hy in 't licht gaf. COXE's *Travels into Swiſſerland*. Vol. II. p. 253. *Note*.

Digitized by Google

rykheid zyner moedertaale bevorderd heeft; *dat hy het* ſterkst vermogen van vinding en verbeeldingskragt bezat, veel oorſpronglyks in zyne denkbeelden en taal ten toon ſpreidde; dat hy de Natuur met eigenaartige verwen ſchilderde; dat hy de diepten der Bovennatuur- en Zedekunde peilde; dat hy even zeer uitmuntte in ſchilderagtige beſchryvingen, in zagte en bevallige beelden, te maalen, als in verhevenheid van gevoelens en wysgeerige naauwkeurigheid. Eenige weinige vitzieke *Kunstregters hebben* HALLER's Dichtwerken nu en dan *duisterheid ten laste* gelegd, en beſchuldigen hem van het invoeren *eener* nieuwe taale, ſtrydig met de gewoone wyze van voordragt. Koele Oordeelkunde moge hem berispen; maar twintig opeenvolgende Uitgaven zyner *Duitſche* Dichtwerken, en de Overzetting derzelven in de voornaamſte taalen van *Europa*, bewyzen derzelver erkende waarde, en hoe zeer zy den Leezer behaagen. En mag men, zonder grootſpraak, aanmerken, dat, ſchoon HALLER's verbaazende Werken in Geleerdheid en Weetenſchappen zyne Dichterlyke bekwaamheden als overſchaduwen, *hy, nogthans*, als hy zich alleen tot de Dichtkunst bepaald hadt, zyn naam der ſterflykheid zou onttoogen hebben.

HALLER's Schriften hebben desgelyks de Weetenſchap der Plantkunde zeer verrykt. Hy ſtak niet minder uit als een Wysgeer, een Geneesheer, een Plant- en Natuurkundige en Dichter, dan als een beminnelyk Man; zyne Godsvrugt en Menschlievenheid was niet minder dan zyne veelvuldige Kundigheid. By zyne andere Schriften voegde hy, in 't *Hoogduitsch*, de Brieven, aan zyne Dogter, over *de Waarheid van den Christlyken Godsdienst*; hy gaf een Uittrekzel van DITTON's *Waarheid der Opſtandinge van* JESUS CHRISTUS, welk Werk hy erkent dat eerst eenige twyfelingen, die hy ten deezen aanziene koesterde, wegnam. Hy betuigt, ten zelfden tyde, dat hy oneindig veel voldoenings ontving uit het leezen van het *Nieuwe Testament*, dewyl hy zich nimmer meer verzekerd hieldt met de Godheid te verkeeren, dan wanneer hy haaren *Wil* in dat Godlyk Boek las. In den Jaare MDCCLXXV, zagen van hem, eindelyk, in 't *Hoogduitsch* het licht, *Brieven over verſcheide Aanvallen der nog leevende Vrydenkeren tegen de Openbaaring*. In dit Werk onderzoekt en wederlegt de Schryver de Tegenwerpingen tegen den *Christlyken Godsdienst*, op eene zo leevendige en gevaarvolle wyze aange-

Digitized by Google

gevoerd door VOLTAIRE, in zyne *Questions sur l'Encyclopedie*. „ Indien dit laatstgemelde Werk," voegt 'er de Heer SENNEBIER by, „ moge aangemerkt worden als een Register van de Twyfelingen en Zwaarigheden tegen het *Christendom*; mag men het Werk „ van HALLER aanzien als een Register van Antwoorden ten voordeele van den *Christlyken Godsdienst*, „ geſchikt om geraadpleegd te worden door allen, die „ onbevooroordeeld en onzydig dit gewigtig Stuk voor „ en tegen willen wenſchen behandeld te zien." Wanneer Geleerdheid en Wysbegeerte, in ſtede van zich toe te leggen om twyfelagtige ſtellingen door drogredenkunst te onderſchraagen, den vereenigden byſtand verleenen aan de zaak van den Godsdienst, worden zy waarlyk een eer voor den Bezitter, en een zegen voor de Maatſchappy.

Zelfs deeze groote en braave Man was niet vry van eene al te groote bekommerdheid wegens zyn welweezen in eenen toekomenden Staat. Die naargeestigheid, welke te regt mag aangemerkt worden als het uitwerkzel van Ziekte en de leevendigheid zyner Verbeeldingskragt, misſchien zamenwerkende met de bekrompene *Calvinistiſche* Leerbegrippen, in welke hy was opgevoed, deedt hem meer letten op de *Regtvaardigheid*, dan op de *Genade*, van GOD, zo dat hy zich verwilderde in den eindloozen doolhof van Voorbeſchikking en Genade. In eene zyner naargeestige vlaagen, onzeker wegens zyne behoudenis, vergeleek hy zichzelven by een Man, geplaatst op den rand eener ſteilte, zonder eenig ſteunzel; alle oogenblikken verwagtende in de diepte neder te ſtorten. —— Op eenen anderen tyd, bezield met een zugt na Weetenſchap, barst hy uit, in eenen Brieve aan zyn Vriend BONNET, zyn ſpyt te kennen geevende, dat hy eene wereld moest verlaaten, welke hy verrykt hadt door zyne ontdekkingen, en nog verder kon verlichten door zyn yver in de Letteren: „ ô Myne arme harſenen! „ welke tot ſtof moeten wederkeeren: en al de kunde en „ onderrigting, welke ik heb opgedaan met zo onvermoeide bevlytiging, zal *verdwynen* gelyk de Droom eens „ Kinds."

Deeze kleine zwakheden van een groote Ziel, vermeesterd door aandoenlykheid van geſteltenisſe, en worſtelende tegen vroegtydig ingezoogene vooroordeelen, zyn belangryker voor den Man, die de onvolmaaktheden van de mensch-

Digitized by Google

lyke Natuur voelt en erkent, zelfs in derzelver verhevenſten ſtaat, dan de opgeſmuktſte berigten van *niet faalende Wysheid*, of *eenpaarige Deugd*, welke nimmer by eenen Sterveling beſtonden. En het is eene aangenaame voldoening, te mogen ontwaaren, dat Rede en Godsdienst de overhand kreegen op de naargeestige vlaagen van ongeſtelteniſe, en dat HALLER den dood onder de oogen zag met de Bedaardheid van eenen Wysgeer, en het Geloof eens *Christens*. In den laatſten Brieve, welken hy by weinige dagen vóór zyne laatſte Ziekte ſchreef, ſpreekt hy, 't is waar, van de ontzettende grootheid der Eeuwigheid; doch met meer hoope dan vrees; en ziet te rugge met zelfvoldoening op zyn afgelegd leeven: te midden van eenige klagten over de pynen, welke hy leedt, gewaagt hy van zyn Vaderland met de tederſte genegenheid, en ſtort zyne laatſte gebeden uit voor deszelfs behoudenis en welvaaren (*).

Hy

(*) Dit berigt is gunſtiger, dan 't geen wy by ZIMMERMAN, in zyn Werk, de *Eenzaamheid* getyteld, aantreffen, waarin wy, volgens de *Nederduitſche* Vertaaling, by ALLART en de Wed. DE WAAL EN ZOON uitgegeeven, leezen: „ HALLER verviel tot „ *Godsdienſtige Melancholie*, toen hy zich, in de vier laatſte „ jaaren zyns leevens, aan het Gemeenebest onttrok. Hy leefde nu niet anders, dan met een boek, of pen, in de hand. „ Hy zag menigmaal voornaame Heeren, die hem bezogten, „ niet eens aan. Hy nam, uit hoofde van ziekte, in deeze vier jaaren, eene onmaatige hoeveelheid van *Opium*, „ dagelyks tot acht grein, in; dit beurde zyne ziel, by afwisſeling, op; doch maakte haar ook weder ſlap. Ik heb „ deezen grooten Man, twee jaaren vóór zyn dood, in zyne „ zwaarmoedigheid gezien Thans ging hem, buiten zyn altyd „ brandende, altyd woedende, begeerte na roem, welke geen „ *Melancholie*, voor een tien-duizendſte gedeelte *zelfs*, in „ ſtaat was in hem te verzwakken, niets ter *waereld zo zeer* „ ter harte, dan het gezelſchap van Predikanten. *Hy* liet hem „ allen, die 'er te krygen waren, by zich *komen*; dan de „ besten, dan weder elk een, zonder verkiezing ten aanzien „ van geloof of verſtand. Hy begeerde van ieder hulp, even „ als een kranke, die, in eene onherſtelbaare ziekte, het onvermogen der kunſte by bekwaame Geneesheeren onder„ vindende, den Kwakzalver laat roepen.

„ HALLER was by uitſteekenheid regtzinnig. Deeze ſoort van „ Godgeleerdheid behaagde hem, om dat zy hard en onbuigzaam is, gelyk hy was. Doch zy deugde voor zyne zwaar„ moe-

Hy zette, om zo te ſpreeken, zyn Letterarbeid voort, tot zyne laatſte oogenblikken; zyne zinnen en verſtand be-

„ moedigheid niet. Indien zulk een ingebeelde zieke voor-
„ wendt, dat niemand, in zaaken van den Godsdienst, de
„ rechte meening weet, dan de uitſteekend rechtzinnige Leer-
„ aar, dan is hy zeker ongelukkig.

„ HALLER ſchreef, eenige dagen vóór zyn dood, aan een
„ groot en goed Man, zyn Vriend HEYNE, te *Goettingen*, dat
„ hy, by zyne aanmaadering tot de Eeuwigheid, aan de onein-
„ dige liefde zyns Verlosſers wel geloof ſloeg; maar dat hy
„ niet wist, of hem wel iets goeds te wagten ſtondt; dat
„ zyne Zonden voor hem geopend lagen; dat 'er een on-
„ afmeetbaar Leger, waartoe zeventig jaaren geworven was,
„ tegen hem te veld trok; dat hy nog gaarne van een voor-
„ treflyken Godgeleerden, naamlyk den Heer LESS, wenschte
„ te weeten, welk beknopt Boek hy nog tegen de Verſchrik-
„ kingen des Doods zou kunnen leezen? „ „ Ik ſluit," "
„ ſchreef hy, „ „ myn Brief te vroeg, om dat ik u wenschte
„ „ te melden, wat 'er gebeuren zal." "

„ Hy ſchreef ook niets meer; want binnen weinige dagen
„ volgde voor hem het beſte, naamlyk zyn dood, en tevens
„ op één oogenblik het nadeeligſte voor zyn roem. Onmid-
„ delyk naa den dood van HALLER, vertoonde zich een jong
„ Edelman uit *Bern*, die, door een Brief na *Goettingen*, dien
„ ik geleezen heb, een zo verſchriklyk als ongegrond berigt
„ van dit voorval gaf, dat het in *Duitſchland* de grootſte op-
„ ſpraak baarde. „ „ HALLER," " dus ſtaat 'er in deezen Brief,
„ „ heeft in de laatſte dagen zyns leevens door alle Godgeleer-
„ „ den, die by hem waren, niet overtuigd kunnen worden: hy
„ „ geloofde niets; het was hem, volgens zyn zeggen, on-
„ „ mogelyk, iets te gelooven, hoe gaarne hy zulks ook doen
„ „ wilde." "

„ HALLER geloofde, juist uit hoofde zyner *Godsdienſtige Melancholie*, niet, en heeft nimmer geloofd, dat hy Barmhartig-
„ heid van GOD erlangen zou. Hy vreesde den dood. Hy was
„ ook die vrees nooit te boven gekomen; doch hy vreesde
„ dien ſlegts om den daar op volgenden Oordeelsdag; en, gelyk
„ de ongeſtelde Man pleeg te zeggen, om de aſſchuwelykheid
„ zyner Ziele. Zo verſchriklyk wordt in Godsdienſtige Zwaar-
„ moedigheid zelfs de eeuwige liefde tot GOD berekend, die
„ beter ziet, dan gy en ik, hoe zeer het in de Waereld ge-
„ heel anders hadt kunnen toegaan, dan daadlyk geſchiedt.

„ De *Godsdienſtige Zwaarmoedigheid* heeft by hem, in de
„ werklooze Eenzaamheid, van den morgen tot den avond ge-
„ heerscht. Hy verdreef dezelve door *Opium* en arbeid. Maar
„ zy kwam, met het hevigſte geweld, verſcheide jaaren, da-

Digitized by Google

behouden hebbende: hy zag zyn leevenseinde zonder vrees of moeilykheid naderen. *Myn Vriend!* was zyne taal tot den Geneesheer die hem byſtond, *Ik ſterf, myn Pols ſlaat niet meer!...* en hierop blies hy den laatſten adem uit, op den twaalfden van Wintermaand des Jaars MDCCLXXVII, in het zeventigſte jaar zyns Ouderdoms.

Zo leefde, zo ſtierf, de groote HALLER; een Man, op wien de geleerde MICHAËLIS eene waarneeming toepast, voortyds gemaakt op het verſtand van ARISTOTELES: *Neque cœlo, neque terrâ, neque mari, quicquam relinquere voluit incognitum, indole præterea adeo mirabili, ut ad ſingula natum præcipuè dicas.* Dat is: „ hy liet niets „ onönderzogt, noch in den hemel, noch op aarde, „ noch in de zee, en bezat zulk eene wonderbaare be„ kwaamheid, dat hy gebooren ſcheen voor elk onder„ werp, 't welk hy by de hand nam."

HALLER was, wat zyne Perſoonsgeſtalte betrof, kloek en rustig; van een ernſtig en veelbeduidend gelaat, zomtyds vertoonde 'er zich een lach op; altoos aangenaam van ſtem, doorgaans ſprak hy zagt, *zelden verhief hy* zyn ſtem, ſchoon in driftvervoering. *Gaarne ontſpande* hy zich in gezelſchap, en was in 't zelve genoeglyk en beleefd; hy kon met de Dames ſpreeken over Modes, Kleederdragten, en dergelyke beuzelingen, als of hy zich nooit van de Wereld afgezonderd hadt.

De Heer BONNET berigtte den Heer COXE, dat HALLER even gemaklyk in 't *Hoogduitsch*, *Fransch* en *Latyn*, ſchreef; dat hy alle *Europiſche* taalen, het *Ruſſisch*, *Pooltch* en *Hungaarsch*, uitgezonderd, zo wel verſtondt, *dat* hy met de Inboorelingen in hunne moedertaal ſprak. *Wanneer* hy handelde over eenige Weetenſchap, of eenig onderwerp van Letterkunde, was zyne kennis zo uitgeſtrekt, dat hy van 't zelve zyn byzonder werk ſcheen gemaakt te hebben. Zyne diepe Geleerdheid, in elken tak van *Weetenſchap*, is bekend by allen, die in zyne Werken *bedreeven* zyn.

De verſcheidenheid zyner Kundigheden, en de veelvuldigheid der toepaſſing zyner Talenten, wordt in deezer voege beſchreeven door iemand, die zyn byzondere Vriend was.

„ gelyks weder, zo menigwerf hy, in gezelſchap van zyne „ Herders, over zyne droefgeestigheid ſprak, of zo dikwerf „ hy zich alleen bevond zonder iets uit te voeren."

Digitized by Google

was (*): „ HALLER bezat eene grondige kennis van de „ Natuurlyke Historie; was bedreeven in de Oude en „ laatere Geſchiedenisſen, zo algemeene als byzondere; „ en ongemeen ervaaren in den ſtaat des Landbouws, „ der Handwerken, des Handels, der Bevolkinge en „ der Letterkunde, van de onderſcheide Volken van *Europa*; hy hadt met aandagt de aanmerkelykſte Reisbeſchryvingen geleezen; en byzonder zich bevlytigd op de „ laatſte ontdekkingen, die ter opheldering der Aardryks„ kunde ſtrekken; ettelyke duizend Romans en Tooneel„ ſpelen hadt hy geleezen; en hy bezat zulk een verbaa„ zend geheugen, dat hy derzelver inhoud zeer naauw„ keurig kon verhaalen.

„ Naardemaal hy de gewoonte hadt, om uittrekzels te „ maaken en zyn gevoelen te zeggen over elk boek, 't „ welk hem in handen kwam, zo wel ten zynen by„ zonderen gebruike, als voor de *Gottinger Boekbeoordeeling* (†), las hy de meeste nieuw uitkomende Wer„ ken; en zo gretig was hy in dezelve te doorleezen, „ dat hy ze op zyn tafel hadt onder het middagmaal, „ 'er tusſchen beiden in las, en met een potloot de plaat„ zen merkte, welke hy naderhand uittrok, of over „ welke hy zyn gevoelen opgaf. Hy had de gewoonte, „ om zyne aanmerkingen op kleine ſtukjes papier, van „ onderſcheide grootte, te ſchryven, die hy vervolgens in „ orde ſchikte en vastmaakte; eene wyze van doen van „ LEIBNITZ geleerd.

„ Van de Natuur hadt HALLER een zeer gevoelig en „ aandoenlyk geſtel ontvangen, 't welk altoos het kind „ des Vernufts is. Hy ſprak daarom by ervaarenis, als „ hy, in eenen Brieve aan VOLTAIRE, zich dus uit„ drukte: „ „ De Voorzienigheid houdt de ſchaal des „ „ Menſchlyken Geluks in evenwigt. Zy heeft u met „ „ Rykdommen beſchonken, u met Eer begiftigd; maar „ „ inmengzel van Ongeluk was noodig, en zy bewaar„ „ de het evenwigt door u Aandoenlykheid te ſchen„ „ ken. Indien myne wenſchen konden baaten, zou ik

„ „ u

(*) TSCHARNER *Lobrede*, enz. p. 87.

(†) HALLER beoordeelde, als het vak hem in dit Tydſchrift toegeſchikt, alle Werken over de Geſchiedenis, de Geneeskunde, de Ontleedkunde, de Natuurlyke Historie, en verſcheide Mengelwerken, inzonderheid die in *Italie* uitkwamen.

Digitized by Google

„ „ u die Bedaardheid toebidden, welke op de aannade-
„ „ ring des Vernufts wegvliedt; deeze is minder dan
„ „ Vernuft, wat de Zamenleeving betreft; maar veel
„ „ voortreffelyker ten opzigte van onszelven: als dan
„ „ zou de beroemdſte Man in *Europa*, tevens, de ge-
„ „ lukkigſte weezen." „

HALLER was altoos onverduldig in Ziekte, zo wel uit hoofde van zyne uitſteekende gevoeligheid voor ongemakken, als om dat hy in dien toeſtand *zich verſtooken* vondt van zyn geliefden Letterarbeid. *Hy was, te dier* oorzaake, geſteld op het gebruiken van ſterke Geneesmiddelen, meer geſchikt om de onmiddelyke uitwerkzels der ſmerte en de ongeſteldheid weg te neemen, dan dezelve in den grond te geneezen. In zyne laatſte jaaren gewende hy zich aan 't gebruiken van *Opium*, 't welk ligtenſchap voor een tyd ſchonk; maar alleen zyne natuurlyke onverduldigheid deedt toeneemen. Deeze onverduldigheid van aart, die nu en dan zyne rust ſtoorde, zelfs in zyne jeugd, en toen hy de grootſte maate van gezondheid en lust bezat, vermeerderde met het toeneemen *der jaaren*, en bleef hem by tot het einde zyner dagen.

Zyne Briefwisſeling was, door alle tydperken zyns leevens heen, uitgeſtrekt, en ſtipt; hy ſchreef in 't *Engelsch*, *Fransch*, *Hoogduitsch*, *Latyn* en *Italiaansch*.

Driemaalen tradt HALLER in den Egt. — Eerst met MARIANNE WYTZEN, in 't Jaar MDCCXXXI; zy ſtierf in MDCCXXXVI. — Vervolgens met ELISABETH BUCHERS, in 't Jaar MDCCXXXVIII; zy ſtierf in 't Kraambedde in 't zelfde, of het volgende, jaar: beide deeze Vrouwen waren te *Bern* gebooren. — In MDCCXXXIX trouwde hy aan AMELIA FREDERICA TEICHMEYER, eene *Duitſche* van afkomst, die hem overleefde. HALLER heeft de Leevens zyner twee eerſte Egtgenooten beſchreeven, en in 't *licht* gegeeven. Hy liet acht Kinderen naa, vier *Zoonen* en vier Dogters, die hy alle gevestigd zag.

Zyn oudſte Zoon, GODLIEB EMANUEL, in 't Jaar MDCCXXXV gebooren, volgde zyns Vaders voorbeeld, in zich aan den dienst zyns Vaderlands, en de Letteren, toe te wyden. Hy werd tot Lid van den grooten Raad gekoozen, en bekleedde verſcheide Staatsbedieningen, byzonder het Bailjuwſchap van *Nyon*; in welke post hy overleed, in den Jaare MDCCLXXXVI. Hy maakte zich beken t door de uitgave van verſcheide Werken, ſtrekkende om de Geſchiedenis en Letterkunde van *Zwitzerland* op

Digitized by Google

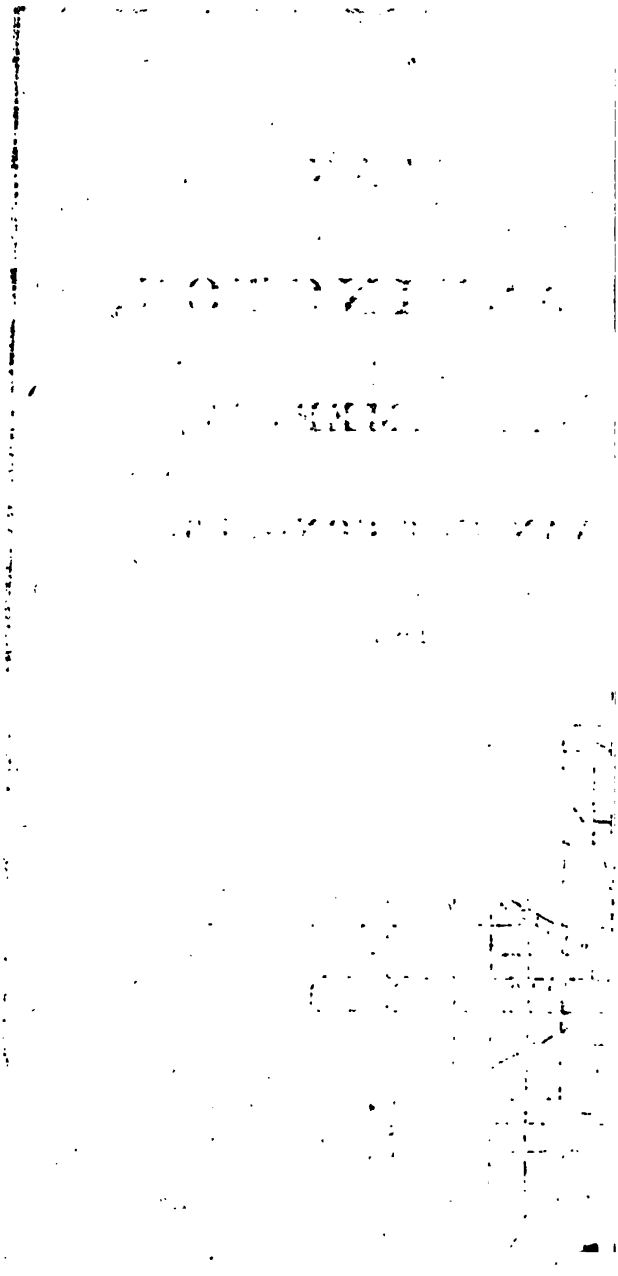

Digitized by Google

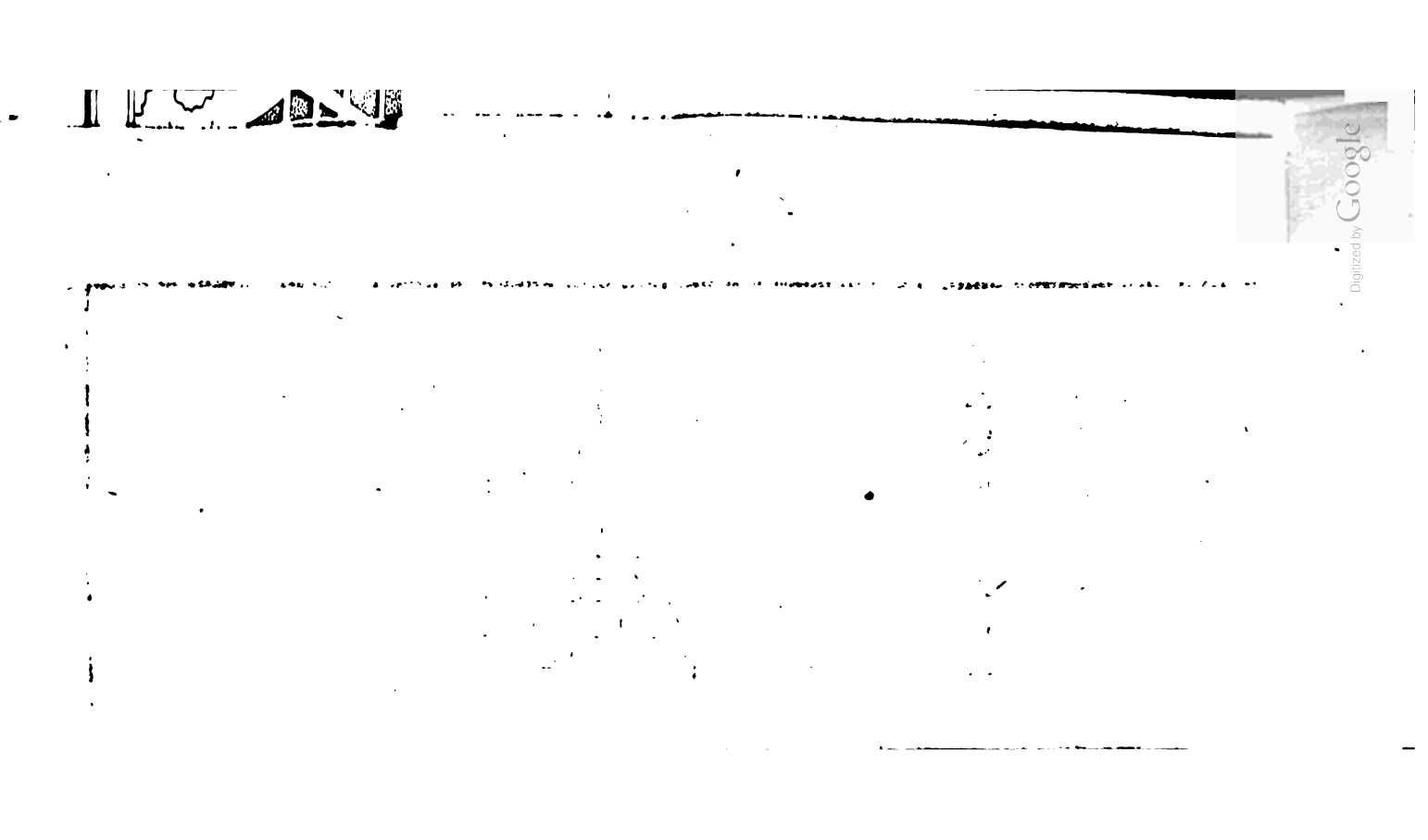
Digitized by Google

helderen; inzonderheid door zyne *Schweitzer Bi-*
k, in VI Deelen, in 8vo, waar van hy de uitgave
Eerſten Deels alleen mogt beleeven. In dit Werk,
verdienſten geagt, van wegen de ſchikking en naauw-
gheid, telt de onvermoeide Schryver alle de Boe-
p die over *Zwitzerland* handelen, in alle Taalen, en
e Werken, uitgegeeven door de *Zwitzers*, over al-
onderwerpen. Hy daalt af tot de kleinſte Artykels,
men in Maandſchriften en Boekbeoordeelingen ont-
en in de meeste gevallen, waar zulks te paſſe
geeft hy den inhoud op, verbetert de misſlagen,
t zyn oordeel over de verdienſten van het Werk.

YVING VAN DE LIGGING, EN PLAN, DER STAD WAS-
ON, IN HET LANDSCHAP COLUMBIA, IN NOORD-
ICA, WELKE THANS GEBOUWD WORDT, OM, MET
T JAARE MDCCC, TEN ZETEL TE DIENEN
OR HET STAATSBESTUUR DER VEREENIGDE
STAATEN VAN AMERICA (*).

(*Uit het Engelsch.*)

Stad *Washington*, in het Landſchap *Columbia*, met
welker Bouw men thans bezig is, om ze ten be-
en zetel te doen dienen voor het Beſtuur der *Ver-*
Staaten van America, is gelegen aan de Zamen-
ng der Rivieren *Potomac* en de *Eastern Branch*,
ekt zich omtrent vier mylen aan elk uit. Zy be-
n zich een plek gronds, welke bezwaarlyk kan over-
worden in het ſtuk van welgelegenheid, gezond-
en ſchoonheid, door eenige in de wyde Wereld:
, ſchoon het Land vlak voorkomt, levert het,
ans, door zagte en langzaam opgaande verheven-
, eene verſcheidenheid van fraaije gezigten op. Dit
ligt gedeeltlyk in den Staat van *Virginia*, gedeelt-
lyk

(*) Wy ſchryven de *Vereenigde Staaten van America*, en
gelyk doorgaans geſchreeven wordt, de *Vereenigde Staa-*
van Noord-America; dewyl het eerſte, en niet het laat-
de Tytel is, by welken deeze nieuwe Mogenheid ver-
t benoemd te worden. Zie de *Vaderl. Hist. ten Vervolge*
WAGENAAR, by ALLART, Vde Deel, bl. 173.

Digitized by Google

lyk in dien van *Maryland*, en werd door deeze twee Staaten aan de *Vereenigde Staaten van America* afgeſtaan, en door deeze beſtemd, om, naa het Jaar MDCCC, ten zetel des Staatsbeſtuurs te ſtrekken.

Binnen de grenzen der Stad, zyn vyf en twintig altyd ſpringende Bronnen van allerheerlykſt water; en, door putten te graaven, kan men ſteeds zeer goed water bekomen; daarenboven zullen de altoos vloeijende Stroomen, die thans door dat Land loopen, ten gebruike der Stad aangewend worden.

De *Eastern Branch* is een der veiligſte en gemaklykſte Havens in *America*; genoegzaame diepte hebbende voor de grootſte Schepen, tot omtrent vier mylen boven den mond der Riviere: terwyl het Kanaal digt aan den rand der Stad loopt, en ruimte in overvloed heeft. Deeze Rivier heeft de diepte van dertig en vyf en dertig voeten, tot by het bovenſte gedeelte der Stad, waar de diepte tot tuſſchen de twintig en achttien voeten vermindert.

De Stad, aan den grooten Postweg gelegen zynde, *juist* even verre van het Noordlykſt en Zuidlykſt *uiterſte* der *Vereenigde Staaten*, en ten naastenby zo van *den Atlantiſchen Oceaan* tot de Rivier *Ohio*, allerbest bevaarbaar, en in het midden van het rykſt handeldryvend Land in *America*, geſchikt voor den inlandſchen aanvoer, is verreweg de verkiesbaarſte ligging voor de Verblyfplaats van het *Congres*; en wordt de Bouw daar van thans voortgezet door den Vaderlandlievenden yver, niet alleen van het Volk in de *Vereenigde Staaten*; maar ook door dien van Vreemdelingen.

De binnenlandſche Vaart, op de *Potomac* Rivier, is zo verre gevorderd, dat vlotten, belaaden met de voortbrengzelen des Lands, die Rivier en deszelfs takken afzakken, van meer dan honderd en tachtig mylen, tot de groote Watervallen, die veertien mylen van *de nieuwe* Stad afleggen. De Kanaalen, aan de groote en kleine Watervallen, zyn bykans voltooid, en de Sluizen zo verre gevorderd, dat in den volgenden Zomer de Vaart geheel geopend zal zyn, tuſſchen de andere wateren en de voornaamſte takken van de *Potomac*, 't welk eene gemeenſchap te water zal veroorzaaken, tuſſchen de Stad *Washington* en de binnenſte deelen van *Virginia* en *Maryland*, door middel van de *Potomac*, de *Shannandoah*, de *South Branch*, *Opecan*, *Cape Capon*, *Patterſons Creek*, Cr-

noo-

noochegue en *Monocasy*, meer dan twee honderd mylen, door een der gezondſte, vermaaklykſte en vrugtbaarſte, oorden in *America*, die, in grooten overvloed, Tabak van de beste ſoort, Hennip, Indiaansch Koorn, Tarwe, en andere Graanen, benevens Vrugten aan den *Americaanſchen* grond eigen, voortbrengen.

De Landen aan de *Potomac*, boven de Stad *Washington*, rondsom dezelve, en zestig mylen daar beneden, zyn hoog en droog; overvloeijende van ontelbaare Brunnen heerlyk water: ze zyn bedekt met zwaar Timmerhout van verſcheidenerlei ſoort. Eenige weinige mylen beneden de Stad, vindt men, aan de oevers van de *Potomac*, onuitputbaare bergen van Steen, van die ſoort als de witte en roode *Poortlandſche* ſteen, van welken men thans de openbaare Stadsgebouwen oprigt. Boven de Stad, als mede op de oevers der Riviere, vindt men zeer veel uitmuntende Kool, Kalkſteen en Marmer, met blaauwe Lei, waar mede men huizen dekt, van de beste ſoort.

Het aanleggen van deeze Stad, in zulk eene zeer verkiesbaare ligging, en volgens zulk een fraai Plan, zal, by volgende Geſlachten, aangemerkt worden als eene groote proeve van het Oordeel en de Wysheid van den tegenwoordigen Voorzitter der *Vereenigde Staaten*, terwyl de Naam, aan die Stad gegeeven, tot het einde der dagen, de verpligtingen, welke de *Americaanen* hebben aan een Man van dat uitſteekend Character, in leevende geheugenisſe zal bewaaren.

Het Plan deezer Stad werd, volgens de onderrigtingen des Voorzitters van de *Vereenigde Staaten*, ontworpen door den Major L'ENFANT, en gaat onbetwistbaar alle andere Steden te boven; vereenigende niet alleen gemak, geregeldheid, fraaiheid van gezigt en vryen omloop van lugt, maar alles groots en ſchoons, 't welk in eene Stad kan gebragt worden.

De Stad is verdeeld in *Squares*, of groote Afdeelingen, door Straaten recht Noord en Zuiden, Oost en West, loopende, 't welk het grondwerk van het Plan uitmaakt. Nogthans, van het Capitool, het Huis des Voorzitters, en eenige der grootſte Pleinen in de Stad, loopen Dwarsſtraaten, van het eene groote voorwerp tot het ander; 't welk niet alleen eene verſcheidenheid van ſchoone gezigten oplevert, maar die verveelende eenzelvigheid wegneemt, welke zommige andere groote Steden ongevallig maakt. Deeze Dwarsſtraaten zyn geſchikt om de afgeſcheidene en wydst van-

vaneen liggende voorwerpen te vereenigen, *en door het* geheel een wederkeerig gezigt te bewaaren. — De *Hoofd*ſtraaten zyn alle honderd en zestig voeten wyd, bevattende een ſtraatweg van tien voeten, en een gekeizeld wandelpad van dertig voeten, aan wederzyden met boomen beplant, 't welk een ruimte van tachtig voeten openlaat voor een met ſteenen bevloerden wagenweg. De overige Straaten zyn doorgaans honderd en tien voeten wyd, met weinige van negentig voeten, uitgenomen de Noord, Zuid, en Oost *Capitool* Straaten, die de breedte van honderd en zestig voeten hebben. De Dwarsſtraaten draagen de Naamen van de onderſcheide Staaten, die de *Unie* uitmaaken; terwyl die, welke ten Noorden en Zuiden van het *Capitool* Oostwaards loopen, den naam hebben van *East First Street*, *East Second Street*, &c. en Westwaards van het *Capitool*, *West First Street*, *West Second Street*, &c. Die van het *Capitool* Noordwaards ſtrekken, zyn geheeten *North A Street*, *North B Street*, &c. en die ten Zuiden, *South A Street*, *South B Street*, &c.

De Verdeelingen van de Stad zyn elf honderd *en vyftig*. De rechthoekige *Squares*, of groote Afdeelingen, bevatten doorgaans van drie tot zes Acres, en zyn wederom verdeeld in Onderdeelen (*Lots*) van veertig tot tachtig voeten van vooren, en van omtrent honderd en tien tot drie honderd voeten diepte, naar de grootte der Afdeeling.

De ongeregelde Verdeelingen, veroorzaakt door de Dwarsſtraaten, zyn eenige ſmal; maar over 't algemeen gunſtig gelegen. De ſcherpe punten zullen alle op veertig voeten worden afgeſneeden, zo dat geen huis in de Stad een ſcherpen hoek zal hebben. De *Loten*, in deeze ongeregelde Verdeelingen, zullen alle een rechten hoek krygen met de onderſcheide Straaten, ſchoon de achterhuizen in dezelve niet gelykwydig met elkander zullen komen, 't welk geen hinder altoos veroorzaakt.

Volgens de regelen, opgegeeven en afgekondigd *door den* Voorzitter der *Vereenigde Staaten*, ter ſchikking der Gebouwen in de Stad, moeten alle Huizen van gebakken of gehouwen Steen zyn; de muuren moeten evenwydig loopen met de Straaten, en of onmiddelyk daar aan geplaatst weezen, of naar welgevallen inwaards opgehaald. De voormuuren, van alle huizen in Straaten honderd en zestig voeten breed, moeten ten minſten dertig voeten hoog zyn.

Het Plein voor het *Capitool* (of het Huis waar de Wet-

gee-

Digitized by Google

geevende Magten vergaderen) is op de schoonste verhevenheid in de Stad gelegen, omtrent één myl van de *Eastern Branch*, en niet veel meer van de *Potomac*; hebbende een volkomen gezigt op de geheele Stad zo wel als op het rondsom gelegen Land, tot eene groote uitgestrektheid.

Het Huis van den Voorzitter zal staan op een hoog opgaanden grond, niet verre van den oever van de *Potomac*; een heerlyk Watergezigt hebbende, en uitziende op het *Capitool* en eenige andere voornaame gedeelten der Stad.

Rechtstreeks Zuiden van het Huis des Voorzitters, en recht Westwaards van het *Capitool*, loopen twee groote wandelperken, die eindigen aan de *Potomac*, en aan de zyden zullen verciert worden met verscheide fraaije Gebouwen, Huizen voor Afgezanten van vreemde Mogenheden, enz.

Door de geheele Stad, ter plaatze waar de Hoofdstraaten elkander kruisen, vindt men verscheide open Pleinen, van verschillende gedaanten, die, in groote Steden, hoogst nuttig zyn, en tot geen gering cieraad dienen.

Vyftien van de beste dier Pleinen zullen geschikt worden voor de onderscheidene Staaten, die de *Unie* uitmaaken; en niet alleen derzelver Naamen draagen, maar dan die Staaten tot geschikte plaatzen dienen, om Standbeelden, Naalden of Kolommen, op te rigten, ter gedagtenisse van hunne voornaame Mannen.

Op eene kleine verhevenheid, ter plaatze waar eene lyn recht West van het *Capitool* en eene recht Zuiden van het Huis des Voorzitters elkander snyden, zal een ridderlyk Standbeeld worden opgerigt van den Generaal WASHINGTON, den tegenwoordigen Voorzitter der *Vereenigde Staaten*.

Het Gebouw, waar de *Massachusets* en *Georgia* Straaten zamenloopen, is met de tuinen geschikt tot een Hospitaal voor de Zeelieden.

Het Plein aan het Zuideinde van de *East Eight Street* is bestemd voor de Beurs, en een wandelperk. De breede zwarte streep, welke deels loopt langs de *North B Street*, en, zich scheidende, op twee plaatzen in de *Eastern Branch* komt, is een Kanaal, 't welk tachtig voeten wyd en acht voeten diep zal weezen.

Het Plein, waar de *South G Street* het Kanaal kruist,

is aangelegd tot een Stadhuis en een Waterkom; *zynde* 'er thans een vry groote waterſprong in 't midden.

Op het Plein, aan de vereeniging der beide Rivieren, zal een Sterkte gebouwd, en zullen daar Magazynen en Arſenaalen aangelegd, worden.

Aan het Oosteinde van de *East Capitol Street* zal men een Brug bouwen. De tegenwoordige overgang der Riviere is aan het benedeneinde van de *Kentucky Street*, waar de groote weg thans de *Eastern Branch* kruist.

De *Tyber*, welke het voornaamſte water is dat door de Stad loopt, zal verzameld worden in een groote Verlaatplaats, bezyden het *Capitool*, van waar men het in pypen zal leiden na de onderſcheide deelen der Stad; terwyl het overtollige water, in ſchoone watervallen, door de openbaare tuinen ten Westen van het *Capitool* in het Kanaal zal vloeijen.

In verſcheide gedeelten van de Stad zyn plaatzen, beſtemd voor Markten, Kerken, Vergaderplaatzen, Schouwburgen, enz.

De Voorzitter der *Vereenigde Staaten*, deeze Stad ten zetel des Beſtuurs beſtemmende, verwierf van de Eigenaars des Gronds om een zeker gedeelte van de *Loten*, in ieder gedeelte, af te ſtaan, om verkogt te worden onder zyn opzigt; en dat het beloop daar van alleen zou bekeerd worden tot openbaare Gebouwen, en andere Werken van algemeen nut. Deeze vergunning zal omtrent 15000 *Loten* uitleveren, en genoegzaam weezen, niet alleen om de openbaare Gebouwen op te rigten, maar om het Kanaal te graaven, de Waterleidingen door de Stad te maaken, de Wegen te beſtraaten en te verlichten; 't welk eene zwaare belasting, welke in andere Steden plaats heeft, zal voorkomen, en gevolglyk de *Loten* eene veel grooter waarde doen krygen.

De Geldopſchietingen van *Virginia* en *Maryland* tot hier toe genoegzaam zynde, heeft men weinig van de openbaare *Loten* verkogt; doch de Verkooping is aangeſlagen, tegen den zeventienden van September deezes Jaars.

In January, jongstleden, zyn de meeste Straaten afgeperkt, en de groote Afdeelingen (*Squares*) in kleindere (*Lots*) onderſcheiden. Het Kanaal was ten deele gegraaven, en het grootſte gedeelte der Bouwſtoffen voor de openbaare Gebouwen, die geheel van gepolyst hardſteen zullen weezen, worden thans, met allen mogelyken ſpoed, aangevoerd. In den voor

Digitized by Google

voorleden Zomer bouwde men reeds verſcheide Huizen voor byzondere Perſoonen, en veele der Eigenaaren van *Loten* maakten zich toen gereed om in den volgenden Zomer te bouwen.

DAMON.

ERNSTIGE OVERDENKING IN DEN HERFST.

Aangename, ſtreelende, warme, verkwikkelyke en koesterende, Zomerdagen! Gy zyt van ons geweken, met alle uwe vermakelyke ſchoonheden! De Zomer is geweken; alle die ſchoonheden zyn verdwenen! De verkwikkelykheden der Lente, en de liefelykheden van den Zomer, hebben ons verlaten! Waar zyn uwe ſchoone dagen, waar uwe verkwikkelyke nagten, gebleven? —— De liefelykheden van de Lente zyn niet meer —— de ſchoone Zomerdagen zyn voorby gegaan. —— Het lieflyk ruikend gebloemte van de geurige Lente is verdord. —— De welruikende Zomerkruiden verſtorven, en eene doodſche naarheid begint derzelver plaats te vervangen. —— De bladeren der boomen en digte bosſchen beginnen af te vallen; de Veld- en Zomervrugten zyn in de Schuuren ingezameld. — Het ſchoone verdwynt, of is reeds verdwenen. — Het Aardryk begint te verdorren, en heeft weinig bevalligs meer. —— Welk eene verbazende verandering beſpeurt men alrede in al de Natuur! Welk eene verbazende verwisſeling! — Waar men nog onlangs het bly geſchater van de vrolyke Boschbewooners hoorde, daar loeit nu het gehuil van felle herfstwinden door de halfverdorde takken. —— Waar men nog onlangs het ſchommelend loof aan de dunne takjes door de ligte Zefirs zag bevende bewegen, daar huilen nu vaak de loeijende herfststormen door. —— En daar de zoetzingende Nagtegaal, onder het maaſte groen, al zingende, met haar liefelyk geluid de digte bosſchen plagt te vervullen, daar begint de gemeenzame Musch van koude te verſtyven, met een treurig gezigt de ſtervende Natuur te beſchouwen. —— De weelige Akkers, nog korts geleden met goudgeel koorn verſierd, zyn nu met dorre ſtoppelen vervuld. —— Alle de groene beemden, waar het loeijend Vee korts nog weelig graasde, verdorren langzamerhand. —— De Tuureluur en de wapperende Kieviet gaan warmere Streeken opzoeken. —— Gelyk ook de vlugge Zwaluw, die ophoud langs de wyde vlakten te ſcheeren; zo ook de ſnelvliegende Daak, die niet meer in de velden word gehoord, en de vrolyke Leeuwrik begint ook zyne gezangen te ſtaken. —— De alkoesterende Zon, welke hare verkwikkelyke gulden ſtralen vroeg op 't aardryk nederſchoot, houd haren heer-

Digitized by Google

lyken glans nu langer te rug, is vaak met dikke nevels omgeven, of blyft geheele dagen onzigtbaar, of vertoont zich zeer flauw, en als in eene kwynende gedaante —— alles treurt als een treurig rouwkleed aan, en heeft een droevig aanzien —— al de Natuur neigt als tot den flaap, of begint zich ſtervende te vertoonen. De tedere grasſcheutjes gaan verdorren; al het gebloemt verdort, valt af, of word door de herfſtbuijen geplonderd —— al het Veldvermaak gaat verdwynen — en al wat verkwikking aanbragt krygt nu alrede een treurig aanzien —— allerwege, waar men 't gezigt heen wend, begint zich eene droefgeestige naarheid te vertoonen —— eene vervelende eenzaamheid —— eene doodlyke ſtilte! —— Waar zyn nu alle de verkwikkelyke vermakelykheden van den Zomer! —— Waar alle de ſchoonheden der Natuur! —— Het barre Jaarſaiſoen heeft ons alle die ſchoonheden voor een groot deel ontnomen, alles voor 't meest geroofd —— nu begint al de Natuur in eene akelige ſomberheid te verkeeren. — Zo vlieden de verkwikkelyke Lentedagen, zo de aangename Zomervermaken, ſchielyk daar heenen. —— De Herfst komt, en deze word ras vervangen door den bevenden Winter. —— Weldra word alles geplonderd door de nypende, de barſche, noordewinden —— al wat de Herfst nog ſpaart, plondert weldra de Winter door zyne barre noorderbuijen; en daar de Velden en wyde Vlakten met een groen tapyt, doormengd met wonderbare verſcheidenheid van kleuren, overdekt waren, daar ligt dan een wit kleed van ſneeuw overheen geſpreid, of al 't aardryk is met een harde yskorst overdekt, die byna ondoordringbaar is. —— Daar men kort te vooren duizenden van Vischjes zag ſpartelen, ziet men dan den vluggen Schaatsryder over heen glyden, bykans even ſnel als de ligte winden — en duizend omſtandigheden meer, welke men anders op het Land ziet verrigten.

Dan de Herfst ſchenkt ook uit haren milden ſchoot een aantal, een ryken overvloed, van edele en ſmakelyke vrugten. — Witte en blauwe Druiven ziet men aan de edele Wynrank pronken, die de tong en ſmaak vergasten. —— De noeste Landman is alom bezig zyne vrugten in te zamelen tot voorraad in den Winter. —— Hem valt de rype Peer in de plukkende hand. —— Daar vergadert hy volle manden met blozende en ſmakelyke Appelen. —— Hier komt het vrolyk Landmeisje, dragende aan beide armen korven vol witte en blauwe Pruimen, die in ſmaak de edele Perſik evenaren. De Herfst is mild in geſchenken —— gemeste Runderen —— vette Schapen —— ook verſiert hy onze tafels met het edelst en ſmakelykst Wildbraad —— met de fynſte Visch, terwyl men ook vergast word op hartverkwikkende Oesters. Zo mild is de Herfst, en ſchenkt ons nog duizend en duizend weldadigheden meer.

Dan de Herfst herinnert my ook, hoe na den menſchen le-

ven,

wensdagen daar heenen snellen. De frissche Jeugd is aan de bloeijende Lente, de maanden aan den milden en vrugtryken Zomer, de afneemende Ouderdom aan den schralen Herfst, en de bevende Grysheid, wanneer wy gaan sterven, aan den rillenden en doodsnaren Winter, gelyk. —— Hoe haastig vliegen onze dagen heenen; de bevende Ouderdom komt ras op wolle schoenen, en wy sterven, even gelyk al de Natuur sterft in den bevrozen Winter!

Schielyk word de bloemteelende en liefelyke Lente gevolgd door den brandenden en koorndragenden Zomer —— deze weêr van den stormwekkenden Herfst, en is die voorby, dan volgt de bevende, de rillende, Winter —— welhaast zien wy niets dan akelige, dan doodsche, naarheid —— welhaast zien wy al de Natuur in haar doodgewaad! Van al dat hartstreelende, nog zo onlangs op de velden te zien, zal 'er dan niets meer te vinden zyn —— niets meer zyn overgebleven. —— Geen stem zal zich schier meer verheffen. —— Het ruischen der zilveren beekjes houd op, aan welker groenen kant wy, uuren aaneen, met vermaak zaten te luisteren, terwyl onze wollige Kudden in de wyde vlakten grasden, en door elkanderen dartelden. —— Dan houden de ruischende beekjes op, haare kristallyne golfjes worden door de koude verstyfd, haar vloeibaar vogt word verhard. —— Geene hardersdeuntjes worden dan meer in de begraasde velden gehoord —— de velden zyn ook niet meer gras- of klaverryk —— ze zyn verdord, en vertoonen zich in eene kwynende, in eene stervende, gedaante. —— In plaats van vrolyke hardersdeuntjes, hoort men dan het gegons der huilende, der sterpende, noordewinden. Alles is dan gelyk aan eene barre woesteny, aan eene huilende wildernis. —— Niets ontdekt men alsdan, werwaards men het oog wend, dan eene treurige naargeestigheid, niets dan ellende en doodsche naarheid —— al het Vee word opgesloten in warme stallen. —— Dan zal Damon aan den rookenden haard, overdenkende de vermaaklykheden van den Zomer, overwegen de tegenovergestelde treurige naarheid van den Winter, waarin alles eenzaam, waarin alles verdord en gestorven, waarin alles treurig en naar, is. —— Zo nadert vast de bevende Winter op loode schoenen. —— Dan de vrugtdragende Herfst schenkt ons nog eenen ryken overvloed van Boomvrugten en Veldgewassen —— levert aan het gezigt nog eene menigte van Kruiden en Veldbloempjes die niet verdord zyn. Het Starrenkruid staat nog in vollen bloei, verheft zyne toppen nog in de hoogte, en versiert allerwege de kanten der slooten. —— De ruikende Kamillen sieren nog de velden op, en de Waterweegbree, het Fonteinkruid en de Watermimphen, dryven nog op het vloeibaar kristal —— ook is de ruikende Majoleine, de groene Maluwe en het regtopstaand Standelkruid, met de paarsche en witte Brunella, nog niet ten eenemaal verdord. —— Men

vind nog in de velden den Ononis, den Kruisdistel, en de paarsche Affillantes. —— Kool en Aardvrugten verschaffen op onze tafels aangename en smakelyke geregten. Roode Beete, de heilzame en losmakende Endyvie ..... Maar, helaas! welhaast —— welhaast is van dit alles niets meer —— geen spoor meer, te vinden, dan hier en daar een verdorde steel, een verdroogde struik. Al het schoone, al het aangename, is van een zeer korten duur. —— De jeugdige bloempjes bloeijen maar korte dagen. De tedere en ruikendste kruiden verdorren haastig. —— Zo zyn onze levensdagen ook kort, zeer kort, van duur —— haast, ja haastig, nadert de trillende Winter onzes ouderdoms wanneer wy de Herfstdagen onzes levens bereikt hebben —— dan komt de dood zich by ons aanmelden —— dan doet hy ons verdorren even als de Winter al het kruid- en veldgewas verdort —— dan —— dan gaan wy sterven, en daar komt dan voor ons nimmer Lente of Zomer meer. Wy dragen in den Herfst van ons leven —— dan dragen wy eerst rype vrugten ... Maar dan bereiden wy ons, wy zamelen op voor den Winter, om ons leven af te leggen. —— Een drom van ongemakken valt op ons aan, die al het aangename des levens, al het vermaak, wegnemen, en eindelyk ons doen neérstorten in het stof, en ons doen wederkeeren tot de aarde, onzer aller Moeder, uit welke wy genomen zyn.

Dus zat Damon, in zyne stille Hardershut, dus zat hy, in diep gepeins, te overdenken de wisseling der Jaarsaisoenen —— de vergangelykheid van al het ondermaansche, en de broosheid, de onstandvastigheid, van 's menschen leven, terwyl de stille nagt hem eindelyk ter ruste riep, en hy zich nedervlyde in de fluweele armen van eenen verkwikkelyken en zagten slaap.

C. v. D. G.

EEN EERLYK MAN GESCHETST.

Een Eerlyk Man is hy, die naauwkeurig zorge *draagt dat* hy door de verkeerde Zeden, de buitensporige Leevenswyze, en de zondige Gewoonten, zyner Medenatuurgenooten niet bedorven wordt.

Een Eerlyk Man handelt, in alle zaaken, uit beginzelen van Reden en Godsdienst; vermydt niets meer, dan zynen Naasten het geringste nadeel toe te brengen; agt niets verfoeilyker, dan laage streeken en laffe vleieryen, om tot eer en aanzien naar de Waereld te geraaken.

Een Eerlyk Man doet nimmer iets, dan het geen hem billyk en regtmaatig voorkomt; pryst nimmer iets, waarin by geen

Digitized by Google

geen zweemsel van deugd en reden beſpeurt; verfoeit en verágt de gemaaktheid der Schynheiligen tot in zyne ziele; ſtelt geenen roem in eene gezogte vertooning van deugd, maar houdt zich altoos aan de zyde der geenen, die opregt wandelen voor hunnen God.

Een Eerlyk Man zoekt uit zyn hart altoos te verbannen alle beginzelen en beweegingen van Eerzugt, Wraak en Gierigheid; ja heeft geene andere oogmerken, dan om alle zyne Handelingen, naar het Voorſchrift van Reden en Godsdienst, zo véel in zyn vermogen is, geſtadig en by aanhoudenheid in te rigten, en dus *Maatig, Regtvaardig en Godzaliglyk, te leeven in deeze tegenwoordige Waereld.*

Een Eerlyk Man zal door Voorſpoed niet tot Trotschheid, door Tegenſpoed niet tot Wanhoop, vervoerd worden; hy vervult, met naauwgezetheid, alle de gezellige Pligten, en niet alleen deezé, maar ook, inzonderheid, die, welke in het byzonder op zynen Schepper en Onderhouder, en op zichzelven, betreklyk zyn.

Een Eerlyk Man is een goed Huisvader, een tederlievend Egtgenoot, een getrouw Vriend, een waardig Burger, een *verſtandig* Voorſtander van Godsdienſtige en Burgerlyke Vryheid.

Als Vader, tragt hy zynen Kinderen niet alleen eene Beſchaafde, maar ook eene Christlyke, Opvoeding te geeven.

Als Egtgenoot, is zyne lieve Wederhelft het eenige Voorwerp zyner begeerten.

Als Vriend, behartigt hy het welzyn van zynen Vriend met de uiterſte zorgvuldigheid; hy zorgt voor zyns Vriends tydlyk en eeuwig welzyn, tot dat de dood eene droevige ſcheiding maakt.

Een Eerlyk Man tragt nooit naar zulke Ampten of Bedieningen, die boven zyn vermogen zyn; die, in welken hy geplaatst is, bekleedt hy met roem en agting; hy handelt nimmer onregtvaardig, al konde hy 'er een Kroon mede verdienen: met één woord, hy leeft in eene bedorvene en verleidende Waereld zonder *de Menigte in booze zaaken te volgen.*

Een Eerlyk Man wikkelt zich nimmer in ligtvaardige beloften, is altoos gewoon de waarheid te ſpreeken, en nimmer zich van de geringſte leugen te bedienen; dapper en kloekmoedig, behaagt hem egter geenzins die valſche onvertzaagdheid, waarin zelfs de laſhartigſten hunnen roem ſtellen; hy wreekt zich door zwygen, en ſomwylen zelfs door nieuwe dienſten, waardoor hy zyne ergſte Vyanden aan zich zoekt te verplichten: verkort men hem in zyn Eer en goeden Naam, hy zal, indien de noodzaaklykheid het vordert, dezelven zedigiyk, en met beſcheidenheid, verdedigen, zonder zich in laſterlyke woorden of daaden tegen zynen Belediger uit te laten;

Digitized by Google

ten; en doet gy hem den kleinſten dienſt, zyne *erkentenis* zal dra volgen, indien hy 'er reeds te vooren geen bewys van gegeeven heeft.

Een Eerlyk Man neemt alle zyne maatregelen in dier voege, dat hy niet overrompeld worde dan nadat alle voorzorgen vrugteloos bevonden zyn; zyn groot vooruitzigt maakt hem, (om my dus uit te drukken) meester van het toekomende, en doet hem de gevolgen zyner ontwerpen en plannen duidelyk vooruit zien; hy ziet het gevaar, met eene ongemeene onverzaagdheid, te gemoete, maar werpt zich niet roekeloos in 't zelve; verſtandig in alle zyne Handelingen zynde: en wat zynen Godsdienst betreft, hierin gedraagt hy zich, als een Christen, naar het Voorſchrift van het heilig Bybelwoord: dan, hy begeert daarin niet wys te zyn *boven het geen geſchreeven is*; ja, als een regtgeaart Christen en *een Eerlyk Man*, let hy op zichzelven, ſpreekt van niemand kwaad, veroordeelt niet ligtelyk, en zoekt zyne driften ſteeds in bedwang te houden; verwervende dus de Agting van alle Braaven, en de Goedkeuring des Allerhoogſten. —— Ja, deeze is het, en deeze alleen, die God

opregt bemint,
Die 't recht betragt naar zyn vermogen,
Wiens hart de zuiv're waarheid mint,
Zich aan de onkreuk'bre trouw verbint,
En ſchuld'loos blyft van ſnoode logen.

*

Die nooit zyns Naastens roem bevlekt,
Of hem door agterklap beledigt;
Geen haat in ſchyn van vriendſchap dekt,
Niet ligt tot gramſchap wordt verwekt,
Zich met beſcheidenheid verdedigt.

*

Die zynen Medgezel niet ſmaadt,
Nooit listig erg vat onder 't ſpreeken,
Niet dan verworpen boosheid haat,
Hem eert die zich op God verlaat,
Geen eed, hoe ſchadelyk, zal breeken.

*

Die nooit zyn geld op woeker geeft,
Geen gaaven neemt om 't recht te krenken,
De onſchuld tot een voorſpraak heeft:
God zal hem, die zo heilig leeft,
Met nimmer eindend heil beſchenken.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

IETS OVER DE ALTAAREN.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

De meeste Altaaren der vroegſte waereld ſchynen oorſpronglyk *enkel Gedenktekenen* geweest te zyn, die men oprichtte, uit dankbaarheid en eerbied tot God voor zekere uitſteekende blyken en bewyzen zyner zeer byzondere tegenwoordigheid en goedheid; —— Gedenktekenen —— niet ſlegts voor zich zelven, op dat men, wederom aan die plaats komende, en door dat teken aan Gods goedheid herinnerd wordende, Hem nogmaals daarvoor danken, of op het zelve offeren, zou; maar ook voor anderen, die men hier door, wanneer hun zulk een Altaar in 't oog viel, aan God en zyne goedheid herinnerde, en tot het gebed en offeren, als 't ware, aanſpoorde. Op deze wyze maakten dergelyke Altaaren —— als gedenktekenen van dankbaarheid en eerbied omtrent God —— de plaatzen, waar zy opgericht wierden, tevens tot plaatzen van Godsdienst. Uit dien hoofde noemde JAKOB de plaats, welke door eenen Godlyken droom voor hem zo gewigtig geworden was, מקום, eene *plaats Gods*, waar God op eene geheel byzondere wyze ſcheen tegenwoordig te zyn, en waar Hy dus op de geſchiktſte wyze te vereeren was, GENES. XXVIII: 16. en *volgg.* Hiertoe beſtemde hy ook aanſtonds dezelve vs. 18, en noemde nu de Stad *Bethel*, d. i. huis Gods, vergel. GENES. XXXV: 7. De plaatze des Altaars, welk hy hier naderhand oprichtte, bekleedde voorheen de Steen, op welken JAKOB dien Godlyken droom gehad had, en welken hy, tot een gedenkteken van een byzonder genadewys van God, oprichtte en met olie begoot, waardoor hy hem van andere Steenen onderſcheiden, en, als 't ware, tot een Altaar inwijden wilde. *Derhalven is het openbaar, dat het Altaar, welk* JAKOB *oprichtte, volgens zyne bedoeling, het zelfde ware, het geen de, door hem van te vooren opgerichte, Steen was*; een gedenkteken ter eere van

Digitized by Google

Gods goedheid, die zich door eene merkwaardige verſchyning en toezegging aan hem verheerlykt hadde, en een herinneringsteken aan de vereering, die men God verſchuldigd is. Het is waarſchynlyk, dat de van ABRAHAM, GENES. XII: 7, 8. XIII: 14. ISAAK, GENES. XXVI: 25 en JAKOB, GENES. XXXIII: 20, opgerichtte Altaaren dezelfde bedoeling gehad hebben, zo als dan in de beide laatſte plaatzen het *aanroepen van Gods naam*, uitdruklyk, met het bouwen van het Altaar verbonden word.

Dan de *eerſte oorſprong*, de *eerſte beſtemming*, der Altaaren, is toch wel by het offeren, by gevolg in zeer vroege tyden, te zoeken. Naamlyk, men bragt God, tot een teken van eerbied en de goede geneigdheden van zyn hart, geſchenken; —— geſchenken, zo als men in de kindſchheid der waereld had, en voor de behoeften der vroege waereld geſchikt waren, —— *ſpyze en drank*. Maar nu was de vraag, op welke wyze men deze geſchenken zou brengen, en het natuurlykſte en eerſte, waarop men moest vallen, was de gedachte, om voor God eene zoort van tafel te maaken, *zoo als men* gewoon was die in de vroegſte tyden te hebben en te gebruiken; eene, boven de aarde een weinig verheven, plaats van aarde, zooden of ſteenen, aan welke men gevoeglyk kon zitten en ſpyzen, —— dezelven van het gemeene gebruik afgezonderd te houden, en daarop de geſchenken, door welke men de goede geneigdheden van zyn hart omtrent God wilde aan den dag leggen, te plaatzen, en door het verbranden, en wel door den daarvan in de hoogte ſtygenden damp, Gode, als 't ware, te doen genieten, waarmede men Hem tevens nog eene andere eer meende te bewyzen. Want het rooken hield men in de oude waereld voor een even zoo algemeen erkend bewys van eer als de geſchenken; dankgevoel en eerbied omtrent God waren, derhalven, wel de eerſte oorſprong der Offers en Altaaren. Zie HERZEL, *Bibelwerk*, *Th.* I. *bey.* 3. *Moſ.* 1, 2. a. b.

Uit dankbaarheid gaf men, als 't ware, een gedeelte van zyn vermogen, en zyne behoeften, aan deszelfs weldaadigen Geever te rug. De Altaaren waren, volgens hunne oorſpronglyke bedoeling, in *deze betrekking*, by gevolg niets anders dan *Tafels*, die men voor God, tot een teken van de goede gezindheid van zyn hart, en byzonder van zyne kinderlyke dankbaarheid, met ſpyzen, als *geſchenken*, voorzag. Maar tevens zocht *men ook* daar-

Digitized by Google

daardoor, naar de zeden der oude waereld, God zyne onderdanigheid en eerbied te betuigen, als men deze geſchenken verbrandde, en met derzelver damp, als 't ware, tot eer van God rookte. In *deze betrekking* waren de Altaaren, derhalven, volgens de toenmaalige kindſche begrippen der waereld, als *haardſteden voor God*, op welke men, ter verheerlyking zyner grootheid en magt, en ten teken van zyne eerbieding, de aangebragte offeranden verbrandde, en ter zyner eere in rook liet opſtygen. — Het eerſte Altaar, waarvan melding gemaakt word, is dat, welk NOACH bouwde, GENES. VIII: 20, waarſchynlyk van aarde, zooden of ſteenen. Of KAIN en ABEL by hunne eerſte offers, GEN. IV: 3 en *volgg.* reeds Altaaren gebouwd hebben, kan men noch bewestigen, noch ontkennen. Na NOACH bouwde ABRAHAM Altaaren, GEN. XII: 7, 8. XIII: 14. XXII: 9. *tot gedenktekenen van Gods goedheid, en op dte plaatzen, alwaar zy God vereeren, dat is, Hem offeren en aanbidden, wilden.* — Dit waren de Altaaren der Aartsvaderen, gedenktekenen van Gods goedheid, en tevens plaatzen van den ſtaatigen Godsdienst, — *Offerplaatzen.* Wy vinden zulken ook nog in *laatere tyden.* Zoo richtte b. v. MOSES een Altaar op, ter gedachtenis van den, door Gods byſtand, bevochten zegen op de Amalekiten, en noemde het, geheel naar de wyze der Aartsvaderen, JEHOVA NISSI, de Heer is myn banier, EXOD. XVII: 15. MOSES bouwde 'er nog een, ook als een Gedenkteken, *maar op welk tevens ook geöfferd wierd*, EXOD. XXIV: 4—7 en *volgg.* — Ook het Altaar op den berg *Ebal*, DEUT. XXVII: 1 en *volgg.* JOSUA VIII: 30 en *volgg.* moest, naar het ſchynt, insgelyks, en even zoo wel, als de, daarby op te richtene en met de Godlyke wet te beſchryvene, ſteenen, een *gedenkteken* der openlyke en plegtig herhaalde bekendmaaking en inſcherping der Godlyke wet zyn. Want, wanneer het *enkel* en *alleen* voor het toenmaalig offeren was beſtemd geweest; kon men vraagen, waarom dan ook niet ditmaal, gelyk anders altyd, het gewoonlyke Brandoffer-Altaar was gebruikt? — *Een bloot gedenkteken* voor de nakomelingſchap moest integendeel het, aan geene zyde des *Jordaans*, door de twee en een halve ſtamme gebouwde, Altaar zyn, JOSUA XXII: 10-34; want zoo verklaaren zy zich zelven op de aangehaalde plaats, vs. 23—29, dat zy nooit van voorneemens geweest waren, noch JEHOVA (tegen LEVIT. XVII: 8, 9.)

Digitized by Google

noch ook andere Goden, buiten JEHOVA, op *hetzelve* te offeren. Zoo bouwde ook GIDEON, tot een Gedenkteken zyner behoudenis, een Altaar, welk hy JEHOVA SCHALOM, JEHOVA myn *behoeder*, (in onze Staaten overzetting, *de Heer is vrede*) noemde. Ook SAUL's Altaar moest een dankbaar Gedenkteken, voor de, hem van God verleende, heerlyke overwinning over de Filiſtynen, zyn.

Daar de oudſte Hebreeuwen, gelyk alle oude Volken, hunnen Godsdienst het liefst, of onder ſchaduwryke *boomen*, GEN. XXI: 33, of op de bergen, gewoon waren te verrichten; kan men gemaklyk denken, dat men hier wel de oudſte Altaaren moet zoeken. ABRAHAM bouwde reeds onder den Eikenboom van *Mamre* een Altaar GEN. XII: 7. XIII 18; daar de Eikenboomen byzonder een hoogen ouderdom bereiken, ſchaduwryke plaatzen reeds op zich zelve iets plegtigs en ſtaatigs hebben, en voor de Oosterlingen dubbeld ſchatbaar zyn, kan men zeer wel begrypen, waarom men hier der *Godheid* zoo vroeg Altaaren toewydde, en vervolgens *in 't gemeen het* bosch in zoo hooge waarde, en zoo heilig, hield.

Maar dan bediende men zich ook, in 't begin, van de *Bergen*, om te offeren, en zynen Godsdienst te verrichten, dewyl men veelligt de Godheid zich hier nader dacht, en zich ten eerſten verhooring beloofde. De Heidenen, ten minſten, offerden deswegens byzonder gaarne op bergen, om dat zy waanden, dat de Goden van daar hun gebed het best konden hooren. NOACH richtte ten dien einde op den berg *Ararat* een Altaar op, op welk hy JEHOVA offerde, GEN. VIII: 20. ABRAHAM moest op den berg *Moria* zynen Zoon offeren, en bouwde daar een Altaar, GEN. XXII: 1, en *volgg.* en JAKOB offerde insgelyks op eenen berg, GEN. XXXI: 54. Op den berg *Horeb* of *Sinai* moest, *zelfs* volgens het uitdruklyk bevel van God, Godsdienſtig eerbewys verricht worden, EXOD. III: 12. Op denzelven wierd ook de Wet gegeeven, en aan deszelfs voet door MOSES een Altaar opgericht. Ik meene in deze gewoonte der Aartsvaderen over het gemeen veel gevoel voor Gods grootheid en majeſteit te ontdekken, en zou ter plegtige vereering van God geen geſchikter plaats weeten dan bergen en hoogten, alwaar men zich zelven zoo klein, zoo zwak —— en nogthans zoo groot, en van Godlyken oorſprong, gevoelt; alwaar men de almagt en goedheid des Scheppers, *in zoo* me-

Digitized by Google

menigvuldige voorwerpen, rondom zich verbreid ziet, bewondert en met verbaazing aanſchouwt, en in dezelve den wyzen, grooten, goeden Schepper zelve zoo naby gevoelt, ô! zeker *hier*, in den hoogen, wyduitgeſtrekten, tempel zyner Natuur, in welke alles zoo luid zyne Godlyke heerlykheid verkondigt, kon men Hem de ſchoonſte Altaaren bouwen, en dit was ook waarſchynlyk de eerſte rede, waarom men dit zoo vroeg gebruik, om JEHOVA op bergen offer- en vereeringplaatzen op te richten, behield en navolgde.

Nog een woord van het *Altaar van aarde*, welk MOSES vóór de inrichting van den volkomener uitwendigen Godsdienst op hoog bevel moest bouwen, EXOD. XX: 24 en *volgg.* Dit Altaar moest, naamlyk, waarſchynlyk *van aarde* vervaardigd worden, daar het op deze wyze overal in de woesteny, en met ligte moeite, gebouwd kon worden, en dus de offeranden daardoor niet opgehouden worden; welk gebeurd zou zyn, als 'er van de Iſraëlieten in de woesteny op elke legerplaats een moeilyker en kunſtiger Altaar had moeten gebouwd worden; derhalven moest 'er een geheel gemeen, met ligte moeite, in weinig oógenblikken, overal te vervaardigen, Altaar opgericht worden; een Altaar, zoo als het de Stamvaders des volks, een ABRAHAM, ISAAK en JAKOB, reeds bouwden. Wilde men nogthans een Altaar van ſteenen oprichten, zoo moesten ſlegts, geene gehouwene, maar geheele, ſteenen, over welke geen yzer bewogen was, (JOS. VIII: 31.) dat is ruwe, onbeärbeidé, ſteenen, daartoe genomen worden, (DEUT. XXVII: 5.); waarſchynlyk weer daarom, om, door de toebereidzels tot den Godsdienst, den Godsdienst zelve niet op te houden. —— Om dezelfde redenen moest het ook niet, gelyk by de Egyptenaaren en andere volken wel in gebruik was, zoo hoog gebouwd worden, dat men noodig had, om met trappen, of langs eene ladder, op hetzelve te klimmen, waarby hier nog de gewigtige omſtandigheid komt; *op dat de ſchaamte van den offerenden Prieſter van het volk niet gezien zou worden*, vs. 26, wanneer hy naamlyk met eenen trap of ladder op een zeer hoog Altaar opklom; want de Oosterlingen, en byzonder de oude Hebreeuwen, droegen geene broeken. Deze wierden den Priesters, EXOD. XXVIII: 42, eerst verordend; en nog heden ten dage worden zy in het algemeen in het Oosten niet gedraagen.

Digitized by Google

Eenigen tyd daar na, toen de uitwendige Godsdienst der Iſraëlieten beter ingericht wierd, moesten twee Altaaren uit Akacien hout gemaakt, en het eene en groote (het Brandoffer-Altaar) met koper, en het kleinere (het Reuk-Altaar) met goudene plaaten, overtrokken worden.

Zederd de Levitiſche Godsdienst ingericht wierd, durfden de Iſraëlieten, op verlies van het Iſraëlitiſche Burgerrecht, zich van geen ander Altaar bedienen, dan van het groot Brandoffer-Altaar in het Heiligdom, LEVIT. XVII: 8, 9. Dit wierd vermoedlyk bevolen, op dat de offeranden onder het beſtendig opzigt der Prieſters verricht wierden, geene wanorden invloeien, en in het byzonder de afgodery, tot welke de Iſraëlieten zoo eene groote geneigdheid hadden, voorgekomen mogt worden. Wy vinden, intuſſchen, dat, byzonder ten tyde van het verval van den Iſraëlitiſchen Godsdienst, ook elders Altaaren gebouwd zyn, en daarop geöfferd is, RICHT. XXI: 1. KON. III: 5 en *volgg.* En hoe dikwerf leest men daarenboven, byzonder onder de Koningen, *na de verdeeling* des ryks: dat het volk offerde op de *hoogten*, waaronder niet altoos regelrecht hoogten van afgoden zyn te verſtaan, maar zomtyds zulke, die zich het volk, naar eigen willekeur, tegen de uitdruklyke Levitiſche wet, ter vereering van JEHOVA, had verkozen. Zoo bouwde AARON ook een Altaar, toen hy het volk, op deszelfs onſtuimige begeerte, een Zinnebeeld van den God JEHOVA moest maaken, waarop insgelyks geöfferd wierd, EXOD. XXXII: 5, 6.

Eindelyk valt aan te merken, dat de Altaaren nog een byzonder gebruik hadden, dat men zich van dezelve by alle oude volken, van waar ook by de Hebreeuwen, als *wykplaatzen*, bediende; nogthans ſchynt dit, in meenig geval, in de daad, wanvoegelyk, en Gode belediging, gebruik, door de verordende byzondere *Vryſteden*, alſchoon niet geheel afgeſchaft, evenwel geheel *zeldzaam* gemaakt te zyn. Ook hier is de wet van MOSES zeer verſtandig. Volgens derzelver bepaaling, zogt de *opzetlyke misdaadiger* te vergeefs eene wykplaats by het Altaar, EXOD. XXI: 14; echter verbiedt zy in 't algemeen niet het Altaar tot eene wykplaats te gebruiken, zelfs nadat de zoogenaamde Vryſteden reeds verordend waren. Wy vinden ſlegts twee plaatzen, dat het Altaar tot eene wykplaats is gebruikt; van den *weerſpan-*

ne-

Digitized by Google

meling ADONIA, die aanſpraak op de kroon maakte, I KON. I: 50 en *volgg.*, welke vergifnis verkreeg; en van JOAB, I KON. II: 28—34, welke, als een opzetlyk doodſlaager, volgens de even aangehaalde wet van MOSES, EXOD. XXI: 14, gedood wierd.

In de eerſte tyden van het N. T. had men, zoo als men zeer natuurlyk kan verwagten, geene Altaaren, daar de Christlyke Godsdienst de offeranden deed ophouden. Intuſſchen wierden, ten behoeve van liefdemaaltyden, en van het heilig Avondmaal, houten tafels gebruikt, welke *Menſæ Domini S. Dominicæ*, (I KOR. X: 21) *Sacræ*, enz. maar ook *Altaaren*, (*Aræ*, *Altaria*, *Thyſiasteria*, welk laatſte woord van het Altaar in den tempel te *Jeruſalem*, MATTH. V: 23, 24. I KOR. IX: 13. X: 18 voorkomt,) genoemd worden. Naar alle vermoeden is het denkbeeld der eerſte Christenen van het Avondmaal mede eene rede, waarom men zich van deze uitdrukkingen bediende. Men kan, in de daad, niet wel ontkennen, dat het begrip van een Offer, doch van zulk een, dat de Christenen op eene *zinnebeeldige* wyze aan dat van CHRISTUS, Gode *eenmaal* toegebragte, *offer* herinnerde, dat geen geweest zy, welk men dikwerf reeds in de vroegſte tyden met het Avondmaal verbonden heeft. Het was hun derhalven een Offer van Dankzegging en des Gebeds, Gode toegeheiligd, door CHRISTUS, voor de, door denzelven aangebragte, Verzoening, waaraan men, door deze zinnebeeldige daad, op eene plegtige wyze herinnerd werd; waarby men zynen dood verkondigde, en zich tot eenen Gode welbehaagelyken wandel op het heiligſt verbond, zoo als, by de offeranden der Ouden, Verbonden en Verdragen geſloten wierden; terwyl de onderhandelende partyen tuſſchen de offerſtukken doorgingen; zoo dat de offermaaltyden eigenlyk *convivia fœderalia* waren. —— Zederd de tyden van KONSTANTYN *den Grooten*, begon men deze tafels, of zoogenaamde *Altaaren*, welke, volgens het getuigenis van AUGUSTINUS en anderen, in 't begin van hout waren, van *ſteen* te maaken, en op de Kerkvergadering te *Epaon*, in het Jaar 509, wierd, *Can.* 26, uitdrukkelyk bevolen, dat geene andere, dan ſteenen, Altaaren gebruikt zouden worden. Daarenboven was 'er, in het begin, in elke Kerk ſlegts één Altaar, by welke gewoonte de Grieken ook tot heden ten dage gebleven zyn, maar, ten tyde van GREGORIUS *den Grooten*,

ten, begon men in de Roomſche Kerk meerdere *Altaaren* te plaatzen.

De waarſchynlykſte aanleiding tot het oprichten van het Altaar *des onbekenden Gods* (*), waarvan HAND. XVII: 23 melding word gemaakt, was de buitengewoone Godsdienſtigheid der Athenienſers. Of men nu noodig hebbe eene byzondere aanleiding tot deszelfs oprichting aan te neemen, en welke dezelve wel geweest mag zyn — of eene verſchrikkelyk woedende pest, zoo eenigen meenen, of eene geestverſchyning, gelyk anderen droomen, of de duisternis, die ten tyde van JESUS dood voorviel, zoo als SUIDAS wil, — kan ons onverſchillig zyn. Zoo veel is duidelyk; de Athenienſers meenden, 'er mogt, buiten de hun bekende en door hun vereerde Goden, toch nog een God zyn, die invloed op hun lot had, en hunne vereering waardig was. Dezen onbekenden God, bouwde hunne Godsdienſtigheid een Altaar, van welke omſtandigheid PAULUS zich op eene ongemeen *gelukkige* wyze bediende, om den Athenienſeren *dezen*, *hun tot* hiertoe onbekenden, naamlyk den alleen *waaren*, *God*, bekend te maaken.

(*) Zie, hier over, *Opheldering van dat Opſchrift*, geplaatst in onze *Letteroef.* voor 1792, *Mengelw.* bl. 141, enz.

VERZOEK OM OPLOSSING VAN TWEE GEWETENSZWAARIGHEDEN VOOR DEN GENEESHEER.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 477.)

De *tweede* Vraag: is het den Geneesheer geoorloofd, om zommige, aan hem toevertrouwde, geheimen te openbaaren?

Naauwlyks gaat 'er een dag voorby, dat *een* Geneesheer geene geheimen ontdekt, en bykans by ieder Lyder ontdekt hy nieuwe. Daar deeze nu, voor zo verre zy op de ziekte zelve invloed kunnen hebben, of daar mede in verband ſtaan, nimmer behooren verzweegen te worden, en hy doorgaans bekend is voor een Man, die dezelve, uit hoofde dat hem zulks daaglyks voorkomt, kan geheim houden, zo maakt men ook geene de minſte zwaarigheid om dezelve aan hem bekend te maaken. *Dit* ver-

Digitized by Google

vertrouwen word zekerlyk ook nooit door een rechtschaapen Man misbruikt, en in deeze betrekking zoude dierhalven deeze Vraag overtollig zyn. Maar wanneer hy eens een zodanig geval ontmoet, dat hy eene keuze moet doen, van, of de geheimen eener ziekte te openbaaren, of, met voorweeten, toe te laaten dat anderen door het verzwygen ongelukkig worden; dan heeft het geval plaats, waarop deeze Vraag doelt.

Dat beide deeze plichten met elkander in ſtryd kunnen geraaken, zal wel niemand in twyffel trekken, daar het geheel niets nieuws is, dat men voorvallen ontmoet, waar by de een tegen den ander moet inloopen. Op welke wyze zal zich de braave Geneesheer nu kunnen redden, zonder dat hy aan een van beiden te kort doet? of welke van de twee zal hy voor den ander opofferen? In de Practyk ondervindt men eene menigte gevallen van dien aart, die allen aan het oordeel en de voorzichtigheid van den Geneesheer overgelaaten zyn, zonder dat hy, by een HOFFMAN, GREGORY, of RODERICH A CASTRO, eenigen raad daaromtrent kan vinden, en waar by hy het gebrek aan *Medicynſche Pandecten*, met leedweezen, gewaar word. Zoude het niet van nut kunnen zyn, wanneer eens een daar toe bekwaam, bejaard, practizeerend Geneesheer, eene zodanige *Medicus Politicus* opſtelde?

Ik zal een paar Voorbeelden, om het geval duidelyker te maaken, opgeeven.

Zeker Heer, of Vrouw, hebbe eens eene Minne, oppaſſereſſe, bediende of kapper, welke aan Venusziekte, Schurft, of eene andere aanſteekende ziekte, laboreert, en die zich aan den Geneesheer heeft bekend gemaakt en overgegeeven, na gedaan verzoek, van hem, of haar, niet te zullen verraaden, om dat hy, of zy, alsdan hun beſtaan zouden moeten verliezen: dit verplicht hem dierhalven om te zwygen, maar van den anderen kant kunnen die Heer, Vrouw of Kinderen, door deeze menſchen, met die zelfde ziekte beſmet worden: zyn ſtilzwygen is oorzaak dat het met de daad gebeurt: moet hy nu nog langer zwygen? — Laaten wy dit geval eens ontleeden. De Huisbediende heeft zich onder dat *beding* aan hem ontdekt, dat hy *zwygen zal*: hy verliest zyn beſtaan, by aldien hy hem verraadt, en de Kapper zyne klandiſie niet ſlegts in dat huis, maar in de geheele plaats waar zyn ongemak rugtbaar word, ten minſten voor één geruimen tyd. Daarentegen word eene, misſchien aanzienelyke, Familie, voor eene zeer onaange-

naame, veellicht zelf ontëerende, ziekte, die zy buitens haare ſchuld krygt, bewaard, indien hy het niet (*) verzwygt. Plicht en geweten verbinden hem, om den een zo wel als den ander nuttig te zyn. Maar hoe kan hy dat in dit geval doen? Misſchien kan men zich op de volgende wyze tog een uitweg baanen.

Het Schurft is bekend als een ongemak, dat by de laagere claſſe van Menſchen niet ongewoon is, die zich dierhalven daar over ook minder ſchaamen, of behoeven te ſchaamen, als de voornaame lieden, om dat men 'er doorgaans eene zekere onzuiverheid by vooronderſtelt, waar op deeze niet gaarne willen aangezien worden. Aanzienelyke perſoonen zyn, buiten dat, ook wel gewoon, om hunne kraake bedienden voor hunne rekening te laaten geneezen. De ziekte is aanſteekend, en de Familie loopt gevaar om daar mede beſmet te moeten worden. Wanneer nu, door dit alles te overweegen, de Geneesheer overgehaald wierd, om de dienstbooden te overreeden, van door hem eene ontdekking van het ongemak, aan hunne Heeren of Vrouwen, te doen, en zy dan met derzelver toeſtemming, en veellicht wel op hunne kosten, weer geneezen, en in hun voorigen dienst herſteld wierden? Wanneer hy den Kapper voorſloeg, om zich, onder dit of dat voor te wenden, of op eene andere wyze, voor een tyd lang, van dit huis te verwyderen? —— Op deeze wyze zoude zich de Geneesheer uit een moeijelyken toeſtand kunnen redden, waarin hy groot gevaar liep van te zullen geraaken, byaldien men, door eene of andere ontdekking tot wantrouwen gebragt, hem daarover eens onmiddelyk aanſprak.

Met de Venerike ongemakken is de zaak van een geheel anderen aart. In dat geval zouden de Heeren of Vrouwen, en met recht, minder toegeevend zyn: want het daar door veroorzaakte ongeval is veel grooter, laat zich minder verbergen, is ſchandelyker, en juist zo veel te ſmertelyker, om dat de beledigde volſtrekt onſchuldig is. By zulk eene gelegenheid, dunkt my, behoorde de Geneesheer den Lyderen dit alles nadrukkelyk voor te ſtellen, en ze daar door zoeken over te haalen, om hun ongemak zelve te ontdekken, en, daar het tog doorgaans

(*) In het oorſprongelyke is, zeker door een drukfout, dit woord uitgelaaten.

Digitized by Google

gaans de gevolgen van eigen misdryven zyn, de welverdiende ſtraf geduldig te draagen, en om niet hunne ſchuld, daar door, dat zy andere, zo wel voor hun zelven, als voor de Maatſchappy, eerwaardige, perſoonen mede ongelukkig maakten, nog te vergrooten. Maar, byaldien deeze voorſtellingen geen gehoor mogten vinden, dan behoorde hy hun te verklaaren, dat hy zich verplicht oordeelde, zelf ook tot hun eigen best, om, aan hunne Heeren of Vrouwen, van hunne ziekte kennis te geeven, en dan, dunkt my, handelde hy ook niet onbillyk; want, in de eerſte plaats, is hy even zo zeer verplicht, om de Gezonden voor ziekten te beveiligen, als om Kranken weder te herſtellen; en ten tweeden, kan hy deeze ontdekking op een zagter en gevoegelyker manier doen dan een ander, 'er nog eene of andere ontſchuldiging byvoegen, en daar door zomtyds niet alleen het verzogte ſtilzwygen, maar veellicht ook wel de betaaling der vereischte kosten voor de geneezing, verkrygen.

Si quid novisti rectius, imperti!

* * *

Dus verre het oorſprongelyke. Dan het zal misſchien onzen Leezeren niet onaangenaam zyn, hier nog eenige Aanmerkingen, ten aanzien der beide voorgeſtelde Vraagen, te vinden.

Ten aanzien der *eerſte*, en wel omtrent perſoonen die aan de Watervrees, als een gevolg der Dollehondsbeet, of ook wel van een ander Dier, of zelfs van eene andere Ziekte, laboreerden, heeft men in ons Land ook veelvuldige verhaalen, dat dezelve, op last der Overheid, tuſſchen bedden zouden verſmoord, of door groote giften Opium, of het openen der Aderen, van het leeven beroofd zyn; doch ik heb, op geenerlei wyze, hier van eenige zekere narichten, veel min bewyzen, kunnen vinden; en het komt my te onmenſchelyk voor, om aan diergelyke vertellingen eenig geloof te kunnen ſlaan.

Ten aanzien der monſtreuſe Misgeboorten, want de zodanigen bedoelt eigentlyk de Vraag, zyn my, door een zeer kundig Rechtsgeleerden, de volgende aanmerkingen medegedeeld. Volgens de Wetten der twaalf Tafelen, mogten de Romeinen zodanigen terſtond dooden: *Pater*, zegt een derzelve, *inſignem ad deformitatem puerum cito ne-*

Digitized by Google

necato. By de oude Duitschers schynt deeze gewoonte ook plaats gehad te hebben; ten minsten LEYSER, *in Medit. ad Pandect. Vol. IX. p.* 370, brengt daar van, uit een oude Kronyk, van den Jaare 1012, een voorbeeld by. „ In dit Jaar" (zo luidt de Vertelling,) „ werden „ Tweelingen gebooren met monden als Ganze-nebben, „ en rechte armen als Ganze-vleugels; op den derden dag „ van haar geboorte, lachte de een den ander toe: de „ Rechter heeft ze beide laaten dooden, want de me„ nigte verschrikte daar voor." *In Lege* 14 *H. de Statu Hominum*, leest men, *non sunt liberi, qui contra formam humani generis, conversó more procreantur: veluti si mulier monstrosum aliquid, aut prodigiosum, enixa sit.* —Prof. VOET zegt ten hunnen opzichte, *ad tit. H. de his qui sui vel alieni juris sunt, No.* 13, „ dat zy niet behooren te „ worden opgevoed, maar eerder, op openbaar gezach „ des Magistraats, moeten worden gesmoord." DE GROOT, *Inleid. tot de Holl. Rechtsgel.*, 1 *B.* 3 *D.*, zegt: „ Wan„ schapen Geboorten houdt men voor geen Menschen, „ maar veeleer is men in deeze Landen gewoon, dezelve „ terstond te smooren." Hier mede stemt overeen GROENEWEGEN, *de legib. abr. ad legem allat.* 14 *H. de Statu Hominum.* Intusschen schynt het gevoelen der beste Criminalisten hedendaagsch te zyn, dat niemand geacht word een doodslag te begaan, *qui monstrum, cujus ita prodigiosa forma, ut pene alterius generis, vel animalis esse videatur, necat; quamvis, ut plane impune sit hoc factum, hodie Magistratus consensus requiratur. Vide* BOEHMERI, *Jurisprud. crimin.* §. 214. *Conf.* A. MATTHEUS, *de Crimin. lib.* 48. *tit. V. cap.* 1. *No.* 6. En N. CHOMEL, Huishoudelyk Woordenboek, IVde Deel, op het woord *Monster.*

In het behandelen der *tweede* Vraag, geeft de Hoogduitsche Schryver wel twee voorbeelden op, waarby een Geneesheer eenigermaate in verlegenheid kan geraaken, eer hy de voorzichtigste en beste handelwyze; ten voordeele van beide de partyen, kan ontdekt hebben; maar 'er zyn veel erger gevallen, waarin hy, behoudens een goed geweeten, byna onmooglyk kiezen kan, en die nochtans maar al te dikwyls voorkomen; ja waar van men hier in Amsterdam twee uitsteekende, en beide voor den Geneesheer alleronaangenaamste, voorbeelden gezien heeft.

Wanneer, staande Huwlyk, een der beide Echtgenooten, door eene slechte leefwyze, zich een Veneriek ongemak op den hals gehaald heeft, en deswegen een Geneesheer, on-

Digitized by Google

onder verband der ſtriktſte geheimhouding, waar toe dezelve echter alreeds door zyn gedaanen eed, by het aanvaarden van zyn ambt, verplicht was, raadpleegde, en de andere by toeval iets ontdekte, waar uit by dezelve eenige argwaan ontſtond, en het geen hem, byaldien hy daar van volle zekerheid konde krygen, tot een middel zoude kunnen dienen, om den Echtenband te verbreeken, en een ander Huwlyk aan te gaan; hoe moet zich de Geneesheer, wanneer van hem, voor den dagelykſchen Rechter, want het ſpreekt van zelve dat hy niet zonder dwangmiddelen iets diergelyks zal openbaaren, daar omtrent getuigenis der waarheid afgeëischt word, gedraagen?

Zal hy hier aan voldoen? dit ſtrydt, naar myn inzicht, regelrecht tegen zyn afgelegden Eed. Zal hy op eigen kosten daar tegen appelleeren, en zich in gevaar brengen, van, door langduurige en kostbaare proceduuren, zich zelven te kunnen ruïneeren? dit verbieden hem de plichten, die hy aan zich zelven en zyne Familie verſchuldigd is. Was het niet veel beter, dat de Souverein, want deeze heeft tog alleen het Recht, om over de Academien te gebieden, omtrent deezen Eed, en deszelfs verbindende kragt, eene juiste en duidelyke bepaaling vaſtſtelde, waar na zich beide, de Rechter en de Geneesheer, moesten gedraagen, en waar door de eerſte niet in de noodzaaklykheid gebragt konde worden, om, ambtshalve, den Geneesheer onaangenaamheden te veroorzaaken, en de ander met zekerheid konde weeten, wanneer, en in hoe verre, hy verplicht konde worden, om de aan hem toevertrouwde Geheimen te moeten openbaaren?

De Vertaaler R.

OVER DE KLEUR EN GEDAANTE-VERSCHILLENHEID DER VOLKEN, EN DERZELVER OORZAAKEN.

(Ontleend uit Mr. BRYANT's *Treatiſe upon the Autenticity of the Scriptures, and the Truth of the Christian Religion.*)

Het heeft GOD behaagd, aan alle de Geſlachten der Menſchen, of Volken, zekere kenmerken te geeven, waar door zy van hunne Nabuuren onderſcheiden worden. Maar zy verſchillen allermeest van die zich op eenen grooten afſtand bevinden, in gevolge van de Hette en Kou-

Digitized by Google

Koude, welke zy gevoelen, en de Lugtſtreek, waar onder zy leeven. Indien wy Volken neemen, die verre van elkander woonen, op een zeer groot onderſcheid van Breedte, en die vergelyken, zullen zy aan onervaarenen als geheel onderſcheidene Weezens voorkomen. Maar indien wy van het eene tot het andere Volk trapswyze naderen, en de onderſcheidene Volken waarneemen, die den tuſſchenſtand aanvullen, zullen wy eene juiſte opklimming ontdekken, en het verſchil niet grooter vinden, dan te wagten ware uit de wyze van leeven, en de ligging van de plaats hunner wooninge.

Een *Deen*, een *Sax*, en een *Engelſchman* in 't Noorden, vindt men vry gelyk in gelaadstrekken en kleur. Daalen wy tot het Zuiden van *Frankryk* af, wy ontmoeten een min ſchoon Menſchengeſlacht; gaan wy voort tot *Portugal*, de Inboorelingen blyken, by vergelyking, donkerder van kleur, en hebben andere weezenstrekken. Steeken wy over na *Marocco* en *Taffilat*, zy worden allengskens zwarter. Trekken wy de woestyn van *Zara* door, tot den Keerkring, wy zien een Volk geheel zwart, doch met rechthangend hair. Verder binnen de Keerkringen, en te wederzyden van de Linie, zyn de volſtrekte Negers, Menſchen voor het meerendeel ruw en dik opgezet van gelaad, zo zwart als men ergens aantreft, met wolagtig gekruld hair. Deeze veranderingen hangen van de Ligging en de Lugtſtreek af. De Baron DE PAUW ſchryft, deswegen, met het hoogſte regt: „Of het Menſchlyk Geſlacht „uit éénen ſtam geſprooten is, dan of het verſcheide „Stamvaders gehad hebbe, is een noodloos Vraagſtuk, „waar over de Natuurkundigen in *Europa* niet behoeven „te twisten. Het is zeker, dat de Lugtsgeſteltenisſe „alleen alle de verſcheidenheden veroorzaakt, welke men „onder de Menſchen waarneemt. De meer of min zwarte kleur der Inwoonderen, die de verſchillende Lugtgeſteldheden tuſſchen de Keerkringen ondervinden, bewyst, onafhangelyk van alle andere bewyzen, dat de „Lugtsgeſteltenis alleen de inwendigſte zelfſtandigheden „van het menſchlyk lichaam kleurt." Voor dit denkbeeld geeft hy zeer goede redenen uit de ligging, en de hette gevoeld hy de verſchillende Volken in deeze ſtreeken.

De *Egyptenaars* erkenden, dat zy afſtamden van het Geſlacht der *Mizraim*; en naar dien Man werd hun Land genaamd. Zy hadden, derhalven, geene verbintenis met het Volk op de Westkust van *Africa*, noch 'er eenige be-

Digitized by Google

betrekking toe. Nu wordt ons berigt, dat de Inboorelingen van *Beneden-Egypte* donkerverwig, en die hooger op woonden donkerder, maar die in het *Opper-Egypte* zich onthielden bykans zwart waren, met wollig hair. Dus was dit kenmerk niet bepaald tot een Ras van Menschen. Dit wordt verder beweezen door veelen van de Eilanders, bezogt door de jongste Reizigers, in 't byzonder uit de Waarneemingen van Capitein COOK en Dr. FORSTER. Zy gewaagen van een groot onderscheid, ten aanziene van kleur, gestalte en hair, onder Volk van dezelfde plaats; 't welk, naar hun zeggen, afhangt van meer of min aan de Lugt blootgesteld te zyn, en de byzondere leevenswyze welke zy leiden. Dit merkten zy op te *Otaheita*. De laatstgemelde Schryver zegt van de *Nieuw Caledoniers*: „ Zy zyn allen van eene zwarte kleur, hun „ hair is gekroesd, doch niet zeer wollig, hunne aan„ gezigten zyn rond, met dikke lippen en groote mon„ den. De Inwooners van *Tanna* zyn bykans van de„ zelfde zwarte kleur als de evengemelden, slegts eenige „ weinigen hebben een helderder uitzigt, by deezen zyn „ de punten van het hair bruin geel. Het hair en de „ baard der overigen was zwart, gekroesd, en by zom„ migen wollig. —— De Inboorelingen van *Mallicolo* ko„ men naast aan het geslacht der *Aapen*. Het hair van „ de meesten hunner is wollig en gekroesd, hun kleur „ roetverwig, hunne weezenstrekken zyn hard, de kaak„ beenen en de aangezigten breed." —— Capitein CARTERET beschryft de Inboorelingen van het Eiland *Egmond*, als „ zwart, en met wol op 't hoofd." Van een ander Eiland gewaagende, zegt hy: „ het Volk is 'er zwart, „ met wol op 't hoofd, gelyk de Negers van *Africa*." —— Veel meer voorbeelden zou ik kunnen aanvoeren; doch deeze zullen genoegzaam weezen om aan te toonen, dat dit verschil in hair en kleur, en wat daar meer bykomt, niet bepaald is tot een byzonder Ras van Menschen: want men treft ze aan by Volken die nimmer eenige gemeenschap hadden met de Kust van *Guinea* of het *Negerland*: in tegendeel, zy zyn 'er zo verre van verwyderd, als eenig Volk op den Aardbodem kan zyn; geheele Vastelanden komen 'er tusschenbeiden.

De verandering, derhalven, in kleur, gestalte en weezenstrekken, hangt grootendeels af van de maate der hette en koude, welke zy ondervinden, en de wyze van leevan, aan welke een Volk zich gewent. En zyn 'er an-

Digitized by Google

andere verborgen oorzaaken, welke wy niet weeten, en door welke eene verandering in de foorten van alle Dieren wordt voortgebragt. Hier uit ontſtaat, dat een Volk, hoe zeer ook onderſcheiden, gelyk wordt aan de Inboorelingen onder welken het zich nederzet, ondanks zy zich van dezelven afgeſcheiden houden. Dit blykt duidelyk in eene *Joodſche* Volkplanting te *Cochin*, op de Kust van *Malabar*; die, volgens HAMILTON, zo vroegtydig daar kwam als de Gevangenis onder NEBUCADNEZAR. Zo veel is zeker, dat dit tydperk zo verre rugwaards ſpringt, dat zy thans den tyd hunner aankomſte niet weeten te bepaalen. De *Jooden* waren oorſpronglyk een ſchoon Volk; doch die, van welken wy thans ſpreeken, zyn, in alle opzigten, gelyk geworden aan de *Indiaanen*, onder welken zy hun verblyf hebben. Zy beſtonden voortyds uit 80,000 Familien; doch zyn tegenwoordig tot 4000 verminderd. Mr. BATE, een Geestlyke, die een Zoon in de *Oost-Indien* hadt, zogt eenige byzonderheden van de geſchiedenis dier *Jooden* te weeten te komen. Hy kreeg ten beſcheid: „ Ik ſchreef na de *Kust van Malabar*, „ om te ontdekken, welk eene Overlevering de *Joo-* „ *den* aldaar behouden hadden wegens den tyd hunner „ vestiging te *Cochin*; doch ik kreeg geen voldoend ant- „ woord; EZECHIEL, de Rabyn der Synagoge, zondt my „ een Afſchrift van een koperen Plaat, in de Synagoge „ hangende. Dit Geſchrift is in de *Malabarſche* Taal, „ met de gewoone *Hebreeuwſche* Letters, onderlynd met „ eene letterlyke Overzetting in 't *Hebreeuwsch*, met eene „ bygevoegde *Hebreeuwſche* uitbreiding van die letterlyke „ vertaaling; maar ik vind 'er geene Jaartekening van den „ tyd dat de *Jooden* zich daar hebben nedergezet; al- „ leen eene Vergunning van een *Malabarsch* Prins, SCHI- „ RIN PERIMAL geheeten, dat is PRINS SCHIRIN, die hun „ verlof gaf zich daar te mogen nederzetten, met eenige „ Voorregten." — Van deeze *Jooden* zegt dit berigt verder: „ zy zyn tegenwoordig zo zwart, als de overige „ *Malabaren*, die ſlegts een weinig minder zwart zyn „ dan die van *Guinea*, *Benin* of *Angola*." — De Schry- ver merkt daar by, met regt, aan: „ Dit is eene ont- „ dekking, die klaar uitwyst, dat de onderſcheide kleu- „ ren der verſchillende Zoonen van NOACH veroorzaakt „ kunnen zyn door verſchil van gewest, lugt, voedzel, „ water, of andere natuurlyke oorzaaken."

Overeenkomſtig met het boven opgemerkte, zegt men, dat

Digitized by Google

dat de *Portugeezen*, die zich, drie Eeuwen of iets langer geleden, op de Kust van *Angola* hebben nedergezet, volſtrekte *Negers* geworden zyn. De Abbé DE MANET, die zich in den Jaare 1764 aldaar bevondt, en verſcheide hunner Kinderen doopte, verzekert dit. De Heer DE PAUW haalt hem aan, en geeft ons wyders dit verſlag: „ Wat de Afſtammelingen der eerſte *Portugeezen* betreft, „ die zich, in deezen oord, omtrent den Jaare 1450, heb„ ben nedergezet, zy zyn, wat de kleur betreft, vol„ ſlaagene *Negers* geworden; zy hebben ook wol op 't „ hoofd; den baard en de weezenstrekken gelyk die der „ *Negeren*; ſchoon zy voor het overige de wezenlykſte „ ſtukken van een bedorven *Christendom*, en de *Portugee„ ſche* Spraak, behouden hebben, hoewel vry veel ver„ basterd door ingemengde *Africaanſche* Tongvallen.

MOORE meldt iets dergelyks in zyn berigt van de Rivier *Gambia*. Hy ſpreekt van eenigen van 't zelfde Volk, die meer dan drie Eeuwen naby de *Mundingos* gewoond hebben, en zo min van dezelven verſchillen, dat men ze *Negers* noemt. Zy neemen dit voor een hoon op; doch het valt gansch bezwaarlyk, hun van de *Negers* te onderſcheiden.

BYZONDERHEDEN, DEN BEROEMDEN MONTESQUIEU BETREFFENDE.

Het is niet algemeen bekend, dat de Graaf VAN CHESTERFIELD zo gevoelig was voor de verdienſten van den Baron DE MONTESQUIEU, dat hy, in de Nieuwspapieren van Sprokkelmaand des Jaars 1755, de volgende Characterſchets van dien Wysgeer deedt plaatzen: „ Op „ den tienden deezer maand overleed te *Parys*, algemeen „ en opregt beweend, CHARLES SECONDAT, Baron *de „ Montesquieu*, Preſident van het Parlement van *Bour„ deaux*. —— Zyne Deugden deeden eer aan de Mensch„ lyke Natuur, zyne Schriften daar aan regt. Een „ Vriend des Menschdoms, verdeedigde hy deszelfs on„ twyfelbaare en onvervreemdbaare Regten met vry„ moedigheid, zelfs in zyn eigen Vaderland, welks voor„ oordeelen, zo in 't ſtuk van Godsdienst als Staatsbe„ ſtuur, hy lang beweend, en, niet zonder daarin eenig„ zins te ſlaagen, getragt hadt te weeren. Hy kende zeer

Digitized by Google

„ wel, en bewonderde met reden, de gelukkige Regeeringsgesteltenis van *Engeland*, waar vastbepaalde en bekende Wetten even zeer strekken om de Monarchy van Dwingelandy te rug te houden, als om Vryheid te beletten in Ongebondenheid te veraarten. Zyne Werken zullen zyn Naam vereeuwigen, en hem overleeven zo lang als gezond Verstand; Zedelyke Verpligting, en de waare *Geest der Wetten*, zal verstaan, geëerbied en gehandhaafd, worden."

Geduurende de Ziekte van den Heer DE MONTESQUIEU, maakte de Hertog DE NIVERNOIS, op last des Konings, by hem zyne opwagting. In dit onderhoud liep het gesprek, mogelyk ook op hoog bevel, over den Godsdienst. —— „ Ik heb altoos," antwoordde de Baron, „ het *Christendom* geëerbied, en de Zedekunde van het „ Euangelie voor de grootste gave gehouden, welke het „ Opperweezen aan 't Menschdom kon schenken!"

Toen Vader ROUTH, een *Iersch Jesuit*, zyn Biegtvader, by hem aandrong op de overgave van de verbeteringen, door MONTESQUIEU gemaakt *in de Perssaansche Brieven*; leverde de Baron het Handschrift over aan de Hertogin D'AGUILLON, en, haar verzoekende om zyne Welwenschers te raadpleegen over de voeglykheid der uitgave, voegde hy 'er nevens: „ Ik wil alles aan de „ Rede en aan den Godsdienst opofferen; maar niets aan „ de *Jesuiten!*"

Aan deeze Hertoginne D'AGUILLON, die haaren op zyn doodbed liggenden Vriend naauwlyks ooit verliet, mag de eer gegeeven worden, dat zy 's Mans Schriften bewaard heeft. Op zekeren dag was zy na de eetzaal gegaan om het middagmaal te houden. Vader ROUTH, den Secretaris, die alleen met hem by den Kranken gebleeven was, weggezonden hebbende, sloot de deur. De Hertogin, onverwagt wederkeerende, en hoorende dat de zieke Baron met veel sterkte en driftvervoering sprak, drong 'er op om ingelaaten te worden. Toen zy den Geestlyken berispte over zyne barbaarschheid, van iemand in zyne jongste oogenblikken te plaagen, klaagde MONTESQUIEU, dat deeze hem den sleutel van zyne Schryflaade hadt willen afdwingen, om langs dien weg aan zyne Papieren te komen. ROUTH bragt, te zyner verontschuldiging, zyne onderwerping aan den wil der Oversten zyner Orde by. Hy werd weggezonden, zonder zyn oogmerk bereikt te hebben. Dit was dezelfde *Jesuit*, die, naa

Digitized by Google

na den dood van MONTESQUIEU, een zogenaamden Brief in 't licht gaf, waarin hy dien beledigden Schryver doet verklaaren; „ dat een ſmaak voor Nieuwigheid en Zonderlingheid; eene begeerte om aangezien te worden voor „ een Vernuft, verheeven boven alle gemeenheerſchende „ vooroordeelen en alle algemeene regels; als mede eene „ zugt om de toejuiching te verwerven van de zodanigen, die het gety van de Volksagting konden beſtuuren, en die nimmer zo ruimſchoots pryzen, dan wanneer zy geregtigd ſchynen om het juk van afhangelykheid en bedwang af te werpen, —— hem aangezet hadt, om de Wapens tegen den Godsdienst op te vatten."

AARDRYKSKUNDIGE BESCHRYVING EN OMSTANDIG BERIGT VAN DEN STAAT KENTUCKY, IN NOORD-AMERICA.

„ Het bloeiend Landſchap *Kentucky* is zo laat van „ Aangelegenheid geworden, dat het niet te bevreemden zy, waarom de Aardrykskundigen, die eene „ Kaart en Beſchryving van *America* gaven, geene kennis „ van *Kentucky* ſchynen gehad, of 't geheel overgeſlaagen, te „ hebben. Dit gebrekkige is vergoed door Capitein GEORGE IMLAY en Mr. JOHN FILSON, in een heerlyk Werk, „ ten tytel voerende: *A Topographical Deſcription of the Western Territory of North America*, waaruit het volgende vertaalde Stuk geen onwaardige plaats in ons „ Mengelwerk zal beſlaan."

* * *

Kentucky is, het midden genomen, gelegen op de Noorder Breedte van 38°, en 85° Lengte ten Westen. Ten Noorden wordt het bepaald door *Great Sandy-creek*; ten Noord-Westen door de *Ohio*; ten Zuiden door *Noord Carolina*; ten Oosten door het Gebergte *Cumberland*. Het is meer dan 250 Mylen lang, en 200 breed. Tegenwoordig wordt het verdeeld in drie Landſchappen, *Lincoln*, *Fayette*, en *Jefferſon*; van welke *Fayette* en *Jefferſon* aan de *Ohio* grenzen, en de Rivier *Kentucky* ſcheidt *Fayette* aan de Noordzyde van de twee andere. Thans zyn 'er acht Steden afgeperkt, en worden gebouwd; een grooter getal heeft men in 't vooruitzigt.

Digitized by Google

Louisville, aan de Watervallen van de *Ohio*, en *Boardstown*, liggen in *Jefferſon*; *Harrodsburg*, *Danville* en *Boonsburrow*, in *Lincoln*; *Lexington*, *Leestown*, en *Greenville*, in *Fayette*; de twee laatstgemelde liggen aan de Rivier *Kentucky*. Op deeze en veele andere plaatzen, aan die en andere Rivieren, vindt men Toezigthuizen op de Tabaksteelt, welke hier met groot voordeel geſchiedt, ſchoon dit Gewas niet geheel en al het voortbrengzel deezes Lands is.

De ſchoone Rivier *Ohio*, welke zich langs de *geheele* lengte van *Kentucky* uitſtrekt, is één Myl, zomtyds minder, breed, en diep genoeg om Vaartuigen die vry diep gaan, te voeren. De doorgaande loop is Zuid-, en 60° Westwaards; in haaren loop ontvangt zy een aantal grootere en kleindere Rivieren, die als 't ware ſchatting, aan die Hoofdrivier betaalen. De eenige hinder in deeze ſchoone Rivier is een ſnelvlietende plaats, een en een halve myl lang en een vierde van eene myl breed, de *Falls of Ohio* geheeten. Te deezer plaatze loopt de Rivier over een rotzigen bodem, en de *afdaaling is* zo langzaam, dat de val waarſchynlyk in *'t geheel niet meer* dan twintig voeten zich uitſtrekt. Op zommige plaatzen valt dezelve maar eenige weinige voeten. Wanneer de Rivier laag is, kunnen ledige Vaartuigen hier heen en weder vaaren; de laading moet te lande worden overgebragt; doch, het water hoog zynde, kunnen gelaadene Vaartuigen deezen weg neemen. Uitgenomen deeze plaats, is 'er geen ſchooner Rivier voor inlandſche Vaartuigen.

Eene andere voornaame Rivier is de *Kentucky* geheeten; dezelve ontſpringt uit drie bronnen, in het bergagtig gedeelte des Lands. De Noordlykſte arm loopt halfweg Westwaards, en heeft voor de andere helft een Noordwestlyke ſtrekking, valt in de *Ohio* op de Noorder Breedte van 38°, 27', en loopt zeer kronkelagtig ter lengte van meer dan 200 Mylen. Behalven deeze Rivieren, zyn, in het Landſchap *Kentucky*, *Licking Rivier*, de *Red Rivier*, de *Elkhorn*, *Dick's Rivier*, *Green Rivier*, *Cumberland Rivier*, en de *Great Kenhaway* of *Nieuwe Rivier*.

Deeze Rivieren kunnen bykans tot derzelver oorſprongen bevaaren worden, voor 't grootſte gedeelte van het jaar, zonder hinder van ſnelvlietende plaatzen. Het Land is doorgaande vlak, en heeft overvloed van Kalkſteen, die meestal zes voeten diep ligt, uitgenomen *in diepe* plaat-

Digitized by Google

plaatzen, waar de ſtroomen loopen, en men rots in den bodem der kanaalen aantreft.

De Waterſprongen en Stroomen verminderen in Juny, en blyven laag; de vaart verhinderende tot in November, wanneer de Herfstregens de Rivieren welhaast geſchikt maaken voor Vaartuigen, en het geheele Land van water voorzien; doch, ſchoon in den Zomer de Stroomen afneemen, is 'er altoos waters genoeg ten huislyken gebruike. Men vindt veele ſchoone Waterſprongen, die altoos water opleveren; ieder Landbouwer heeft 'er ten minſten één, en heerlyke Waterwellen kunnen gemaklyk gegraaven worden.

Het Land is, in eenige gedeelten, bykans vlak, in andere minder plat, in andere wederom heuvelagtig, doch niet ſterk, en in deeze vindt men het meeste water. De vlakke landen zyn niet als een vloerkleed, maar doormengd met kleine hoogten en laagten; 't welk een ſchoon gezigt verſchaft. Een groot gedeelte van den grond is verbaazend vrugtbaar, een ander minder, en eenige ſtreeken zyn ſchraal. De Inwoonders onderſcheiden die hoedanigheden, door ze landen van den eerſten, tweeden en derden, rang te noemen: naauwlyks zodanig iets, als een Moeras, wordt 'er gevonden.

Dit Landſchap is gemaatigder van Lugtſtreek, en gezonder, dan de andere bewoonde deelen van *America*. In den Zomer heeft het de zandige hitte niet, welke *Virginia* en *Carolina* ondervinden; de Rivieren verfriſſen de lugt. In den Winter, die ten langſten drie, en gewoonlyk twee, maanden duurt, en zelden ſtreng valt, kunnen de Inwoonders het wel houden in ſlegte huizen, en de Beesten hebben overvloed van eeten, zonder voeder te behoeven. De Winter begint omſtreeks Kerstyd, en eindigt omtrent het begin van Maart, of ſtrekt zich niet verder dan de helft dier maand uit. Sneeuw valt 'er zeldzaam diep, en ligt niet lang.

De Westewinden voeren 'er niet zelden ſtormen aan, en de Oostewinden klaaren de lugt op; doch ten deezen opzigte is 'er geen zo vasten ſtaat op 't weêr te maaken als in de Noordlyker Staaten. De Westewinden zyn zomtyds koud. De *Ohio* in die rigting loopende, en in dien oord bergen liggende, verzamelen de Westewinden, langs die toppen, in de koude gewesten der lugt, en over een groote ſtreek bevroozen waters, veel koude, en voeren die over in het Landſchap *Kentucky*; doch het

Digitized by Google

weêr is zo ſcherp koud niet als het door deeze *Winden* in *Penſylvania* wordt. De Lugtsgeſteltenis en de *Jaargetyden* hangen veel van de Winden af, in zo verre het hette en koude, droogte en vogtigheid, betreft.

De Grond van *Kentucky* is losſe, zeer zwarte, aarde, zonder zand, in landen van de eerſte ſoort omtrent twee of drie voeten diep, en allerweelderigst in alle voortbrengzelen. Op andere plaatzen helt de aarde tot het bruine over. In zommige is het hout, als het natuurlyk gevolg van een te ryken grond, van weinig waarde; *doch die* ſtreeken zyn niet groot. Het Land, in 't algemeen, is wel voorzien van Houtgewas, en brengt groote Boomen voort van veelerlei ſoort; in verſcheidenheid daar van overtreft geene Landſtreek *Kentucky*.

Byzonder eigen aan *Kentucky* is de *Sugar-tree*, welke overal in grooten overvloed groeit, en alle Gezinnen overvloedig van zeer goede Zuiker voorziet. —— De *Honeylocust* is op eene aartige wyze omzet met groote doornagtige ſteekels, draagt breede en lange vrugten, van gedaante als erten; deeze zyn zoet van *ſmaak*, *en dienen* om uitſteekend Bier van te brouwen. —— De *Coffee-tree* gelykt zeer veel op de *Black Oak*, groeit hoog, en draagt een ſchil, waarin de Koffyboon verborgen zit. —— De *Papwa-tree* bereikt geene groote hoogte, is zagt van hout, draagt een fyne vrugt, in gedaante en grootte zeer gelykende op een Komkommer, en ſmaakt lekker. —— De *Cucumber-tree* is klein en zagt, met wonder vreemde bladeren, en de vrugt gelykt zeer op het gewas van 't welk dezelve den naam ontleent. —— De *Black Mulberry-tree* is 'er veelvuldig. — De *Wild Cherry-tree* treft men overvloedig aan, en zeer groot; de Inwoonders krygen 'er planken van tot hunne huizen. —— Men heeft hier ook de *Buck-eye-tree*, een zeer zagt hout, draagende een zeer zwarte vrugt; benevens eenige andere Boomen, die men elders niet algemeen aantreft.

Groot is in *Kentucky* de overvloed van *heerlyk* Riet, waar mede het Vee zich voedt, en zeer vet wordt. Deeze Plant groeit doorgaans van drie tot twaalf voeten hoog, hard van zelfſtandigheid, met leden op acht en tien duimen afſtands van elkander; uit dezelve komen bladeren voort, die van een Wilgenboom gelykende. Men treft Rietbosſchen aan zo dik en ſterk, dat het onmogelyk is 'er door heen te booren. Waar geen Riet groeit is een overvloed van wilde Rogge, Klaaver en Gras; *Gewaſſen*, die

Digitized by Google

die wydſtrekkende landſtreeken bedekken tot uitſteekend voedzel voor het Vee. De velden zyn vol van in 't wild groeiende Kruiden, in andere Landen niet gemeen; en die ongetwyfeld uitſteekende kragten bezitten. Men ziet hier de ſchoonſte *Kroon-Imperiaalen*, de *Flos-Cardinalis*, zo uitmuntend door haare ſcharlaken roode kleur. Het geheele jaar door, de Wintermaanden uitgezonderd, zyn de Vlakten en Valeijen vercierd met eene verſcheidenheid van Bloemen van de uitſteekendſte ſchoonheid. Men vindt hier ook de *Tulip-bearing laurel-tree*, of de *Magnolia*, welke zeer aangenaam ruikt, en verſcheide maanden agter den anderen bloeit.

Dit Landſchap is het rykst van de hooge landen, wanneer men de beste laage gronden, in de bebouwde ſtreeken van het Vasteland, uitzondert. Bebouwd zynde, brengt het doorgaans vyftig en zestig ſchepels op een Akker voort (*). Geloofwaardige Perſoonen hebben my verzekerd, dat meer dan honderd ſchepels goed koorn van een Akker in één Saiſoen zyn ingeoogst. Het land van de eerſte ſoort is te ryk voor Tarw; het moet door vier of vyf jaaren beteelens verzwakt zyn. Collonel HARROD, een Heer van goede trouwe, heeft onlangs de proeve genomen van de voortbrenging der Graanen, en betuigt, dat hy vyf en dertig ſchepels Tarwe, en vyftig ſchepels Rogge, van een Akker inzamelde. Ik geloof, dat, naar eene gemiddelde berekening, het land, doorgaande, omtrént dertig ſchepels Tarwe en Rogge, elke Akker, voortbrengt. Dit ook is het algemeen gevoelen der Inwoonderen.

Wy mogen veronderſtellen, dat Garst en Haver 'er zeer wel zullen ſlaagen; doch heeft men 'er geene genoegzaame proeven tot nog van genomen. De grond is zeer geſchikt tot Hennip, Vlas, Raapzaad, Aardappelen en Katoen, 't welk 'er in overvloed groeit. Landen van de derde en vierde ſoort zyn zeer geſchikt voor klein Zaadgewas. Deeze berigten van zulk eene verbaazende vrugtbaarheid mogen zommigen ongeloofiyk voorkomen; doch ze zyn volſtrekt waarheid. Elk Landman kan een goeden Tuin of Akker hebben, zonder water, zonder mest. De grond, die

(*) Een *Americaanſche Akker* lands houd 38,284 vierkante voeten. —— Een *Americaanſche Schepel* weegt ten naasten by 60 ponden.

Digitized by Google

die van geen dorftigen aart is, wordt doorgaans *met overvloedigen* regen bevogtigd.

Yzer-erts en Lood wordt 'er in overvloed gevonden; doch wy hebben niets vernomen van Goud- of Zilvermynen.

De Westlyke wateren brengen eene menigte van Visch en Gevogelte voort. De Visch, algemeen in de wateren van de *Ohio*, zyn de *Buffalo-fish*, van eene aanmerkelyke grootte, en de *Cat-fish*, zomtyds meer dan honderd ponden zwaar. Forellen van dertig ponden *vangt men in Kentucky*. Het ontbreekt niet aan Aal, en andere Riviervisch; doch men heeft 'er geen Elft of Haring. Wy mogen met eene maate van zekerheid vaststellen, dat 'er groote onderaardsche Waterleidingen gevonden worden, waar uit in veele oorden Springwellen ontstaan, die 'er eene verscheidenheid van Visch brengen. Op de wateren in *Kentucky*, en byzonder op de *Ohio*, zyn de Ganzen en Eendvogelen zeer veelvuldig.

De Landvogels zyn Kalkoenen, in groote menigte; Phaisanten en Patryzen. Onder deeze Landvogelen *telt men* de *Ivory-bill Woodcock*, witagtig van kleur, met een witte pluim: men wil dat de snavel van deezen Vogel zuiver groen zy; eene zeer zeldzaame, byzonderheid in de gevleugelde Bende. De groote Uil gelykt naar de Uilen elders; doch slaat een geheel ander geluid, dat zomtyds zeer vreemd is, en gelykt naar dat van een Mensch, die zich in groot gevaar of zwaarigheid bevindt.

Slangen zyn 'er niet veel, en zodanige als men elders op het Vasteland vindt; eenige soorten uitgenomen, welke men geheel niet aantreft. Moerassen zyn 'er weinig, en dus ook niet veel Kikvorschen en andere Dieren, welke zich in dezelve onthouden. 'Er zyn ook geen Byenzwermen, dan die de tegenwoordige Bewoonders 'er hebben ingevoerd.

Onder de Dieren daar vallende, telt men den *Urus, of Zorax* (*), door CESAR beschreeven, wy *noemen* het *Buffalo*; dit Beest heeft veel gelykheids met een grooten Stier, breed van kop, met dikke korte gekromde hoorns, breeder van vooren dan van achteren. Op de schoft is een groote vleeschklomp, bedekt met een dik bosch lange wol en gekruld hair, van een donker bruine kleur. Zy staan niet van den grond op als ons Rundvee, maar sprin-

(*) *Bison.*

Digitized by Google

ſpringen op éénmaal met de vier pooten van den grond. Schoon zy een log voorkomen en korte pooten hebben, loopen zy ſnel, en wyken, gejaagd zynde, voor niets dat hun in den weg komt, boomen uitgezonderd. Zy weegen van vyf honderd tot duizend ponden; het vleesch is uitſteekend, en verzorgt de Inwoonders daar van overvloedig; van de huiden maakt men zeer goed leder. Ik heb een Jaager hooren zeggen, dat hy, op éénmaal, duizend van deeze Dieren zag by de *Blue Licks*: zo veelvuldig waren zy, eer de eerſten, die zich hier hebben nedergezet, te roekloos met het leeven deezer Dieren ſpeelden. 'Er is nog een groot getal over in de buitenſte deelen der Volkplanting. Zy voeden zich met riet en gras, gelyk het andere Vee, en zyn onbeſchadigend van aart.

In *Kentucky* zyn ook veele Harten, Elanden en Beeren, binnen den omtrek des Lands, doch veel meer op de grenzen; als mede Panthers en Wolven. —— In de wateren zyn veel Bevers, Otters en Muskusratten. Het ontbreekt 'er niet aan Beesten, elders gemeen, als Vosſen, Buidelratten en Vledermuizen. De meeste ſoorten van viervoetige Huisdieren, als Paarden, Koeijen, Zwynen, zyn zints de oprigting der Vastigheid ingevoerd, en verbaazend vermenigvuldigd. Men laat ze, zonder eenigen Oppaſſer, in de velden en bosſchen loopen, en brengt ze t'huis als men ze noodig heeft.

'Er wordt een naauwkeurig boek gehouden van alle de Manlyke Inwoonders boven de zestien jaaren, die men ſchat tot het betaalen der kosten van het Landsbeſtuur, onder den naam van *Tithables*: hier uit mogen wy opmaaken, dat, geſteld zynde dat deeze dus opgeſchreevenen een vierde gedeelte van het geheel der Inwoonderen uitmaaken, *Kentucky*, tegenwoordig, meer dan 30,000 zielen bevat (*): zo verbaazend ſpoedig is, in weinige jaaren,

(*) Noodig is het hier te herinneren, dat de gemelde begrooting der Inwoonderen gemaakt is in den Jaare 1784. In de *Nieuwe Reize in de Vereenigde Staaten van Noord-America, door* J. P. BRISSOT, *te Amſt. by* M. DE BRUYN, IIde D. bl. 280, vinden wy, wegens de Volkrykheid diens Landſchaps, deeze nadere toelichting: „ *Kentucky*, dat eerst in 't Jaar 1775 be„ gon bewoond te worden, telde in 't Jaar 1782 zeven tot „ acht duizend Inwoonders; in 't Jaar 1787 vyftig duizend;

Digitized by Google

ren, de aanwas deezer Volkplanting geweest. Dageljks wordt het aantal vermeerderd, en men verwagt een geſtadigen aangroei: dit doet het welgegrond uitzigt gebooren worden, dat dit Landſchap, binnen korten tyd, zeer volkryk zal weezen. De Inwoonders zyn nog niet zeer goed gehuisvest; doch dit is doorgaans het geval in nieuw opkomende Volkplantingen.

De Inwoonders van *Kentucky* zyn, over 't algemeen, beſchaafd, beleefd, gastvry en vriendlyk. Uit onderſcheide deelen van het Vasteland verzameld, treft *men by* hun eene groote verſcheidenheid van Zeden, Gewoonten en Godsdienstbegrippen, aan. Alsnog vereenigd met den Staat van *Virginia*, worden zy volgens de Wetten van dien Staat beſtuurd, die met voeglykheid en kragt gehandhaafd worden. Men heeft 'er Opvoedingsſchoolen ingeſteld, en een Collegie beraamd volgens eene Acte der Vergadering in *Virginia*, 't welk onder Opzigters in *Kentucky* zal ſtaan, en landen ten gebruike van 't zelve zyn afgeſtaan. Aan deeze Kweekſchool is ook eene Boekery verleend door den Eerw. JOHN TODD van *Virginia*.

De *Anabaptisten* waren de eerſten die den Openbaaren Godsdienst in *Kentucky* vastſtelden; en de *Presbyteriaanen* hebben drie groote Vergaderingen by *Harrod*, en den Eerw. DAVID RICE ten Leeraar verkoozen. Te *Lexington*, vyf en dertig mylen van daar gelegen, hebben zy een vierde groote Gemeente, en den Eerw. Mr. RANKIN, uit *Virginia*, tot het Leeraarampt beroepen. Voor als nog zyn 'er geene andere Godsdienſtige Genootſchappen gevormd, ſchoon verſcheide andere Gezindheden een talryken aanhang hebben. Doch, uit deeze vroegtydige ſchikkingen, is het te hoopen, dat *Kentucky* eerlang in Geleerdheid en Godsvrugt zal uitmunten, en hier door den wensch van elk braaf Burger vervullen.

„ en in 't Jaar 1790 zeventig duizend." *Zodat* aan des Schrywers welgegronde verwagting deeze Volksvermeerdering ten volſten heeft beantwoord.

(*Het Vervolg by eene nadere gelegenheid.*)

Digitized by Google

BESCHRYVING VAN HET EILAND SENEGAL. DOOR DEN HEERE SAUGNIER.

Het Eiland *Senegal* is, eigenlyk geſprooken, een Zandbank in 't midden der Riviere, duizend geömetriſche ſchreden lang, en omtrent zestig breed, op 't breedſte genomen; het ligt omtrent met de Rivier en de Zee waterpas; tegen de laatſte beſchermd wordende door de punt *Barbarye* geheeten, welke hooger ligt dan de plaats der Volkplanting. De Oostlyke arm der Riviere is de aanmerklykſte van beide; zynde omtrent vierhonderd roeden wyd: terwyl de Westlyke ſlegts van vyftig tot tweehonderd roeden haalt.

Geheel beſtaat het Eiland uit brandend Zand, op welke dorre oppervlakte men zomtyds vuurſteenen verſpreid vindt, met de ballast uitgeworpen door Schepen van *Goree* komende, of bezet met de ruïnen van Gebouwen, voorheen door de *Europeaanen* daar opgerigt. Naauwlyks iets, 't welk na een Tuin gelykt, is op het Eiland te vinden. Zaaden, uit *Europa* herwaards overgebragt, willen 'er over 't algemeen niet voort.

De onvrugtbaarheid deezes Eilands moet niemand bevreemden; de lugt is dermaate bezwangerd met Zeezout, dat het op alles werke, en zelfs yzer, binnen korten tyd, verteert. De Hette is verbaazend, en wordt nog ondraaglyker door de wederomkaatzing van het zand, zo dat het van tien uuren 's morgens tot vier uuren 's naamiddags, bykans onmogelyk is eenig werk te doen. Geduurende de maanden January, February, Maart en April, is de Hette draagelyk; doch in Augustus en de volgende wordt dezelve zo drukkend, dat de Inboorelingen zelve 'er door lyden. Welk eene uitwerking moet dezelve, derhalven, hebben op *Europeaanen*, ſchielyk overgevoerd onder deeze brandende Lugtſtreek? De nagten zyn eenigermaate min heet; egter niet altoos; maar alleen wanneer de Zeewind waait. 't Is dan dat de Bewoonders der Volkplantinge een friſſer lugt ſcheppen, na welke zy den geheelen dag ſmagtend verlangd hebben; doch deeze lugt zou in onze Lugtſtreek een brandende damp ſchynen. Niettegenſtaande de verkoeling der Zeewinden, zyn de nagten verveelend. Op 't oogenblik dat de zon ondergaat wordt men beſprongen

Digitized by Google

gen door eene ontelbaare menigte Muggen, *Musquites* geheeten. Derzelver ſteeken zyn zeer pynlyk, en zy komen in grooten getale ter ontrustinge aan. De Inwoonders vinden ſlegts weinig beſchuttings by hunne gaazen gordynen. Wat my zelven in 't byzonder betrof, deeze Inſecten deeden my weinig hinder; dewyl ik onder de *Mooren* geleefd had. Half een Wilde zynde, voelde ik geene begeerte om my beminnelyk te doen voorkomen by de ſchoone Sexe; en vondt dus geene noodzaaklykheid om te letten op perſoonlyke bevalligheid. *In naavolging* myner voorgaande Meesteren, beſmeerde ik my met vet, en dit hulpmiddel bewaarde my ten allen tyde tegen deeze lastige ſteekers en vyandlyke ontrusters van het menschdom.

Is het voorkomen van *Senegal* niet bevallig voor het oog, nog minder zyn het de omliggende ſtreeken, die enkel met zand bedekt zyn, en als overſtort met brokken. Zonder vergrooting mag men zeggen, dat men op 't geheele gelaad des bewoonden Aardryks geen rampzaliger oord aantreft, of eene plaats waar de *gewoone Leevensnoodwendigheden* met meer moeite te bekomen zyn. Het water, dat onmisbaare vogt voor den mensch, is hier niet drinkbaar. Men graaft Wellen in het zand, ter diepte van vyf of zes voeten, en verkrygt, door dit middel, water; doch, welke moeite men ook aanwende om het versch te maaken, het behoudt zyne brakheid. Ik heb dit water zelve overgehaald; het bleef onaangenaam van ſmaak, en kon niet nalaaten der gezondheid nadeelig te weezen; 't is waar, wanneer het Rivierwater hoog is, ſtroomt het fris; doch het water is des te gevaarlyker. Dit ſlegte water is oorzaak van de meeste dier Ziekten, welke de *Europeaanen* zo ſchielyk wegrukken, dat, naa het verloop van drie jaaren, de Volkplanting een aanvoer van nieuwe Inwoonders ontvangt. *De* Zwarten zelfs, ſchoon gewoon aan de Lugtſtreeke, zyn in dat Saiſoen niet vry van ziekte.

'Er is geen goed water in het Land te krygen, dan 't geen veertig mylen de Rivier afgebragt, en door de beſmettendſte ſwampen heen gevoerd, wordt. Een Wel van goed water ontſpringt 'er, nogthans, vier mylen boven *Gandiole*, op den weg van *Senegal* na *Goree*; doch dezelve is niet overvloedig genoeg om van algemeene nuttigheid te kunnen weezen.

Wat de andere Leevensnoodwendigheden aanbelangt, dee-

Digitized by Google

deeze zyn even ongezond, niettegenſtaande het leugenagtig verſlag van Reizigers en derzelver Beſchryveren, die, in hunne berigten van dit rampzalig Land, zich om ſtryd ſchynen te beyveren, om elkander in valschheid te overtreffen. Het Vleesch is, over 't algemeen, vreeslyk ſlegt, en de Visch kwaad van ſmaak. Dezelve moet gekookt worden op den dag der vangst; want den volgenden morgen is dezelve bedorven. De Oſen verſchaffen het beste Vleesch; doch deeze zyn niet half zo groot, of vet, als de *Franſche*, of zelfs de *Engelſche*.

De Heeren ADANSON en DUMANET hebben vermaak geſchept in het opſchikken der Verhaalen, welke zy wegens deeze Landſtreeken opſtelden, waar zy, by elken voetſtap, iets wonderbaars aantroffen. Wat my betreft, die de meeste deezer Oorden bezogt heb, ik vond het Land alleen meer of min verwenschlyk. Niemand kan ten voordeele daar van ſpreeken, of hy moet een byzonder oogmerk hebben. De Compagnie van *Senegal* trekt groot voordeel van den Handel, en heeft dus belang om het Land als een aardsch Paradys af te ſchilderen; want kende men het zo als 't in de daad is, zy zou niemand vinden, genegen om derwaards te gaan; de kans is als vyf tot één, dat, wie 'er heen trekt, niet weder zal keeren (de gevaaren van de Reis niet mede gerekend,) en dat in den tyd van drie jaaren.

Men moet, nogthans, erkennen, dat dit uitlokkend Gewest één voordeel heeft, hier in beſtaande, dat, indien een Mensch zyn leeven moede is, hy gemaklyk een einde aan 't zelve kan vinden, zonder het misdryf van Zelfmoord te pleegen. Hy heeft alleen op *Senegal* eenigen tyd te verblyven; of, indien hy het nog korter wenscht uit te houden, dat hy dan eene reis na *Galam* onderneeme. —— De zodanigen, in tegendeel, die hun leeven een weinig wenſchen te rekken, moeten zich vergenoegen met het voedzel der Negeren, en Hemel! welk een voedzel. De Vrouwen maaken meel in houten mortieren op het zand; doch houden het zo weinig zuiver, dat de ſpys, 'er van gebakken, tuſschen de tanden knarst.

Uit wandelen te gaan, of te paard ter uitſpanning te ryden, is hier geen uitſpanning; dewyl het altoos met gevaar vergezeld gaat, en 'er geene draaglyk aangenaame plaatzen zyn dan op tien mylen afſtands van de Volkplanting. Daarenboven vindt zich iemand ten allen tyde blootgeſteld aan het gevaar van door de Inwoonderen des

Digitized by Google

des Lands gevangen genomen, of verſcheurd te worden door wilde Beesten, als de Leeuw en de Tyger. Zelfs kan men dergelyke uittochten niet zonder gevaar doen wanneer de Volkplanting in vrede is met de Inwoonderen des Lands. Hierin ligt geene tegenſtrydigheid opgeſlooten; want 'er zyn in *Senegal*, gelyk in alle andere ſtreeken van *Africa*, Rooverbenden, die alles, wat zy ontmoeten, medevoeren, en de hand tegen allen hebben opgeheeven. Iemand kan, uit dien hoofde, gevaar *loopen*, zelfs in vredestyd, daar deeze of geene dier *zwervende* Rooverbenden altoos als geeſtels het Land doortrekken. Nimmer vallen deeze Roovers de Inwoonders der Volkplantinge aan op hun eigen grond; maar, wanneer zy ze aantreffen op het grondgebied hunner vyanden, misſen zy nimmer om zich van de gelegenheid te bedienen, ten bederve van hem, die zich door zyne nieuwsgierigheid liet verlokken om zich zo verre te begeeven.

Met één woord, om een juist denkbeeld te geeven van dit elendig Land, is het genoeg, dat men, zonder vergrooting, 'er van zegge, dat het de verwenſchlykſte plek gronds is op den geheelen Aardbodem; en niets dan volſtrekte onkunde, of een volkomen gebrek om eenig ander middel van beſtaan te krygen, kan iemand beweegen om zich daar neder te zetten.

DE WINTER.

HERDERSZANG.

ERNSTIGE OVERDENKINGEN.

Het was Winter, en *Amintas* met *Mirtil* zaten op eenen avond by elkanderen. Een vuur van *drooge* takkebosſchen verwarmde de Hut, in welke zy zaten. Het helder Maanlicht drong door een nauw venſter, vereenigde haar bleek ſchynzel met de flikkeringen der brandende takkebosſchen, en verſpreidde aldus een genoegzaam licht door de ganſche hut. —— Een dik dekzel van ſneeuw lag 'er allerwege op de velden. —— Ook lag het ſtroodak der Hut geheel overdekt met ſneeuw. —— De ſnerpende Noordewinden huilden door de dorre takken der boomen, en fluitten op de verdorde ſtoppelen. De nog onlangs hobbelende golfjes waren nu door

door de felle koude verſtyfd, en tot een hard kristal gevormd. — Al de Schaapjes lagen, in eene diepe rust, vreedzaam en onbezorgd neder in den warmen ſtal, en al 't Gedierte had zich in diepe holen in het digte woud verborgen tegen de nypende koude, terwyl zich al de Natuur in eene kwynende, in eene ſtervende, gedaante vertoonde. Het Gevogelte zweeg, ook zweeg al 't Gedierte des wouds, en men hoorde geen geluid, uitgezonderd nu en dan het heesch gekras der Nagtuilen. —— *Amintas* begon hierop de volgende aanmerkingen te maken, welke van *Mirtil* beantwoord wierden, en zy koutten dus zo lang met elkanderen, tot hunne takkebosſchen verbrand waren, en de zagte ſlaap hen ter zoete rust riep.

Amintas.

Ô Gy barre Winter! hoe hebt gy al de Natuur ontluisterd! Velden, Beemden, Bosſchen, Boomen, Kruiden en Gewasſen, alles heeft eene doodſche gedaante aangenomen. —— Alles is zonder gevoel, ten eenemaal levenloos. —— De bladerlooze takken der boomen zyn met een wit kleed van ſneeuw omhangen. —— Al het woud is verdord, en, in plaats van groene bladeren, welke lang verwelkt zyn, is het nu overdekt met ſneeuw. Hier en daar ziet men eenen kalen tak uitſteeken, zich vertoonende als een arm die verſtorven is. Al 't gras is verdord, en in ſtede van dat men de Velden als met een geborduurd tapyt, waarin allerlei coleuren zich vertoonen, bekleed ziet, zyn ze nu als met een wit doodkleed bedekt. —— De ſtroomen en de vloeden zyn met een harde Yskorst overtoogen, en daar nog korts te vooren de witte Zeilen voeren, dulden zy nu, dat duizenden voetgangers derzelver rug bewandelen, of dat de vlugge ſchaatsryder over dezelve heen glyde, of dat de moedige klepper daar op drave. — De ruiſchende golfjes der hobbelende beekjes zyn nu veranderd in het hardſte kristal. Het ſpartelend Vischje heeft zich in de diepte, naar den peilloozen afgrond, begeeven. —— Al de Natuur is ſtervende, en in eene dorre woesteny verkeerd; het doorſlaandst zinnebeeld van den dood.

Mirtil.

Schoon de ſtrenge Winter der Natuur veele ſchoonheden ontrukt — nochtans is hy ryk in ſtatige vertooningen. —

Welk

Welk een ſchoon gezicht! — Welk eene eenvouwige doch treffende vertooning. — Dikke Wolken pakken zich opeen, en beginnen zich weldra van een te overvloedig vogt te ontdoen —— de nederdalende druppels verſtyven, door de koude, onder het nedervallen, en komen als dunne vlokken op het aardryk neder. —— Zy ſpartelen in den dampkring dooreen, even als eene kudde Schapen, die door de wyde vlakten dartelt. —— Dan eens word de lugt met dikke nevels vervuld, die zich over 't wyde aardryk verſpreiden. —— Schielyk ontſtaat 'er een ſcherpe noordewind, verdryft alle de nevels, de lugt word klaar, de vrolyke zon ſchiet hare ſtralen, de door de nevels agtergelaten, en nu door de koude verſtyfde, druppelen glinſteren, door de zon beſchenen, dat men 'er geen oog op houden kan. ô Welk eene heerlyke —— welk eene ryke, vertooning! —— De Winter levert ons ook ſchoone en voortreffelyke tooneelen op; tooneelen, aandoenlyk voor 't gezicht, en treffend voor het opmerkzaam hart!

Amintas.

Gy, ô Winter! waar en zigtbaar zinnebeeld van den dood, —— waar heên vervoert gy myne dwalende denkbeelden? Verdorde ſtruiken en ſtoppelen, waar op de huilende winden fluiten, —— in u ontdek ik het waaragtig beeltenis van den doodſtaat! —— Gy ô ſtatige Eiken! uwe donkere en zwarte takken verſpreiden eene akelige doodsſchaduwe! —— Hoe treurig ziet 'er alles uit! —— Het gevederd Choor, nog onlangs zo vrolyk, laat zyne blyde ſtem niet meêr hooren; —— verſtyft van de koude, verſteekt het zich in het diepſte woud; verbergt zich in ſpleeten en holen! —— Zo ver myn oog reiken kan, zie ik niets dan eene barre woesteny, eene treurige wildernis.

Mirtil.

Laat vry de Winter geſtreng zyn, hoe geſtreng ook, nochtans is hy niet zonder bekoorlykheden, niet zonder ſchoonheden. —— Dan ziet men de zon eens vrolyk ryzen, en zich met dubbelen glans van agter eenen drom van nevels, van dikke nevels, vertoonen. — Nu verheft zy zich boven de heuvels, en ſpreid, langs de wyde vlakten, de lange ſchaduwen. —— Dan ziet men haar weêr de ver-

Digitized by Google

verkwikkelykſte ſtralen werpen op het jeugdig koorn, dat zyne groene puntjes even uit den zwarten grond ſteekt. —— Dan weer ſchitteren hare ſtralen op de glansryke en hagelwitte ſneeuw, en doen het gezicht ſchemeren. —— Nu weer doet zich een treffend ſchouwtoneel voor het opmerkzaam oog op, in eene menigte kale dooreen gevlogten takken der boomen in bosch en wouden —— of de dooreen verwarde ſcherpe takjes van de digt ineen gevlogten doornhagen. —— Dan weer glinſteren de tedere telgjes der omliggende jeugdige boompjes, waarop zich millioenen van glansryke paarlen gezet hebben, die, door de vorst verſtyfd, van alle kanten eenen verrukkenden glans van zich werpen. —— Waarlyk, in den Winter is de Natuur ook ryk in treffende ſchoonheden!

Amintas.

Ja, maar in den Winter heeft al de Natuur ook de ſomberſte gedaante aangenomen, en nergens eenige bekoorlykheden overgehouden. —— Pikzwarte wolken verduisteren geheel het daglicht, en een dikke mist verandert vaak den dag in eenen donkeren en akeligen nagt. —— Dan ryzen de duistere ſchemeringen ſpoedig uit het Oosten, maken zeer korte dagen, en verdrietige lange nagten. Al het Plantgewas treurt —— ook treuren de bladerlooze boomen. —— De woeste bosſchen verheffen een kermend gehuil, en ſchynen van droefheid te ſterven. — Van alle ſieraden beroofd, treuren zy over 't gemis hunner bladeren, die, lang afgevallen, op den grond tot ſtof vergaan zyn. —— Nergens vind men eenige ſchoonheden, nergens eenige bekoorlykheden, in de Natuur meer!

Mirtil.

Verliest dan het geſchapene alle zyne bekoorlykheden, alle zyne wonderen, in den ſtrengen Winter? —— 't Is waar de Landen ſchynen eene woeste wildernis. —— Het Vee is in de warme ſtallen opgeſloten. —— Men hoort de ſtem, het gekwinkeleer, der Vogelen, in de bladerryke bosſchen, niet meer, noch het geloei der Runderen in de bogtige dalen. —— Ook ziet men geene kudden grazen door malſche klaverbeemden. —— Dan, beſchouwt men eens met aandagt de nederdalende ſneeuwvlokken, daar in zal men duizend wonderen ontdekken, die

Digitized by Google

ons in verrukking wegvoeren. —— Op de verbazendste wyze is ieder sneeuwvlokje gevormd, en onder zo veele tallooze millioenen zal men 'er geene twee aantreffen, die elkanderen volmaakt gelyk zyn. —— Vestigt men weer de aandagt op het geboomte, nu in eene stervende gedaante, —— in dien staat egter herstelt het zyne kragten weder, welke het door het dragen van Vrugten, en door de hitte des Zomers, had verlooren. —— Schielyk uitgeput van alle kragten ging het haastig verlooren. —— De barre Winter heeft nog ontelbare nuttigheden meer, welke nimmer hoog genoeg te waardeeren zyn.

Amintas.

De Natuur is echter overal in eenen stervenden staat. — Al wat men ziet heeft eene stervende gedaante aangenomen, daar al 't Aardryk, verdord, nergens meer kruid noch lover oplevert. — Waar zyn nu die zoele Westewindjes, zo verkwikkelyk in den Zomer? —— Waar speelen zy nu met de dartelende golfjes? waar vermaken zy zich met de ritselende blaadjes? —— Van al dat aangename is nu geen enkel spoor meer overgebleven. —— Werwaards nu het gezicht zich heen wend, vertoont zich thans een toneel van naarheid. —— Alle vermaken zyn weg, zyn verdwenen, en, in plaats van deze, treft men, in ieder voorwerp, dat ons bejegent, de ware beeldtenis des doods aan.

Mirtil.

Zou dan de Winter geene verrukkende wonderen bevatten. 't Is waar, hy heeft al 't geboomte van bladeren, alle de velden van gras, alle de vlakten van kruiden en bloemen, beroofd. —— Dan, dit alles geschied om de landen des te vruchtbaarder, het woud en geboomte des te bladerryker, te maken. —— Straks verschynt weer de verkwikkelyke Lente, en men ziet weldra alles herleven —— Kruiden, Planten en Bloemen, Boomen, Bosschen en Wouden. —— Alles ryst als uit den dooden op, en ontvangt weer een nieuw leven —— en waar nu al 't woud treurt, en van 't gevogelte, van inwooners, en van bladeren, ontbloot is, en al 't veld van den kwinkeleerenden wildzang beroofd, uitgezonderd van de eenzame Musch, die hare stem nog laat hooren in het geboomte, wier kale takken zy naarstig bezoekt, om aas op te

te halen, terwyl de Schildvink slaat, en de gemeenzame en vrymoedige Musch den ingang onzer hutte durft naderen, en stout de stulpdeur inhuppelt. — Wanneer de blyde Lente aankomt, en hoe ras zal dat geschieden, dan zullen de wyde vlakten weer schateren van het geluid van den vrolyken wildzang, en de digte bosschen van eene mengeling van zoete en zagte toontjes, die de ooren streelen, en hart en ziel verrukken. — Tot dit alles bereid de Winter de Natuur, en tot nog oneindig meer.

Menalkas en *Mirtil* zouden hunne bespiegelingen nog verder hebben laten gaan — dan, hunne takkebosschen waren verbrand, de Maan zakte in de Westerkimmen neder — een gedeelte van den nagt was reeds voorby — de oogen der Herders begonnen tot den slaap te neigen. — Zy begaven zich ter rust, met harten vol dankbaarheid aan de Godheid dezer streeke, die aan dezelve veelvuldige weldaden schenkt.

C. v. D. G.

LEERZAAME BESCHOUWING VAN HET SCHAAP.

— — — — — — — — ô Schaapen, waard' geschoren,
Onnooz'le Kudden, slegts tot 's Menschen heil gehooren,
Wier uier, overladn, hem melk en room verschaft,
Wat hebt ge toch verdient, dat needig dient gestraft?
Gy, die ons kleedt met wolle, en nutter met uw leven,
Dan door uw sterven, zyt.

VONDEL.

Is de kennis van het Geschapene een der beste middelen, zo niet het allerbeste, om den Mensch tot den eeuwigen Oorsprong der dingen op te voeren; en, uit voorwerpen die zich geduurig aan ons oog aanbieden, gelegenheid tot ernstige bedenkingen te ontleenen? — laat dan de leerzaame beschouwing van het *Schaap* ons ook hier toe opleiden: want, de groote voordeelen, die het *Schaap* aanbrengt, overweegende, moeten wy opgeleid worden tot den milddadigen Alverzorger, die, in één soort van Beesten, dat zo overvloedig, en bykans overal, gevonden wordt, ons eene menigte van nuttigheden schenkt; nuttigheden, welke wy, om dat ze dagelyks en algemeen zyn, veelal niet opmerken, of maar ter loops beschouwen; welke

onopmerkzaamheid de algemeene oorſprong is van een ondankbaar gedrag.

Het *Schaap* heeft op fraaiheid van geſtalte niet veel te roemen; het lichaam vertoont zich als een hoop wols, rustende op vier ſchraale en ſtyve pootjes; vlugheid, byzonder als het met zyn vagt behaaden is, en krugt, ontbreeken het beide; de oogen zyn groot, zonder vuur, wyd van elkander ſtaande; 't voorhoofd is bultig; de ſnoet lang en dun; de hoornen der *Rammen*, en ook die der *Schaapen* welke hoornen hebben, zyn nederwaards geboogen. —— Men vindt dit Beest in 't wilde, in de hooge Gebergten van *Zwitzerland*, als mede in *Noorwegen*, *Yſland*, *Ierland* en *Schotland*, in *Spanje*, *Frankryk*, *Engeland*, en in *Holland*; inzonderheid maakt men op het Eiland *Texel* veel werks van de tamme aan te kweeken en op te paſſen; zy zyn meest vuil wit, en weinigen zwart, van kleur.

Het getal deezer nuttige Dieren is verbaazend groot; de zorgvuldige hoede der Menſchen, over dit Dier, brengt hier zeker veel aan toe. Zy zyn ter voortbrenging van hun geſlacht eerst op het tweede jaar bekwaam, 't welk op haar zevende of achtſte jaar veeltyds ophoudt. De *Lammers*, wanneer zy den behoorlyken ouderdom bereikt hebben om kruiden te kunnen eeten, worden van de Moeder verſtooten; duurende dus de teerhartigſte liefde niet langer dan het *Lam* dezelve noodig heeft, als wanneer het *Schaap* nog eenige maanden den Mensch haare nuttige melk geeft.

Hoe gunſtig is deeze ſchikking der Voorzienigheid! hoe ryklyk wordt de moeite, welke de Mensch van dit Dier heeft, beloond!

Dan, hoe veel nuts zy ons ook aanbrengen, zyn zy egter, wat natuurlyke begaafdheden aanbelangt, niet uitmuntende; zy ſchynen onder de domſten der viervoetige Dieren te moeten geteld worden: een dreigend gevaar weeten zy zelden te myden; vanhier vallen zy dikmaals in het water, 't geen een wisſen dood ten gevolge heeft, zo zy van Menſchen niet geholpen worden, ten minſten op dien tyd als zy in de wol zyn: want deeze, van het water doortrokken, maakt het lichaam te zwaar om by den wal te kunnen opklimmen, waartoe de *pooten* ook niet zeer geſchikt zyn: zy zyn vreesagtig, en vlugten op het minſte gerugt, elkanderen als verdringende; zy bezitten, het geen wy zagtmoedigheid noemen, in zulk een hoogen trap, dat zy, hoe geſlagen, hoe gepynigd, naauwlyks geluid geeven; ook ondergaan zy den dood bykans zonder eenige tegenkanting. Men mag dus de *Schaapen* vry weerloos noemen; ja zelfs in het voortbrengen der *Lammeren* hebben zy dikwils de hulp van ons Menſchen noodig.

Wonderbaar, in de daad, is de behoeftigheid van dit nutte Schep-

Digitized by Google

Schepzel; dat ons, ter belooning, veele behoeften des leevens schenkt.

Wat het voedzel deezer zagtäartige Dieren betreft, elk weet, dat zy allerlei kruid niet even gretig eeten, het welig opgeschoten gras laaten zy staan, en zoeken een kort en sappig soort; ook scheeren zy het land, daar de *Ossen* het weligste gras afgeslaagen hebben, met hunne scherpe randen, gaarne na.

Welk een voordeel voor het Menschdom, dat zy op één land de *Koe*, het *Paard* en het *Schaap*, elk zyn nooddruft kunnen laaten zoeken.

Met welk eene onderscheiding, voorzigtigheid en bedagtzaamheid, weet elk aan de tafel, door de Natuur gedekt en voorzien, het nutte te kiezen, en het schadelyke te vermyden, dat weder aan een ander tot heilzaam voedzel strekt. — Veelvuldig zyn de nuttigheden van dit Beest, wilde men zich tot alle deszelfs byzonderheden inlaaten: van de Melk der *Schaapen* maakt men in zommige Landen zeer aangenaame *Kaas*, waar van de *Rochefortsche* in *Frankryk*, en onze *Texelsche*, kan getuigen: en wie weet niet, hoe de Wol, welke men jaarlyks van dit Beest scheert, en dus van eene vragt verlost, die het anderzins zoude laaten vallen, ons tot verscheidenerlei soort van dekzel en kleeding dient, en, van den Koning tot den Slaaf, van den rykſten tot den behoeftigsten, daaglyks gebruikt wordt, in stoffen van verschillende benaamingen, te breed om hier alle op te noemen: doch de hoedanigheid der Wol verschilt zeer veel, naar de verscheidene Landen. Het Uitwerpzel, of de Mest, der *Schaapen* is een alleruitmuntendst middel om zommige landen, tot het voortbrengen van een en ander gewas, zonderling bekwaam te maaken, om nu niet te spreeken van de geneezende kragt, welke zommigen daarin hebben gemeend te ontdekken. In de *Noordsche* Landen gebruikt men de *Schaapenvagten*, op eene byzondere wyze, om de knellende koude af te weeren: van de Huid wordt leder en pergament vervaardigd; en, welk een overvloed van aangenaam, ligt verteerbaar en voedzaam, Vleesch zy verschaffen, weet elk.

Ziedaar de voornaamste byzonderheden van het *Schaap* voorgesteld.

Wie nu kan het *Schaap* in zyne nuttigheden beschouwen, zonder tot dankërkentenisse, aan de wyze en goede Voorzienigheid, te worden opgewekt? Ik geloof en hoop, elk onzer heeft die aandoening. Eene milddaadigheid, die alle dagen vernieuwd wordt, verdient eene onophoudelyke dankbaarheid.

EENE ALLERAANGELEGENSTE GENEESKUNDIGE ONTDEKKING OVER DE KWAAL VAN SCHELDEN.

(Uit het Engelsch.)

Van de dagen des Spectators af, tot op den tegenwoordigen tyd, hebben de Zedeschryvers in hunne Vertoogen uitgevaaren tegen het Schelden, ter oorzaake van eene *blykbaare* misvatting omtrent de waare natuur, den oorsprong en het bedryf, van Schelden zelve. Ja, onze Voorouders waren nog meer te berispen; dewyl zy verder gingen, en, het Schelden voor eene misdaad houdende, 'er eene straffe op stelden. Veel Richts heeft men nooit over dit onderwerp verspreid; doch, dewyl ik my op de kennis daar van byzonder heb toegelegd in de laatste vyf en dertig jaaren myns leevens, juist den tyd zints ik in den gezegenden Huwlykenstaat trad, zo hoop ik in staat te zullen weezen, om de duisterheden der dagen van onkunde en van vervolging te verdryven, en iets te kunnen toebrengen, om die onredelyke Vooroordeelen uit te rooijen, welke veelen, nog heden ten dage, tegen Schelden koesteren.

Men heeft in de Theorie van 't Schelden zeer misgetast. 't Geen eene Kwaal is, heeft men voor een Misdryf genomen: daar, in de daad, Schelden eene Kwaal is, die voornamlyk in de Longen zit; en, wanneer de kwaade stof langen tyd opgehouden is, doet dezelve de Spraakdeelen op eene zeer zonderlinge wyze aan, en ontlast zich met een geweld, 't geen, daar het den Patienten ligtenschap geeft, zeer strekt, om de bystanders te ontrusten en te verschrikken, en, die het kunnen hooren, magtig te ontstellen.

Zodanig is myne Theorie van het Schelden. En, indien wy alle de verschynzelen, welke het zelve oplevert, in onderscheidene Gezinnen, nagaan, zullen wy bevinden, dat ze alle deeze Leer bevestigen. Het is, overzulks, de grootste wreedheid, en de drogvigste onkunde, het Schelden voor een Misdryf te houden. Men mag, even goed, iemand, om dat *hy* de Koorts heeft, in de Gevangenis werpen, of, om *dat hy* aan Podegra sukkelt, na de eene of andere Volkplanting overvoeren, als iemand over het Schelden straffen: dewyl het in allen gevalle eene Kwaal is, uit de reeds gemelde oorzaaken herkomstig.

En niet alleen is het eene Kwaal op zichzelve, maar wordt, op eene ongepaste wyze behandeld zynde, de oorzaak van veele andere Ongesteldheden. Verwaarloosde Scheldvlaagen hebben dikwyls Stuipen voortgebragt. En, wanneer de stoffe dier Kwaale lang wordt opgehouden, zonder daar aan eenigzins *lugt* te geeven, twyfel ik niet, of 'er kan Longteering uit ontstaan,

t of

Digitized by Google

of hysterieuse ongesteldheden, die, indien ze niet spoedig doodlyk zyn, althans het leeven verdrietig en bitter maken; voor veele waardige Leden der Maatschappye. — Alle deeze Ongemakken zou men hebben kunnen voorkomen, indien de Geneeskundige Faculteit het Scheiden uit het oogpunt eener Kwaale beschouwd, en, overeenkomstig met myne Theorie, behandeld, hadt. Ik ga nu voort ter het opgeeven der

KENMERKEN EN VERSCHYNZELEN.

Men kan ontdekken, dat iemand met deeze droeve Kwaale behebt is, aan zyn Pols; dezelve slaat doorgaans honderd slagen in één minuut; de Oogen zyn zeer ontsteken, puilen uit, en staan dreigende; afwykwyls vertoont zich een roode gloed op 't aangezigt: op andere tyden, en gedurende de uitbarsting der Ongesteldheid, wordt het gelaat beurtlings rood en bleek; men bespeurt eene ongeregelde, maar sterke, beweeging in handen en armen, en een stampen met den rechter voet; de Stem is zeer sterk, en, als de Kwaal toeneemt, wordt dezelve schor en ongeregeld: het geheele gestel is in verwarring. —— Na dat deeze Toevallen eenigen tyd aangehouden hebben, bedaaren ze allengskens, of gaan zomtyds schielyk over, wanneer de Oogen een vloed van traanen storten, en de Lyder tot voorige bedaardheid komt. —— Doch de Ongesteldheid laat eene groote maate van zwakheid na, en eene byzondere neergeslagenheid in de oogen, bovenal, wanneer eenige vreemde Personen by de vlaag van Schelden tegenwoordig geweest zyn. —— Ik heb ook opgemerkt, dat het Geheugen eenigzins verzwakt is. De Lyder schynt eene zeer onvolkomene herinnering overgehouden te hebben van het gebeurde, en als hem eenige omstandigheden erinnert, worden deeze door hoofdigheid ontkend. —— Gemelde Kenmerken en Verschynzels, begrypt men ligt, verschillen zeer veel in onderscheidene Patienten; doch, waar zy zich gedeeltelyk ten zelfden tyde opdoen, behoeft men weinig aan het duidelyk duur zyn der Kwaale te twyfelen.

VOORGESCHIKTMAAKENDE OORZAAKEN.

In alle Kwaalen zal men bevinden, dat de kennis der Voorafgeschiktmaakende Oorzaaken veel afdoet om ons in de Geneezing byzonder te bieden. In het tegenwoordig geval zyn deeze, Ligtprikkelbaarheid van het zenuwig Stelzel, sterkte van Drift, en gebrek aan Beheerschheid.

AANLEIDENDE OORZAAKEN.

De Aanleidende Oorzaaken tot Scheiden zyn veelvuldig. On-

Digitized by Google

der dezelve mogen wy tellen, het breeken van een Porceleinen Schotel; het verkeerd opzetten van een Hoed; het openlaaten van een Deur; het te gaar of ongaar kooken van het Eeten; het uit laaten gaan van het Vuur; het niet paſen op den Tyd, van Kappers, Baardſchraapers, enz., niet noodig hier verder op te noemen; dewyl deeze Oorzaaken zo natuurlyk zyn, dat men ze niet kan voorkomen; als mede, om dat, welke ook de Aanleidende Oorzaak zyn moge, de Verſchynzels dezelfde zyn, en de wyze van Geneezing dezelfde blyft.

GENEEZING.

Verſcheide Geneesmiddelen heeft men tegen deeze Ongeſteldheid uitgedagt; doch alle tot hier toe van een ruwen en geweldigen aart; die, derhalven, indien zy al de Verſchynzels voor een oogenblik mogen doen ophouden, eene grootere geſchiktheid dan te vooren tot die Ongeſteltenisſe agterlaaten. —— Onder deeze ſchryft het Gemeene Volk veelal een Eikenſtok, een Zweep of een Bullepees, voor; doch die Middelen zyn alle onderheevig aan het reeds aangeduidde gebrek. —— Anderen hebben het bybrengen van Bewysredenen aangepreezen; doch deeze zullen, even als de *Inënting der Kinderziekte*, geen baat toebrengen, of de Lyder moet eenigerwyze voorbereid weezen om dezelve te ontvangen. — Eenigen hebben veel op met het Stilzwygen van alle Perſoonen, die zich omtrent den Lyder bevinden; doch ik moet bekennen, dat, zo menigmaal ik dit middel zag beproeven, de Kwaal veeleer verſlimmerde. —— Het zelfde mag gezegd worden van Inſchiklykheid, waar door men den Lyder zyn eigen gang laat gaan. Dit werkt omtrent even eens als het drinken geeven aan een Waterzugtigen, of het toedienen van brandewyn aan iemand in een heete Koorts.

Naardemaal het hoofdoogmerk van dit myn ſchryven is, om te bewyzen, dat Schelden eene Kwaal, en geen Misdryf, is, zal ik niet breed uitweiden over de Geneeswyze: naardemaal, op 't eigen oogenblik dat myne Theorie wordt aangenomen, elk in ſtaat zal weezen, om de Ongeſteldheid, naar de regelen der Kunst, of *ſecundum artem*, gelyk men het noemt, te behandelen. Ik zal egter het volgende Voorſchrift opgeeven, 't geen ik, wel toegedient, nooit zag miſſen:

Neem: Van *Gemeen Verſtand*, dertig Greinen.
Van *Betaamelyk Gedrag*, één Scrupel.
Van *Behoorelyk Overleg*, tien Greinen.
Meng en beſpreng dit alles met *één oogenblik Bedenkens*; en neem het in, zo ras een der Aanleidende Oorzaaken zich opdoet.

Wat

Wat de Leevenswyze betreft, ſchoon het niet noodig zy den Lyder tot Melkſpyze of Moeskruiden te bepaalen, heb ik altoos goed bevonden hem ernſtig te waarſchuwen tegen Geeſtryke Dranken, en alles wat het Bloed verhit.

Dan, het is noodig, dat ik eene zaak van de uiterſte aangelegenheid melde, ter Voorkoming van deeze Ongeſteldheid, en welke ik tot hier toe verzweegen heb, op dat alles, wat ik ten aanziene van myn onderwerp te zeggen heb, te onderſcheidener begreepen worde. —— Men vooronderſtelt doorgaande, en, in de daad, men heeft het menigvoud beweerd, dat deeze Ongeſteldheid meest eigen is aan ſlegts één der beide Sexen: en ik vertrouw het is onnoodig die Sexe te noemen. Maar, hoewel het waarheid moge weezen, dat deeze 'er meest aan onderhevig zy, gaat het, nogthans, zeker, uit myne vooraf opgegeevene Théorie, ten opzigte van de *Voorgeſchikt-maakende Oorzaaken*, dat de Mannen even zeer gevaar loopen. —— Van waar mag het dan bykomen, dat wy niet zo veel Mannen met Scheiden behebt vinden als Vrouwen? De beantwoording deezer vraage ligt gereed. Scheiden is, gelyk ik boven beweezen heb, het uitwerkzel van eene zekere opgehoudene kwaade ſtoffe. Deeze ſtoffe heeft zo veel by de Mannen plaats als by de Vrouwen; doch de laatstgemelde hebben zo veele gelegenheden ter ontlasting niet als de Mannen. De Vrouwen vinden zich, door de Mode, en eene meer bepaalde leevenswyze, uitgeſlooten van die openbaare Gezelſchappen, Clubs, Koffyhuizen, enz. enz., waar de Mannen ſteeds gelegenheid aantreffen, om zich, van 't geen de Ongeſteldheid veroorzaakt, te ontdoen, en dus voor te komen, dat die ſtoffe zich immer in eene zo groote hoeveelheid ophoopt, dat de voorgemelde Verſchynzels plaats grypen. Dit, en dit alleen, is de rede, waarom die Kwaal het meest by de Vrouwlyke Sexe wordt waargenomen.

Was ik een Weegeever, of had ik invloeds genoeg om de Mode te regelen, dan zou ik voorſtellen, dat de Vrouwen ook haare openbaare Gezelſchappen, Clubs, Koffyhuizen, of zelfs haar Parlement, hadden. In zodanige plaatzen zouden zy gelegenheid vinden tot die oefening, welke zo zeer ſtrekt tot het te onder houden der Kwaale, die, naar de tegenwoordige leefwyze der Vrouwen, zich ophoopt, en, wanneer de natuur zich poogt te ontlasten, gaat die ontlasting vergezeld van al dat geweld, en alle die ongeregeldheden, welke ik reeds beſchreef.

Zo veel heb ik gewaagd te zeggen van het Scheiden, en ik hoop dat ik zal geſlaagd weezen in het wegruimen der onredelyke Vooroordeelen, welke gekoesterd zyn door eene aangemaatigde meerderheid in onze Sexe, gevoegd by een deel onkunde; die, om 'er het minst van te zeggen, die meerderheid zeer twyfelagtig maakt.

Al-

Digitized by Google

Alleen heb ik 'er by te voegen, dat myne beweegredenen in dit alles belangloos geweest zyn, en dat ik my zeer gelukkig zal agten, als ik raad mag geeven aan eenig Persoon, met deeze Kwaale behebt. De Brieven kunnen vragtvry gezonden worden aan

CELSUS BOERHAAVE, M. D.
London.

DE HEERSCHENDE ZUGT TOT HET SPEL TEGENGEGAAN.

Daar zyn eenige onderwerpen, op welke de verbeelding zich gaarne bepaalt, schoon dezelve bykans uitgeput zyn, en waarover de Menschen gaarne schryven, schoon zy weeten, dat zy niets nieuws daar over kunnen voortbrengen. Nogthans moet eenige verdienste toegekend worden aan de zodanigen, die het hun pligt agten, eene Ondeugd te versoeijen, terwyl dezelve blyft bestaan, zelfs dan, wanneer zy geene wapenen hebben, om 'er tegen te gebruiken, of ze zyn reeds duizendmaal gebezigd; het is door aanhouden alleen, in het voordraagen van eenige weinige eenvoudige en welbekende waarheden, dat het Gemeen eindelyk een gevoel van schaamte krygt, en bezield wordt met een yver ter hervorminge. Dit is de schande, dit is de lof, welke hem kan naagaan, die tegen de Ondeugd van het Spel zyne redenen aanvoert; een onderwerp, waarover zo veel geschreeven, en vergeefsch geschreeven, is; waarover zo weinig nieuws kan worden bygebragt; en 't welk niet te min, indien dezelve ooit wyke, moet wyken op een aanhoudenden tegenstand, en herhaalde klagten.

'Er is ééne rede, in de daad, waarom wy niet moeten verslappen in onze poogingen, noch aflaaten van onzen yver, in eene bestendige en welbelegde tegenkanting, welke ik hoop, dat men als volwigtig zal laaten gelden. Deeze is de toeneemende voortgang, die het Spel maakt, deszelfs vorderingen in de laagere rangen der Maatschappye, en de koele onverschilligheid, waar mede de schriklyke verwoestingen, daar door aangerigt, by het gros des Menschdoms beschouwd worden. De Menschen schynen te begrypen, dat het eene verdwaazing is, aan gekheid grenzende, en zy vergeeten de aandoeningen van verontwaardiging, terwyl zy de taal des medelydens uiten; doch men mag wel in twyfel trekken, of het medelyden, in dit geval, wel besteed is, en of wy geregtigd zyn, in één enkel punt, iets toe te geeven aan de Voorstanders van het Spel; eene Ondeugd, welke, ten minsten in één opzigt, alle andere Ondeugden overtreft: dewyl dezelve gepleegd wordt in de

de bedaarde oogenblikken der rede, en men het ſtelzel daar van voortzet met voordagt, overleg, en eene geregelde volharding, niet ongelyk aan die, waar mede men zyn beroep waarneemt. Men kan dit niet zeggen van misdryven, gepleegd door den aandrang van ſchreeuwende behoeften, of door de ſchielyke opwellingen van drift. In de daad, men kan zelden dit zeggen van Dievery of Moord. Het Spel bevat in zich alle Ondeugden.

In het Spel is Gierigheid en Ondankbaarheid; het bevat in zich eene geheele vervreemding van de zagte en medelydende gevoelens onzer natuure. De Speeler van beroep is een vyand des Menſchdoms, en kent den band niet, door welken de Menſchen verbonden zyn om elkander te helpen en by te ſtaan. Doet hy eene edelmoedige daad, of 't geen eenigen moet dien eernaam beſtempelen, deeze komt eer voort uit verkwisting dan uit goeddaadigheid, en het is zeer zeldzaam, dat hy voor zulk eene daad zich niet ruim en ryklyk vergoeding verſchaft, door elders een groot ongelyk te pleegen. —— De *Eer* van een Speeler is mogelyk een der belachlykſte uitdrukkingen in onze taal: want elk Speeler van beroep weet, dat zyn bedryf niets zou te beduiden hebben, indien hy zich niet bevlytigde, om, door alle mogelyke middelen, voordeel te behaalen op zyne party, en, inzonderheid, om de laagſte en ſnoodſte, en nogthans glimpig bedekte, kunſten af te zien van de Jeugd, de niets ergdenkende goedwilligheid en onbedreevenheid. Dit is het echte Character van een Speeler, en zag immer iemand zulk een Character zonder affchrik aan?

„ Het Spel," zegt een uitmuntend Schryver, „ ſchynt niet alleen de zugt om uit te munten, maar ook de begeerte tot vermaak, verkregt te hebben; het heeft de vlam des Minnaars zo wel als den yver des Patriots uitgeblüſcht, en dreigt, indien het verder de overhand neeme, alle onderſcheidingen van rang en ſexe te verdelgen, alle eerzugt, dan die van bedrog, te ſmaken, en Menſchen van alle leevenskringen te bederven, wier Voorouders door hunne deugd, door hunne nyverheid, of door hunne zuinigheid, hun in ſtaat geſteld hebben, om buitenſpoorig, niets nuts bedryvende, en ondeugend, te leeven, en hun geheel zonder kundigheden te laaten, dan die van het Spel, dat in de mode „ is, en zonder eenigen wensch, dan om een gelukkigen Speelkans."

Een denkbeeld als dit, omtrent veertig jaaren geleeden opgegeeven, is zeker meer toepaſſelyk op den tegenwoordigen tyd: veel van deeze voorzegging is met de daad vervuld. De zugt om uit te munten is 't geen waarlyk pryzenswaardig is, en de trek tot redelyk vermaak, is met de daad verdweenen. Het Spel dooft alle andere Driften uit, of, om naauwkeuriger te ſpreeken, richt ze alle tot één voorwerp, en dat wel tot het onbeval-

Digitized by Google

valligſte voor eene edeldenkende Ziel, de ſlordige zugt tot Winst. En, wanneer wy deeze zugt de heerſchende vinden in een jeugdig hart, moeten wy dezelve, als iet geheel onnatuurlyk, doemen. Het is, nogthans, het waare weezen en het kenmerktekenende van het Spel, dat het veranderingen in onzen aart te weege brengt, welke niets anders kan veroorzaken.

Wy zyn niét geheel ontbloot van Wetten tegen deeze Ondeugd; maar die Wetten hebben weinig of geen kragt; en dit zou het geval blyven, zelfs dan wanneer ze vermenigvuldigd wierden: want dit is een der zonderlinge gevallen, waarin de Wetten geen goed zullen doen zonder de medewerking van den geest des Volks. Wetten kunnen, op haar best genomen, alleen zekere toevallen van openbaare buitenſpoorigheid verbeteren; maar het Volk kan alleen eene Ondeugd als deeze haatlyk doen worden, en buiten zwang brengen. De Wetten tegen 't Spel, behoorelyk ter uitvoer gebragt, zouden Huizen, om te ſpeelen opengezet, kunnen vernietigen; maar zy kunnen in de Huizen van byzondere Perſoonen niet werken. En het is een bekend en openbaar ſtuk, dat, in het punt van misdryf, geen Huizen, die voor Huizen waar men ſpeelt bekend ſtaan, de ſchadelyke Kaartpartyen overtreffen, by zekere Lieden van Aanzien, of van de Groote Wereld, gelyk zy zichzelven noemen, ſchoon dat aanzien, die grootheid, niets anders is dan een voorrang in de Ondeugd, en eene meerderheid van onbeſchaamd te roemen op zyne ſchande.

Het vooruitzigt van het opgroeiend Geſlacht is, uit dat oogpunt beſchouwd, in de daad, duister en bedroevend. Hoe veele ryke Familien hebben zich, door deeze verwenschlyke hebbelykheid, bedorven! Hoe veele zyn met ſchulden bezwaard en overladen! Welk een aantal Kinderen zullen, groot geworden, als zy ten eenigen tyde ontdekken waardoor hunne Ouders ten val gebragt zyn, met de hoogſte reden, het Spel, als de bron van ramp, vervloeken! In welk eene ſlegte Naagedagtenis moeten die Ouders niet zyn by de arm en berooid gemaakte Kinderen, onſchuldige Slachtoffers van der Ouderen Dwaasheid —— ik zeg te weinig —— Verkeerdheid, tot een trap van boosheid opgeklommen, die de verbeelding in haare vlugt te vergeefsch zoekt te beſtygen, om 'er een evenmatig denkbeeld van te vatten en op te geeven!

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE EENZAAMHEID, OF DE AFZONDERING.

(Uit het Engelsch.)

Indien gy zult willen, myn Kind! zo zult gy onderweezen worden, en indien gy uwe ziele daar toe begeeft, zo zult gy gantsch kloek worden.

JESUS SIRACH.

Onlochenbaar werd de Mensch voor de Zamenleeving gebooren. Deeze waarheid wordt bekragtigd door het overweegen van de veelvuldige en ontelbaare Behoeften en Zwakheden der Menschlyke Natuure, zo wel als van alles wat de Vermaaken, de Gemakken en de Vertroostingen, des Leevens uitmaakt. Dit is een dier grondſtellingen, die, daar zy eens algemeen de toeſtemming des Menschdoms verkreegen hebben, aangemerkt worden als van zelve ſpreekende waarheden, die geen tegenſpraak gedoogen, en dus op geenerlei wyze eenig verder onderzoek behoeven. En, indien onze Pligten in den ſtaat der Zamenleevinge recht verſtaan wierden, indien de Menſchen min overhelden om alles tot uiterſten te brengen, welke onaangeraakt behoorden te blyven, zou 'er weinig reden zich opdoen om by te brengen wat ik voorheb in deeze Proeve te beweeren —— naamlyk, dat *de Mensch voor de Gezelligheid of de Maatſchappye niet alleen gebooren is, en dat Eenzaamheid en Afzondering een aanſpraak op ons hebben, welke niet kan gelochend, en niet behoort wederſtreefd, te worden.*

Dichters, en verbeeldingvolle Schryvers in Onrym, hebben veel gezongen en geſchreeven tot Lof der Afzonderinge; als of zy wilden, dat de Aarde zou verdeeld worden in kleine afperkingen, beantwoordende aan de maate der Volkrykheid; en dat elk Mensch zich in zyn afgeperkt gedeelte zou onthouden, zonder eenige gemeenſchap met de plek gronds zyns Nabuurs. Zy hebben de

Digitized by Google

Eenzaamheid verbeeld als de eenige dampkring waarin de Deugd onbesmet kan ademen; en de met mosch begroeide cel als de eenige Tempel van Godsdienst en Deugd. Het Gezellig en Maatschappyelyk Leeven hebben zy eenpaarig gebrandmerkt, als altoos in verbintenisse staande met Godloosheid en Ondeugd, en, in hun verrukte geestdrift voor het vermaak en de geneugten der Eenzaamheid, een vloek uitgesprooken over elke plaats, waar de Gezelligheid de Menschen in zekeren getale zamenbrengt.

Het is der moeite niet waardig, den laster te wederspreeken van deeze Dichterlyke misduidingen; naardemaal ze, in onze dagen, geen gewigt hebben, en om dat de neiging des Menschdoms zo zeer overhelt tot het tegenovergestelde uiterste, dat, om het behoorelyk evenwigt te herstellen, het noodig wordt de zugt tot Afzondering zo veel te verlevendigen, als met de Pligten der Zamenleeving bestaan kan; en het genot van de Verkeering binnen zulke perken te bepaalen, als de Eenzaamheid noch nutloos, noch verveelend, doet worden.

De groote zaak, waar op het in het *Menschlyk Leeven* aankomt, is te weeten, hoe Gezelligheid *en Eenzaamheid*, in zulk eene maate, te mengen, dat de uitkomst niet anders is dan Geluk, Orde en Rust; dat niets ongedaan blyft wat afgedaan moet worden, en geen Tyd onverantwoord overschiete, of uuren van welke wy geen rekenschap in 't geheel kunnen geeven.

Daar is een algemeen Spreekwoordlyk zeggen, 't welk toegepast mag worden op Menschen, te zeer overgegeeven aan de vermaaken der Verkeering. Het is de eerste wensch van kinderlievende Ouders, te zien, dat hun kleine Knaap, of Meisje, bekwaam is *om alleen te loopen*; en zy smaaken geen gering genoegen uit de bestendige poogingen van hun Kroost, om dit eerste tydperk des woeligen en werkzaamen leevens te bereiken. Het zou nogthans een wenschlyker zaak weezen, indien zy, wanneer de jaaren van rypen ouderdom gekomen zyn, *leerden alleen te loopen*, zonder het behulp van ydele vermaaknemingen, en ydel gezelschap, om hun op den weg des leevens te geleiden. Het zou voor hun een zegen zyn, indien zy vroegtyds leerden die Leidbanden af te werpen, welke de Ziel in een staat van Kindschheid houden, langen tyd naa dat het Lichaam de volwassenheid bereikt heeft. Wanneer gy een Man ziet, dermaate overgegeeven aan Vermaak, dat hy nooit op Afzondering gesteld is, die nimmer zich

Digitized by Google

gelukkig agt, dan in den kring van eenig Gezelschap, hoedanig ook, en in het genot van alle mogelyke verstrooiende verlustigingen, en die zo zeer eens anders is, dat hy nooit zyn eigen mag heeten; dan moogt gy veilig besluiten, dat hy een van die overgroeide en bedorven Kinderen is, die niet *alleen kunnen gaan.*

Mira zou eene van de aangenaamste Vrouwen weezen, eene der beste Egtgenooten en Moeders, was zy geene geslaagene Vyandin van een enkel uur Afzonderings. Haare *Morgen-uuren*, die een aanvang neemen met het geen 't *Gemeen*, den *Dag* noemt, zyn verdeeld tusschen de noodwendigheden van den slaap, kleeding, bezoeken, het gaan zien van verkoopingen, en de eene winkel voor, de andere naa, in te slenteren, enz. Haar *Dag* besteedt zy in gezelschap, of binnen of buiten's huis, in openbaare Vermaaken, en Kaartpartyen. De minste lichaamsongesteldheid is eene ondraaglyke last, door den onvoeglyken hinderpaal, welken dezelve oplevert, om te voldoen aan eene gemaakte afspraak, haar beroovende van het geluk om een uitgekoozen gezelschap te zien, en, 't geen nog erger is, schoon een gevolg van het ander, haar bepaalende tot haare eigene gedagten; die, door mangel aan schikking, langen tyd een enkele chaos geweest zyn, of, om een nieuwen *Fransche* spreekwyze te bezigen, *zich in een geduurigen staat van Regeeringloosheid bevinden.* —— Maar, helaas! hoe weinig beduidend is deeze leevenswyze, om de bedenkingen uit te sluiten van die kwelling, en de herinnering van 't geen waarover wy ons schaamen. — Mira zal welhaast een aandoenlyk voorbeeld opleveren van de onheilen, welke ontstaan uit de onbekwaamheid *van alleen te kunnen gaan.*

Een *Fransch* Schryver, wiens Naam ik my niet kan herinneren, zegt, *dat elk niet weet hoe eene wandeling te neemen*; en men moet bekennen, dat dit eene kunst is, die men niet kan leeren in de geduurige tegenwoordigheid van Medgezellen. —— Gezelschap is, in alle opzigten, gevaarlyker voor de Ziel, dan Afsondering; want, indien wy hartlyk deel neemen in de vermaaken der Verkeering, verleeren wy ras de pligt van overdenking, en keuren dezelve onnoodig, dewyl wy ons van de wysheid van anderen bedienen; maar de Man, die alwoos leent, kan niet ryk weezen. —— In Afsondering is het geval geheel anders; want, indien een Mensch 'er geene buitengewoone verkleefdheid aan verkrygt, 't geen

zeer zeldzaam, en in deeze dagen niet zoer te dugten is,) keert de zugt tot Gezelligheid, door den Maaker der Natuure ons ingeplant, allengskens weder; hy, die het gemurmel van een beekje zogt, verwisselt dit zagt gedruisch met de woeling der menschen. Zyne Ziel heeft ondertusschen eene groote maate van voorzigtigheid en wysheid opgedaan. —— In de daad, elk een mag veilig aan de Afzondering worden toevertrouwd; doch de meeste gevaaren, die de jeugd omringen, ontstaan daar uit, dat zy aan de Verkeering, zonder Gids, overgelaaten worden. Ik vertrouw, dat dit geen nader bewys behoeft, dan 't 't geen de oppervlakkigste waarneeming ons kan opleveren.

De minste van de nadeelen, welke ontstaan uit een afkeer van Eenzaamheid, zyn losheid, onstandvastigheid van neiging, en kragtloosheid in besluit. Uitwendige omstandigheden kunnen voorkomen, dat deeze geene andere gedaanten aanneemen; een Man of Vrouw moge een bedryflooze Weetniet, en niet ergers, worden; doch dit is geenzins altoos het geval. Zeer dikwyls geeven zy aanleiding tot ondeugd, door de beschutzels tegen verzoeking weg te neemen, en ons te ontzetten van die vertroostingen, welke ramp en tegenspoed draaglyk maaken. Ook zyn losheid, wispeltuurigheid en besluitloosheid, niet geheel onschadelyk te agten; naardemaal zy veelal buitenspoorigheid en kostbaare Vermaakneemingen veroorzaaken; waaruit dan verlies van middelen gebooren wordt, welk verstandigen en braaven alleen kunnen verdraagen zonder tot wanhoop over te slaan. Wanneer wy niets van onszelven kunnen hoopen, zal de bystand van anderen, in 't uur des rampspoeds, niets betekenen.

Er zyn, men moet het toestaan, eenige gevallen, waarin de kring der Verkeering, met voordeel, kan worden aangeraaden. Daar zyn zekere zielsongerustheden, ontstaande uit eene ziekelyke lichaamsgesteltenis, of uit de overblyfzels eens toevalligen ongemaks; in welke gevallen, vrolyk Gezelschap, en eene opeenvolging van onschadelyke uitspanningen, zeer eigenaartig worden aangepreezen. —— Gezelschap heeft men desgelyks aangemerkt als een zagt, en egter kragtdaadig, geneesmiddel tegen zekere bekommernissen, ontstaande uit tederheid van genegenheden; en 't zelve kan, met de medewerking des tyds, ongetwyfeld aan de verwagting beantwoorden. Ongetwyfeld heeft men te meermaalen ondervonden, dat, by zulke ge-

Digitized by Google

gelegenheden, de Eenzaamheid ſchadelyk is, als voedzel geevende aan hoopplooze zwaargeestigheid. Maar het is geenzins noodig, dat het geen aan den eenen als een Geneesmiddel wordt voorgeſchreeven, door allen als een doorgaande Dieet zal aangenomen worden. Onze Geneesmiddelen behooren ons dagelyks Brood niet te zyn. En mogen wy hier opmerken, dat zy, die, om ingebeelde ongeſteldheden te voorkomen, ſteeds Geneesmiddelen gebruiken, dikwyls daadlyke ongeſteldheden krygen, waar tegen de Geneeskunst vrugtloos alle haare poogingen aanwendt. Wat kan een Geneesheer voorſchryven aan iemand, die, door het hebbelyk gebruik van verſterkende middelen, zich verzwakt heeft?

Een bewys, dat aangevoerd kan worden ten voordeele van Afzondering op zyn tyd, is van zulk eenen aart, dat het zeker het zwaarſte gewigt behoort te hebben by de zodanigen, die de grootſte Liefhebbers zyn van vermaak. Ik bedoel, dat, hoe meer wy vermaak neemen, het daar door te ſmaakloozer wordt, en dat wy, wanneer het ſcherpe der nieuwigheid is afgeſleeten, en 'er geene verſcheidenheid zich meer opdoet, onze geesten uitputten in het zoeken na vermaak, 't welk niemand kan verſchaffen, en in een geduurig poogen om iets te verwekken, langen tyd naa dat de vinding heeft opgehouden van te werken, en alle haare kragten verlooren. Niemand kan het zoet des Gezelſchaps ſmaaken, die de weelde niet kent van alleen te zyn. —— In de daad, Gezelligheid en Eenzaamheid zyn voor elkander zo volſtrekt noodzaaklyk, dat het bykans onmogelyk te begrypen valt, hoe men ze ooit heeft kunnen vaneen ſcheiden. Ongelukkig moet die Man zyn, die deeze verbintenis verbrak; want hy heeft daar door overgelaaten aan het kort en ſmertvol uur des doods, wat de bezigheid hadt behooren te zyn van een lang en gerust leeven.

Ik ben zo wel overtuigd van de noodzaaklykheid der Afzonderinge op geſchikte tyden, dat ik overhel om veele ongeregeld- en onvoegelykheden, welke, naar 't gevoelen van veelen, aan geheel andere oorzaaken moeten worden toegeſchreeven, aan 't verzuim der Afzonderinge toe te kennen. Nimmer zie ik eene ongerymde Mode, by voorbeeld, ſtand grypen, zonder die te wyten aan de ligtzinnig- en bedagtloosheid der zodanigen, die zich aan geen oogenblik bedaard denkens kunnen overgeeven. Indien eenige van die ongehuwde Dames, die onlangs de

Digitized by Google

vertooning van zwangere Vrouwen aannamen, in hunne kamer waren gaan nederzitten, om, voor eenige weinige minuuten, op het voeglyke of onvoeglyke deezer Mode te denken, zo hou ik my verzekerd, zy zouden, met verfmaading, weggeworpen hebben, zo verregaand eene fchennis van vrouwlyke kieschheid, zulk eene openbaare vertooning van het verval der kuischheid, en zo groot een hoon der Sexe aangedaan, door met de kleeding aan te duiden, dat men eene jonge Juffrouw te meer agtte, om dat zy 'er uitzag als eene openbaare Hoer (*).

Indien ik overhelde, om, voor een oogenblik, het omgerymde denkbeeld plaats te geeven, dat de Godsdienst niets anders is dan eene Staatkundige Inftelling van menschlyke vinding, zo zou ik betuigen, dat een van haare ftaatkundigfte en wysfte fchikkingen beftondt, in het beftemmen van een Rustdag van den dagelykfchen arbeid. By de zodanigen, wier Beroepsbezigheden, gedoorende de week, dringende zyn, moet deeze Dag hooggefchat worden, niet alleen als een dag, waar op zy vry zyn van alles wat hun tot werken dryft; maar als een dag, op welken zy eene fchoone gelegenheid hebben, om de verftrooide en verwarde gedagten van een week te verzamelen en in orde te fchikken; en, door agterwaards zo wel als voorwaards te zien, de fchatten der ondervinding op te leggen, en een voorraad van noodige wysheid te verzamelen. Gelegenheden tot zulk eene voordeelige bedagtzaamheid komen zeldzaam, zeer zeldzaam, voor te midden der woelingen des bezigen leevens. Verfcheide zorgen

(*) Misfchien is het noodig het hier gezegde des Engelfchen Schryvers op te helderen: hy doelt op eene Mode, die, in den aanvang deezes Jaars 1793, te *London* plaats greep: verfcheide ongehuwde Dames van aanzien droegen een ftuk kleeds, een *Cestina*, of *Pad*, geheeten, welk haar de gedaante gaf, als of zy hoogzwanger waren. Deeze Mode hieldt eenige maanden ftand, niet zonder aanftoot; doch is thans meest verdweenen, en het overblyfzel alleen te vinden by eenige weinige Dames, wier gewoon bedryf het is, alles uit te tarten wat haare Characters opfpraaklyk kan maaken, en elk fchynen te willen bewyzen, dat zy geen Character te verliezen hebben. — Of de *Cestina*, of *Pad*, ook herwaards overgekomen zy, weeten wy niet, wel dat het onder de Sexe by ons niet ontbreekt aan zodanige, die, in zulk een geval, dezelve zouden gedraagen, en mogelyk nog niet afgelegd hebben.

gen en onvermydelyke afroepingen dringen in op elk uur als dan ter overdenking beſtemd; maar op den Rustdag heeft men de ſchoonſte gelegenheid, om te rugge te zien op het voorledene, om dwaaling te ontdekken, en plans van verbetering te vormen. Zonder de onderhouding van den Sabbath op de wyze der *Puriteinen* aan te pryzen, of geſtrengheden voor te ſchryven die door de Wereld zouden uitgelachen worden, mogen wy het als een onbetwistbaare ſtelling ter neder zetten, dat het in zyne magt te hebben, één dag van de zeven te genieten, ontſlagen van alle bezigheid, van alles wat kan afwenden, en van alles wat kan verbysteren, een zegen is, welken geen verſtandig man zal verſmaaden, en dien niemand ooit ſtraffoos kan verwaarloozen.

WAARNEEMING EENER PIS-OPSTOPPING, EN DEN BLAAS-STEEK BOVEN DE SCHAAMBEENSVEREENIGING.

Door

G. J. VAN WY,

Anat. Chirurg. et Artis Obſtetr. Lector, Lid van de Haarlemſche en Utrechtſche Maatſchappyen van Weetenſchappen, en van het Genootſchap ter bevordering der Heelkunde te Amſterdam. — Stads Heel- en Vroedmeester te Arnhem, enz.

Zedert het begin van Oogstmaand van dit Jaar, tot aan heden, ben ik meer dan ooit, in zulk eenen korten tyd, zeer dikwyls in de gelegenheid geweest, om, zo wel by Vrouwen als by Mannen, te ondervinden, dat de inbrengingen van Catheters ter ontlasting van pis uit de blaas, in gevalle van opſtoppingen, het werk niet altyd is van ieder die daartoe geroepen word, zo wel als het ook dikwyls ondoenlyk is, de pisontlaster, zelfs by Vrouwen, in de blaas te brengen; althans niet, wanneer 'er tegenſtandbiedende beletzelen in den weg zyn (*).

Be-

(*) Dit een en ander heb ik naauwkeurig aangetoond, en afgehandeld, in myne openbaare Lesgeevingen en Onderwyzingen op een Lyk, in 't Jaar 1789, voor de Chirurgyns en Leerlingen, en by andere gelegenheden aan de Vroedvrouwen.

Digitized by Google

Betrekkelyk de mislukking, in de inbrenging van eene Catheter ter ontlasting van pis uit de blaas, in geval van opstopping by Mannen, werd ik, beneffens myn kundige Vriend, O. DE RUUCK, Stads Med. Doct. alhier, in de voorige maand September, in het geval van den ruim 80 jaarigen Man, G. J. A., bevestigd. Immers deeze Lyder wierd van den 15 tot den 18 's avonds afgemat, door herhaalde vrugtelooze beproevingen met de Catheter, ter aftapping, terwyl de pisontlaster niet in de blaas geraakte, en de inbrenging tot aan den ingang derzelve, niet dan pynen, kwetzingen en bloedontlastingen, te wege gebragt hadden; tot dat ik, op nadruklyken aandrang van den zeer Geleerden Heere O. DE RUUCK, geroepen zynde, den Lyder met de meest mogelyke gemaklykheid, in het geval van *Stranguria Spasmodica*, de Catheter inbragt, en ruim drie ponden pis aftapte.

Byzonderheden hieromtrent, (die zeker niet geheel onwaardig zouden zyn ter mededeeling) zal ik nu agterwege laaten; bedoelende voor tegenwoordig geheel iets anders mede te deelen; alleen zal ik 'er thans het volgende op aanmerken: de binnenbrenging van de Catheter word doorgaans als een Kunstbewerking van zeer weinig aanbelang aangemerkt, (ze is ook dikwyls zo, by Vrouwen) en vallende onder het bereik van ieder Heelmeester; ik kan echter verzekeren, zegt GARENGEOT, met eene zeldzaame openhartigheid, (welke ieder kundig Heelmeester behoort te bezielen, en iederen belyder eere aandoet,) dat ik, hoe naauwkeurig de voorschriften der beroemdste Heelmeesters opvolgende, altoos eenige moeijelykheid daar by ben ontwaar geworden: voorts geeft deeze Heelkundige, uit 't geen hy laat volgen, te kennen, dat, by eene ontleedkundige kennis der deelen, eene menigvuldige oefening moet plaats hebben, — Hierom raad ook de geoefende en kundige D. VAN GESSCHER, in zyne *Oefenende Heelkunde*, „ uit „ hoofde der veelvuldige alzints gevaarlyk toevallen, wel„ ke eene, of onkundige of onvoorzigtige, inbrenging des „ Catheters kunnen naar zig sleepen, dat onbedreevene „ zig daar mede geheel niet moeten bemoeijen; maar de „ toevlugt neemen tot de hulp eens meer bekwaamen en „ geoefender Heelmeesters."

Betrekkelyk het tweede hier voorgestelde Geval, wanneer, namelyk, de inbrenging eener pisontlaster, zelfs by Vrouwen, in geval van onöverwinlyke tegenstandbiedende be-

beletzelen, (zeer dikwyls alleen *Stranguria Spasmodica*) verhinderd word, en de Blaasſteek, boven de Schaambeensvereeniging, vereischt; hier van had ik voorgenomen, thans iets opmerkelyks den Heeren Schryveren der *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*, ter plaatzing en almeenmaaking, mede te deelen.

* * *

Ik wierd ter aftapping van water uit de blaas, in geval van opſtopping, na dat een onzer Stadsvroedvrouwen reeds alle moeite daar toe vrugteloos aangewend had, op aanraading van myn beroemden Vriend, den Stads Med. Doct. F. H. C. HOFF, den 19 van Herfstmaand, verzogt, by T. v. D., Huisvrouw van J. W. S., oud ruim 30 jaaren.

By ondervraaging, was het volgende al 't geen men my, vooraf, berigtte: — Zy had te vooren tweemaalen gekraamd, en daar was van de laatſte verlosſing, te vroegtydig in de achtſte maand voorgevallen, na voorafgaande ſtorting, nu een jaar geleden, den 31 Augustus, voor 't eerst verhindering in de waterloozing beſpeurd, en 't zelve alleen druppelsgewyze kunnen kwyt raaken; ondertusſchen zelde zy, reeds in July pynelyke waterloozing ontdekt te hebben.

Den 4 September, had zy, klaagende inzonderheid over buikpynen, den zeer Gel. Heere F. H. C. HOFF om hulp gevraagd, en zyn Wel Edele had haar vervolgends van tyd tot tyd bezogt, en hulpmiddelen toegediend; by afwisſeling met verligting en verheffing van pynen en zwelling van den buik. Veele Darmſpuitingen waren ook altoos pynelyk, en vrugteloos, zonder opvolgende ontlastingen, geappliceerd.

De Maandzuiveringen hadden zig in dien tyd geregeld, doch weinig, vertoond. Voor 't overige zal ik al het geen niet ter zaake deezes Gevals dient, in dit verhaal, agterwege laaten, en tot den Catheterismus, op den 19 September, toen ik haar voor 't eerst zag, overgaan.

By de inbrenging van de Blaasſonde ſtuitte ik, zo 't my voorkwam, tegen een vast lichaam, en konde met geen mogelykheid in de blaas geraaken, en by het toucheeren vond ik den hals en mond van den *Uterus* zeer vast, en, zo het my toeſcheen, hard, nederwaards gedrongen; het welk my deed vreezen voor eene ontaarting van dit, en mis-

Digitized by Google

ſchien ook het ander, gedeelte van den *Ureter* en agterkant der blaas. Voor het overige was de buik aanmerkelyk opgeſpannen, en hard.

Ik gaf eenige blyken van de noodzaakelykheid eener aanſtaande zekere Operatie ter aftapping van het water; doch beſpeurde daartoe eene groote afkeerigheid, waarom ik my bedienen moest van andere palliative middelen, met voorneemen, om nader en ſterker tot de Operatie aan te dringen, wanneer 'er geen ontlasting van water volgde.

Het is overtollig die middelen, welke ik ter voorkoming der Kunstbewerking, en met overleg van den Wel Ed. Heere F. H. C. HOFF, van tyd tot tyd voorgeſchreeven heb, op te geeven, om redenen dat zy, volgens de algemeen bekende voorſchriften, ingerigt waren; maar het is misſchien meer noodzaakelyk, ter waarſchouwing voor anderen, dat ik aantoone hoe men zig in agt moet neemen, om misleiding, ter afweering eener Operatie, voor te komen. Immers, de ſchrik voor de *Kunstbewerking*, welke ik, ſchoon op de voorzigtigſte en *voordeligſte wyze, ter ontlasting van 't water uit de blaas, voorgeſteld had, deed* de Lydereſſe by herhaaling zeggen, (en my misleiden, gelyk naderhand bleek uit 't verhaal eener Naastbeſtaande,) dat zy veel beter was, weinig pynen gevoelde, en van tyd tot tyd beter, en genoegzaam, pis loosde; en in de daad, onder het aanhouden van de uitgekoozene middelen, tusſchen beide zagte *Laxantia* en *Clysmata*, zomwylen met, doch meestal zonder veel effect, zag ik evenwel nu en dan eene kleine hoeveelheid ontlaste pis; ook wierd de buik eenigzints dunner en zagter, zo als zulks door gemelden Heere HOFF met my beſpeurd wierd: intusſchen was deeze ſchynbaare verligting en verbetering van korten duur; de pynen verhieven zig op nieuw, de buik zette zig meer en meer op; doch de Lydereſſe, uit vrees voor de inbrenging van de Catheter, *die pynelyk geweest was*, en beangst om eene andere Kunstbewerking, ter ontlasting van 't water, te ondergaan, berigtte my, by ieder ondervraaging, dat zy, nu en dan, nog al eene aanmerkelyke hoeveelheid water loosde; tot dat zy door eene haarer Naastbeſtaanden in zo verre daar in tegengeſproken wierd, dat haare pisontlastingen van zeer weinig aanbelang waren, en hierom liet ik my, ter overtuiging, de druppelsgewyze ontlaste verzameling, van 's avonds tot 's morgens, bewaaren, waar uit bleek dat de

Kunst-

Kunstbewerking allernoodzaaklykst was, aangezien die hoeveelheid niet boven een klein bierglas vol uitmaakte, en meer uit den overmaate uitgerekten, en daardoor eenigzints opengerekten, mond der blaas; dan uit verbetering haars gevals, ontstond, terwyl de buik meer en meer, door de opgezette blaas, oprees. —— Met moeite konde ik ter tweede beproeving met de pisontlaster geraaken, en hier by ondervond ik weder dezelfde moeijelykheid, tegenstand en onmogelykheid, ter binnenbrenging, en als nog geene mogelykheid om de Lyderesse tot de punctie boven 't schaambeen, om redenen der bedrieglyke waterontlasting, te beweegen.

Tot aan den 1 October duurden de vrugtlooze pooginge ter herstelling met uit- en inwendige hulpmiddelen, zo wel als myne aandringingen tot eene onvermydelyke Operatie. —— Maar toen, de uitgezette blaas, duidelyk, tot de uiterste grenspaalen aan de boven- en voorzyde van den buik opgespannen voelende, wilde ik niet langer aanschouwer van zulk een akeligen, kwynenden en gevaarlyken, toestand zyn, en drong derhalven nu met dien aandrang daar op aan als ik voor 't laatst ter toestemming noodig oordeelde; doch niet, als of dit een middel ter radicaale herstelling zyn konde, maar alleen dienende om voor te komen, dat de opstopping van pis geene oorzaake des doods zyn zoude, daar men thans, in die gevallen, zulke zekere middelen ter voorkoming magtig is.

Den 2 October wierd ik hier in gesterkt door myne Vrienden, de Wel Ed. Heeren F. H. C. HOFF en O. DE RUUCK, welke ik daartoe verzogt had.

Ik plaatste de Lyderesse, om redenen haarer geweldige pynen, zo gemakkelyk mogelyk, over dwers op haar bed, met de beenen van dezelve af, en deed de kunstbewerking, ter ontlasting van de blaas, door middel van eene rechte wyde en maatig lange Troiscar, op den raad van den Hoogleeraar A. BONN (*); dringende eenigzints schuins bovenwaards met de priem door de bekleedzelen en *peritoneum*, in 't midden der buik en *linea alba*, een en een halve duim boven de kraakbeenige vereeniging der Schaambeenderen, tot in de blaas; en ontlastte, na de

(*) Verhandelingen van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam, IIde Deel, bl. 304.

Digitized by Google

de uithaaling van de priem, niet minder dan 13 ponden pis, medicinaal gewicht, behalven het geſtorte water, 't welk nog op een pint geſchat wierd: onderwylen, en na de ontlasting van de blaas, beproefde ik de inbrenging van een dunne buigzaame Catheter van veerkrachtige hars, verſcheide maalen; doch konde dezelve by geene mogelykheid binnen brengen, door de onöverkomelyke tegenſtandbieding; welker oorzaak ik niet zeker bepaalen kan, en 'er hierom geene giſſing van wil opgeeven, dewyl ik aan de blaas, na den dood der Lyderesſe, niets ongeſtelds beſpeurd heb. Myn oogmerk was, de Catheter van veerkrachtige hars door de Canul van de Troiscar in de blaas te brengen, om redenen door Prof. A. BONN (*) opgegeeven; zyn Hoog Ed. zegt: „ Het inbrengen van een dunne buigzaame Catheter van „ veerkrachtige hars, door de zilveren ontlastpyp heen, en „ het uithaalen deezer laatſte over den eerſten, met achter„ laating van denzelven, is een eenvoudig en zeker middel „ om alle zorg weg te neemen en hinder te voorkomen."

In dit geval liet ik de zilveren Canul *in de blaas* blyven, terwyl ik dezelve door middel van twee *linnen* bandjes om de dyen verzekerde; dekkende voor 't overige de opening der Canul met een compres; verzekerende het een en ander met een breeden linnen band om 't lichaam; laatende dus het water uit de blaas vryelyk uitvloeijen, en de Lyderesſe ter ruste leggen.

De Opmerkingen, onder de aflooping der pis, zyn deeze: de blaas trok zig, *gradatim*, en voelbaar voor de vingeren, als een bal, tot even boven de kraakbeenige vereeniging der ſchaambeenderen, in: ondertuſſchen liet zig eene afzonderlyke dikte aan de regterzyde van den buik, beneden den navel, voelen; doch aanmerkelyker in 't midden van den buik agter de blaas, en deeze harde zwelling was op 't aanvoelen omſchroeven, en vier vingerbreed boven den navel zig uitbreidende.

Het ſcheen ons (ſchoon onzeker) waarſchynelyk toe, dat eene of andere ontaarting, vreemd lichaam, of iets dergelyks, in den *Uterus*, en mogelyk ook in het rechter *Ovarium*, zig ophield.

Den avond na de kunstbewerking, was de Lyderesſe in

(*) Verhandelingen van het Genootſchap ter bevordering der Heelkunde, te Amſterdam, IIde Deel, bl. 305.

Digitized by Google

in pynen merkelyk verligt, doch koortzig als te vooren; de braakingen, die ook eenige dagen te vooren zig vertoond hadden, en nu en dan met drekſtoffen gemengd waren geweest, bleeven aanhouden, zo wel als de hik, die met de drekbraakingen een aanvang genomen had.

Den 3 October, 's morgens, was het verhaal, dat de Lyderesſe eene groote hoeveelheid drekſtoffen door den mond geloosd, en aanhoudende hik gehad, had. 'Er had zig eene groote menigte pis door de Canul ontlast, en eene nieuwe beproeving, ter inbrenging van de veerkrachtige Catheter, was even vrugteloos als te vooren.

De darmſpuitingen en andere toegediende middelen bleeven vrugteloos; de eerſten veroorzaakten geweldige pynen, en wierden terſtond uitgeperst, en de laatſten konden door geduurige braakingen, wat men daar tegen ook aanwendde, zo als te vooren, niet ingehouden worden; ondertusſchen ontlastte zig deezen dag zeer veel pis langs den gewoonen weg.

Den 4 dito, was de Lyderesſe zeer in krachten verminderd; de drekbraakingen, met doodelyke benaauwdheden verzeld, namen toe, en 'er ontlastte zig dien dag, tweemaalen, zeer veel pis door de *Urethra*, en zeer weinig door de Canul: ondertusſchen was een kort aanſtaande dood, uit de omſtandigheden, ontwyfelbaar te voorſpellen, en ophanden, gelyk bleek; den 5 dito, 's morgens om 3 uuren, overleed zy.

Denzelfden namiddag haalde ik den Man, met veel moeite over, tot de opening van het Lyk, en zulks geſchiedde in tegenwoordigheid van bovengemelde Heeren F. H. C. MOFF en O. DE RUUCK, en by dat onderzoek, alhoewel met overhaasting, bleek 't volgende:

Na de openſnyding des buiks, vertoonden zig de ontbloote darmen, zonder eenig ſpoor van het *Omentum*. De darmen waren onderling zodanig, door een uitgeſtort, en tot een *membrana*, op veele plaatzen ter dikte van een guldenſtuk, verdikt *Serum*, vereenigd, dat zy eenen klomp uitmaakten.

De maag, in zyne gewoone plaats, bood aan de vingeren eene verharding aan, ter grootte van een ganzeney, en geplaatst in de nabyheid van den *Pylorus*, welke verharding by de doorſnyding kraakbeenig bevonden wierd.

De lever en milt wierden gezond bevonden, doch het

Pan-

Digitized by Google

Pancreas was tot eene conſiderabele grootte uitgezet, en geheel door *Gangræna* aangedaan.

De dunne darmen, bovenop leggende, zeer ineen gepakt en klompachtig opgeſpannen, (maakende die hardheid uit, welke ons, na de Kunstbewerking, op 't aanvoelen bedrogen, en ons voor den opgezetten *Uterus* toegeſcheenen had,) verborgen de dikke darmen voor het gezigt, uitgezonderd het *Cæcum* en *Colon* in de linker zyde, ter plaatze der *flexura Coli*.

Na dat het vereenigend vlies, uit uitgeſtort *en verdikt Serum* beſtaande, en 't welk de darmen over haar geheele oppervlakte bedekte, voorzigtig met de vingeren tuſſchen dezelve losgepeld, vaneen geſcheiden, en dus het darmcanaal van dit bindzel vrygemaakt, was, bleek het, dat die geheele *Tubus*, van de maag tot aan den *anus*, door heftige ontſteeking was aangedaan; doch vooral had deeze plaats aan en naby het *Cæcum*, 't welk, benevens het *Colon*, daar ter plaatze tot *Gangræna* was overgegaan; ook was, vooral daar, de *Gangræna* in het *Meſenterium* te beſpeuren, 't welk daarenboven tegennatuurlyk dik, en van eene taaije leerachtige gedaante, was.

Noch de blaas, noch de *Uterus*, vertoonde iets tegennatuurlyks; de eerſte was tot een kleinen klomp zamengetrokken.

Arnhem,
12 Octob. 1793.

BYZONDERHEDEN WEGENS DEN WILDEN MUILEZEL, EEN WEINIG BEKEND VIERVOETIG DIER.

(Overgenomen uit STELLER's *New Syſtem of the Natural History.*)

De Wilde Muilezels ſchuwen de boſchagtige oorden, en de hoege bergen met ſneeuw bedekt. In *Siberie* komen ze niet veelvuldig voor. Die men daar ontmoet zyn dooleuden, afgezworven van de groote Benden, welke het Zuiden van de *Ruſſiſche* Bezittingen bewoonen. In *Tartarye* worden ze meest gevonden in de ſtreeken die het Meir *Tarniecnoor* omringen; een zout Meir, dat somwylen droog loopt.

Dee-

Digitized by Google

Deeze Dieren leeven in afgezonderde Benden, beſtaande uit Wyfjes en Jongen, met een oud Mannetje aan 't hoofd. Zeldzaam is zodanig eene Bende ſterker dan twintig; meermaalen haalt dezelve by lange dat getal niet.

Het midden of het einde van Auguſtus is de Paartyd. De Wyfjes brengen niet meer dan één Jong te gelyk voort, althans de voorbeelden, dat zy te éener draagt er meer werpen, zyn zeer weinig. Met drie jaaren heeft het Jong den volſen groei, en de kleur welke het altoos behoudt. Als dan dryven de Ouden ze uit hunne maatſchappy, en zy rigten eene andere op met die van gelyke jaaren zyn.

De Wilde Muilezel draagt doorgaans den kop laag, en op gelyke hoogte met het lyf. Maar loopende ſteekt het dien overeinde, en den ſtaart uit. Hy gtinſikt op een zwaarder toon, en met een helderder geluid, dan het Paard.

Zeer vreesagtig, en naauwlettend om gevaar te ontwyken, betoont zich de Wilde Muilezel. Een der Mannetjes wordt op ſchildwagt geplaatst, om de nadering des vyands te ontdekken, en de overigen te waarſchuwen. Om de waakzaamheid van dit ſchildwagt-houdend Dier te bedriegen, kruipt de Jaager dikwyls met den buik op den grond, tot dat hy digt by het Dier genaderd is. Zo ras het Dier een mensch op die wyze ziet naderen, maakt het een grooten omweg, en doet verſchelde wendingen om het te zekerder te neemen. In 't einde waarſchuwt het de Bende, die, met eene groote ſnelheid, op de vlugt gaat. Zomtyds ſchiet de Jaager den Schildwagt vóór dat dezelve zyne nieuwsgierigheid voldaan heeft.

De Wilde Muilezel is van eene verbaazende ſnelheid, en overtreft daarin de *Antelope* zelve. Zyne ſnelheid is een ſpreekwoord geworden by de Volken, die dit Dier in den wilden ſtaat kennen. De Inwoonders van *Thibet* geeven denzelven ten Rydpaard aan hunnen *Chammo*, of God des Vuurs.

Zomtyds vangen de *Tartaaren* jonge Wilde Muilezels; doch zy blyven woest en ontembaar. Misſchien zouden de *Europaanen* in deeze kunst van tammaaken beter ſlaagen; maar, wanneer het gelukte om ze te temmen, en in den mak Huisdier te hervormen, zouden zy mogelyk verbasteren, den moed en de ſnelheid, zo doorſtraalende in

den

den wilden ſtaat, derven, althans in eene vry groote maate verliezen.

De middelen van aanvallen en verdeedigen der Wilde Muilezelen zyn dezelfde als die van het Paard; byten en agteruitſlaan. Ten tyde van regen en onweêr, zyn de Wilde Muilezels min wild en min vooruitziende, dan op andere tyden. Uitgenomen in die tyden, of wanneer de Jaager een der agteraanloopenden verraſt, of als 'er een in een kuil ligt uit te rusten, te drinken gaat, of bezig is met het zout der woestyne te lekken, is het onmogelyk ze te ſchieten of te vangen.

De *Mongaliers* en *Tunguſen* geeven aan het vleesch der Wilde Muilezelen de voorkeus boven dat van Paarden, of zelfs van Beeren. Zy houden het voor zeer voedzaam en gezond. Van de huid vervaardigen zy hunne laarzen.

WAARNEEMINGEN OVER TARTARYEN EN DE TARTAAREN.

Door Sir WILLIAM JONES, *Voorzitter in de Societeit te Bengalen.*

(Getrokken uit de *Aſiatic Reſearches, or Transactions of the Society inſtituted in Bengal, for inquiring into the History and Antiquities, the Arts, Sciences and Literature, of Aſia.* Vol. II.)

Tartaryen neem ik volgens de uitgebreidſte ſchaal, en men begrype, om de verſte grenzen, die daar aan toegeſchreeven kunnen worden, te verſtaan, eene lyn, getrokken van den mond van den *Oby* tot dien van den *Dnieper*, en brenge dezelve te rugge oostwaards over den *Euxinus*, zo dat ze het Schiereiland de *Krim* inſluite; en breide die uit langs den voet van het Gebergte *Caucaſus*, over de Rivieren *Cur* en *Aras*, tot de *Caſpiſche Zee*, van den tegenoverliggenden oever, van welke de lyn den loop volgt van de *Jaihun* en de Keten van 't Caucaſiſche Gebergte tot die van *Imaus*; en voorts zich uitſtrekt over den *Chineeſchen* Muur tot den *Witten Berg*, en het Land van *Yetſo*, langs de grenzen van *Perſie*, *Indie*, *China*, *Corea*, doch inſluitende een gedeelte van *Rusland*, met alle de Landſchappen, liggende tuſſchen de *Yzzes* en de *Zee van Japan*.

De

De Heer DE GUIGNES, wiens Werk, over de *Hunnen*, meer een ſchat van bondige Geleerdheid, dan cieraaden van welzeggen, bevat, verſchaft ons, egter, een heerlyke afbeelding van dit wyduitgeſtrekt Gewest; 't zelve beſchryvende als een verbaazend groot Gebouw, welks kolommen en pylaaren beſtaan uit hooge Gebergten, welks dak een verbaazend hooge Berg is, waaraan de *Chineeſen* den naam van *Hemelſch* geeven, met een groot aantal wyde Rivieren van de zyden afvloeijende: indien de verblyfplaats zo heerlyk is, het Land daar rondsom is naar evenredigheid uitgeſtrekt, en vol van de wonderbaarſte verſcheidenheden: eenige gedeelten van 't zelve zyn met Ys bekorst, andere worden door een verzengende Lugt geſchroeid, en bedekt met eene ſoort van Lava; hier ontmoeten wy onmeetelyke ſtreeken van Zandwoestynen, en bykans ondoordringbaare Bosſchen; daar Tuinen, Velden, vol riekende Gewaſſen, bewaterd door ontelbaare Riviertjes, overvloeijende van Bloemen en Vrugten; van het Oosten na het Westen liggen verſcheide aanmerkelyk groote Landſchappen, die zich als Valeyen vertoonen in vergelyking van de daar boven hangende Bergen; doch met de daad de vlakke toppen zyn van de hoogſte Bergen in de Wereld, of ten minſten de hoogſte in *Aſia*. In byna een vierde van de Breedte deezes zonderlingen Gewests, heeft men dezelfde bekoorelyke Lugtsgeſteltenisſe, als in *Griekenland*, *Italie* en *Provence*; in een ander vierde gedeelte die van *Engeland*, *Duitschland*, en de Noordlykſte Gedeelten van *Frankryk*. Dan de Noordlykſte Streeken van *Tartaryen* kunnen weinig ſchoonheden bezitten om dezelve aan te pryzen, althans naar de tegenwoordige Lugtsgeſteltenisſe; in 't Zuiden, op de grenzen van *Irân*, vindt men de ſchoone Valeijen van *Soghd*, met de beroemde Steden *Samarkand* en *Bokhârâ*; op die van *Tibet* zyn de Landen van *Cashghar*, *Khoten*, *Chegil* en *Khâtâ*, alle beroemd van wegen de Reukwerken en de ſchoonheid der Inwoonderen; aan die van *China* ligt het Land van *Chin*, oudtyds een magtig Koningryk, welks naam, gelyk die van *Khâtâ*, in laateren tyde, gegeeven is aan 't geheele *Chineeſche* Gebied, waar men zulk eene benaaming voor een hoon zou gerekend hebben. Wy moeten niet vergeeten hier by te voegen het heerlyk Land van *Tancût*, den *Grieken* bekend onder den naam van *Serica*, en door hun aangemerkt als het Oostlykst einde van de bewoonbaare Wereld.

Digitized by Google

De ſchrandere Heer BAILLY is de eerſte die *dit Ryk* aangemerkt heeft als de *Wieg des Menschdoms*, en veronderſteld, dat de geheele Oude Wereld verlicht wierd door Weetenſchappen aangebragt uit de Noordlykſte Gedeelten van *Scythia*, bovenal van de Oevers van *Jeniſea*, of de *Hyperboreaanſche* Gewesten (*).

Alle de Fabelen van oud *Griekenland*, *Italie*, *Perſie* en *Indie*, leidt de Heer BAILLY uit het Noorden af; en men moet erkennen, dat hy zyne Wonderſpreuk met veel ſcherpzinnigheids en geleerdheids beweert. *Groote* geleerdheid en ſchranderheid, gepaard met de bekoorelykheden van een inneemenden ſtyl, waren 'er, in de daad, noodig, om een Stelzel draaglyk te maaken, 't welk een Aardsch *Paradys*, de Tuinen van *Hesperus*, de Eilanden van de *Macares*, de Lustplaatzen van *Elyſium*, indien niet van *Eden*, den Hemel van *Indra*, de *Peristan* of het Toverland der *Perſiſche* Poeeten, met de Stad van Diamanten, en het Land van *Shádcám*, zo genaamd van wegen *Vermaak* en *Liefde*, niet plaatst in eene Lugtſtreek, welke het menschlyk verſtand in 't algemeen *houdt voor* den zetel van aardſche gelukzaligheden; maar *verder dan* den mond van den *Oby*, in de *Bevroozen Zee*, in een Gewest alleen geëvenaard door dat, waar de verwilderde verbeeldingskragt van DANTE hem vervoerde om de verblyfplaats te beſtemmen ter ſtraffe van de ſnoodſte booswigten naa hunnen dood; en *om welk hy*, naar zyn eigen zeggen, *niet zonder huivering kon denken.* —— Eene plaats by PLUTARCHUS deedt BAILLY *Ogygia* in 't Noorden plaatzen, en hy beſluit, dat dit Eiland de *Atlantis* van PLATO is; doch vindt zich verleegen, om te bepaalen, of het *Yſland* of *Groenland*, *Spitsbergen* of *Nova Zembla*, ware; onder zo veele bekoorelyke Landſchappen viel het zeker moeilyk eene keuze te doen; dan onze Wysgeer, ſchoon zo zeer verleegen, omtrent eene verkiezing van Schoonheden, als de Schaapherder van *Ida*, ſchynt over 't algemeen te denken, dat *Nova Zembla* de *gouden vrugt* toekomt: dewyl dit ongetwyfeld een Eiland is, tegen over een Golf ligt, digt aan een Vast Land, van 't welk een groot

(*) Dit Werk is by een der Uitgeeveren deezes, A. VAN DER KROE, in den Jaare 1781 uitgekomen, onder den Tytel: *Brieven over den Oorſprong der Weetenſchappen, en de Herkomst der Volken van Aſia, door den Heer* BAILLY.

Digitized by Google

groot aantal Rivieren in den Oceaan ſtort. Hy blykt even twyfelagtig en verleegen te zyn, welke van de vyf Volken, weezenlyke of ingebeelde, by de *Grieken* den naam van *Atlantes* droegen: en zyn beſluit, in beide de gevallen, herinnert ons een Raarekykvertooner te *Eten*, die in zyn Kasje alle de gekroonde Hoofden der Wereld vertoonde, en door de Schooljongens, die het Spel keeken, gevraagd, wie de Keizer, wie de Paus, wie de Sultan, wie de Groote Mogol, was? antwoordde: „die 't u „blieft, jonge Heeren, die 't u blieft!"

Volgens den geleerden Vader VISDELU, ving de eerſte Koning der *Hyumnus*, of *Hunnen*, zyne Regeering aan, omtrent 3560 jaaren geleeden. —— Wat de Taal en Letteren der *Tartaaren* aanbelangt, ten dien opzigte doet zich een droevig vak op, met een vooruitzigt zo dor en verveelend als hunne Woestynen. De *Tartaaren*, over 't algemeen, hadden geen Letterkunde; de *Turken* hadden geen Letters; de *Hunnen* hadden, volgens PROCOPIUS, 'er nooit van gehoord: de groote CHENGIZ, wiens Ryk omtrent tachtig vierkante mylen beſloeg, kon geen van zyn eigen *Mongalen* vinden, in ſtaat om zyne Brieven te ſchryven; en TAIMUR, met groote natuurlyke vermogens bedeeld, en ſterk geſteld op het hooren voorleezen van Geſchiedenisſen, kon zelve noch ſchryven noch leezen.

In zommige gedeelten, nogthans, als te *Khâtâ*, in *Zuid-Tartaryen*, op de grenzen van *Indie*, hadden zy eene ſoort van Letteren, genaamd *Dilberjin*: deeze heeft men vermoed dat Letters van *Tibet* waren, duidelyk *Indiaanſche*. Men wil ook, dat het Volk van *Oighùr*, of *Eighùr*, een ſtel van ſlegts veertien Letteren hebbe; doch dit wederſpreekt de algemeene Stelling niet, dat de *Tartaaren* ongeletterd zyn. Dewyl de *Tartaaren* niet ſchryven, is het geenzins te verwonderen, dat hunne Taalen, even als die van *America*, zeer onvast zyn, en dat men meer dan vyftig Uitſpraaken heeft tuſſchen *Moscow* en *China*. Van de *Tartaarſche* Taalen ken ik 'er ſlegts een, de *Turkſche*, die te *Conſtantinopole* geſprooken word; doch deeze is zo ryk, dat hy, die dezelve grondig verſtaat, gemaklyk met de onderſcheide Taaluitſpraaken te regt kan. De Taal der *Moguls*, in welke zommige Geſchiedenisſen van TAIMUR, en diens Afſtammelingen, oorſpronglyk geſchreeven zyn, wordt in *Indie Turci* geheeten; niet dat dezelve volkomen gelyk is met het *Turksch* van de *Othmanlis*; maar

Digitized by Google

de twee Taaleigens verſchillen misſchien minder dan het *Zweedsch* en *Hoogduitsch*, of het *Spaansch* en *Portugeesch*, en zeker minder dan het *Welſche* en *Ierſche*. Indien de grond der Wester *Turkſche* Taal, afgeſcheiden van het *Perſisch* en *Arabisch*, waar mede men dezelve verfraaid heeft, een tak zy van de verlooren geraakte *Oghuziaanſche* Taal, kan ik ſtellig verzekeren, dat dezelve geen de minſte gelykheid heeft, of met het *Arabisch*, of met de *Sanſcrit*, en uitgevonden moet weezen door een Geſlacht van Menſchen, gansch van de *Arabieren* en de *Hindus* verſchillende. Over 't geheel is 'er geen beter proëf, dan die de Taal der *Brachmannen* opleevert, van een onheuglyk en volſlaagen onderſcheid, tuſchen de *Wilden van 't Gebergte*, gelyk de *Chineeſen* met het grootſte regt de *Tartaaren* noemen, en de zich oefenende, vreedzaame en aan beſchouwing overgegeevene, Bewoonders der vlakten van *Indie*.

De oorſpronglyke Godsdienst der Menſchen, of de zuivere Aanbidding van Eénen Schepper, hadt in *Tartaryen* plaats geduurende de eerſte Geſlachten van YAFET; doch was bedorven vóór de geboorte van OGHUZ, die denzelven in de Landen zyner Heerſchappye herſtelde: eenige Eeuwen naa hem vervielen de *Mongals* en *Turken* weder tot groove Afgodery; doch CHENGIZ was een *Theïst*, die, in zyne Geſprekken met de *Muhammedaanſche* Leeraaren, hun toeſtondt, dat hunne bewyzen, voor het Aanweezen en de Eigenſchappen van GOD, onwederſteglyk waren, terwyl hy de blykbaarheid der Zendinge van hunnen Propheet betwistte.

Uit oude *Griekſche* beſcheiden leeren wy, dat de *Maſſageten* de Zon vereerden; en het verhaal eens Gezantſchaps van JUSTINUS aan den *Khákán*, of Keizer, die zich toen onthieldt in eene ſchoone Valei, naby den Oorſprong van de *Irtish*, gewaagt van de *Tartaarſche* plegtigheid der zuiveringe van de *Romeinſche* Afgezanten, door dezelve tuſchen twee *Vuuren* heen te geleiden: de *Tartaaren* van dien tyd worden beſchreeven als Aanbidders der *Vier Hoofdſtoffen*, en Geloovers in een onzigtbaaren Geest, welken zy Stieren en Rammen offerden.

Hedendaagſche Reizigers verhaalen, dat, op de Feesten van eenige *Tartaarſche* Stammen, de *Tartaaren* eenige weinige druppels van een geheiligd vogt op de Standbeelden hunner Goden laaten druipen; naa 't welk een der Byſtanderen een weinig, dat overblyft, driemaal ſprenkelt

Digitized by Google

keit na het Zuiden, ter eere van het *Vuur*, na het Westen en het Oosten, ter eere van het *Water* en de *Lugt*, en even zo veel keeren na het Noorden, ter eere van de *Aarde*, die de overblyfzels hunner Voorvaderen beſloot: dit alles kan zeer wel waarheid weezen, zonder dat het eene Volksverwantſchap inſluite tuſſchen de *Tartaaren* en de *Hindus*; want de *Arabieren* aanbaden de Planeeten en de Kragten der Natuure; de *Arabieren* hadden geſneeden Beelden, en plengden offerwater op een zwarten Steen; de *Arabieren* keerden zich in hunne Gebeden na de onderſcheide Hemelſtreeken; nogthans weeten wy, met volle zekerheid, dat de *Arabieren* een onderſcheiden Geſlacht zyn van de *Tartaaren*: wy zouden even goed mogen beweeren, dat zy hetzelfde Volk waren, om dat zy ieder hunne *Nomades*, of *zwervende Herders*, hadden, en om dat de *Turcomans*, beſchreeven door IBNUARABSHÁH, en door hem *Tátárs* geheeten, gelyk de meeste *Arabiſche* Stammen, een herdersch en krygshaftig Volk zyn, gastvry en edelmoedig, 's Zomers en 's Winters zich in onderſcheide Vlakten onthoudende, ryk in kudde en vee, paarden en kameelen: dan deeze overeenkomst in Zeden ontſtaat uit de gelykaartigheid hunner onderſcheidene Woestynen, en de gelykheid der keuze van eene vrye en zwervende leevenswyze, zonder dat het iets ten bewyze ſtrekke van eene gemeenſchap in oorſprong, welke zy niet wel zouden kunnen gehad hebben, of zy zouden ten minſten eenig overblyfzel van Taalgemeenſchap bezitten.

Van eenige Wysbegeerte, uitgezonderd de Natuurlyke Zedeleer, welke de ruwſte Staat der Maatſchappye vordert, en de Ondervinding aan de hand geeft, vinden wy in het *Aſiatisch Scythia* geen meer voetſtappen dan in het oud *Arabie*; en zou de naam van een *Wysgeer* en een *Scyth* nooit zamengevoegd geweest zyn, indien ANACHARSIS *Athene* en *Lydia* niet bezogt hadt, om 'er dat onderwys te haalen, 't welk zyn Geboorteland hem niet kon verſchaffen; maar ANACHARSIS was de Zoon eener *Griekſche* Vrouwe, die hem haare taal geleerd hadt, en welhaast verſmaadde hy zyne eigene. ANACHARSIS was, buiten tegenſpraak, een Man van gezond verſtand, en uitſteekende zielsbekwaamheden; en onder de geestige gezegden, die hem den naam van een Vernuftig Man, zelfs in *Griekenland*, deedt verwerven, verhaalt DIOGENES LAËRTIUS, dat, wanneer een *Athener* hem verweet dat

Digitized by Google

hy een *Scyth* was, hy ten antwoord gaf: „ Myn Vaderland ſtrekt my in de daad tot oneere; maar Gy zyt „ een ſchande voor uw Vaderland!" — Hoedanig zyn Vaderland was, ten opzigte van Zeden en Burgerlyke Pligten, mogen wy opmaaken uit zyn lot in 't zelve; want toen hy, by zyne wederkomst uit *Athene*, eene pooging deedt om 't zelve te hervormen, door het invoeren der wyze Wetten van zyn Vriend SOLON, werd hy, op eene Jagtparty, gedood, door een pyl van zyn eigen Broeder, een *Scytisch* Opperhoofd. Dit was de *Wysbegeerte* van des Heeren BAILLY's *Atlantes*, de eerſte en meest verlichte aller Volken!

Hadt men de Godsdienſtige begrippen en zinnebeeldige Fabelen der *Hindus* uit *Scythia* ontleend, dan moesten de Reizigers in dat Land 'er eenige geheele overblyfzels van ontdekt hebben: dan men heeft geene overblyfzels gevonden welke eene Verwantſchap aanduidden tuſſchen de Godsdienſtige Plegtigheden en de Weetenſchappen dier beide Volken.

Ook doet 'er zich geen grond op, om, uit de algemeen heerſchende Zeden en het Character der *Tartaaren*, te beſluiten, dat zy vroegtydige vorderingen in Kunſten en Weetenſchappen gemaakt hebben; zelfs zyn 'er geene egte Stukken van Dichtkunst voorhanden, uitgenomen eenige Oorlogszangen vol ſchriklykheden.

Eenige Stammen der Zwervende *Tartaaren* bezaten misſchien weezenlyke kundigheden om Kruiden en Delfſtoffen tot geneezing te gebruiken, en gaven voor in de Toverkunde bedreeven te zyn; maar het algemeen Character diens Volks ſchynt hier op neder te komen, dat zy Jaagers of Viſſchers van hun beroèp waren, en, uit dien hoofde, in Bosſchen, of digt by groote Rivieren, woonden, onder ruw opgeſlaagene hutten, of in tenten, of in wagenen door hun Vee van woonplaats tot woonplaats getrokken. Zy waren behendige Boogſchutters, afgerigte Ruiters, ſtoute Krygslieden, ſchynende dikwyls in wanorde de wyk te neemen, om hun aanval met nieuw voordeel te hervatten; zy dronken Paardenmelk, en aten het vleesch van Veulens. Hier door geleeken zy, in veele opzigten, op de oude *Arabieren*; doch in niets ſterker dan in hun trek tot ſterken Drank; en in niets minder dan in een ſmaak voor Dichtkunde, en het verbeteren hunner Taale.

Uit alles blykt, dat verre het grootſte gedeelte van *Aſia*, van onheuglyke tyden af, bevolkt en bezeten geweest is

is door drie groote Volken, welke wy, by gebrek van beter benaamingen, *Hindus*, *Arabieren* of *Tartaaren*, noemen. Ieder derzelven is verdeeld, en verder geſmaldeeld, in een oneindig aantal van takken; allen verſchillen zy dermaate in Geſtalte, Weezenstrekken, Taal, Zeden en Godsdienst, dat, indien zy oorſpronglyk uit één en denzelfden Stam voortſpruiten, zy eeuwen geleeden van elkander afgeſcheiden moeten geweest zyn. Of 'er meer dan drie oorſpronglyke Stammen kunnen gevonden worden, met andere woorden of de *Chineeſen*, *Japanners* en *Perſiaanen*, geheel van hun verſchillen, of door vermenging gevormd zyn, zal ik vervolgens onderzoeken.

Tot welke beſluiten deeze Naaſpeuringen ons zullen brengen, kan ik nog niet duidelyk onderſcheiden; maar, byaldien ze ons ter waarheid geleiden, zal ik my der moeite, in het doorzwerven van het duister Ryk der Oude Geſchiedenisſen, niet beklaagen; terwyl wy hier in van ſtap tot ſtap voortgaan, en elke flikkering van zeker licht, welke zich opdoet, volgen, moeten wy op onze hoede weezen tegen valſche ſchynzels en lichtgeevende dampen, die de *Aſiatiſche* Reizigers misleiden, door eene ſchynvertooning van Water; doch, by een digter nadering, bevonden worden Zandwoestynen te weezen.

AARDRYKSKUNDIGE BESCHRYVING EN OMSTANDIG BERIGT VAN DEN STAAT KENTUCKY, IN NOORD-AMERICA.

(Overgenomen uit IMLAY's en FILSON's *Topographical Deſcription of the Western Territory of North-America.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 534.)

Onder de Natuurlyke Zeldzaamheden van het Landſchap *Kentucky*, verdienen de kronkelende oevers, of liever ſteilten, der *Kentucky*- en *Dick*-Rivieren de eerſte plaats. Het verwonderd oog aanſchouwt daar bykans overal drie of vier honderd voeten van vaste lynrecht overeind ſtaande kalkſteene rots; op zommige plaatzen ſchoon wit marmer, of fraay boogswyze, of op elkander geſtapeld als ſteenen van een gebouw. Deeze ſteilten zyn gelyk de kanten van een Kanaal; het land daar boven vlak zynde, uitgenomen waar men kreeken vindt, en

Digitized by Google

bezet met ſchoone bosſchen van rooden Ceder. *Het is* alleen op byzondere plaatzen waar men deeze Rivier kan overtrekken: een derzelven is verwonderenswaardig: een groote weg, breed genoeg voor wagens, gemaakt door de Buffels, loopt, met eene langzaame afhelling, van den top tot het benedenst van een zeer grooten ſteilen berg, tot of na de Rivier boven *Lees-town*.

Verbaazende onderaardſche Holen vindt men in dit Land. In eenige derzelven kan men verſcheide mylen reizen onder rots van kalkſteen, geſteund door ſchoone *boogen* en pylaaren; in de meeste ſtroomt een waterbeek.

Naby den oorſprong van de *Salt-River*, heeft men onlangs een onderaardsch meir of grooten poel ontdekt. Colonel BOUMAN zegt, dat hy, met nog iemand vergezeld, vier uuren in hetzelve omreisde, tot hy gelukkig den mond weder aantrof. Dezelfde Heer gewaagt van een ander, 't welk werkt als een lugtfornuis, en veel zwavels bevat. Wie zich in een van deeze beide waagt zonder licht, kan een volkomen denkbeeld krygen van de oorſpronglyke duisternis.

Groote natuurlyke Verzamelplaatzen van *Zwavel en Zout* zyn 'er in dit Land. Een Bron te *Boonsburrow* werpt, by aanhoudenheid, zwavelagtige deeltjes op; en digt by dezelfde plaats is een Zoutbron. Een tweede Zwavelbron is by *Four Mile Creek*, een derde aan *Green-River*, en veele andere op onderſcheide plaatzen, overvloed opleverende van dit nuttig Mine[illegible].

'Er zyn drie bronnen van Joodenlym by *Green-River*, die geen ſtroom vormen, maar zich in een algemeenen Verlaatbak ontlasten. Deeze ſtoffe, in Lampen gebruikt, beantwoordt aan alle de einden van de beste Olie.

Verſcheide plaatzen hebben overvloed van Koperrood, gemaklyk te bekomen, en, in den ongezuiverden ſtaat, genoegzaam tot gebruik der Inwoonderen; en, gezuiverd, zo goed als eenig in de wereld.

Aan de Zuidzyde van *Cumberland-River* is een *Aluin*bank, gelegen aan een afhelling van rotzen, daar overuitſteekende. In den tegenwoordigen ſtaat heeft hetzelve 't voorkomen, en bezit de kragten, van dat Mineraal, en is, gezuiverd, zeer ſchoone Aluin.

Veele ſchoone Zoutbronnen brengen geſtadig water voort, 't geen, bewerkt, veel zeer goed Zout oplevert. Voor tegenwoordig is 'er ſlegts één, *Bullets-Lick* geheeten, aan den gang, en geeft Zouts genoeg voor geheel *Ken-*

Digitized by Google

Kentucky; ook wordt 'er van uitgevoerd na de *Illinois*. *Drinnons-Lick*, de *Bigbone* en de *Blue-Licks*, geeven ſtroomen Zoutwater uit. De *Nob-Lick* en verſcheide andere brengen geen water voort, maar beſtaan uit klei, gemengd met Zoutdeelen; na dezelve vervoegt zich het Vee, en brengt, door geſtadig getrappel, hooge heuvels eer tot daalen dan tot vlakten. De verbaazend groote kudden Buffels, die derwaards heenen trekken, vervullen den Reiziger met verwondering en ſchrik, door derzelver menigte en grootte; inzonderheid als hy opmerkt de ontzaglyke wegen, welke zy gemaakt hebben van alle kanten, even als of dezelve na eene volkryke Stad liepen. De groote uitgeſtrektheid lands, roudsom deeze Bronnen, is zo verwoest, als of 'er een ſtroopende vyand geweest ware; de hoogten zyn gevlakt; want het land, omſtreeks deeze Bronnen, is zeer heuvelagtig. Dit zyn waarlyk Zeldzaamheden, en het oog kan zich naauwlyks van bewondering verzadigen.

Een Geneeskragtige Bron heeft men gevonden by *Greathone-Lick*; deeze heeft, door éénmaal 'er in te baaden, de Schurfdheid geneezen; de ondervinding zal met den tyd meer geneeskragts daar in ontdekken. Men treft 'er een van gelyken aart aan, niet verre van *Drinnons-Lick*.

Digt by *Lexington* zyn zeldzaame Begraafplaatzen te zien, vol van Menſchengeraamten. Die Begraafplaatzen zyn in deezer voege vervaardigd. Eerst liggen op den grond groote breede ſteenen, op deeze zyn de Lyken geplaatst, van elkander door zwaare ſteenen afgeſcheiden, overdekt met andere, die ten grondvlakte dienen tot een volgende byeenſchikking van Lyken. In deeze orde zyn ze gebouwd, zonder kalk, en loopen allengskens naauwer toe, tot een mans hoogte. Deeze wyze van begraaven verſchilt geheel en al van die thans by de *Indiaanen* in gebruik is.

By een Zoutbron aan de *Ohio* treft men zeer groote Beenderen aan, in kloekheid verre te boven gaande die van eenige ſoort van Dieren, nu in *America* voorhanden. De Kop blykt omtrent drie voeten lang geweest te zyn, de Ribben zeven voeten, de Dybeenen omtrent vier; een derzelven is te vinden in de Boekery te *Philadelphia*, en men zegt, dat het acht en zeventig ponden weegt. De Slagtanden zyn meer dan een voet lang; de Kiezen of Maaltanden omtrent vyf duimen vierkant, en acht duimen lang. — Deeze Beenderen hebben even

Digitized by Google

zeer de verwondering gaande gemaakt der onkundigen, als de aandagt des Wysgeers getrokken. Stukken van dezelve heeft men na *Frankryk* en *Engeland* gezonden, waar men dezelve naauwkeurig onderzogt, en, by vergelyking, bevonden, heeft, dat het Overblyfzels waren van dezelfde foort van Dieren, die de opgedolven Beenderen opleverden, welke ontdekt zyn in *Tartarye*, *Chili*, en verfcheide andere plaatzen, zo in de Oude als in de Nieuwe Wereld.

Welk een Dier dit is, en hoe het bykome *dat de* Overblyfzels van 't zelve gevonden zyn in Gewesten, zo verre van elkander verwyderd, en waar tegenwoordig geen zulk Dier beftaat? is een Vraagftuk zeer moeilyk op te losfen. De *Tartaaren* kennen die Beenderen toe aan een Schepzel, door hun *Maimon* geheeten, 't welk die onkundigen en bygeloovigen zeggen, dat zich doorgaans op den grond der Rivieren onthoudt, en van welken *Maimon* zy veele wonderbaare zaaken vermelden; doch, daar deeze verzekering bewys van waarheid, en zelfs van waarfchynlykheid, ontbreekt, is dezelve, *met het hoogfte* regt, door de Geleerden verworpen; en, *aan den anderen* kant, gaat het vast, dat geen zulk Tweeflachtig Dier in onze *Americaanfche* Wateren beftaat.

De Beenderen zelve hebben eene groote gelykheid op die van den Olyphant. 'Er is tegenwoordig geen ander Landdier bekend, groot genoeg om ze omgedraagen te hebben. De Slagtanden, met welke zy even zo voorzien waren, leveren ook even zo het waare Yvoor op. Deeze uitwendige gelykvormigheden hebben oppervlakkige Waarneemers, over 't algemeen, doen befluiten, dat zy niet kunnen toebehoord hebben aan eenig ander Dier dan dit grootfte onder de thans bekende viervoetige Dieren; en, toen zy eerst de aandagt der weetgierige wereld trokken, fchynen de Wysgeeren dit gevoelen onderfchreeven te hebben.

Maar, indien het zo ware, hoe komt het, *dat deeze* geheele Dierenfoort uit *America* verdwenen is? Dat de *Peruviaanen* een zo werk- en zo leerzaam Dier, als de Olyphant, indien 't zelve in hun Land beftaan hadt, over 't hoofd konden zien, daar zy Dieren, als de *Llama* en de *Paca*, in die hoedanigheden zo veel minder, tot dienstbaarheid en een tammen ftaat opbragten? Van waar komt het, dat deeze Beenderen gevonden worden in Lugtftreeken, waar de Olyphant, een Inbooreling van de Brandende We-

Digitized by Google

Wereldriem, in zynen natuurſtaat niet kan leeven, en, getemd, niet voortteelt? Dit zyn zwaarigheden, geſchikt om de Ligtgeloovigheid zelve over ſtaag te werpen.

Eindelyk kwamen de naaſpeuringen van Dr. HUNTER aan den dag. Deeze beroemde Ontleedkundige, Beenderen van de *Ohio* gekreegen hebbende, onderzogt ze met die naauwkeurigheid, waarin hy zo zeer uitſtak. Hy ontdekte een groot verſchil tuſſchen de gedaante en het maakzel van deeze Beenderen en die van den Olyphant. Hy ontdekte, uit de gedaante der Tanden, dat ze moesten behoord hebben aan een Vleeschvreetend Dier; terwyl de Olyphant verre is van zulk voedzel te nuttigen, en de kaaken geheel onvoorzien zyn van Tanden, ten dien einde noodig. Uit alles maakte hy op, tot groot genoegen der Natuurkundigen, dat deeze Beenderen behoord hadden tot een viervoetig Dier, thans onbekend, en welks Ras waarſchynlyk is uitgeſtorven, of 'er moesten overblyfzels van gevonden worden in het wyduitgeſtrekt Vasteland van *Nieuw-Holland*, in welks diepe ſchuilhoeken, de nieuwsgierigheid of winzugt der beſchaafde Volken, tot nog niet is doorgedrongen.

Kan dan zulk een groote ſchakel uit de keten der Natuure verlooren geraakt weezen? Gelukkig onzer dat het kon! Hoe ſchriklyk een Vyand voor het Menschdom, een Dier zo groot als de Olyphant, de Dwingeland der Bosſchen, misſchien de Verſlinder der Menſchen! Volken, als de *Indiaanen*, moesten, by het beſtaan van zulke Dieren, in geſtaadge onrust leeven. De oneenigheden tuſſchen de onderſcheide Stammen moesten opgeſchort blyven, tot dat de algemeene Vyand, die aller beſtaan dreigde te vernietigen, uitgedelgd ware. —— Aan deeze omſtandigheid zyn wy, waarſchynlyk, verſchuldigd eene Gebeurtenis, welke misſchien éénig is in haare ſoort, de uitdelging van een geheel Ras van Dieren uit het ſtelzel der Natuure.

De Heer FILSON beſluit zyn Verſlag van *Kentucky* met de volgende Waarneemingen over de gelukkige omſtandigheden, die de Inwoonders van *Kentucky* waarſchynlyk zullen genieten, daar zy een Land bezitten zo uitgebreid en zo vrugtbaar.

'Er zyn vier natuurlyke hoedanigheden noodig om een Land gelukkig te maaken; te weeten een goeden Grond, Lugt, Water en Handel. Deeze zamengenomen bezit *Kentucky*, de laatſte uitgenomen, in eene hooge maate; en,

Digitized by Google

en, overeenkomſtig met ons verſlag van den *Weſtlyken* Handel, beſluiten wy, dat dezelve ten naasten by gelyk zal weezen aan eenigen anderen Handel aan de Vaste Kust van *America*; en dat de ongelegenheden, waaraan dezelve blootgeſteld mag weezen, ruim zullen vergoed worden door de vrugtbaarheid van den grond.

Dit vrugtbaar Landſchap, overvloeiende van alle de natuurlyke weelde, voorzien met alle de voornaamſte benoodigdheden voor kunst en vlytbetoon, bewoond door deugdzaame en verſtandige Ingezetenen, moet *in 't algemeen* de aandagt des Menschdoms trekken, gelegen zynde in het middelſte gedeelte van het wyduitgeſtrekte *Americaanſche* Ryk, waar Landbouw, Vlytbetoon, Wetten, Kunſten en Weetenſchappen, bloeijen; waar bedrukte Menschheid haar hangend hoofd opbeurt; waar een Oogst voor de Armen rypt; waar het Geweten ophoudt verſlaafd te weezen, en de Wetten niets anders zyn dan de verzekering van Geluk; waar de Natuur vergoeding doet voor den Mensch geſchaapen te hebben, en het Staatsbeſtuur, zo lang ſchendig misbruikt *tot de misdaadigſte* oogmerken, eene Vryplaats opent in *de Wildernis voor de* verlegenen onder het Menschdom.

Het vermelden van uw Geluk zal tot uw Land alle de ongelukkigen op aarde roepen; zy, die verdrukking, Staatkundige of Godsdienſtige verdrukking, geleden hebben, zullen daar ontheffing voelen van die knellende ketenen. Tot u zullen ontelbaare menigten uittrekken uit de haatlyke Gewesten, waar de Dwinglandy ten zetel zit; en gy, gy zult hun zeker verwelkomen als Vrienden, als Broeders, —— gy zult hun verwelkomen om met u, in uw Geluk, te deelen.

Laat de gedagtenis van LYCURGUS, den Spartaanſchen Wetgeever, die gierigheid en gouddorst uit zyn Land verdreef; laat de uitmuntende LOCKE, die eerst de Leer der Verdraagzaamheid predikte; laat de eerwaardige PENN, die de eerſte Stigter was eener Stad van Broederen; laat WASHINGTON, de Verdeediger en Beſchermer der vervolgde Vryheid —— laaten die uitſteekende Mannen altoos de voorbeelden zyn van uw Staatkundig gedrag! Maakt u de weldaadigheden der Natuur ten nutte, en van het vrugtbaar Land 't welk gy bewoont.

Laat het Yzer uwer Mynen, de Wol uwer Kudden, uw Vlas en Hennip, de Huiden der wilde Dieren die in uwe Bosſchen omzwerven, verwerkt worden, en

trek

trek allen voordeel van den arbeid uwer handen. Dan zult gy met de overtolligheden van *Europa* om den voorrang dingen, en weeten, dat het geluk kan gevonden worden zonder den Koophandel, zo algemeen by de Menſchen begeerd.

In uw Land, gelyk het Beloofde Land, van Melk en Honig overvloeiende; een Land van Water, van Waterſprongen en Diepten, voorzien, die voortkomen uit de Valeijen en Heuvelen; een Land van Tarw en Rogge, en alle ſoorten van vrugten; zult gy uw brood eeten zonder ſchaarsheid, en geen ding in 't zelve ontbreeken. — Gy krimpt 'er niet door de koude van den *Steenbok*, noch wordt geſchroeid door de brandende hitte van den *Kreeft*: de zagtheid uwer Lugtsgeſteltenisſe is zo groot, dat gy noch de uitwerkzels voelt van beſmettende nevels, noch verpestende dampen gewaar wordt. Dus zal uw Land, begunſtigd met den lach des Hemels, waarſchynlyk de woonſtede maaken van het gelukkigst Volk, 't geen de Wereld immer kende.

VERDRAAGZAAMHEID EN WEETENSCHAPPEN IN AMERIKA.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

De Weetenſchappen zyn in dit Land (onder de Duitſchers) nog in de morgenſchemering. Maar 'er is een School te *Philadelphia*, ook een Kollegie te *Princetown*, in *Nieuw Jerſey*, en nog aan eenige andere plaatzen. Doch het ontbreekt ſlegts aan bekwaame Leeraars.

DE GODSDIENST.

Ik weet geen Land onder de zon, waar men zo veele Godsdienſtige partyen en Sekten heeft, dan in *Noord-Amerika*, in de Dertien Vereenigde Staaten. Geen Godsdienst, geene Sekte, is de heerſchende. Onder alle Godsdienſten zyn de Proteſtanten (*), de Engelſche, zo wel als

(*) De Schryver ſchynt het woord *Proteſtant* in eenen engen zin te neemen, en 'er alleen Gereformeerden en Lutherſchen door te verſtaan.

Digitized by Google

als de Duitſche, de talrykſte. Men vindt hier ook Engelſche Biſchoplyke Kerken, zo wel als Presbyteriaanſche. Alle Godsdienstbelyders hebben hier Kerken, Bid- en Vergaderingshuizen, zo als: Proteſtanten, Roomschgezinden, Methodisten, enz. De Doopsgezinden, die voornaamlyk in *Lancaster Country* woonen, zyn in twee partyen verdeeld. Zommigen houden den Zondag, met ons, anderen den Zaturdag, voor hunnen Rustdag. Deeze hebben ook een Klooster, twaalf Engelſche mylen van *Lancaster*, *Ephrata* genaamd. Verder worden hier te lande veele Hernhutters gevonden. In 't kort zyn 'er ook Socinianen by ons aangekomen. Ook zyn hier Naturalisten, ja zelfs Atheisten. De Jooden zyn hier ſlegts weinig in getal. Een Leeraar moet zich hier byzonder wapenen, wanneer hy dergelyke partyen wil overwinnen, en zelfs niet overwonnen worden. Over de *Termini Technici*, in de Godgeleerdheid, lagchen zy, en de geleerde bewyzen uit de *Dogmatica* of *Polemica* worden van hen veracht. Een Predikant hier of in *Duitschland* te zyn, maakt, uit hoofde deezer Sekten, een zeer merklyk onderſcheid. Men heeft in *Duitschland* met zulke lieden weinig of niets te doen. Hunne leeringen en dwaalingen heeft men wel in Geſchriften voor zich, en dan kunnen ze ſpoedig wederlegd en overwonnen worden. Doch met hen zelfs te disputeeren, hen van hunne dwaalingen te overtuigen, en ze voor de waarheid te winnen, daar op moet een Predikant, die uit *Duitschland* komt, op nieuw ſtudeeren, al is hy anders nog zo bekwaam. Men moet hen tot eenvouwige en onlochenbaare ſtellingen te rug brengen, hun de onafſcheidbaare verbindtenis van deeze met andere Godsdienſtige waarheden, en in het byzonder ook uit de Geſchiedenis den oorſprong hunner dwaalingen, aantoonen, en hoe de Stigters van hunne Sekten tot dezelve vervallen zyn, enz.

DE LEERAARS.

De Duitſche Lutherſche Predikanten zyn —— gelyk ook de Hervormden, tot een lichaam, of *Miniſterium*, met elkanderen vereenigd. Zy zelfs verkiezen onder zich, en uit het *Miniſterium*, eenen Voorzitter. Geen Predikant hangt van den anderen af. Ieder heeft eene vrye ſtem in het *Miniſterium*, als hy ingezegend is. By aangelegenheden, die de Kerk en het Kerkwezen in 't geheel

Digitized by Google

heel aangaan, by Synoden, het onderzoeken der Kandidaaten, enz. kan hy vry *voor* of *tegen* ſtemmen. De Predikanten vergaderen jaarlyks gewoonlyk agt of veertien dagen na Pinkſteren, op eene plaats, waarover zy zelfs zyn overeengekomen. Deeze Synode heeft het beste van Kerk en Godsdienst, gelyk mede de aanſpooring tot trouw en iever in zyn ambt, en in het byzonder ook tot eenen goeden wandel, ten oogmerk. —— Zelfs in *Nieuw York*, *Nieuw Jerſey*, *Maryland* en *Virginie*, ſtaan Predikanten, die onder het *Miniſterium* in *Penſylvanie* behooren. In *Philadelphia* zyn twee Hoogduitſche Lutherſche Kerken, en Gemeenten. Ieder Predikant heeft zynen vryen wil, om deeze of geene te bedienen. Het *Miniſterium* kan niemand verplaatzen, als hy niet zelf wil. De Predikant en de Gemeente maaken een accoord voor zekeren tyd; zy vernieuwen dit accoord, of verbreeken het zelve, naar maate zy met elkanderen te vrede zyn geweest. Een bepaald inkomen hebben de Predikanten hier niet; zy krygen ſlegts het geen, waarover beide partyen het eens geworden zyn, of zy laaten het over aan het geweeten en de goedhartigheid hunner Ledemaaten, hoe veel zy hun willen geeven. In de Steden *Philadelphia*, *Lancaster*, *Nieuw York*, *Baltimore*, *Rending* en *Fredrikstown* hebben zy gewoonlyk ſlegts éene Gemeente te bedienen; zommige hebben 'er ook nog wel eene in het *Busch* te voorzien. *Busch* heet alles wat eenen Colonist toebehoort, van Velden, Akkers, Weilanden, Tuinen, Boschaadje welke omtuind is, benevens zyne Wooning; in één woord: eene Colonie. In *York* heeft de Gereformeerde Predikant zes Gemeenten te voorzien: de Lutherſche juist ook zo veel; zelfs anderen hebben 'er wel zeven: zy preeken onder dezelven op de Zondagen en de Werkdagen. Des Zondags voorzien zy gewoonlyk, buiten de korte dagen, twee Gemeenten, als zy niet boven de twee uuren gaans van elkanderen liggen. Die, welke meerdere Gemeenten hebben, houden hunne Rypaarden. Tot inkomſten hebben de Predikanten op het Land, ook gedeeltlyk in de Steden, geld, hout, hooi, haver, enz. Op het Land zyn het meest Pastorygoederen. Men heeft ook Predikanten, welke eigene huizen en goederen bezitten. —— 'Er zyn hier veele anderen, welke overal preeken, zich ook Lutherſche Predikanten noemen, maar met het *Miniſterium* niet vereenigd zyn. Bekwaame en rechtſchapene Predikanten zyn hier

Digitized by Google

hier moeilyk om te krygen; men zou 'er thans veele van plaatzen kunnen voorzien. Veele Gemeenten hebben al boven het jaar geen Predikant gehad. By *Pittsburg*, en in deszelfs omtrek, was voor eenige jaaren zulk een gebrek aan Kerken en Schoolen, als mede aan Predikanten en Schoolmeesters, dat een Predikant, dien zy vervolgens kreegen, in veele huizen van vyf tot zes kinderen toe moest doopen.

DE SCHOOLEN EN SCHOOLMEESTERS.

Hier kan ſchool houden, die wil, zonder dat hy noodig heeft, zich vooraf door het *Miniſterium*, of een Predikant, te laaten onderzoeken. In de Steden zyn meestdeels Orgels in de Kerken; deswegens moet hy, die in eene Stad een Schoolmeestersplaats begeert, ook het Orgelſpeelen verſtaan. Daar geene Predikanten zyn, leest de Schoolmeester des Zondags eene Leerrede uit eene Postille voor. In verſcheidene Schoolen leeren de Schoolmeesters de Kinders ook tevens het Engelsch. Hun inkomen is onderſcheiden, en de wyze van betaaling als by de Predikanten. De Hoogduitſche Lutherſche Schoolmeesters moeten hunne Kinderen in het Hoogduitsch, leezen en ſchryven, ook in het rekenen, onderwyzen, en hun den Katechismus zoeken te doen verſtaan. Ten aanzien der Predikanten en Schoolmeesters, is het met de Gereformeerden eveneens geſteld, als met de Lutherſchen. Op het Land bedienen zich de Gereformeerde en Lutherſche Predikanten ook gemeenſchaplyk van dezelfde Kerk, en zy prediken in dezelve by beurten. Ja de Verdraagzaamheid gaat hier zo ver, dat, ten aanzien der *actus miniſteriales* en derzelver verrichting, tuſſchen de Lutherſche en Gereformeerde Predikanten geen onderſcheid gemaakt word. Is 'er geen Luthersch Predikant tegenwoordig, dan doopt de Gereformeerde Predikant, *trouwt* en doet Lykredenen, en zo omgekeerd de *Lutherſche*. In de Geloofsgronden zyn wy beide toch van het zelfde gevoelen. Hier is geen zulke afkeerigheid tuſſchen de Lutherſchen en Gereformeerden, als in veele Landſchappen van *Duitschland*, tot ſchande en ten nadeele van den Christlyken Godsdienst, welks geest een geest van vrede is, en die zo zeer op eene liefderyke verſtandige Verdraagzaamheid aandringt.

KORT

Digitized by Google

KORT GESCHIEDKUNDIG BERIGT VAN DE STAD EN HAVEN VAN TOULON.

Toulon, dat thans aller oog en aandagt trekt, daar de *Engelſchen* die Stad onlangs bemagtigd hebben, en de *Franſchen* alles te werk ſtellen om die allergewigtigſte Plaats, aan de *Middellandſche Zee*, weder te krygen, in gevolge waarvan, op het deerlyk Schouwtooneel des Oorlogs, aldaar eene bloedige rolle zal geſpeeld worden, is eene beroemde Stad en Zeehaven van *Frankryk*, in dat gedeelte 't welk voorheen *Provence* heette, en thans het *Departément van de Var* genoemd wordt.

De Stad is zeer oud, en, naar het algemeen gevoelen, door een *Romeinsch* Veldheer geſtigt. Thans is dezelve de Hoofdſtad van het gezegde Departement, en was, vóór de groote Omwenteling, in den Jaare MDCCLXXXIX, een Bisſchoplyke Zetel. Men begroot het getal der Inwoonderen op niet meer dan 80,000, waarover men zich niet zal verwonderen, als men bedenkt, dat die Stad drie maalen in de Vyftiende Eeuwe, te weeten in de Jaaren MCCCCXVIII, MCCCCLXI en MCCCCLXXVI, het vreeslyk woeden van de Pest onderging; éénmaal in de Zestiende Eeuwe, in het Jaar MDLXXXVII, en vier maalen in de Zeventiende, in MDCXXI, MDCXXX, MDCXLVII en MDCLXIV, en éens in deeze tegenwoordige, in MDCCXX, de ſlagen van dien volkvernielenden geesſel gevoelde.

Toulon is verdeeld in het *Oude* en *Nieuwe Kwartier*. Het eerstgemelde is vry ſlegt gebouwd, en heeft niets merkwaardigs dan de *Rue aux Arbres*, (de Boomſtraat,) en het Stadhuis; boven den ingang van 't zelve is een Balcon, onderſchraagd door twee *Termini*, of Grensbeelden, meesterſtukken van den beroemden Beeldhouwer PUJET.

Het Nieuwe Kwartier, 't welk als 't ware eene nieuwe Stad uitmaakt, bevat, behalven de groote Werken, daar aangelegd onder de Regeering van LODEWYK DEN XIV, veele ſchoone Huizen, onder welken dat van het geweezene Seminarie, buiten tegenſpraak, den voorrang verdient; ook is 'er een groot langwerpig Plein, met boomen omzet, 't welk tot een Paradeplaats dient.

De Haven, tot de beide Kwartieren behoorende, is des-

Digitized by Google

gelyks onderſcheiden door de naamen van de *Oude Haven* of de *Koopmans Haven*; en de *Nieuwe Haven* of de *Konings Haven*; doch deeze laatſte Benaaming is verdweenen met de afſchaffing van de Koninglyke Waardigheid, in de algemeene vernietiging van alles wat tot aandenken van dezelve kon dienen. —— De *Koopmans Haven*, langs welke eene ſchoone Kaay loopt, waarop het Stadhuis ſtaat, wordt beſchermd door twee ſteenen Beeren, die HENDRIK DE IV begon aan te leggen. De *Nieuwe Haven* werd gebouwd door LODEWYK DEN XIV, die ook de Vestingwerken deezer Stad aanlag. *Aan deeze Haven* vindt men een Arſenaal, 't welk alles bevat noodig tot het bouwen en uitrusten van Schepen. Het eerst dat het oog trekt is een Lynbaan, geheel overdekt; zich zo verre uitſtrekkende als het oog kan reiken, gebouwd naar het ontwerp van VAUBAN. Hier vervaardigt men de zwaarſte Kabeltouwen; boven vindt men alles wat tot het bereiden van de Hennip behoort. Hier is een Wapenhuis, gevuld met Snaphaanen, Piſtoolen, en verder Geweer. Op het Plein liggen ſtapels van Kanonnen en Mortieren, Kogels van allerlei zwaarte, *aan bergen, in eene* verwonderlyk fraaije orde, geſchikt. De plaats voor het Zeilwerk, de Geſchutgietery, de Dokken, enz. zyn alle ten uiterſten bezienswaardig.

De Galeien, eenige jaaren geleden van *Marſeille* hetwaards gebragt, liggen in een gedeelte van de Nieuwe Haven. Veele van de Galei-ſlaaven zyn Werklieden, andere dryven Koophandel, en men zegt, dat men op deezer laatſte goede trouwe volkomen kan ſtaat maaken. De Slaaven ſlaapen niet langer aan boord der Galeien; maar hebben onlangs aan land een verblyf gekreegen in een groot Gebouw, ten dien einde opgerigt. *Toulon* is de eenige Marktplaats aan de *Middellandſche Zee* tot het weder uitvoeren der *Oost-Indiſche* voortbrengzelen.

Omtrent op het einde van de Tiende Eeuw werd *Thulon* verwoest, en door de *Africaanſche* Zeeroovers uitgeplunderd; doch welhaast weder herbouwd. De Conſtable van BOURBON bemagtigde deeze Stad in 't Jaar MDXXIV, dit deedt ook CAREL DE V in 't Jaar MDXXXVI; maar, in de volgende Eeuwen, kon CAREL EMMANUEL, Hertog van *Savoye*, deeze Stad niet overwinnen, en Prins EUGENIUS belegerde dezelve te vergeefsch, in den Jaare MDCCVII.

Beide de Oude en de Nieuwe Haven hebben een door-

gang

gang tot een ruime Reede of Buitenhaven, omringd door bergen, door de natuur bykans een cirkel makende. De omtrek is zeer uitgebreid, en de ingang wordt te wederzyden verdedigd door een ſterk Fort. Met één woord, de Havens, de Doks, de Wapenhuizen, en alles wat tot het uitrusten van Oorlogſchepen dienstbaar is, en in *Toulon* gezien wordt, wettigen het zeggen van een Reiziger, „ dat de Koning van *Frankryk* zich te „ *Toulon* grooter vertoonde dan te *Verſailles*." —— *Toulon* ligt aan een Baay van de *Middellandſche Zee*, op 5° 57′ Ooster Lengte, en 43° 7′ Noorder Breedte.

PLAN, TER OPRIGTING EENER NIEUWE HOOGESCHOOL.

Aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

Schoon men zou mogen veronderſtellen, en zeker met niet weinig ſchynbaarheids, dat wy in ons Vaderland genoeg Hoogeſchoolen, en mindere Kostſchoolen, hebben, voor de Jeugd van beide Sexen geſchikt, en dat deeze volſtaan kunnen ter bereiking van alle de oogmerken der Opvoeding, ben ik gansch nederig van gevoelen dat 'er nog eene Leerſchool ontbreekt tot het aanleeren van Kundigheden, in de gemelde niet onderweezen.

De Opvoeding moet zich, even als alle dingen, naar den loop en de zeden der tyden rigten. Ondergaan deeze laatstgemelde eene weezenlyke verandering, de eerstgenoemde behoonen desgelyks veranderd te worden.

Het groote gebrek, in onze Hooge- en mindere Schoolen, beſtaat daar in, dat, het geen men 'er leert, zelden in 't werk geſteld wordt; en dat, het geen elk meent te moeten doen, daar onderweezen blyft, althans voor zo verre ik heb kunnen naagaan.

De bevalliger Weetenſchappen, welke wy in 't openbaar leeven moeten medebrengen, leert men nergens in onze Schoolen: terwyl, in tegendeel, onze Zoons en Dogters een goed gedeelte van hunnen jeugdigen leeftyd doorbrengen, en ten koste van niet weinig gelds, om Grieksch, Latyn, Wysbegeerte, Geſchiedkunde, Aardryksкunde, Muzyk en Jufferlyke Handwerken, te leeren; en dus kundigheden opdoen, welke zy vervolgens niet verkiezen te werk te ſtellen, of die zy ten hunnen voordeele niet kunnen aanwenden.

Doch waar hebben wy eene Schoel om de beſchaafde en

Digitized by Google

nutte Kunsten te leeren om den Tyd te dooden, om *Geld* te verspillen, en als Lieden van de Groote Wereld te leeven? Men heeft tot nog gebrek aan leerregelen voor deeze uitgebreide Weetenschappen; zelfs de byzondere takken daar van laat men zonder behoorelyk onderwys. Nogthans, gaat het onlochenbaar vast, dat deeze de bezigheid uitmaaken van het leeven veeler duizenden, die, het smert my dit te moeten zeggen, deeze werkzaamheden zeer slegt en broddelagtig verrigten; alleen overgelaaten zynde aan het volgen van voorbeelden zo gebrekkig veelal als zy zelve, beroofd van *geregeld onderwys*, en een beloop van lessen, om hunne *stappen te bestuuren*.

Om deeze reden, myne Heeren! verzoek ik dat Gl., in uw Maandwerk, plaats zult gunnen aan een Plan, door my gevormd, tot het oprigten eener Nieuwe Hoogeschool, om gebouwd, en by openbaare Inschryving voorzien, te worden met de noodige Professoren, om elke Weetenschap, Kunst, of Tak van dezelve, te leeren, die eenigermaate betrekking hebben op het leeven naar den traut; verschoon dit woord; het is misschien wat laag; doch het drukt myn denkbeeld best uit.

Het Gebouw, daar toe dienende, moet *gemaakt worden naar* een zeer grootsch ontwerp. De juiste *plaats, waar het staan* moet, weet ik nog niet te bepaalen; doch zo veel durf *ik* wel zeggen, dat deeze zo veel mogelyk zyn moet in het harte des lands, en, zo naby het vallen kan, op eene plek geschikt ten openbaaren vermaake; het moet, om zo te spreeken, de Hoofdtempel van Mode en Verlustiging weezen.

De bedoelde Hoogeschool moet alle andere in grootheid en uitgebreidheid overtreffen, en, ter oorzaake van de veelvuldige Weetenschappen daar aan te leeren, onderscheiden weezen in Collegien, die elk hun Hoogleeraar, en bepaalde Lessen, hebben. Ik zal dit myn veelbevattend denkbeeld nader ontwikkelen.

Het *Kans-Collegie*, by voorbeeld, moet het wyde veld afloopen van Kansberekeningen, geschikt voor elk Hazard of Dobbelspel. De Hoogleeraar moet een Man zyn tot dit onderwys ten volsen geschikt; die ten minsten twintig jaaren Lid geweest is van eenig voornaam Speelgezelschap; *die*, in dat tydsverloop, ten minsten genomen, vyftig goede Kapitaalen, zyn eigen daar by gerekend, na de Maan geholpen heeft, zo als men zegt; ook zal het hem tot eene byzondere verdienste strekken, tot het bekomen van deeze post, als hy een honderd Erfgenaamen bedierf vóór dat zy de jaaren bereikt hadden om hun Erfgoed in handen te krygen. —— Het oogmerk zyner Lessen moet strekken om alle de onderscheidene wyzen te ontvouwen, tot nog maar aan de weinige bevoorregten bekend, hoe men best de Kaart en Dobbelsteen gebruikt.

In dit zelfde Collegie wilde ik gaarne een *Pathologisch Pro-*

jes-

Digitized by Google

fessor hebben. Onder deezen grootschen Tytel bedoel ik een Man, die Lessen geeft over de Driften; de kunst leerende om onze eigene te verbergen, en elk mogelyk teken daar van te onderdrukken; en hoe wy best de Driften in eenen ander kunnen opwekken, om 'er, op zyn tyd, voordeel mede te doen. —— Dat dit een noodzaaklyke tak is, in de Kunst van Speelen, zal niemand lochenen; doch, dat dezelve weinig gekend wordt by de Nieuwelingen, zal elk, des eenigzins kundig, gereedlyk onderschryven. In de daad, een Jongeling in de Groote Wereld te brengen eer hy dit geleerd hebbe, is zo ongerymd, als dat men een Kind ter Schoole bestelt eer het kan spreeken, of een Jongeling na de Hoogeschool eer hy kan leezen.

Het lydt geen twyfel, of 'er moet een Collegie zyn, waarin de taak des Hoogleeraars bestaat, om de beginzels en regels te onderwyzen van alle Spelen, van de hoogste tot de laagste soort; want elk behoort naar zyn vermogen en smaak Lessen te kunnen ontvangen. Deeze Lessen zullen vergezeld gaan van, en opgehelderd worden door, Proeven: hier voor zyn de onderwerpen zo goed geschikt als de Natuurkunde, waar toe men zulk een magtigen Aparatus behoeft: een kleine Toestel kan het afdoen. —— Met veel vrugts zou men Eerepryzen voor de Leerlingen kunnen ophangen, Gouden en Zilveren Medailles, gestempeld met het Zinnebeeld en de Spreuk der Hoogeschoole; byzonderheden, die nog nader te bepaalen staan, en ligt zullen kunnen gevonden worden, als de geopende Inschryving, waar voor ik geen vrees van mislukken heb, een grooten toeloop krygt.

Want, dit moet ik 'er byvoegen, en 't zal zeer kunnen dienen om de lust ter Inschryvinge op te wakkeren. Dit Collegie, gelyk ook alle andere van deeze nieuw op te rigtene Hoogeschool, zal kunnen gehouden worden door jonge Juffrouwen zo wel als door jonge Heeren. —— Men hebbe hier geen dugten voor iets euvels; want het steunt op veelvuldige waarneeming, dat, hoe meer men op het Spel verslingerd raake, hoe doffer en werkloozer de dierlyke Driften, en hoe onverschilliger de Sexen omtrent elkander, worden. Het aantal van schoone ongehuwde Dogters, in de Groote Wereld, levert hiervan een voldingend bewys op; en zelfs zy, die door de eene of andere vlaag in het Huwelyk geraakt zyn, weeten, hoe menigmaal hunne Egtgenooten liever een Donkertje over aan de Speeltafel, dan aan hunne zyde op het Ledikant, doorbrengen.

Het doorbrengen van zyne Middelen, is een voorwerp van eene erkende aangelegenheid; het groot *Desideratum* in deezen is, te weeten *hoe* dit te doen op de bevalligste en schielykste wyze. Veel hiervan, ik beken het, kan geleerd worden in de reeds gemelde Collegien; by welke ik, ware het niet wat

te omslagtig, en van te veel zwaarigheden omzet, gaarne een Collegie van *Harddraavery* zou gevoegd hebben; doch dit zal, als het andere opneemt, ook wel gevonden kunnen worden, en niet weinig luisters aan de Hoogeschool bynnen; ja ik word langs hoe meer overtuigd, dat men het 'er niet wel buiten zal kunnen stellen, aangezien de Weddingschappen, en andere Geldverteerende omstandigheden, daar mede vergezeld gaan, en waaromtrent men wel degelyk onderwys noodig heeft. —— Doch, terwyl dit aangelegen stuk nog in overweeging hangt, zal ik voortgaan met andere *Hoogleeraarschappen*, die onverwyld moeten plaats grypen, *aan te duiden*.

Een Hoogleeraar, in een ander Collegie, moet les geeven over de Ydelheid der Rykdommen, derzelver ongenoegzaamheid om den Mensch gelukkig te maaken, ons onvermogen om iets van dezelve met ons in 't graf mede te neemen; en de daar uit volgende Wysheid, dat wy 'er van afstappen, langen tyd vóór dat wy derwaards heenen gaan. Deeze Hoogleeraar zal eene groote verscheidenheid van onderwerpen, niet min belangryk dan vermaaklyk, moeten behandelen; als het geeven van Concerten, van Maaltyden, het houden van Tafelschuimers, de Kleeding, en bovenal de *Weetenschap om buiten 's Huis* alleen vermaak te vinden; *het houden van Matressen*, enz. —— Misschien hebben eenigen, op het hooren van dit laatste, nog eenige onderwetsche vooroordeelen omtrent het Huwelyksleeven en de Egtverbintenis; doch de dwaaze schroomvalligheden, hier uit gebooren, zullen welhaast verdwynen, als myne Hoogeschool aan den gang is, en de Lessen, daar gegeeven, de gewenschte uitwerking baaren op de begrippen en Zeden myner Landsgenooten, die, ik zeg het met hartzeer, by andere Volken vergeleeken, nog in de eerste beginzels van de *Bon Ton* zyn.

Dan, (om hier over niet uit te weiden, terwyl ik nogthans, daar het my te binnen schiet, *de Agterlykheid der Nederlanderen in de Bon Ton* een der Hoogleeraaren wel wil opgeeven tot een gepast onderwerp zyner Intree-redenvoering,) eene andere Weetenschap, welke op myne Hoogeschool moet onderweezen worden, en die zeer veel werks in zal hebben ter behoorelyke ontvouwing, waarom de Hoogleeraar in dien Tak een eerste hop moet weezen, is de Weetenschap, of liever de Verburgenheid, *om van Niets te leeven, en egter overvloed van alles te hebben!* —— Dit luidt wonderspreukig, en men zou het vóór eene, zichzelve omverstootende, tegenzeggelykheid houden. Om der waarheid hulde te doen, kwam het my in de dagen myner eenvoudigheid zo voor; maar ik ben nu een vullen overtuigd, dat 'er zulk een Weetenschap bestaat, en niet in bespiegeling, maar in de daadlyke uitoefening, bovenal in de laatste jaaren; eene groote vordering in de Kunst des Leevens, welke onze Eeuw, en misschien bepaalder onze

te Leeftyd, tot onverwelkelyke eere strekt! Immers, ik meen 'er verscheiden te kennen, die een heerlyk Huis in de Stad, en een fraai Buiten, hebben, beide op het kostbaarst, en in den eersten smaak, gemeubileerd, wier Rydtuigen, Stoet, en Gastmaalen, op ettelyke Duizenden 's jaars te staan komen, en die minder met de daad, in vryen eigendom, bezitten, dan de schuld by den Vleeschhouwer bedraagt. —— Een Kunst als deeze te leeren, is zeker zeer te verlangen; dat ze kan geleerd worden, blykt Proefondervindelyk uit de gemelde voorbeelden; en wie weet niet, hoe veelen, die, zints jaaren, minder dan Niets hadden, nog trots veele daadlyk Ryken leeven. Dat men in die Kunst wel eens faalde, waarvan de bewyzen in overvloed rondsom ons zyn, is geen tegenwerping; het strekt alleen ten blyke, dat men de Kunst niet *volkomen* verstond, en men zou zulks niet mogen toeschryven aan het gebrek van zulk een Kweekschool, als ik thans de eer heb voor te draagen. —— Indien de Praktyk, meesterlyk jaaren lang uitgeoefend, iemand geregtige tot het Hoogleeraarschap in dit Vak, waar ondervinding blykbaar veel, zeer veel, afdoet, en een onmisbaar vereischte is, zou ik zeker Edelman, indien hy zich wilde vernederen om een post in de Hoogeschool van myn *Ontwerp* te bekleeden, daar ten aanpryzen. Allen, die hem kennen, bewonderen hem als een Heer van de uitsteekendste verdiensten in de Weetenschap om van Niets te leeven, en egter overvloed van alles te hebben. ô, Die groote Man! zyn Borstbeeld, zo hy geen Hoogleeraar wordt, verdient boven den ingang van het Collegie, waar men deeze Lessen geeft, te pronken.

In den aanvang van myn opgegeeven Ontwerp, heb ik met een woord gedagt aan het *Tyddooden*, als eene noodzakelyke begaafdheid deezer dagen. En, dewyl het onmogelyk is tot alle byzonderheden af te daalen van de byzondere Weetenschappen, op deeze Nieuwe Hoogeschool aan te leeren, zal ik my bepaalen tot eenige weinige Aanmerkingen over het *Tyddooden*; in de hoope van den genoeg gezegd te hebben, om elk onbevooroordeelde te overtuigen van de *nutheid*, ik had bykans *noodzaaklykheid* geschreeven, van myn Plan, 't welk voor veele verbeteringen vatbaar is, en waarvoor ik de hulp en medewerking van UEd., of van uwe geëerde Correspondenten, verzoek.

De Tyd is de groote vyand van veele duizenden: zy zyn 'er, uit dien hoofde, gestadig mede in oorlog; doch, by mangel aan onderwys, slaagen zy 'er zelden gelukkig in. De Lessen in een der Collegien van myne Hoogeschool moeten gaan over het gebruik der wapentuigen in deezen zwaaren krug; —— als, by voorbeeld, het te bedde liggen tot den middag; het bywoonen van Verkoopingen, zonder op eenig ding te bieden; en bovenal het rondloopen in de Winkels;

de gelielde bezigheid van veele onder de Sexe. Immers, zy gaan de eene Winkel uit, de ander in, zonder iets op te doen. De Winkelierster haalt alles overhoop; doch van koopen ontlast men zich, door aan te merken, dat het een te fyn, het ander te grof, is; dat het een te duur, en het ander geen geld waardig, is: dit zou wel aanstaan, maar men heeft iets dat 'er veel op lykt; het ander is goedkoop genoeg, doch ondraaglyk leelyk: die stof komt schoon, maar krank, voor; geene zo sterk, dat dezelve veel langer zou duuren, dan de Mode gedoogt: tegen een derde heeft men niets in te brengen, dan men is niet zeker, dat het zyn Man, of Mama, zal aanstaan. —— Kortom, men zal eens wederkomen!

Openbaare Vermaaklykheden, Schouwburgen, Concerten, Danspartyen, enz. kunnen veel toebrengen om den Tyd te dooden, en dit Zamenstel zal in volle lengte uitgelegd worden, en alles, zo veel mogelyk, door proeven bevestigd. —— Proeven, ja, daar aan zal het, in deeze Proefondervindelyke Eeuw, niet ontbreeken!

Myne Heeren! ik heb de vryheid genomen om dit ruwe Ontwerp eener Nieuwe Hoogeschool u onder het oog te brengen. De byzonderheid van dezelve is een genoegzame waarborg, dat geene andere reeds gevestigde Hoogeschoolen in den Lande, of bevoorregte Kostschoolen, daar tegen zullen opkomen. —— Vergun my nog te mogen aanmerken, dat myne Hoogeschool, (ik noem ze zo, om dat de eere der Uitvinding my toebehoort,) in één opzigt van alle andere verschilt. Zy, naamlyk, gaan van de *Theorie* tot de *Praktyk* over; deeze zal beproeven, of zy *Praktyk* by *Theorie* kan voegen; of, met andere woorden, of onze heerschende Ondeugden en Dwaasheden de opmerking kunnen verdraagen van de bedaarde en bedagtzaame oogenblikken, die de stilte der Hoogeschool aanbiedt, by het houden der Lesfen: —— want, by het doen der Proeven, moet noodwendig de stilte; in veele gevallen, wyken; en zullen deeze de plaats kunnen bekleeden van de Beweegingen, die men anders der studeerende Jeugd, ter noodige afwisseling en uitspanning, met zo veel ernsts aanraadt. — ó Hoe veel loopt 'er zamen om myn Plan aan te pryzen! Ik word bykans onder het schryven van ongeduldigheid, om het te werk gesteld te zien, vermeesterd. De *Praktyk*, die men tot nog alleen zonder *Theorie* gevolgd heeft, is niets meer dan een kruipende navolging te agten: men wordt, als geblinddoekt, in den beginne medegesleept; en y by gebrek aan *Theorie*, worden meestal ons de oogen geopend even vóór dat wy ze voor altoos sluiten.

Ik zal 'er niets meer aan toevoegen om myn Ontwerp aan te pryzen; het spreekt dermaate voor zichzelven, dat ik aan myn onderwerp te kort zou doen met meer woorden te bezigen. Hoogleeraars te bekomen, zal geene zwaarigheid baaren.

Digitized by Google

ren. Behalven den opgemelden Edelman, heb ik 'er reeds op 't ooge, die waardig de aanzienlyke Leerstoelen zullen vervullen, geschikt om te voldoen aan het zeggen van JUVENALIS, dat wel het Opschrift myner Hoogeschoole zou mogen weezen, en waarmede ik de aankondiging van myn Plan sluite:

POTANDA FERENS INFANTIBUS UBERA MAGNIS.

STERKSPREEKEND VOORBEELD VAN ZELFBEDWANG IN EEN AMERICAANSCHEN INDIAAN.

(Eene waare Geschiedenis, ontleend uit W. BARTRAM'S *Travels through North and South Carolina*, &c.)

Buiten de uiterste grenzen van de Bezittingen der Blanken myne reis voortzettende, vond ik my, by het vallen van een schoonen avondstond, in een verruklyk oord, terwyl ik bezig was met het beschouwen van de stille bekoorelykheden der Natuure, op 't onverwagtst, verrast, door een *Indiaan*, die op een vry verren afstand voor my heen den weg overreedt. Bemerkende, dat hy met een snaphaan gewapend was, outstelde ik, op het eerste gezigt, en poogde zyn oog te ontkomen, door langzaamer te ryden, en, zo veel mogelyk, groote boomen tusschen ons beiden te houden; doch hy ontdekte my; zich omwendende, zette hy zyn paard aan, en kwam in vollen gallop op my af.

Nimmer te vooren was ik vervaard geweest op het zien van een *Indiaan*; doch ik moet bekennen, dat ik thans ten uitersten ontsteld was; ik begreep, op de minste bedenking, dat ik, ongewapend zynde, geheel in zyne magt was; en, thans maar weinige oogenblikken over hebbende om my tot sterven te bereiden, gaf ik my geheel aan den wil des Almagtigen over; op diens genadige bescherming, te myner behoudenisse, vertrouwende. Dit schonk my gerustheid, en ik besloot den zo gevreesden vyand bedaard en rustig te gemoet te gaan.

De onverschrokken *Indiaan* hieldt schielyk stil, op den afstand van eenige voeten, zag my stilzwygend aan, met een gelaad vol toorn en woede, zyn snaphaan van den eenen schouder op den anderen liggende, na alle kanten omkykende. Ik trad na hem toe, boodt hem, met een vertrouwende houding, myn hand aan, hem *Broeder* noemende; hierop trok hy schielyk zyn arm te rugge; misnoegen, versmaading, kwaadaartigheid en woede, stonden op zyn gelaad te leezen. —— Vervolgens, my weder met aandagt bekykende, naderde hy met een bedaard en ernstig gelaad, en reikte my de hand. Misschien was de stille taal van zyn hart, geduurende deeze oogenblikken van opgetoogenheid, (want ik geloof vast, dat zyn oogmerk, toen hy my

my eenst naderde, geen ander was, dan om my van haar te helpen) deeze: „ Blanke! gy zyt myn Vyand; gy en uwe Broeders zoudt my van 't leeven berooven: dit moet niet geschieden, en, ware het zo, gy zyt nu alleen, en in myne magt. —— Leef, de Groote Geest verbiedt my de hand aan u te slaan. —— Ga heen tot uwe Broederen, zeg hun, dat gy een *Indiaan* in het woud ontmoette, die wist medelyden en menschlykheid te betoonen." —— Alhans, de uitslag was, dat wy elkanderen de hand gaven, en vriendlyk van elkanderen scheidden, te midden van een eenzaam *bosch*; *hy* onderrigtte my van den afstand en den weg na een Handelplaats; waar ik ontdekte, dat hy daags te voren eene zeer slegte bejegening ontmoet hadt.

Want, toen ik daar kwam, en myne ontmoeting met den *Indiaan* verhaalde, gaf de Opperste, met een gelaad, dat teffens verbaasdheid en blydschap aanduidde, my te verstaan: „ Myn „ Vriend! gy moogt van geluk spreeken; die Knaap is een „ der schoodste Schurken op den aardbodem, een bekende „ Moordenaar, en door zyn eigen Volk, als een onwaardige, „ uitgebannen. Gister avond was hy hier; wy ontnamen „ hem zyn snaphaan, braken *dezelve in stukken, en gaven* „ hem zwaare stokslagen; hy *ging heen, en wist, zich weg-* „ maakende, een nieuwe snaphaan te krygen; zeggende, toen „ hy heenen vlood, dat hy daar mede den eersten Blanken, „ die hem op den weg ontmoette, zou dooden!"

De Heer BARTRAM voegt by dit verhaal. Het gedrag van deezen *Indiaan* mywaards, zo korten tyd naa dat hy zulk eene ruwe behandeling van de Blanken ontvangen hadt, deedt de volgende bedenkingen in my opkomen. Kan het gelochend worden, dat het Zedelyk Beginzel, 't welk de Wilden aanzet tot deugdzaame en pryzenswaardige bedryven, natuurlyk of ingeschaapen is? Zeker misten zy den bystand der Letteren, of de hulpmiddelen der Opvoeding in de School der Wysbeerte, waar de deugdzaame gevoelens en daden van de uitsteekendste Characters opgehaald, en der Jeugd, by beschaafde Volken, met veel zorgvuldigheids voor oogen gehouden worden: derhalven moet dit Zedelyk Beginzel natuurlyk *of* ingeschaapen weezen; of zy moeten staan onder *den onmiddely*ken invloed en het geleide van een Godlyker *en magtiger* Onderwyzer, die, by deeze gelegenheden, hun onmiddelyk inblaast, en, als met een straal van Godlyk licht, hun eensklaps ontdekt, de waardigheid, de voeglykheid en de schoonheid, der Deugd.

*** By den Heer BARTRAM, die tot de *Kwaakers* behoort, moge dit laatste denkbeeld ingang, en veelligt de voorkeus, vinden; wy voor ons neigen veel meer tot het eerste, als het natuurlykste, en ontheeven van eene menigte zwaarigheden, die het ander begrip drukken. — Geen Leezer zal *dit verhaal* overweegen, zonder het gegeeven opschrift, *Sterkspreekend voorbeeld van Zelfbedwang*, te wettigen.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het hart is de bron, waaruit alle 's menſchen bedryven, zo wel goede als kwade, voortkomen. —— Indien dan 's menſchen harte boos is, dan zyn alle zyne handelingen kwaad, en ſtrekken zo tot bederf van zich zelven, als tot nadeel van anderen en van de geheele Maatſchappy. Dan, is zyn hart goed, dan ſtroomen 'er niet dan geheele rivieren van goed, heilzaam voor hem zelven, heilzaam voor de zamenleeving, en heilzaam voor het menſchelyk geſlacht. Met het hoogſte regt mag men den eerſten ongelukkig noemen, en den laatſten zeer gelukkig ſchatten. —— De booze ſluit zyn hart voor al wat goed is. —— De brave lyd by hem verdrukking, den vroomen en deugdzamen vervolgt hy. —— Den boozen en den kwaden helpt hy, en is voor deezen de gewoone toevlugt. —— Zyn huis ſtaat open voor hun, die de grootſte ſnoodheden bedryven, en hy is listig om den boozen raad te geeven, ten einde zich aan de regtvaardige ſtraf, welke zyne bedreven misdaad vordert, te onttrekken; voor den armen en nooddruftigen zyn zyne ooren geſtopt. —— De ongelukkige word van hem verſtooten, en vind in zyne hulp de minſte toevlugt niet. —— Zy, die met regtmatige klagten tot hem toevlugt neemen, worden voor 't hoofd geſtooten, terwyl hy, in tegendeel, de gelegenheden opzoekt, om, waar hy kan of mag, het kwaad en de misdaad te beſchermen, en te helpen verdedigen. —— Welk een hemelsbreed verſchil is 'er tuſſchen zulk een hatelyk karakter en het beminnelyke van een braaf en deugdzaam man. —— Deze is de toevlugt der verdrukte onnoozelheid, de veilige toevlugt der blanke onſchuld. —— Zyn boezem gloeit altyd van ware edelmoedigheid, en is geheel vervuld met de beminnelyke deugd van goedwilligheid. —— Liefddadigheid en liefde is zyn grootſte vermaak — om die te bewyzen aan alle menſchen is ſteeds zyn yverigſte toeleg. —— De armen en nooddruftigen wyst hy niet van de hand, of zend hen ledig weg, maar in hem vinden zy hun veiligſte toevlugt. —— Het geluk van zynen evenmensch is zyne grootſte blydſchap; daarom bevordert hy hetzelve waar hy kan. —— Geen mensch word van hem ongelyk aangedaan, en, moet hy het van eenen anderen lyden, men vindt hem dra gereed om 't zelve te vergeeven. —— Bereidvaardig kan hy goed voor kwaad vergelden —— het ongelyk, hem aangedaan, uit zyn geheugen wiſſchen, en zelfs, in plaats van zyne vyanden te haten en kwaad te doen, dezelven, volgens de les van zynen zagtmoedigen Meester, goed doen, liefhebben, en hun de misdaden, tegen hem misdreven, kwytſchelden, en uit grond van zyn hart vergeeven. —— Vervolgingen noch wraakzugt kunnen by hem eene plaats vinden —— daarom wend hy al-

Digitized by Google

alle poogingen aan, indien 'er ergens eenige twist of tweedragt, haat of toorn, ontstaan is, om die te stillen, om de rust en vrede te herstellen, om het geluk van zynen evenmensch, en het heil, de voorspoed, der Maatschappy, waarvan hy een der waardigste Leden is, te bevorderen. —— In zyn eigen boezem huisvesten nimmer haat of nyd; maar, in tegendeel, liefde en goedheid. —— Gelukkig —— ja driewerf gelukkig, zulk een mensch, wiens hart en borst vervuld is met zulke edelmoedige grondbeginzelen! —— Gelukkig zulk een Land — gelukkig die Maatschappy, in welke men veel zulke Leden aantreft. —— Ieder streeve dierhalven daar na, om zulk een karakter te verkrygen, en zich den eernaam *waardig te maken* van een braaf, eerlyk en deugdzaam, mensch te weezen.

Geene rust of vrede in de Maatschappy kan van duur zyn, wanneer de rechtvaardigheid en trouw in dezelve word veronagtzaamd. —— De rust en vrede verschaffen der Maatschappy het grootste heil, den grootsten bloei; want waar geen rust en vrede is, daar heerst verwarring en wanorde plaats, en waar die gevonden word, daar gaat een Gemeenebest te gronde. —— De rust en vrede is gegrond op de rechtvaardigheid en trouw. Waar de trouw geschonden, de rechtvaardigheid vertreeden, word, daar ziet men de banden van vrede en rust verscheuren, en alom de grootste *wanorde heerschen.*

De loffelykste poogingen, welke van eenen sterveling *hier op* aarde kunnen aangewend worden, zyn de zulke, die strekken om zich zelven en anderen te verbeteren. —— De ganschen Maatschappy, wy allen, het zy wy hoog of laag in rang zyn, het zy wy ryk of behoeftig, schrander of stomp van vernuft, zyn, in wat staat geplaatst, of in welke omstandigheden wy ons mogen bevinden, wy allen hebben de grootste, de duurste, verpligting aan menschen, wier edele toeleg is, nuttige Leden voor de Maatschappy te maken; en dat kan nooit beter geschieden, dan door alle zyne poogingen aan te wenden, om zyn eigen gebreken en die van anderen te verbeteren. —— De deugdzamen zyn de steunpilaren waarop het gebouw eener Maatschappy zeker rust. —— Wie altoos zyne eigen belangen boven die van het algemeen stelt, is een zeer schadelyk Lid in de zamenlecving. —— Hy, die langs wegen, 't zy van *regt* of onregt, altoos zyn eigen voordeel op 't *oog heeft*, is nog veel verderfelyker voor de Maatschappy. —— Dan hy, die, zonder gevoel, zonder klopping van zyn geweten, de deugdzaamste Leden vervolgt, en hen allerlei nadeel zoekt aan te brengen, ten einde op der zulker verderf zyn eigen grootheid te bouwen, zulk een is volstrekt een pest voor den Staat; terwyl hy de hand leent, om de Maatschappy te helpen verwoesten, waarvan hy zelve een Lid is. —— Welk eene ongehoorde uitzinnigheid! —— *o Horridum facinus!!*

C. v. D. G.

Digitized by Google

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In het *Mengelwerk* voorkomende.

A.

ABDALA. (De Keus van) Een Oostersch Verhaal. 423

Afzondering, en *Eenzaamheid*, hoe overgedreeven door de Dichters bezongen, 553. Hoe als een Pligt te beschouwen, 554. Men geeft er zich heden niet ligt te veel aan over, 555. Naadeelen uit het vlieden der Afzondering herkomstig, 556. Wanneer dezelve voor Gezelligheid behoort verwisseld te worden, *ald.* Afzondering de saus van een vermaaklyk gezellig leeven, 557. Gebrek aan Afzondering de bron van veele ongeregeld- en onvoegelykheden. *ald.*

Alligators. Zie *Krokodillen.*

ALMORA en SELIMA. Eene Oostersche Vertelling. 287

Altaaren, in de vroegste Wereld enkel Gedenktekens van Dankbaarheid en Eerbied, 509. Van de Offergaven, op dezelve toegebragt, 510. Waren als *Haardsteden* voor GOD, 511. Offerplaatzen der Aartsvaderen, van MOSES, van JOSUA, *ald.* Bosschen en Bergen de gewoonlyke plaatzen der Altaaren, 512. Waarom MOSES een *Altaar van Aarde* moest vervaardigen, en dezelve van ongehouwen Steenen, en zonder trappen, moesten weezen, 513. Van de Altaaren in den Levitischen Godsdienst, 514. Tot Wykplaatzen gebezigd; Wet van MOSES daaromtrent, *ald.* Hoe in de Christelyke Kerken ingevoerd, 515. Van het Altaar des *Onbekenden Gods* te *Athene.* 516

America, (Beschryving van de Characters, Gewoonten en Persoonen, der Oorspronglyke Bewooneren van,) 150. Gestalte, Kleur, enz. der Mannen en Vrouwen, en Character, 155. Kleeding der Mannen, 199. Der Vrouwen, 201. Op Zang, Muzyk en Dansen, gesteld, 202. Spelen, 205. Feesten, *ald.* Wegens hun Staatsbestuur, 238. Van hunnen Koning, 239. Van hunnen Hoogepriester, 240. Geene Afgodendienaars, 241. Geloove in eenen Toekomenden Staat, *ald.* Slaan de Oude Lieden niet dood om van hun ontheeven te worden, 242. Hunne Huwelyks-plegtigheden, 243. Trouwen voor één Jaar, 244. Veelwyvery, *ald.* Lykplegtigheden, 245. Hunne Taal, 247

—— Groote verscheidenheid van Godsdienstbegrippen in *America*, 581. Hoe het met de *Lutherſche* en *Gereformeerde* Predikanten gesteld is, 582. Hoe met de Schoolen en Schoolmeesters. 584

—— (Sterkſpreekend Voorbeeld van

Digitized by Google

van Zelfbedwang in een *Indiaan* van) 593
America. (Zonderlinge Ontmoeting tusschen een *Engelsch* Officier en een *Indiaan* uit *Noord-*) 214
ANACHARSIS, een *Scyth*, kort Verslag van dien Wysgeer. 573
Angola. (Van eene Volkplanting der Portugeezen op de Kust van) 525
Antigua. (Berigt van eene zeldzaame Spelonk op het Eiland) 20
Apostelen, (Bedenkingen over den Tyd van de Uitzending der Twaalf), 469. Men hebbe derzelver Roeping en Uitzending te onderscheiden, 470. De Tyd-orde waarin MARCUS en LUCAS deeze Voorvallen verhaalen te verkiezen boven die van MATTHEUS. *ald.*
Avondstond. (Eenvoudige Herdersbespiegeling van een schoonen Zomerschen) 331

B.

Bedenkingen. (Zedelyke) 170, 216, 253, 385, 461, 595
Bedrog. (Sterk Voorbeeld van Godsdienstig) 383
Bedryf, (*De Man van*) geschetst, 341. Hoe tot het vormen van deezen de Opvoeding vereischt wordt, 342. In welk een zin 'er gezond Verstand toe behoore, *ald.* Hoe Deugd en Gemaatigdheid, 343. Op welke wyze hy eene geregelde Tydsverdeeling in agt neemt, 344. Hoe hy stipt zyne Verbintenissen naakomt, 345. Vaardig is in het uitvoeren zyner Zaaken, 346. Welk eene gepastheid hy in zyne Uitgaven in agt neemt, 347. Een afkeer van het Spel betoont, *ald.* Hoe hy vastheid van geest bezit om zyn Character te bewaaren. 350
Begrippen. (Bedenkingen over de Omwenteling der) 381
Benares, hoe men in dit heete Gewest Ys maakt. 444
Bernard, (*St.*) Klooster op dien Berg. 412
Beroep (De Veragting van iemands) belachlyk. 417
Blaassteek, boven de Schaambeens-vereeniging, in eene Pis-opstopping te werk gesteld. 561
Bombe (Een) voorgesteld als een Middel tot Redding van Schipbreukelingen, 402. Werking met dezelve beschreeven. 403
Boschrot, beschreeven. 315
BOWER, (A.) door Vader COURAIJER verdagt gehouden. 279
Bruinetje, *Naamen van deezen* Eendvogel, 266. Pluimadie, *ald.* Woonplaats en Geaartheid. 267
Bye, (*Honig-*) Algemeene aanmerkingen over deeze Diertjes, 59. Gebreken in de behandeling van de Natuurlyke Historie van dat Insect, 60. Hoe het duistere in de Huishouding der Byen best op te klaaren, 61. Kunstbehendigheden noodig om haare Werkzaamheden te ontdekken, 62. Welke Byekorven daar toe best geschikt, *ald.* Men heeft aan de Byen veel te veel toegeschreeven; zy doen alles uit Instinct, 63. Moeilykheid om den leevensduur te bepaalen, *ald.* Algemeen in de *Oude Wereld* verspreid, 65. Het valt zo gemaklyk niet te begrypen hoe zy in *America* komen, *ald.* Zy zyn eer zichzelven verdedigende dan anderen beledigende Diertjes, *ald.* Eeen

Digitized by Google

ten 's Winters, 66. Zyn mogelyk de eenige Insecten die Hette by zichzelven voortbrengen, 67. Proeven daaromtrent genomen, *ald.* Ligt door Koude aangedaan; hoe gevoelig daar voor, als mede voor Vogtigheid, 68. De Byen als eene Maatschappy aangemerkt; Zindelykheid eene hoofdëigenschap, 100. Uit welke Leden de Maatschappy bestaat, 101. Welk voornaam deel de Koningin daar in heeft, *ald.* Hoe best de Natuurlyke Historie van dit Insect waar te neemen, ten aanziene van den Tyd; dezelve loopt in één Jaar af, 102. Hoe eene Nieuwe Volkplanting begint, 103. Van het Zwermen, *ald.* en 105. Van het Raaten maaken, 104. Nieuw verslag van het Wasch, 105-108. Wegens de gesteldheid der Cellen in de Raaten, 108, 109. Van de Koninglyke Cel, 141. Verkeerde begrippen deswegen, 142. Onderscheid in de Cellen, *ald.* Van het leggen der Eitjes, 144. Van het Voedzel der Byenwormen, of 't geen doorgaans Byenbrood genaamd wordt, 146. Van de Uitwerpzelen des Byenworms, 149. Van den Poppenstaat der Byen, *ald.* Over de Saisoenen, wanneer de onderscheidene Werkzaamheden der Byen plaats grypen, 180. Hoe veel Honigs zy in den Winter verteeren, 182. Byzondere Waarneemingen over de Koningin, 183. Aantekeningen op SCHIRACH's Proeven, dat de Werkbyen het vermogen hebben om een gewoone Byenworm tot eene Koningin te vormen, 184. Waarin zy van alle andere Byen onderscheiden is, 188. Van het getal der Koninginnen in eene Korf, 189. Byzonderheden van de Manhetjes-By, 234. Van de Werkby, 225. Van derzelver Angel, 226. Groot aantal in een Korf, 227. Van de Deelen, die tot voeding der Byen behooren, *ald.* Over de Zintuigen der Byen, 231. Van haare Stem, 268. Breede beschryving van den Angel, 269. Van den Leeftyd deezer Insecten. 271

C.

Calcutta, Beschryving dier Hoofdstad der Britsche Bezittingen in *Bengalen*, 450. Grootsch vertoon, welke dezelve maakt, 451. Hoe gering in den aanvang, *ald.* Welk mengzel van Zeden men daar ziet. 452

Carnicobar, een der *'Nicobarsche* Eilanden, beschreeven, 453. Gestalte en Kleeding der Inwoonderen, *ald.* Geaartheid en Leevenswyze, 454. Speeltuig by hun in gebruik, 455. Hunne Genees- en Heelkunde; als mede het maakzel hunner Huizen, *ald.* Koophandel, 456. Taal, 457. Hebben geen denkbeeld van GOD, maar gelooven vast in den Duivel, 458. Lykplegtigheden. *ald.*

Cestina, of *Pad*, welk een aanstootelyke Kleederdragt der ongehuwde Juffrouwen in *Londen*. 558

Chactaws, een der Oorspronglyke Volken van *America*; vreemde wyze van begraaven by hun gebruiklyk, 245. Door de Kooplieden *Platten*, of *Platkoofden*, geheeten, 246. Hoe

die Platheid veroorzaakt wordt, 246. Van hunne Taal. 247
Cherokees, een der Oorſpronklyke Volken van *America*; Geſtalte der Mannen en Vrouwen, 151. Derzelver Geaartheid, 152. Hoe onderdrukt door andere Volksſtammen, *ald.* Van hunne Taal. 247
CHRISTUS, waarom hy, ſtaande zyne Omwandeling op Aarde, zorgvuldig vermydde een Gemeenſchaplyke Godsdienſtoefening, afgeſcheiden van die der Joodſche Synagoge, in te voeren. 257
CONGREVE, diens vreemd Gedrag omtrent VOLTAIRE. 417
COURAIJER, (P. F.) Tyd en Plaats zyner Geboorte, 274. Haalt zich het ongenoegen der Roomſche Kerkgemeenſchap op den halze, 275. Hoe hy zich daar tegen manmoedig gedroeg, *ald.* In *Engeland* hooggeacht; tot Doctor in de Godgeleerdheid op de Univerſiteit van *Oxford* verklaard, 276. Verkeering met den Biſchop ATTERBURY, ſtaande zyne ongenade in *Frankryk*, ald. Vindt zig genoodzaakt dat Ryk te verlaaten, en ſteekt na *Engeland* over, 277. Hoe gunſtig daar ontvangen, *ald.* Zyne Oordeelvelling over *Engeland*, ten aanziene van den Godsdienst, *ald.* Veeler Huizen en Tafels ſtonden voor hem open, 278. Jaargeld hem toegelegd, *ald.* Krygt meer gelds dan hy tot zyne ſpaarzaame Leevenswyze behoefde, 279. Hoe hy 't zelve beſteedde, *ald.* Schoon de Jeſuiten zyne geſlagene Vyanden waren, beklaagde hy veelen by het Vernietigen van hunne Orde, *ald.* Een Priester in *Engeland* weigert hem de Biegt af te neemen, 280. Verzaakte de Roomſche Kerkgemeenſchap niet, 281. Ging zomtyds in de Proteſtantſche Kerk, *ald.* Zyn Oordeel over de *Engelſche Kerk*, 282. Verſlag van de Geloofsverklaaring door hem opgeſteld, 283. Van *zyne* behoedzaamheid *in geſprekken*, *ald.* Hoe zyne Geloofsverklaaring opgeſteld en in 't licht gegeeven werdt, volgens zyn uitdruklyken wil, 284. De *Roomſchgezinden* hebben zich op hem niet te beroemen, ſchoon hy nimmer afſtand deedt van de Roomſche Kerk, 285. Oogmerk om hem in *Frankryk* terug te roepen, 320. Zyne *Pappery beoordeeld*, 321. *Men* zegt dat hem in *Engeland* een Standplaats en Bisdom is aangeboden, 323. Waarom hy de Geloofsverklaaring eerst naa zyn dood wilde uitgegeeven hebben, onderzogt, 324. Was een *Chriſten* van den besten ſtempel, 327. Wat hy van het Euangelie zegt, *ald.* Zyn Character, 328. Lyst der Werken door hem uitgegeeven, *ald.* Portraiten van hem, 329. Opſchrift te zyner Eere in het Klooster der Abtdye van *Weſtminſter*. 330

D.

Dampkring (Bedenkingen *over* de Waarſchynlykheid *van eenen*) rondſom eenige Planeeten die ons Zonneſtelsel uitmaaken. 301
Digitalis flore purpureo. Zie Paarsch *Vingerhoedskruid.*

E.

Edelmoedigheid, een Geſprek, ſtrekkende om waare van valſche te onderſcheiden. 34

Eend,

Digitized by Google

Land, (*Zwarte*) Naamen en Woonplaats deezes Vogels, 354. Pluimadie, 355. Waargenomen Leevenswyze, en zonderlinge manier op welke men dezelve vangt, *ald.* Sterke Voortteeling, 356. Over het onderſcheid van Mannetjes en Wyfjes in deeze Vogelſoort, *ald.* Loopt en vliegt ſlegt, 357. Hoe lang dezelve het onder het water kan houden, en hoe dezelve op zeker Schulpvischje aast. 358

—— (*Groote Zwarte*) waar in van de voorgemelde onderſcheiden, 359. Waar deeze gevonden wordt. *ald.*

—— —— —— eene foort door den Bek van de voorige onderſcheiden; waar dezelve voorkomt. 360

Eenzaamheid. Zie *Afzondering.*

Exod. XX: 24, enz. opgehelderd. 513

G.

Gedaanteverſchillenheid der Volken, in derzelver oorſprongen naageſpoord. 521

Geeſtdryvery, hoe door algemeene voorſtellen gekoesterd. 134

Geluk (Over de Onoplettenheid der Menſchen op de Middelen om hun) te verzekeren, 293. Gebrekkige beſchryvingen van Geluk by de Oude Wysgeeren, 294. By de Hedendaagſche Zedeſchryvers, *ald.* Fontenelle's en Maupertui's Stellingen, des betreffende, onderzogt. 295

Gelykheid (Aanmerkingen over de) onder de Menſchen. 335

Geneesheer (Of het den) vryſtaat, in zommige gevallen, voorbedagtlyk het leeven zyner Lyderen te verkorten? onderzoet, 473. Ontkennend beantwoord. 474, enz. 519

Geneesheer (Onderzoek, of het den) geöorloofd is, om zommige aan hem toevertrouwde Geheimen te openbaaren, 516. Nadere Aanmerkingen hier over. 519

Gevoeligheid, (Deugdzaame) aan te kweeken, noddig tot de beſtendigheid van Character en Gedrag. 122, 164

Gezondheid, wat 'er de Lugt en Lugtsgeſteltenis aan toebrengt, 440. Wat Spys en Drank, 442. Wat Beweeging, Rust, Waaken en Slaapen, *ald.* Wat de behoorelyke Afſcheidingen en Uitwerpzels, 443. Hoe veel de Gemoedsbeweegingen. *ald.*

Godheid. (*Lof der*) Een Fragment. 217

—— (Wyd verſchillende Begrippen omtrent de) voorgeſteld in een Geſprek, getyteld: *Het Koffyhuis van Surat.* 247

Godsdienst, (*Christlyke*) ten doel der Spotternye geſteld, 1. Onregtmaatigheid hier van aangeweezen, door te toonen, dat noch de *Leerſtukken*, noch de *Geboden*, van denzelven, beſpotlyk zyn. 2, enz.

Goitres, Menſchen met Keelgezwellen in *Walliſerland*; dit Ongemak onder andere oorzaaken meer bepaald toegeſchreeven aan den *Tuffſteen*, waar mede het water daar meer dan elders bezet is. 414, 415

Goſſypium Herbaceum foliis quinquelobis ſubtus eglandulofis caule herbaceo. Zie *Katoenplant.*

H.

Haller, (A.) Zyne Afkomst, en vroege Letteroefeningen, 484. Vangt de Studie der Geneeskunde aan, *ald.* Reist na *Engeland* en *Frankryk*, 485. Wordt Opziender eener Boe-

Digitized by Google

kerye te *Bern*, en vervolgens Hoogleeraar te *Gottingen*, 486. Yver zyner Naaſpeuringen, *ald.* Hoe door Vorſten vereerd en aangezogt; aangebodene Bevorderingen, 487. Keert weder na *Bern*, 488. Zyn Dood, *ald.* Stelt veele Dichtſtukjes op; over het verbranden van eenigen derzelven, 489. Andere Werken, *ald.* Een Voorſtander van het *Chriſtendom*, 490. Zwaargeestige Begrippen door hem gekoesterd, 491. Onderſcheide Berigten wegens zyne laatſte Leevensoogenblikken, 492. Voordeelig getuigenis hem betreffende, 493. Taalkennis, *ald.* Uitgebreide Kundigheden, 495. Gebruikt veel *Opium*, 496. Zyne Egtverbintenisſen en Naakomelingſchap. *ald.*

HALLER (G. E.) Iets over zyne Geſchiedenis en Letterkunde van *Zwitzerland*. *ald.*

Herfst. (Ernſtige Overdenking in in den) 503

Hinna, eene Plant, door de Europiſche Plantbeſchryvers verkeerdlyk *Lawſonia* geheeten, op *Hinzuan* gevonden; welk gebruik men 'er aldaar van maakt. 28

Hinzuan (Onderſcheide verbasterde naamen aan het Eiland) gegeeven, 21. Waar gelegen; dit *Africeaanſche* Eiland heeft lang onder het Beſtuur eener Volkplanting der *Arabieren* geſtaan, *ald.* Vreemde wyze, waarop de Inwoonders, die *Engelsch* verſtaanbaar ſpraken, den Heer W. JONES, met de zynen, ontvingen, 22. Blyken van hunne kunde in 't *Arabisch*, *ald.* Hoe het Eiland, uit de Baay gezien, zich opdoet, *ald.* Schoone Spreuken in een *Moſque*, 24. Bezoek by den Gouverneur ABDULLAH, *ald.* Bezoek by 's Konings Oudſten Zoon; hoe ſlegt gehuisvest, en laag van Character, 25. Beter Character zyns Broeders, 26. *Heren* van 's Konings Oudſten Zoon, *ald.* Luſtplaats des Gouverneurs, 27, 28. Elendige *Draagſtoelen* op dit Eiland, 69. De Inwoonders liefhebbers van Dicht- Zang- en Speelkunst, 70. Geſchil met een *Mufti*, of Verklaarder der Wet, 71. Berigt van het Staatsbeſtuur en den Koophandel des Eilands, 72. Hoe een *Hinzuaner* den Slaavenhandel verdedigt, 73. Aanmerkingen daar op, 74. Het *gedrag der Engelſchen* aldaar beſtraft en verſchoond, 75. Reis na den Koning des Eilands, 110. Schoonheden des Lands, 112. Bezoek by den Vorst, 113. Hoe ontvangen en gehuisvest, 114. Onderhoud, 115. Bezoek by den Stads-bevelhebber, 116. Vereeringen van den Vorst, 117. Regeeringsgeſteltenisſe, 118. Verſlag van een en ander vroeger bezoek op *Hinzuan*, de Regeeringsopvolging opheldernde, 119. Raadgeeving, hoe zich jegens die Eilanders *te* gedraagen. 120.

Honig-Bye. Zie *Bye.*

Hoogeſchool, (Plan tot Oprigting van eene) om te leeren den Tyd te dooden, om Geld te verſpillen, en als Lieden van de Groote Wereld te leeven. 587

Hoveling. (*De*) Eene Anecdote. 340

Huishoudkunde, hoe weinig recht gekend en betragt, 429. Is

Digitized by Google

agter elks zaak, 430. Schets der zodanigen, die alles verteeren wat zy te verteeren hebben, 431. Van die geenen die alles verteeren wat zy verwagten, 432. Naadeelen van het Vertoonmaaken in de Wereld getoond, 433. Wat de Opvoedingskunst ten deezen opzigte voorschryft omtrent de de Kindeeren. 436

Hume, als nog aan Bygeloof en Vooroordeelen vast, door d'Alembert, Diderot, en anderen, beschouwd. 84

Huwelyk aan de Linkerhand, welk een, 30. Wat het Algemeen Wetboek voor de Pruisische Staaten 'er van bepaalt, *ald.* Wat 'er toe vereischt wordt, en hoe hetzelve geschiedt, 31. Staat der Vrouwen dus getrouwd, 32. Hoe 'er eene Egtscheiding konne plaats grypen, *ald.* Van den staat der Kinderen uit zulk een Huwelyk gebooren. 33

J. en I.

Jenyns, (Soame) waar, en wanneer, gebooren; zyne jeugdige Opvoeding, 191. Zyne twee Huwelyken, 192. Wordt Lid van het Huis der Gemeente, *ald.* Komt als Schryver ter baane met eene Proeve over de Natuur en Oorsprong des Kwaads, *ald.* Beoordeeld, 193. Geeft Staatkundige Proeven en Dichtstukjes in 't licht, *ald.* Plan van zyn Werk over de inwendige Klaarblyklykheid des *Christendoms*, 194. Beoordeeld, 195. Tegenschriften, *ald.* Misbruik zyns Vernufts, 197. Zyn Character, 198. Zyn Dood. 199

Ingewanden, (*Onderbuiks*-) Waarneeming van een byzonder Verschynzel, 't welk by eene doodlyke Ontsteeking in dezelve plaats vondt. 951

Johanna. (Het Eiland) *Zie Hinzuan.*

Joden (Bepaalde wyze van Godsdienstoefening, den) voorgeschreven, 257. Hunne sterke aankleeving aan die Wet, ten tyde van *Christus* Omwandeling op Aarde. 258

—— (Verslag van eene Volkplanting van) op de Kust van *Malabar*, te *Cochin*. 524

Israëls Verlossing uit de Slaverny van Pharao. Dichtmaatig Tafereel. 175

K.

Kameelen, (Over het Reizen met) en de Toepassing daar van, als een maatstok ten dienste van de Aardrykskunde. 235

Katoen-plant, (Het *Zaad*, of de *Boontjes*, van de) door de Negerinnen in de *West-Indiën*, ter vermeerdering, of herkryging, van Zog gebruikt, 220. In welke gevallen by de Geneeskundigen gebruikt, *ald.* Aart van dit Zaad, 221. Hoe te gebruiken in de Zogverkryging, *ald.* Nuttigheid in twee opmerkenswaardige Gevallen, 222, ena. Voorzorgen omtrent die Boontjes in agt te neemen. 223

Kaukiokten (Peperwortel met Mostardzaad, met nut in kwaadaartige) in omslagen aangelegd. 96

Kentucky, waar in *Noord-America* gelegen, 527. Door welke Rivieren bespoeld, 528. Landsgesteltenis, *ald.* Luchtstreek, 529. Planten daar aan eigen, 530. Zwaar Rietgewas, *ald.*

Digitized by Google

Bloemen en Veldgewassen; hoe voordeelig de laatstgemelde, 531. Yzer en Lood komt 'er voor, 532. Van de Vogels en viervoetige Dieren, *ald.* Veelvuldigheid van den *Urus*, of *Buffalo*, 533. Getal en Vermenigvuldiging der Inwoonderen, *ald.* Godsdienstgezindheden aldaar, 534. Wonder steile oevers der Rivieren, 575. Verbaazende Holen; Zout- en Zwavelbronnen, 576. Hoe de wegen na de Zoutbronnen door eene groote menigte *Buffels* plat getreeden zyn, 577. Geneeskragtige Bron, en zeldzaame Begraafplaatzen, *ald.* Groote Beenderen van een Dier, in *America* niet meer voorhanden, daar aan de *Ohio* gevonden, *ald.* Verschillende gevoelens over den oorsprong deezer Beenderen, 578. HUNTER bewyst, dat het geen *Olyphant* geweest hebbe, 579. Gisfing wegens de uitdeeling van dit Dieren-Res, *ald.* Beschryving van den Gelukstaat der Inwoonderen. 580

Kimos, een Geslacht van *Pigmeen*, op het Eiland *Madagascar*; derzelver bestaan als een louter Vrolichtzel aangemerkt, 231. Derzelver bestaan beweerd, 232. Gestalte en Gaartheid deezes Volks, *ald.* Men is nooit tot hunne Woonplaats doorgedrongen, 233. Enkele voorbeelden van deeze kleine Menschen gezien, en beschreeven. *ald.*

Kinderziekte, het Middel van Dr. J. J. VAN DEN BOSCH daar in, met een gunstigen uitslag, gebruikt, 390. Beloop der Ziekte, 391. Aanmerkingen daar over, 397. Een ander Geval van gelyken gunstigen aart. 438

Kleurverschillenheid der Volken, in derzelver oorzaaken nagespoord. 521

Koffyhuis te *Surat*, Gesprek daar gehouden onder Menschen van verschillende Godsdienstbelydenissen. 247

Krokodillen, (Een verbaazend aantal van) in *America op éene* plaats aangetroffen, 309. Beschryving van derzelver Nesten, 317. Groote vlugheid en verschriklykheid deezer Dieren. 318

Kwaker Eend, Benaamingen van deezen Vogel, 264. Gestalte, Pluimadie en Woonplaats, *ald.* Bezwaarlyk in een opgesloten staat te houden, 265. Leevenswyze. *ald.*

L.

Langleevenheid. Zie Gezondheid.

Leekebroeders, derzelver Instelling in de Kloosters. 160

Leerredenen, hoe dezelve moeten ingerigt weezen. Zie *Prediking*.

Lente. (Overdenkingen eens Herders in de) 106

Lintworm (Proefmiddel om te ontdekken of 'er een) by den Lyder huisveste, 139. Voorbereidende Leevenswyze eer men die gaat uitdryven, 141. Geneesmiddel tegen dezelve, 177. Hoe toe te dienen, *ald.* Aanmerkingen tot opheldering. 178

Lugtgesteltenis, van welk een invloed op de Kleur en Gestalte der Menschen. 522

M.

Madagascar, (Van de *Kimos*, of *Pigmeen*, op het Eiland) 231. Zie verder *Kimos*.

Malabar, (Van eene Joodsche Volk-

Digitized by Google

Volkplanting op de Kust van) 524
Man, (*Een Eerlyk*) geſchetst. 506
Martigni, of *Martignac*, beſchreeven, 410. Naby deeze Stad was de Winterlegering van SERGIUS GALBA. *ald.*
Mensch, (De) van zyn Wieg tot aan zyn Graf. Eene Beſpiegeling. 45
Mercurius praecipitatus albus. Zie Witte *Precipitaat*.
Mer de Glace, beſchreeven. 408
Mexico. (Berigt wegens de dryvende Tuinen in het Meir van) 448
Misgeboorten. (Gevoelens der Regtsgeleerden over het dooden van Menschlyke) 519
Mont Anvers beklommen, 407. Gezigten van daar. 408, 409
MONTESQUIEU; eenige Byzonderheden, zyn Character betreffende, 525. Hoe zyne Schriften bewaard, en een Jeſuit, die ze hem zogt afhandig te maaken, onthouden, wierden. 526
Moskoeßtroom; (Opheldernd Berigt wegens den) een ſchriklyke Draaikolk, op de Kust van *Noorwegen*, 399. Hoe dezelve veroorzaakt wordt, 400. Beſchryving van de Uitwerkzelen. *ald.*
Muilëzel, (*Wilde*) waar dezelve gevonden wordt, 566. Aart en Leevenswyze, 567. Hoe moeilyk te vangen. 568
Muſcogulges, een der Oorſprongelyke Volken van *America*; Geſtalte der Mannen en Vrouwen, 151. Hun Volks-character, 153. Hunne Verbintenis met de *Britſche* Volkplantingen van *Zuid-Carolina* en *Georgia*, 154. Vootbeeld van hunne onpartydige Geregtsoefening, en Eerbied aan het Opperwee-zen verſchuldigd, *ald.* Verdere ontvouwing hunner menschlievende hoedanigheden, 156. Hun inwendig beſtuur en huishouding, *ald.* Zuiverheid van Zeden, en afkeer van ſterken Drank, 157. Trouwplegtigheden, 243. Veelwyvery, 244. Hoe zy hunne Dooden begraaven, 245. Hunne Taal, 247

N.

Natuurſtaat, of dezelve verkieslyk is boven den Beſchaafden, onderzogt. 450
Nederlands Verpligting tot Dankbaarheid, by den aanvang des Jaars 1793. 42

O.

OEMLER, (C. W.) Leevensbeſchryving van dien Geleerden; zyn Afkomst, 77. Zyne Opvoeding en verblyf in het Gymnaſium te *Weimar*, 78. Neemt van 't zelve met eene Redenvoering in het *Syriſch* afſcheid, en trekt na *Jena*, ald. Hoe hy daar zyne Studien voortzet, en zich bepaalt tot den Predikdienst, 79. Wordt, de Academie verlaatende, Gouverneur van een jong Heer, 80. Tot Predikant te *Denſtädt* beroepen, *ald.* Welke rampen hem daar bejegenden, 81. Na *Neumark* beroepen, en vervolgens tot Archidiaconus te *Jena*, ald. Welke Lesſen hy daar houdt, en hoe hy voor het Onderwys der Schooljeugd zorgt, *ald.* Vryſchool, door hem opgerigt, 82. Wordt Superintendent en Opperleeraar, *ald.* Zyne Huwelyken en Kinderen. *ald.*
Ongeloovigen. (Een Wenk aan de hedendaagſche) 84
Oorlogen (Een *Aſiatisch* en *hu-*

Digitized by Google

ropisch Voorbeeld van) om geringe oorzaaken. 292
Oratava, eene Stad op het Eiland *Teneriffe*, beschreeven. 364

P.

Paapery, bepaalt zich niet tot de Roomsche Kerk; heeft ook plaats by de *Protestanten*, 322. Overblyfsels daar van in *Engeland*, 323. Wat wenschlyk ware dat hier in gedaan, en meer overeenkomstig met Protestantsche Beginzelen gehandeld, wierdt. 325
Pad. Zie *Cestina*.
Peperwortel met *Mostardzaad*, in kwaadaartige Keelziekten op de keel gelegd. 96
Pisöpstopping, (Waarneeming eener) en den Blaassteek boven de Schaambeens-vereeniging. 559
Planeeten van ons Zonnestelzel hebben waarschynlyk eenen Dampkring. 301
Ponchartrain, Bewindhebber der Zeezaaken in *Frankryk*, door een Zeeöfficier naa zyne afzetting ontmoet en vernederd. 128
Portugeezen, op de Kust van *Angola*, in 't verloop van drie Eeuwen volslaagene *Negers* geworden. 525
Precipitaat, (Witte) het inwendig gebruik daar van als zeer voordeelig, en wel voornaamlyk in zommige Ziekten der Beenderen, voorgesteld, en met eene Waarneeming bevestigd. 297
Pred. XII: 9, Redenvoering over deeze plaats. 85
Prediking, (Openbaare) het oogmerk daar van Weetenschap te leeren; en, waarin die Kennis, of Weetenschap, bestaat, 86. Hoe dezelve moet voorgedraagen worden; is niet alleen *Bespiegelend*, maar bovenal *Betragtend*, 87. Hoe men den werkdaadigen invloed der Leerstellingen kan bevorderen, 89. Men moet verscheidenheid in agt neemen; zich naar Tyden en Zeden schikken, *ald.* Eene Charactertekenende wyze van Prediken strekt ten besten bewyze van de bekwaamheid des Predikers, en is het beste middel ter overtuiging, 90. Het onderscheid van Algemeene en Byzondere Beschouwingen, 92. Zedepreeken, waarom by zommigen gehaat, 95. Hoe men het Geweten te treffen hebbe, 129. Zulke byzondere of bepaalde Beschouwingen vatbaar voor Welspreekenheid, 130. Waar in de Welspreekenheid van den Kansel moet bestaan, 131. Algemeene en Byzondere Beschouwingen moeten zamengevoegd worden, 133. Het Characterschetzend preeken een behoedmiddel tegen de Geestdryverye, 134. De voordragt moet klaar, beknopt en eenvoudig, weezen, 135. Wordt daar door niet van fraaiheid beroofd. 137

R.

Rykdoms. (De Tempel des) 210

S.

Savoye. (Grootsche en Schilderagtige Gezigten in) 404
Schaap. (Leerzaame Beschouwing van het) 543
Schelden. (Geneeskundige Ontdekking over de Kwaal van) 546
Scrofula, (Proeven, in de) met het *Paarsch Vingerhoedskruid* genomen. 12
Senegal, (Beschryving van het Eiland) 535. Verregaande Onvrugtbaarheid, *ald.* Heeft gebrek aan water en andere leevensnood-

Digitized by Google

noodwendigheden, 536. De voordeelige Berigten van ADANSON en DUMANET wedersprooken, 537. Hoe gevaarlyk door de Roovers. 538
Sion, elendige staat dier Stad in *Wallisserland*. 412
Slaavenhandel, hoe door een *Hinzuanner* verdedigd, 73. Wedersprooken. 74
Speculatie-Handelaar, diens Character. 348
Speelkaarten, (Over de) en de beduidenis der Figuuren op dezelve. 291
Spel, ongeschikt voor een Man van Bedryf. 347
—— (De heerschende zugt tot het) tegengegaan. 550
Spotten met Godsdienst en Deugd, klemmend tegengegaan, 1. De Leerstukken van den *Christelyken* Godsdienst zyn niet bespottelyk, 2. De Geboden en Pligten omtrent GOD, den Naasten en onszelven, geeven geen grond tot Spotterny. 4, enz.
Staatsdienaars (De onderscheide aart der) van Koning HENDRIK den IV getoetst. 128
—— (Diep gevoelde Vernedering eens) *ald.*
Studenten op de Hoogeschoolen in *Engeland* mogen nooit, dan in hunne Academiekleeding, in 't openbaar verschynen. 419
SWAMMERDAM, wegens zyne Kleinigheden in de Natuurlyke Historie der Byen berispt, daar tegen verdedigd. 60

T.

Talingen, kleine *Eenden*, 477. Oudtyds reeds voor een lekker beetje gehouden, 478. Naamen van de *Gemeene* of *Winter-Taling*, en derzelver Pluimadie, *ald.* Onderscheid tusschen het Mannetje en Wyfje, 479. Leevenswyze, *ald.* Hoe zy zich in een opgeslooten staat aanstelden. 480
Talingen, (*Kleine* of *Schyf-*) Benaamingen, 480. Leefwyze. *ald.*
—— (*Zomer-*) Naamen; de kleinste onder deeze Vogelsoort, 481. Geaartheid en Leevenswyze, 482. Korten tyd dat het Mannetje een fraaije Pluimadie heeft, 483. Waar zy voorkomen. *ald.*
Tartaryen, hoe in de grootste uitgebreidheid op te vatten, 568. Schilderagtige Beschryving van de groote verscheidenheden, welke zich daar in opdoen, 569. Bedenkingen op BAILLY's veronderstelling, dat dit de *Wieg des Menschdoms* was, 570. Hoe gebrekkig de *Tartaaren* zyn in Taal en Letteren, 571. Van de veelvuldige Uitspraaken hunner Taal, *ald.* Wegens hun Godsdienst, 572. Hoe bekrompen hunne Wysbegeerte, 573. Hebben vroegtydig geene vorderingen in Kunsten en Weetenschappen gemaakt. 574
TAYLOR, (BROOK) zyne Afkomst, 373. Stugge geaartheid zyns Vaders, door de Muzyk geleenigd, doet hem vroeg deeze handteeren, *ald.* Hy oefent zich ook vroeg in de Teken- en Schilderkunst, 374. Zyne Geleerde Opvoeding; munt uit in de Wiskundige Weetenschappen, *ald.* Blyken daar van, 375. Wordt Secretaris van de Koninglyke Societeit; geeft eenige Stukken in 't licht, *ald.* Trekt na *Frankryk*, en wordt 'er met onderscheiding bejegend, 376. Legt zyn post als Secretaris neder; 377. Schryft over

Digitized by Google

over de *Rechtlynige Perſpektief*; zyne wyze van Tekenen en Smaak, 377. Twist met BERNOUILLI, 378. Vertrekt andermaal na *Frankryk*, ald. Zyne twee Huwelyken, 379. Schryft eene Proeve, *Contemplatio Philoſophica* getyteld, 380. Zyn Ziekte en Dood, *ald.* Characterſchets. 381

Teneriffe, Waarſchynlykheid dat de Piek van dat Eiland een Vulcaniſch Voortbrengzel is der Middel-Eeuwen, 361. Vroegſte Berigten wegens het beklimmen van dien Bergtop, *ald.* Laatere Berigten, 362. Ontmoeting van den Luitenant RYE op dat Eiland, toen hy deezen Piek wilde beklimmen, 363. Hoe zeer hem dit werd ontraaden, *ald.* Toerusting tot den Tocht, 364. Beſchryving der Stad *Oratava* op dat Eiland, *ald.* Aldaar vriendlyk onthaald, 365. Beklimming van den Piek, 368. Moeilykheden welke hun bejegenen, *ald.* Geene Plantkundige Ontdekkingen daar gedaan, 370. Verſchillende Opgaven van de wydte en diepte des *Craters* op den Top van het *Zuikerbrood*, ald. RYE's bevinding, 371. Wegens de hoogte deezes Bergs; verſchillende Berigten, *ald.* Geſchiktſte tyd om deezen Berg te beklimmen. 372

THEMIAR, (Aan) by het Graf van haaren Egtgenoot. 170

Toulon, Oudheid dier Stad, 585. Verdeeling van dezelve, *ald.* Onderſcheide Havens en Tuighuizen voor den Zeedienst, 586. Belegeringen door die Stad uitgeſtaan, *ald.* Reede en Buitenhaven. 587

Trappe, (De Abtdy *de la*) wanneer geſtigt; Inrigting van dezelve, en Leevenswyze der Kloosterlingen, 159. Fabelagtige Vertellingen wederſprooken, 160. Eetregels, *ald.* Kleeding, 161. 't Getal der Monniken; hunne Herbergzaamheid, *ald.* Zorg voor de Armen in de Nabuurſchap, 162. Mogen geene voorkeuze betoonen omtrent eenigen Perſoon van hunne Orde, *ald.* Byzonderheden by het Sterven van de Bewoonders deezer Abtdye. 163

Tuinen (Dryvende) in het Meir van *Mexico*, hoe vervaardigd. 448

Tulpbol, Waarneemingen, hoe dezelve, buiten den grond, een nieuwen vormt, met de gevolgen, daar uit afgeleid. 98-100

Tydsverdeeling, (Geregelde) van hoe veel aanbelangs. 344

U.

Uitgaven, hoe een Man van Verſtand dezelve regelt. 346

Urus, een *Buffalo*, ook *Zerax*, en *Biſon*, geheeten, veelvuldig in *Kentucky*. 532

V.

Vallais. Zie *Walliſerland*.

Vingerhoedskruid, (*Paarsch*) *Digitalis flore purpureo*, Geneeskundige Geſchiedenis deezer Plant, 11. Tegen welke Ongemakken en Kwaalen, in- en uitwendig, gebruikt, 12. Vallende Ziekte daar door geneezen, *ald.* Proeven met dezelve genomen in *Scrofula*, ald. Proeven in de Waterzugt, 15, 50. Proeven daar mede genomen in de *Hydrocephalus Internus*, of het Inwendig Waterhoofd; in de *Manie*, en de Bloedſpuwing. 58

Vol-

Digitized by Google

Volken, (De Kleur- en Gedaante-verſchillenheid der) in derzelver oorſprongen naageſpoord. 521
VOLTAIRE's Ontmoeting by CONGREVE. 417

W.

Wallisferland, Ligging, 411. Door ROUSSEAU als een tweede *Tempe* beſchreeven, *ald.* Het Land beantwoordt niet aan de verwagting daaruit opgemaakt, 412. Onderſcheide Climaaten, welke men in dit Land aantreft, 413. Het Volk, en de Vrouwen inzonderheid, niet ſchoon, 414. Beſchryving van, en Aanmerkingen over, de *Goitres* in dit Landſtreeke, *ald.* Oorzaaken daar van onderſcheiden, doch voornaamlyk daar aan toegeſchreeven, dat het water met *Tufſteen* aldaar, meer dan elders, bezet is, 415. Verdeeling van dit Landſchap, *ald.* Regeering, 416. Volkrykheid. *ald.*
Wasch, nieuw verſlag wegens de ſtoffe, waar uit het Wasch der Byen beſtaat. 105
Washington, (Beſchryving van de Ligging, en Plan, der Stad) in het Landſchap *Columbia*, in *Noord-America*, welke thans gebouwd word, om, met den Jaare MDCCC, ten zetel te dienen voor het Staatsbeſtuur der Vereenigde Staaten van *America*. 497, enz.
Waterzugt, (Veelvuldige Proeven, in de) met het *Paarsch Vingerhoedskruid* genomen. 15, 50
Welſpreekenheid van den Predikſtoel, waarin dezelve moet beſtaan. 131
Weſpen, vernielen, by het aannaderen van den Winter, de Jongen niet, 360. Zyn, niettegenſtaande derzelver wildheid, vatbaar voor verknogtheid aan derzelver Weldoener. 361
Winter. (De) Herderszang. Ernſtige Overdenkingen. 538
Wysbegeerte (De Beoefening der) noodig tot de beſtendigheid van Character en Gedrag, 122, 164

Y.

Ys (Over de wyze, waar op men te *Benares*, in eene heete Lugtſtreek gelegen,) maakt, 444. Opheldering van dit vreemd Verſchynzel. 446
Ys-Zee, op de Bergen in *Savoye*, beſchreeven. 408

Z.

Zedelesſen, waarom by de Prediking by zommigen gehaat. 95
Zee. (De) Eene Beſpiegeling. 83
Zelfbedwang (Sterkſpreekend Voorbeeld van) in een *Amerikaanſchen Indiaan*. 593
Zenuwziekte, (Waarneeming van eene zeer gelukkig herſtelde) welke met Stuipen en hevige Pynen vergezeld ging. 261
Zog, door het gebruik van *Katoenboontjes*, vermeerderd en herkreegen, 220. Zie verder *Katoenboontjes*.

Digitized by Google

DRUKFEILEN.

In de LETT.

Bl. 372. R. 15. v. ond. *staat:* naar 't groen, *lees:* naar den grond.

In het MENG.

Bl. 391. R. 1. v. bov. *staat:* Mey, *lees:* July.
Zo ook nog eens op bl. 391 en 392.

BEKIGT VOOR DEN BINDER.

Het PLAN der Stad Washington *te plaatsen tegen over* bl. 502

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google